

**ÇERKEŞ İLÇESİNİN
BEŞERİ VE EKONOMİK COĞRAFYASI**

Şaban ÇELİKOĞLU

**Doktora Tezi
COĞRAFYA ANABİLİM DALI**

Prof. Dr. Saliha KODAY

2011

Her Hakkı Saklıdır

**TC
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
COĞRAFYA ANABİLİM DALI**

Şaban ÇELİKOĞLU

ÇERKEŞ İLÇESİNİN BEŞERİ VE EKONOMİK COĞRAFYASI

DOKTORA TEZİ

**TEZ YÖNETİCİSİ
Prof. Dr. Saliha KODAY**

ERZURUM- 2011

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

TEZ BEYAN FORMU

22/08/2011

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum "Çerkeş İlçesinin Beşeri ve Ekonomik Coğrafyası" adlı tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kağıt ve elektronik kopyalarının Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

- Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim/Raporum sadece Atatürk Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin/Raporumun 1 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

22.08.2011

Şaban Çelikoğlu

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Prof. Dr. Saliha KODAY danışmanlığında, Şaban ÇELİKOĞLU tarafından hazırlanan bu çalışma 29/07/2011 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından. Coğrafya Anabilim Dalı'nda Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Nuriye GARİPAĞAOĞLU

İmza: .....

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Saliha KODAY

İmza: .....

Jüri Üyesi : Prof. Dr. İhsan BULUT

İmza: .....

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Zeki KODAY

İmza: .....

Jüri Üyesi : Yrd. Doç. Dr. Yaşar GÖK

İmza: .....

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. .... / ..... / .....

Prof. Dr. Mustafa YILDIRIM

Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa No</u>
ÖZET	V
ABSTRACT.....	VI
KISALTMALAR LİSTESİ.....	XXII
ŞEKİLLER LİSTESİ	VIII
TABLolar LİSTESİ.....	X
HARİTALAR LİSTESİ	XV
FOTOĞRAFLAR LİSTESİ.....	XVI
ÖN SÖZ	XXII
GİRİŞ.....	1
1. Araştırma Sahasının Yeri ve Sınırları.....	1
2. Araştırmanın Amacı ve Yöntemi.....	7
3. Araştırma Sahasıyla İlgili Daha Önce Yapılmış Çalışmalar	9

BİRİNCİ BÖLÜM FİZİKİ COĞRAFYASI

1.1. YERYÜZÜ ŞEKİLLERİ.....	14
1.1.1. Dağlık ve Tepelik Sahalar	22
1.1.2. Vadiler.....	28
1.1.3. Çerkeş Depresyonu	31
1.1.4. Karstik Şekiller	34
1.2. İKLİM.....	36
1.2.1. İklim Elemanları	40
1.2.1.1. Sıcaklık	40
1.2.1.2. Basınç ve Rüzgârlar	47
1.2.1.3. Nem ve Bulutluluk.....	52
1.2.1.4. Yağışlar	57
1.2.2. İklim Tipi	65
1.3. BİTKİ ÖRTÜSÜ	68
1.4. HİDROĞRAFYA	84
1.4.1. Akarsular	84
1.4.2. Kaynaklar	92

1.4.3. Göletler.....	95
1.5. TOPRAK ÖRTÜSÜ	96
1.5.1. Toprak Tipleri	96
1.5.1.1. Azonal Topraklar	98
1.5.1.1.1. Alüviyal Topraklar	98
1.5.1.1.2. Kolluviyal Topraklar.....	99
1.5.1.2. Zonal Topraklar	100
1.5.1.2.1. Kahverengi Orman Toprakları.....	100
1.5.1.2.2. Kireçsiz Kahverengi Orman Toprakları.....	100
1.5.1.2.3. Kahverengi Topraklar	101
1.5.1.2.4. Kireçsiz Kahverengi Topraklar	102
1.5.1.2.5. Kestanerengli Topraklar	103

İKİNCİ BÖLÜM

BEŞERİ COĞRAFYASI

2.1. NÜFUS COĞRAFYASI	106
2.1.1. Çerkeş'te Nüfusun Gelişimi	107
2.1.2. Kırsal Nüfus.....	117
2.1.3. Çerkeş Kasabası Nüfusu.....	122
2.1.4. Nüfus Değişiminde Etkili Olan Faktörler.....	125
2.1.4.1. Doğumlar ve Ölümler	126
2.1.4.2. Göçler	126
2.1.5. Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Özellikleri	134
2.1.5.1. Cinsiyet ve Yaş Yapısı.....	134
2.1.5.2. Nüfusun Eğitim ve Kültür Durumu	147
2.1.5.3. Aile Büyüklükleri	168
2.1.5.4. Nüfusun Sağlık Durumu	170
2.1.6. Nüfusun Dağılışı ve Nüfus Yoğunlukları.....	173
2.2. YERLEŞME COĞRAFYASI	187
2.2.1. Yerleşmenin Tarihi Gelişimi.....	187
2.2.2. Yerleşme Adları	195
2.2.3. Çerkeş İlçesindeki Yerleşmelerin Şekil ve Tip Yönünden Tasnifi.....	200
2.2.4. Fonksiyonel Özelliklerine Göre Yerleşmeler.....	212

2.2.4.1. Devamlı Yerleşmeler	213
2.2.4.1.1. Köy Yerleşmeleri	213
2.2.4.1.2. Çiftlik Yerleşmeleri	222
2.2.4.1.3. Kasabalaşamamış Belediye Örgütlü Yerleşme: Saçak	227
2.2.4.1.4. Çerkeş Kasabası.....	229
2.2.4.1.4.1. Çerkeş Kasabasının Kuruluş ve Gelişimi	231
2.2.4.1.4.2. Çerkeş Kasabasının Fonksiyon Alanları	239
2.2.5. Dönemlik Yerleşmeler	258
2.2.6. Meskenler ve Mesken Tipleri.....	273
2.2.6.1. Köy Meskenleri.....	274
2.2.6.2. Tarihi Çerkeş Evleri.....	287

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EKONOMİK COĞRAFYA

3.1. ARAZİ BÖLÜNÜŞÜ VE ARAZİDEN FAYDALANMA	292
3.1.1. Yerleşim Alanları	296
3.1.2. Ormanlık Alanlar.....	297
3.1.3. Otlak Alanları.....	299
3.1.4. Tarım Alanları	301
3.2. TARIM.....	312
3.2.1. Tarımsal Üretim.....	316
3.3. HAYVANCILIK	321
3.4. ORMANCILIK	337
3.5. MADENCİLİK.....	340
3.6. SANAYİ	343
3.6.1. Modern Sanayi	344
3.6.1.1. Gıda Sanayi.....	344
3.6.1.2. Tekstil Sanayi	354
3.6.1.3. Hazır Beton Sanayi.....	356
3.6.1.4. Makine Sanayi	358
3.6.1.5. Kablo İmalatı Sanayi	359
3.6.1. Atölye Tipi Sanayi.....	359
3.7. ULAŞIM.....	361
3.8. TİCARET	373

3.9. TURİZM	377
3.9.1. Doğal Turistik Çekicilikler.....	378
3.9.2. Beşeri Turistik Çekicilikler	381
SONUÇ ve ÖNERİLER.....	390
KAYNAKLAR	403
ÖZGEÇMİŞ.....	417

ÖZET**DOKTORA TEZİ
ÇERKEŞ İLÇESİNİN BEŞERİ VE EKONOMİK COĞRAFYASI
Şaban ÇELİKOĞLU****Danışman: Prof. Dr. Saliha KODAY****2011-Sayfa: 417+XXIII****Jüri: Prof. Dr. Saliha KODAY****Doç. Dr. Zeki KODAY****Yrd. Doç. Dr. Yaşar GÖK****Prof. Dr. Nuriye GARİPAĞAOĞLU****Prof. Dr. İhsan BULUT**

Çerkeş İlçesi'nin beşeri ve ekonomik özelliklerini coğrafi açıdan incelemek amacıyla ele alınan bu araştırma, bir doktora tez çalışmasıdır. Araştırma sahasını oluşturan Çerkeş, Çankırı iline bağlı bir ilçe olup, Karadeniz Bölgesi'nin Batı Karadeniz Bölümü'nde yer almaktadır. Yaklaşık 986 km² yüzölçümüyle Merkez ilçeden sonra Çankırı'nın en geniş araziye sahip ilçesidir.

Araştırma sahası, genel olarak doğu-batı doğrultuda uzanan Kuzey Anadolu Dağları'nın engebeli topografyası ile bu dağlar arasındaki Kuzey Anadolu Fay Kuşağı boyunca uzanan tektonik kökenli depresyonlardan biri olan Çerkeş depresyonu üzerinde yer alır. Karadeniz Bölgesi'nin nemli iklimi ile İç Anadolu Bölgesi'nin karasal iklimi arasında yarı nemli bir iklim tipi hüküm sürdüğü Çerkeş'te yıllık ortalama sıcaklık 8.0 °C, yıllık yağış ise 395 mm kadardır.

Önemli bir ulaşım güzergahı üzerinde bulunan Çerkeş ilçesi, eski bir yerleşme tarihine sahiptir. 2010 yılı itibariyle 1 kasaba 1 kasabalaşamamış belediye örgütlü yerleşme, 51 köy, 42 mahalle yerleşmesinde toplam 15.405 nüfus bulunmaktaydı. Km²'ye 16 kişinin düştüğü ilçede, nüfusun % 56.2'si Çerkeş kasabasında 43.8'i ise kırsal yerleşmelerde yaşamaktaydı.

İklim koşullarına bağlı olarak tahıl tarımının yaygın olduğu ilçede, son yıllarda besi hayvancılığına paralel olarak yem bitkileri üretimi önem kazanmaya başlamıştır.

Çerkeş, 1995 yılına kadar küçük bir tarım ve hayvancılık kasabası durumundayken, söz konusu yılda Aytaç Et Entegre Tesisleri'nin faaliyete geçmesiyle önemli bir gelişim göstermiş, sanayi ve hizmet sektörlerinde yeni iş sahaları oluşmuştur. Ulaşım açısından elverişli bir konumda yer alması, önemli pazar alanlarına yakınlığı ve teşvik kapsamında yer alması gibi avantajlara bağlı olarak yeni sanayi tesisleri kurulmaya başlanmıştır.

ABSTRACT**Ph. D. DISSERTATION
HUMAN AND ECONOMIC GEOGRAPHY OF THE COUNTY OF ÇERKEŞ****Şaban ÇELİKOĞLU****Advisor: Prof. Dr. Saliha KODAY****2011-Page: 417+XXIII****Jury: Prof. Dr. Saliha KODAY****Assoc. Prof Zeki KODAY****Assist. Prof. Dr. Yaşar GÖK****Prof. Dr. Nuriye GARİPAĞAOĞLU****Prof. Dr. İhsan BULUT**

The aim of the study was to examine the human and economic features of the region. Çerkeş which makes the scope of the study is a county belonging to Çankırı, situated at the Western part of the Black Sea Region. It is the largest county of Çankırı with a nearly 986 km² of surface area.

Study scope includes the rough topography of the Northern Anatolian mountains in east west direction and Çerkeş depression, one of the tectonic-origin depressions lying along the northern Anatolian fault zone. With an annual average temperature of 8.0°C, annual rainfall of 395 mm, the region has subhumid climate between the humid climate of the Black Sea Region and the continental climate of the Central Anatolia.

Situated at one of the transportation routes, Çerkeş has an old history of settlement. In 2010, it had one burg, one municipality-organized settlement place not growing into a burg, 51 villages, 42 neighbourhoods, with a population of 15.405 in total. In the county with 16 people in a km² lived % 56.2 of the population in the centre of the county and 43.8 in the rural parts.

Cereal farming is dominant in the region because of its climate conditions. In addition, in recent years, production of the forage plants has gained significance in parallel with stock breeding.

While Çerkeş was one of a small agriculture and stockbreeding counties in 1995, in the same year with Aytaç Meat Integrated Plants, the county made an important progress and new job opportunities were opened up in industry and service sector. New industrial plants have been established due to its transportation facilities, closeness to important market places and being within the scope of incentives.

KISALTMALAR LİSTESİ

AHBS:	Aile Hekimliği Bilgi Sistemi
Çev:	Çeviren
da:	Dekar
DMİGM:	Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü
DPT:	Devlet Planlama Teşkilatı
DSİ:	Devlet Su İşleri
ETF:	Ev halkı tespit fişi
ha:	Hektar
HGK:	Harita Genel Komutanlığı
KHGM:	Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü
km:	kilometre
km ² :	kilometrekare
m:	metre
m ² :	metrekare
mb:	milibar
mm:	milimetre
MTA:	Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü
s.	Sayfa
ss.	Sayfa sayısı
TÜİK:	Türkiye İstatistik Kurumu

ŞEKİLLER LİSTESİ

	<u>Sayfa No</u>
Şekil 1.1. Çerkeş Ve Çankırı'da Aylık Ortalama Güneşlenme Süresinin Yıllık Seyri (Saat).....	38
Şekil 1.2. Çerkeş'e Güneş Işınlarının Düşüş Açısı.	39
Şekil 1.3. Seçilmiş İstasyonların Aylık Ortalama Sıcaklıkları.	42
Şekil 1.4. Seçilmiş İstasyonlarda Ortalama Yüksek Sıcaklık Değerlerinin Aylara Göre Dağılımı.....	45
Şekil 1.5. Seçilmiş İstasyonlarda Ortalama Düşük Sıcaklık Değerlerinin Aylara Göre Dağılımı.....	45
Şekil 1.6. Seçilmiş İstasyonlarda Don Olaylı Günler Sayısının Aylara Göre Dağılımı.....	46
Şekil 1.7. Çerkeş'te Yıllık ve Mevsimlere Göre Rüzgâr Frekans Gülleri.	51
Şekil 1.8. Seçilmiş İstasyonlarda Ortalama Bağıl Nemin Aylara Göre Dağılımı (%).....	53
Şekil 1.9. Seçilmiş İstasyonlarda Yıllık Yağış Miktarının Aylara Göre Dağılımı.	59
Şekil 1.10. Çerkeş'te Ortalama Yağışın Mevsimlere Göre Dağılışı (1975-2008).....	60
Şekil 1.11. Çankırı'da Ortalama Yağışın Mevsimlere Göre Dağılışı (1975-2008).	61
Şekil 1.12. Karabük'te Ortalama Yağışın Mevsimlere Göre Dağılışı (1975-2008).	61
Şekil 1.13. Seçilmiş İstasyonlarda Ortalama Yağışlı Gün Sayılarının Aylara Göre Dağılımı.....	63
Şekil 1.14. Çerkeş'in Thornwhite Formülüne Göre Su Bilançosu Diyagramı.	66
Şekil 1.15. Elma (Akhasan) ve Hacılar Akım İstasyonlarına Ait Yıllık Akım Grafiği.	91
Şekil 2.1. Çerkeş İlçesinde Sayım Dönemlerine Göre Nüfusun Gelişimi.	112
Şekil 2.2. Çerkeş İlçesinde Kırsal Nüfusun Sayım Dönemlerine Göre Gelişimi.	118
Şekil 2.3. Çerkeş Kasabasında Nüfusun Sayım Dönemlerine Göre Gelişimi.	125
Şekil 2.4. Araştırma Sahasında Sayım Dönemlerine Göre Nüfus Yapısı.....	136
Şekil 2.5. Çerkeş İlçesinin Dar Aralıklı Nüfus Piramidi (2008).....	140
Şekil 2.6. Çerkeş İlçesinin Geniş Aralıklı Nüfus Piramidi (2008).	141
Şekil 2.7. Çerkeş İlçesinin Dar Aralıklı Kırsal Nüfus Piramidi (2008).	143
Şekil 2.8. Çerkeş İlçesi Kırsal Nüfusunun Geniş Aralıklı Kırsal Nüfus Piramidi (2008).	144
Şekil 2.9. Çerkeş Kasabasının Dar Aralıklı Nüfus Piramidi (2008).....	146
Şekil 2.10. Çerkeş Kasabasının Geniş Aralıklı Nüfus Piramidi (2008).....	147
Şekil 2.11. Çerkeş İlçesi Nüfusunun Öğrenim Durumu (2009).....	155

Şekil 2.12. Çerkeş İlçe Merkezindeki Nüfusun Öğrenim Durumu (2009).....	156
Şekil 2.13. Çerkeş İlçesi Kırsal Nüfusunun Öğrenim Durumu (2009).....	157
Şekil 2.14. Çerkeş İlçesinde Yerleşmelerin Aile Büyüklüğü Gruplarına Göre Dağılışı (2010).....	170
Şekil 2.15. Araştırma Sahasında Sayım Yıllarına Göre Aritmetik Nüfus Yoğunluğu.....	180
Şekil 2.16. Araştırma Sahasındaki Kırsal Yerleşim Birimlerinin Nüfus Büyüklüklerine Göre Dağılımı.....	181
Şekil 2.17. Araştırma Sahasındaki Nüfusun Yükselti Basamaklarına Göre Dağılımı.....	182
Şekil 2.18. Çerkeş'te Çiftlik Yerleşme Planına Bir Örnek (Kurt Kardeşler Çiftliği)...	226
Şekil 2.19. Çerkeş Kasabasında Faal Nüfusun Sektörel Dağılımı.....	255
Şekil 2.20. Bildircin Yaylasında İki Katlı Bir Mesken Planı (Mesken Sahibi: Tahsin Kartaloğlu).....	272
Şekil 2.21. Çerkeş İlçesinde Taşıyıcı Yapı Malzemesine Göre Köy Konutları.....	275
Şekil 2.22. Çerkeş İlçesinde Yapı Gerecine Göre Köy Konutları.....	278
Şekil 2.23. Çerkeş İlçesinde Köy Konutlarının Çatı Malzemesine Göre Dağılımı.....	279
Şekil 2.24. Çerkeş'te Köy Konutlarının Kat Sayılarına Göre Dağılışı.....	282
Şekil 2.25. Göynükçukuru Köyü Dağlı Mahallesi'nde Bir Mesken Planı (Mesken Sahibi: Rasim Görgülü).....	283
Şekil 2.26. Göynükçukuru Köyü Dağlı Mahallesi'nde İki Katlı Bir Ahır Planı (Sahibi: Ahmet Görgülü).....	285
Şekil 3.1. Çerkeş İlçesinde Genel Arazi Bölünüşü.....	296
Şekil 3.2. Çerkeş İlçesinde Çalışan Nüfusun Ekonomik Faaliyet Kollarına Göre Dağılımı.....	313
Şekil 3.3. Aytaç Et Entegre Tesisleri'nin Yıllara Göre Et Üretimi.....	348

TABLOLAR LİSTESİ

	<u>Sayfa No</u>
Tablo 1. Çankırı İli Yüzölçümünün İlçelere Göre Dağılımı.	3
Tablo 1.1. Araştırma Sahası ve Yakın Çevresinde Hissedilen Önemli Depremler.....	22
Tablo 1.2. Çerkeş ve Çankırı Meteoroloji İstasyonlarının Aylık Ortalama Güneşlenme Süreleri (Saat: Dakika).	38
Tablo 1.3. Seçilmiş İstasyonların Aylık Ortalama Sıcaklık Değerleri (°C).	42
Tablo 1.4. Seçilmiş İstasyonlara Ait Ortalama, Ortalama Yüksek, Ortalama Düşük, En Yüksek ve En Düşük Sıcaklık Değerleri (1975-2008).....	44
Tablo 1.5. Seçilmiş İstasyonlarda Don Olaylı Günler Sayısının Aylara Göre Dağılımı (°C).....	46
Tablo 1.6. Çerkeş'te Ortalama Ve Ekstrem Basınç Değerlerinin Aylara Dağılımı.	48
Tablo 1.7. Seçilmiş İstasyonlarda Ortalama Yerel Basınç Değerleri.	49
Tablo 1.8. Çerkeş'te Rüzgârın Mevsimlere Göre Dağılımı (1975-2008).	50
Tablo 1.9. Çerkeş'te Ortalama Rüzgâr Hızı, En Hızlı Rüzgâr ve Yönü (1975-2008).....	52
Tablo 1.10. Seçilmiş İstasyonlarda Ortalama Bağıl Nemin Aylara Göre Dağılımı (%).....	53
Tablo 1.11. Seçilmiş İstasyonlarda Ortalama Aylık ve Yıllık Bulutluluk Değerleri.	55
Tablo 1.12. Seçilmiş İstasyonlarda Aylara Göre Ortalama Açık, Bulutlu ve Kapalı Günler Sayısı.	55
Tablo 1.13. Seçilmiş İstasyonlarda Aylara Göre Ortalama Sisli Günler Sayısı (1975-2008).	56
Tablo 1.14. Seçilmiş İstasyonlarda Aylık Ortalama Yağış Değerleri (mm).	58
Tablo 1.15. Seçilmiş İstasyonlarda Ortalama Yağışın Mevsimlere Göre Dağılışı (mm).	60
Tablo 1.16. Seçilmiş İstasyonlarda Ortalama Yağışlı Gün Sayılarının Aylara Göre Dağılımı (1975-2008).....	62
Tablo 1.17. Seçilmiş İstasyonlarda Ortalama Kar Yağışlı, Karla Örtülü Gün Sayısı ve En Yüksek Kar Seviyesinin Aylara Göre Dağılımı (1975-2008).....	64
Tablo 1.18. Çerkeş'in Thornwhite Formülüne Göre Su Bilançosu.	65
Tablo 1.19. Erinç (1965) Formülüne Göre Çerkeş'in Yağış Tesirlilik İndisinin Aylara Göre Durumu.	67
Tablo 0.20. De Martonne (1923) Formülüne Göre Çerkeş'te Aylık Kuraklık İndisleri.....	67
Tablo 1.21. Çerkeş İlçesinde Köylerin Bağlı Buldukları Şeflikler ve Orman Varlıkları (2008).....	79

Tablo 1.22. Çerkeş İlçesinde 1975-2006 Yılları Arasında Projelerle Gerçekleştirilen Ağaçlandırma Çalışmaları.	80
Tablo 1.23. Araştırma Sahasında Ağaçlandırma Faaliyetleri İle Oluşmuş Orman Miktarı.	81
Tablo 1.24. Elma (Akhasan) ve Hacılar Akım İstasyonlarına Ait Yıllık Akım Verileri (1980-2006).	90
Tablo 2.1. Tahrir kayıtlarına göre 1521 ve 1579 yıllarında Çerkeş'e bağlı köylerin tahmini nüfusu.	109
Tablo 2.2. Salnamelere Göre 1896 Yılında Çerkeş'e Bağlı Köylerin Tahmini Nüfusları.	110
Tablo 2.3. Salnamelere Göre 1896 Yılında Çerkeş Kasabasına Bağlı Mahallelerin Tahmini Nüfusları.	110
Tablo 2.4. Çerkeş İlçesinde Sayım Dönemlerine Göre Nüfusun Gelişimi (1935-2010).	112
Tablo 2.5. Çankırı ve İlçelerinin Nüfus Değişimi (2000-2010).	116
Tablo 2.6. Çerkeş İlçesinde Kırsal Nüfusun Sayım Dönemlerine Göre Gelişimi (1935-2010).	117
Tablo 2.7. Çerkeş İlçesinde Kasaba ve Köylerin Nüfusları (1935-2010).	120
Tablo 2.8. Çerkeş İlçesinde Nüfusu Azalan Köyler ve Azalış Oranları.	121
Tablo 2.9. Çerkeş İlçesinde Nüfusu Artan Kırsal Yerleşme ve Artış Oranı.	122
Tablo 2.10. Çerkeş Kasabasında Nüfusun Sayım Dönemlerine Göre Gelişimi (1935-2010).	124
Tablo 2.11. Araştırma Sahasında Doğum ve Ölüm Oranları İle Doğal Nüfus Artış Hızı (2009).	126
Tablo 2.12. Çerkeş İlçesinden Göç Eden Nüfusun Göç Ettikleri İllere Göre Dağılımı.	128
Tablo 2.13. Çerkeş İlçesine Göç Eden Nüfusun Geldikleri İllere Göre Dağılımı.	131
Tablo 2.14. Çerkeş İlçesinden Yurtdışına Yönelik Göçlerin Ülkelere Göre Dağılımı.	133
Tablo 2.15. Araştırma Sahasında Sayım Dönemlerine Göre Nüfus Yapısı (1935-2010).	136
Tablo 2.16. Araştırma Sahasındaki Nüfusun Cinsiyet Yapısı.	138
Tablo 2.17. Çerkeş İlçesi Nüfusunun Dar Aralıklı Gruplandırılmaya Göre Dağılımı (2008).	139
Tablo 2.18. Çerkeş İlçesi Nüfusunun Geniş Aralıklı Gruplandırılmaya Göre Dağılımı (2008).	141
Tablo 2.19. Çerkeş İlçesi Kırsal Nüfusunun Dar Aralıklı Gruplandırılmaya Göre Dağılımı (2008).	142

Tablo 2.20. Çerkeş İlçesi Kırsal Nüfusunun Geniş Aralıklı Gruplandırılmaya Göre Dağılımı (2008).	143
Tablo 2.21. Çerkeş Kasabası Nüfusunun Dar Aralıklı Gruplandırılmaya Göre Dağılımı (2008).	145
Tablo 2.22. Çerkeş Kasabası Nüfusunun Geniş Aralıklı Gruplandırılması.	146
Tablo 2.23. Çerkeş İlçesindeki Okulöncesi Eğitimin Derslik, Öğretmen ve Öğrenci Durumu (2010-2011).	148
Tablo 2.24. Çerkeş İlçesindeki Taşıma Merkezli Okullar ve Öğrencilerin Getirildiği Köyler (2010-2011).	148
Tablo 2.25. Çerkeş İlçesindeki İlköğretim Okullarının Derslik, Öğretmen ve Öğrenci Durumu (2010-2011).	151
Tablo 2.26. Çerkeş İlçesindeki Ortaöğretim Okullarının Derslik, Öğretmen ve Öğrenci Durumu (2010-2011).	152
Tablo 2.27. Çerkeş Vali Erdal Aksu Halk Eğitim Merkezi'nce Açılıp-Tamamlanan Kurslar (2009-2010).	153
Tablo 2.28. Çerkeş İlçesi Nüfusunun Öğrenim Durumu (2009).	154
Tablo 2.29. Çerkeş İlçe Merkezindeki Nüfusun Öğrenim Durumu (2009).	155
Tablo 2.30. Çerkeş İlçesi Kırsal Nüfusunun Öğrenim Durumu (2009).	157
Tablo 2.31. Çerkeş ve Köylerinde Düzenlenen Şenlikler İle Yaklaşık Tarihleri.	161
Tablo 2.32. Araştırma Sahasında Rastlanan Bazı Hastalıkların Tedavisinde Kullanılan Bazı Bitki Türleri.	163
Tablo 2.33. Çerkeş İlçesindeki Yerleşmelerin Hane Sayıları, Nüfusları ve Aile Büyüklükleri.	169
Tablo 2.34. Çerkeş İlçesinde Yerleşmelerin Aile Büyüklüğü Gruplarına Göre Dağılışı.	170
Tablo 2.35. Araştırma Sahasında Sayım Yıllarına Göre Aritmetik Nüfus Yoğunluğu (1935-2010).	179
Tablo 2.36. Araştırma Sahasındaki Kırsal Yerleşim Birimlerinin Nüfus Büyüklüklerine Göre Dağılımı.	181
Tablo 2.37. Araştırma Sahasındaki Nüfusun Yükselti Basamaklarına Göre Dağılımı (2010)	182
Tablo 2.38. Araştırma Sahasında Köylerin Aritmetik Ve Tarımsal Nüfus Yoğunlukları.	184
Tablo 2.39. Araştırma Sahasında Yer Adlarının Toponimik Kaynaklara Göre Dağılımı.	198
Tablo 2.40. Çerkeş İlçesinde Köylere Göre Mahalle Sayıları.	207
Tablo 2.41. Çerkeş İlçesinde Mahalle Statüsünde Olan Yayla Yerleşmeleri.	208
Tablo 2.42. Çerkeş İlçesindeki Mahalleler, Bağlı Oldukları Köyler ve Mahalle Nüfusları.	214

Tablo 2.43. Çerkeş İlçesindeki Köylerin Yüzölçüm Büyüklükleri.	216
Tablo 2.44. Çerkeş İlçesindeki Köylerin Nüfus Büyüklükleri.	217
Tablo 2.45. Çerkeş İlçesindeki Köylerin Ormana Göre Konumları.	219
Tablo 2.46. Çerkeş İlçesindeki Köylerin Ekonomik Faaliyet Kollarına Göre Sınıflandırılması.	220
Tablo 2.47. Araştırma Sahasındaki Çiftlik Yerleşmeleri, Hane Ve Nüfus Sayıları (2010).	222
Tablo 2.48. Salnamelere Göre 1896 Yılında Çerkeş Kasabasına Bağlı Mahalleler Ve Tahmini Nüfusları.	236
Tablo 2.49. Çerkeş Kasabasındaki Mahallelerin Yüzölçümü Büyüklükleri, Nüfus, Konut ve İnşaat Sayıları.	242
Tablo 2.50. Çerkeş Kasabasındaki Özel ve Kamu İşyeri Sayıları.	252
Tablo 2.51. Çerkeş Kasabasında Ticari İşyeri Sayıları.	253
Tablo 2.52. Çerkeş'te Kamu Kurumlarında Çalışanların Kurumlara Göre Dağılımı (2010).	254
Tablo 2.53. Çerkeş Kasabasında Faal Nüfusun Sektörel Dağılımı.	255
Tablo 2.54. Araştırma Sahasındaki Yayla Yerleşmeleri Ve Hane Sayıları (2010).	270
Tablo 2.55. Çerkeş İlçesinde Taşıyıcı Yapı Malzemesine Göre Köy Konutları.	275
Tablo 2.56. Çerkeş İlçesinde Yapı Gerecine Göre Köy Konutları.	277
Tablo 2.57. Çerkeş İlçesinde Köy Konutlarının Çatı Malzemesine Göre Dağılımı.	278
Tablo 2.58. Çerkeş'te Köy Konutlarının Kat Sayılarına Göre Dağılışı.	282
Tablo 3.1. Çerkeş İlçesinde Arazinin Verimlilik Sınıflarına Göre Dağılışı.	293
Tablo 3.2. Çerkeş İlçesinde Genel Arazi Bölünüşü.	295
Tablo 3.3. Çerkeş İlçesindeki Yerleşim Birimlerine Ait Yerleşim Alanları (da).	297
Tablo 3.4. Çerkeş İlçesinde Kuru Ve Sulamalı Tarım Alanları.	304
Tablo 3.5. Çerkeş İlçesinde Tarım Alanlarının Dağılışı (2010).	307
Tablo 3.6. Çerkeş İlçesinde Yetiştirilen Tarım Ürünleri.	311
Tablo 3.7. Çerkeş İlçesinde Çalışan Nüfusun Ekonomik Faaliyet Kollarına Göre Dağılımı (2010).	312
Tablo 3.8. Çerkeş Köylerinde Tarım Arazilerinin İşletme Büyüklükleri, İşlenen Alan Ve Parsel Sayıları.	314
Tablo 3.9. Çerkeş İlçesindeki Azilerinin Parsel ve İşletme Sayıları İle Büyüklükleri.	315
Tablo 3.10. Çerkeş İlçesinde Yetiştirilen Tarla Ürünlerinin Türleri ve Miktarları.	318
Tablo 3.11. Çerkeş İlçesinde Hayvan Türlerinin Dağılımı (2010).	324
Tablo 3.12. Çerkeş İlçesinde Kovan Sayısı ve Bal Üretim Miktarı (kg).	331

Tablo 3.13. Çerkeş İlçe Sınırları İçerisindeki Arı Konaklama Belgesi Olan Gezginci Arıcılar (2010).	334
Tablo 3.14. Çerkeş İlçesinde Hayvansal Ürünler Verim Ve Üretimi (2009).	336
Tablo 3.15. Araştırma Sahasında Orman Ürünleri Üretimi (2010).	339
Tablo 3.16. Aytaç Et Entegre Tesisleri'nin Yıllara Göre Et Üretimi (2010).	348
Tablo 3.17. Teknik Birimlerde Çalışan İşçilerin Sayıları ve Oranları.	356
Tablo 3.18. Çerkeş İlçesindeki Köy Yollarının Niteliklerine Göre Dağılışı (2010). ...	369
Tablo 3.19. Çerkeş İlçesindeki Roma-Bizans Dönemi'ne Ait Yerleşim ve Nekropol Alanları.	382

HARİTALAR LİSTESİ

	<u>Sayfa No</u>
Harita 1. Araştırma Sahasının Lokasyon Haritası.....	2
Harita 2. Araştırma Sahası ve Yakın Çevresinin Fiziki Haritası.....	4
Harita 1.1. Araştırma Sahası ve Yakın Çevresinin Jeoloji Haritası.....	16
Harita 1.2. Araştırma Sahasının ve Çevresinin Jeomorfoloji Haritası.....	26
Harita 1.3. Araştırma Sahasının Bitki Örtüsü Haritası	69
Harita 1.4. Araştırma Sahası ve Yakın Çevresinin Hidroğrafya Haritası.....	85
Harita 1.5. Araştırma Sahası ve Çevresinin Toprak Haritası.....	97
Harita 2.1. Çerkeş İlçesinden Göç Eden Nüfusun Göç Ettikleri İllere Göre Dağılımı.....	128
Harita 2.2. Çerkeş İlçesine Göç Eden Nüfusun Geldikleri İllere Göre Dağılımı.	131
Harita 2.3. Çerkeş İlçesinden Yurtdışına Yönelik Göçlerin Ülkelere Göre Dağılımı.....	134
Harita 2.4. 1935 Nüfus Sayımına Göre Araştırma Sahasında Nüfusun Dağılışı.....	175
Harita 2.5. 1960 Nüfus Sayımına Göre Araştırma Sahasında Nüfusun Dağılışı.....	176
Harita 2.6. 1985 Nüfus Sayımına Göre Araştırma Sahasında Nüfusun Dağılışı.....	177
Harita 2.7. 2010 Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Verilerine Göre Araştırma Sahasında Nüfusun Dağılışı.	178
Harita 2.8. Araştırma Sahasının Aritmetik Nüfus Yoğunluğu (2010).....	183
Harita 2.9. Araştırma Sahasının Tarımsal Nüfus Yoğunluğu (2010).	186
Harita 2.10. Fay Basamağı Düzlüğü (A), Depresyon Düzlüğü (B), Yamaç (C), Vadi Ve Sırt (D) Yerleşmeleri.	202
Harita 2.11. Çerkeş İlçesindeki Yerleşmelerin Dağılışı.	210
Harita 2.12. Çerkeş İlçesinin İdari Haritası.	212
Harita 2.13. Çerkeş Kasabasındaki Mahalleler Ve Yatay Gelişim Süreçleri.	239
Harita 2.14. Çerkeş Kasabasının Fonksiyon Alanları.....	245
Harita 3.1. Çerkeş İlçesinde Arazinin Verimlilik Sınıflarına Göre Dağılışı.....	294
Harita 3.2. Çerkeş İlçesinde Arazi Kullanımı.....	295
Harita 3.3. Araştırma Sahasının Tarım Alanları (2010).	303
Harita 3.4. Araştırma Sahasının Buğray Ekim Alanları (2010).....	309
Harita 3.5. Çerkeş İlçesinde Büyükbaş Hayvan Dağılışı (2010).	325
Harita 3.6. Araştırma Sahasında Küçükbaş Hayvan Dağılışı (2010).	327
Harita 3.7. Araştırma Sahasında Arı Kovanlarının Dağılışı (2010).	332
Harita 3.8. Çerkeş İlçesinin Ulaşım Haritası.	366

FOTOĞRAFLAR LİSTESİ

	<u>Sayfa No</u>
Fotoğraf 1.1. Işık Dağı'ndan Ve Kuzeyindeki Tepelik Alanlardan Görünüm.....	24
Fotoğraf 1.2. Kabalı Dağı ve Güney Eteğini Kesen Eymür Fayından Bir Görünüm.....	27
Fotoğraf 1.3. Çerkeş Çayı'nın Oluşturduğu İsmetpaşa Boğazı Ankara-Karabük Demiryolu ve İstanbul-Samsun Karayolunun Geçtiği Doğal Bir Yol Güzergâhı Durumundadır.	29
Fotoğraf 1.4. Gerede (Melan) Çayı Vadi Yatağının Genişlediği Sahalarda Biriken Alüviyal Malzemelerin Oluşturduğu Topraklar Başlıca Tarım Arazileri Durumundadır.	31
Fotoğraf 1.5. Araştırma Sahasında Genellikle Sabah Saatlerinde Gözlenen Sisler Karayolu Ulaşımını Olumsuz Etkilemektedir.	56
Fotoğraf 1.6. Doğdu Dağı'nın Kuzeye Bakan Yamaçlarında 1500 Metrelere Kadar Görülen Yayvan Yapraklı Ormanlardan Bir Görünüm.	72
Fotoğraf 1.7. Doğdu Dağı'nın Kuzeye Bakan Yamaçlarında 900-1250 m Kuşağındaki Karaçam ve Meşelerden Oluşan Kuru Ormanlar Sahasından Görünüm.....	73
Fotoğraf 1.8. Yöre Halkı Tarafından Türbe Olarak İfade Edilen Alanlarda Anıt Ağaç Görünümünde Karaçamlar Yer Alır.....	73
Fotoğraf 1.9. Akdere Vadisinde Titrek Kavaklar Yer Yer Saf Topluluklar Oluşturur.....	74
Fotoğraf 1.10. Araştırma Sahasının Batısında Yer Alan Dikmen Tepe'nin Kuzeydoğu Yamaçlarındaki Karaçam Ormanlarından Bir Görünüm.....	77
Fotoğraf 1.11. Akdere Vadi Tabanında Yer Alan Yayvan Yapraklı Ormanlardan Görünüm.....	77
Fotoğraf 1.12. Velikoca Dağı Hamamlıyayla Mevkiinde Sarıçam, Gökmar ve Yer Yer Onlara Eşlik Eden Titrek Kavak Ağaçlarından Oluşan Ormanlardan Görünüm.....	78
Fotoğraf 1.13. Karataş Mevkiinde Gökmar Ormanlarından Görünüm.....	78
Fotoğraf 1.14. Orman Tahrip Edilerek Oluşturulmuş Bir Yayla Alanı.	82
Fotoğraf 1.15. Gerede Vadisinin Kuzeyinde Volkanik Araziler Üzerinde Gelişmiş Geven Topluluğu.	83
Fotoğraf 1.16. Gerede (Melan) Çayı'ndan Bir Görünüm.	87
Fotoğraf 1.17. Çerkeş Çayı'ndan Bir Görünüm.....	88
Fotoğraf 1.18. Araştırma Sahasında Hemen Her Köyde 2-3 Soğuksu Kaynağı Mevcuttur. Aliözü Köyünde Yer Alan Tarihi Bir Çeşmeden Görünüm.....	93

Fotoğraf 1.19. Kaplıca Tesisi İçerisinde Yer Alan Kaynaktan Görünüm.....	94
Fotoğraf 1.20. İkinci Göletten Bir Görünüm.	95
Fotoğraf 1.21. Araştırma Sahasındaki Kahverengi Topraklardan Görünüm.	102
Fotoğraf 1.22. Yeşilöz Köyünde Kireçsiz Kahverengi Topraklar Üzerinde Yer Alan Mera Alanları.....	103
Fotoğraf 1.23. Araştırma Sahasında Anız Yakma Yaygın Olarak Gözlenir.....	105
Fotoğraf 2.1. Araştırma Sahasındaki Köylerde Yaşlı Nüfus Oranı Yüksekdir.....	144
Fotoğraf 2.2. Dünya Bankası Desteği İle Tek Tip Olarak Yapılmış 80. Yıl Cumhuriyet İlköğretim Okulu'ndan Bir Görünüm.....	150
Fotoğraf 2.3. 19 Mayıs Çok Programlı Lisesi'nden Bir Görünüm.	152
Fotoğraf 2.4. Aliözü Köyü 15. Geleneksel Horasan Erlerini Anma Şenliği'nden Bir Görünüm.....	160
Fotoğraf 2.5. Bedil Köyü Müzesinde Sergilenen Eşyaların Bazılarından Görünüm.	168
Fotoğraf 2.6. Çerkeş Devlet Hastanesi ve Lojmanlarından Bir Görünüm.	172
Fotoğraf 2.7. Aydınlar köyündeki Roma dönemi kalıntılarından görünüm.	190
Fotoğraf 2.8. 1944 Depreminde Yıkılan Muradiye Camii'nden Bir Görünüm.	193
Fotoğraf 2.9. 1944 Depreminden Kısa Süre Sonra Çerkeş Han Yerinden Bir Görünüm.....	194
Fotoğraf 2.10. Gerede İsyanının Bastırılması Sırasında İsyancılarından Ele Geçirilen Bir Top.....	195
Fotoğraf 2.11. Kabak Köyü Akdere Vadi Tabanının Genişlediği Düzlük Sahada Kurulmuştur.....	203
Fotoğraf 2.12. Fay Basamağı Düzlüğünde Kurulmuş Afşar Köyünden Görünüm.....	204
Fotoğraf 2.13. Yamaçta Kurulmuş Akbaş Köyü ve Birikinti Konisindeki Tarım Arazilerinden Görünüm.....	205
Fotoğraf 2.14. Depresyon Tabanında Kurulmuş Karamustafa Köyünden Bir Görünüm.....	205
Fotoğraf 2.15. Songeçit Mevkiinde Yer Alan Laz Çiftliği'nden Bir Görünüm.....	223
Fotoğraf 2.16. Laz Çiftliğindeki Mısır ve Yonca Tarlalarından Bir Görünüm.....	224
Fotoğraf 2.17. Çiftlikte İhtiyaç Duyulan Kereste İmalatında Kullanılan Hızardan Görünüm.....	224
Fotoğraf 2.18. Saçak Beldesinden Bir Görünüm.	228
Fotoğraf 2.19. Çerkeş Kasabasının Güneybatıdan Görünümü.	231
Fotoğraf 2.20. Çerkeş Kasabasının Eski Durumundan Bir Görünüm (A. İhsan Özbek Arşivinden).....	237
Fotoğraf 2.21. 1944 Depreminden Önce Çerkeş Evlerinden ve Sokaklarından Bir Görünüm (A. İhsan Özbek Arşivinden).	238

Fotoğraf 2.22. Çerkeş Kasabasında Çok Katlı Modern Konutlardan Bir Görünüm....	244
Fotoğraf 2.23. Eski Mahallelerdeki İki Katlı Geleneksel Konutlardan Bir Görünüm.....	244
Fotoğraf 2.24. 1995'ten Beri Yapımı Tamamlanamayan Çerkeş Yatılı İlköğretim Bölge Okulu'ndan Görünüm (Fotoğraf: Dr. Murat Erdoğan).	248
Fotoğraf 2.25. Hükümet Caddesi Üzerinde Halkın Kullanımına Sunulan Fitness Aletlerinden Görünüm.....	250
Fotoğraf 2.26. Ticari İşyerlerinin Yoğunlaştığı Hükümet Caddesi'nden Bir Görünüm.....	251
Fotoğraf 2.27. Kasabanın Ticaret Merkezi Durumunda Olan Belediye Dükkânlarından Görünüm.....	251
Fotoğraf 2.28. Orman Sahası İçerisinde Yer Alan Yeşilören Yaylasından Görünüm.....	261
Fotoğraf 2.29. Saraycık Yaylasındaki Küçükbaş Hayvan Sürüsünden Bir Görünüm.....	263
Fotoğraf 2.30. Kadıköy Yaylasındaki Büyükbaş Hayvan Sürüsünden Bir Görünüm.....	264
Fotoğraf 2.31. Yayla Yolları Genellikle Ham Yol Şeklinindedir.....	265
Fotoğraf 2.32. Dikenli Yaylasında Hayvanların Sulandığı Göletten Bir Görünüm....	265
Fotoğraf 2.33. Bildircin Yaylasında Yer Alan Sebze Bahçelerinden Görünüm.....	266
Fotoğraf 2.34. Yeşilören Yaylasında Çatısı Bedavra İle Örtülmüş Bir Meskenden Görünüm.....	269
Fotoğraf 2.35. Yortan Yaylasında Beton Çatı Örtüsünün Kullanıldığı Bir Meskenden Görünüm.....	269
Fotoğraf 2.36. Bildircin Yaylasında Tarhana Kurutan Bir Aileden Görünüm.....	271
Fotoğraf 2.37. Çatısı Toprak Örtülü, Arka Cephesini Dik Bir Yamaca Yaslamış Geleneksel Yayla Meskenlerine Bir Örnek.....	273
Fotoğraf 2.38. Sahada Köy Meskenlerini Karakterize Eden Mesken Tipi Ahşap Karkastır.....	275
Fotoğraf 2.39. Bazı Karkas Meskenlerin Üst Katlarda Da Yeğdanalar Arasında Taş Dolgu Kullanılır.....	276
Fotoğraf 2.40. Bazı Meskenlerde Karkas Örgü Sisteminin Dışı Çamurla Sıvanmak Yerine Ağaç Malzeme İle Kaplandığı Görülmektedir...277	277
Fotoğraf 2.41. (A), Akbaş Köyünde Meskenden Ayrı Olarak Yapılmış Ambar İle (B), Aydınlar Köyünde Mesken İçerisinde Yer Alan Ambara Birer Örnek.....	281
Fotoğraf 2.42. Araştırma Sahasında Değişik Malzemeler Kullanılarak Yapılmış Samanlıklardan Görünüm.....	284
Fotoğraf 2.43. Karamustafa Köyünde Villa Tarzı Yeni Mesken Örneği.....	286

Fotoğraf 2.44. Aliözü Köyünde Çift Daireli Apartman Tarzı Yeni Mesken Örneği.....	286
Fotoğraf 2.45. Çerkeş Evleri Genellikle Ahşap Karkas Yapı Tarzında (A) Yapılmışken Ahmet Sopacı Evi Kesme Taş, Tuğla ve Horasan Harcıyla Yapılmış (B) Meskenlere İçede Tek Örnektir.	288
Fotoğraf 2.46. Çerkeş'te Sivil Osmanlı Mimarisine Örnekler: Kadiğa Konağı (A) Ve Recep Alıcı Evi (B).....	290
Fotoğraf 2.47. Tarihi Çerkeş Evlerinin Tavan İşlemelerinden Örnekler.....	291
Fotoğraf 3.1. Çerkeş'teki Verimli Orman Varlığının Büyük Bir Kısmı İlçenin Güneyindeki Dağlık Kuşakta Yer Alır.	298
Fotoğraf 3.2. Doğdu Dağı Üzerindeki Otlak Alanlarından Bir Görünüm.	300
Fotoğraf 3.3. Işık Dağı Üzerindeki Otlak Alanlarından Bir Görünüm.	300
Fotoğraf 3.4. Tarım Alanlarının Büyük Çoğunluğu Çerkeş Depresyonunda Yer almaktadır.....	302
Fotoğraf 3.5. Bedil Köyüne Ait Nadas Alanlarından Bir Görünüm.	306
Fotoğraf 3.6. Çerkeş İlçesinde Buğday Hasadı Ağustos Başını Bulmaktadır.	317
Fotoğraf 3.7. İlçede Fasulye Tarımı Sulama İmkânına Sahip Vadi Tabanlarında Yapılmaktadır.	320
Fotoğraf 3.8. Çerkeş İlçesinde Tüketime Yönelik Sınırlı Ölçüde Elma Yetiştiriciliği Yapılmaktadır.....	320
Fotoğraf 3.9. Araştırma Sahasında Merada Otlayan Büyükbaş Hayvan Sürüsünden Görünüm.	322
Fotoğraf 3.10. Çerkeş İlçesinde Besi Hayvancılığı İlçe Merkezinde Yaygındır.	323
Fotoğraf 3.11. Saraycık Yaylasında Yoğurdu İçin Beslenen Mandalardan Bir Görünüm.....	326
Fotoğraf 3.12. Araştırma Sahasında Küçükbaş Hayvan Sürüsünden Bir Görünüm...	327
Fotoğraf 3.13. Araştırma Sahasındaki Zengin Bitki Örtüsü Çerkeş Balının Kalitesini Arttırmaktadır.....	330
Fotoğraf 3.14. Araştırma Sahasının Çeşitli Noktalarında Yer Alan Arı Kovanlarından Görünümler.....	331
Fotoğraf 3.15. Safranbolu'da Bir Süpermarkette Satılan Çerkeş Balından Bir Görünüm.....	333
Fotoğraf 3.16. Gezici Arıcılara Ait Kovanlardan ve Bal Sağımından Görüntüler.	335
Fotoğraf 3.17. Araştırma Sahasındaki Ormancılık Faaliyetlerinden Görünümler.....	339
Fotoğraf 3.18. İlçedeki Diatomit Madeni Açık İşletme Yöntemiyle Çıkarılmaktadır.....	341
Fotoğraf 3.19. Aytaç Et Entegre Tesisleri'nin Uzaydan Görünümü.....	345
Fotoğraf 3.20. Aytaç Kırmızı Et Fabrikası'ndan Bir Görünüm.....	346

Fotoğraf 3.21. Aytaç Beyaz Et Fabrikası'ndan Bir Görünüm.	350
Fotoğraf 3.22. Aytaç Yem Fabrikası'ndan Bir Görünüm.	351
Fotoğraf 3.23. Aytaç Hacı Kemal Kayar Camii ve Aytaç Fabrika Satış Mağazası'ndan Görünüm.	352
Fotoğraf 3.24. Çerkeş Yem Fabrikası'ndan Bir Görünüm.....	353
Fotoğraf 3.25. Çerkeş Yem Fabrikası'ndan Görünüm.....	354
Fotoğraf 3.26. Hey Tekstil Fabrikasından Bir Görünüm.	354
Fotoğraf 3.27. Fabrikadaki Üretim Faaliyetlerinden Görünümler.....	355
Fotoğraf 3.28. Demirkapılar Çerkeş Beton Hazır Beton Tesislerinden Bir Görünüm.....	357
Fotoğraf 3.29. Öz Beton Hazır Beton Tesislerinden Bir Görünüm.	357
Fotoğraf 3.30. Ar Trak Traktör Fabrikasının Dışından Ve İçinden Birer Görünüm. ..	358
Fotoğraf 3.31. Fabrikada Üretilen Traktörlerden Bir Görünüm.	358
Fotoğraf 3.32. Çerkeş Küçük Sanayi Sitesi'nden Bir Görünüm.	360
Fotoğraf 3.33. Çerkeş'ten Geçen E-80 Karayolundan Bir Görünüm.	365
Fotoğraf 3.34. İsmetpaşa Boğazındaki Duple Yol Çalışmalarından Bir Görünüm.	367
Fotoğraf 3.35. Çerkeş-Ankara Karayolundan Ve Işık Dağı Geçidi'nden Bir Görünüm.....	368
Fotoğraf 3.36. Çerkeş Tren İstasyonu'ndan Bir Görünüm.	372
Fotoğraf 3.37. Çerkeş Çayı Üzerinde Kurulmuş Bir Teleferik Hattından Görünüm...	373
Fotoğraf 3.38. E-80 Karayolunun Kenarında Kurulmuş Yol Boyu Tesisinden Bir Görünüm.....	375
Fotoğraf 3.39. Çarşamba Günleri Kurulan Halk Pazarından Görünümler.	376
Fotoğraf 3.40. Hayvan Pazarından Görünümler.	376
Fotoğraf 3.41. Yörede Yaygın Olarak Bilinen Ve Tüketilen Kanlıca (A) Ve Kaşalak (B) Gibi Mantar Türleri, Bazı Aileler İçin Önemli Bir Gelir Kaynağı Durumundadır.....	377
Fotoğraf 3.42. İlçenin Güneyindeki Dağlık Alanlar Tür Bakımından Zengin Bitki Örtüsü Doğal Çekicilikler Arasında Yer Alır.....	379
Fotoğraf 3.43. Kasabanın Değişik Kesimlerinde Evlerin Çatılarında ya da Direk Tepelerinde Leylek Yuvalarını ve Leylekleri Gözlemlemek Mümkündür.	380
Fotoğraf 3.44. Dereyayla Mevkiindeki Dereyayla Mağara Yerleşimi'nden Bir Görünüm.....	382
Fotoğraf 3.45. Yakuplar Köyü Dereyayla Mevkiindeki Dereyayla Tümülüsü'nden Bir Görünüm.....	383
Fotoğraf 3.46. Tarihi IV. Murad (A) Ve Akbaş (B) Köprülerinden Görünüm.....	384

Fotoğraf 3.47. Çaylı Köprüsünden Bir Görünüm.	384
Fotoğraf 3.48. Aliözü Köyünde Bulunan Horasan Erleri Türbesi'nden Görünümler.....	386
Fotoğraf 3.49. Kadiağa (Fişek Ali) Konağı'nın İçinden Görünümler.	388
Fotoğraf 3.50. Bakımsızlığa Terkedilmiş Tarihi Çerkeş Evleri'nden Görünümler.	388

ÖN SÖZ

Çerkeş İlçesi'nin Beşeri ve Ekonomik Coğrafyası adlı bu doktora tez çalışmasında; Çerkeş ilçe sınırları içerisinde kalan sahadaki beşeri ve ekonomik faaliyetler ve bu faaliyetlerin şekillenmesinde belirleyici olan insan-mekan etkileşimi coğrafyanın temel ilkeleri doğrultusunda incelenmeye çalışılmıştır.

Karadeniz Bölgesi ile İç Anadolu Bölgesi arasında geçiş sahası üzerinde yer alan Çerkeş ilçesinin doğal ve beşeri özellikleri çeşitlilik göstermektedir. İlçede mevcut potansiyelin harekete geçirilmesi, geliştirilecek fiziki ve ekonomik planlama kararlarının rasyonel esaslara dayandırılması için bilimsel esaslar çerçevesinde incelenmesiyle mümkün olabilir. Bu bağlamda kalkınma çabası içerisinde olan ilçenin beşeri ve ekonomik coğrafya özelliklerinin günümüze kadar ayrıntılı bir şekilde araştırılmamış olması, tez konusu olarak seçilmesinde etkili olmuştur.

Araştırma sahasının üç bölümde ele alındığı bu çalışmanın birinci bölümünde, beşeri ve ekonomik faaliyetlerin şekillenmesinde etkili olan yeryüzü şekilleri, iklim, bitki örtüsü, hidroğrafya ve toprak örtüsü gibi fiziki coğrafya özellikleri ele alınmıştır. İkinci bölümde, sahanın nüfus ve yerleşme özellikleri üzerinde durulmuştur. Kalkınmada itici güç görevi gören nüfusun aile büyüklüğü, yaş, cinsiyet, eğitim ve sağlık durumu gibi özellikleri incelenmiş; nüfusun nicelik ve niteliğinde değişikliklere yol açan göç hareketleri nedenleri ve sonuçlarıyla analiz edilmeye çalışılmıştır. Kırdan kente göçün etkisiyle hızlı bir değişim geçiren yerleşmelerin özellikleri, gelişimi ve sorunları irdelenmiştir. Yine bu bölümde yerleşmelerdeki meskenlerin özellikleri ile fiziki, beşeri ve ekonomik koşullarının mesken şekillerine etkileri üzerinde durulmuştur.

Çalışmanın üçüncü bölümünde ilçedeki ekonomik faaliyetler ele alınmıştır. Bu bölümde mevcut arazi kullanımı, tarımsal üretim, hayvancılık, ormancılık, madencilik, sanayi, ulaşım, ticaret, turizm durumu analiz edilmiş; fiziki ve beşeri faktörlerle etkileşim düzeyleri belirlenmeye çabalanmıştır.

Sonuç kısmında elde edilen bulgular, saptanan sorunlar ve bu sorunlara yönelik çözüm önerilerini içeren değerlendirmelerde bulunulmuştur. Özellikle kırsal kesimden ketslere yaşanan göçlerin nedenleri, göçleri yavaşlatmanın ve kırsal kalkınmayı sağlamanın yolları üzerinde durulmuş ve yörede çok yönlü planlanmış bir kırsal kalkınma programına ihtiyaç olduğu kanaatine varılmıştır.

Eldeki çalışmanın ortaya çıkarılmasında bir çok kişinin katkısı söz konusu olmuştur. Öncelikle araştırma konusunun seçiminden eserin ortaya çıkarılmasına kadar geçen süreçte desteğini esirgemeyen, coğrafi görüş ve bilgileriyle yol gösteren danışman hocam Prof. Dr. Saliha KODAY'a şükranlarımı sunarım. Ayrıca karşılaştığım sorunlarda yapıcı öneriler getiren hocam Doç. Dr. Zeki KODAY'a teşekkürü bir borç bilirim.

Lisans eğitimimdeki emeklerinin yanında tez çalışmalarına katkıda bulunan hocam Prof.Dr. Hayati DOĞANAY ile değerli görüşleri ile çalışmaya katkı sağlayan ve tez jürimde bulunan hocalarım Prof. Dr. İhsan BULUT ve Yrd. Doç. Dr. Yaşar GÖK'e, yine jürimde yer alıp eseri titizlikle okuyarak önerilerde bulunan Prof. Dr. Nuriye GARİPAĞAOĞLU'na desteklerinden dolayı şükranlarımı sunarım.

Çalışmanın hemen her aşamasında samimi görüş ve fikirleriyle katkı yapan, arazi gözlemlerimde yanımda yer alma nezaketinde bulunan, Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi öğretim üyesi Yrd. Doç. Dr. Vedat KARADENİZ'e, yine Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi öğretim üyelerinden görüşleriyle çalışmamın olgunlaşmasında emeği geçen Doç. Dr. Adem BAŞIBÜYÜK, Doç. Dr. Erdal AKPINAR ve Yrd. Doç. Dr. M. Samet ALTINBİLEK ile Fen Edebiyat Fakültesi öğretim elemanları Arş. Gör. Pınar TAŞKIRAN ve Arş. Gör. Suat TUYSUZ'a katkılarından dolayı ayrı ayrı teşekkürlerimi sunuyorum.

Çalışmalarım esnasında sabırla bana destek olan eşim Dilek ÇELİKOĞLU'na; arazi etütleri ve istatistiki verilerin toplanması esnasında kolaylık sağlayan eski Kaymakam Mustafa ÇİT, şu anki Kaymakam Yasin ÖZTÜRK, Belediye Başkanı Şükrü TARHAN başta olmak üzere ismini burada saymadığım mülki ve yerel yönetim amirleri ve diğer emeği geçenlere ayrı ayrı teşekkür ederim.

Çerkeş ilçesinin beşeri ve ekonomik özelliklerinin ayrıntılı olarak ele alındığı, ilçeye ait sorunlara bilimsel çözüm önerilerinin getirilmeye çalışıldığı bu çalışmanın Çerkeş ilçesi yöneticilerine, Çerkeş halkına ve Çerkeş'e ilgi duyanlara fayda sağlaması dileklerimle.

GİRİŞ

1. Araştırma Sahasının Yeri ve Sınırları

Araştırma sahasını oluşturan Çerkeş ilçesi, Karadeniz Bölgesi'nin Batı Karadeniz Bölümü'nde yer almakta olup, idari bakımdan Çankırı il sınırları içerisinde bulunmaktadır.

Çankırı il merkezinin kuzeybatısında yer alan Çerkeş ilçesi; batıdan Gerede (Bolu), kuzeybatıdan Eskipazar (Karabük), kuzeyden Ovacık (Karabük), kuzeydoğudan Bayramören (Çankırı), doğudan Atkaracalar (Çankırı), güneydoğudan Orta (Çankırı), güney ve güneybatıdan Kızılcahamam (Ankara) ilçeleri ile çevrilidir (Harita 1).

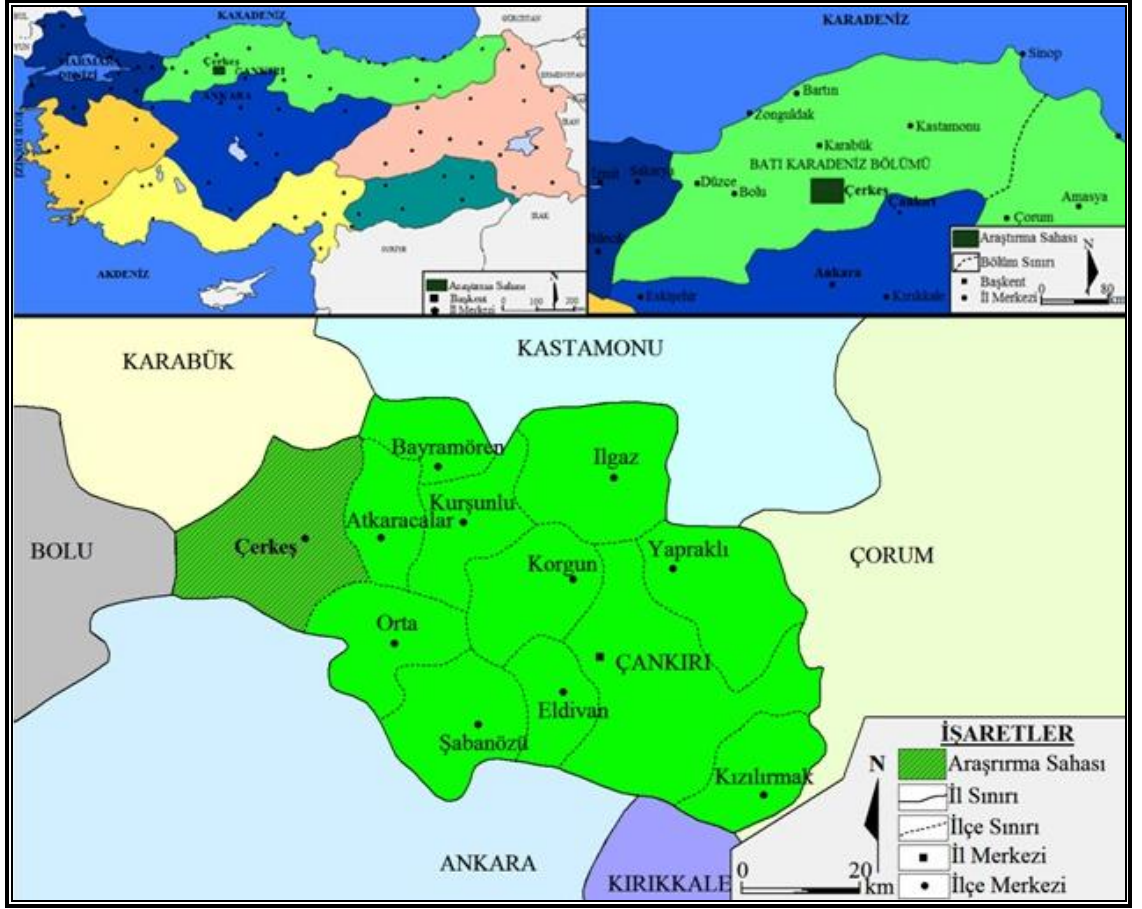
İlçenin idari sınırının büyük bir kısmı dağların su bölümü çizgilerini takip eder. Sahanın kuzey sınırı Gerede (Melan) Çayı, güney sınırı ise Çerkeş Çayı havzasının sınırlarını oluşturmaktadır. Bu bakımdan ilçenin sınırlarının büyük bir bölümünün doğal sınırlarıyla örtüştüğü söylenebilir.

Sahanın kuzey sınırı, Çakmak köyünün kuzeydoğusundan başlayarak batıya doğru Karaoğlan Tepe (1602 m), Çakalkırı Tepe (1630), Harmankaya Tepe (1497 m), Handoruk Tepe (1455 m) gibi su bölümü çizgilerini oluşturan tepelik sahalardan geçtikten sonra, Taşhanlar köyünü araştırma sahası içerisinde bırakarak güneye yönelir.

Taşhanlar köyünün batısından başlayarak güneye doğru Çayırpınar Deresi'ni takip ettikten sonra ilçe sınırı Beymelik köyünün batısından güneybatıya yönelir. Gerede (Melan) Çayı'nı kuzeydoğu-güneybatı istikametinde kesen sınır Ezber Dağı zirvesini, Alaçam Dağı ve Çomçalı Dağı'nın doğu yamaçlarını izleyerek Çerkeş Çayı'nın açtığı dar ve derin vadiden karşı yamaca geçer. Dikmen Sırtı, Dikmen Tepe (1586 m) ve Köybaşı Tepe'yi (1452 m) takip eden sınır, Batanset Tepe'ye (1864 m) ulaştıktan sonra doğuya yönelir.

Çalışma sahasının güney sınırı, Düvenlik Tepe, Horozdede Tepe (1928 m), Yalabaz Tepe (1821 m), Gökkaya Sırtı, Işık Dağı (2034 m), İkiçam Tepe (1998 m), Asar Tepe, Gökçe Tepe (1776 m), Evliya Tepe (1494 m), gibi yüksek sahaları takip ederek kuzeye yönelir.

Harita 1. Araştırma Sahasının Lokasyon Haritası.

Sahanın doğu sınırı, Hacılar köyünün güneydoğusunda yer alan Evliya Tepe'den kuzeye yönelerek, Soğukpınar mevkii, Topraklıkbaşı Tepe ve Ziyaret Tepe'yi (1633 m) takip ederek Asarkalesi Tepe'ye (1341 m) ulaşır. Çerkeş Çayı'nı güney-kuzey doğrultusunda kestikten sonra Sevinç Sırtı, Doğdu Tepe (1476 m), Susuzdoğdusu Tepe, İnceöz Tepe, Çobanlar Tepe (1622 m), Dikmen Tepe ve Çalziyaret Tepe gibi çevresine göre yüksek sahaları takip eden sınır, Çakmak köyünün kuzeydoğusundan batıya yönelir (Harita 2).

Yüzölçümü, yaklaşık 986 km² olan Çerkeş, bağlı bulunduğu Çankırı ilinin Merkez ilçeden (1347 km²) sonra en geniş araziye sahip olan ilçesidir. Aynı zamanda nüfus bakımından da merkez ilçeden sonra en büyük ilçesi durumundadır (Tablo 1).

Tablo 1. Çankırı İli Yüzölçümünün İlçelere Göre Dağılımı *.

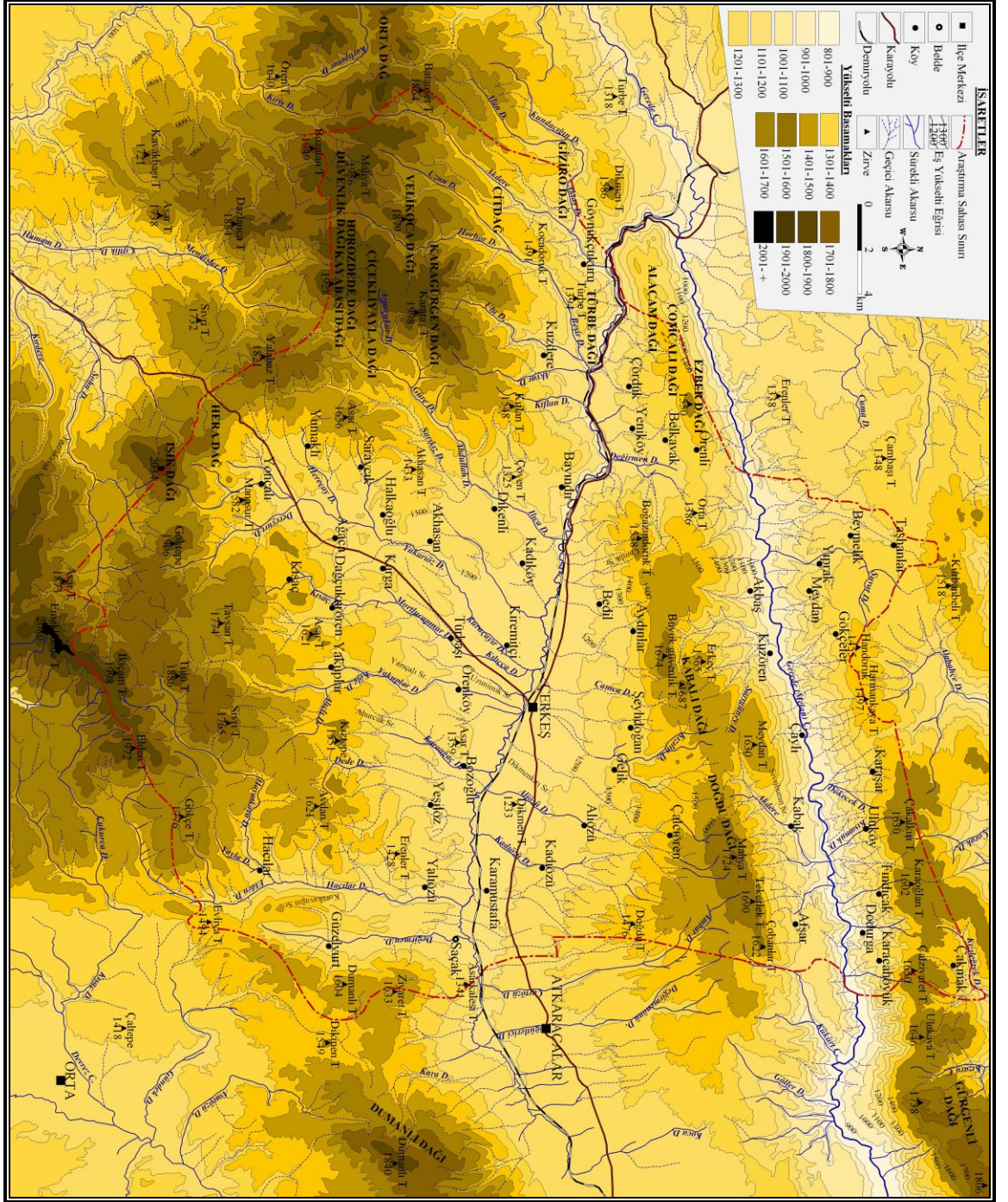
İlçe	Yüzölçümü (km ²)	2010 Nüfusu	İlçe	Yüzölçümü (km ²)	2010 Nüfusu
Atkaracalar	363	4828	Kurşunlu	477	9606
Bayramören	334	2502	Orta	543	14453
Çerkeş	986**	15405	Şabanözü	605	10456
Eldivan	341	5601	Yapraklı	719	9305
Ilgaz	784	13964	Merkez	1347	80590
Kızılırmak	434	8362	Toplam	7490	179067
Korgun	557	4035			

Kaynak: 2000 Genel Nüfus Sayımı Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri.

Araştırma sahası, Alp orojenezini sonucunda oluşmuş Kuzey Anadolu Dağları tarafından güneyden ve kuzeyden kuşatılmıştır. Alp dağ oluşumu hareketlerinden sonra meydana gelen tektonizmaya bağlı olarak oluşmuş Kuzey Anadolu Fay Zonu üzerinde yer alan depresyonlardan biri olan Çerkeş, Kuzeyden Ilgaz Dağları'nın batı uzantıları, güneyden ise Köroğlu Dağları'nın doğu uzantıları tarafından sınırlanmıştır. Çerkeş depresyonunun yükseltisi 1100-1200 m arasındadır.

* Yüzölçümüne göller dahil değildir.

** İlçedeki göletlerle birlikte ilçenin yüzölçümü 990 km²'dir.

Harita 2. Araştırma Sahası ve Yakın Çevresinin Fiziki Haritası.

Çerkeş'te Karadeniz Bölgesi'nin nemli iklimi ile İç Anadolu Bölgesi'nin karasal iklimi arasında yarı nemli bir iklim tipi hüküm sürer. Yıllık ortalama sıcaklığın 8.0 °C olduğu sahada, yıllık yağış 395 mm kadardır.

İlçenin tamamı orman sahası içerisinde kalmasına rağmen, ormanlar antropojen faktörlerin etkisiyle tahribata uğramış, depresyon tabanında yerini step topluluklarına terk ederek dağlık sahalara çekilmiştir. Ormanlar daha çok güneydeki dağlık alanlarda, Kabalı ve Doğdu dağlarının kuzeye bakan yamaçlarında ve kuzeydoğudaki Çakmak köyü çevresinde dağılışı göstermektedir. Orman alanları (34943,4 ha) ilçe yüzölçümünün (98.600 ha) %35,4'ünü oluşturmaktadır. Ormanlar içerisinde %26,3'lük oran ile en fazla yayılışı gösteren tür sarıçamdır. İğne yapraklı karışık ormanlar %26,1'lik oranla sarıçamı izler. Daha sonra % 23,4 ile karaçam ve %16,6 ile meşe gelmektedir. Ezber Dağı, Kabalı Dağı ve Doğdu Dağı'nın güneye bakan yamaçlarında hâkim bitki örtüsü ağaçlı step formasyonudur. Bunun yanı sıra depresyon tabanı ve çevresindeki 1300-1400 m seviyelerine kadar deve dikenini, yumak, ayırık otu, geven, kekik, peygamber çiçeği, çoban yastığı, sığırkuyruğu, yavşan otu, papatya, gelincik, çörek otu, yabancı maydonoz, yabancı tere, hanımeli, madımak gibi bitkilerden oluşan step formasyonu hâkim durumdadır. Step sahalarında ahlat, alıç, kızılıçık, kuşburnu, erik, elma, armut, dağ muşmulası gibi meyve ağaçları ile yer yer meşe ağacı gözlenmektedir.

Araştırma sahası Filyos Çayı'nın su toplama havzası içerisinde yer almaktadır. Filyos Çayı'nın kolları olan Gerede ve Çerkeş çayları sahanın ana akarsularını oluşturmaktadır. Çerkeş depresyonunu doğu-batı doğrultusunda katederek batıdaki İsmetpaşa Boğazı vasıtasıyla sahayı terkeden Çerkeş (Ulus) Çayı, kuzeyden ve güneyden irili ufaklı derelerle beslenir. Kuzeyde dar ve derin bir vadi içerisinde kabaca güneybatı-kuzeydoğu doğrultusunda akan Gerede (Melan) Çayı da sahadaki bir diğer önemli akarsudur.

İlçede 7 toprak grubu yayılışı göstermiştir. Bunlar; kahverengi orman toprakları (% 53), kireçsiz kahverengi orman toprakları (% 17.6), kahverengi topraklar (% 13.7), kireçsiz kahverengi topraklar (9.6), aluviyal topraklar (% 4.1), kolüvyal topraklar (% 1.2) ve kestanerengi topraklar (% 0.22) şeklinde sıralanır.

Çerkeş ilçesinin 2010 yılı Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi nüfus sayımı sonuçlarına göre nüfusu 15405 olup bunun 8658'i ilçe merkezinde, 6748'i ise kırsal kesimde yaşamaktadır. Buna göre ilçe nüfusunun % 56.2'si Çerkeş kasabasında 43.8'i ise kırsal yerleşmelerde yaşamaktadır. İlçede aritmetik nüfus yoğunluğu 16 kişi kadardır.

Sahada 2010 yılı itibariyle 1 kasaba 1 kasabalaşamamış belediye örgütlü yerleşme, 51 köy, 42 mahalle ve 5 çiftlik yerleşmesi olmak üzere toplam 100 adet sürekli yerleşme ile 13 adet yayla yerleşmesi bulunmaktadır.

İlçedeki temel ekonomik faaliyetler ekip-biçme, hayvancılık, sanayi ve ticarettir. Faal nüfusun % 48.9'u tarım ve hayvancılık, % 24.8'i sanayi, % 26.3'ü ise hizmetler sektöründe yer almaktadır. İlçe arazilerinin yaklaşık beşte biri tarım alanlarından oluşmaktadır. İklim koşullarına bağlı olarak ilçede tahıl ve yem bitkileri tarımı önem kazanmıştır. Sıcaklık değerlerinin düşük olması ve yılın yaklaşık 140 günü don olayına rastlanması, özellikle meyvelerin çiçek açtığı ilkbahar döneminde don ihtimalinin yüksek olması ekip-dikme faaliyetlerini sınırlandırmıştır. Diğer yandan geniş otlak alanlarının bulunması hayvancılığın gelişmesine neden olmuştur. Ayrıca ilçede Aytaç Et Entegre Tesisleri'nin kurulması ve yakın çevreden canlı hayvan satın alması özellikle ilçe merkezinde besiciliğin gelişmesini sağlamıştır. Ekonomik gelir sağlayan faaliyetlerden birini de arıcılık oluşturmaktadır. Nitekim 2010 yılında tamamı fenni kovanlardan oluşan 14.250 kovandan 85.500 kg bal elde edilmiştir.

Çerkeş ilçesinde sanayi önemli bir istihdam alanı oluşturmaktadır. İlçede 2010 yılı itibariyle gıda sanayiinde 3, tekstil sanayiinde 1, hazır beton sanayiinde 2 ve makine sanayiinde 1, kablo ve plastik boru sanayiinde 1 adet olmak üzere 8 adet modern sanayi kuruluşu (fabrika) faaliyet göstermekte; Çerkeş Küçük Sanayi Sitesi'nde bulunan 13 işyeri ile kasabanın değişik noktalarında 7 fırın, 3 mermer atölyesi, 3 mezar atölyesi ve 3 değirmenden oluşan 29 atölye tipi sanayi tesisi bulunmaktadır. Aynı yıl itibariyle sanayi alanında 1.191kişi çalışmaktadır.

Tarihi bir yol güzergahı üzerinde yer alması nedeniyle ilçede ticaret çok eski bir geçmişe sahiptir. Bununla birlikte son yıllarda sanayi tesislerinin artması, alım gücünün de yükselmesini sağlamıştır. Buna bağlı olarak ilçedeki ticarethane sayısında da önemli bir artış yaşanmıştır.

2. Araştırmanın Amacı ve Yöntemi

Doktora tezi olarak hazırlanan bu çalışmada, Çerkeş ilçesinin beşeri ve ekonomik coğrafya özellikleri saptanmaya çalışılmıştır. Araştırma konusu olarak Çerkeş ilçesinin seçilmesinde ilçenin beşeri ve ekonomik coğrafya özelliklerinin günümüze kadar ayrıntılı bir şekilde ele alınmamış olması belirleyici olmuştur.

Çalışmanın amacı; araştırma sahasının beşeri ve ekonomik coğrafya özelliklerini coğrafya ilminin yöntem ve tekniklerine bağlı kalarak analiz etmek, elde edilen bulgu ve sonuçlar doğrultusunda mevcut problemlere çözüm önerileri getirmek ve geleceğe dönük rasyonel planlamalar yapılabilmesi için öneriler geliştirmektir.

Bilindiği üzere herhangi bir saha ile ilgili rasyonel planlamaların yapılabilmesi, yatırım ve hizmetlerin başarılı olabilmesi; öncelikle o sahanın coğrafi çevre özelliklerinin ve potansiyelinin belirlenmesine bağlıdır. Bu nedenle kalkınma çabası içerisinde olan Çerkeş ilçesinin doğal ve beşeri kaynaklarının coğrafi bakış açısıyla ele alınmasının faydalı olacağı kanısına varılmıştır.

Çalışmada öncelikle literatür taraması yapılarak, araştırma sahası ile ilgili yayınlar temin edilmiş ve bu çalışmalar ayrıntılı bir şekilde gözden geçirilmiştir. Daha sonra resmi kurumlardan sahayla ilgili döküman ve istatistikler toplanmıştır. Bu kapsamda sahanın topoğrafya haritaları, jeoloji haritaları, toprak haritaları, orman amenajman haritaları, köy sınırlarını gösteren idari haritası ve Çerkeş kasabasının nazım imar planı gibi haritalar ile Çerkeş, Çankırı ve Karabük meteoroloji istasyonlarına ait rasatlar, 1935-2000 yılları arasındaki nüfus sayım sonuçları ve çeşitli yıllarına ait tarımsal istatistikler temin edilmiştir. Elde edilen kaynaklar ve veriler incelendikten sonra eksik veriler tespit edilmiştir. Bunların temini için sahada uygulanmak üzere coğrafyanın veri toplama yöntemlerinden olan anket ve mülakat soruları hazırlanmıştır.

Literatür çalışmaları ve anket formlarının hazırlanmasından sonra coğrafi düşüncenin başlıca araştırma yöntemlerinden biri olan yerinde gözlem çalışmalarına geçilmiştir. Bu kapsamda 2009 yılı Nisan ve Temmuz ayları ile 2010 yılı Nisan, Temmuz, Ağustos ve Kasım aylarında saha gözlemleri yapılmıştır. Arazi çalışmaları sırasında Çerkeş kasabasının yanı sıra ilçedeki köy, mahalle, çiftlik ve yayla gibi yerleşmelerin tamamına yakınına gidilmiş; kuruldukları yerlerin doğal çevre özellikleri, şekil özellikleri, mesken tipleri ve özellikleri, sürdürülen ekonomik faaliyetler hakkında

gözlemler yapılmıştır. Saha çalışmaları esnasında ilgili haritalar hazır bulundurulmuş, gözlemlerden elde edilen bulgular haritalara işlenmiştir. Ayrıca daha önce hazırlanan anket ve mülakat soruları yöre sakinlerine uygulanmış, mülakatlar video veya ses kayıt cihazı ile kayıt altına alınmıştır.

Araştırma sahasında yapılan gözlemlerde ve haritaların çiziminde, Harita Genel Komutanlığı tarafından hazırlanan 1/100.000 ölçekli Türkiye Topoğrafya Haritası Bolu G29 ve Çankırı G30 ile 1/25.000 ölçekli Türkiye Topoğrafya Haritası Bolu G29-a2,a3,a4,b1,b2,b3,b4,c1,c2,c3,c4,d1,d2,d3 ve Çankırı G30-a1,a4,d1,d4 paftaları; Maden Tetkik Arama Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanan 1/100.000 ölçekli Türkiye Jeoloji Haritası Bolu G29 ve Çankırı G30 paftaları ile 1/500.000 ölçekli Türkiye Jeoloji Haritası Zonguldak paftası; Çerkeş Orman İşletmesi İsmetpaşa, Kurtçimeni, Çerkeş ve Çatak Orman İşletme Şefliklerine ait 1/25.000 ölçekli meşcere haritaları, Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü Çankırı ili arazi varlığı 1/100.000 ölçekli toprak haritası; Çerkeş Belediyesi Fen İşleri Müdürlüğü Sayısallaştırılmış İmar Planı ve Çerkeş Kadastro Müdürlüğü'nce hazırlanmış sayısallaştırılmış idari bölünüş haritaları, Çevre ve Orman Bakanlığı Çevresel Etki Değerlendirmesi ve Planlama Genel Müdürlüğü'nün Sinop-Kastamonu-Çankırı Planlama Bölgesi 1/100.000 Ölçekli Çevre Planı ve Google Earth görüntülerinden yararlanılmıştır. Haritaların çiziminde MapInfo 7.5 ve Photoshop CS3 ve NetCad 5.0 programlarından yararlanılmıştır.

Gerekli olan literatür, veri ve haritaların temin edilmesinin ardından, mevcut veriler doğrultusunda, coğrafi düşüncenin dağılışı, bağlantı kurma ve sebep-sonuç esasları dikkate alınarak eldeki çalışma kaleme alınmıştır.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde insan faaliyetleri ile karşılıklı bir etkileşim içerisinde olan yer şekilleri, iklim, bitki örtüsü, hidroğrafya ve toprak örtüsü gibi doğal çevre özellikleri yani fiziki coğrafya ele alınmıştır.

Beşeri coğrafya başlığını taşıyan ikinci bölümde nüfus ve yerleşme özellikleri incelenmiştir. Bu bölümde ilk olarak nüfusun tarihi gelişimi, kırsal nüfus, Çerkeş kasabasının nüfusu, nüfusun değişiminde etkili olan faktörler, nüfusun sosyo-ekonomik özellikleri ile nüfusun dağılışı ve yoğunluğu irdelenmiştir. Daha sonra sahadaki yerleşmelerin tarihi gelişimi, yerleşme adları, şekil ve tip özellikleri ile fonksiyonel özellikleri üzerinde durulmuş, kır ve kasaba meskenlerinin özellikleri incelenmiştir.

Son bölümde ise araştırma sahasındaki halkın geçimini sağladığı ekonomik faaliyetler üzerinde durulmuştur. Bu kapsamda öncelikle sahanın arazi kullanım özellikleri incelenmiş, daha sonra tarım, hayvancılık, ormancılık, madencilik, sanayi, ulaşım, ticaret ve turizm özellikleri ele alınmıştır. Çalışma esnasında tespit edilen sorunlar ve bu sorunlara getirilen öneriler gerek ilgili bölüm içerisinde gerekse sonuç ve öneriler kısmında ele alınmıştır.

Yazım aşamasında sahanın fiziki, beşeri ve ekonomik özellikleri açıklanırken haritalar, grafikler, tablolar, fotoğraflar vb. ifade teknikleri kullanılarak konulara görsellik kazandırılmasına, ifadelerin güçlendirilmesine ve anlatımın kolaylaştırılmasına önem verilmeye çalışılmıştır.

3. Araştırma Sahasıyla İlgili Daha Önce Yapılmış Çalışmalar

Araştırmanın literatür tarama aşamasında, doğrudan ya da dolaylı olarak sahayla ilgili olan kaynaklar irdelenmiş, çalışmanın kuramsal yapısının oluşturulmasında kitap, makale, yüksek lisans ve doktora tezlerinden oluşan bu kaynaklardan yararlanılmıştır.

Belirli düzeyde yararlanılan çeşitli bilim alanlarında yapılmış bu çalışmaların bazıları kronolojik sıraya göre aşağıda belirtilmiştir.

Maurice Blumenthal (1941)¹, *Eskipazar Transversal Dağları Jeolojisi ve Maden Suyu Menbaları (Çankırı Vilayeti)*: MTA Dergisi'nde yayımlanan bir makale olan çalışmada, Ankara ile Karadeniz arasında yer alan Neojen havzaları ve bunların etrafındaki dağlık alanların, özellikle de Çerkeş Çayı havzasının, jeolojik, topoğrafik ve hidroğrafik özellikleri ele alınmıştır. Makale, araştırma sahasının yeryüzü şekillerinin ve hidroğrafyasının açıklanmasına katkı sağlamıştır.

Tayip Başer (1956)², *Dünkü ve Bugünkü Çankırı*: Eserde Çerkeş ilçesindeki köylerin ve Çerkeş kasabasının o yıllara ait sosyo-ekonomik özellikleri hakkında ayrıntılı bilgiler yer almaktadır. İlçenin 1944 depreminden 12 yıl sonra ne düzeyde olduğu konusunda önemli bilgiler içeren çalışmadan, araştırma sahasının nüfus ve yerleşme özelliklerinin gelişimi ele alınırken faydalanılmıştır.

¹ Maurice Blumenthal, "Eskipazar Transversal Dağları Jeolojisi ve Maden Suyu Menbaları (Çankırı Vilayeti)", *MTA Dergisi*, Sayı 3 (24), Ankara 1941.

² Tayip Başer, *Dünkü ve Bugünkü Çankırı*, İstiklal Matbaası, Ankara 1956.

Sırrı Erinç, Turgut Bilgin, Muzaffer Bener (1961)³, *Gerede Civarında Akarsu Şebekesi*: Eser, İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi'nde yayımlanan bir makale çalışmasıdır. Gerede-Çerkeş arasındaki akarsu şebekesinin oluşum ve gelişimi, sahanın morfolojik ve tektonik özellikleri de dikkate alınarak açıklanmaya çalışılmıştır. Makale, araştırma sahasının vadi sistemleri ve hidroğrafya özelliklerinin belirlenmesinde önemli bir katkı sağlamıştır.

Ahmet Ardel (1964)⁴, *Batı Karadeniz Bölgesi'nde Morfolojik Müşahadeler*: İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi'nde yayımlanan bir makale çalışması olup, araştırma sahasını da içine alan Batı Karadeniz Bölümü'nün yeryüzü şekillerinin incelendiği bir çalışmadır. Eserden, araştırma sahasının morfolojik özelliklerinin belirlenmesi esnasında faydalanılmıştır.

Ali Koçak (1974)⁵, *Kösehamam (Çerkeş-Çankırı) Çermiği Bölgesinin Hidrojeoloji Raporu*: MTA Genel Müdürlü Jeoloji Etüdlere Dairesi tarafından hazırlanmış derlemelerden biridir. Eserde, araştırma sahasındaki Kösehamam Kaynağı'nın hidrojeolojik özellikleri incelenmiştir. Yeryüzü şekilleri ve hidroğrafya konuları ele alınırken yararlanılmıştır.

Metin Kandış (1987)⁶, *Tarih İçinde Çerkeş*: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü'nde Yrd. Doç. Dr. Yusuf Oğuzoğlu danışmanlığında Lisans bitirme tezi olarak hazırlanan çalışma, Çerkeş'in tarihi gelişimi hakkında en ayrıntılı ve derli toplu çalışmadır. Yerleşmenin tarihi gelişimi ele alınırken önemli bir katkı sağlamıştır.

Ahmet Fahri Yergök ve Diğ. (1987)⁷, *Batı Karadeniz Bölgesi'nin Jeolojisi*: MTA Genel Müdürlü Jeoloji Etüdlere Dairesi tarafından hazırlanan çalışmada Çerkeş ilçesini de içine alan geniş bir sahanın jeolojisi ele alınmıştır. İlçenin jeolojik ve jeomorfolojik özellikleri incelenirken eserden faydalanılmıştır.

³ Sırrı Erinç, Turgut Bilgin, Muzaffer Bener, "Gerede Civarında Akarsu Şebekesi", *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, 6 (12), İstanbul, 1961.

⁴ Ahmet Ardel, "Batı Karadeniz Bölgesi'nde Morfolojik Müşahadeler", *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, 7 (14), İstanbul 1964.

⁵ Ali Koçak, *Kösehamam (Çerkeş-Çankırı) Çermiği Bölgesinin Hidrojeoloji Raporu*. MTA Genel Müdürlüğü Jeoloji Etüdlere Dairesi, Derleme No:6387, Ankara 1974.

⁶ Metin Kandış, *Tarih İçinde Çerkeş*, (Yayımlanmamış Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü, Ankara 1987.

⁷ Ahmet Fahri Yergök ve Diğ., *Batı Karadeniz Bölgesi'nin Jeolojisi I*, MTA Genel Müdürlüğü Jeoloji Etüdlere Dairesi, Derleme No:8273, Ankara 1987.

Ahmet Türkecan ve Diğ. (1991)⁸, *Seben-Gerede (Bolu), Güdül-Beypazarı (Ankara) ve Çerkeş-Orta-Kurşunlu (Çankırı) Yörelerinin Jeolojisi ve Volkanik Kayaçların Petrolojisi*: Eser, MTA Genel Müdürlü Jeoloji Etüdüleri Dairesi tarafından hazırlanmış bir derlemedir. Köroğlu Volkanitleri ve çevresinin jeolojik yapısı ve kayaç özellikleri üzerinde durulmuş olan çalışmadan sahanın yeryüzü şekilleri incelenirken yararlanılmıştır.

Ahmet Kankal (1993)⁹, *Tapu Tahrir Defterlerine Göre 16. Yüzyılda Çankırı Sancağı*: Eser, bir doktora tezi olup, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Prof. Dr. Kazım Yaşar Koprıman danışmanlığında hazırlanmıştır. Tapu Tahrir Defterleri'ne göre 16. yüzyılda Çankırı sancağının sosya-ekonomik ve idari durumu ele alındığı çalışmadan nüfusun ve yerleşmenin tarihi gelişimi incelenirken istifade edilmiştir.

Veysel Katırcıoğlu (1994)¹⁰, *Çerkeş'teki Türk Devri Eserleri*: Eser, bir yüksek lisans tezi olup, Yrd. Doç. Dr. Ali Baş danışmanlığında Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde hazırlanmıştır. Çalışmada, ilçede bulunan cami, türbe, hamam, köprü, ev ve mezartaşı gibi tarihi eserler incelenmiştir. Araştırma sahasının mesken özellikleri incelenirken söz konusu kaynaktan istifade edilmiştir.

Berrin Pakpınar (1995)¹¹, *Güvem-Çerkeş-Gerede Arasında Kalan Çiçekliyayla Dağının Florası*: Eser, bir yüksek lisans tezi olup, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü bünyesinde, Prof. Dr. Yıldırım Akman danışmanlığında hazırlanmıştır. Çalışmada, Kızılcahamam, Çerkeş ve Gerede ilçeleri arasında kalan Çiçekliyayla Dağı'nın Florası araştırılmış, toplanan bitki örnekleri değerlendirilerek söz konusu sahadaki bitki türleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Eserden araştırma sahasının bitki örtüsü özelliklerinin belirlenmesi esnasında yararlanılmıştır.

⁸ Ahmet Türkecan ve Diğ., *Seben-Gerede (Bolu), Güdül-Beypazarı (Ankara) ve Çerkeş-Orta-Kurşunlu (Çankırı) Yörelerinin Jeolojisi ve Volkanik Kayaçların Petrolojisi*, MTA Raporu, Derleme No: 9193, Ankara 1991.

⁹ Ahmet Kankal, *Tapu Tahrir Defterlerine Göre 16. Yüzyılda Çankırı Sancağı*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1993.

¹⁰ Veysel Katırcıoğlu, *Çerkeş'teki Türk Devri Eserleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 1994.

¹¹ Berrin Pakpınar, *Güvem-Çerkeş-Gerede Arasında Kalan Çiçekliyayla Dağının Florası*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara 1995.

Meral Avcı (1998)¹², *Ilgaz Dağları ve Çevresinin Bitki Coğrafyası*: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü Coğrafya Dergisi'nde yayımlanmış bir makale çalışması olup, Ilgaz dağları ve çevresinde bitki örtüsünün coğrafi şartları incelenmiştir. Çalışma, araştırma sahasındaki bitki örtüsünün belirlenmesine katkı sağlamıştır.

Hatice Metin Kuşçu (1998)¹³, *Çerkeş İlçesinde Dört Ev*: Araştırma, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde, Yrd. Doç. Dr. Mustafa Akpolat danışmanlığında hazırlanmış bir yüksek lisans tezidir. Çalışmada, Çerkeş kasabasında yer alan 19. Yüzyıldan kalma Turgut Üçok, Sabiha Yarkaya, Recep Alıcı ve Ahmet Sopacıoğlu evlerinden oluşan dört evin mimari özellikleri incelenmiştir Eserden araştırma sahasının mesken özelliklerinin incelenmesi esnasında yararlanılmıştır.

Ömer Türkoğlu (1999)¹⁴, *Salnamelerde Çankırı*: Çankırı Valiliği tarafından yayımlanan eserde Kastamonu Vilayeti Salnamelerinde Çankırı Sancağı ile ilgili 1869-1903 yılları arasında tutulan kayıtlar günümüz türkçesiyle ele alınmıştır. Çalışmadan, nüfus ve yerleşmenin tarihi gelişimi incelenirken yararlanılmıştır.

Volkan Özaksoy (2000)¹⁵, *Çerkeş-Ilgaz Segmentinde Kuzey Anadolu Fay Zonu'nun Sismotektoniği*: Eser, bir doktora tezi olup, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü bünyesinde, Prof. Dr. Ergun Gökten danışmanlığında hazırlanmıştır. Kuzey Anadolu Fayı'nın Bolu-Gerede segmenti, doğu kesiminin neotektonik ve paleosismolojik özellikleri incelenmiş, fayın güneyinde yer alan Çerkeş-Kurşunlu-Ilgaz (ÇKI) havzasının tektonik evrimi ortaya konulmuştur. Tezden çalışmamızın yeryüzü şekilleri ele alınırken istifade edilmiştir.

Neslihan Erdoğan (2001)¹⁶, *Kabalı Dağı'nın Florası (Çerkeş-Çankırı-Türkiye)*: Araştırma, bir yüksek lisans tezi olup, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü bünyesinde, Prof. Dr. Osman Ketenoğlu danışmanlığında hazırlanmıştır. Tezde, Çerkeş depresyonu ile Gerede (Melan) Çayı vadisi arasında yer alan Kabalı Dağı'nın florası

¹² Meral Avcı, "Ilgaz Dağları ve Çevresinin Bitki Coğrafyası", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü Coğrafya Dergisi*, Sayı:6, İstanbul 1998.

¹³ Hatice Metin Kuşçu, *Çerkeş İlçesinde Dört Ev*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1998.

¹⁴ Ömer Türkoğlu, *Salnamelerde Çankırı*, Çankırı Valiliği Yay., Çankırı 1999.

¹⁵ Volkan Özaksoy, *Çerkeş-Ilgaz Segmentinde Kuzey Anadolu Fay Zonu'nun Sismotektoniği*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2000.

¹⁶ Neslihan Erdoğan, *Kabalı Dağı'nın Florası (Çerkeş-Çankırı-Türkiye)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara 2001.

incelenmiş, toplanan bitki örneklerinden bitki türleri belirlenmeye çalışılmıştır. Eserden, araştırma sahasının bitki örtüsü özelliklerinin belirlenmesi esnasında yararlanılmıştır.

Erdal Bilginer, Şükrü Pehlivan, Ahmet Aksay (2002)¹⁷, 1/100 000 Ölçekli Türkiye Jeoloji Haritaları Bolu-G29 Paftası ve İzahnamesi: MTA Enstitüsü tarafından yayımlanan eser, çalışma alanımızın büyük bir kesimini de içeren sahanın jeolojik yapısını ve jeolojik haritasını kapsamaktadır. Sahanın yeryüzü şekillerinin ele alınması ve jeoloji haritasının hazırlanması esnasında çalışmadan yararlanılmıştır.

Gürhan Rahmi Koçbay (2003), Kösehamamı Kaplıcası ve Dolayının (Çankırı-Çerkeş) Hidrojeoloji İncelemesi: Eser, bir yüksek lisans tezi olup, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü bünyesinde, Doç. Dr. Mehmet Çelik danışmanlığında hazırlanmıştır. Çalışmada Kösehamamı ılıca kaynağı ve Çerkeş Çayı'nın 120 km²lik bir alanın hidrojeolojik özellikleri araştırılmıştır. Sıcak ve soğuk su kaynaklarının oluşumu, kökeni, yapısal unsurlarla ilişkisi, fasiyes özellikleri ve bıraktığı tortulların yayılımı ve özellikleri incelenmiştir. Çalışmadan sahanın hidroğrafyası çalışılırken faydalanılmıştır.

Osman Karaelmas (2003)¹⁸, Çerkeş Havzasının Optimal Alan Kullanımının Belirlenmesi Üzerine Bir Araştırma: Eser, bir doktora tezi olup, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü bünyesinde, Prof. Dr. Halim Perçin danışmanlığında hazırlanmıştır. Çalışmada Çerkeş ve Atkaracalar ilçelerinin Çerkeş çayı havzası içerisinde kalan kesimlerinin optimal alan kullanımı belirlenmeye çalışılmış ve mevcut alan kullanımıyla karşılaştırmalar yapılmıştır. Çalışmadaki verilerin ilçenin tamamını içermemesi nedeniyle kısmen elde edilen bulgulardan yararlanılabilmektedir.

Vedat Karadeniz, Samet Altınbilek, Şaban Çelikoğlu, Mehmet Rızvanoğlu (2010)¹⁹, Çerkeş İlçesinde Yaylalar ve Yaylacılık Faaliyetleri: Araştırma, Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi'nde yayımlanmış bir makale çalışması olup, ilçedeki yaylaların ve yaylacılık faaliyetlerinin özellikleri incelenmiştir. Araştırma sahasının yayla yerleşmeleri incelenirken bu çalışmadan da yararlanılmıştır.

¹⁷ Erdal Bilginer, Şükrü Pehlivan, Ahmet Aksay, 1/100 000 Ölçekli Türkiye Jeoloji Haritaları Bolu-G29 Paftası ve İzahnamesi, MTA Genel Müdürlüğü Jeoloji Etüdüleri Dairesi, Ankara, 2002.

¹⁸ Osman Karaelmas, Çerkeş Havzasının Optimal Alan Kullanımının Belirlenmesi Üzerine Bir Araştırma, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniv. Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara 2003.

¹⁹ Vedat Karadeniz, Samet Altınbilek, Şaban Çelikoğlu, Mehmet Rızvanoğlu, "Çerkeş İlçesinde Yaylalar ve Yaylacılık Faaliyetleri", Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 1, Erzincan 2009.

BİRİNCİ BÖLÜM

FİZİKİ COĞRAFYASI

1.1. YERYÜZÜ ŞEKİLLERİ

Çerkeş ilçesi, genel olarak doğu-batı doğrultuda uzanan Kuzey Anadolu Dağları'nın engebeli topografyası ile bu dağlar arasındaki Kuzey Anadolu Fay Kuşağı boyunca uzanan tektonik kökenli depresyonlardan biri olan Çerkeş depresyonu üzerinde yer alır.

Karadeniz sahiline paralel uzanan Kuzey Anadolu Dağları, batı bölümünde kuzeyden güneye birkaç dağ sırası oluşturarak Marmara Bölgesi'ne doğru devam eder. Kuzey Anadolu Dağları'nın birinci iç sırasını oluşturan Ilgaz Dağları ile ikinci iç sırasını oluşturan Köroğlu Dağları araştırma sahasını kuzey ve güneyden sınırlandırır.

Söz konusu dağlık sahaların arasında Kızılırmak'ın Kargı civarındaki disreğinden başlayarak Devrez Çayı, Çerkeş Çayı ve Gerede Çayı vadilerini takip ederek Bolu ovasına uzanan, Neojen göl tortulları ve alüvyonlarla kaplı Tosya (Devrez)-Bolu Oluğu yer alır²⁰.

Kuzey Anadolu Dağları, orojenik hareketler sonucunda oluşmuş dağlardır. Jeosenklinallerde biriken çökellerin sıkışarak kıvrılması ve yükselmesi sonucunda meydana gelen bu dağlar, Alp orojenik sisteminin Anadolu'daki kuzey kanadını oluşturmaktadır²¹. Bu dağlık silsileler bir tek orojenezle değil, birkaç orojenez ve onu izleyen post-orojenik hareketlerle şekillenmişlerdir²².

Ülkemizin şekillenmesinde önemli olan orojenik hareketler, Kretase'den itibaren başlayan ve Oligosen sonlarına doğru en şiddetli safhasına (paroksizma) ulaşan Alp orojenik hareketleridir. Bu hareketler neticesinde Kuzey Anadolu Dağları'nın ana çatısı oluşmuştur²³. Adı geçen sıradağların gelişiminde jeosenkinal safha Erken-Geç

²⁰ Kenan Arıncı, *Türkiye'nin Coğrafi Bölgeleri; Kıyı Bölgeleri*, Atatürk Üniv. Fen-Edebiyat Fakültesi Coğrafya Serisi, Erzurum 2006, s. 288-289.

²¹ İbrahim Atalay, *Türkiye Jeomorfolojisine Giriş*, (Genişletilmiş 2. Baskı), Ege Üniversitesi Edebiyat Fak. Yay. No:9, İzmir 1987, s. 89.

²² Atalay, *Türkiye Jeomorfolojisine Giriş*, s. 71.

²³ Atalay, *Türkiye Jeomorfolojisine Giriş*, s. 72.

Kretase'de, orojenik safha Geç Kretase sonları ile Eosen başında post-orojenik safha ise Eosen ortası ve sonunda görülür²⁴.

Kuzey Anadolu Dağları'nın araştırma sahasını da içine alan Zonguldak-Bolu hattı ile Samsun arasında kalan kısmında Jura ve Kretase tortulları hâkim durumdadır²⁵, özellikle Kretase diğer bütün formasyonlara hâkimdir²⁶. Bu dağların bünyesindeki Ilgaz masifi, masif alanlar içerisinde yer alırken, genel olarak bu silsilenin güney kanadı boyunca yeşil kayalar karmaşığı yer almaktadır. Nitekim Köroğlu Dağlarında yeşil kayalar karmaşığı (ofiyolitler) ile ultramafik-ultrabazik kütleler yaygın haldedir²⁷.

Ilgaz Dağı'nın batısında uzanan bir kalker silsilesi Çerkeş vadisini Akbaş vadisinden yani Yukarı Ulusu'yu (Çerkeş Çayı) Aşağı Ulusu'dan (Gerede Çayı) ayırmaktadır²⁸. Bu iki akarsuyu ayıran Kabalı Dağı'nda Alt ve Üst Kretase beyaz kalker masifleri hâkimdir²⁹.

Bolu-Ilgaz arasındaki sahanın güneyinde kalan dağ ve platolar tamamen volkanik kompleksten meydana gelmiştir. Buralar kendilerine has şekilleriyle dikkati çekmektedir. Bu yerler genellikle verimsiz sahalardır³⁰.

Çalışma sahası jeolojik olarak, Kuzey Anadolu Fayı'nın güneyinde Sakarya kıtası ile Galatya volkanik masifi (Köroğlu volkanitleri), kuzeyinde ise Pontidlerin yer aldığı bir alanı kaplamaktadır. Sakarya kıtası ile Galatya volkanitleri arasında Çerkeş-Kurşunlu-Ilgaz Havzası olarak bilinen Neojen yaşlı havza yer almaktadır³¹.

Çalışma alanında yaşları Mezozoik'ten günümüze kadar değişen çeşitli kayaç grupları yer almaktadır. Ancak sahanın kuzeyinden geçen Kuzey Anadolu Fayı; yaş, fasiyes ve litoloji özellikleri bakımından birbirinden tamamen farklı özellikler sergileyen değişik kayaç gruplarını karşı karşıya getirmiştir³² (Harita 1.1).

²⁴ Salih Saner, "Batı Pontidler'in ve Komşu Havzalarının Oluşumlarının Levha Tektoniği Kuramıyla Açıklanması", *MTA Dergisi* Sayı: 93-94, Ankara 1980, s. 4.

²⁵ Atalay, *Türkiye Jeomorfolojisine Giriş*, s. 89.

²⁶ Maurice Blumenthal, "Eskipazar Transversal Dağları Jeolojisi ve Maden Suyu Menbaları (Çankırı Vilayeti)", *MTA Dergisi*, 3 (24), Ankara 1941, s. 321.

²⁷ Atalay, *Türkiye Jeomorfolojisine Giriş*, s. 90.

²⁸ Blumenthal, "Eskipazar Transversal Dağları Jeolojisi ve Maden Suyu Menbaları (Çankırı Vilayeti)", s. 322.

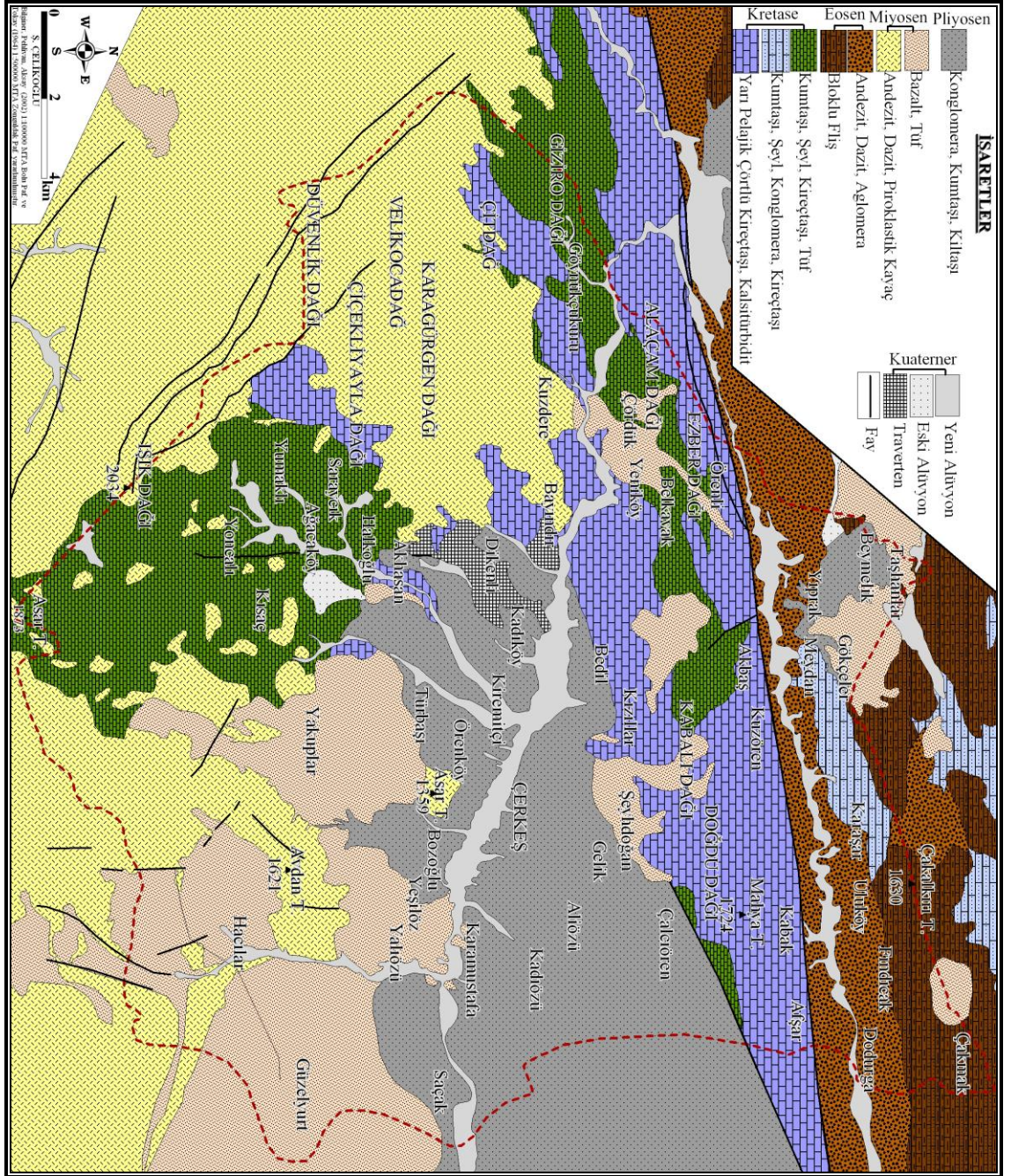
²⁹ Cahit Erentöz, "Türkiye Jeolojisi Üzerine Genel Bir Bakış", *MTA Dergisi*, Sayı:48, Ankara 1956, s. 43.

³⁰ Ahmet Ardel, "Batı Karadeniz Bölgesi'nde Morfolojik Müşahadelere", *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, 7 (14), İstanbul 1964, s. 67.

³¹ Volkan Özaksoy, *Çerkeş-Ilgaz Segmentinde Kuzey Anadolu Fay Zonu'nun Sismotektoniği*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara 2000, s. 1.

³² Özaksoy, *Çerkeş-Ilgaz Segmentinde Kuzey Anadolu Fay Zonu'nun Sismotektoniği*, s. 10.

Harita 1.1. Araştırma Sahası ve Yakın Çevresinin Jeoloji Haritası.

Araştırma sahasının temelini Mezozoik yaşlı formasyonlar oluşturmaktadır. Sahanın en yaşlı formasyonu, yamaç-havza ortamında çökelmiş Üst Jura-Alt Kretase yaşlı Soğukçam Formasyonu'dur. Beyaz, krem, pembemsi renkli, porselenimsi görünümlü, çörtlü, kil ara katmanlı, yarı pelajik kireçtaşlarından oluşan birim, çalışma alanında Kuzey Anadolu Fayı'nın geçtiği Gerede (Melan) Çayı vadisi ile Çerkeş Depresyonu arasında geniş bir sahada yüzeilenmektedir. Ezberdağı, Kızıllar, Kuzören, Kabak dolaylarında geniş yayılım gösteren birimin kalınlığı yaklaşık 500 m dir³³.

Gerede Çayı vadisinin kuzeyinde yer alan Meydan ve Karaşar köyleri arasındaki yüksek alanlarda yüzeilen Alt Kretase yaşlı Ulus Formasyonu, türbiditik filiş özelliğinde, kumtaşı, kiltası, silttaşı ardalanmasından meydana gelir³⁴. Pontidler'de kalınlığı 2000 m ye ulaştığı tahmin edilen birim, yamaç ve yamaç altı-havza çökelleriyle temsil edilir³⁵.

Araştırma sahasında yaygın olarak görülen bir diğer formasyon, Alt ve Üst Kretase yaşlı Yenipazar Formasyonu'dur. Göynükçukuru, Belkavak, Halkaoğlu, Yoncalı ve Asar Tepe kuzeyi dolaylarında mostralar veren Yenipazar Formasyonu genel olarak grimsi yeşil renkli, ince-orta tabakalı kumtaşı-şeyl ardalanması ile yeşil ve kahverengi volkanit, yeşil renkli marn ve beyaz, bej, kırmızı, pembe renkli, ince tabakalı mikritik kireçtaşı ve az miktarda konglomeralardan oluşmaktadır. Yanal yönde değişim gösteren birimin kalınlığı çalışma alanında 1000–1500 m kadardır³⁶.

Araştırma sahasında Ulus Formasyonu üzerine uyumsuz olarak gelen Üst Kretase yaşlı Abant Formasyonu, bloklu konglomera, kumtaşı, silttaşı, marn, pelajik kireçtaşı v.b. kaya türlerinden oluşan bir birimdir ve sahanın kuzeyinde Fındıcak dolaylarında mostralar vermektedir³⁷.

Araştırma sahasının kuzeyinde yer alan Alt ve Orta Kretase yaşlı Doğanlar volkanit üyesi, andezit ve dazit türü volkanitler ile daha az bunların tuf ve aglomeralarından oluşur. Çaylı, Uluköy, dolaylarında yüzeilen birimin volkanitleri

³³ Erdal Bilginer, Şükrü Pehlivan, Ahmet Aksay, *1/100 000 Ölçekli Türkiye Jeoloji Haritaları Bolu-G29 Paftası ve İzahnamesi*, MTA Genel Müdürlüğü Jeoloji Etüdlere Dairesi, Ankara 2002, s. 9-10.

³⁴ Ahmet Fahri Yergök ve Diğ., *Batı Karadeniz Bölgesi'nin Jeolojisi I*, MTA Genel Müdürlüğü Jeoloji Etüdlere Dairesi, Derleme No:8273, Ankara 1987, s. 151.

³⁵ Bilginer ve Diğ., *1/100 000 Ölçekli Türkiye Jeoloji Haritaları Bolu-G29 Paftası ve İzahnamesi*, s. 6.

³⁶ Bilginer ve Diğ., *1/100 000 Ölçekli Türkiye Jeoloji Haritaları Bolu-G29 Paftası ve İzahnamesi*, s. 10.

³⁷ Bilginer ve Diğ., *1/100 000 Ölçekli Türkiye Jeoloji Haritaları Bolu-G29 Paftası ve İzahnamesi*, s. 6.

gri, killi beyaz renkte olup masif görünümlü andezit ve dasitlerdir. Birim kalınlığı yaklaşık 200 m'dir³⁸.

Çalışma sahasında, Alt ve Orta Miyosen yaşlı formasyonların Çerkeş Çayı'nın güneyinde yüzeleildiği gözlenir. Bu formasyonların çoğunluğu değişik volkanik kayalarlardan meydana gelen birimlerdir. Çiçekliyayla Dağı'nın güneyi ile Yakuplar köyünün güneyinde dar sahalarda mostra veren Alt Miyosen yaşlı Hançili Formasyonu kumtaşı, kıltaşı, killi kireçtaşı, diatomit, çört, tüfit ve konglomeralardan oluşur. Alt Miyosen yaşlı bir diğer formasyon, araştırma sahasının güneybatısında yaygın olarak görülen Ilıcadere Volkaniti'dir. Bu birim yer yer masif, yer yer curuf yapıları olarak gözlenen bazalt, bazaltik andezit ve andezit türü lavlardan oluşmuştur.³⁹ Sahanın güneyinde Avdan Tepe çevresinde mostra veren bir başka formasyon Orta Miyosen yaşlı Deveören volkaniti; dazit, andezit türü lavlar ile tuf ve aglomeralardan oluşan bir birimdir⁴⁰.

Sahadaki volkanik Neojen formasyonları içindeki tuf tabakaları içerisinde iyi kalitede, işlenmeye müsait bentonit ve diatomit maden yatakları oluşmuştur. Bentonit yatakları Bayındır köyü, diatomit yataklarına ise Akhasan köyü sınırları içinde yataklanmıştır⁴¹.

Çalışma sahasında yaygın olarak görülen formasyonlardan biri, Üst Miyosen yaşlı Özlü Bazaltı'dır. Yeniköy, Çördük, Şeyhdoğan, Yakuplar ve Hacılar dolaylarında görülen birimin Kuzey Anadolu Fayı'nın hem kuzeyinde hem de güneyinde kırık hatları boyunca gelişmiş olması muhtemeldir⁴².

Volkanik arazilerin geniş yayılış gösterdiği araştırma sahasında alçak alanlardaki bazalt örtüleri üzerinde geniş alanlarda yayılış gösteren çayır meralar hayvancılık için önemli bir potansiyel oluşturmaktadır. Andezitik kütlelerin oluşturduğu yüksek kesimler ise ormanlarla kaplı sahalara olarak göze çarpar.

Araştırma sahasının en genç çökellerini oluşturan karasal konglomera, kumtaşı, çamurtaşı araldanmasıyla oluşmuş Pliosen yaşlı Örencik Formasyonu, Beymelik

³⁸ Bilginer ve Diğ., *1/100 000 Ölçekli Türkiye Jeoloji Haritaları Bolu-G29 Paftası ve İzahnamesi*, s. 7.

³⁹ Ahmet Türkecan ve Diğ., *Seben-Gerede (Bolu), Gündül-Beypazarı (Ankara) ve Çerkeş-Orta-Kurşunlu (Çankırı) Yörelerinin Jeolojisi ve Volkanik Kayaların Petrolojisi*, MTA Raporu, Derleme No: 9193, Ankara 1991.

⁴⁰ Bilginer ve Diğ., *1/100 000 Ölçekli Türkiye Jeoloji Haritaları Bolu-G29 Paftası ve İzahnamesi*, s. 12-14.

⁴¹ Salih Gök, "Türkiye Neojen Formasyonlarının Ekonomik Jeolojisi", *Jeoloji Mühendisliği Dergisi*, Sayı:4, Ankara 1978, s. 48.

⁴² Bilginer ve Diğ., *1/100 000 Ölçekli Türkiye Jeoloji Haritaları Bolu-G29 Paftası ve İzahnamesi*, s. 15-16.

Yıprak arası ile Çerkeş çevresinde ve dolaylarında mostralara vermektedir. Kırmızı, sarımsı kırmızı, kahve renkli konglomera, kumtaşı, çamurtaşı ardalanması ile temsil edilen bu formasyon kendisinden yaşlı tüm birimler üzerinde uyumsuz olarak yer alır. Birim 50-150 m arasında bir kalınlığa sahiptir⁴³.

Araştırma sahasında Pliyosen depoları yüksek tarımsal potansiyele sahiptir. Yükselti ve eğim bakımından tarıma uygun alanlar oluşturan bu depoların yer aldığı alanlarda sulamanın yetersiz olmasından dolayı çoğunlukla kuru tarım faaliyetleri yürütülmektedir.

Kuvaterner arazilerini taraça dolguları, travertenler ve alüvyonlar oluşturmaktadır. Yamaç yükseltilerinin başladığı kesimlerde (eteklerde) yer yer yamalar halinde eski Alüviyal çökellerin oluşturduğu taraça dolguları görülür. Fay hatlarındaki su çıkışlarına bağlı olarak gelişen travertenler; Kadıköy, Akhasan ve Dikenli üçgeni ile Ilıca mevkiinde gözlenir. Alüviyal araziler ise Çerkeş Çayı ve bu çaya karışan Hacılar Deresi, Kılıçça Deresi ve Kiremitçi Deresi ile Gerede (Melan) Çayı gibi akarsu yatakları ve çukurluklar boyunca gelişmiştir⁴⁴. Litolojik olarak kil, marn ve siltten ibaret olan alüvyonlar⁴⁵ tarım açısından büyük öneme sahip verimli topraklardır. Bununla birlikte üzerinde yerleşme ve sanayi tesislerinin yer aldığı bu verimli tarım arazilerinin çoğunlukla amaç dışı kullanıldığı gözlenmektedir.

Sahanın morfolojisinin şekillenmesinde stratigrafi ve litoloji gibi faktörlerin yanı sıra tektonizma da etkili olmuştur. Çalışma sahası tektonik açıdan Kuzey Anadolu Fay Kuşağı üzerinde yer almaktadır. Kuzey Anadolu Fay Zonu, Doğu Akdeniz'de Arabistan Levhası'nın kuzeye hareketi sonucunda, Miyosen'de Avrasya Levhasıyla çarpışmasıyla başlayan neotektonik dönemde gelişen en aktif fay kuşaklarından birisidir⁴⁶. Miyosen'de belirmeye başlayan fay kuşağı tam gelişimini Pliyosen ve Kuvaterner'de tamamlamıştır⁴⁷.

Yaklaşık 1100 km uzunluğundaki Kuzey Anadolu Fayı doğrultu atımlı ve sağ yönlü aktif bir faydır. Fay tek bir kayma düzlemi olmayıp, birçok parçadan oluşmuş,

⁴³ Bilginer ve Diğ., *1/100 000 Ölçekli Türkiye Jeoloji Haritaları Bolu-G29 Paftası ve İzahnamesi*, s. 15.

⁴⁴ Bilginer ve Diğ., *1/100 000 Ölçekli Türkiye Jeoloji Haritaları Bolu-G29 Paftası ve İzahnamesi*, s. 16.

⁴⁵ Ali Koçak, *Kösehamam (Çerkeş-Çankırı) Çermiği Bölgesinin Hidrojeoloji Raporu*. MTA Genel Müdürlüğü Jeoloji Etüdüleri Dairesi, Derleme No:6387, Ankara 1974, s. 8.

⁴⁶ Semir Över, "Kuzey Anadolu Fay Zonu'nun Orta ve Batı Kesiminde Bölgesel Gerilme Durumunun İncelenmesi", *Türkiye Jeoloji Bülteni*, 42 (1), Ankara 1999, s. 86.

⁴⁷ Oğuz Erol, "Türkiye'nin Genç Tektonik ve Jeomorfolojik Gelişimi", *Jeomorfol. Derg.*, Sayı:11, Ankara 1983, s. 6.

500-1000 m genişlikte bir fay zonu halindedir. Bu zonda ezilmiş-parçalanmış kayalar, sıcak ve soğuk su kaynakları, traverten teşekkülleri, gölcükler ve yer yer genç volkan konileri belirir⁴⁸.

Kuzey Anadolu Fayı, yukarıda da ifade edildiği gibi tek bir düzlemden ibaret olmayıp, birçok parçadan meydana gelmiş bir sistem, bir zon teşkil eder. Kuzey Anadolu'da meydana gelen her şiddetli veya yıkıcı depremde bu fay parçalarından bir kısmı harekete geçmiş, fayın her iki tarafındaki bloklar, birbirine nazaran bir miktar yer değiştirmişlerdir.⁴⁹

Fayın bütün parçalarında sağ yönlü yatay kayma hareketleri hakim olmuş, aynı zamanda fakat daha küçük ölçüde, düşey hareketler de kendini göstermiştir. Her defasında fayın kuzeyinde kalan araziler, güneyindekilere nazaran izafi olarak sağa ve aşağıya doğru kaymıştır (Doğrultu atımlı-sağ yönlü fay). Depremler esnasında 1.5–4.3 m arasında yatay, 0.40–1.00 m arasında düşey kaymalar gözlenmiştir⁵⁰.

Kuzey Anadolu Fayı, batıda Biga yarımadasından başlayarak Yenice-Gönen-Manyas'tan geçmekte, Bursa ve Yenişehir üzerinden Sakarya Nehri'ne ulaşmakta ve oradan Mudurnu Suyu'nu takip ederek Abant Gölü'ne varmakta ve daha sonra Bolu yakın güneyinden, Gerede içinden, Çerkeş-Ilgaz kuzeyinden, Tosya, Havza ve Ladik yakınlarından geçerek Amasya kuzeyinde Destek Boğazı'na ve oradan Yeşilirmak'ı takip ederek Niksar yakın güneyinde Kelkit vadisine ulaşmaktadır. Bu vadi boyunca Reşadiye, Koyulhisar, Suşehri ve Refahiye kuzeyinden geçerek Erzincan Ovası'na ulaşmakta ve oradan Sansa Boğazı'nı ve Fırat'ı keserek güneydoğu istikametinde Elmalı Deresi'ni takiben Karlıova yakın kuzeyinden Varto'ya daha sonra aynı istikamette devam ederek Van Gölü kuzey kenarından geçerek İran sınırına ulaşmaktadır⁵¹.

Araştırma sahasında Kuzey Anadolu Fayı ve bu büyük faya bağlı olarak gelişen Ulusu fayı ve Ilıca fayı ile Çaylı, Eymir fayları gibi küçük ölçekli faylar⁵² yer almaktadır.

⁴⁸ İhsan Ketin, "Kuzey Anadolu Fayı Hakkında", *MTA Enstitüsü Dergisi*, Sayı:72, Ankara 1969, s. 1.

⁴⁹ İhsan Ketin, "Türkiye'nin Genel Tektonik Durumu ile Başlıca Deprem Bölgeleri Arasındaki İlişkiler", *MTA Enstitüsü Dergisi*, Sayı:71, Ankara 1968, s. 131.

⁵⁰ Ketin, "Kuzey Anadolu Fayı Hakkında", s. 1.

⁵¹ Ketin, "Türkiye'nin Genel Tektonik Durumu ile Başlıca Deprem Bölgeleri Arasındaki İlişkiler", s. 131.

⁵² Gürhan Rahmi Koçbay, *Kösehamamı Kaplıcası ve Dolayının (Çankırı-Çerkeş) Hidrojeoloji İncelemesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lis. Tezi), Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara 2003, s. 15.

Kuzey Anadolu Fayı'nın ana kolu batıda İsmetpaşa'dan geçerek doğuya doğru bir süre Gerede Çayı vadisini takip ettikten sonra, vadinin güney yamaçlarını keserek devam eder. Bu kesimlerde fay tipik bir rift geometrisi sergiler. Ana fay yamaç üzerindeki pek çok kuru dere yatağını sağ yanal olarak öterler⁵³.

Çalışma sahasına Acem Oluğu mevkiinden girdikten sonra doğuya doğru sırasıyla Akbaş, Kuzören ve Kabak köylerini takip ederek Dodurga köyünün güneydoğusundan sahayı terk eden fay, bu iki nokta arasında yaklaşık 26 km uzunluğa sahiptir.

Çerkeş ilçe merkezinden geçen Ulusu fayı, araştırma sahasında Çerkeş Çayı'nı takip eder. Bu fay Çerkeş Çayı'nın alüvyonları tarafından örtülmüştür. Arazide fay düzleminin alüvyon dolgunun altından geçmesi, özelliklerinin belirlenmesini engellemektedir⁵⁴ Çerkeş kasaba yerleşmesi Ulusu fayını örten bu alüvyon sahası üzerinde ve çevresinde kurulmuştur.

Kuzey Anadolu Fayı ve ona bağlı olarak oluşan diğer faylar araştırma sahasının depremselliğini arttırmaktadır. Türkiye'nin en hareketli fayı olan Kuzey Anadolu Fayı üzerinde şiddetli depremler meydana gelmektedir. Adı geçen fay kuşağının etki alanı içerisinde yer alan araştırma sahası, geçmişten günümüze can ve mal kaybına yol açan birçok depreme maruz kalmıştır. Yaşanan bu depremler yerleşmenin gelişiminde duraklamalara yol açmıştır.

Araştırma sahasında etkili olan depremlerden en önemlisi 01 Şubat 1944 tarihinde meydana gelen Gerede-Çerkeş depremidir. Çerkeş-Bolu-Gerede'yi içine alan sahada meydana gelen 7.2 büyüklüğündeki depremde 3959 can kaybı olmuş, 20865 ev hasar görmüş (Tablo 1.1) ve 180 km uzunluğunda bir fay oluşmuştur⁵⁵.

Depremde ilçede ne kadar can kaybının olduğu konusunda spesifik bir veriye ulaşılamamıştır. Ancak Çerkeş'te bu depremi yaşamış kişilerle yapılan mülakatlarda halktan bir miktar can kaybının olduğu ifade edilmiştir. Bunun yanında II. Cihan Harbi nedeniyle silah altında bulunan askerlerden bir kısmının deprem sırasında, IV. Murad Camii ve tarihi hanlarda barındırıldığını, depremde bu yapıların yıkılmasıyla bu askerlerin çoğunun şehit olduğunu vurgulamışlardır. Hatta bugün Çerkeş mezarlığında

⁵³ Özaksoy, *Çerkeş-Ilgaz Segmentinde Kuzey Anadolu Fay Zonu'nun Sismotektoniği*, s. 38.

⁵⁴ Koçbay, *Kösehamamı Kaplıcası ve Dolayının (Çankırı-Çerkeş) Hidrojeoloji İncelemesi*, s. 16.

⁵⁵ İhsan Ketin, "Son On Yılda Türkiye'de Vukua Gelen Büyük Depremlerin Tektonik ve Mekanik Neticeleri Hakkında", *Türkiye Jeoloji Kurumu Bülteni*, 2 (1), Ankara 1948, s. 5.

söz konusu depremde yaşamını yitiren askerler için yaptırılmış bir şehitlik bulunmaktadır.

Tablo 1.1. Araştırma Sahası ve Yakın Çevresinde Hissedilen Önemli Depremler.

Tarih	Yer	Büyüklik	Can Kaybı	Hasarlı Bina
01.02.1944	Gerede-Çerkeş	7.2	3959	20865
13.08.1951	Kurşunlu	6.9	50	3354
07.09.1953	Kurşunlu	6.0	2	230
06.06.2000	Orta	6,1	1	1766

Kaynak: Boğaziçi Üniversitesi Kandilli Rasathanesi ve Deprem Araştırma Enstitüsü Ulusal Deprem İzleme Merkezi.

Yapılan mülakatlarda, aynı depremde meskenlerin üçte ikisinin yıkıldığı, deprem sonrasında nüfusun önemli bir kısmının başta Ankara olmak üzere Karabük, Zonguldak ve İstanbul gibi şehirlere göç ettiği, ilçedeki tarihi dokunun zarar gördüğü, birçok sivil mimari eserin depremle birlikte yok olduğu dile getirilmiştir. Bu yapılar arasında IV. Murat'ın Bağdat seferi sırasında yaptırdığı cami, medrese, hamam ve köprü gibi yapıların da bulunduğu ifade edilmiştir.

Çalışma sahasında etkili olan bir diğer deprem de 13 Ağustos 1951 tarihinde meydana gelen Kurşunlu depremidir. Bu depremde Gerede-Ulusu vadisinde, Demirciköy ile Kuzören arasında 40 km mesafede, 1944 Bolu fayı yeniden harekete geçmiş, Gerede (Melan) Çayı güneyinde Afşar (Çerkeş)-Dolaşlar (Bayramören) köyleri arasında 12 km uzunluğunda yeni bir fay ortaya çıkmıştır.⁵⁶

Araştırma sahası morfolojik olarak dört üniteye ayrılabilir. Dağlık tepelik alanlar, vadiler, Çerkeş depresyonu ve karstik şekiller yeryüzü şekilleri açısından sahanın ana hatlarını oluşturur. Çerkeş Çayı'nın su toplama alanının büyük bir bölümünü oluşturan çalışma sahası, morfolojik olarak kuzeyden ve güneyden dağlar tarafından sınırlandırılmış bir havza özelliğini göstermektedir.

1.1.1. Dağlık ve Tepelik Sahalar

Araştırma sahasındaki dağlık sahalarda genel olarak doğu-batı, kuzeydoğu-güneybatı ve kuzeybatı- güneydoğu yönünde uzanmaktadır. Sahanın güneyinde Köroğlu Dağları'nın doğu uzantılarına karşılık gelen volkanik kökenli Çitdağ, Karagürgen Dağı,

⁵⁶ Ketin, "Kuzey Anadolu Fayı Hakkında", s. 11.

Velikoca Dağ (1879 m), Çiçekliyayla Dağı, Düvenlik Dağı, Horozdede Dağı, Kayabaşı Dağı (1928 m) ve Işık Dağı (2034 m) yer almaktadır. Çerkeş ilçesini güneybatı ve güneyden çevreleyen bu dağlık sıra aynı zamanda Sakarya Nehri'nin kolu olan Kirmir Çayı havzası ile Filyos Çayı'nın kolu olan Çerkeş Çayı havzasını birbirinden ayıran su bölümü çizgisini ve dolayısıyla da sahanın güneybatısı ve güneyindeki doğal sınırı meydana getirmektedir.

Sakarya Nehri ile Kızılırmak arasında uzanan Köroğlu Dağları'nın araştırma sahasındaki en yüksek noktasını 2034 m ile Işık Dağı oluşturmaktadır. Sahanın güney sınırında yer alan Işık Dağı aynı zamanda çalışma sahasının en yüksek noktası konumundadır.

Orta Miyosen yaşlı andezit, dazit lav, tüf ve aglomeralardan oluşan Işık Dağı'nın zirvesi koni şeklinde bir görünüş sergilemektedir. Doğusunda ve kuzeydoğusunda Alt ve Üst Kretase yaşlı kumtaşı, şeyl, kireçtaşı, tüflerden oluşmuş aşınım sırtları yer alır. Bu yüzden kuzeydeki kesimden dik bir yamaçla ayrılırken güneye doğru vadilerle ayrılmış sırtlar göze çarpmaktadır.

Işık Dağı'nın kuzeyinde ve doğusunda, Üst Kretase yaşlı kumtaşı, şeyl, kireçtaşı ve tüflerden oluşan formasyon içerisine enjekte olmuş Alt ve Orta Miyosen yaşlı dasit, riyolit ve tüflerden meydana gelen Manasur Tepe (1582 m), Karyatağı Tepe, Göktepe (1906 m), İkiçam Tepe (1998), Asar Tepe (1873 m) gibi tepeler yer almaktadır (Fotoğraf 1.1).

Araştırma sahasının güneybatısında yer alan dağlardan Karagürgen Dağı, Alt-Orta Miyosen yaşlı andezit, bazalt ve piroklastik kayalardan oluşmuştur. Akarsular tarafından yarılmış, güneybatı-kuzeydoğu yönünde uzanan bu dağın en yüksek noktalarını Karataş Tepe (1998 m) ve Geyikbastı Tepe (1918 m) oluşturmaktadır.

Karagürgen Dağı'nın güneyindeki Çiçekliyayla Dağı ve batısındaki Velikoca Dağ (1879 m) oluşum yönünden Karagürgen Dağı ile benzer özellikler gösterir. Güneybatı-kuzeydoğu doğrultusunda uzanan bu dağlar akarsular tarafından parçalanmıştır.

Fotoğraf 1.1. Işık Dağı'ndan Ve Kuzeyindeki Tepelik Alanlardan Görünüm.

Araştırma sahasının güneybatısında yer alan Düvenlik Dağı Alt-Orta Miyosen yaşlı andezit, dasit ve piroklastik kayalardan meydana gelmektedir⁵⁷. Kuzeybatı-güneydoğu yönünde uzanan dağın en yüksek noktası 1956 m rakımlı Mahya Tepe'dir. Düvenlik Dağı'nın doğusunda yer alan Horozdede Dağı ve Kayabaşı Dağı (1928 m) ise Işık Dağı'yla aynı formasyon üzerinde yükselen diğer dağlardır.

Sahanın batısında yer alan Çitdağ, Akdere ile Horhor Dere arasında güneybatı-kuzeydoğu yönünde uzanır. Kireçtaşı ve kalsitürbidit kayalardan (kırıntılı kireçtaşı) meydana gelmiş bu dağ, akarsular tarafından parçalanmış ve yüzeyi aşındırılmıştır. Bu yüzden yükseltisinin 1500 m'yi pek geçmediği gözlenir.

Çerkeş ilçesinin batı sınırında yer alan Giziro Dağı, kumtaşı şeyl, kireçtaşı ve tüflerden oluşmuştur. Güneybatı-kuzeydoğu doğrultusunda uzanan dağ Aktaş Deresi ve kolları tarafından derince yarılmıştır. En yüksek noktalarını kuzeyindeki Dikmen Tepe (1586 m) ile güneyindeki Köybaşı Tepe (1452 m) oluşturmaktadır.

Sahanın batısında yer alan Türbe Dağı güneyindeki Beşir Deresi ve kuzeyindeki Çerkeş Çayı yarma vadisi arasında doğu-batı doğrultusunda uzanmaktadır. Kumtaşı şeyl, kireçtaşı ve tüflerden oluşmuş dağın en yüksek noktasını Türbe Tepe (1394 m) meydana getirir.

⁵⁷ Bilginer ve Diğ., 1/100 000 Ölçekli Türkiye Jeoloji Haritaları Bolu-G29 Paftası ve İzahnamesi, s. 14.

Çerkeş Çayı (Ulus) ile kuzeydeki Gerede (Melan) Çayı arasında kalan sahada Ilgaz Dağları'nın batı uzantılarını oluşturan Alaçam Dağı, Çomçalı Dağı (1504 m), Ezber Dağı (1550 m), Kabalı Dağı (1697 m) ve Doğdu Dağı* batıdan doğuya doğru sıralanmaktadır (Harita 1.2).

Gökırmak-Bolu çukurluğu ile Devrez oluğu ve batı uzantısı arasında yer alan Ilgaz Dağları'nın en yüksek noktalarını Ankara-Kastamonu yolunun geçtiği geçidin batısındaki Çatal Ilgaz Tepesi (2546 m) ile doğusundaki Hacet Ilgaz Tepesi (2578 m) oluşturmaktadır. Ilgaz Dağları'nın yükseltisinin bu sahadan doğuya ve batıya doğru gittikçe azaldığı gözlenir⁵⁸. Araştırma sahasının kuzeyinde Ilgaz dağ silsilesi içerisinde yer alan dağların yükseltisi de bu kaideye uygun şekilde batıdan doğuya doğru artış göstermektedir.

Çalışma sahasını batıdan sınırlandıran Alaçam Dağı, Çomçalı Dağı (1504 m) ve Ezber Dağı (1550 m) güneydeki Çerkeş Çayı ve kuzeydeki Gerede (Melan) Çayı arasında güneybatı-kuzeydoğu yönünde uzanmaktadır. Üst Jura-Alt Kretase yaşlı kireçtaşı ve kalsitürbidit kayalardan oluşan bu dağlar aynı zamanda sahadaki temel arazilerin yüzeylendiği sahalardır⁵⁹.

Şeyhdoğan köyünün kuzeyinde doğu-batı doğrultusunda uzanan Kabalı Dağı (1697 m), Üst Jura-Alt Kretase yaşlı kireçtaşı ve kalsitürbidit temel kayalar ve bu kayaların içerisine sızan bazalt ve tüflerden oluşmuştur (Fotoğraf 1.2).

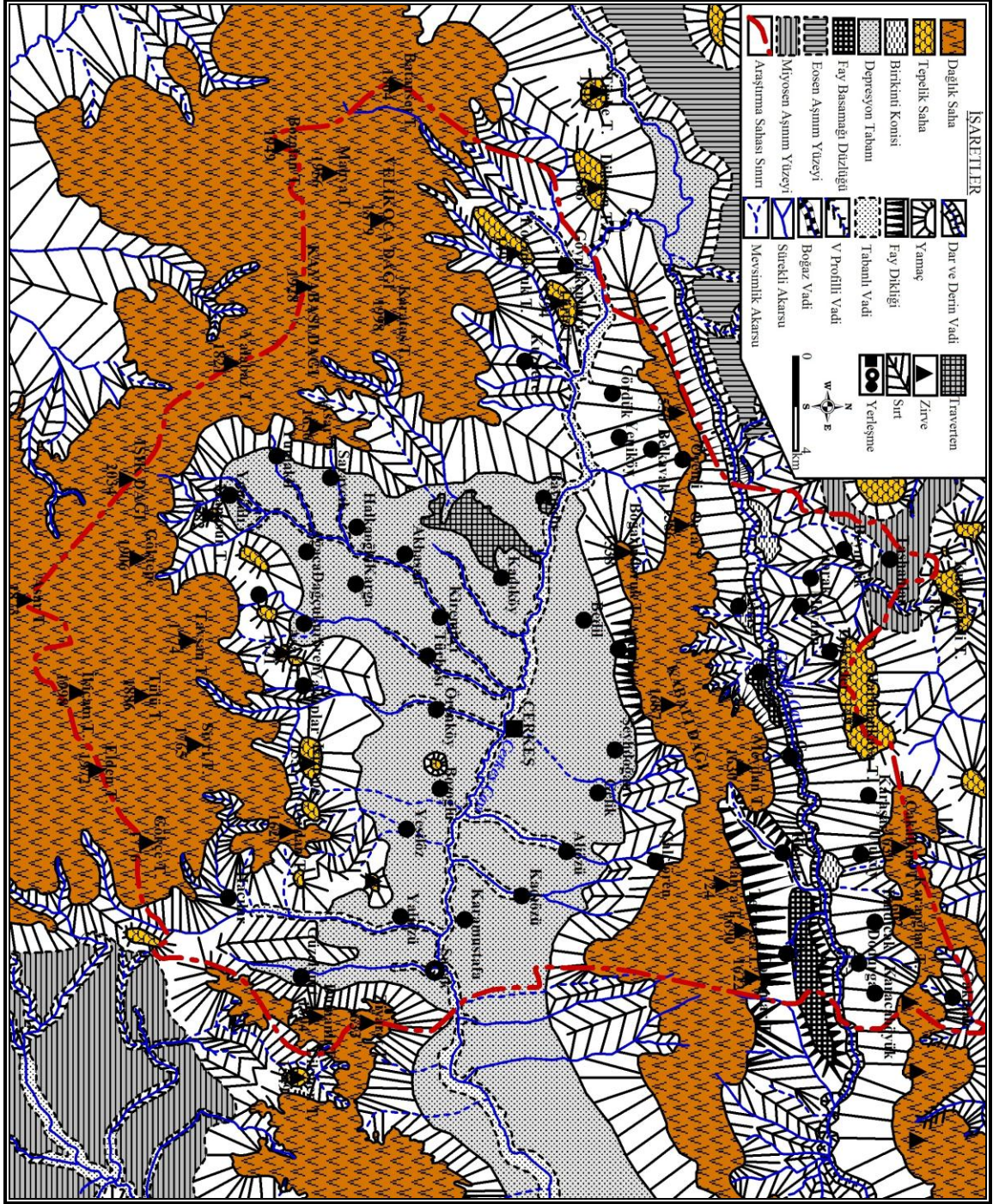
---

* Araştırma sahasında Ezber Dağı'nın doğusunda yer alan dağlık sahanın tamamı yöre halkı tarafından Doğdu Dağı olarak ifade edilmektedir.

⁵⁸ Talip Yücel, *Türkiye Coğrafyası*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları: 68, Ankara 1987, s.39.

⁵⁹ Bilginer ve Diğ., *1/100 000 Ölçekli Türkiye Jeoloji Haritaları Bolu-G29 Paftası ve İzahnamesi*, s. 9.

Harita 1.2. Araştırma Sahasının ve Çevresinin Jeomorfoloji Haritası.

Fotoğraf 1.2. Kabalı Dağı ve Güney Eteğini Kesen Eymür Fayından Bir Görünüm.

Araştırma sahasının kuzeydoğusunda yer alan Doğdu Dağı güneybatı-kuzeydoğu yönünde uzanmaktadır. Üst Jura-Alt Kretase yaşı kireçtaşı ve kalsitürbidit kayalardan oluşan dağın en yüksek noktasını Mahya Tepe (1724 m) oluşturmaktadır. Bu tepe aynı zamanda sahanın kuzeyindeki en yüksek nokta durumundadır.

Kuzeyden, Kuzey Anadolu fayı ile sınırlandırılan yukarıda bahsedilen dağların kuzey yamaçlarının güney yamaçlara göre eğim değerleri daha yüksektir. Bu morfolojik durum kuzeye doğru muhtemelen bir itme (şaryaj) olduğu şeklinde yorumlanabilir⁶⁰. Güney yamaçlar akarsular tarafından parçalanmış hafif eğimli plato görünümündedir. Eğim değerlerine bağlı olarak kuzey yamaçlarda kütle hareketleri ve erozyon göze çarpar. Kuzey yamaçlara göre bitki örtüsü cılız olan güney yamaçların ise kuvvetli erozyona maruz kaldığı gözlenir.

Gerede (Melan) Çayı'nın kuzeyinde Alt-Orta Eosen yaşı andezit, dazit ve aglomerallardan oluşmuş Handoruk (1455 m), Harmankaya Tepe (1497), Çakalkırı Tepe (1630 m), Karaoğlan Tepe (1602), Çalziyaret Tepe (1650 m) gibi yüzeyleri aşınmış tepeler sahayı kuzeyden ve kuzeydoğudan sınırlandırır.

⁶⁰ Blumenthal, "Eskipazar Transversal Dağları Jeolojisi ve Maden Suyu Menbaları (Çankırı Vilayeti)", s. 330.

Araştırma sahasının doğusunda yer alan Dikmen Tepe, Çobanlar Tepe (1622 m), İnceöz Tepe, Doğdu Tepe (1476 m), Asarkalesi Tepe (1341 m) gibi tepeler Pliyosen depolarının akarsu aşındırması sonucunda parçalanmasıyla oluşmuş alçak tepelerdir. Bu tepelik alanların güneyindeki Ziyaret Tepe (1633 m) ve Dumanlı Tepe (1604 m) ise Köroğlu Volkanitleri'nin bir parçası olan Dumanlı Dağı'nın batı uzantılarını oluşturmaktadır.

Güneydeki dağlık saha ile ova tabanı arasında volkanik faaliyetlere bağlı olarak oluşmuş tepeler yer alır. Hacılar Deresi ile Kuruçayır Deresi arasındaki Asar Tepe (1359 m), Kızıl Tepe (1562 m), Kuru Tepe, Asar Tepe (1621 m), Avdan Tepe (1621), Ulusivri Tepe, Meşelik Tepe (1386 m), Erenler Tepe (1428 m), Gürlüdoruk Tepe (1399 m) gibi tepeler bunlardan bazılarıdır. Kuruçayır Deresi'nin batısında kumtaşı, şeyl, kireçtaşı ve tüflerden oluşan Kretase arazilerinin akarsular tarafından yarılması sonucunda aşınım yüzeylerinin Akhasan Tepe (1433 m), Asar Tepe (1656 m), Çakıl Tepe (1356 m), Kireç Tepe, Pamut Tepe, Ulutaş Tepe, Kızıl Tepe gibi basık tepelere dönüştüğü göze çarpar.

1.1.2. Vadiler

Araştırma sahasındaki morfolojik unsurlardan bir diğerini vadiler oluşturmaktadır. Çerkeş Çayı, doğudaki Değirmen Dere ve batıdaki Ilıca Deresi arasında yaklaşık 20 km'lik mesafede Pliyosen depoları içerisinde yer yer genişleyip daralan tabanlı vadi, Ilıca Deresi'nin batısında ise kretase kalkerleri içerisinde dar ve derin bir vadi oluşturmuştur. İsmetpaşa havzasına açıldığı sahada Mezozoik arazilerinden oluşan yüksek bir saha içerisinde dar ve derin bir boğaz vadi meydana getirmiştir. Bu boğaz 1500-1600 m yükseklikte olgun bir topoğrafya içerisinde açılmış gömük menderesler sergiler⁶¹.

Çerkeş Çayı'nın açtığı yarma boğaz vadi ulaşım açısından çok önemli bir yere sahiptir. Bu vadi Ankara-Karabük demiryolu ve İstanbul-Samsun karayolunun geçtiği doğal bir yol güzergâhı durumundadır (Fotoğraf 1.3).

⁶¹ Sırrı Erinç, Turgut Bilgin, Muzaffer Bener, "Gerde Civarında Akarsu Şebekesi", *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, 6 (12), İstanbul 1961, s. 96.

Fotoğraf 1.3. Çerkeş Çayı'nın Oluşturduğu İsmetpaşa Boğazı Ankara-Karabük Demiryolu ve İstanbul-Samsun Karayolunun Geçtiği Doğal Bir Yol Güzergâhı Durumundadır.

Araştırma sahasında güneydeki dağlık sahalardan kaynağını alan Değirmen Dere, Hacılar Deresi, Karaağaç Deresi, Yakuplar Deresi, Kılıçça Deresi, Kiremitçi Deresi, Çorakçayır Deresi, Ilıca Deresi gibi tali akarsular, eğimin fazla olduğu yukarı çığırlarında V profilli vadiler oluşturmuş, aşağı çığırlarında ise yukarı sahalardan getirdikleri alüvyonları yatakları içerisinde biriktirerek oluşturdukları tabanlı vadiler içerisinde akış sergilemektedir.

Ilıca Deresi'nin batısındaki akarsular, güneydeki dağlık sahalardan kaynağını aldıktan sonra V profilli dar ve derin vadiler oluşturarak İsmetpaşa boğazında Çerkeş Çayı'na karışırlar. Gökçukur Dere, Kıflın Dere, Akyar Dere, Uludere, Beşir Dere, Horhor Dere, Uzun Dere, Karanlık Dere, Akdere, Aktaş Dere, Kötüoluğun Dere gibi dereler yataklarını derine doğru kazarak oldukça engebeli bir topoğrafya oluşmasına yol açmışlardır.

Çerkeş Çayı'na kuzeyden karışan akarsular kısa boylu ve çoğunlukla mevsimlidir. Bu akarsular yukarı çığırlarındaki eğimli sahalarda V şekilli vadiler oluşturmuş, bu sahalardan aşındırdıkları malzemeleri ovanın kuzeyinde eğimin azaldığı yerlere biriktirerek birikinti konilerini meydana getirmiştir. Kadıözü Deresi, Aliözü Deresi, Doğular Deresi, Değirmen Dere, Kaynar Dere, Tepecik Dere ve Kuğsur Dere

bahsi geçen sahadaki başlıca derelerdir. Bununla beraber Eymir fayının geçtiği kesimde fay tarafından kesilmiş küçük asılı vadiler de göze çarpar.

Kuzeydeki Gerede (Melan) Çayı vadisi, hemen hemen bütünü boyunca İsmetpaşa Havzasını güneyden sınırlandıran dislokasyon hattı üzerinde açılmış bir boğaz manzarası gösterir⁶².

Gerede (Melan) Çayı, çalışma sahasında dar ve derin bir vadi içerisinde akmaktadır. Vadi tabanı ile dağlık-tepelik sahalarda arasında 500–600 m yükselti farkı mevcuttur. Tektonik kökenli bir oluk içerisinde yerleşmiş olan akarsuya kuzey ve güneydeki yüksek sahalardan kısa boylu dereler inmektedir.

Gerede Çayı'na güneyden inen Eyrek Dere, Pınar Dere, Poyraz Dere gibi vadileri güneybatı-kuzeydoğu yönünde kesen Akdere tali bir fay üzerinde gelişmiş bir vadidir. Bu vadi, Gerede (Melan) oluğundaki yerleşmeler ile Çerkeş ilçe merkezini birbirine bağlayan yolun kurulduğu doğal bir güzergâh olması açısından ilçe ulaşımında çok önemli bir yere sahiptir.

Gerede Çayı vadisinin güney yamaçlarında faylanmalara bağlı olarak oluşmuş fay aynaları eğim değerleri yüksek yamaçları oluştururken fay basamakları ise küçük düzlükleri oluşturmaktadır. Yerleşme ve tarımsal faaliyetler için elverişli alanların sınırlı olduğu bu kesimde yerleşmelerin çoğunlukla fay basamakları üzerinde kurulduğu görülür. Afşar köyü ile İncüvez ve Örencik mahalleleri bu tür yerleşmelere örnek olarak gösterilebilir.

Kuzeydeki Gerede Çayı vadisine kuzeyden ve güneyden inen derelerin getirdiği malzemeler eğimin azaldığı yerlerde birikinti konileri oluşturmuştur. Dar ve derin bir vadi içerisinde yer alan bu saha tarım arazilerinin son derece sınırlı olduğu bir alandır. Bu yüzden birikinti konileri tarım açısından büyük öneme sahiptir. Bu sahalarda sebzeçilik ve meyvecilik başta olmak üzere tarımsal faaliyetlerin yapıldığı sahalarda olarak göze çarpar (Fotoğraf 1.4).

---

⁶² Erinç, Bilgin, Bener, "Gerede Civarında Akarsu Şebekesi", s. 97.

Fotoğraf 1.4. Gerede (Melan) Çayı Vadi Yatağının Genişlediği Sahalarda Biriken Alüviyal Malzemelerin Oluşturduğu Topraklar Başlıca Tarım Arazileri Durumundadır.

1.1.3. Çerkeş Depresyonu

Çerkeş Depresyonu, Kuzey Anadolu Fay Zonu boyunca ve ona komşu olan bölgelerde oluşmuş Alüviyal dolgulu çöküntü ovaları ve depresyonları içerisinde yer alır. Ardos⁶³ tarafından ele alınan çalışmada Çerkeş Depresyonu'na değinilmemiş ancak bu sahanın doğusunda yer alan Tosya-Ilgaz depresyonunun tipik ova karakteri arz etmediği dile getirilmiştir. Ardos, başka bir çalışmasında⁶⁴ ise Çerkeş-Kurşunlu-Ilgaz Neojen havzasının Kurşunlu-Ilgaz kesimini Alüviyal dolgulu çöküntü ovaları içerisinde ele almıştır.

Çerkeş Çayı ve ona karışan derelerin oluşturduğu Alüviyal düzlük sahalar küçük bir ova olarak ifade edilebilir. Bununla birlikte çevredeki Pliyosen depolarında bir takım yarılımların meydana gelmesi ve bu depoların Alüviyal sahalardan yüksekte kalması Çerkeş havzasında tipik ova oluşumunu engellemiştir. Bu bakımdan araştırma sahasının bu kesimi Çerkeş depresyonu olarak ele alınacaktır.

⁶³ Mehmet Ardos, *Türkiye Ovalarının Jeomorfolojisi*, Acar Matbaacılık Tesisleri, İstanbul 1984, s. 41.

⁶⁴ Mehmet Ardos, "Jeomorfolojik Açından Türkiye Ovalarının Oluşumları ve Gelişimleri", *İstanbul Üniv. Edebiyat Fak. Coğrafya Bölümü Coğrafya Dergisi*, Sayı:1, İstanbul 1985, s. 119.

Kuzeyden Ezber Dağı (1550 m), Kabalı Dağı (1697 m) ve Doğdu Dağı (1724 m); güneyden Velikoca Dağı, Karagürgen Dağı, Çiçekliyayla Dağı, Düvenlik Dağı, Horozdede Dağı, Kayabaşı Dağı (1928 m) ve Işık Dağı (2034 m) ile çevrilmiş bulunan Çerkeş Depresyonu kabaca E-W yönünde uzanmaktadır. Yaklaşık 22 km uzunluğa sahip depresyon Kabalı Dağı'nın eteğindeki Bedil köyü ile Işık Dağı'nın eteğindeki Yoncalı köyü arasındaki kesitinde yaklaşık 18 km genişliğe erişmektedir. Çerkeş kasabasının yer aldığı taban kesiminde 1125 m yüksekliğe sahip olan depresyonun suları Filyos Çayı'nın bir kolu olan Çerkeş Çayı tarafından drene edilmektedir. Depresyonun yüzölçümü yaklaşık 280 km² kadardır*.

Çerkeş depresyonu Kuzey Anadolu Dağ kuşağı içinde neotektoniğin etkisiyle faylı depresyonlar halinde şekillenmeye başlamış yapısal dağarası havzalardan biridir. Adı geçen sahada Eosen'de başlayan konverjans hareket ve takip eden çarpışma Üst Miyosen ve Alt Pliyosen'e kadar etkinliğini sürdürmüştür. Buna göre saha, başlangıçta yani Geç Oligosen-Geç Miyosen-Alt Pliyosen aralığında dağarası-molasik bir havza halinde (dar, uzun oluk) biçim kazanmış ve burada volkanitlerin de yerleşmesiyle düzensiz olarak biçimlendirilmiştir⁶⁵. Erken Pliyosen sonrasında Ulusu ve Çerkeş faylarının oluşmaya başlamasıyla kompresif rejim yerini basit makaslama rejimine bırakmıştır. Üst Pliyosen tortulları güney-güneybatıya doğru giderek genişleyen bir havzada depolanmaya başlamıştır. Bu depolanma önce etek süprütüsü depoları halindeyken (yamaç molozu, birikinti konisi) üste doğru akarsu ve kısmen göl çökelleri haline gelmiştir⁶⁶. Ulusu fayı ve Çerkeş'in kuzeyindeki sağ yanal doğrultu atımlı fayların beraberce hareket etmeleri sonucu oluşan gerilme düzenindeki değişim, havzanın bir anlamda pull-apart (çek-ayır) havza haline dönüşerek çökmesini ve burada Örencik Formasyonu'na ait birimlerin oluşmasını sağlamıştır. Böylece Çerkeş-Kurşunlu-Ilgaz havzası başlangıçta dağ arası bir havza iken ortaya çıkan doğrultu atımlı faylara bağlı olarak pull-apart bir havzaya dönüşmüş polijenik bir havza niteliğindedir⁶⁷.

Çerkeş Depresyonu Neojen havzalarının büyük bir kısmında olduğu gibi oluşumunun bir safhasında, kapalı bir havza safhasından geçmiştir. Ancak Orta ya da

* Araştırma sahasının 1/25.000'lik paftalarından Netcad 5.0 programı kullanılarak hesaplanmıştır.

⁶⁵ Özaksoy, *Çerkeş-Ilgaz Segmentinde Kuzey Anadolu Fay Zonu'nun Sismotektoniği*, s. 91.

⁶⁶ Özaksoy, *Çerkeş-Ilgaz Segmentinde Kuzey Anadolu Fay Zonu'nun Sismotektoniği*, s. 95.

⁶⁷ Özaksoy, *Çerkeş-Ilgaz Segmentinde Kuzey Anadolu Fay Zonu'nun Sismotektoniği*, s. 96.

Üst Kuvaterner’de kapma yoluyla dış drenaj sahasına katılmıştır⁶⁸. Ulusu fayına yerleşen Çerkeş Çayı, İsmetpaşa Boğazı vasıtasıyla dış drenaja bağlanmış ve sahanın sularını boşaltmış, dış drenaja katılan havzada geriye doğru aşınmanın sokulduğu yerlerde Neojen depoları parçalanmış ve buralar alüvyonlarla kaplanmıştır.

Ilgaz Dağları’nın batı uzantılarına denk gelen Jura-Kretase yaşlı kalkerlerden oluşmuş, 1500-1750 m yüksekliğe erişen dağlık ve tepelik alanlar, Çerkeş depresyonu kuzeyden ve batıdan sınırlanmıştır. Bu kütlelerin arasında yer yer kırık hatları boyunca yüzeylenmiş bazalt örtüleri yer almaktadır. Depresyonun güneyinde ise Jura-Kretase yaşlı kalkerlerin oluşturduğu temel arazilerin büyük bir bölümü, Miyosen’deki volkanik faaliyetler neticesinde Köroğlu volkanitleri olarak adlandırılan; andezit, dazit, bazalt, tuf, aglomera gibi volkanitler tarafından örtülmüştür. Köroğlu dağlarının doğu uzantıları içerisinde yer alan bu dağlık sahanın yüksekliği 1900-2000 m’leri bulur.

Depresyonun güneyindeki Halkaoğlu, Saraycık, Ağaca, Yumaklı, Yoncalı, Kısaç köylerini içine alan sahada kumtaşı, şeyl, kireçtaşı ve tüflerden oluşan Kretase yaşlı arazi, flüviyal süreçlerin etkisiyle aşınım yüzeyleri halini almıştır. Güney-kuzey yönünde akan derelerin parçaladığı bu yüzeyler, güneydeki dağlık sahadan yerel kaide seviyesi olan Çerkeş Depresyonu’na doğru genel bir eğime sahiptir. Miyosen’de neotektoniğin etkisiyle oluşan volkanizma sırasında yüzeye çıkan dazit, riyolit ve tüfler aşınım yüzeyleri üzerinde yer yer göze çarpan tepeleri oluştururken akarsular tarafından yarılmış sahalarda ise küçük çaplı Alüviyal depolar dikkati çeker.

Depresyonun güneyi Miyosen’de tektonik hareketlere bağlı olarak yoğun volkanik faaliyetlere maruz kalmıştır. Alt ve Orta Miyosen’de meydana gelen volkanik faaliyetlerde yüzeye çıkmış andezit, dazit lav, riyolit ve tuf gibi unsurlar bir takım tepeler, Çerkeş-Kızılcahamam karayolunun doğusunda arızalı bir topoğrafya oluşturmuştur. Bu sahanın alçak kesimleri, Üst Miyosen’de oluşan bazalt ve tuf unsurları tarafından örtülmüş ve daha sonra yaşanan aşınım süreci sonucunda dalgalı bir arazi yapısı halini almıştır.

Depresyonun güneyinde, kuzeydoğu eteğinde Bozoğlu köyünün kurulmuş olduğu Asar Tepe; Pliyosen depoları ile Miyosen bazalt örtüleri arasında yükselen bir volkan

⁶⁸ Ahmet Ardel, “Anadolu Havzalarının Teşekkül ve Tekâmülü Hakkında Düşünceler”, *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Dergisi*, 15 (8), İstanbul 1965, s. 63.

konisidir. Depresyon seviyesinden 150-200 m yükselmiş bulunan bu tepe, fay kırığına bağlı olarak yüzeye çıkmış andezitlerden oluşmaktadır.

Depresyon tabanının kuzey, doğu ve güneydoğu kesiminde ise pre-pliyosen araziler üzerinde diskordant (uyumsuz) olarak duran Pliyosen yaşlı karasal detritik depolar yer alır⁶⁹. Genellikle tabakalı olan bu depolar tektonik hareketlerle eğimlenmiş ve deforme olmuştur. Kuzeydeki dağlık alanlardan küçük faylarla ayrılan bu depolar, depresyon tabanında yer alan Ulusu fayının yol açtığı düşey hareketlere bağlı olarak güneybatı yönünde eğime uğramıştır. Güneydeki sahalarda ise yatay bir görünüme sahip olan depolar, Çerkeş Çayı ve kolları tarafından parçalanmış durumdadır. Akarsuların aşındırdığı kesimlerde 15 ila 25 m yükseklikte Pliyosen taraçaları görülür. Çerkeş Çayı'nın güneyindeki Koca Tepe (1219 m), Salman Tepe, Yeligen Tepe, Yücek Tepe (1159 m), İmik Tepe (1158 m) ve Dikmen Tepe (1189 m) gibi alçak tepelik sahalarda Pliyosen depolarının akarsu aşındırmasından arta kalan bakiyeleri durumundadırlar.

Çerkeş Depresyonu'nun kuzeyinde dağlık sahanın etek kısımlarında birikinti konileri yer alır. Birikinti konileri alüvyonların çökeldiği dönem içerisinde zaman zaman kuzeydeki yüksek kesimlerden depresyon düzlüğüne doğru sellenmelerle malzeme akışının bir işaretidir⁷⁰.

1.1.4. Karstik Şekiller

İnceleme alanında karstik birikim şekillerinden travertenler Akhasan, Bayındır ve Kadıköy üçgeninde görülmektedir. Travertenler özellikle fay hatlarındaki su çıkışlarına bağlı olarak gelişen karbonat birikimleridir⁷¹. Sahada sıcak ve soğuk su travertenleri olmak üzere iki farklı traverten oluşumu vardır⁷².

Sıcak su travertenleri İstanbul-Samsun karayolunun ve Kösehamamı kaynağının kuzeyinde doğu-batı uzanımlı çizgisel bir hat boyunca oluşmuştur. Travertenler breşli ve breşsiz olarak dönem dönem farklı özelliklerde çökelmiştir. Breşli seviyelerde genellikle kireçtaşı parçaları gözlenmiştir. Breşlerin traverten dokusu içerisinde yer alması eski kaynak çıkışının fay kuşağında olduğunun da bir işareti olarak düşünülmüştür. Nadiren bazalt çakılları da yer almaktadır. Sıcak su travertenleri sıkı

⁶⁹ Bilginer ve Diğ., *1/100 000 Ölçekli Türkiye Jeoloji Haritaları Bolu-G29 Paftası ve İzahnamesi*, s. 16.

⁷⁰ Koçbay, *Kösehamamı Kaplıcası ve Dolayının (Çankırı-Çerkeş) Hidrojeoloji İncelemesi*, s. 16.

⁷¹ Bilginer ve Diğ., *1/100 000 Ölçekli Türkiye Jeoloji Haritaları Bolu-G29 Paftası ve İzahnamesi*, s. 16.

⁷² Koçbay, *Kösehamamı Kaplıcası ve Dolayının (Çankırı-Çerkeş) Hidrojeoloji İncelemesi*, s. 10.

dokuda, demiroksit nedeniyle genellikle sarımsı, kırmızımsı ve kahverengimsi renklerde gözlenmektedir⁷³.

Soğuk su travertenleri, Ilıca Mahallesi civarında görülmektedir. Çerkeş ve Ulusu faylarının birleştikleri arakesit zonu boyunca gelişmiş olabilecek jeotermal aktivite ile meydana geldikleri düşünülebilir⁷⁴. Travertenler, bazalt çakılları üzerinde killi-siltli seviye ile çökelimlerin başladığı; üzerine karbonat , kil, çakıl ve silt karışımı karbonat ağırlıklı traverten çökelimi ile devam etmekte, üzerine killi karbonatlı seviye, sıkı traverten seviyesi ve en üstte de bitki köklü, boşluklu travertenden oluşmaktadır⁷⁵.

---

⁷³ Koçbay, Kösehamamı Kaplıcası ve Dolayının (Çankırı-Çerkeş) Hidrojeoloji İncelemesi, s. 10-11.

⁷⁴ Özaksoy, Çerkeş-Ilgaz Segmentinde Kuzey Anadolu Fay Zonu'nun Sismotektoniği, s. 50.

⁷⁵ Koçbay, Kösehamamı Kaplıcası ve Dolayının (Çankırı-Çerkeş) Hidrojeoloji İncelemesi, s. 11.

1.2. İKLİM

Beşeri ve ekonomik faaliyetler üzerinde etkili olan doğal çevre faktörlerinden biri de iklimdir. Yeryüzü şekilleri, bitki örtüsü, toprak tipleri, su kaynakları gibi doğal çevre özelliklerinin oluşumunda etkili olan iklim; nüfus ve yerleşmelerin dağılışı, mesken tipleri, tarımsal faaliyetler, sanayi, ticaret, turizm, ulaşım gibi beşeri faaliyetlerin dağılışında da etkili olmaktadır. Başka bir ifade ile bir bölgenin iklimi ile o bölgenin doğal çevre özellikleri ve yine o bölgede yaşayan toplum arasında; relyefi, doğal bitki örtüsünü, beşeri hayatı ve faaliyetleri şekillendirici sıkı korelatif ilişkiler göze çarpar⁷⁶.

Bu bakımdan coğrafi araştırmalarda özellikle insan çevre etkileşiminin kapsamlı olarak ele alınabilmesi için iklim ile ilgili değerlendirmeler oldukça önemlidir. Ancak bir sahanın iklim özelliklerini doğru bir şekilde tespit etmek için öncelikle o sahada uzun süreli ve kesintisiz rasat yapılması gerekmektedir. Araştırma sahasının iklim özelliklerini ortaya koyabilmek için Çerkeş Meteoroloji İstasyonu'nun 1975-2008 yılları arasını kapsayan verileri kullanılmıştır. Ayrıca karşılaştırma yapmak amacıyla 80 km kuzeybatısındaki Karabük ve 120 km güneydoğusundaki Çankırı meteoroloji istasyonlarına ait rasatlar da değerlendirilmiştir.

Çerkeş ilçesinin iklim elemanlarını ayrı ayrı ele almadan önce sahanın iklim özelliklerini belirleyen planeter faktörler ve coğrafi özelliklere kısaca değinmek yerinde olacaktır.

Bilindiği gibi Türkiye 36°-42° kuzey paralelleri arasında yer alan kütleli bir kara parçasıdır. Makroklima alanları bakımından incelendiğinde ülkemizin belli bir hava kütesinin bütün yıl boyunca hâkimiyeti altında kalan bir çekirdek sahası üzerinde bulunmadığı⁷⁷, yıl içinde farklı kökenli hava kütlelerinin etkisi altında kaldığı göze çarpar. Ülkenin tüm iklim olaylarını bu hava kütlelerinin mevsimlik değişimleri düzenler⁷⁸.

Türkiye genel olarak subtropikal kuşakta karaların batı tarafında gerçekleşen ve Akdeniz iklim tipi olarak tanınan jenetik bir makroklima tipinin sahası içinde ve onu meydana getiren faktörlerin etkisi altında bulunur. Bu sahanın kuzeyinde kutbi hava kütlelerinin, güneyinde ise tropikal hava kütlelerinin çekirdek sahaları yer almıştır.

⁷⁶ Hayati Doğanay, *Coğrafya'ya Giriş*, Çizgi Kitabevi, Konya 1998, s. 421.

⁷⁷ Sırrı Erinç, *Klimatoloji ve Metodları*, (Genişletilmiş. 4. Baskı), Alfa Basım Yayım Dağ., İstanbul 1996, s.295.

⁷⁸ Asaf Koçman, *Türkiye İklimi*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, İzmir 1993, s. 2 .

Bunun sonucunda ülkemiz kışın kutbi, yazın ise tropikal kökenli hava kütlelerinin tesiri altında kalmaktadır⁷⁹.

Türkiye’de kış mevsiminde genel olarak, ekim ayı sonundan başlayıp mayısa kadar süren bir dönemde farklı bölgelerden Akdeniz havzasına ulaşan hava kütlelerine bağlı cephe sistemleri ve alçak basınç oluşumları hava şartlarını yönetir⁸⁰. Bu dönemde Kuzeybatı Avrupa’dan güneydoğuya doğru uzanan siklon-antisiklonlar sık sık yer değiştirir ve batıdan doğuya doğru ilerleyen polar cephe meydana gelir. Marmara, Ege ve Akdeniz bölgeleri ile Karadeniz Bölgesi, polar cephenin etki alanına girerek bazen günlerce süren yağışlar alır. Yine kış döneminde kuzeydoğudan Anadolu içlerine kadar soğuk ve kuru polar hava kütlesi (cP) sarkar. Bu dönemde Anadolu içlerinde açık gökyüzü ve soğuk havanın etkili olduğu yüksek basınç şartları hâkim olur⁸¹.

Mayıs ayından itibaren, batı rüzgârları sistemine bağlı olarak polar hava kütleleri kuzey enlemlere doğru çekilmeye başlar. Doğu Avrupa’nın ısınmaya başlaması ve Azor yüksek basıncının kuzeye doğru yer değiştirerek Avrupa üzerinde yayılmasıyla birlikte, Akdeniz havzası ve dolayısıyla Türkiye tropikal hava kütlelerinin etki alanına girer⁸². Yaz mevsimi süresince Türkiye ve yakın çevresini ilgilendiren hava akımları kuzey ve kuzeybatı yolu ile Doğu Avrupa ve Balkanlar üzerinden geçerek Doğu Akdeniz havzasına ulaşır. Bu mevsimde kuzey ve kuzeybatıdan gelen hava kütlelerinin güneye doğru hareketlerinde altları ısınır, bağıl nemliliği gittikçe azalır ve dolayısıyla yaz yağışlarına imkân vermez. Bununla birlikte yaz yağışları Türkiye’de ya orografi ile ilgili ya da yerel konveksiyonel hareketlere bağlı olarak meydana gelir⁸³.

İklim özelliklerini belirleyen temel faktörlerden biri de güneşlenme (radyasyon) olayıdır. Bir yerin güneşten aldığı ısıyı ifade eden radyasyon, coğrafi enlem faktörünün kontrolü altında, güneşlenme süresi ve güneş ışınlarının geliş açısına göre belirmektedir⁸⁴.

Meteoroloji verilerine göre Çerkeş’te yıllık ortalama güneşlenme süresi 6 saat 33 dakikadır. Gündüz süresinin kısa olduğu ve kapalı hava koşullarının hüküm sürdüğü kış

⁷⁹ Erinç, *Klimatoloji ve Metodları*, s. 295.

⁸⁰ Koçman, *Türkiye İklimi*, s. 2.

⁸¹ İbrahim Atalay, *Türkiye Coğrafyası ve Jeopolitiği*, Meta Basım Matbaacılık, İzmir 2004, s. 96.

⁸² Koçman, *Türkiye İklimi*, s.4 .

⁸³ Erinç, *Klimatoloji ve Metodları*, s. 296-297.

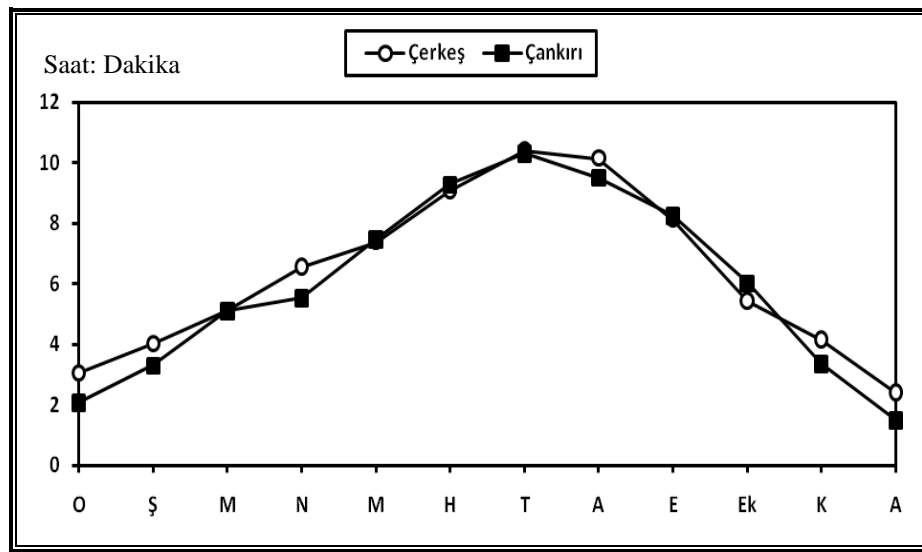
⁸⁴ Yusuf Dönmez, *Umumi Klimatoloji ve İklim Çalışmaları*, İstanbul Üniversitesi Yayın No:2506, Coğrafya Enstitüsü Yayın No:102, İstanbul 1979, s. 11.

aylarında güneşlenme süresi çok düşükken, gündüz süresinin uzun ve genellikle açık hava koşullarının hâkim olduğu yaz aylarında 10 saatin üzerine çıktığı gözlenmektedir (Tablo 1.2 ve Şekil 1.1).

Tablo 1.2. Çerkeş ve Çankırı Meteoroloji İstasyonlarının Aylık Ortalama Güneşlenme Süreleri (Saat: Dakika).

İstasyon	O	Ş	M	N	M	H	T	A	E	Ek	K	A
Çerkeş	3.06	4.04	5.12	6.57	7.4	9.09	10.41	10.15	8.13	5.45	4.18	2.42
Çankırı	2.08	3.3	5.1	5.54	7.47	9.29	10.32	9.52	8.25	6.03	3.37	1.49

Kaynak: Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü.

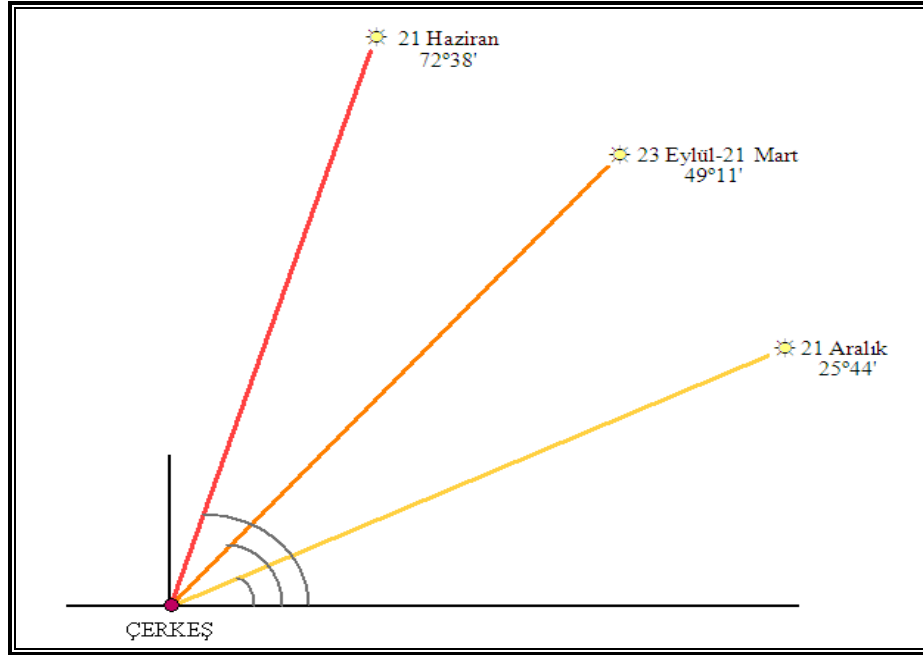
Şekil 1.1. Çerkeş Ve Çankırı'da Aylık Ortalama Güneşlenme Süresinin Yıllık Seyri (Saat).

Çerkeş'te en uzun gündüz süresi, 21 Haziran'da 15 saat 14 dakika; en kısa gündüz süresi ise, 21 Aralık'ta 9 saat 23 dakikadır⁸⁵. Bu bağlamda yaz döneminde güneşlenme süresinin kış dönemine göre daha uzun olması yaz sıcaklıklarının yüksek olmasının nedenlerinden biridir.

Kuzey Yarım Küre üzerinde yer alan sahalarda güneş ışınlarını en büyük açıyla 21 Haziran tarihinde alırlar. Çerkeş Meteoroloji İstasyonu 40°49' kuzey enleminde yer almaktadır. Buna göre güneş ışınları ilgili tarihte araştırma sahasına 72°38' açıyla düşmektedir. Güneş ışınlarının en küçük açıyla geldiği 21 Aralık tarihinde ise güneş ufuk çizgisinde 25°44' lık bir açı meydana getirir. Bu duruma göre Çerkeş'te yaz

⁸⁵ Boğaziçi Üniversitesi Kandilli Rasathanesi ve Deprem Araştırma Enstitüsü Astronomi Laboratuvarı.

döneminde güneş ışınlarının kış dönemine göre iki kattan fazla bir açıyla düştüğü gözlenebilir (Şekil 1.2).

Şekil 1.2. Çerkeş'e Güneş Işınlarının Düşüş Açısı.

Çalışma sahasında iklim üzerinde planeter faktörlerin yanında coğrafi faktörler de önemli role sahiptir. Genel atmosfer döngüsü içinde bir yerin iklimik özelliklerini belirleyen temel coğrafi faktörler; yükselti, orografik yapı ve karasallık durumudur⁸⁶.

Ülkemizin engebeli bir arazi yapısına sahip olması, iklimde önemli değişmelere yol açar. Özellikle birbirini takip eden yüksek dağ sıraları ile vadi ya da depresyonlar arasında yükselti değerleri, kısa mesafelerde çok fazla değişiklik gösterir. Bu şartlara bağlı olarak yağış ve sıcaklık dağılışında çok önemli değişmeler meydana gelir.

Araştırma sahası 860 ile 2034 m yükselti aralığında yer almaktadır. Buna bağlı olarak sahada sıcaklık değerlerinin deniz seviyesine göre 4,5 ila 10°C daha düşük olduğu görülür. Diğer yandan yüksek sahalarda depresyon tabanına göre bitki örtüsünün daha gür olmasından da anlaşılacağı üzere yağış değerlerinin daha fazla olduğu söylenebilir.

Araştırma sahasının orografik yapısı, iklim özellikleri üzerinde etkili olan faktörlerden bir diğeridir. Daha önce ifade edildiği gibi saha kuzeyden Ilgaz Dağları'nın

⁸⁶ İbrahim Kopar, , *Hasandağı ve Yakın Çevresinin Fiziki Coğrafyası*, Gündüz Eğitim Yayıncılık, Ankara 2007 s. 62.

batı uzantıları, güneyinden ise Koroğlu Dağları'nın doğu uzantıları tarafından kuşatılmıştır. Kabaca doğu-batı doğrultusunda uzanan bu dağlardan Ilgaz Dağları nemli Karadeniz ikliminin Çerkeş Depresyonu'na ulaşmasını engellemektedir. Bunun yanında güneydeki Koroğlu Dağları da güneyden gelen sıcak hava kütlelerinin bu depresyona sokulmasına engel olur. Bunlara bağlı olarak iki dağ sırası arasında uzanan depresyon sahası Karadeniz ile İç Anadolu arasında bir geçiş iklimi karakteri sergilemektedir. Bununla birlikte sahanın Kastamonu ve çevresinde olduğu gibi gerek kuzeyden gerekse güneyden yüksek kütlelerle sınırlanmış oluşu, Karadeniz ve güneydeki İç Anadolu hava şartlarının buraya nüfuzunu engelleyebilmekte ve adı geçen saha zaman zaman iç kesimlerden bile daha karasal bir karakter alabilmektedir⁸⁷.

Araştırma sahasında iklim özellikleri üzerinde bakı da etkili olan faktörler arasında yer alır. Güneye bakan yamaçlar ile kuzeye bakan yamaçlar arasındaki bitki örtüsünde belirgin bir farklılık söz konusudur. Kuzeye bakan yamaçların bitki örtüsü bakımından daha gür olduğu göze çarpar. Bu durum kuzeye bakan yamaçların güneye göre daha fazla yağış ve daha az radyasyon alması sonucunda daha nemli iklim koşullarına sahip olması ile açıklanabilir.

Araştırma sahasının Conrad formülüne göre hesaplanan karasallık derecesi yaklaşık %39 civarındadır⁸⁸. Buna göre sahanın karasallık derecesi Karadeniz kıyısına göre yüksek, iç bölgelere göre düşük bir değer gösterir. Sonuç olarak araştırma sahasının kontinentalite derecesi bakımından kıyı ile iç kesimler arasında bir geçiş sahası durumunda olduğu söylenebilir.

1.2.1. İklim Elemanları

1.2.1.1. Sıcaklık

İklim elemanları içerisinde sıcaklık önemli bir yere sahiptir. Çünkü sıcaklık; karların erimesi, buharlaşma, don olaylarının meydana gelişi, canlıların enerji ihtiyacının karşılanması gibi önemli bir fonksiyona sahiptir. Dolayısıyla, fiziki, beşeri

⁸⁷ Ajun Kurter, *Kastamonu ve Çevresinin İklimi*, İst. Üni. Yay. No:1627, Coğ. Ens. Yay. No:62. İstanbul 1971, s. 34.

⁸⁸ Erinç, *Klimatoloji ve Metodları*, s. 455.

ve ekonomik faaliyetlerin olumlu ya da olumsuz yönde gelişmesinde sıcaklığın önemli bir payı vardır⁸⁹.

Sıcaklık özelliklerini ortaya koyabilmek için 1125 m rakımdaki Çerkeş, 751 m rakımdaki Çankırı ve 260 m rakımdaki Karabük meteoroloji istasyonlarının 1975–2008 yıllarına ait 33 yıllık rasat verilerinden yararlanılmıştır.

Çerkeş Meteoroloji İstasyonuna ait veriler şüphesiz ilçenin tamamı için geçerli değildir. Çünkü rasat verileri meteoroloji istasyonunun kurulmuş olduğu ilçe merkezini kapsar. Yükseltinin kısa mesafelerde değişiklik sergilediği ilçede, yükseltiye bağlı olarak kısa mesafelerde sıcaklık farkları gözlenir. Bilindiği gibi sıcaklık yükseltiye bağlı olarak her 100 m’de 0.5 °C azalır. İlçede yükselti değerleri 860 m ile 2034 m arasında değişir. Buna göre en yüksek ve en alçak kesimler arasında 5–6 °C’lik sıcaklık farkı meydana gelir. Bu bağlamda Çerkeş ilçe merkezinde 8.0°C olan yıllık ortalama sıcaklık değeri dağlık kesimlerde 3 °C ila 5 °C civarında olabilir.

Meteoroloji İstasyonu verilerine göre Çerkeş’in yıllık sıcaklık ortalaması 8.0 °C’dir. Tablo 1.3 ve Şekil 1.3’ten de anlaşılacağı üzere Çerkeş, 120 km güneydoğusunda yer alan Çankırı’dan 3.1 °C, 80 km kuzeybatısında yer alan Karabük’ten 5.1 °C daha düşük ortalama sıcaklık değerlerine sahiptir. Karabük ve Çankırı’ya çok uzak olmamasına rağmen, ortalama sıcaklık değerlerinin Karabük ve Çankırı’dan düşük olması, ilçenin yükseltisinin bu iki yerleşmeden fazla olmasının bir sonucudur. Nitekim Karabük, Çankırı ve Çerkeş’in indirgenmiş sıcaklıkları göz önüne alındığında Karabük’ün 14.4 °C, Çankırı’nın 14.9 °C ve Çerkeş’in 13.6 °C indirgenmiş sıcaklık değerlerine sahip olduğu ve aradaki sıcaklık farkının azaldığı gözlenir.

Diğer taraftan Çerkeş’in indirgenmiş sıcaklık değerinin Karabük’ten düşük olması, ilçenin karasallık derecesinin fazlalığıyla ve doğu-batı doğrultusunda uzanan bir depresyon içerisinde yer alması sonucunda batı rüzgârlarına açık olmasıyla, Çankırı’dan düşük olması ise depresyon içerisinde yer alması ve yazın Çankırı’dan daha az ısınmasıyla açıklanabilir.

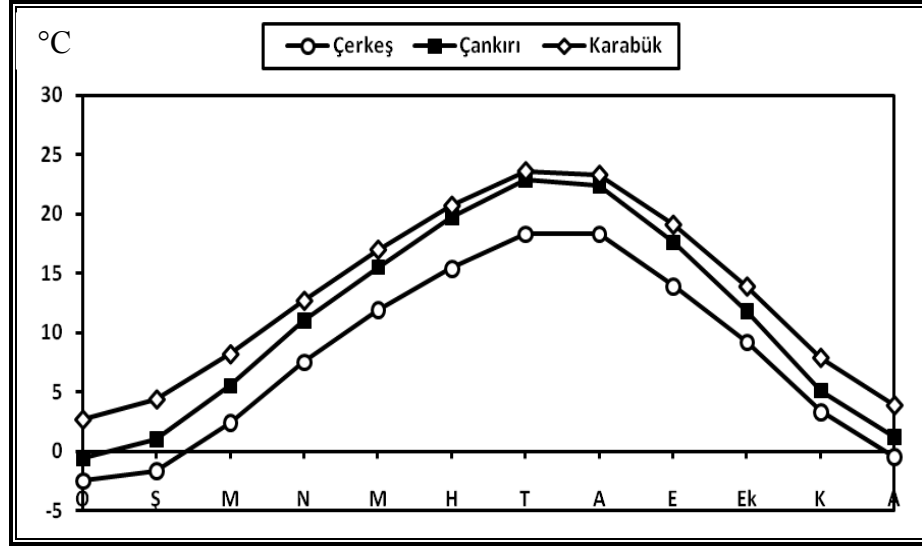
⁸⁹ Yaşar Gök, *Horasan İlçesinin Coğrafyası*, Atatürk Üniversitesi Yayınları No:965, K.K.E.F. Yayınları No:124, Araştırmalar Serisi No:49, Erzurum, 2007, s. 20-21.

Tablo 1.3. Seçilmiş İstasyonların Aylık Ortalama Sıcaklık Değerleri (°C).

İstasyon	O	Ş	M	N	M	H	T	A	E	Ek	K	A	Ort.
Çerkeş	-2.5	-1.7	2.4	7.5	11.9	15.4	18.3	18.3	13.9	9.2	3.3	-0.5	8.0
Çankırı	-0.6	1	5.5	11	15.5	19.7	22.9	22.4	17.6	11.8	5.1	1.2	11.1
Karabük	2.7	4.4	8.2	12.7	17	20.7	23.6	23.3	19.1	13.9	7.9	3.9	13.1

Kaynak: Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü.

Şekil 1.3. Seçilmiş İstasyonların Aylık Ortalama Sıcaklıkları.

Araştırma sahasında sıcaklık ortalamasının düşük olmasında kuzey ve güneydeki dağlık sahalardan depresyon tabanına doğru soğuk hava akımlarının yaşanması ve özellikle kış aylarında yüksek sahalardaki soğuk ve ağır havanın havzaya dolması sonucunda yaşanan sıcaklık terselmesinin etkili olduğu söylenebilir.

Aylık ortalama sıcaklık dağılışı incelendiğinde, kış aylarında Çerkeş'te sıcaklıkların 0 °C'nin altında olduğu, Çankırı'da sadece ocak ayında 0 °C'nin altına düştüğü Karabük'te ise hiçbir ayda 0 °C'nin altına düşmediği gözlenir. En soğuk ay olarak göze çarpan ocakta Çerkeş -2.5°C, Çankırı -0.6 °C, Karabük 2.7 °C aylık ortalama sıcaklığa sahiptir. Mart ayında Çerkeş'te 2.4 °C ile 0 °C'nin üzerine çıkan ortalama sıcaklık Çankırı'da 5 °C, Karabük'te 8 °C'nin üzerine çıkar. Her üç istasyonda da aylık ortalama sıcaklıkların yıllık ortalamalardan daha yüksek değerlere Mayıs ayında ulaştığı gözlenir. Haziran ayında aylık sıcaklık ortalamasının sadece Karabük'te 20 °C'nin üzerine çıktığı dikkati çeker. Temmuz ve ağustos ayları en sıcak aylar olup, Karabük ve Çankırı'da 20 °C'nin üzerinde gerçekleşen ortalama sıcaklıkların Çerkeş'te ise 18 °C'yi pek geçmediği görülür. Daha önce de ifade edildiği gibi Çerkeş'in

yükseltisinin fazla olması, batı-kuzeybatı yönlü rüzgârlara açık bir depresyon sahası içerisinde yer alması, yaz sıcaklık ortalamalarının diğer istasyonlardan düşük olmasına neden olan faktörler olarak izah edilebilir. Eylül ayından itibaren hızla azalan ortalama sıcaklıklar kasım ayında yıllık ortalamaların altına düşer.

Çerkeş ile Karabük arasındaki aylık sıcaklık farkı yıl boyunca 5 °C civarında seyreder. Çerkeş ile Çankırı arasında kış aylarında azalan sıcaklık farkı, yaz aylarında artış göstermektedir. Ayrıca yıllık sıcaklık amplitüdü incelendiğinde Karabük'te en sıcak ay olan temmuz (23.6 °C) ile en soğuk ay olan ocak (2.7 °C) arasındaki sıcaklık farkı 20.9 °C iken Çankırı'da en sıcak ay olan temmuz (22.9 °C) ile en soğuk ay olan ocak (-0.6°C) arasındaki sıcaklık farkı 23.5°C'dir. Çerkeş'te ise en sıcak aylar olan temmuz ve ağustos (18.3 °C) ile en soğuk ay olan ocak (-2.5 °C) arasındaki sıcaklık farkının 20.8 °C olduğu göze çarpar. Çerkeş ile Karabük'ün amplitüd değerleri birbirine yakınken Çankırı'nın ise Çerkeş ve Karabük'ten yaklaşık 2.5 °C daha fazla amplitüd değerine sahip olması yine karasallık derecesinin fazlalığıyla açıklanabilir. Başka bir ifadeyle Çankırı'nın denizden uzaklığının fazla olması, yazın fazla ısınmasına kışın da fazla soğumasına yol açarak yıllık sıcaklık farkının artışına neden olduğu söylenebilir. Diğer taraftan Karabük ve Çankırı'ya göre daha yüksekte yer alan Çerkeş kışın bu iki istasyona göre daha fazla soğumasına rağmen yaz aylarında bu istasyonlara göre daha az ısındığından yıllık sıcaklık amplitüdünün her ikisinden daha düşük olduğu görülür.

Seçilmiş istasyonların ortalama yüksek ve düşük sıcaklıkları ile en yüksek ve en düşük sıcaklıklar incelendiğinde (Tablo 1.4); Çerkeş'in ortalama yüksek sıcaklıklar (14,6 °C) bakımından, Çankırı (17.8 °C) ve Karabük'ten (20.1 °C) daha düşük değerlere sahip olduğu görülür (Şekil 1.4). Çankırı, yaz aylarına ait ortalama yüksek sıcaklık değerleriyle Karabük'e yaklaşmakta ancak kış aylarında ise Karabük'ten uzaklaşarak Çerkeş'e yakın değerler sergilemektedir. Ortalama düşük sıcaklık bakımından da Çerkeş (1.4°C), Çankırı (4.7 °C) ve Karabük'e (7.4 °C) göre daha düşük değerlere sahiptir (Şekil 1.5).

Bir sahadaki beşeri faaliyetler özellikle de tarımsal faaliyetler için o sahanın en yüksek ve en düşük sıcaklık değerlerinin de bilinmesinde yarar vardır. En yüksek sıcaklık ortalaması Çerkeş'te 27.4 °C iken Çankırı'da 30.2 °C, Karabük'te 33.3 °C'dir. Buna göre Çerkeş'te sıcaklık maksimumunun Çankırı ve Karabük'e göre düşük olduğu

görülür. En düşük sıcaklık ortalamasında da Çerkeş (-15.3 °C), Çankırı (-8.6 °C) ve Karabük'ten (-2.6 °C) daha düşük değerlere sahiptir.

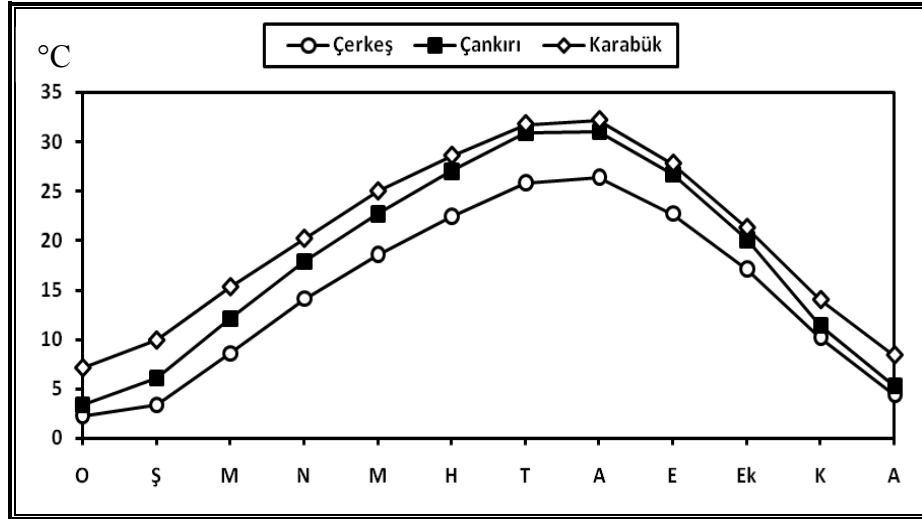
Tablo 1.4 incelendiğinde Çerkeş'te yaz aylarında bile en düşük sıcaklıkların çok düşük değerler sergilediği görülür. Sıcaklıkların bu denli düşük seyretmesi sahanın yükseltisinin fazla olması ve sık sık soğuk hava akımlarına maruz kalmasıyla açıklanabilir. Kuşkusuz sıcaklık minimumunun çok düşük değerler sergilemesi beşeri ve ekonomik faaliyetlerde belirleyici rol oynar. Araştırma sahasında tarımsal faaliyetlerde düşük sıcaklık koşullarına uyum sağlayabilen türlerin ekilmesi buna bir örnektir.

Tablo 1.4. Seçilmiş İstasyonlara Ait Ortalama, Ortalama Yüksek, Ortalama Düşük, En Yüksek ve En Düşük Sıcaklık Değerleri (1975-2008)*.

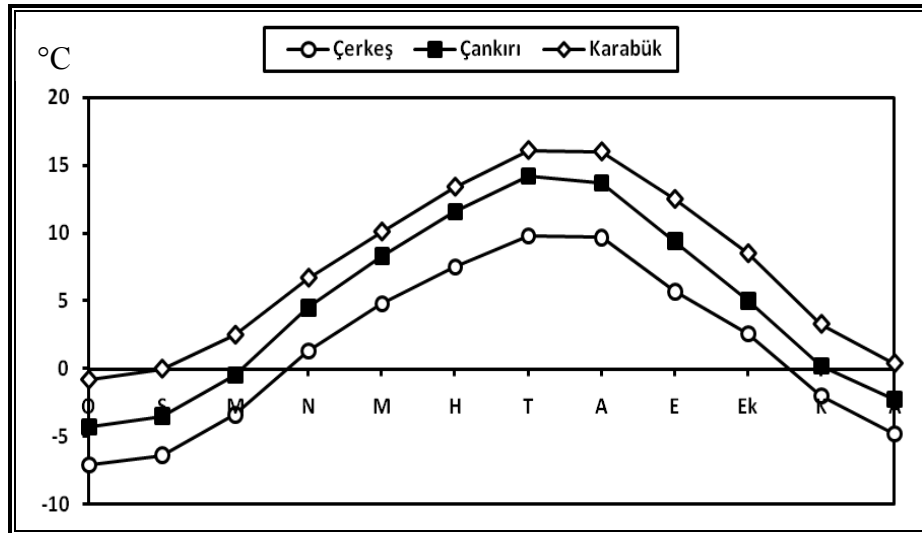
	Aylar	O	Ş	M	N	M	H	T	A	E	Ek	K	A	Y
Çerkeş	Ort. Sıc. °C	-2.5	-1.7	2.4	7.5	11.9	15.4	18.3	18.3	13.9	9.2	3.3	-0.5	8.0
	Ort. Yük. Sıc.	2.3	3.4	8.6	14.1	18.6	22.4	25.8	26.4	22.7	17.1	10.2	4.4	14.6
	Ort. Düş. Sıc.	-7.1	-6.4	-3.4	1.3	4.8	7.5	9.8	9.7	5.7	2.6	-2	-4.8	1.4
	En Yük. Sıc.	13.6	16.5	25.2	29.2	30.5	35	38.4	36.6	34	31.2	23.2	16.5	27.4
	En Düş. Sıc.	-28.3	-30.8	-29	-19	-7	-1.9	-2	-0.2	-6.8	-8.2	-20.2	-30	-15.3
Çankırı	Ort. Sıc. °C	-0.6	1	5.5	11	15.5	19.7	22.9	22.4	17.6	11.8	5.1	1.2	11.1
	Ort. Yük. Sıc.	3.4	6.1	12.1	17.9	22.7	27	30.9	31	26.7	20.1	11.4	5.3	17.8
	Ort. Düş. Sıc.	-4.3	-3.5	-0.5	4.5	8.3	11.6	14.2	13.7	9.4	5	0.2	-2.3	4.7
	En Yük. Sıc.	15	19.2	27.8	30.6	34.2	38.5	42.4	41	37.8	34.2	24.4	17.6	30.2
	En Düş. Sıc.	-23.4	-23.9	-20.5	-8.9	-3	2.5	4.3	5.6	-1	-6.3	-10.5	-18.8	-8.6
Karabük	Ort. Sıc. °C	2.7	4.4	8.2	12.7	17	20.7	23.6	23.3	19.1	13.9	7.9	3.9	13.1
	Ort. Yük. Sıc.	7.1	9.9	15.3	20.2	25	28.6	31.8	32.2	27.8	21.3	14	8.4	20.1
	Ort. Düş. Sıc.	-0.8	0	2.5	6.7	10.1	13.4	16.1	16	12.5	8.5	3.3	0.4	7.4
	En Yük. Sıc.	22.1	24.8	32.5	34.3	37	39	43	43.6	40.8	37.2	25.8	20.4	33.3
	En Düş. Sıc.	-13.9	-13.4	-9.2	-3.3	0.1	4.6	8.9	9.1	4.8	-2.5	-5.1	-12	-2.6

Kaynak: Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü.

* Çerkeş'te en düşük sıcaklık 23 Şubat 1985'te (-30.8 °C), en yüksek sıcaklık 30 Temmuz 2000'de (38.4 °C) gerçekleşmiştir. Çankırı'da en düşük sıcaklık 23 Şubat 1985'te (-23.9 °C), en yüksek sıcaklık 30 Temmuz 2000'de (42.4 °C); Karabük'te en düşük sıcaklık 23 Ocak 2000'de (-13.9 °C), en yüksek sıcaklık 05 Ağustos 2006'da (43.6 °C) ölçülmüştür.

Şekil 1.4. Seçilmiş İstasyonlarda Ortalama Yüksek Sıcaklık Değerlerinin Aylara Göre Dağılımı.

Şekil 1.5. Seçilmiş İstasyonlarda Ortalama Düşük Sıcaklık Değerlerinin Aylara Göre Dağılımı.

Gün içinde hava sıcaklığının kısa bir süre için de olsa 0 °C'ye veya altına düştüğü günler, don olayının meydana geldiği günler olarak kabul edilir⁹⁰. Don olaylı günlere bakıldığında; Çerkeş'te kaydedilen 140 günlük değer, sahanın yılın önemli bir kısmında don olayına maruz kaldığını gösterir. Karşılaştırma istasyonlarından Çankırı'da 105.6 gün Karabük'te ise 57.4 günlük değerler, adı geçen istasyonların Çerkeş'e göre daha az don olayına maruz kaldıklarını gösterir.

Çerkeş'te her mevsim don olayı gözlenmekle birlikte kış mevsimi (74.5 gün) bu bakımdan ilk sırada gelir, bunu ilkbahar (35.7 gün), sonbahar (29.4 gün) ve yaz (0.4

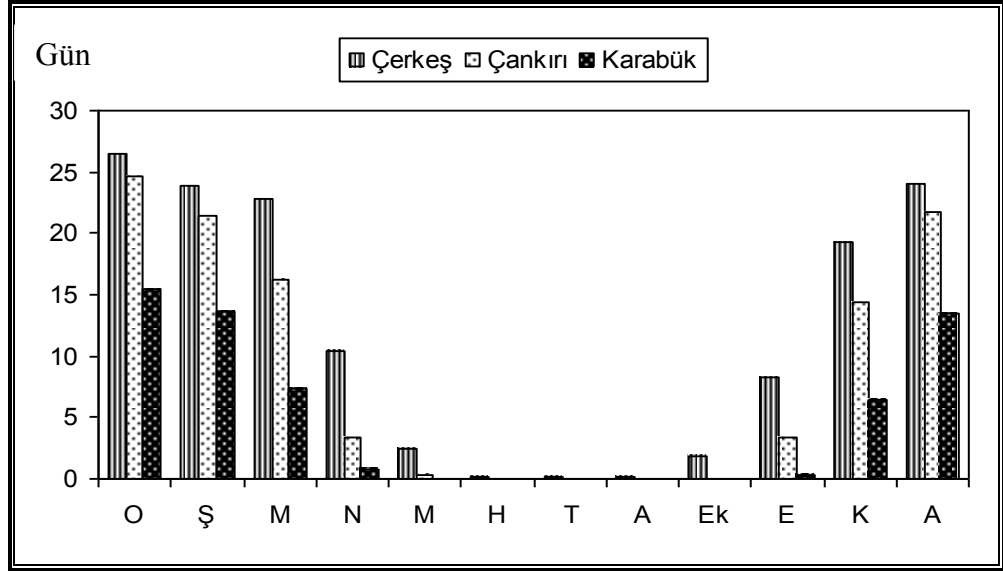
⁹⁰ Umman E. Çölaşan, *Türkiye İklim Klavuzu*, Ogun Kardeşler Matmaası, Ankara 1970, s. II.

gün) mevsimleri izler. Çerkeş'te haziran, temmuz ve ağustos aylarında çok nadir de olsa don olayına rastlanırken Çankırı ve Karabük'te bu aylarda don olayı görülmez. Çankırı'da ilk don olayı ekim sonlarında başlarken son don olayı mayıs başlarında görülür. Karabük'te ise ekim sonları ile nisan başları arasında don olayına rastlanır (Tablo 1.5 ve Şekil 1.6).

Tablo 1.5. Seçilmiş İstasyonlarda Don Olaylı Günler Sayısının Aylara Göre Dağılımı (°C).

İstasyon	O	Ş	M	N	M	H	T	A	E	E	K	A	Yıllık
Çerkeş	26.5	23.9	22.8	10.4	2.5	0.2	0.1	0.1	1.9	8.2	19.3	24.1	140
Çankırı	24.7	21.5	16.3	3.4	0.3	--	--	--	--	3.3	14.4	21.7	105.6
Karabük	15.5	13.6	7.4	0.8	--	--	--	--	--	0.3	6.4	13.4	57.4

Kaynak: Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü.

Şekil 1.6. Seçilmiş İstasyonlarda Don Olaylı Günler Sayısının Aylara Göre Dağılımı.

Çerkeş'te yaz ayları nadir olmakla birlikte yılın tamamında don olaylarının görülmesinin bazı zararları olabilmektedir. Özellikle ilkbahar aylarında görülen don olayları tarımsal faaliyetleri olumsuz etkilemekte, çiçeklenme dönemini yaşayan meyveleri etkilediğinde ürün kaybına yol açmakta ve dolayısıyla da çiftçileri gelir kaybına uğratabilmektedir. Öte yandan kış aylarında meydana gelen don olayları başta ulaşım olmak üzere birçok beşeri faaliyeti olumsuz etkileyebilmektedir.

1.2.1.2. Basınç ve Rüzgârlar

Bilindiği gibi belirli bir yerdeki atmosfer basıncı, atmosferin o noktadaki ağırlığıdır. Havanın alt tabakaları üst tabakalara göre daha yoğundur. Buna bağlı olarak yükselti arttıkça basınç azalır. Öte yandan yoğunluk sıcaklık derecesine de bağlıdır. Havanın fazla ısındığı yerler alçak basınç, fazla soğuduğu yerler yüksek basınç sahası haline gelebildiği gibi bir bölgede de sıcaklıktaki değişmeye bağlı olarak mevsimler arasında basınç değerleri değişebilmektedir⁹¹.

Genel atmosfer dolaşımı içerisinde oluşan basınç merkezleri ve bunların yıl içerisinde gösterdiği hareketler yeryüzündeki iklimler üzerinde doğrudan doğruya etkili olan faktörlerden biridir⁹². Ülkemizde genel atmosfer sirkülasyonuna bağlı olarak kış ile yaz arasında gerek basınç gerekse rüzgar sistemleri veya rüzgarların esiş yönlerinde önemli değişimler olmaktadır⁹³.

Geniş ve yüksek Anadolu platosu kışın çok soğur. Daha doğudaki Hazar havzası üzerinden sokulan kontinental polar (cP) hava kütlesi çoğu zaman Doğu Anadolu ve İç Anadolu bölgelerini işgal eder. Dolayısıyla iç bölgeler soğuk mevsimde uzun zaman bir antisiklon (yüksek basınç) sahası olma özelliği gösterir. Öte yandan, Ekim ayından itibaren soğumaya başlayan Orta ve Doğu Avrupa üzerinde yerleşen yüksek basınç şartları kasım ayında güçlenerek Güneydoğu Avrupa (Balkanlar) üzerinden Batı Anadolu'ya doğru yayılır⁹⁴.

Kış mevsimi boyunca frontal faaliyetlere bağlı olarak basınç koşullarında görülen kararsızlık, ilkbahar aylarında azalmaya başlar. Mayıs ayından itibaren Türkiye üzerinde yaz basınç koşullarının yerleştiği görülür⁹⁵.

Türkiye'nin bulunduğu saha yazın tamamıyla tropikal hava kütlelerinin etkisi altındadır. Yaz mevsimi için karakteristik olan akım şartları, sahanın batısında subtropikal yüksek basınç hücrelerinin kuzeye doğru ilerlemesi, güneyde ise ITC'nin gene termik sebeplerle fakat daha büyük ölçüde kuzeye doğru yer değiştirmesine bağlı olarak gelişir. Bunun sonucunda Türkiye üzerinde yaklaşık 2000 m yükseltiye kadar kuzeybatıdaki subtropikal yüksek basınç sahasından güneydoğudaki ITC'ye doğru

⁹¹ Erinç, *Klimatoloji ve Metodları*, s.77-78.

⁹² Oğuz Erol, *Genel Klimatoloji*, (4. Baskı), Gazi Büro Kitabevi, Ankara 1993, s. 134.

⁹³ Atalay, *Türkiye Coğrafyası ve Jeopolitiği*, s. 102.

⁹⁴ Koçman, *Türkiye İklimi*, s. 12.

⁹⁵ Koçman, *Türkiye İklimi*, s. 13.

yönelen antisiklonal bir hava hareketi (Eteziyen) hâkimdir. Bu mevsimde Karadeniz kıyılarında orografik yağışlar görülürken Akdeniz üzerinden sokulan cepheler batı kesimlerde zaman zaman frontal yaz yağışlarına yol açar. İç kesimlerde ise mahalli konveksiyonel yağışlar gözlenir⁹⁶.

Türkiye’de yaklaşık olarak kasımdan nisan ayı sonuna kadar olan dönemde basınç değişimleri fazla, dolayısıyla atmosferik aktivite yüksektir. Buna karşılık mayıs ayından başlayarak ekim’e kadar olan dönemde aylar arasındaki basınç değişimleri daha küçük değerler göstermekte ve Türkiye üzerinde daha kararlı basınç koşulları hüküm sürmektedir⁹⁷. Buna göre Tablo 1.6’dan da anlaşılacağı üzere araştırma sahasında bu durum çok belirgin olmamakla birlikte kış aylarında basınç değişimlerinin yaz aylarına göre fazla olduğu görülür, bir başka ifade ile yaz aylarında daha kararlı basınç koşulları hüküm sürer.

Tablo 1.6.Çerkeş’te Ortalama Ve Ekstrem Basınç Değerlerinin Aylara Dağılımı.

Aylar	O	Ş	M	N	M	H	T	A	E	E	K	A	Ort.
Ortalama	888	887	886	885	887	888	887	888	890	891	890	889	888
En Yüks.	903	903	905	898	897	897	895	894	899	900	901	903	900
En Düş.	862	868	865	871	876	878	879	880	879	880	873	872	874
Genlik	41	35	40	27	21	19	16	14	20	20	28	31	26

Kaynak: Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü.

Ortalama yerel basınç değerleri incelendiğinde Çerkeş’in (888 mb) Çankırı (929 mb) ve Karabük’ten (983 mb) daha düşük yerel basınç değerlerine sahip olduğu göze çarpar. Ortalama yerel basınç değerleri ile ekstrem değerler arasında farkın her üç istasyonda da çok fazla olmadığı, yerel basınç genliğinin düşük olduğu görülür. Aylık en yüksek ve en düşük yerel basınç değerleri arasında Çerkeş’te 26 mb, Çankırı’da 51.5 mb, Karabük’te ise 36.4 mb fark vardır. Buna göre Çerkeş’te Çankırı ve Karabük’e göre nispeten daha kararlı hava kütlelerinin hüküm sürdüğü söylenebilir. Bununla birlikte Çerkeş ile Çankırı ve Karabük aylık ortalama yerel basınç değerleri incelendiğinde Çerkeş’in Çankırı’dan 41.1 mb, Karabük’ten ise 94.4 mb daha düşük basınç değerlerine sahip olduğu gözlenir (Tablo 1.7). Kuşkusuz bu durum Çerkeş’in diğer iki istasyona göre yükseltisinin fazla olmasının bir sonucudur.

⁹⁶ Erinç, *Klimatoloji ve Metodları*, s. 296-297.

⁹⁷ Koçman, *Türkiye İklimi*, s. 14-15.

Tablo 1.7. Seçilmiş İstasyonlarda Ortalama Yerel Basınç Değerleri.

İstasyon	O	Ş	M	N	M	H	T	A	E	Ek	K	A	Ort.
Çerkeş	888	887	886	885	887	888	887	888	890	891	890	889	888
Çankırı	931	930	928	927	928	928	927	927	930	932	932	932	929
Karabük	985	983	983	980	981	981	978	979	982	985	986	987	983

Kaynak: Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü.

Her üç istasyonun da yıllık ortalama yerel basınç değerlerinin, normal basınç değerinin (1013 mb) altında kaldığı göze çarpar. Aylara göre basıncın dağılışı incelendiğinde her üç istasyonda da en yüksek basınç değerleri temmuz ayında gerçekleşirken en düşük basınç değerlerinin ise aralık ayında olduğu gözlenir.

Araştırma sahasındaki rüzgârların yönü ve hızı üzerinde basınç merkezlerinin konumu ve sahanın yerel coğrafi koşulları etkili olmaktadır. Kış aylarında geniş Anadolu karasının karasallığı bu aylardaki basınç dağılışı ve rüzgâr yönleri üzerinde büyük etki yapar. Anadolu'nun iç kısımları bu sebepten bir yüksek basınç sahası haline geçer, buna karşılık kuzeyde Karadeniz ve güneyde Akdeniz üzerinde basınç alçalmış bulunur. Bu basınç dağılışı şartları altında kontinental iç kısımlar diverjans, Karadeniz ve Akdeniz birer konverjans sahası durumundadır⁹⁸. Buna bağlı olarak kış aylarında iç kesimlerden kıyılarına doğru rüzgârlar meydana gelir.

Araştırma sahasının rüzgâr rejimi araştırılırken Çerkeş, Çankırı ve Karabük istasyonlarının verilerinden yararlanılmıştır. Buna göre Çerkeş'te rüzgârların esiş sıklığı ve sektörel dağılımının birbirine yakın değerler sergilediği görülür (Tablo 1.8). Bununla birlikte doğu (% 15,8) ve batı (% 14,2) sektörlerinin ön plana çıktığı gözlenir. Bu duruma istasyonun doğu-batı doğrultulu bir depresyon içerisinde yer almasının sebep olduğu söylenebilir. Karabük ve Çankırı'da ise hâkim rüzgâr yönlerinin daha belirgin olduğu göze çarpar. Nitekim Çankırı'da yıllık toplam rüzgârın % 24,2'si kuzeybatı yönünden, Karabük'te ise % 26,2'si kuzeydoğu ve % 20,2'si güneybatı yönünden esmektedir.

⁹⁸ Erinç, *Klimatoloji ve Metodları*, s. 306-308.

Tablo 1.8. Çerkeş'te Rüzgârın Mevsimlere Göre Dağılımı (1975-2008).

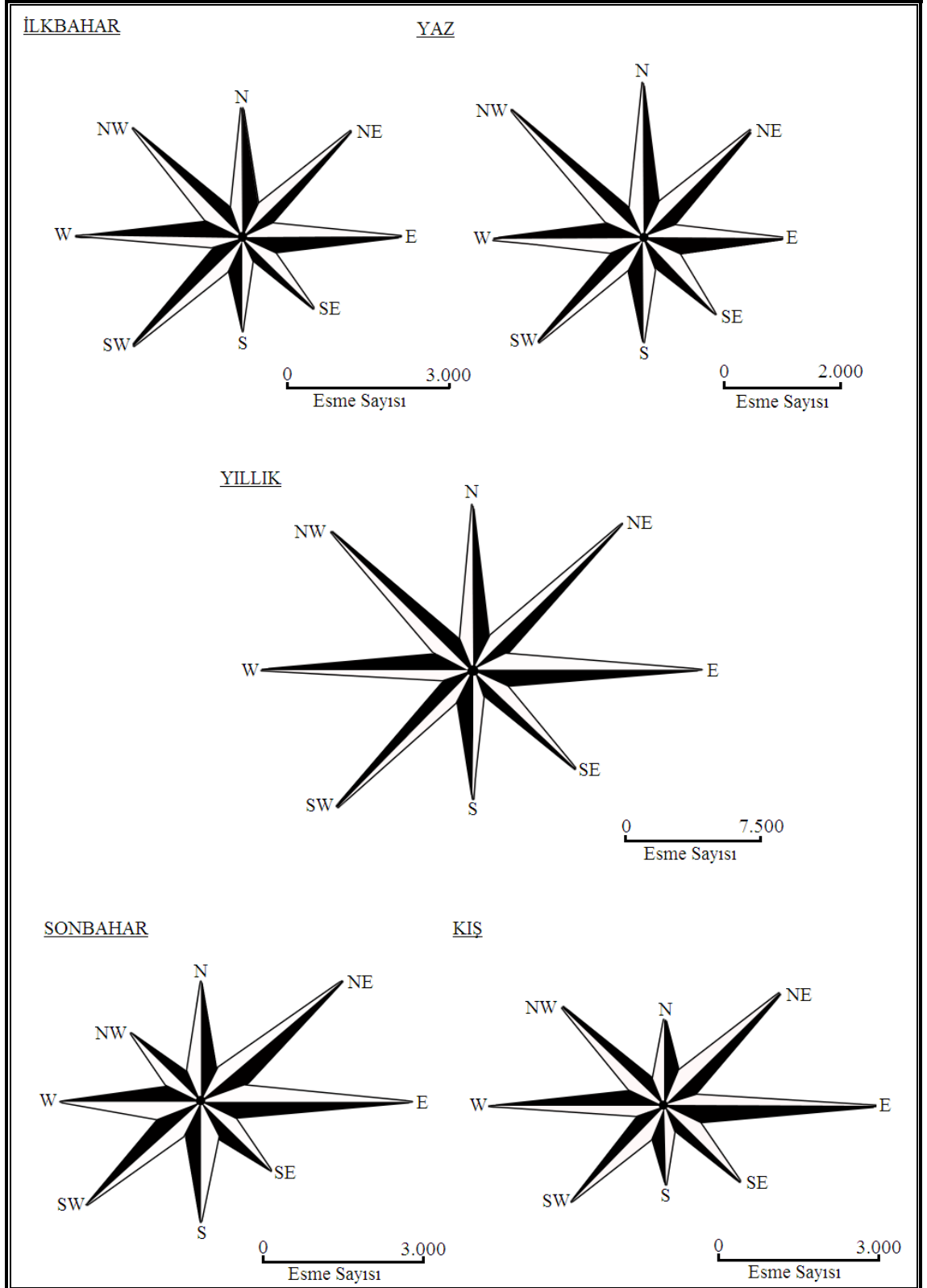
Yönler	Mevsimler, Esme Sayıları ve Frekansları									
	İlkbahar		Yaz		Sonbahar		Kış		Yıllık	
	Esme Sayısı	% Frekansı	Esme Sayısı	% Frekansı	Esme Sayısı	% Frekansı	Esme Sayısı	% Frekansı	Esme Sayısı	% Frekansı
N	2425	12,1	2942	13,9	2323	10,4	1673	8,2	9363	11,1
NE	2541	12,7	2480	11,7	3656	16,4	3073	15	11750	14
E	2923	14,6	2618	12,4	3901	17,5	3857	18,8	13299	15,8
SE	2052	10,3	1949	9,3	2287	10,1	1991	9,7	8279	9,9
S	1940	9,7	2003	9,5	2267	10,1	1489	7,3	7699	9,2
SW	2392	12,0	2918	13,8	2912	13	2524	12,3	10746	12,8
W	3226	16,2	2794	13,2	2673	12	3235	15,8	11928	14,2
NW	2486	12,4	3429	16,2	2337	10,5	2631	12,9	10883	13
Toplam	19985	100	21133	100	22356	100	20475	100	83949	100

Kaynak: Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü.

Rubinstein formülüne göre istasyonlar ayrı ayrı incelendiğinde, Çerkeş meteoroloji istasyonunda hâkim rüzgâr yönlerinin kuzey $87,3^\circ$ batı ile kuzey 69° doğu olduğu tespit edilmiştir. Yaklaşık batı ve doğu-kuzeydoğuya tekabül eden hâkim rüzgâr yönlerinin oluşmasında sahanın topoğrafya şartları etkili olmuştur. Kuzeyinde Ilgaz Dağları'nın batı uzantıları ve güneyinde Köroğlu Dağları'nın doğu uzantılarının arasında kabaca doğu-batı doğrultusunda uzanan bir depresyon içerisinde yer alan yerleşmenin hâkim rüzgâr yönlerinin topoğrafya yönünde gelişmiş olduğu söylenebilir.

Çerkeş'e ait mevsimlik rüzgâr gülleri incelendiğinde; ilkbahar'da (kuzey 86° batı ve kuzey $67,95^\circ$ E) iki hâkim rüzgâr yönü, yazın (kuzey $38,95^\circ$ batı), sonbaharda (kuzey $68,84^\circ$ doğu) ve kışın (kuzey $86,87^\circ$ batı) birer hâkim rüzgâr yönü belirir.

Çerkeş istasyonunda yaz mevsiminde ise genel atmosfer sirkülasyonuna ve dağ meltemlerine bağlı olarak en fazla kuzeybatı yönünden rüzgâr eserken onu kuzey yönü izler. Sonbaharda basınç merkezlerinin yer değiştirmesi neticesinde en fazla doğu yönünden rüzgâr eserken daha sonra kuzeydoğu yönü gelir. Kışın en fazla rüzgâr doğu yönünden eserken ikinci sırada batı yönü yer alır. İlkbaharda ise en fazla batı yönünden rüzgâr eserken bunu doğu yönü izlemektedir. Sonbahar, kış ve ilkbahar mevsimlerinde orografik faktörlerin etkisiyle doğu ve batı yönleri öne çıkmaktadır (Şekil 1.7). Güney sektörlü rüzgârların araştırma sahasında diğer yönlere göre az olması, sahanın güneyden yüksek topoğrafya (Işık Dağı) ile sınırlanmasıyla açıklanabilir.

Şekil 1.7. Çerkeş'te Yıllık ve Mevsimlere Göre Rüzgâr Frekans Gülleri.

Çerkeş'te ortalama rüzgâr hızları 2.0 ile 2.7 arasında değişir. Rüzgârların en hızlı estiği aylar mart (2.7 m/sn) ve nisan (2.7 m/sn) ayları iken, en yavaş estiği aylar ekim (2.0 m/sn) ve eylül (2.1 m/sn) aylarıdır.

Araştırma sahasında bugüne kadar ölçülen en hızlı rüzgâr ekim (27.1 m/sn) ayında güneybatı yönünden esmiştir. Çerkeş istasyonunda en hızlı rüzgâr yılın altı ayı kuzeybatı yönünden, yılın dört ayı da güneybatı yönlerinden esmiştir. Bu durum en hızlı rüzgârların sahada belirli yönlerden estiğini göstermektedir (Tablo 1.9).

Tablo 1.9. Çerkeş'te Ortalama Rüzgâr Hızı, En Hızlı Rüzgâr ve Yönü (1975-2008).

Aylar	O	Ş	M	N	M	H	T	A	E	E	K	A	Yıllık
Ort. Rüzg. H. (m/sn)	2.4	2.6	2.7	2.7	2.3	2.2	2.3	2.2	2.1	2	2.3	2.4	2.3
En Hızlı Rüz. (m/sn)	25.5	20.3	20.6	24.4	22.2	22	26.6	18.5	20	27.1	23.7	22.9	26.6
En Hızlı Rüz. Yönü	NW	SW	NW	W	NW	NW	NE	NW	NW	SW	SW	SW	NE

Kaynak: Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü.

1.2.1.3. Nem ve Bulutluluk

Çerkeş'te 33 yıllık (1975-2008) rasat verilerine göre, bağıl nem oranı % 69,3'tür. Bağıl nem oranı ekim-mart döneminde ortalamadan yüksek, nisan-ekim döneminde ise ortalamadan düşük değerler gösterir. (Tablo 1.14 ve Şekil 1.8). Bağıl nemin en yüksek olduğu ay aralık (% 78,7), en düşük olduğu ay ise ağustos (% 61,6) ayıdır. Buna göre Çerkeş'te yıllık basınç farkı % 17,1 gibi nispeten düşük bir değer gösterir. Ortalama bağıl nemin yıl içerisindeki seyri incelendiğinde, sıcaklıkla ters orantılı olan bağıl nemin Türkiye genelinde olduğu gibi düşük sıcaklık koşulları ve aynı zamanda frontal faaliyetlere bağlı olarak kış mevsiminde (% 76,9) yüksek; sıcaklığın yüksek, zeminin kuru ve bulutluluğun az olduğu yaz mevsiminde (% 63,6) ise düşük olduğu gözlenir⁹⁹.

Çankırı'da bağıl nemin kışın Çerkeş'e göre yüksek olmasına rağmen yazın düşük olması, Çankırı'nın yıllık ortalamasının (% 67,1) Çerkeş'e göre düşük olmasına yol açmaktadır. Tablo 1.10 incelendiğinde Çankırı'da bağıl nem oranının aylara göre dağılımının Çerkeş'e göre daha düzensiz olduğu göze çarpar. Şöyle ki, en yüksek bağıl

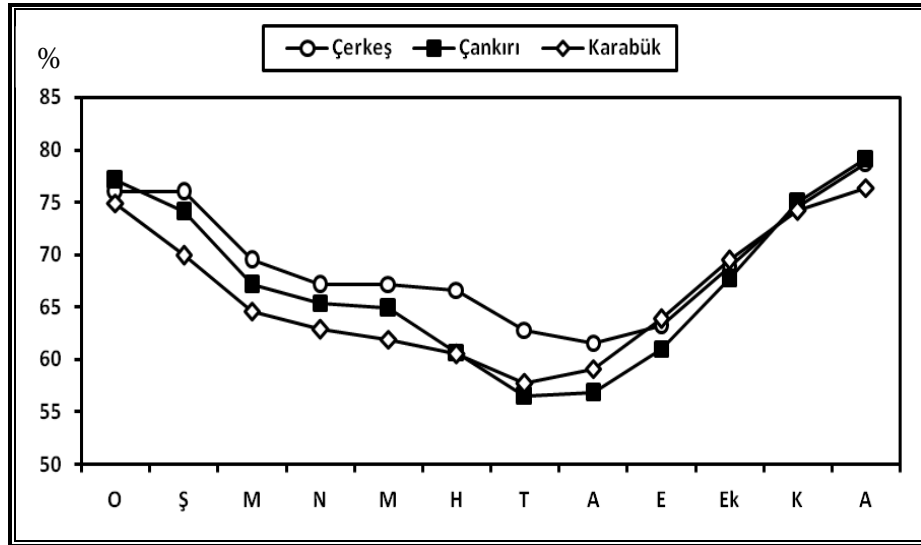
⁹⁹ Koçman, *Türkiye İklimi*, s. 41-42.

nem oranına sahip Aralık ayı (%79,2) ile en düşük bağıl nem oranına sahip temmuz ayı (% 56,5) arasındaki fark % 22,7 gibi nispeten yüksek bir değer gösterir. Bu durum Çankırı'nın yazın Çerkeş'e göre daha fazla ısınmasına bağlı olarak bağıl nem oranının daha fazla düşmesinin bir sonucudur. Başka bir ifade ile ısınan havanın nem taşıma kapasitesi artar ve hava doyma noktasından uzaklaşır buna bağlı olarak da sıcaklıkların yüksek olduğu yaz aylarında bağıl nem oranları düşük değerler sergiler.

Tablo 1.10. Seçilmiş İstasyonlarda Ortalama Bağıl Nemin Aylara Göre Dağılımı (%).

İstasyon	O	Ş	M	N	M	H	T	A	E	Ek	K	A	Ort.
Çerkeş (1975-2008)	76	76	69.5	67.1	67.2	66.6	62.8	61.6	63.2	68.8	74.5	78.7	69,3
Çankırı (1975-2008)	77.1	74.1	67.1	65.4	64.9	60.7	56.5	56.8	61	67.7	75	79.2	67.1
Karabük (1975-2008)	74.9	69.9	64.6	62.9	61.9	60.5	57.7	59.1	63.9	69.5	74.2	76.4	66.2

Kaynak: Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü.

Şekil 1.8. Seçilmiş İstasyonlarda Ortalama Bağıl Nemin Aylara Göre Dağılımı (%).

Karabük'te bağıl nem oranı Çerkeş ve Çankırı'dan daha düşüktür. Bağıl nem oranının aylara göre dağılımı incelendiğinde en yüksek bağıl nem oranı aralık ayında (%76,4), en düşük bağıl nem oranı ise temmuz ayında (% 57,7) görülür. Yılın büyük bir bölümünde Çankırı'dan düşük olan bağıl nem oranı temmuz-ekim döneminde ise yüksek değerler sergiler. Bu dönemde kuzeydoğu sektörlü rüzgârların nemi arttırması Karabük'te bağıl nemin Çankırı'dan yüksek olmasına yol açar. Öte yandan Karabük'ün bağıl nem oranının yıl boyunca Çerkeş'ten düşük değerler göstermesi, sıcaklık değerlerinin yıl boyunca Çerkeş'ten yüksek olmasıyla açıklanabilir. Yıllık %18,7'lik

bağıl nem farkı ise Karabük'ün Çankırı'ya göre Çerkeş gibi daha dengeli bağıl nem koşullarına sahip olduğunu gösterir.

Çerkeş'te bağıl nem oranının yaz aylarında Karabük ve Çankırı'ya göre yüksek değerler sergilemesi yaz aylarında nem açığının daha az olmasına, dolayısıyla yağış ihtimalinin de daha yüksek olmasına yol açmaktadır. Buna karşın Çankırı ve Karabük'te ise yaz aylarında sıcaklığın Çerkeş'e göre daha fazla yükselmesi havadaki nem açığını artırmaktadır. Buna bağlı olarak doyma (işba) noktasından uzaklaşan havada yağış ihtimali azalmaktadır.

Çerkeş ve çevresinde, bağıl nem beşeri faaliyetler açısından önemlidir. Özellikle kış aylarında bağıl nemin yüksek oluşu, hissedilen sıcaklık değerlerinin düşmesine, buna bağlı olarak da yörede yaşayanların olumsuz etkilenmesine neden olmaktadır. Diğer taraftan yaz aylarında bağıl nemin düşmesi buharlaşmayı artırmakta ve bitkilerde su açığı meydana getirmektedir. Bu durum tarımsal hayatı olumsuz etkilediğinden bitkilerin su ihtiyacının karşılanması için çalışma sahasında bu dönemde tarımsal faaliyetlerde sulamaya ihtiyaç duyulmaktadır.

Atmosferdeki subuharı oranı, yağış ihtimali, güneşlenme süresinin kısa ya da uzun oluşu, yeryüzünün ısınması veya soğuması gibi parametreleri doğrudan ya da dolaylı biçimlerde etkileyen bulutluluk da bir yerin iklim özelliklerini belirlerken üzerinde durulması gereken klimatik bir faktördür¹⁰⁰.

Çerkeş'te bulutluluk değerleri yıl içerisinde soğuk dönemlerde sıcak dönemlere göre daha yüksek değerler sergilemekle beraber sıcak dönemlerde de nispeten yüksek bulutluluk değerleri görülür (Tablo 1.11). Bunun nedeni sahanın yılın büyük bir bölümünde frontal faaliyetlerin etkisi altında kalmasıdır. Çankırı ve Karabük'te ise sıcaklığın düşük olduğu dönemde yüksek bulutluluk değerleri, sıcaklığın yüksek olduğu dönemde ise oldukça düşük bulutluluk değerleri göze çarpar. Bağıl (Nıspi) nemin arttığı kış aylarında bulutluluk ve yağış miktarında artış gözlenmesi, bağıl nem ile bulutluluk ve yağış arasında bir paralellik olduğunu gösterir.

---

¹⁰⁰ Kopard, *Hasandağı ve Yakın Çevresinin Fiziki Coğrafyası*, s. 87.

Tablo 1.11. Seçilmiş İstasyonlarda Ortalama Aylık ve Yıllık Bulutluluk Değerleri.

İstasyon	O	Ş	M	N	M	H	T	A	E	Ek	K	A	Ort.
Çerkeş (1975-2008)	6.9	6.9	6.2	6.3	5.8	4.8	4	3.6	4.2	5.5	6.1	6.9	5.6
Çankırı (1975-2008)	6.6	5.8	5	5.1	4.2	3.2	2	1.9	2.1	3.5	4.9	6.6	4.2
Karabük (1975-2008)	7.2	6.6	5.8	5.7	4.6	3.7	2.8	3	3.6	4.8	5.4	6.6	4.9

Kaynak: Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü.

Bulutluluk durumuna bağlı olarak ortaya çıkan ortalama açık, bulutlu ve kapalı günler sayısı ele alındığında; sahanın 68.2 gün açık, 188.8 gün bulutlu, 107.1 gün kapalı hava koşullarına sahip olduğu, açık gün sayısının çok düşük olduğu, buna karşın yılın büyük bir bölümünde havanın kapalı ya da bulutlu olduğu görülür (Tablo 1.12). Bulutlu günler sayısının en yüksek olduğu nisan-haziran dönemi aynı zamanda yağışın da en fazla düştüğü aylardır. Buna karşın bulutlu gün sayısının en düşük olduğu şubat ayında az yağış düştüğü göze çarpar.

Karşılaştırma istasyonlarından Çankırı’da açık gün sayısı (115.5) Çerkeş’e göre oldukça yüksektir. Buna karşın bulutlu gün sayısı (167.8) ve kapalı gün sayısı (65.5) ise Çerkeş’ten düşüktür. Açık günler sayısının en yüksek olduğu aylar temmuz ve ağustos ayları aynı zamanda kapalı gün sayılarının bir günün altına düştüğü aylardır. Bulutlu gün sayısının en yüksek olduğu ay mayıs ayı iken en düşük olduğu ay eylülüdür.

Tablo 1.12. Seçilmiş İstasyonlarda Aylara Göre Ortalama Açık, Bulutlu ve Kapalı Günler Sayısı.

	Aylar	O	Ş	M	N	M	H	T	A	E	E	K	A	Yıllık
Çerkeş	Ort. Açık G.	2.8	2.6	4.4	3	3.6	6.5	9.9	10.8	10.1	6.8	4.8	2.9	68.2
	Ort. Bulutlu G.	14.1	13	15.8	17.1	18.8	18.2	16.9	17.6	14.5	14.7	14	14.1	188.8
	Ort. Kapalı G.	14.2	12.7	10.8	9.8	7.6	5.3	4.1	2.6	5.4	9.5	11.2	13.9	107.1
Çankırı	Ort. Açık G.	4.4	4.8	7.4	6	7.3	11	17.4	17.1	16.4	12	7.7	4	115.5
	Ort. Bulutlu G.	11.6	13.5	15.7	16.7	19.9	17	12.3	11.6	10.9	13.4	13.3	11.9	167.8
	Ort. Kapalı G.	14.1	9.1	7	6.3	2.9	1.1	0.3	0.3	0.7	3.6	7	13.1	65.5
Karabük	Ort. Açık G.	2.1	2.9	4	4.6	6.8	10.7	14.3	14.4	11.4	7.2	6.3	3.2	87,9
	Ort. Bulutlu G.	11.8	13.3	16.4	16	18.4	16.9	15.1	14.9	16	17.9	14.6	13.9	185.2
	Ort. Kapalı G.	14.4	10.4	8.9	7.7	4	2.4	1.5	1.7	2.6	5.9	9.1	12.1	80.7

Kaynak: Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü.

Bir diğer karşılaştırma istasyonu Karabük’te bulutlu gün sayısı (185.2) Çerkeş’e yakın değerler gösterir. Çerkeş’te olduğu gibi bulutlu gün sayısının en yüksek olduğu ay

mayıs ayı, en düşük olduğu ay şubat ayıdır. Karabük'te kapalı gün sayısının en düşük olduğu temmuz ve ağustos ayları açık günler sayısının en yüksek olduğu aylardır.

Çerkeş ve çevresinde, özellikle kış aylarında yüksek alanlardan inen soğuk hava kütleleri depresyon tabanını işgal ederler. Ağırlığı fazla olan bu soğuk hava kütleleri kendisine göre hafif olan sıcak hava kütlelerini yukarı doğru hareket ettirerek sahada sık sık sıcaklık terselmesi ve beraberinde sis oluşumuna yol açarlar (Tablo 1.13).

Tablo 1.13. Seçilmiş İstasyonlarda Aylara Göre Ortalama Sisli Günler Sayısı (1975-2008).

İstasyon	O	Ş	M	N	M	H	T	A	E	E	K	A	Yıllık
Çerkeş	3.6	2.5	1.9	2.3	3	3	2.3	2.4	3.2	4.8	3.2	3.4	35.6
Çankırı	3.2	1.9	0.4	-	-	-	-	-	-	0.1	1.8	4	11.4
Karabük	1.9	0.7	0.3	-	-	-	-	-	-	0.1	2.1	2.7	7.8

Kaynak: Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü.

Çerkeş ilçe merkezinde yıl boyunca sislerin görülmesi sıcaklıkların fazla yükselmesine engel olur. Kış aylarında görülen sislerin de etkisiyle sıcaklıklar oldukça düşmekte yöredeki beşeri faaliyetleri olumsuz etkilemektedir. Özellikle sahadan geçen E-80 karayolunu kaplayan sis, trafik akışını aksatmakta, zaman zaman can ve mal kayıplarının yaşandığı kazalara sebep olmaktadır (Fotoğraf 1.5).

Fotoğraf 1.5. Araştırma Sahasında Genellikle Sabah Saatlerinde Gözlenen Sisler Karayolu Ulaşımını Olumsuz Etkilemektedir.

1.2.1.4. Yağışlar

Türkiye’de yağış miktarı ve yağışın yıl içerisindeki dağılışında, büyük hava kütlelerinin genel atmosfer dolaşımı içerisinde mevsimlik hareketleri ile yer şekilleri, bakı, orografik doğrultu gibi faktörler etkili olmaktadır.

Türkiye’de en fazla yağış kuzey ve güneydeki dağ sıralarının denize bakan yamaçları ile bu sıraların önündeki kıyı kuşağına düşerken, iç bölgeler ve dağlarla çevrili çukur havzalar az yağış alır¹⁰¹. Bununla birlikte ekim ayı sonundan mayıs ayı başına kadar süren dönemde farklı bölgelerden Akdeniz havzasına ulaşan hava kütlelerine bağlı cephe sistemleri ve alçak basınç oluşumları (cephesel depresyonlar) yağışlara neden olur. Kıyı bölgeleri cephesel depresyonların geçiş frekansının yüksek olduğu bu dönemde fazla yağış alırken, düşük sıcaklık koşullarına bağlı olarak yüksek basınç rejiminin hüküm sürdüğü iç kesimlere cephesel depresyonların sokulması güçleşir ve kararlı hava koşullarının yaşandığı soğuk dönemde iç bölgeler az yağış alır¹⁰².

Kış döneminde polar cephe sistemlerinin etkisinde kalan Türkiye, havaların ısınması neticesinde polar cephenin kuzeye çekilmesi ile tropikal hava kütlelerinin etkisine girer. Yaz mevsiminde havaların ısınmasıyla kuzey ve kuzeybatıdan, Basra alçak basıncına doğru yönelen hava kütlelerinin güneye indikçe ısınması ve nem bakımından fakirleşmesi yağış ihtimalini son derece azaltır. Türkiye’de mayıs sonundan ekim ayına kadar kurak bir dönem egemen olur. Ancak bu dönemin başlangıcında atmosferin yeryüzünden başlayarak ısınması, zemine yakın hava katmanlarının sıcaklığını artırmakla birlikte, atmosferin yüksek kısımlarında havanın henüz ısınmamış olması iç kısımlarda konvektif kararsızlığa yol açar ve mayıs-haziran aylarında yağışların (konveksiyonel yağışlar) artmasına neden olur¹⁰³. Meteorolojik cephe olaylarına bağlı olarak oluşan ılıman kuşağın siklonal yağmurları kıyı bölgelerde fazla olmakla birlikte tüm yurttaki etkili olurken, karasallığın fazla olduğu iç bölgelerde yaz mevsiminde gök gürültülü sağanak yağmurlarına yer veren konveksiyon olayları yağış

¹⁰¹ Koçman, *Türkiye İklimi*, s. 49.

¹⁰² Koçman, *Türkiye İklimi*, s. 54.

¹⁰³ Koçman, *Türkiye İklimi*, s. 55.

gidişini değişikliğe uğratarak yağış maksimumunun ilkbahar sonu-yaz başı devresine kaymasına yol açmıştır.¹⁰⁴

Araştırma sahasında yağış miktarı ve yağışın dağılışı üzerinde etkili olan en önemli faktörler cephe sistemleri, yer şekilleri ve bakıdır. Çerkeş Meteoroloji İstasyonu'nun 1975-2008 yılları arasındaki 33 yıllık rasat verilerine göre araştırma sahasına yıllık 395 mm yağış düşmektedir. Bu yağış miktarı üzerinde topoğrafyanın etkisi büyüktür. Çerkeş meteoroloji istasyonunun doğu batı doğrultusunda uzanan depresyon tabanında yer alması ve kuzeyindeki dağlık sahaların Karadeniz üzerinden gelen nemli hava kütlelerinin sahaya sokulmasını engellemesi yağış miktarını düşürmektedir.

Çalışma sahasında yağış üzerinde etkili olan bir diğer faktör de bakıdır. Bakı faktörüne bağlı olarak dağların güneye bakan yamaçları güneş ışınlarından daha fazla yararlandığı için kuzey yamaçlara göre daha fazla ısınır. Isınan havanın nem taşıma kapasitesi arttığı için yağış bırakma olasılığı azalır. Bu nedenle güneye bakan yamaçlar daha az yağış alır. Sahadaki bitki örtüsünün dağılışı dikkate alındığında dağların kuzeye bakan yamaçlarının güneye bakan yamaçlara göre daha gür bitki örtüsüne sahip olması, kuzeye bakan yamaçların daha fazla yağış aldığını gösterir.

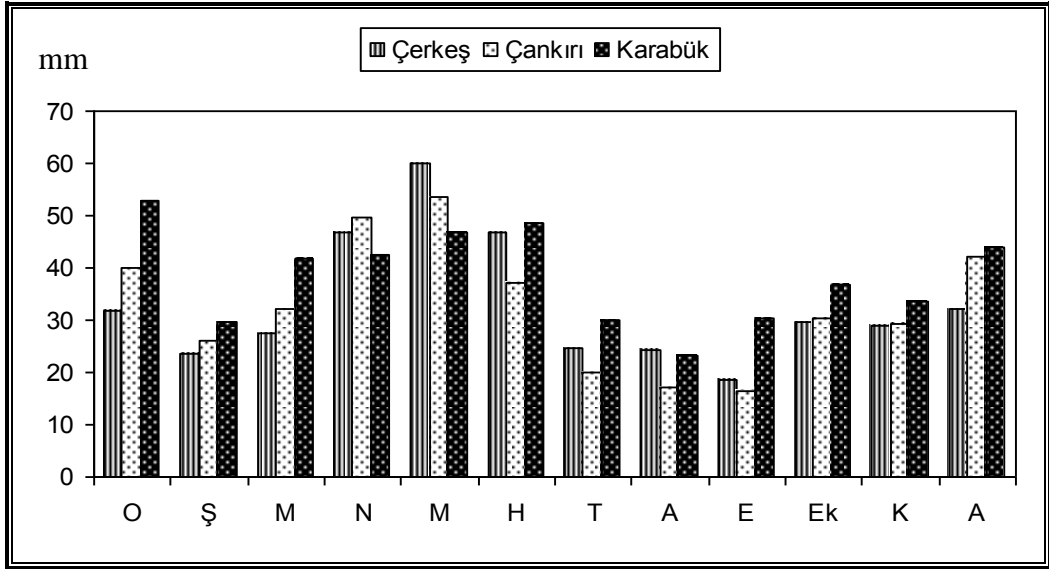
Karşılaştırma istasyonlarından Çankırı 393,9 mm, Karabük 460.3 mm yıllık ortalama yağış miktarına sahiptir. Buna göre Çankırı'nın yıllık ortalama yağış miktarı Çerkeş'e çok yakınken, denizel etkinin artmasına bağlı olarak Karabük'ün yıllık yağış miktarının Çerkeş ve Çankırı'dan daha fazla olduğu görülür (Tablo 1.14 ve Şekil 1.9).

Tablo 1.14. Seçilmiş İstasyonlarda Aylık Ortalama Yağış Değerleri (mm).

İstasyon	O	Ş	M	N	M	H	T	A	E	Ek	K	A	Yıllık
Çerkeş	31.9	23.5	27.4	46.7	60.1	46.8	24.6	24.4	18.5	29.7	29.1	32.3	395
Çankırı	39.9	26.2	32.1	49.5	53.6	37	19.9	17.2	16.4	30.5	29.4	42.2	393.9
Karabük	52.8	29.8	41.8	42.5	46.8	48.6	30	23.3	30.3	36.8	33.6	44	460.3

Kaynak: Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü.

¹⁰⁴ Ahmet Nişancı, *Klimatoloji*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Yay., Yayın No: 59, Samsun, 1990, s. 85.

Şekil 1.9. Seçilmiş İstasyonlarda Yıllık Yağış Miktarının Aylara Göre Dağılımı.

Araştırma sahasının yağış rejimini ortaya koyabilmek için yağışın aylara ve mevsimlere göre dağılışının da ele alınması gerekir. Çerkeş, Çankırı ve Karabük'e ait aylık ortalama yağış değerleri incelendiğinde her üç istasyonda da tüm aylarda yağış düştüğü gözlenir. Yağışın aylara göre dağılışında Karabük diğerlerinden farklılık gösterir. Çerkeş ve Çankırı'da en yağışlı ay mayıs iken, en az yağışlı ay eylülüdür. Karabük'te ise en yağışlı ay ocak, en az yağışlı ay ağustostur. Çerkeş ve Çankırı'da en yüksek yağış değerlerinin mayıs ayında gözlenmesi termik nedenlerle konveksiyonel yağışların bu ayda fazla görülmesiyle, Karabük'te en yüksek yağış değerlerinin ocak ayında görülmesi kışın cephesel depresyonların geçiş sahası üzerinde kalmasıyla açıklanabilir.

Çerkeş'te en fazla yağış görülen ay mayısa (60 mm) ait aylık yağış, yıllık toplam yağışın (395 mm) % 15.2'sini oluştururken en az yağışlı ay olan eylüle (18.5 mm) ait aylık yağış ise toplam yağışın % 4.7'sini oluşturmaktadır. Çankırı'da en yağışlı ay olan mayısta (53.6 mm) aylık yağış, yıllık toplam yağışın (393.6 mm) %13.6'sını oluştururken en az yağışlı ay olan eylülde (16.4 mm) görülen aylık yağış ise toplam yağışın % 4.4'üne tekabül eder. Bu iki istasyondan farklılık sergileyen Karabük'te en yağışlı ay olan ocak'ta (52.8 mm) görülen yağış miktarı, yıllık toplam yağışın % 11.7'sini, en az yağışlı ay olan ağustostaki (23.3 mm) yağış miktarı, yıllık toplam yağışın % 5'ini oluşturmaktadır.

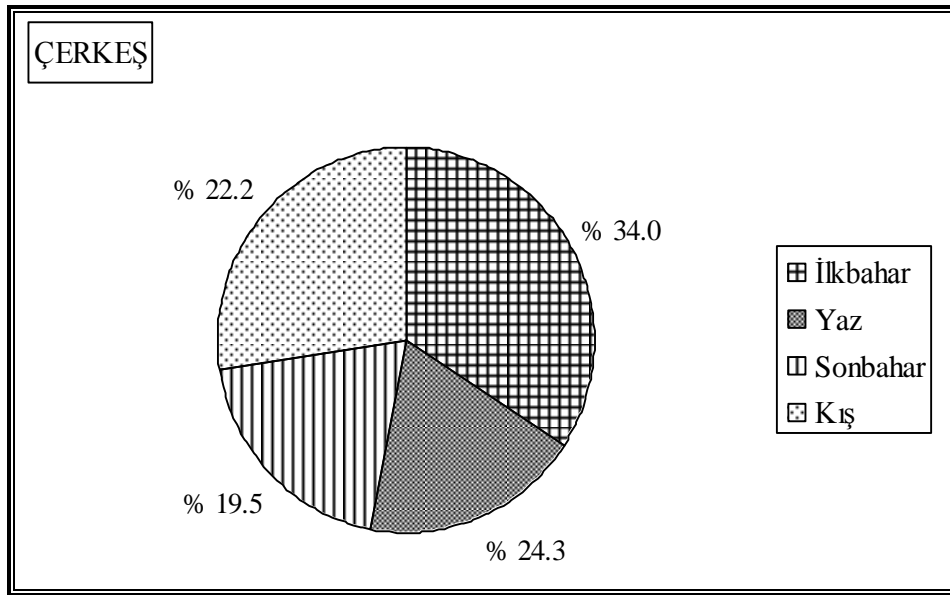
Yıllık yağış miktarının mevsimlere göre dağılışı incelendiğinde her üç istasyonda da en fazla yağış miktarına sahip mevsim ilkbahardır (Tablo 1.15). Çankırı ve Çerkeş'te ilkbaharda görülen yağış miktarı birbirine çok yakın değerler sergilerken Karabük'te ilkbahar yağış oranının daha düşük olduğu görülür. Bu durum Karabük'ün Karadeniz'e daha yakın olmasıyla açıklanabilir.

Çerkeş'te ilkbahardan sonra en fazla yağış yaz mevsiminde, Çankırı ve Karabük'te ise kış mevsiminde düşmektedir. Çerkeş'te nisan-haziran döneminde termik nedenlerle oluşan konveksiyonel yağışlar, ilkbahar ve yaz mevsimlerinin yağış miktarını artırmıştır (Şekil 1.10). En düşük yağış miktarına sahip mevsim Çerkeş ve Karabük'te sonbahar iken, Çankırı'da yaz mevsimidir. Buna göre Çankırı'da nispeten belirgin bir yaz kuraklığının görüldüğü söylenebilir (Şekil 1.11 ve Şekil 1.12).

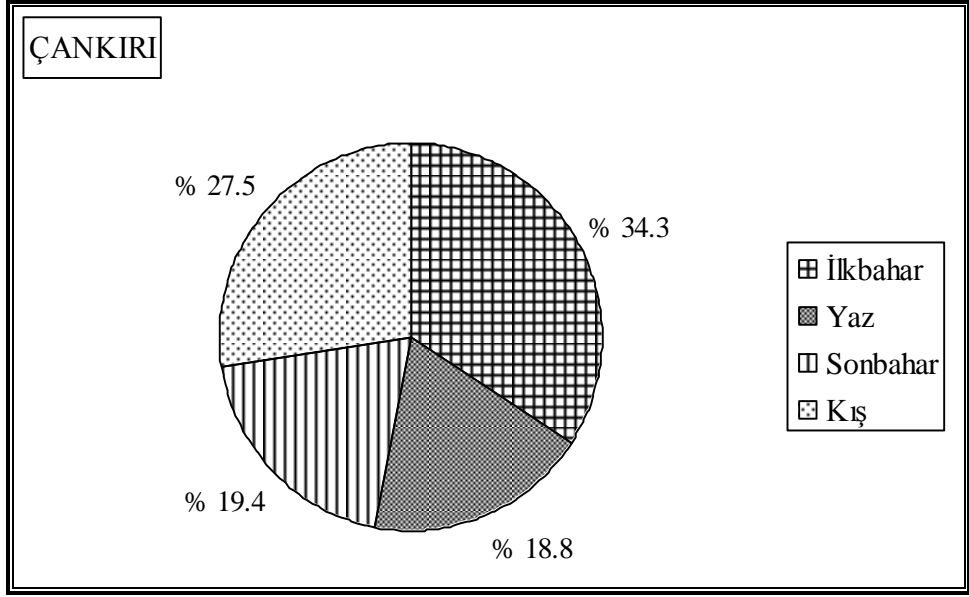
Tablo 1.15. Seçilmiş İstasyonlarda Ortalama Yağışın Mevsimlere Göre Dağılışı (mm).

Mevsimler	İlkbahar		Yaz		Sonbahar		Kış		Yıllık	
	Yağış	%	Yağış	%	Yağış	%	Yağış	%	Yağış	%
Çerkeş (1975-2008)	134.2	34.0	95.8	24.3	77.3	19.5	87.7	22.2	395	100
Çankırı (1975-2008)	135.2	34.3	74.1	18.8	76.3	19.4	108.3	27.5	393.9	100
Karabük (1975-2008)	131.1	28.5	101.9	22.1	100.7	21.9	126.6	27.5	460.3	100

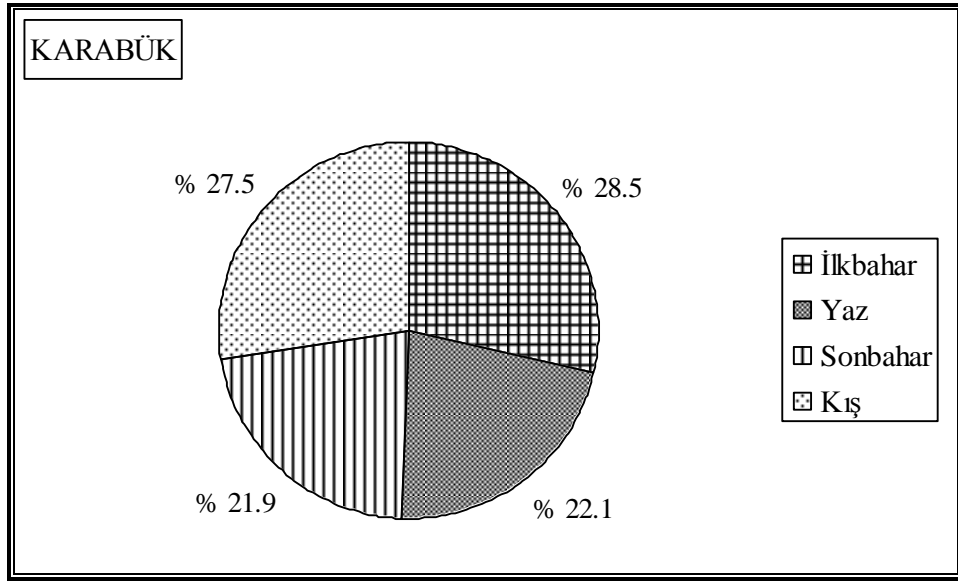
Kaynak: Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü.

Şekil 1.10. Çerkeş'te Ortalama Yağışın Mevsimlere Göre Dağılışı (1975-2008).

Şekil 1.11. Çankırı’da Ortalama Yağışın Mevsimlere Göre Dağılışı (1975-2008).

Şekil 1.12. Karabük’te Ortalama Yağışın Mevsimlere Göre Dağılışı (1975-2008).

Aylara ve mevsimlere göre yağış dağılışı ele alınan Çerkeş, Çankırı ve Karabük’te genel olarak *İç Anadolu Karasal Geçiş Tipi Yağış Rejiminin (Orta Anadolu Yağış Rejimi Tipinin¹⁰⁵)* görüldüğü anlaşılmaktadır. Bu yağış rejim tipinde, ekim ayından başlayarak artan yağışlar mayısta maksimum seviyeye ulaşırken hazirandan sonra azalarak ağustosta minimum olur¹⁰⁶. Bununla birlikte Karabük en az yağışı ağustosta alırken, Çerkeş ve Çankırı’da minimum yağışın eylül ayına sarktığı gözlenir.

¹⁰⁵ İbrahim Atalay, *Uygulamalı Klimatoloji*, Meta Basım Matbaacılık Hizmetleri, İzmir 2010, s. 510.

¹⁰⁶ Koçman, *Türkiye İklimi*, s. 58.

Maksimum yağışlar Çerkeş ve Çankırı'da mayısta, Karabük'te ise ocakta gerçekleşmektedir. Bu durum Karabük'ün Karadeniz'e yakın olması nedeniyle kış aylarında kuvvetli frontal faaliyetlerin etkisinde kalmasıyla açıklanabilir.

Bilindiği gibi yağış özelliklerinin belirtilmesinde yağışlı günler sayısı ve yağış şiddetinin bilinmesi önem taşımaktadır. Meteoroloji bültenlerinde 0.1 mm ve üstünde yağışın kaydedildiği günler olarak ifade edilen ortalama yağışlı gün sayısı, Çerkeş'te 121.9 gün, Çankırı'da 101.2 gün ve Karabük'te 114.8 gündür. Buna göre yıllık yağış miktarı ile yağışlı günler sayısı arasında bir paralellik bulunmadığı görülür. Yıllık yağışlı günler sayısının en yüksek olduğu istasyon Çerkeş, en düşük olduğu istasyon ise Çankırı'dır. Çerkeş'te yıllık yağış miktarı Karabük'e göre düşük olmasına rağmen yıllık yağışlı günlerin sayısı Karabük'ten yüksektir. Bunun nedeni Çerkeş'te yağışların yılın daha uzun bir devresine yayılmasıdır. Yağışlı günler sayısının aylara göre dağılışı incelendiğinde yağış miktarının yüksek olduğu aylarda yağışlı günler sayısının da yüksek olduğu dikkat çeker. Çerkeş ve Çankırı'da Mayıs, Karabük'te ise Ocak en yağışlı ve en yüksek yağışlı gün sayısına sahip aylardır. Her üç istasyonda da yağış miktarının düşük olduğu Temmuz-Eylül devresinde yağışlı günler sayısı da düşüktür (Tablo 1.16 ve Şekil 1.13).

Tablo 1.16. Seçilmiş İstasyonlarda Ortalama Yağışlı Gün Sayılarının Aylara Göre Dağılımı (1975-2008).

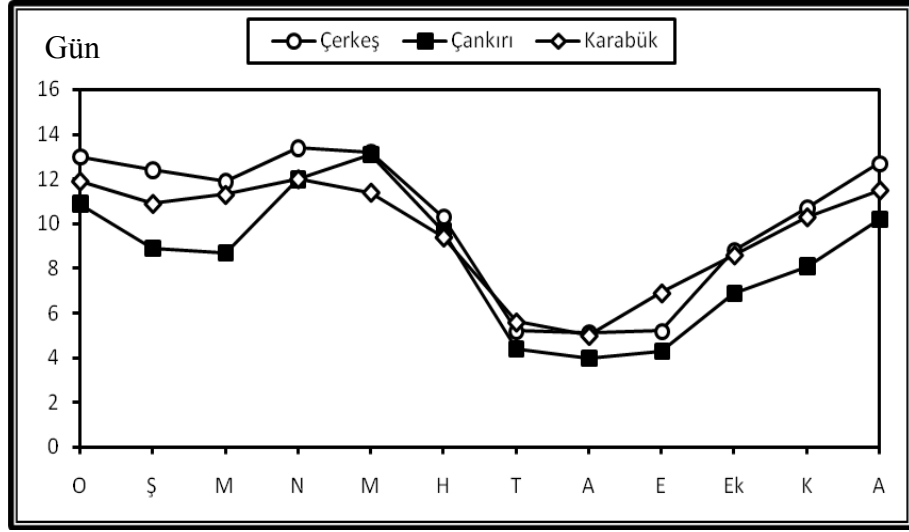
İstasyon	O	Ş	M	N	M	H	T	A	E	E	K	A	Yıllık
Çerkeş	13	12.4	11.9	13.4	13.2	10.3	5.2	5.1	5.2	8.8	10.7	12.7	121.9
Çankırı	10.9	8.9	8.7	12	13.1	9.7	4.4	4	4.3	6.9	8.1	10.2	101.2
Karabük	11.9	10.9	11.3	12	11.4	9.4	5.6	5	6.9	8.6	10.3	11.5	114.8

Kaynak: Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü.

Yılın gün sayısının yağışlı gün sayısına bölünmesiyle bulunan bir sahadaki yağış ihtimali¹⁰⁷ yağışlı gün sayısının artmasıyla artar. Başka bir ifadeyle yağışlı gün sayısı yüksek olan yerlerde yağış ihtimali yüksekken, düşük olan yerlerde yağış ihtimali düşüktür. Üç istasyon içerisinde yağış ihtimali % 33.4 ile en yüksek Çerkeş'tir. Daha sonra % 31.5 ile Karabük, % 27.7 ile Çankırı gelir. Ancak yıl içerisinde yağışın belli dönemlerde yoğunlaşmasına bağlı olarak yağış ihtimali yıl içerisinde de değişiklik

¹⁰⁷ Koçman, *Türkiye İklimi*, s. 62.

gösterir. Yağışın yüksek olduğu aylarda %45'e ulaşan yağış ihtimali, yağışın düşük olduğu aylarda %15'in altına düşer.

Şekil 1.13. Seçilmiş İstasyonlarda Ortalama Yağışlı Gün Sayılarının Aylara Göre Dağılımı.

Aylık veya yıllık ortalama yağışların ortalama yağışlı günler sayısına bölünmesiyle elde edilen yağış şiddeti¹⁰⁸ yıllık yağış miktarının düşük olduğu araştırma sahasında düşük değerler sergiler. Yıllık yağış şiddeti Çerkeş'te 3.2 mm, Çankırı'da 3.9 mm ve Karabük'te 4 mm'dir. Yağış yıl içerisinde düzenli dağılmadığı için yağış şiddetinin aylara göre seyrinin bilinmesi daha önemlidir. Çerkeş'te en yağışlı ayda 4.6 mm olan aylık ortalama yağış şiddeti, Çankırı'da 4.1 mm ve Karabük'te 4.4 mm'dir. Yağışın en düşük olduğu ayda ise Çerkeş'te 3.6 mm, Çankırı'da 3.8 mm, Karabük'te 4.7 mm aylık ortalama yağış şiddeti görülür. Buna göre araştırma sahasında yağış şiddetinin fazla olmadığı görülür. Sahada erozyon, sel ve taşkın gibi olayların çok fazla görülmemesi yağış şiddetinin düşük olmasıyla açıklanabilir.

Araştırma sahası ve karşılaştırma istasyonlarındaki kar yağışları incelendiğinde en yüksek değerlerin Çerkeş'e en düşük değerlerin ise Karabük'e ait olduğu görülür. Bu değerlerin oluşmasında yükselti, karasallık-denizellik gibi faktörler etkili olmuştur. Tablo 21 incelendiğinde Çerkeş'te 46.1 gün, Çankırı'da 19.5 gün, Karabük'te ise 18 gün olan ortalama kar yağışlı gün sayısının Çerkeş'te Karabük ve Çankırı'nın değerlerine göre iki kattan fazla olması dikkat çeker. Bu durum Çerkeş'in ortalama yükseltisinin daha fazla olmasına bağlı olarak yağışların daha çok kar şeklinde

¹⁰⁸ Koçman, *Türkiye İklimi*, s. 62.

düşmesiyle açıklanabilir. Diğer taraftan denizellik etkisine daha yakın olması ve yükseltisinin daha az olması gibi nedenlerle Karabük, yine yükseltinin daha az olması nedeniyle Çankırı, ortalama kar yağışlı gün sayısının düşük olduğu istasyonlar olarak göze çarpar. Karabük ve Çankırı’da kar yağışlı gün sayısının düşük olması yağışların büyük bir kısmının yağmur şeklinde düştüğünü gösterirken, Çerkeş’te kar yağışlı gün sayısının fazla olması yağışların önemli bir kısmının kar şeklinde düştüğünü gösterir. Karla örtülü günler sayısı bakımından en yüksek değerlerin yine Çerkeş’e ait olduğu göze çarpar. Kar yağışlı gün sayısının en yüksek olduğu Çerkeş’te karın yerde kalma süresi de 45.2 gün gibi yüksek bir değer sergilerken, onu 23.3 gün ile Çankırı, 11 gün ile Karabük izler (Tablo 1.17). Buna göre Çerkeş’te kar yağışlı gün sayısı ile karın yerde kalma süresi arasında bir paralellik göze çarparken Çankırı’da karın yerde kalma süresinin kar yağışlı gün sayısından fazla olduğu görülür. Karabük’te ise karla örtülü gün sayısının kar yağışlı gün sayısına göre çok düşük olduğu yani yağın karın yerde kalmadan eridiği dikkati çeker. Coğrafi konum olarak denize yakın ve yükseltinin nispeten düşük olduğu bir yerde bulunması, Karabük’te yağın karın yerde kalış süresini düşürmektedir.

Tablo 1.17. Seçilmiş İstasyonlarda Ortalama Kar Yağışlı, Karla Örtülü Gün Sayısı ve En Yüksek Kar Seviyesinin Aylara Göre Dağılımı (1975-2008).

İstasyon		O	Ş	M	N	M	H	T	A	E	E	K	A	Yıllık
Çerkeş	Ort. Kar Yağ. Gün.	11.1	10.5	8.1	2.9	0.3	--	--	--	--	0.7	4.4	8.1	46.1
	Ort. Karla Ort. Gün	14.6	11.7	5.5	0.8	--	--	--	--	--	0.1	3.1	9.4	45.2
	En Yük. Kar Ort. (cm)	34	32	23	13	12	--	--	--	--	6	18	28	34
Çankırı	Ort. Kar Yağ. Gün.	6.7	4.7	2.5	0.4	--	--	--	--	--	0.1	1.1	4	19.5
	Ort. Karla Ort. Gün	10.7	6.3	2	0.1	--	--	--	--	--	--	0.3	3.9	23.3
	En Yük. Kar Ort. (cm)	28	30	23	8	--	--	--	--	--	--	12	22	30
Karabük	Ort. Kar Yağ. Gün.	5.7	5.4	1.9	0.2	--	--	--	--	--	0.1	0.9	3.8	18
	Ort. Karla Ort. Gün	5	2.7	0.8	--	--	--	--	--	--	--	0.1	2.4	11
	En Yük. Kar Ort. (cm)	35	22	13	--	--	--	--	--	--	--	3	11	35

Kaynak: Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü.

En yüksek kar kalınlığı bakımından Karabük 35 cm ile ilk sırada yer alırken, Çerkeş 34 cm ile ikinci, Çankırı 30 cm ile üçüncü sırada yer alır. Buna göre Karabük’te kar yağışlı gün sayısının düşük olmasına rağmen kar kalınlığının Çerkeş’ten fazla olması yağış miktarının fazla olmasıyla açıklanabilir. Çerkeş’te kar yağışlı gün sayısının fazla olmasına rağmen yağış miktarının düşük olması kar örtüsü kalınlığının da düşük

olmasına yol açar. Ancak burada ifade edilen durum meteoroloji istasyonunun bulunduğu 1125 m yükseltide bir depresyon tabanında yer alan yerleşme merkezine aittir. Araştırma sahasında en yüksek noktanın 2034 m olduğu dikkate alınırsa yüksek sahalarda kar örtüsünün daha kalın olduğu ve karın daha uzun süre yerde kaldığı hatta yaylacılık ve dolayısıyla hayvancılık faaliyetlerinin karın yerde kalış süresine göre şekillendiği söylenebilir.

1.2.2. İklim Tipi

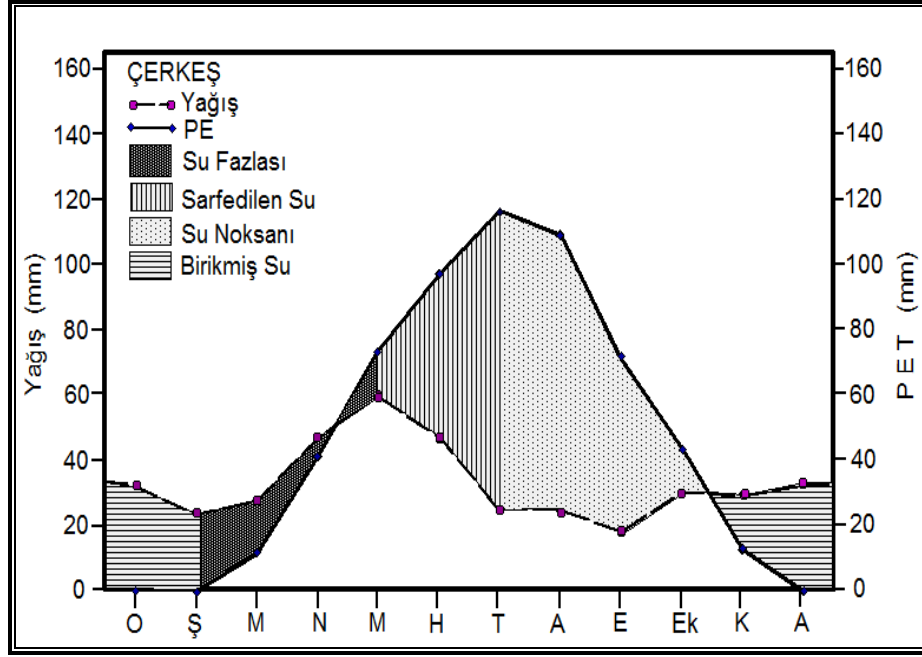
Herhangi bir sahanın iklim tipini tespit etmek için çeşitli formüller uygulanmaktadır. Buna göre araştırma sahasının iklim tipini belirlemek için De Martonne (1923), Thornwhite (1948) ve Erinç (1965) formüllerinden yararlanılmıştır.

Thornwhite yöntemine göre hazırlanan su bilançosu incelendiğinde kasım ayından itibaren yağışlar potansiyel evapotransprasyondan fazla olmaya başlar. Bu aydan ocak ayı sonuna kadar toprakta su birikimi olur. Şubat ayında suya doyan toprak, nisan sonuna kadar bu şekilde devam eder. mayıs ayından itibaren artan sıcaklıklarla beraber buharlaşma yoluyla toprak su kaybetmeye başlar. Temmuz ayında sıcaklıkların iyice yükselmesi ve yağış değerlerinin azalmasıyla Çerkeş'te su açığı meydana gelir (Tablo 1.18 ve Şekil 1.14) . Kurak dönem olarak ifade edilen bu devre ekim ayının sonuna kadar devam eder. Toprakta su açığının olduğu kurak dönemde sahada yürütülen tarımsal faaliyetlerde sulamaya gereksinim duyulmaktadır.

Tablo 1.18. Çerkeş'in Thornwhite Formülüne Göre Su Bilançosu.

Bilanço Eleman.	O	Ş	M	N	M	H	T	A	E	E	K	A	Yıllık
Sıcaklık	-2.5	-1.7	2.4	7.5	11.9	15.4	18.3	18.3	13.9	9.2	3.3	-0.5	8.0
Sıcaklık İndisi	0	0	0.3	1.8	3.7	5.5	7.1	7.1	4.7	2.5	0.5	0	33.4
Düzeltilmemiş PE	0	0	11.4	36.8	59.2	77.3	92.3	92.3	69.5	45.4	15.8	0	-
Düzeltilmiş PE	0	0	11.7	40.9	73.6	97.1	116.8	109.4	72.1	43.6	13.1	0	578.2
Yağış	31.9	23.5	27.4	46.7	60.1	46.8	24.6	24.4	18.5	29.7	29.1	32.3	395
Depo Değişikliği	31.9	19.8	-	-	-13.5	-50.3	-36.2	-	-	-	16.0	32.3	-
Depolama	80.2	100	100	100	86.5	36.2	-	-	-	-	16.0	48.3	100
Gerçek Evapotr.	-	-	11.7	40.9	73.6	97.1	60.8	24.4	18.5	29.7	13.1	-	369.8
Su Noksanı	-	-	-	-	-	-	56.0	85.0	53.6	13.9	-	-	208.4
Su Fazlası	-	3.7	15.7	5.8	-	-	-	-	-	-	-	-	25.2
Akış	-	1.9	8.8	7.3	3.6	1.8	0.9	0.5	0.2	0.1	0.0	-	25.2
Nemlilik Oranı	31.9	23.5	1.3	0.1	-0.2	-0,5	-0,8	-0,8	-0,7	-0,3	1,2	32,3	-

Şekil 1.14. Çerkeş'in Thornwhite Formülüne Göre Su Bilançosu Diyagramı.

Araştırma sahası, yağışla evapotranspirasyon arasındaki ilişkiye dayanarak hazırlanmış Thornwhite¹⁰⁹ formülüne göre $C_1 B'_1 d b'_3$ sembolleriyle ifade edilen **kurak-az nemli, mezotermal, su fazlası olmayan veya çok az olan, denizel tesire yakın** iklim tipine girmektedir.

Yıllık yağış miktarının yıllık ortalama maksimum sıcaklığa bölünmesi esasına dayanan Erinç'in yağış etkinliği formülüne¹¹⁰ göre Çerkeş, yıllık 27.1'lik indis değeri ile **yarı nemli iklim sahası** içerisine girmektedir. Çerkeş'te ortalama yağışın düşük, ortalama maksimum sıcaklıkların yüksek değerler sergilediği temmuz, ağustos ve eylül ayları *kurak* geçer. Ortalama maksimum sıcaklıkların düşmesi ve yağış miktarının artmasıyla ekim ayı *yarı kurak*, ortalama maksimum sıcaklıkların en düşük olduğu aralık, ocak ve şubat ayları *çok nemli*, diğer aylar ise *yarı nemli* karakter sergiler (Tablo 1.19). Ayrıca Erinç formülüne göre yarı nemli iklime sahip sahadaki hâkim bitki örtüsü **park görünümlü kuru orman** olarak göze çarpar.

¹⁰⁹ Ahmet Ardel, Ajun Kurter, Yusuf Dönmez, *Klimatoloji Tabiatı*, İstanbul Üniv. Yay. No: 1123, Ed. Fak. Coğrafya Ens. Yay. No: 40, İstanbul 1969, s. 291-294.

¹¹⁰ Erinç, *Klimatoloji ve Metodları*, s. 485-486.

Tablo 1.19. Erinç (1965) Formülüne Göre Çerkeş'in Yağış Tesirlik İndisinin Aylara Göre Durumu.

Aylar	O	Ş	M	N	M	H	T	A	E	Ek	K	A	Yıllık
Ort. Yağ	31.9	23.5	27.4	46.7	60.1	46.8	24.6	24.4	18.5	29.7	29.1	32.3	395
Ort. Max. S.	2.3	3.4	8.6	14.1	18.6	22.4	25.8	26.4	22.7	17.1	10.2	4.4	14.6
İndis Değeri	166.	78.3	38.2	39.7	38.8	25.1	11.4	11.1	9.8	20.8	34.2	88.1	27.1
Yağış Etkinliği	Çok Nemli		Yarı Nemli				Kurak			Yarı Kurak	Yarı Nemli	Çok Nemli	Yarı Nemli

Yağış etkinliği formülleri içerisinde en çok kullanılanlardan bir tanesi de De Martonne'a ait kuraklık indisi¹¹¹. Bu formüle göre araştırma sahası 21.9'luk indis değeri ile **yarı nemli iklim** grubuna girer. Sahada kasım-haziran devresi *nemli-yarı nemli*, temmuz, ağustos ve ekim aylarında *yarı kurak* koşullar hüküm sürerken, eylül ayında ise *kuraklık* söz konusudur (Tablo 1.20).

Tablo 0.20. De Martonne (1923) Formülüne Göre Çerkeş'te Aylık Kuraklık İndisleri.

Aylar	O	Ş	M	N	M	H	T	A	E	Ek	K	A	Yıllık
Ort. Yağış	31.9	23.5	27.4	46.7	60.1	46.8	24.6	24.4	18.5	29.7	29.1	32.3	395
Ortalama Sic.	-2.5	-1.7	2.4	7.5	11.9	15.4	18.3	18.3	13.9	9.2	3.3	-0.5	8.0
İndis Değeri	51.4	34	26.5	32	32.9	22.1	10.4	10.3	9.3	18.6	26.3	40.8	21,9
Yağış Etkinliği	Nemli		Yarı Nemli	Nemli		Yarı Nemli	Yarı Kurak		Kurak	Yarı Kurak	Yarı Nemli	Nemli	Yarı Nemli

¹¹¹ Erinç, *Klimatoloji ve Metodları*, s. 478-479.

1.3. BİTKİ ÖRTÜSÜ

Türkiye, bitki örtüsü çeşitliliği bakımından zengin bir ülkedir. Avrupa-Sibirya, İran-Turan, Akdeniz hatta Mezopotomya flora bölgelerinin bir arada bulunması¹¹², iklim özelliklerinde kısa mesafelerde ortaya çıkan değişiklikler, morfolojik özelliklerinden kaynaklanan çeşitlilikler, toprak tiplerinin farklılıkları gibi çok sayıda faktör, bitki formasyonlarının da farklılaşmasına ve türce zenginleşmesine yol açmaktadır¹¹³. Kuzey Anadolu Dağları ve bu dağlar arasındaki Gerede vadisi ile Çerkeş depresyonunu içerisine alan araştırma sahası da tür sayısı bakımından zengin sayılabilecek sahalardandır.

Daha önce de ifade edildiği gibi İç Anadolu'nun karasal iklimi ve Karadeniz'in denizel iklimi arasında bir geçiş iklimi özelliği sergileyen araştırma sahası, bitki örtüsü bakımından da İran-Turan ve Avrupa-Sibirya floristik bölgeleri arasında bir geçiş sahası konumundadır. Yer yer step toplulukları yaygın iken sahanın önemli bir kısmı orman vejetasyonu ile kaplıdır¹¹⁴.

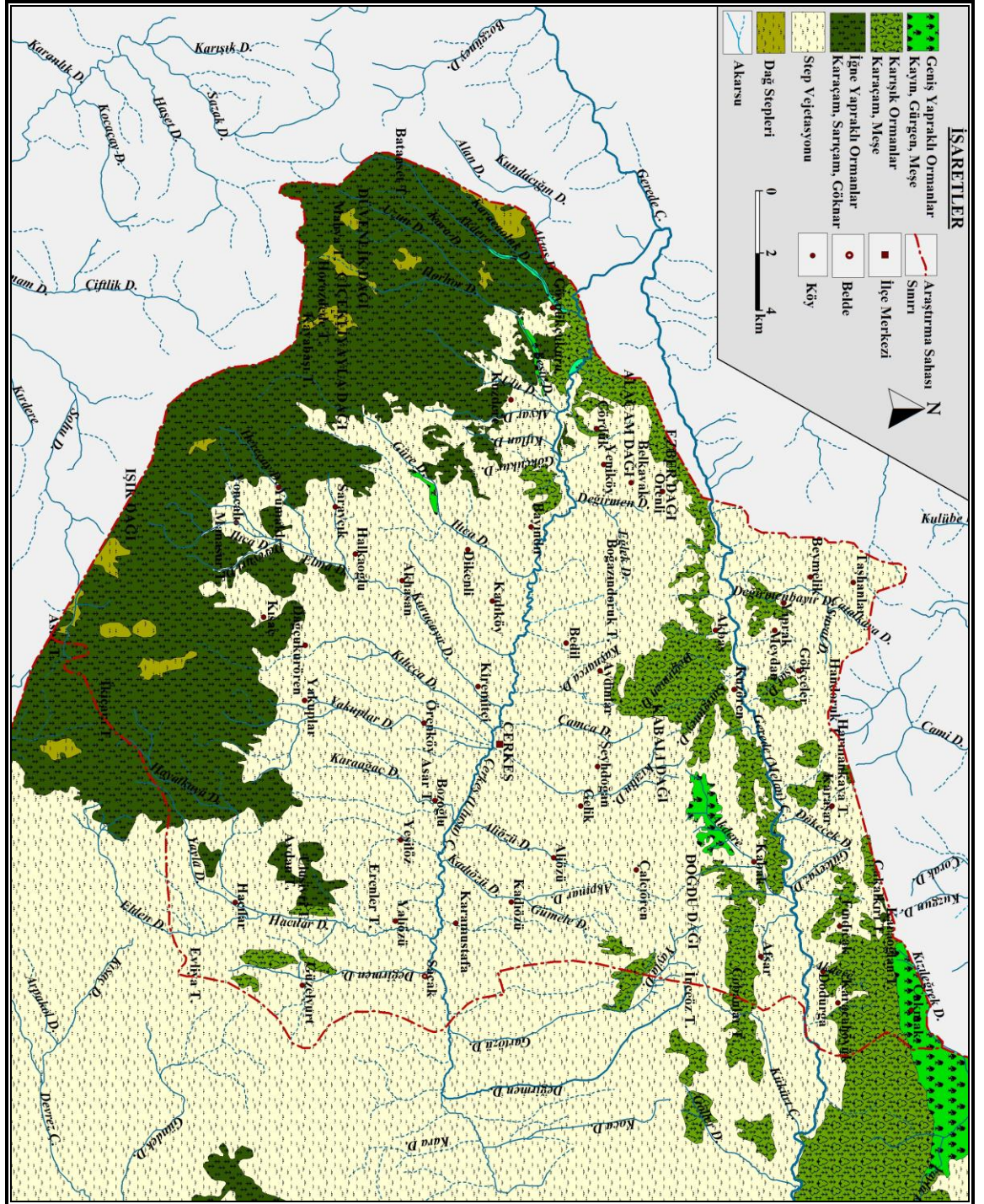
Araştırma sahasının kuzey kesiminde İran-Turan elemanları yaygın olmakla birlikte Avrupa-Sibirya ve Akdeniz bölgesine ait türler de önemli yer tutar¹¹⁵. Depresyon tabanında İran-Turan elemanları, güneydeki dağlık sahalarda ise Avrupa-Sibirya elemanları hâkim bitki örtüsünü oluşturur.

¹¹² İbrahim Atalay, *Türkiye Vejetasyon Coğrafyası*, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir 1994, s. 113.

¹¹³ Meral Avcı, Çeşitlilik ve Endemizm Açısından Türkiye'nin Bitki Örtüsü, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü Coğrafya Dergisi*, Sayı: 13, İstanbul 2005, s. 28.

¹¹⁴ Berrin Pakpınar, *Güvem-Çerkeş-Gerede Arasında Kalan Çiçekliyağla Dağının Florası*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara 1995, s. 23.

¹¹⁵ Neslihan Erdoğan, *Kabalı Dağı'nın Florası (Çerkeş-Çankırı-Türkiye)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara 2001, s. 32.

Harita 1.3. Araştırma Sahasının Bitki Örtüsü Haritası *

* Çevre ve Orman Bakanlığı Çevresel Etki Değerlendirmesi ve Planlama Genel Müdürlüğü'nün Sinop-Kastamonu-Çankırı Planlama Bölgesi 1/100.000 Ölçekli Çevre Planı ile Çerkeş Orman İşletme Müdürlüğü'nün Çerkeş, Çatak, Kurtçimeni ve İsmetpaşa Orman İşletme Şefliklerine ait fonksiyonel orman amenajman planlarından yararlanılarak hazırlanmıştır.

Araştırma sahasında iklim, yükselti, bakı, toprak, coğrafi konum ve beşeri faktörlere bağlı olarak şekillenen bitki örtüsünün dağılışında farklılıklar göze çarpar. İklim bahsinde de ifade edildiği gibi Erinç'in formülüne göre araştırma sahasında yarı nemli bir iklim tipi hâkimdir. Yine aynı formüle göre kuru ormanlar sahasına girdiği görülen sahada yüksek kesimlerde yağışın artması ve buharlaşmanın azalmasına bağlı olarak nemli ormanlara geçildiği görülürken depresyon tabanı ziraat alanlarıyla ve ağaçlı step sahalarıyla kaplıdır. Yabani elma (*pyrus malus*), ahlat (*pyrus praster*), yabani erik (*prunus domestika*), gibi ağaçların yer aldığı ağaçlı step formasyonu muhtemelen antropojen faktörlerle yok edilen ormanların yerinde gelişmiştir. Nitekim depresyon tabanının bazı kesimlerinde gözlenen orman kalıntıları bunu destekler niteliktedir.

Ülkemizde topoğrafyanın arızalı olması daha ziyade dağlık kırsal yerleşmelerin doğmasına neden olmuş, geçimi tarım ve hayvancılığa dayanan kırsal nüfus, arızalı-dağlık alanlarda hububat ihtiyacını karşılamak için çoğu tarıma uygun olmayan alanlarda tarım yapmış, yakacak ve yapacak ihtiyacını karşılamak için ormanlardan aşırı ve düzensiz olarak faydalanmış, gerek orman alanlarında ve gerekse otlak alanlarında aşırı şekilde hayvan olatmıştır¹¹⁶. Araştırma sahasında da orman vejetasyonu aşırı otlatma ve kaçak kesim gibi biyotik faktörlerin etkisi altında yer yer bozulmuş durumdadır¹¹⁷. Yine özellikle kuzey kesimdeki engebeli alanlardaki ormanın ve ormanaltı bitki örtüsünün yoğun şekilde tahrip olduğu yerler şiddetli erozyona maruz kalmıştır.

Araştırma sahasını içerisine alan Batı Karadeniz Bölümü, topografik yönden kıyı sıradagları ve onun gerisinde uzanan Gökırmak, Devrez olukları ve daha güneydeki Bolu-Abant-Koroğlu Dağları, farklı bitkilerin ve dolayısıyla ormanların yetişmesini sağlamıştır. Bu nedenle, bölgenin kuzeyinde Karadeniz'in doğrudan etkisine açık sahalarda nemli ormanlara, bunun gerisinde ise kuru ormanlara geçilir¹¹⁸.

Nemli ormanların esas yayılış alanları dağlık kesimlerin kuzeye açık yüzleridir. Ilgaz Dağları ve devamında yer alan kütlelerin (Doğdu, Kabalı ve Ezber dağları) kuzey

¹¹⁶ İbrahim Atalay, "Türkiye'de Kırsal Yerleşmelerinin Arazi Degredasyonu Üzerindeki Etkileri", *Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Coğrafya Bilim ve Uygulama Kolu Coğrafya Araşt. Derg.*, Sayı: 1, Ankara 1989, s. 91.

¹¹⁷ Pakpınar, 1995, Ağıt., s. 23.

¹¹⁸ İbrahim Atalay, *Kayın (Fagus orientalis Lipsky) Ormanlarının Ekolojisi ve Tohum Taransferi Yönünden Bölgelere Ayırılması*, T.C. Orman Bakanlığı Orman Ağaçları ve Tohumları İslah Araştırma Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1992, s. 59.

yamaçlarının 900-1000 m'nin üzerindeki kesimlerini bir kuşak halinde kaplayan nemli ormanlar özellikle kabul havzalarında ve vadi içlerinde tam bir gelişme göstererek, güney yüzlere de sarkarlar. Yükseltinin elverişli olduğu yerlerde nemli ormanları meydana getiren türler, yağış ve sıcaklık şartlarına göre belirgin bir kademelenme de gösterirler. Tahrip edilmedikleri yerlerde 1500 m'lere kadar çıkan yayvan yapraklı ağaç türleri, daha yukarı seviyelerde yerlerini sarıçam gibi iğne yapraklı türlere bırakırlar¹¹⁹. Bu kuşakta yer alan doğu kayını (*Fagus orientalis*), doğu gürgeni (*Carpinus orientalis*), kayacık (*Ostrya carpinifolia*), kızılağaç (*Alnus glutinosa*), titrek kavak (*Populus tremula*), kızılıçık (*Cornus mas*), adi fındık (*Corylus avellana*), meşe (*Quercus*) gibi ağaçların yanı sıra vadi içlerinde muşmula (*Mempilus germanica*), alıç (*Crataegus monogyna*), kuşburnu (*Rosa canina*), kara çalı (*Paliurus spina-christii*), pamuklu sumak¹²⁰ (*Cotinus coggyria*) gibi türlerin yanı sıra yüksek kesimlerde bodur ardıç (*Juniperus nana*) gibi çalı toplulukları nemli ormanları oluşturmaktadır.

Gerede (Melan) Çayı vadisinin Kabak köyü ile Akbaş köyü arasındaki kuzeye bakan yamaçlarında, 1200 ila 1550 m'ler arasındaki yükselti basamağında kayın, gürgen, kızılağaç ve titrek kavak gibi yayvan yapraklı türler hakim bitki örtüsünü oluşturur (Fotoğraf 1.6).

Özellikle Akdere ve Sarıgüney derelerinin yamaçlarında bitki örtüsünün sıklaştığı gözlenir. Akbaş köyünün batısında yükseltinin giderek azalmasıyla birlikte bu ormanlar yerini meşe ve karaçam türlerinden oluşan karışık ormanlara bırakırlar.

Araştırma sahasının kuzeyinde yayvan yapraklı ormanların yayılış gösterdiği bir diğer kesim de Çakmak köyü civarındadır. Başta kayın ve gürgen olmak üzere nem isteği yüksek türlerden oluşan ormanlar, sahanın kuzeydoğu sınırı ile Fındıcak köyünün doğusu arasında yer alan kuzey yamaçlar boyunca kuşaklar halinde dağılıp gösterir. Bu kesimdeki kayınların boyları genellikle 4 ila 10 m arasında değişir.

¹¹⁹ Meral Avcı, "İlgaz Dağları ve Çevresinin Bitki Coğrafyası", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü Coğrafya Dergisi*, Sayı:6, İstanbul 1998, s. 281-282.

¹²⁰ Bu türün kökleri sarı kök veya sarı odun adı altında ipliği sarı renge boyamak için kullanılır. (Bkz: Turhan Baytop, *Türkiye Bitki Adları Sözlüğü*, TDK Yay: 578, Ankara 1997, s. 250.)

Fotoğraf 1.6. Doğdu Dağı'nın Kuzeye Bakan Yamaçlarında 1500 Metrelere Kadar Görülen Yayvan Yapraklı Ormanlardan Bir Görünüm.

Nemli ormanların alt sınırı kuzey yamaçlarda 1000 m civarındadır. Bu seviyenin alt sınırında karaçam (*Pinus nigra*), mazı meşesi (*Quercus infectoria*), saçlı meşe (*Quercus cerris*) ve tüylü meşe (*Quercus pubescens*) gibi daha çok kuru ormanlar sahasında yayılış gösteren türler hâkimiyet kazanır¹²¹. Ancak Gerede (Melan) Çayı vadisinin güneyinde, kuzeye bakan yamaçlarda kayın, gürgen gibi nemli ormaların aşırı tahribat sonucunda yer yer çalı halinde olduğu ve 1200-1250 m'ler seviyesine çekildiği, bunların yerlerini ise karaçam, meşe ve ardıç türlerinden oluşan kuru ormanlar almıştır (Fotoğraf 1.7). Bununla birlikte yoğun tahribattan kuru ormanlar da nasibini almıştır. Sahadaki karaçam ağaçlarının cılız ve bodur bir hal aldığı görülmektedir. Keza yöre halkı tarafından türbe olarak ifade edilen alanlarda bulunan anıt ağaç görünümündeki karaçamlar bu durumu doğrular niteliktedir (Fotoğraf 1.8).

¹²¹ Avcı, "İlgaz Dağları ve Çevresinin Bitki Coğrafyası", s. 282.

Fotoğraf 1.7. Doğdu Dağı'nın Kuzeye Bakan Yamaçlarında 900-1250 m Kuşaağındaki Karaçam ve Meşelerden Oluşan Kuru Ormanlar Sahasından Görünüm.

Fotoğraf 1.8. Yöre Halkı Tarafından Türbe Olarak İfade Edilen Alanlarda Anıt Ağaç Görünümünde Karaçamlar Yer Alır.

Batıda Ezber Dağı ile doğuda Doğdu Dağı'nın Gerede Çayı vadisine bakan kuzey yamaçları boyunca bir kuşak halinde uzanan kuru ormanlar Akbaş köyü ile Çaylı köyü arasında kalan kesimde nispeten sık bir görünüş sergileyen karaçam ormanlarından oluşmaktadır. Çaylı köyünün doğusunda seyrekleşmeye başlayan karaçam ormanları Kabak köyünün doğusunda meşe ve karaçam türlerinden oluşan ormanlara yerini bırakır. Bu kesimdeki ormanların daha cılız ve seyrek olduğu göze çarpar.

Araştırma sahasının bu kesiminde asli orman örtüsünün tahrip edildiği sahalarda tali türler sahaya yerleşmiştir. Bu türlerden biri olan titrek kavak; göknar, karaçam, sarıçam ve meşe ormanlarında yayılış gösterir. Bu ormanlarda tahrip sahalarında ortaya çıktığı gibi vadi içleri ve nemli yamaçlarda da birlikler oluşturur. Orman tahrip alanlarında öncü ağaçlar olarak dikkati çeken titrek kavak elverişli yetiştirme ortamlarında, özellikle kayın, karaçam ve meşe ormanlarının tahrip edildiği alanlarda sahaya yerleşmektedir¹²².

Kuzeye bakan yamaçlarda asli türlerin kolay tahribata uğradığı sahalarda, özellikle dere yamaçlarında titrek kavaklar saf topluluklar oluştururken sırtlara doğru saçlı meşe, defneyapraklı laden gibi türlerle birlikler oluştururlar. Çalışma sahasının kuzeyindeki Akdere vadisine güney yamaçlarından inen küçük dere yamaçlarında titrek kavak topluluklarına rastlanır. Bu yamaçlardaki sırt kısımlarında ise titrek kavakların yerini geven toplulukları alır (Fotoğraf 1.7).

Fotoğraf 1.9. Akdere Vadisinde Titrek Kavaklar Yer Yer Saf Topluluklar Oluşturur.

Gerede (Melan) Çayı vadisinin güneye bakan, kuzey yamaçlarında yağış yetersizliği ve yoğun radyasyona bağlı olarak daha cılız bir bitki örtüsü göze çarpar. Orman örtüsünün tahrip edildiği sahalarda ormanın yerini antropojen step formasyonu

¹²² Nurten Günel, *Türkiye'de Başlıca Ağaç Türlerinin Yayılışları, Ekolojik ve Floristik Özellikleri*, Çantay Kitabevi, İstanbul 1997, s. 162.

(yaygın olarak geven toplulukları) alırken, eğimli sahalarda vadi yamaçlarında meşe ve karaçamlardan oluşan seyrek ve bodur kuru ormanlara rastlanır. Bu kesimde vadi tabanına yakın sahalarda geven toplulukları hâkim durumdayken yükseklerle doğru karaçam, meşe ve ardıç türlerinden oluşan ormanlar yer alır. Bu ormanlardaki ağaç türleri oldukça seyrek ve bodur bir görünüme sahiptir. Fındıcak, Uluköy, Karaşar ve Meydan köylerini içine alan sahada aralıklarla kuru ormanlara rastlanır. Bununla birlikte bu sahanın kuzeydoğu ucunda yer alan Çakmak köyü zengin bir orman örtüsüne sahiptir. Yukarıda da değinildiği gibi kuzeye bakan yamaçlarda kayın ve gürgen gibi türlerden oluşan nemli ormanlar ve güney yamaçlarda karaçam ve meşe türlerinden oluşan kuru ormanlar nispeten gür bir orman örtüsünü meydana getirir. Nitekim adı geçen köy ilçede günümüzde ormancılık faaliyetlerinin yürütüldüğü birkaç köyden biridir.

Gerede Çayı boyunca söğüt (*Salix*) ve kavak (*Populus*) gibi türler yayılış gösterirken vadiye yakın yerleşim yerlerinde (Kabak ve Akbaş köyleri gibi) ceviz ağacı (*Juglans regia*) yaygınlık gösterir.

Ilgaz Dağları ve çevresinde yayılış gösteren orman formasyonu, ormanaltı florası bakımından çok zengin değildir. Yükseklerde sarıçam ormanları altında bodur ardıç dışında ormanaltı elemanı yer almaz¹²³. Aynı şekilde alçak kesimlerdeki karaçam ve meşe türlerinden oluşan kuru ormanlar katı da ormanaltı bakımından fakirdir. Buna karşın sahada 1200-1500 m kuşağında yer alan yayvan yapraklı nemli ormanlar katı, yabani çilek, böğürtlen ve çeşitli ot türleri ile ormanaltı bakımından nispeten zengin bir görüntü sunar.

Araştırma sahasının batısında İsmetpaşa boğazı tarafından dar ve derin bir şekilde parçalanmış dağlık kesim nispeten zengin bir orman örtüsüyle kaplıdır. Bu kesimde, vadinin kuzey yamacı boyunca karaçam ormanları yer yer saf topluluklar halinde yer alırken, çoğunlukla seyrek meşe topluluklarıyla birlikler oluştururlar. Alaçam ve Çomçalı dağ sırası ile Karanlık Dere arasında kalan sahada karaçam ormanları kesintisiz bir kuşak halinde dağılıp sergiler. Karanlık Dere ile Çördük köyü arasında kalan kesimde küçük topluluklar halinde görülen karaçam ormanları doğuya doğru giderek

¹²³ Avcı, "Ilgaz Dağları ve Çevresinin Bitki Coğrafyası", s. 283.

seyrekleşir ve bodurlaşır, depresyona yakın sahalarda ise yerini antropojen step topluluklarına bırakır.

Vadinin kuzeye bakan güney yamacı ile devamında sahanın güneybatısındaki dağlık kesimi oluşturan Türbe Dağı, Giziro Dağı, Çitdağ, Karagürgen Dağı, Velikoca Dağı ve Düvenlik Dağı gür bir orman örtüsüyle kaplıdır. Bu orman kuşağı güneydeki Işık Dağı'nı da içine alarak güneydoğu sınırına kadar kesintisiz olarak devam eder. Vadi tabanı ile 1200 m'ler seviyesi arasında yer yer meşe toplulukları, karaçam toplulukları yer alırken çoğunlukla karaçam ve meşe türleri birlikler oluşturur (Fotoğraf 1.9). Bu seviyeden 1500 m'ler seviyesine kadar saf karaçam ormanları dağılışı gösterir. Sıcaklığın düşmesine bağlı olarak 1500-1550 m'ler arasında karaçamlarla birlikte görülen sarıçam ormanlarının 1550 m'den sonra saf topluluklar halinde ya da daha yüksek kesimlerde çoğunlukla göknarlarla birlikler oluşturarak dağılışı sergilediği gözlenir.

Bu kesimde Akdere, Karadere, Kötüoluğun Deresi, Karacaoluk Deresi, Beşir Deresi gibi soğuğa karşı korunaklı alanlar oluşturan vadiler boyunca gürgen (gökçe ağaç*), kavak, adi fındık, meşe, kuş üvezi (*Sorbus aucuparia*), yabani elma, yabani kiraz, yabani erik türlerinin oluşturduğu kışın yaprağını döken ormanlar yer alır (Fotoğraf 1.10).

Araştırma sahasının güneybatısının neredeyse tamamı ormanlarla kaplıdır. Bu kesimde Göynükçukuru köyü ile Yeşilören, Bölükören, Dağlı mahalle yerleşim alanları ve Yeşilören Yaylası yakın çevresinde ormanların kesintiye uğradığı göze çarpar. Bu durumun tarım ve otlak arazisi elde etme, yakacak ve yapacak temini gibi nedenlerle yerleşme sakinlerinin ormanı tahrip etmesinden kaynaklandığı söylenebilir.

Çerkeş depresyonunun güneyindeki dağlık sahada yüksekliğin verdiği imkân dolayısıyla yağış şartlarının müsait bir duruma geçmesi daha gür bir bitki örtüsünün oluşumuna izin vermiştir. Bu dağlarda karaçam (*Pinus nigra*) ve bilhassa sarıçam (*Pinus sylvestris*) hâkim bir şekilde yayılmıştır. Yüksek yerlerde bunların arasına Uludağ göknarı (*Abies bornmulleriana*) da karışır¹²⁴.

* Araştırma sahasının güneyindeki köylülerce gürgen ağacı gökçe ağaç olarak anılırken kuzeyindeki köylüler Karabük ve Bartın yörelerinde olduğu gibi kayın ağacını gökçe ağaç olarak ifade etmektedir.

¹²⁴ Hamit İnandık, *Türkiye Bitki Coğrafyasına Giriş*, Baha Matbaası, İstanbul 1965, s. 25

Fotoğraf 1.10. Araştırma Sahasının Batısında Yer Alan Dikmen Tepe'nin Kuzeydoğu Yamaçlarındaki Karaçam Ormanlarından Bir Görünüm.

Sahanın bu kesiminde 1280-1300 m'ler seviyesinden başlayan ormanlarda, 1500 m seviyesine kadar karaçam ormanları yer alırken yer yer meşe karaçama eşlik eder. Bu seviyeden sonra karaçam yerini sarıçamlara bırakır. Yüksek kesimlerde göknar ve sarıçam türleri birlikler oluştururken titrek kavak türünün de bu ormanlar içerisinde seyrek olarak yer aldığı görülür (Fotoğraf 1.12).

Fotoğraf 1.11. Akdere Vadi Tabanında Yer Alan Yayvan Yapraklı Ormanlardan Görünüm.

Fotoğraf 1.12. Velikoca Dağı Hamamlıyayla Mevkiinde Sarıçam, Gökmar ve Yer Yer Onlara Eşlik Eden Titrek Kavak Ağaçlarından Oluşan Ormanlardan Görünüm.

Sarıçam ve gökmar türlerinden oluşan iğne yapraklı ormanlar 2000 m seviyesine kadar dağılış sergiler. Bununla birlikte 1700-1750 m'ler seviyesinden sonra yer yer saf gökmar ormanlarına da rastlanır (Fotoğraf 13).

Fotoğraf 1.13. Karataş Mevkiinde Gökmar Ormanlarından Görünüm.

İlçedeki orman varlığının büyük bir bölümünü güneybatı ve güneydeki dağlık kuşak boyunca dağılıp sergileyen ormanlar oluşturmaktadır. Bu sahadaki ormanlar, aynı zamanda üretken niteliği yüksek ormanları oluşturmaktadır.

Araştırma sahasında orman alanları geniş yer kapladığından Çerkeş Orman İşletme Müdürlüğü bünyesinde dört ayrı işletme şefliği kurulmuştur. Bunlardan İsmetpaşa Orman İşletme Şefliği'nin yönetim sahasının büyük bir kısmı Eskipazar ilçesi idari sınırları içerisinde yer alırken sadece Göynükçukuru köyü ile Çördük köyünün bir kısmı Çerkeş ilçesi idari sınırları içerisinde bulunmaktadır. İlçeye ait köylerden 27'si Çatak Orman İşletme Şefliği'nin 20'si Çerkeş Orman İşletme Şefliği'nin, 4'ü ise Kurtçimeni Orman İşletme Şefliği'nin yönetim sahası içerisinde yer almaktadır.

Çerkeş ilçesinde orman alanları (34.943,4 ha) ilçe yüzölçümünün (98.600 ha) %35,4'ünü oluşturmaktadır. Ormanlar içerisinde %26,3'lük oran ile en fazla yayılıp gösteren tür sarıçamdır. İğne yapraklı karışık ormanlar %26,1'lik oranla sarıçamı izler. Daha sonra % 23,4 ile karaçam ve %16,6 ile meşe gelmektedir (Tablo 1.21).

Araştırma sahasında yükselti değerlerinin fazla olması ormanların büyük bir bölümünün iğne yapraklı türlerden oluşmasında etkili olmuştur. Nitekim sahadaki orman varlığının % 77,4'ü iğne yapraklı türlerden oluşmaktadır.

Tablo 1.21. Çerkeş İlçesinde Köylerin Bağlı Buldukları Şeflikler ve Orman Varlıkları (2008).

Tür	Çerkeş		Çatak		Kurtçimeni		İsmetpaşa*		İlçe Toplamı	
	ha	%	ha	%	ha	%	ha	%	ha	%
Karaçam	1054,7	10,8	3787,6	34,3	493,3	6,4	2850,9	44,7	8186,5	23,4
Sarıçam	3296,7	33,6	1438,1	13,0	3096,3	40,1	1346,7	21,1	9177,8	26,3
Göknaar	140,8	1,4	--	--	147,6	1,9	252,2	4,0	540,6	1,5
Sedir	--	--	2,6	0,02	--	--	--	--	2,6	0,007
Ardıç	--	--	25,4	0,2	--	--	--	--	25,4	0,07
Kayın	--	--	382,8	3,5	--	--	--	--	382,8	1,1
Meşe	1930,4	19,7	3572,7	32,3	59,1	0,8	223,5	3,5	5785,7	16,6
Kavak	43,2	0,4	21,6	0,2	94,6	1,2	-	-	159,4	0,5
İğne Yapraklı Karışık	3212,8	32,8	934,2	8,5	3667	47,5	1316,9	20,6	9130,9	26,1
İğne-Geniş Yapr.Karışık	126,8	1,3	236,8	2,1	87	1,1	213,7	3,4	664,3	1,9
Geniş Yapraklı Karışık	--	--	644,8	5,8	69,1	0,9	173,5	2,7	887,4	2,5
Toplam	9805,4	100	11046,6	100	7714	100	6377,4	100	34943,4	100

Kaynak: Çerkeş Orman İşletme Müdürlüğü'nün Çerkeş, Çatak, Kurtçimeni ve İsmetpaşa Orman İşletme Şefliklerine ait fonksiyonel orman amenajman planlarından derlenmiştir.

* İsmetpaşa Orman İşletme Şefliği'nin araştırma sahası içerisinde kalan Göynükçukuru köyüne ve Çördük köyünün bir kısmına ait orman varlığını içerir.

Araştırma sahasının güneyi ve kuzeyindeki dağlık alanların kuzeye bakan kesimlerinde yer alan yerleşmeler zengin orman arazisine sahiptir. Buna karşın depresyon tabanında yer alan Saçak Beldesi, Karamustafa, Kiremitçi ve Türbaşı köyleri ile depresyonun kuzeyindeki Aliözü, Çalcıören ve Gelik köyleri orman bakımından fakirdir. Nitekim bu köyler mevcut amenajman planına göre orman dışı köy sınıfında yer almaktadır.

Depresyon tabanı ve çevresindeki alçak alanların orman bakımından fakir olması geçmişten günümüze süregelen tahribatın bir sonucudur. Diğer taraftan son yıllarda önem verilen ağaçlandırma faaliyetleri sayesinde ilçede orman varlığında önemli bir artış sağlanmıştır. İlçede 1980'lerden günümüze çeşitli projelerle ağaçlandırma çalışmaları yapılmıştır¹²⁵. Bu çalışmalarda 2006 yılına kadar toplam 12.006 ha. alan ağaçlandırılmıştır (Tablo 1.22).

Tablo 1.22. Çerkeş İlçesinde 1975-2006 Yılları Arasında Projelerle Gerçekleştirilen Ağaçlandırma Çalışmaları.

Proje Adı	Yılı	TOPRAK İŞLEME			Dikim Ha.
		Makine ile (Ha)	İşçi ile (Ha.)	Toplam (Ha.)	
Kurtçimeni	1980	0	1.280	1.280	1.280
Dikmen Çitdağı	1980	0	2.328	2.328	2.328
Büyükdüz Karagu	1984	30	70	100	100
Atatürk Ormanı	1988	37	20	57	57
Çerkeş	1990	20	0	20	20
Yoncalı	1991	67	1.408	1.475	1.475
Kabak	1991	782	496	1.278	1.278
Tülütepe	1992	150		150	150
Peliticik	1993	55	30	85	85
İsmetpaşa	1993	230	255	485	485
Bozcaarmut	1993	134	36	170	170
Gökçeler	1993	310	490	800	800
Yumaklı	1993	76	24	100	100
Kadıözü	1993	76	24	100	100
Bayındır	1993	225	204	429	429
Tülütepe-B	1995	1.219	35	1.254	1.254
Tülütepe-B	1996	550	0	550	550
Tülütepe-B	1997	210	0	210	210
Tülütepe-B	1998	300	0	300	300
Tülütepe-A	1999	91	0	0	91
Tülütepe-B	1999	4	5	9	9
Beymelik (Çatak)	2001	200	0	200	200
Beymelik (Çatak)	2002	271	25	296	296
Tülütepe-B	2003	90	175	265	265
Çatak	2003	0	50	50	50
Toplam		5051	6955	12.006	12.006

Kaynak: Öner-İmal 2007'den alınmıştır.

¹²⁵ Nuri Öner, Bora İmal, "Çankırı İli Orman Varlığı ve Ağaçlandırma Çalışmaları", *Çankırı Araştırmaları Dergisi*, Yıl: 2, Sayı: 2, Çankırı 2007, s. 278.

İlçede başta Saçak beldesi* ve Bedil köyü olmak üzere birçok köyde ağaç bayramı şenlikleri düzenlenmekte, yöre sakinleri ve dışarıdan gelenlerin katılımıyla ağaç dikme etkinliğinde bulunmaktadır. Bu sayede ilçenin orman varlığının her geçen yıl arttığı görülmektedir.

Orman amenajman planlarına göre araştırma sahasındaki orman varlığının 4184,5 ha'ı ağaçlandırma faaliyetleri sonucunda oluşmuştur. Bu miktar ilçe ormanlarının %12'sine karşılık gelmektedir. Buna göre ilçede yürütülen ağaçlandırma çalışmalarının orman varlığı açısından çok önemli bir yere sahip olduğu söylenebilir (Tablo 1.23).

Tablo 1.23. Araştırma Sahasında Ağaçlandırma Faaliyetleri İle Oluşmuş Orman Miktarı.

Orman İşletme Şefliği	Ağaçlandırma Alanı
Çerkeş Orman İşletme Şefliği	1047 ha
Çatak Orman İşletme Şefliği	2469,4 ha
Kurtçimeni Orman İşletme Şefliği	264,8 ha
İsmetpaşa Orman İşletme Şefliği	403,3 ha
Toplam	4184,5 ha

Kaynak: Çerkeş Orman İşletme Müdürlüğü'nün Çerkeş, Çatak, Kurtçimeni ve İsmetpaşa Orman İşletme Şefliklerine ait Fonksiyonel Orman Amenajman Planı (2010-2029).

Orman varlığı bakımından fakir olan kesimlerde akarsu kenarlarında söğüt ve kavak gibi türler görülür. Bu alanlarda ekonomik gelir getiren kültür kavakçılığına da rastlanır.

Araştırma sahasındaki ormanlarda çok sayıda yabani hayvanın var olduğu yapılan anket, mülakat ve gözlemler sonucunda tespit edilmiştir. Ayı, kurt, keçi, geyik, tavşan, çakal, tilki, sincap, karakuş, atmaca, şahin, doğan, keklik ve bıldırcın yörede yaşayan başlıca hayvan türleridir. Yörede yaşayanlarla yapılan görüşmelerde bu hayvanlardan domuzun ekim alanlarına zarar verdiği dile getirilmektedir.

Araştırma sahasında 2034 m'nin üzerinde arazi bulunmadığından alpin çayır katı yer almamaktadır. Bu yüzden sahadaki yaylalar, ormanların tahribatı sonucunda oluşturulmuş çayır alanlarında yer almaktadır (Fotoğraf 1.14).

* Saçak beldesinde yıllardır yapılan Ağaç Bayramı Festivali'nin 03 Temmuz 2010 tarihinde 21.'si düzenlenmiştir.

Fotoğraf 1.14. Orman Tahrip Edilerek Oluşturulmuş Bir Yayla Alanı.

Daha önce de ifade edildiği gibi araştırma sahası park görünümüne sahip kuru ormanlar sahasında yer almaktadır. Ancak meşe, ardıç ve karaçamların oluşturduğu bu ormanların tahrip edildiği alanların step vejetasyonu ile işgal edildiği kesimlerde antropojen ve ağaçlı stepler oluşmuştur¹²⁶. Özellikle yerleşim yerlerinin etrafı tahribat sonucunda step toplulukları ile kaplanmış durumdadır. Ezber Dağı, Kabalı Dağı ve Doğdu Dağı'nın güneye bakan yamaçlarında hâkim bitki örtüsü ağaçlı step formasyonudur. Bunun yanı sıra depresyon tabanı ve çevresindeki 1300-1400 m seviyelerine kadar deve dikenini (*Silybum marianum*), yumak (*Festuca*), ayrık otu (*Elytrigia repens*), geven (*Astragalus*), kekik (*Tymus serpyllum*), peygamber çiçeği (*Centaurea cyanus*), çoban yastığı (*Amaryllis*), sığırkuyruğu (*Verbascum*), yavşan otu (*Veronica*), papatya (*Matricaria Chamomilla*), gelincik (*Papaver rhoeas*), çörek otu (*Nigella sativa*), yabancı maydonoz (*Petroselinum Crispum*), yabancı tere (*Cardamine quinquefolia*), hanımeli (*Lonicera xylosteum*), madımak (*Polygonum cognatum*)* gibi bitkilerden oluşan step formasyonu hâkim durumdadır. Step sahalılarında ahlat, alıç, kızılıçık, kuşburnu, erik, elma, armut, dağ muşmulası gibi meyve ağaçları ile yer yer meşe ağacı gözlenmektedir.

¹²⁶ Atalay, *Türkiye Vejetasyon Coğrafyası*, s. 251.

* Araştırma sahasında yer alan bitkiler içerisinde madımak (çobandeğneği veya kuşkemeği) yöre halkı için önemli bir besin kaynağıdır. Yörede "badıma" olarak ifade edilen bu bitkiden "badıma bükmesi" adında yöresel bir börek çeşidi yapılmaktadır. Sahada bahar aylarında doğal çevreden madımak toplayan kadınlara yaygın olarak rastlanır.

Gerede vadisinin kuzeyinde volkanik araziler üzerinde geven bitkisi geniş yayılış alanına sahipken yer yer karaçam, meşe ve katran ardıcı türlerinden oluşan kuru ormanlar tarafından kesintiye uğratılır (Fotoğraf 1.15).

Fotoğraf 1.15. Gerede Vadisinin Kuzeyinde Volkanik Araziler Üzerinde Gelişmiş Geven Topluluğu.

Çerkeş ilçesinde zengin tür çeşitliliğine sahip step toplulukları mera hayvancılığı ve arıcılık açısından büyük potansiyel oluşturmaktadır. Nitekim büyükbaş hayvancılık ve arıcılık faaliyetleri ilçe ekonomisinde önemli bir yere sahiptir. Bunun yanı sıra zengin bitki çeşitliliği sahanın dışarıdan gelen gezici arıcılar tarafından da tercih edilmesinde etkili olmuştur.

1.4. HİDROĞRAFYA

Su canlı yaşamı için çok önemli bir maddedir. İnsan yaşamı ve faaliyetleri de suya bağlıdır. Bir sahada beşeri ve ekonomik faaliyetlerin sürdürülebilmesi için gerekli olan kaynaklardan biri de sudur. Çeşitli büyüklükteki yerleşme yerleri (köy, kasaba, şehir) birinci derecede suyun bulunmasına bağlı olduğu gibi, tarım işleri de suyun varlığına bağlı olarak gelişir. Ayrıca değişik sanayi kollarının kurulup gelişmesinde suyun değeri büyüktür¹²⁷.

Araştırma sahasının hidrografik özelliklerinden bahsedilirken sahadaki yer üstü ve yer altı suları ile kaynaklar ele alınacaktır. Yer üstü suları içerisinde akarsular, sahanın en önemli hidrografik elemanını oluşturmaktadır.

1.4.1. Akarsular

Türkiye’de akarsu sistemleri oldukça yeni jeoloji devresinde meydana gelmiş jeomorfolojik olayların doğal neticesinde şekillenmiştir. Esas itibariyle şiddetli safhası üçüncü zamanın ortalarına kadar süren genç kıvrılma olayları doğu-batı doğrultusunda uzanan orojenik taslağı oluşturduğu gibi Neojen devrinden itibaren de bir taraftan kemerleşme ve oluklaşma şeklinde diğer taraftan dislokasyonlar ile çok defa tekne ve beşik gibi uzanmış tektonik havzalar ve bunları çerçeveleyen eşikler akarsu şebekelerinin kuruluşunda etkili olmuştur¹²⁸.

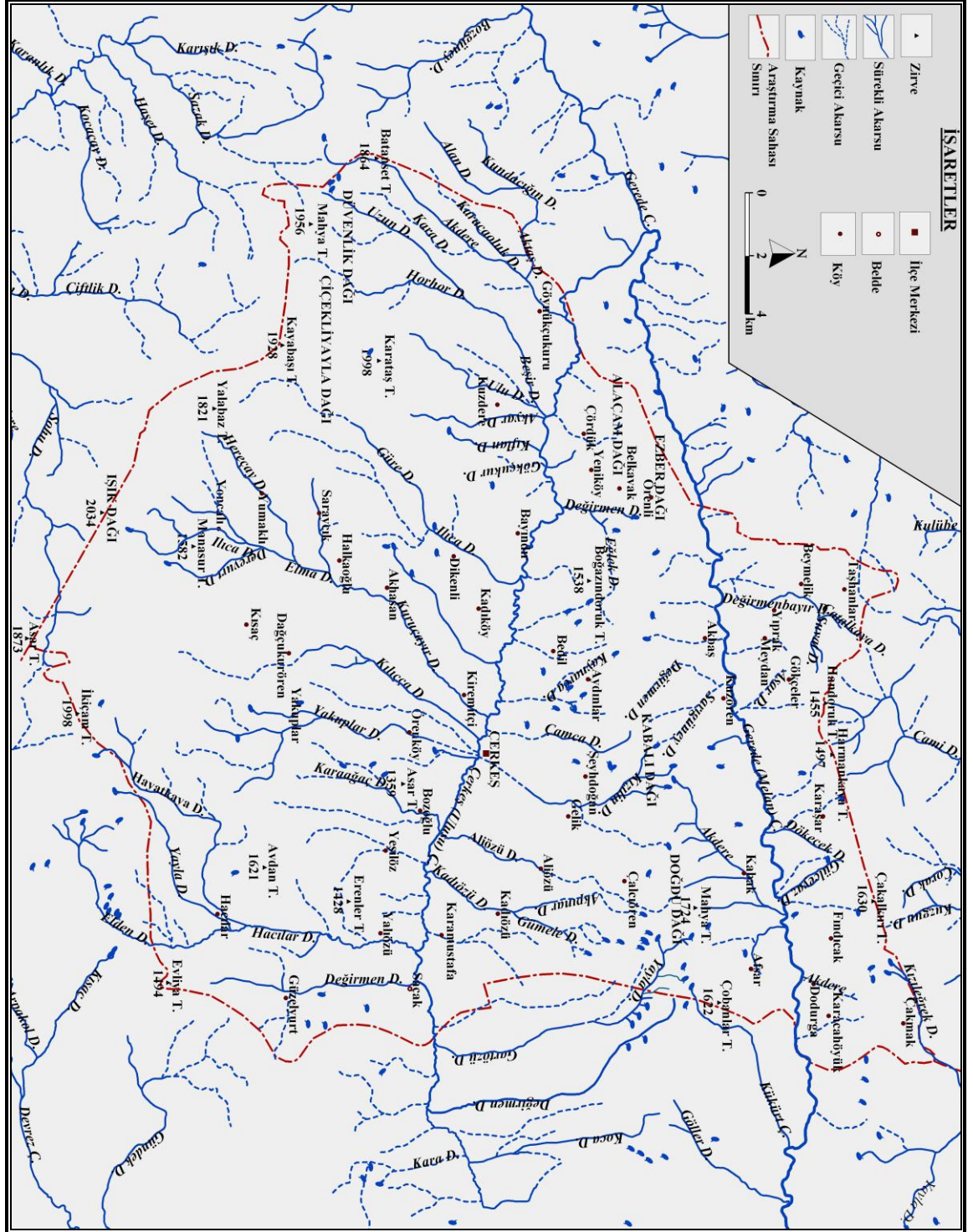
Fluviyal olaylarla şekillenmiş sahada akarsu şebekesinin kuruluşu ve gelişiminde tektonik yapının önemi büyüktür. Kuzey Anadolu’nun hidrografik ve orografik şekillenmesinde İç Anadolu ve Karadeniz arasında, Bolu havzası ile Kızılırmak (Kargı) arasında uzanan boyuna çöküntüler hattı çok bariz bir şekilde göze çarpar. Güney kısmında Neojen havzalarla (Tosya, Ilgaz-Çerkeş) beliren bu saha Devrez Çayı, bunun kolu ve Çerkeş Çayı ile kat edilmektedir. Yaklaşık 145 km.lik boyuna bir uzanış sergiledikten sonra sahanın eksenine paralel hafif bir dış saha kaydedilir. Çerkeş Çayı bu alanı enine bir geçitle terk ettikten sonra seyrine paralel fakat ters yönde Gerede (Melan) Çayı adını alarak dar ve derin bir vadi içerisinde devam etmektedir¹²⁹ (Harita 1.4).

¹²⁷ Reşat İzbirak, *Sular Coğrafyası*, M.E.B. Öğretmen Kitapları Dizisi, İstanbul 1990, s. 2.

¹²⁸ İ. H. Akyol, “Türkiye’de Akarsu Sistemleri ve Rejimleri”, *Türk Coğrafya Dergisi*, Sayı: 9-10, İstanbul 1947, s. 31.

¹²⁹ Blumenthal, “Eskipazar Transversal Dağları Jeolojisi ve Maden Suyu Menbaları (Çankırı Vilayeti)”, s. 320.

Harita 1.4. Araştırma Sahası ve Yakın Çevresinin Hidrografiya Haritası.

Bu hidrografik hatlar aynı şekilde doğukuzeydoğu-batıgüneybatı yönünde uzanan bir dağ silsilesi tarafından takip edilmektedir. Bu yön tektonik elemanların uyumundan meydana gelmiştir¹³⁰.

Araştırma sahası Filyos Çayı'nın su toplama havzası içerisinde yer almaktadır. Filyos Çayı'nın kolları olan Gerede ve Çerkeş çayları sahanın ana akarsularını oluşturmaktadır. Ayrıca sahanın güney ve güneydoğu sınırını oluşturan dağlık saha Filyos Çayı, Sakarya ve Kızılırmak arasında su bölümü çizgisini oluşturmaktadır.

Çerkeş Havzası'nın sularını toplayan Çerkeş Çayı, Çerkeş depresyonunu doğudan batıya kat eder. Adı geçen çay doğuda Değirmen Dere ile batıda Ilıca Deresi'nin çaya karıştığı noktalar arasında oldukça geniş bir vadi tabanı oluşturmuştur. Ilıca mahallesinin batısında dar bir vadi içerisinde akan Çerkeş Çayı, İsmetpaşa havzasına temeli Mezozoik'e ait yüksek bir saha içerisinde açtığı derin bir boğaz vasıtasıyla çıkar. Bu boğaz 1500-1600 m irtifalarda uzanan olgun bir topoğrafya içinde açmıştır ve gömük menderesler arz eder. Yamaçlarda yer yer vadi tabanından 50-60 m yüksekte alüvyon kalıntıları muhafaza edilmiştir. Boğazın yamaçları yukarı kısımlarda gittikçe açılır ve olgun bir vadi halini alır. Bu gözlemlere göre kuzey-güney istikametindeki bu birleştirme boğazının, Çerkeş Çayı'nın eski topoğrafya üzerinden bugünkü topoğrafya seviyesine kadar gömülmesiyle meydana gelmiş eski kuruluşlu bir vadi olduğu anlaşılır¹³¹.

İsmetpaşa Boğazı'nın önünde birleşen Gerede Çayı ile Çerkeş Çayı, bu noktadan itibaren doğukuzeydoğu-batıgüneybatı istikametinde doğru bir hat boyunca uzanan Gerede (Melan) Çayı vadisini meydana getirir (Fotoğraf 1.16). Bu vadi İsmetpaşa Havzası'nı güneyden ayıran dislokasyon hattı üzerinde açılmıştır. Böylece, güneydeki dirençli Mezozoik kütlesi ile kuzeydeki dirençsiz fliş ve Neojen arazisini ayıran bir dislokasyon hattının, bu akarsuyun kuruluş ve gelişmesinde asıl rolü oynadığı anlaşılır. Bu durumda Soğanlı Çayı'nın bir sübsekant olduğu meydana çıkmaktadır. Bu özellikleri ve yamaçlarında olgun vadi şekillerinin bulunmayışından, Soğanlı Çayı'nın nispeten yakın bir zamanda bu havzaya sokulup Gerede ve Çerkeş çaylarını kaptığı anlaşılır¹³².

¹³⁰ Blumenthal, "Eskipazar Transversal Dağları Jeolojisi ve Maden Suyu Menbaları (Çankırı Vilayeti)", s. 320.

¹³¹ Erinç, Bilgin, Bener, "Gerede Civarında Akarsu Şebekesi", s. 96.

¹³² Erinç, Bilgin, Bener, "Gerede Civarında Akarsu Şebekesi", s. 97.

Fotoğraf 1.16. Gerede (Melan) Çayı'ndan Bir Görünüm.

Kaynağını Kurşunlu ilçe sınırları içerisinde yer alan Çavundur beldesi yakınları ile Atkaracalar ilçe sınırları içerisindeki Badakpınar (Çama) köyü yakınlarından alan Çerkeş (Ulus) Çayı, irili ufaklı bir çok dere ile beslenir (Fotoğraf 1.17). Çaya güneyden karışan akarsuların büyük çoğunluğu sürekli akarsu durumunda iken kuzeyden karışanların çoğu geçici akarsu karakterindedir. Depresyonun güneyindeki dağlık sahanın kuzeyine göre daha yüksek ve daha uzak olması güneydeki akarsuların tali akarsularla ve kaynaklarla beslenmelerine ve büyümelerine imkân tanımıştır. Buna karşın kuzeydeki akarsular kaynağını depresyona yakın dağlık alanlardan aldığından kısa boyludur ve bakımın da etkisiyle yaz aylarında çoğu kurumaktadır.

Çerkeş Çayı'nın en önemli kollarını güneyden karışan Değirmen Dere, Hacılar Deresi, Karaağaç Deresi, Yakuplar Deresi, Kılıçça Deresi, Kuruçayır Deresi, Ilıca Deresi, Kıflan Deresi, Beşir Deresi ve Akdere ile kuzeyden karışan Kadıözü Deresi, Aliözü Deresi ve Değirmen Dere oluşturmaktadır.

Fotoğraf 1.17. Çerkeş Çayı'ndan Bir Görünüm.

Hacılar Deresi'nin en önemli kollarını oluşturan Elden, Yayla ve Hayatkaya dereleri, kaynaklarını 1900 m yüksekliklerden aldıktan sonra kabaca kuzeydoğu yönünde eğimli ve ormanlık bir alandan geçerek Hacılar köyünün güneydoğusunda birleşirler. Bu noktadan sonra Hacılar Deresi adını alan dere, eğimin azalmasıyla tabanlı bir vadi içerisinde akarak Kıran Tepe yakınlarında Çerkeş Çayı'na karışır. Hacılar Deresinin aşağı çığırındaki verimli tarım alanlarını sulamak için Hacılar köyünün güneyine baraj inşaatı planlanmaktadır.

Hacılar Deresi'nin doğusundaki Değirmen Dere, Güzelyurt köyü yakınlarından kaynağını aldıktan sonra kuzey yönünde tabanlı bir vadiyi izleyerek Saşak beldesi içerisinde geçtikten sonra Çerkeş çayına karışır.

Çerkeş Çayı'nın bir diğer önemli kolu Yakuplar deresidir. Kaynağını 1886 m yükseklikteki Tülü tepe yakınlarından alan Yakuplar Deresi küçük kollarla da beslenerek eğimli bir yatak içerisinde kuzey yönünde akar. Örenköy'e geldiğinde yatak eğimi azalan derenin suları Pliyosen depoları üzerinde azalarak geçici bir karaktere dönüşür.

Çerkeş Çayı'na güneyden karışan akarsulardan biri de Kılıçça Deresi'dir. Kaynaklarını yaklaşık 1600 m yükseklikten alan Çorağın Dere; Kısaç Deresi ve

Mortluçapınar Deresi gibi kollarla beslenen bu dere, 1200 m seviyesinde tabanlı bir vadi içerisinde akış sergileyerek çaya ulaşır.

Sahanın güneyindeki akarsulardan bir diğeri geniş bir su toplama alanına sahip olan Kuruçayır Deresi'dir. Derenin kollarından Zinguldak Deresi, Işık Dağı'nın kuzey yamaçlarında 1800 m'ler seviyesinden kaynağını aldıktan sonra kuzeye yönelir. Manasur tepenin batısında Ilica Deresi adını alır. Ağaca köyü yakınlarında güneybatı yönünden gelen Sindallı Dere ile birleştikten sonra eski Ağaca köyü içinde güneybatıdan gelen Yumaklı Dere ile birleşerek Elma Dere adını alır. Daha sonra geçtiği yerlerde sırasıyla Yukarıöz Deresi, Aşağıöz Deresi ve Yortan Deresi adını alarak kuzeydoğu yönünde akar. Kiremitçi köyünün kuzeybatısında Kuruçayır deresi adını alır ve Deliklikaya'nın doğusundan Çerkeş Çayı'na karışır. Yoncalı köyü ile çaya karıştığı yer arasında genişçe tabanlı bir vadi içerisinde akan dere üzerinde (eski Ağaca köyünün olduğu yerde) bu sahadaki verimli tarım alanlarını sulama amacıyla Akhasan barajı yapılmaktadır¹³³.

Araştırma sahasının güneybatısındaki dağlık sahalardan kaynağını alan birçok dere mevcuttur. Genellikle eğim değerleri fazla olan bu akarsular kuzeydoğu yönünde V profilli derin vadiler içerisinde akış sergileyerek Çerkeş Çayı'na karışmaktadır. Bu derelerden en önemlileri Kıflan, Akyar, Beşir, Akdere ve Aktaş dereleridir.

Çerkeş Çayı'na güneyden karışan akarsular genel olarak güneybeti-kuzeydoğu yönünde akışa sahiptir ve kancalı drenajla¹³⁴ batı yönünde akan çaya bağlandıkları görülür. Eğim yönünde gelişmiş bu akarsular Kuzey Anadolu Fayı'nda meydana gelen oynamalar sonucunda meydana gelen Ulusu fayına yerleşen Çerkeş Çayı ile kapma dirsekleri oluşturmuştur¹³⁵.

Çerkeş Çayı'na kuzeyden karışan en önemli kollar; Doğdu Tepe (1476 m) yakınlarından kaynağını alarak güneybatı yönünde akan Kadıözü deresi ile Doğdu Dağı'nın güney yamaçlarından kaynağını alarak güneybatı yönünde akan Aliözü Deresi'dir. Bunların dışındaki akarsular geçici akarsu karakterinde küçük derelerdir.

¹³³ 21 Mayıs 2009 tarihinde tamamlanması planlanan barajın inşaatı halen devam etmektedir. Baraj inşaatı tamamlandığında 16.49 hm³ su hacmi ile 2.253 ha brüt alanın sulanacağı tahmin edilmektedir. (www.dsi.gov.tr, 17.06.2010).

¹³⁴ Sırrı Erinç, Turgut Bilgin, "Türkiye'de Drenaj Tipleri", *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, 4 (7), İstanbul 1956, s. 145.

¹³⁵ Erinç, Bilgin, Bener, "Gerde Civarında Akarsu Şebekesi", s. 90-99.

Kuzeydeki Gerede (Melan) Çayı'na karışan derelerin çoğu geçici akarsulardır ve oldukça dik vadiler içerisinde akarlar. Gerede Çayı'nın en önemli kolu Akdere'dir. Gerede Çayı vadisinin güney yamacını güneybatı-kuzeydoğu yönünde kesen bir fay üzerine yerleşmiş olan bu dere, Kabalı Dağı'nın kuzey yamaçlarından kaynağını aldıktan sonra kuzeydoğu yönünde akarak Kabak köyünü geçtikten sonra Gerede Çayı'na karışır.

Araştırma sahasındaki akarsulardan Hacılar ve Elma dereleri üzerinde D.S.İ. tarafından akım rasatları yapılmaktadır. Sahadaki akarsuların akım özellikleriyle ilgili genel bir fikir edinmek amacıyla bu iki akarsuya ait akım verileri yorumlanmaya çalışılmıştır.

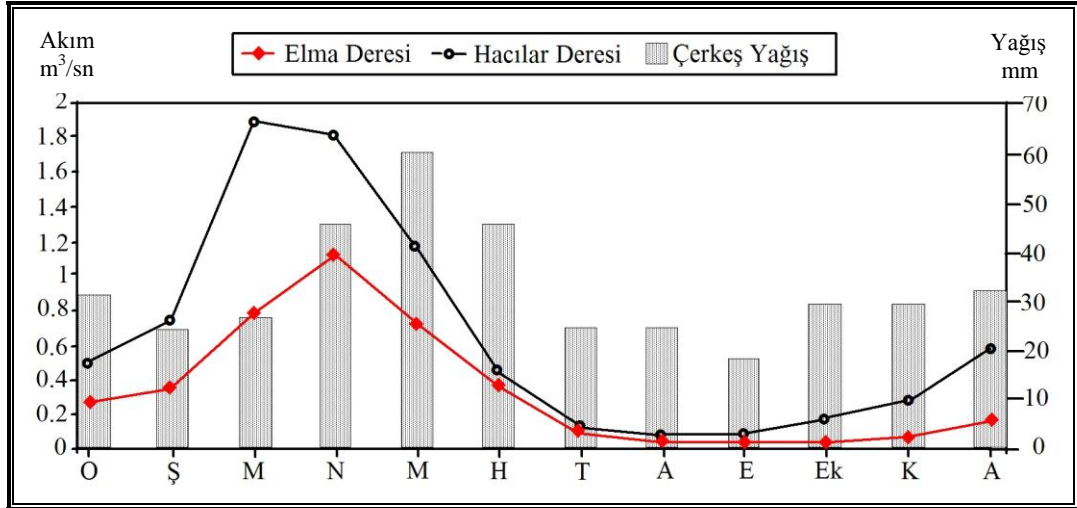
Hacılar Deresi üzerinde yer alan Yalıözü istasyonunda yapılan akım ölçümleri incelendiğinde (Tablo1.24, Şekil 1.15), yıllık ortalama $0.65 \text{ m}^3/\text{sn}$ olan akım değerlerinin mart ayında $1.89 \text{ m}^3/\text{sn}$ ile en yüksek, ağustos ayında $0.7 \text{ m}^3/\text{sn}$ ile en düşük seviyelerde olduğu görülür.

Elma Deresi üzerindeki Akhasan istasyonunda akım değerleri yıllık ortalama $0.35 \text{ m}^3/\text{sn}$ 'dir. En yüksek akım değeri nisan ayında $1.12 \text{ m}^3/\text{sn}$ ile, en düşük akım değeri ise, ekim ayında $0.05 \text{ m}^3/\text{sn}$ ile gerçekleşir.

Tablo 1.24. Elma (Akhasan) ve Hacılar Akım İstasyonlarına Ait Yıllık Akım Verileri (1980-2006).

İstasyon.	Aylar	O	Ş	M	N	M	H	T	A	E	Ek	K	A	Yıllık
Çerkeş	Yağış	31.9	23.5	27.4	46.7	60.1	46.8	24.6	24.4	18.5	29.7	29.1	32.3	395
Elma Deresi	Akım	0.28	0.35	0.79	1.12	0.73	0.38	0.12	0.06	0.06	0.05	0.07	0.17	0.35
	%'si	6.6	8.4	18.9	26.8	17.5	9.1	2.9	1.4	1.4	1.2	1.7	4.1	100
Hacılar Deresi	Akım	0.50	0.73	1.89	1.82	1.16	0.43	0.13	0.07	0.08	0.16	0.27	0.57	0.65
	%'si	6.0	9.3	24.3	23.4	14.9	5.6	1.7	0.9	1.0	2.0	3.5	7.4	100

Kaynak: D.S.İ. 5. Bölge Müdürlüğü verilerinden faydalanılmıştır.

Şekil 1.15. Elma (Akhasan) ve Hacılar Akım İstasyonlarına Ait Yıllık Akım Grafiği.

Her iki istasyon birlikte değerlendirildiğinde, akarsu akım değerlerinin büyük bir kısmının ilkbahar aylarına ait olduğu görülür. Yaz aylarında düşüğe geçen akım değerleri en düşük seviyeye sonbahar aylarında erişir. Kış aylarında ise tekrar artışa geçer. Buna göre araştırma sahasında akarsuların akım değerleri üzerinde yağış rejiminin ve ilkbaharda görülen kar erimelerinin etkili olduğu söylenebilir.

Tarımsal açıdan önemli bir potansiyele sahip olan Çerkeş Depresyonu, genellikle akarsu kotundan yüksek olduğundan sulama suyu ihtiyacı büyük sorun haline gelmiş ve bu durum tarımsal verim düşüklüğüne yol açmıştır. Bu sebeple araştırma sahasında Elma Deresi üzerinde 01.04.1996 yılında inşaatına başlanan ve bugün (2010) yapımı tamamlanmak üzere olan Akhasan barajı ile 1.906 ha net arazi sulanması hedeflenmektedir. Ayrıca Hacılar Deresi üzerinde kurulması düşünülen Hacılar barajının projesi yapılmış fakat uygulamaya geçirilememiştir. Bunun için Akhasan barajının bitirilmesi ve uygulama sonuçlarının değerlendirilmesi beklenmektedir ¹³⁶.

Çerkeş Çayı üzerinde gözlenen en önemli çevre sorunu kirliliktir. Nitekim yerel halk ile yapılan mülakatlarda son yıllarda artan sanayi tesislerine paralel olarak Çerkeş Çayı'nın da kirlendiği, zaman zaman toplu balık ölümleri gibi çevre sorunlarının yaşandığı ve çaydan eskisi gibi yararlanılamadığı dile getirilmiştir.

¹³⁶ Osman Karaelmas, *Çerkeş Havzasının Optimal Alan Kullanımının Belirlenmesi Üzerine Bir Araştırma*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara 2003, s. 95.

1.4.2. Kaynaklar

Bilindiği gibi yer altı sularının doğal olarak yer yüzeyine çıktıkları yerlere **kaynak** denir. Yer altı sularının doğal yollardan yer yüzeyine çıkması su tablasının topoğrafya yüzeyi tarafından kesilmesi yoluyla olabileceği gibi artezyen kaynaklarında olduğu şekilde, tutuklu yeraltı sularının kendilerine ulaşan kırık veya fay düzlemleri boyunca yükselmeleri yoluyla da olabilir¹³⁷.

Araştırma sahasında yamaç kaynakları, artezyen kaynakları ve fay kaynakları şeklinde yer altı suları yüzeye çıkar. Kalker, bazalt ve andezitlerden sızan sular genellikle yamaç kaynakları halinde, depresyon tabanındaki pliyosen depoları ve alüvyonlar içerisine sızan sular ise artezyen kaynakları ile yüzeye çıkmaktadır. Bunların yanı sıra kırıkların yer aldığı sahalarda ise fay kaynakları yer alır.

Araştırma sahasında Kadıköy sınırları içerisinde yer alan Ilıca fayı çevresindeki kaynaklar, fay kaynaklarına örnek olarak gösterilebilir. Bu sular Çerkeş Belediyesi tarafından depolanarak içme suyu amaçlı kullanılmak üzere pompalarla ilçe merkezine basılmaktadır¹³⁸.

Araştırma sahasında hemen her köyde 2-3 kaynak mevcuttur. Ayrıca köy yakınlarındaki kaynak suları kaptajlarla toplanarak tahliye borularıyla köylerdeki çeşmelere ve depolara getirilmekte ve şebekelere verilmektedir. Bu sayede sahadaki köylerin tamamında şebeke suyu mevcuttur (Fotoğraf 1.18).

İçme ve kullanma suyu açısından büyük öneme sahip olan kaynaklar araştırma sahasındaki akarsuları da beslerler. Yeterince kaynak tarafından beslenen akarsular yıl boyunca akışını sürdürmektedir. Buna karşın kısıtlı kaynaklarla beslenen akarsuların ise yaz aylarında kuruduğu gözlenir.

¹³⁷ M. Yıldız Hoşgören, *Hidroğrafya'nın Ana Çizgileri I*, İstanbul Üniv. Yay. No: 2619, Coğrafya Enst. Yay. No: 111, İstanbul 1992, s. 35.

¹³⁸ Koçbay, *Kösehamamı Kaplıcası ve Dolayının (Çankırı-Çerkeş) Hidrojeoloji İncelemesi*, s. 21.

Fotoğraf 1.18. Araştırma Sahasında Hemen Her Köyde 2-3 Soğuksu Kaynağı Mevcuttur. Aliözü Köyünde Yer Alan Tarihi Bir Çeşmeden Görünüm.

Yoğun faylanmalara maruz kalmış araştırma sahasında sıcak su kaynakları da yer almaktadır. Bunlardan en önemlisi Ilıca Mahallesi'nin 600 m kuzeydoğusunda yer alan Kösehamamı kaynağıdır. Bu kaynak altı farklı noktadan çıkmaktadır. Bunlardan biri kaplıca tesisi içerisinde, ikisi tesisin güneyinde Çerkeş Çayı yakınında yer alırken diğer üçü Çerkeş Çayı'nın içerisine boşalmaktadır. Kösehamamı noktasında yapılan ölçümlerde 19.03.1973 tarihinde debisinin 1,1 l/sn, sıcaklığının ise 26,5 °C olduğu, 27.10.2001 tarihinde debininin 1,3 l/sn, sıcaklığın ise 26,1 °C olduğu tespit edilmiştir. Kaptajının iyi yapılamaması nedeniyle soğuk sular tarafından soğutulan ve hidrokimyasal olarak da özelliklerinin değişmesi beklenen kaynağın sıcaklığının 21-27 °C arasında değişmesi kaynağın soğuk sulardan etkilendiğini göstermektedir¹³⁹ (Fotoğraf 1.19).

¹³⁹ Koçbay, Kösehamamı Kaplıcası ve Dolayının (Çankırı-Çerkeş) Hidrojeoloji İncelemesi, s. 24.

Fotoğraf 1.19. Kaplıca Tesisi İçerisinde Yer Alan Kaynaktan Görünüm.

Sıcaklık gruplarına göre kaplıca sularından sıcaklığı 40 °C'nin üzerinde olanlara “sıcak”, 25-35 °C olanlarına “ılık”, 20-25 °C olanlarına “serin” ve 20 °C'den aşağı olanlarına soğuk kaynaklar denir¹⁴⁰. Jeotermal kaynağın sıcaklığa göre kullanım alanının sınırlarını belirleyen Lindal formülüne göre 30 °C civarındaki kaynaklar; yüzme havuzları, fermantasyon, damıtma, sağlık tesisleri gibi alanlarda kullanılabilir¹⁴¹. Bununla birlikte kaynağın debisi de işletmeye açılmasında ve işletme kapasitesinde belirleyici bir etkidir. Bu bağlamda mide, bağırsak, romatizma ve deri hastalıklarına iyi geldiği bilinen Kösehamamı kaynağının sondaj çalışmalarıyla debisi artırılabilir ve soğuk sularının kaynağa karışımı önlenebilirse küçük çaplı bir termal tesis kurulabilir.

Kösehamamı kaynağını değerlendirmek için özel sektör tarafından tesis yapılmıştır. Ancak bu tesis görüldüğü kadarıyla ihtiyaçları karşılamaktan uzaktır. Yöre halkı tarafından maden suyu amaçlı da kullanılan bu kaynak modern bir tesisle değerlendirilebilir.

¹⁴⁰ Ekodialog.com: Türkiye'nin Kaplıcaları ve Maden Suları, Erişim tarihi: 31.12.2010
http://www.ekodialog.com/Turkiye_ekonomi/turkiyenin_kaplica_maden_sulari.html.

¹⁴¹ Özen Kılıç, Ahmet Mahmut Kılıç, “Jeotermal Enerjinin Ülkemiz Açısından Önemi ve Çevresel Etkilerinin İncelenmesi”, *TMMOB Jeotermal Kongresi (23 - 25 Aralık 2009)*, Ankara 2009, s. 94.

1.4.3. Göletler

Araştırma sahasında doğal göl bulunmamaktadır. Ancak ilçe merkezine 3 km uzaklıktaki Çerkeş Orman Fidanlık Müdürlüğü sahasında dört adet suni gölet bulunmaktadır (Fotoğraf 1.20). Bunlardan birinci gölet 13.300 m², ikinci gölet 7.700 m², üçüncü gölet 13.730 m², dördüncü gölet ise 20.000 m² alana sahiptir. İlçe halkı tarafından rekreasyon alanı olarak kullanılan göletlerde sazan türü balıklar bulunmaktadır. Bu yüzden ilçenin yanı sıra özellikle Ankara ve Karabük gibi illerden ota balıkçılığı için hafta sonları tercih edilen bir saha durumundaydı. Ancak Çerkeş Orman İşletmesi'nin 24.11.2010 tarihinde yapmış olduğu ihale sonucunda özelleştirilmiştir. Göletlerin bulunduğu 252880 m²'lik arazi, lösemili ve kanserli çocuklar için ulusal düzeyde bir rehabilitasyon merkezi yapmak amacıyla Lösemili Çocuklar Vakfı (LÖSEV) tarafından satın alınmıştır.

Araştırma sahasında Bozoğlu köyü sınırları içerisinde 90 ha'lık bir gölet yer almaktadır. Asar Tepe'nin doğusunda yer alan Bozoğlu göleti Karaağaç Deresi üzerinde sulama amaçlı kurulmuştur.

Fotoğraf 1.20. İkinci Göletten Bir Görünüm.

Bunların yanı sıra Dikenli yaylasında iki adet, Bozoğlu yaylasında da bir adet hayvan sulama amaçlı yapılmış küçük göletler mevcuttur.

1.5. TOPRAK ÖRTÜSÜ

Toprak adı altında; yeryüzünü ince bir örtü halinde kaplayan, içinde küçük canlıların yaşadığı, üzerinde herhangi bir bitki çeşidinin yetişebileceği, kökenleri organik ya da inorganik maddelerden meydana gelmiş dinamik bir varlık anlaşılır. Bu tarife göre tabiatta rastlanan bir maddenin toprak sayılabilmesi için bunun,

1. İçinde küçük canlıların yaşayabilmesi,
2. Üzerinde bir bitki çeşidinin yetişebilmesi
3. Kökenleri organik ya da inorganik maddelerden meydana gelmiş olması gerekir¹⁴².

İnsanlar dünya üzerinde var oldukları andan itibaren toprak ile yakından ilgilenmişler ve tarımsal gereksinimlerini doğrudan veya dolaylı yoldan topraktan elde etmişlerdir. Toprak; insan, hayvan ve bitkilerin beslenmesinde doğal bir kaynaktır¹⁴³.

Ekonomik faaliyetlerin büyük bir kısmının tarım ve hayvancılığa dayandığı araştırma sahasında topraklardan en verimli bir şekilde yararlanılabilmesi için toprak tiplerinin ve niteliklerinin bilinmesi gerekmektedir. Bu yüzden çalışmanın bu bölümünde sahanın toprak özellikleri ele alınacaktır.

1.5.1. Toprak Tipleri

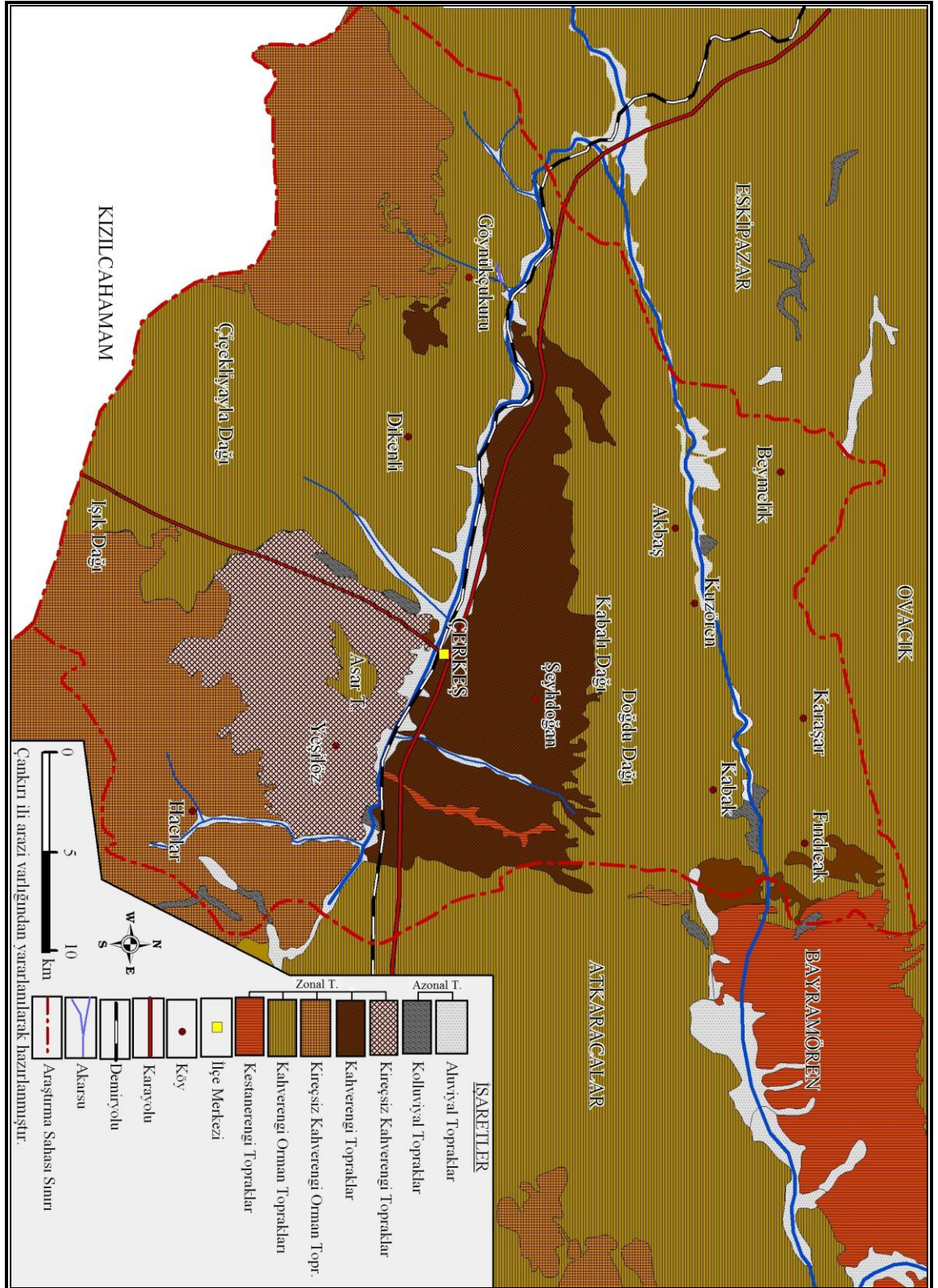
Bilindiği gibi toprak oluşumunda iklim, bitki örtüsü, ana materyal, yeryüzü şekilleri ve zaman faktörü belirleyici olan faktörlerdir. Kuşkusuz toprak oluşumunda en önemli rolü oynayan faktör iklimdir. Çünkü iklim doğrudan doğruya değişik bölgelerdeki kimyasal ve fiziksel çözülme şartlarını tayin ettiği gibi dolaylı olarak vejetasyon, drenaj ve hatta topoğrafya özellikleri üzerinde etkiye sahiptir¹⁴⁴.

Araştırma sahasında yukarıda bahsedilen faktörlerin etkisiyle 7 toprak grubu yayılış göstermiştir. Bunlar; alüviyal topraklar, kolüvyal topraklar, kahverengi orman toprakları, kireçsiz kahverengi orman toprakları, kestanerengi topraklar, kahverengi topraklar, kireçsiz kahverengi topraklardır (Harita 1.5).

¹⁴² Şevket A. Birand, *Toprak Jeolojisi*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1948, s. 1.

¹⁴³ Barış Mater, *Toprak Coğrafyası*, Çantay Kitabevi, İstanbul 2004 s. 1.

¹⁴⁴ Sırrı Erinç, "Türkiye'de Toprak Çalışmaları ve Türkiye Toprak Coğrafyasının Ana Çizgileri", *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 15, İstanbul 1965, s. 34.

Harita 1.5. Araştırma Sahası ve Çevresinin Toprak Haritası.

1.5.1.1. Azonal Topraklar

1.5.1.1.1. Alüviyal Topraklar

Türkiye'nin her tarafında mevcut olan küçük veya büyük akarsu vadilerinde ve sahillerdeki nehir ağızlarında meydana gelen deltalarda yakın zamanlarda depo edilmiş materyaller mevcuttur. Bunlar alüviyal toprakları oluştururlar. Mahiyetleri itibariyle sel veya taşkın sularının getirip yaydığı alüviyonlardan ibarettirler¹⁴⁵.

Araştırma sahasındaki Alüviyal topraklar, akarsuların yüksek sahalardan aşındırıp taşıdığı materyalleri eğimin azaldığı alçak sahalarda ya da vadi yabanlarında biriktirmesi ile oluşmuştur.

Azonal sınıftaki bu toprakların fiziksel ve kimyasal yapısını alüvyonun kaynaklandığı ana materyalin özelliği, taşınma ve birikme sırasındaki değişmeler etkilemektedir¹⁴⁶. Çevredeki kalkerli arazilerden kaynağını alan bu topraklar kireç bakımından nispeten zengindirler. Bünyelerinde horizonlaşma ya hiç yok ya da çok az belirgindir. Üst toprak alt toprağa belirsiz olarak geçiş yapar. İnce bünyeli ve taban suyu yüksek olanlarda geçirgenlik azdır. Yüzey nemli ve organik maddece zengindir. Kaba bünyeliler ise iyi drene olduğundan yüzey katları çabuk kurur¹⁴⁷.

Çerkeş ilçesinde alüviyal topraklar kapladıkları yaklaşık 3739 hektarlık alanı ve % 4,1'lik oranı ile tüm toprak grupları içerisinde beşinci sırada yer alır. Çerkeş Depresyonu'nda Çerkeş Çayı boyunca ve çaya karışan derelerin aşağı çığırlarında yayılış gösteren bu topraklar Gerede (Melan) Çayı vadisi boyunca dar bir kuşakta görülür. İklim koşulları elverdiği sürece her türlü tarım ürününün yetişebileceği bu topraklar üzerinde başta tahıllar ve yem bitkileri olmak üzere sınırlı alanlarda sebzeçilik ve meyvecilik faaliyetleri yürütülmektedir.

Çerkeş Depresyonu'nda yıllık sıcaklık ortalamalarının düşük olması ve yılın büyük bir bölümünde don olayı görülebilme ihtimali bu verimli topraklar üzerindeki ürün çeşidini sınırlandırmaktadır. Gerede (Melan) Çayı vadisinde nispeten uygun iklim koşulları sayesinde kavun, karpuz gibi ürünler dahi yetiştirilebilmektedir. Ancak

¹⁴⁵ Harvey Oakes, *Türkiye Toprakları*, Türk Yüksek Ziraat Mühendisleri Birliği Neşriyatı, Sayı: 18, İzmir 1958, s.53.

¹⁴⁶ İbrahim Atalay, *Toprak Oluşumu, Sınıflandırılması ve Coğrafyası*, Meta Basım Mat., İzmir 2006, s.448.

¹⁴⁷ Çankırı İli Arazi Varlığı, KHGM Yayınları, Ankara 1998, s. 18.

sahanın bu kesiminde göçe bağlı olarak nüfusun hızla azalması neticesinde tarımsal üretim oldukça azalmıştır.

Araştırma sahasındaki alüviyal toprakların büyük bir kısmı I. ve II. sınıf tarım alanlarını oluşturmaktadır. Sulamanın yapıldığı alanlarda tarım ürünlerinden yüksek verim alınabilmektedir. Bitkilerin yetişmesi için gerekli olan mineral ve organik maddelerce zengin bu topraklarda en fazla ekilen ürünler buğday, arpa, fiğ, korunga ve yoncadır. Bu ürünlerin tercih edilmesinde iklim koşullarının yanında hayvancılık faaliyetlerinin yaygın olması da etkili olmuştur. Bunların dışında patates, kuru fasulye, taze fasulye, elma, armut ve üzüm gibi ürünler de yetiştirilmektedir.

İlçede nüfus yoğunluğunun en fazla olduğu kesimleri Alüviyal topraklar oluşturur. Çerkeş kasabasının ve bazı köylerin kurulup gelişmesinde verimli Alüviyal toprakların büyük etkisi olmuştur.

1.5.1.1.2. Kolluviyal Topraklar

Yüksek kısımlardan kopan kaya parçaları ve taşlar daha çok yerçekimi kuvvetinin etkisiyle aşağılara doğru hareket ederek eteklerde birikirler. Bu materyale kolluviyal materyal adı verilir. Kolluviyal materyal bir dereceye kadar bütün eğimli yerlerin eteklerinde bulunursa da daha çok çığların, arazi kaymalarının fazla bulunduğu dağlık bölgelerde önemlidir. Bu tür toprakların ana materyali ise genellikle kaba yapılıdır ve homojen değildir¹⁴⁸.

Araştırma sahasında 1122 hektarlık alanı ve % 1,2'lik oranıyla ilçedeki topraklar içerisinde altıncı sırada yer alan kolluviyal topraklar eğimli yamaçların eteklerinde ve vadi kenarlarında yer alır. Özellikle Gerede (Melan) Çayı vadisine inen derelerin ağız kısımlarında görülür. Genellikle birikinti konilerine tekabül eden bu toprakların büyük bir kısmı I. ve II. sınıf arazilerdir ve üzerlerinde sebzeçilik, meyvecilik ve tahıl tarımı faaliyetleri yürütülür.

---

¹⁴⁸ Abdülselem Ergene, *Toprak Biliminin Esasları*, Öz Eğitim Yay. Dağ. Ltd. Şti., Konya 1997, s. 31.

1.5.1.2. Zonal Topraklar

1.5.1.2.1. Kahverengi Orman Toprakları

Kahverengi orman toprakları kireççe zengin ana madde üzerinde oluşur. Profilleri A (B) C şeklinde olup, horizonlar birbirine tedricen geçiş yapar. A horizonu çok gelişmiş olduğundan iyice belirgindir. Gözenekli ve dağılğan bir yapıya sahiptir¹⁴⁹. Bu yüzden drenajları iyi derecededir. Ilıman-serin, ılıman-sıcak ve yağışlı iklim özelliklerine sahip, yıllık yağışın 620-870 mm olduğu 1200-2200 m yüksekliklerde ve eğimli yerlerde bulunmaktadır. Doğal vejetasyon yaprağını döken orman ağaçlarından kayın, gürgen ve bazı meşe türleri ile yeryer iğne yapraklı orman ağaçlarıdır¹⁵⁰. Çoğunlukla orman veya otlak olarak kullanılmaktadır. Tarım yapılanlarda verim yüksektir¹⁵¹.

Karadeniz Bölgesi'nde yaygın olarak görülen kahverengi orman toprakları, 48.241 hektarlık alanı ve % 53'lük oranıyla Çerkeş ilçesinin en büyük toprak grubunu oluşturmaktadır. Genellikle Kretase kalker arazileri üzerinde gelişmiş olan bu topraklar Eosen arazileri üzerinde de gelişme imkânı bulabilmişlerdir. Bu yüzden araştırma sahasının kuzeyinde ve güneyinde bu formasyonlara paralel olarak geniş yayılış göstermektedirler. Kahverengi orman topraklarının büyük çoğunluğu kullanım kabiliyetleri açısından VI. ve VII. sınıf alazilere karşılık gelir. Bu toprakların büyük çoğunluğu orman örtüsüyle kaplıdır. Ormanların tahrip edildiği sahalarda step toplulukları yayılış göstermiştir. Ormanların tahrip edildiği kesimler kuvvetli erozyon tehidiyle karşı karşıyadır.

1.5.1.2.2. Kirecsiz Kahverengi Orman Toprakları

Kirecsiz kahverengi orman toprakları Çerkeş ilçesinde 16.063 hektarlık yüzölçümü ve % 17.6'lık oranı ile tüm toprak grupları içerisinde ikinci sırada yer alır. Bu topraklar, A (B) C profilli topraklardır. A horizonu iyi oluşmuştur ve gözenekli bir yapısı vardır. B horizonu zayıftır. Kahverengi ve koyu kahverengi granüller veya yuvarlak köşeli blok yapıdadır¹⁵². Kirecsiz kahverengi orman toprakları, yağış

¹⁴⁹ Çankırı İli Arazi Varlığı, s. 21.

¹⁵⁰ Ergene, *Toprak Biliminin Esasları*, s. 451.

¹⁵¹ Çankırı İli Vereimlilik Envanteri ve Gübre İhtiyaç Raporu, KHGM Yayınları, Ankara 1987, s. 4.

¹⁵² Çankırı İli Arazi Varlığı, s. 21.

miktarının 600 mm'nin üzerinde olduğu yarı nemli-nemli alanlarda¹⁵³ ve genellikle yaprağını döken orman örtüsü altında gelişme gösterir.

Araştırma sahasında kireçsiz kahverengi orman toprakları Miyosen volkanik arazileri üzerinde dağılıp sergilemektedir. Göynükçukuru köyünün güneyinde, Hacılar ve Güzelyurt köyleri çevresinde ve Kısaç köyü güneyindeki dağlık sahalarda yayılıp gösterirken Hacılar Deresi'nin doğusunu takip ederek depresyon tabanına kadar sokulur. Çoğunlukla orman örtüsüyle kaplı olan bu grup topraklar üzerinde ormanların tahrip edildiği sahalarda bozkır örtüsü yayılıp sergiler. Bu sahalarda kuru tarım alanları ve mera olarak kullanılmaktadır.

1.5.1.2.3. Kahverengi Topraklar

Kireçsiz kahverengi topraklar araştırma sahasında 12.493 hektar yüzölçümüne sahiptir. İlçe topraklarının % 13,7'sini oluşturan bu topraklar, çeşitli maddelerden oluşan A B C profillerine sahiptir. Oluşumlarında kalsifikasyon rol oynar. Bu işlem sonucunda bünyelerinde çok miktarda kalsiyum bulunur. Erozyona uğrayanlarda A ve C horizonları görülür. Doğal drenajları iyidir¹⁵⁴. Bu topraklar yıllık ortalama yağış miktarının 400 mm'nin altında, yıllık ortalama sıcaklığın 8-12°C civarında olduğu depresyon alanlarında, bozkır sahalarda görülür¹⁵⁵.

Araştırma sahasında kahverengi topraklar Ezber Dağı, Kabalı Dağı ve Doğdu Dağı'nın oluşturduğu dağlık sahanın güney yamaçları ile Çerkeş çayının oluşturduğu Alüviyal saha arasında yayılıp gösterir. Bozkır örtüsüyle kaplı bu topraklar çoğunlukla kuru tarım ve mera alanı olarak kullanılmaktadır (Fotoğraf 1.21).

¹⁵³ Atalay, *Toprak Oluşumu, Sınıflandırılması ve Coğrafyası*, s. 409.

¹⁵⁴ Çankırı İli Arazi Varlığı, s. 22.

¹⁵⁵ Atalay, *Toprak Oluşumu, Sınıflandırılması ve Coğrafyası*, s. 420.

Fotoğraf 1.21. Araştırma Sahasındaki Kahverengi Topraklardan Görünüm.

1.5.1.2.4. Kireçsiz Kahverengi Topraklar

Araştırma sahasında 8.735 hektar alana sahip kireçsiz kahverengi topraklar, büyük toprak grupları içerisinde % 9,6'lık oranla dördüncü en büyük grubu oluştururlar. Bu topraklar A (B) C profilli topraklardır. Asit ana madde üzerinde olduğu kadar kireçtaşı üzerinde de oluşabilir¹⁵⁶. Ilıman, sıcak-ılıman, yağışlı veya orta derecede yağışlı iklim koşullarında oluşmaktadır. Yıllık yağış ortalaması 500-750 mm arasındadır. Doğal bitki örtüsü yapraklarını döken seyrek orman ağaçları, yer yer iğne yapraklı orman ağaçları, seyrek çalılıklar, orta ve yüksek boylu çayır otlarıdır. Daha çok tahıl ve ayçiçeği ekilmektedir. Baklagiller ve diğer bitkilere de yer verilmektedir¹⁵⁷.

Araştırma sahasında Çerkeş Çayı'nın güneyinde Yalıözü, Yeşilöz, Bozoğlu, Türbaşı ve Yakuplar köylerinde yayılış gösteren kireçsiz kahverengi topraklar tahıl tarımı ve mera alanı olarak kullanılmaktadır (Fotoğraf 1.22).

¹⁵⁶ Çankırı İli Arazi Varlığı, s. 23.

¹⁵⁷ Ergene, *Toprak Biliminin Esasları*, s. 450-451.

Fotoğraf 1.22. Yeşilöz Köyünde Kireçsiz Kahverengi Topraklar Üzerinde Yer Alan Mera Alanları.

1.5.1.2.5. Kestanerenkli Topraklar

Çerkeş ilçesinde büyük toprak grupları içerisinde en az alana sahip topraklar 200 hektar ile kestane renkli topraklardır. Bu topraklar ilçedeki toprakların sadece % 22'sini oluşturmaktadır. A B C profiline sahip, kalsifikasyon sonucu oluşmuş zonal bir topraktır. A horizonu 30-50 cm kalınlıkta, granüler yapıda, orta derecede organik maddeli, dağılabilir kıvamlı ve koyu kahverengidir. A horizonunun pH'ı nötr ve kalevidir¹⁵⁸. Yıllık ortalama yağış miktarının 400 mm'nin üzerinde olduğu, yıllık ortalama sıcaklıkların 6-10°C arasında değiştiği sahalarda görülürler. Bu topraklar üzerinde uzun boylu bozkır, bozkır çayırları ile meşe ve karaçamlardan oluşan kurakçıl ormanlar yaygındır¹⁵⁹.

Araştırma sahasında Dodurga ve Afşar köyleri arasında görülen kestanerenkli topraklar meşe ve karaçamlardan oluşan seyrek kuru ormanlarla kaplıdır. Ormanaltı örtüden yoksun olan bu toprakların eğimin fazla olmasından dolayı kuvvetli erozyona maruz kaldığı görülür.

¹⁵⁸ Çankırı İli Arazi Varlığı, s. 22.

¹⁵⁹ Atalay, *Toprak Oluşumu, Sınıflandırılması ve Coğrafyası*, s. 421.

Araştırma sahasındaki topraklarda bazı problemler görülmektedir. Bunlardan en önemlisi **toprak erozyonudur**. Doğal bitki örtüsünün tahrip edilmesi, yamacın doğal profilinin bozulması ve arazinin yanlış kullanımı gibi insanın çeşitli etkinliklerine bağlı olarak oluşan erozyon, ekolojik dengenin bozulmasına, üretimin düşmesine bunların sonucunda da kıtlık ve açlığın baş göstermesine yol açan tehlikeli bir süreçtir¹⁶⁰.

Araştırma sahasında erozyonu kuvvetlendiren faktörlerden bir tanesi, toprağın nem kazanması ve besin maddeleri yönünden iyileşmesi için sürüldükten sonra bir ya da birkaç yıl dinlendirilmesi anlamına gelen nadas uygulamasıdır. Yağış değerlerinin düşük olduğu sahada tarım arazisi olarak kullanılan 195.690 dekarlık arazinin 164.090 dekarında nadaslı kuru tarım yapılmaktadır. Başka bir ifadeyle tarım arazilerinin % 91.8'inde nadas uygulaması söz konusudur. Yörede “herk etme” olarak ifade edilen nadas uygulaması ile sürülüp boş bırakılan toprak yüzeyinde kökleri vasıtasıyla toprağı koruyan bitki örtüsü bulunmaz. Toprağı tutacak bir unsur olmadığından rüzgâr, yağış gibi dış kuvvetlerin aşındırıcı etkisi artar ve yüzeydeki verimli topraklar taşınır. Bunun sonucunda da tarım arazileri giderek verimsizleşir.

Araştırma sahasında nadaslı kuru tarımın yerine sulamalı tarıma geçilmelidir. Sulama amaçlı yapılan Akhasan Barajı tamamlandığında tarım arazilerinin önemli bir kısmında sulamalı tarıma geçileceği tahmin edilmektedir. Ayrıca Hacılar Deresi üzerine düşünülen Hacılar Barajı'nın da yapılmasıyla sahadaki nadas alanları önemli ölçüde azalacaktır.

İlçede nadas uygulaması yerine nöbetleşe ekim yapılarak toprağın boş kalması önlenmeli, özellikle erozyon riskinin yüksek olduğu alanlarda kök sistemleri gelişmiş ürünlerin tercih edilmesi sağlanmalıdır.

Çerkeş ilçesinde erozyonu artıran bir diğer faaliyet de mera alanlarının erken ve aşırı otlatılmasıdır. İlçede hayvan sayılarının meraların taşıma kapasitesinden fazla olması ve meralarda aşırı otlatma yapılması da erozyon yoluyla toprak kaybına yol açmaktadır. Mera alanlarının taşıma kapasitelerinin belirlenip kontrollü bir şekilde hayvan otlatılmasının bu sahalardaki erozyonu azaltacağı söylenebilir. Ayrıca yörede ahır hayvancılığı teşvik edilerek meralardaki baskı azaltılabilir.

¹⁶⁰ Cemalettin Şahin, Şengün Sipahioğlu, *Doğal Afetler ve Türkiye*, Gündüz Eğitim ve Yay., Ankara 2003, s. 410.

Araştırma sahasında bitki örtüsünün tahrip edildiği eğimli sahalar da kuvvetli erozyon tesiriyle karşı karşıyadır. Özellikle Gerede (Melan) Çayı'nın kuzey ve güney yamaçlarında bitki örtüsünün cılızlaştığı sahalar toprak erozyonunun yoğun olduğu sahalardandır. Bu kesimde uzun ve güçlü kök sistemi sayesinde toprağı erozyona karşı koruyan geven topluluklarının olduğu alanlarda erozyonun daha az olduğu dikkat çeker.

Araştırma sahasında erozyonu arttıran faktörlerden biri de Bulut'un¹⁶¹ bir çevre felaketi olarak ifade ettiği **anız yakma** olayıdır. Arazi çalışmaları sırasında sahanın değişik kesimlerinde hububat hasadından sonra kalan bitki artıklarının yakıldığı gözlenmiştir (Fotoğraf 1.23). Yabancı otlardan kurtulma ve toprağın daha kolay işlenmesi adına yapılan bu uygulamanın; toprak verimliliğinin azalması, topraktaki canlıların besleneceği organik maddelerin ortadan kalkması, topraktaki canlı organizmaların yok edilmesi ve toprağın rüzgâr ve akarsu aşındırmasıyla süpürülmesi gibi birçok olumsuz sonucu vardır.

Fotoğraf 1.23. Araştırma Sahasında Anız Yakma Yaygın Olarak Gözlenir.

Bütün bunlar neticesinde toprakta yetiştirilecek kültür bitkisi için uygun ortam bozulduğundan toprak verimsizleşir. Araştırma sahasında toprağa büyük zarar veren bu faaliyetin sona erdirilmesi için çiftçilerimiz anız yakmanın yarardan çok zarar getirdiği konusunda uyarılmalıdır. Uyarılara uymayanlara caydırıcı cezai müeyyideler uygulanmalıdır.

¹⁶¹ İhsan Bulut, "Türkiye'de Pek Önemsenmeyen Yeni Bir Beşeri Çevre Felaketi: Anız Yakma ve Sonuçlarına Coğrafi Yaklaşım", *Tabiat ve İnsan, Türk Tabiatını Koruma Vakfı Derneği*, Yıl:34, Sayı:4. Ankara 2000, s. 5.

İKİNCİ BÖLÜM BEŞERİ COĞRAFYASI

2.1. NÜFUS COĞRAFYASI

Sermaye birikimi, doğal kaynaklar, teknoloji, örgütlenme gibi ekonomik büyümenin temel unsurlarından biri olarak gösterilen nüfus, ülkelerin gelişiminde çok önemli bir yere sahiptir. Nüfusun miktarı, yapısı, eğitim durumu, sosyo-ekonomik nitelikleri incelenmeden sosyo-ekonomik sorunlara isabetli teşhis koymak ve çözüm yolları bulmak mümkün değildir¹⁶². Ayrıca geleceğe yönelik rasyonel planlamalar yapılabilmesi için de nüfusun özelliklerinin bilinmesi büyük önem arz eder.

İnsan ile çevre arasındaki ilişkiyi inceleyen beşeri coğrafya için yeryüzünde yaşayan insanların sayıları, dağılımları, hareketleri ve nitelikleri birinci derecede öneme sahip olaylardır. Yeryüzünde nüfusun dağılışı ve bu dağılıştaki farklı yoğunluklar üzerinde iklim, relief, toprak, doğal bitki örtüsü, hidroğrafya şartları ve yer altı kaynakları gibi çevresel unsurların etkilerinin araştırılması beşeri coğrafyanın konuları arasında yer alır. Öte yandan içinde buldukları fiziki ve beşeri çevreyi durmadan değiştirmeye ve ondan faydalanmaya çalışan insanın çevre üzerindeki tesir derecesi de doğal olarak her şeyden önce sayısına, az çok sık veya seyrek bulunmasına, büyük ya da küçük gruplar oluşturmaya, kültürel, ekonomik ve teknik gelişme seviyesine bağlıdır. Öyleyse yeryüzünde insanla ilgili bütün coğrafi olayların temelinde yatan ve bütün bu olaylara ışık tutan olay olarak nüfusa beşeri coğrafyada yer vermek gerekir¹⁶³.

Yukarıda ifade edilenler ışığında araştırma sahasının nüfus özelliklerinin bilinmesi, insan-çevre etkileşimi, potansiyelin belirlenmesi ve geleceğe dönük planlamaların sağlıklı bir şekilde yapılabilmesi açısından önem taşımaktadır. Bu yüzden çalışmanın bu bölümünde sahadaki nüfusun tarihi gelişimi, nüfus hareketleri, nüfusun yaş ve cinsiyet yapısı, eğitim ve sağlık durumu gibi temel demografik nitelikleri ve coğrafi dağılışı ele alınacaktır.

¹⁶² Alaettin Tandoğan, *Demografik Temel Kavramlar ve Türkiye Nüfusu*, Trabzon 1998, s. 2.

¹⁶³ Ali Tanoğlu, *Nüfus ve Yerleşme*, İ.Ü. Yay. No: 1183, Ed. Fak. Coğr. Neşr. No: 45, İstanbul 1966, s. 27.

2.1.1. Çerkeş'te Nüfusun Gelişimi

Yazılı kaynaklardan anlaşıldığı kadarıyla araştırma sahasının yerleşme tarihi, M.Ö. 41-32 tarihlerinde Roma generallerinden Antonios tarafından kurulması ile başlar. Antonipolis adı verilen Çerkeş'in ilk kuruluş yerinin bugünkü Aydınlar köyü olduğu sanılmaktadır. Roma İmparatorluğunun 396 yılında ikiye ayrılması sonucunda Çerkeş, Doğu Roma (Bizans) sınırları içerisinde kalmıştır. 1071Malazgirt Savaşı'nın Selçukluların zaferiyle sonuçlanmasının ardından Danişment Beyliği Komutanlarından Emir Karatekin; bu yörenin fethi için görevlendirilmiş ve 1074'te Çankırı'yı fethederek Türk topraklarına katmıştır. Emir Karatekin'in ölümünden sonra Danişmend ülkesinde saltanat kavgaları yaşanmış ve Çankırı yöresi 1132'de tekrar Bizanslıların eline geçmiştir. Ancak kısa süre sonra Anadolu'ya hâkim olan Sultan I. Mesut Çankırı yöresini Bizanslıların elinden geri almıştır¹⁶⁴.

Selçuklu Devletinin dağılmasından sonra Çankırı yöresi, Kastamonu ve çevresinde hüküm süren Candaroğullarının (İsfendiyaroğulları) hâkimiyetinde kalmıştır¹⁶⁵. I. Murad döneminde Osmanlı idaresine girdiyse de bu uzun süreli olmamıştır. I. Bayezid döneminde tekrar Osmanlı hâkimiyeti altına alınan şehir ve çevresi, 1402 Ankara Savaşı'ndan sonra Timur tarafından İsfendiyar Bey'e verilmiştir. Daha sonra Candaroğulları arasındaki iç çekişmeler nedeniyle Kasım Bey Osmanlılara sığınınca, (1417 yılında şehri ele geçiren) Çelebi Mehmet Çankırı'yı kendisine vermiştir. Ancak İsfendiyar Bey, II. Murad döneminde Çankırı'yı tekrar ele geçirmiştir.¹⁶⁶ 1461 yılında Trabzon seferi sırasında Fatih Sultan Mehmet'in Candaroğlu Beyliği'ne son vermesiyle Çankırı yöresi yeniden Osmanlı Devleti'nin topraklarına katılmış¹⁶⁷ ve Cumhuriyet dönemine kadar Osmanlı idaresinde kalmıştır.

Çerkeş, Bağdat seferi sırasında IV Murat'ın dikkatini çekmiştir. IV. Murat doğuya sefere çıktığında yol üzerinde (İstanbul, İzmit, Gerede, Çerkeş, Ilgaz, Tosya, Osmancık ve Amasya güzergâhı) bulunan Çerkeş'te bir ordugâh kurdurarak ordunun dinlenmesini emretmiştir. IV. Murat, Silahtar Mustafa Paşa'ya burayı imar etmesini söylemiş ve Silahtar Mustafa Paşa vasıtasıyla Çerkeş'te bir cami yapılmıştır. Muradiye Camisi

¹⁶⁴ *Cumhuriyetin 50. Yılında Çankırı*, Çankırı İl Yıllığı, Çankırı 1973, s.1.

¹⁶⁵ Candaroğulları Beyliği için Bkz: Yaşar Yücel, "*Çobanoğulları Beyliği-Candaroğulları Beyliği I*", Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1988.

¹⁶⁶ İlhan Şahin, "Çankırı", *DİA*, İstanbul 1993, VIII, 216.

¹⁶⁷ Yaşar Yücel, "*Çobanoğulları Beyliği-Candaroğulları Beyliği I*", Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1988, s. 109.

adıyları anılan bu cami daha sonra padişah I. Abdulhamid zamanında ıslah ve tamir edilmiştir. Sultan Abdülmecid zamanında Çerkeş Burhaniye Mahallesi kurulmuştur. IV. Murat'tan Osmanlıların son dönemine kadar Çerkeş önemli bir yerleşim yeri olmuştur. Camiler, medreseler, hamamlar kurulmuştur. Ancak 1902 ve 1944 yıllarında yaşanan depremlerde bu eserlerin çoğu yıkılmıştır. Özellikle 1944 depremi sonrasında ilçe dışına yaşanan göçler ilçenin uzun yıllar durağan bir seyir izlemesine neden olmuştur¹⁶⁸.

Araştırma sahası ve çevresinin nüfusu ile ilgili yazılı ilk kaynaklara Osmanlı döneminde rastlanmaktadır. Bu dönemde Çankırı Sancağı sınırları içerisinde yer alan Çerkeş Kazası'na ait ilk tahmini nüfus bilgilerine tapu tahrir kayıtlarından ulaşılabilmektedir. Kazanın tahrir kayıtlarına göre, ilk tahrirde 68 olan yerleşme sayısı son tahrirde değişmemiştir. Bu durum da yerleşmenin oturduğu şekilde yorumlanabilir¹⁶⁹. Yerleşme sayısında bir değişiklik olmamakla birlikte kazanın nüfusu %78,6'lık bir artışla 11.109'dan 19.837'ye yükselmiştir. Nüfusun köylere göre dağılışı incelendiğinde, 1521 tahririne göre 15 ile 444 arasında değişen köy nüfuslarının, 1579 tahririne göre ise 28 ile 800 arasında değiştiği gözlenir. (Tablo 2.1).

---

¹⁶⁸ Çerkeş Belediyesi Yıllığı, Çerkeş 2008, s.12.

¹⁶⁹ Ahmet Kankal, *Tapu Tahrir Defterlerine Göre 16. Yüzyılda Çankırı Sancağı*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1993, s. 88.

Tablo 2.1. Tahrir kayıtlarına göre 1521 ve 1579 yıllarında Çerkeş'e bağlı köylerin tahmini nüfusu.

Karye (Köy)	1521	1579	Karye (Köy)	1521	1579
Ağacık	80	157	Kadıözü	531	784
Ahur	267	413	Karaköşek	80	113
Akbaşlar	59	102	Karakınık	482	972
Akhasan	123	203	Karamustafa	184	408
Aksekir	105	258	Karyağdı	59	202
Alagönlük	230	365	Kaytaz (Kadıköy)	276	490
Alaşa	106	291	Kepez	95	160
Alayundlu	219	350	Köröz	63	150
Aliözü	195	373	Kısaca	234	354
Basmıl	408	664	Kızıllar	193	317
Bedil	126	221	Köprülü	126	258
Belekviranı	68	167	Kıvırcık-Kuyucak	170	383
Berçin	168	345	Lala İsa-Lala İlyas	53	107
Bozoğlu	411	800	Orman	78	203
Buğracık	223	385	Ortaköy	62	58
Çalıcaviran	348	534	Ovacık	319	429
Çamluca	48	113	Saray (Saçak)	307	539
Çömlekçi	132	311	Saraycık	163	387
Çukurca	93	242	Sülüler	77	121
Çukurviranı	444	795	Şeyh Doğan	249	434
Depecik	47	90	Tirbaşı	283	554
Dere	100	224	Viran	511	788
Dikenlü	250	404	Virancık	64	113
Dikmen	51	130	Viranlı	20	85
Elince	78	121	Yağmurviran	181	202
Elperek	102	143	Ya'kublar	128	240
Eşekviran	237	340	Yalaközü	140	318
Eymür	154	276	Yalnuzca	75	153
Hacılar	73	168	Yoncalu	275	370
Halkakolı	117	175	Yortan	113	187
Haspınar	106	176	Yumaklı	230	367
İlkiler	48	59	Yumrular	57	168
Kadı	15	28	Toplam*	11.109	19.837

Kaynak: Kankal, Çankırı Sancağı, Ankara 1993, s.133.

Sahaya ait ikinci nüfus verileri, 1896 tarihli Çankırı Sancağı Salnamesinde yer almaktadır. Salname kayıtlarından nüfusun erkek ve kadın sayıları öğrenilebildiği gibi köylerin ve kasaba merkezinin nüfusu hakkında bilgi edinilebilmektedir. Salnamelere göre Çerkeş'e ait 51 köyde toplam 8.619 nüfus yaşamaktadır. Köylerde yaşayan nüfusun % 48.6'sı erkek, %51.4'ü kadındır. Ayrıca köylerdeki nüfusun hane büyüklüğünün 7.1 olduğu görülür (Tablo 2.2).

* Aşağı Çukurca ile Yukarı Çukurca ve Aşağı Kadıözü ile Yukarı Kadıözü birlikte sayılmış, Yunuslar'a ait nüfus Buğracık ile verilmiştir.

Tablo 2.2. Salnamelere Göre 1896 Yılında Çerkeş'e Bağlı Köylerin Tahmini Nüfusları.

Karye (köy)	Hane	Erkek	Kadın	Toplam	Karye (köy)	Hane	Erkek	Kadın	Toplam
Ağa	22	111	145	256	Kadı	17	43	46	89
Ahiler	13	45	45	90	Kadıözü	35	72	87	159
Ahur	41	146	152	298	Karaağaç	6	39	47	86
Akhasan	19	59	58	117	Karaköşk	15	75	81	156
Aliözü	29	95	99	194	Karamustafa	21	88	95	183
Balkavak	16	51	58	109	Kınık	10	72	85	157
Basmul	5	23	29	52	Kısac	21	77	69	146
Bayındır	21	80	87	167	Kızillar	19	59	68	127
Bedil	29	103	99	202	Merkebviran	12	44	49	93
Boyuncak	14	30	36	66	Nahiler	4	36	39	75
Bozcaarmud	9	53	57	110	Ovacık	23	52	59	111
Bozoğlu	68	149	128	277	Özenli	17	55	58	113
Bölükviran	10	29	30	59	Saçak	100	355	367	722
Çalcıviran	30	82	78	160	Saraycık	34	155	160	315
Çömlekçi	11	45	48	93	Şeyhdoğan	34	110	92	202
Çördük	12	47	51	98	Türbaşı	42	132	127	259
Dağçukuran	16	44	48	92	Viran	60	172	157	329
Dağlı	5	40	46	86	Yakublar	28	147	168	315
Dereköy	43	123	90	213	Yalakçukuran	49	82	90	172
Dikenli	29	69	59	128	Yalaközü	27	145	157	302
Eymür	11	28	35	63	Yalnızca	9	40	59	99
Gelik	11	37	33	70	Yeniköy	28	102	115	217
Göynükçukuru	5	58	97	155	Yoncalı	18	99	95	194
Güris	10	42	59	101	Yortan	21	69	82	151
Hacılar	33	65	79	144	Yumaklı	41	179	185	364
Halkaoğlu	16	40	43	83	Toplam	1.219	4.193	4.426	8.619

Kaynak: Türkoğlu, Salnamelerde Çankırı 1999, s.479-480.

1896 tarihli Çankırı Sancağı Salnamesi'ne göre Çerkeş kasabesindeki 5 mahallede toplan nüfusun 3.301 olduğu görülür. Aynı yıl kasaba nüfusunun % 48,3'ü erkeklerden ve % 51,7'si kadınlardan oluşmuştur. Buna göre cinsiyet oranları bakımından kasabanın köylerle benzerliği dikkat çeker. Ayrıca 527 haneli kasabadaki 6,3'lük ortalama hane büyüklüğünün ise köylerden düşük olduğu görülür (Tablo 2.3). Bunun yanı sıra nüfusun köy ve kasaba oranları incelendiğinde, 11.920 olan toplam nüfus miktarının % 27,7'sinin Çerkeş kasabasında, % 72,3'ünün köylerde yaşadığı göze çarpar.

Tablo 2.3. Salnamelere Göre 1896 Yılında Çerkeş Kasabasına Bağlı Mahallelerin Tahmini Nüfusları.

Mahalle	Hane	Erkek	Kadın	Toplam
Karacalar (Karalar)	142	550	578	1.128
Okcular	133	250	292	542
Kurtlar	86	217	255	472
İdris	128	496	490	986
Hamidiye (Karamuklu)	38	83	90	173
Toplam	527	1.596	1.705	3.301

Kaynak: Türkoğlu, Salnamelerde Çankırı 1999, s.479.

Osmanlı idari yapısı içerisinde Kastamonu Vilayeti Çankırı Sancağı'na bağlı bir kaza olan Çerkeş, 1881/1882-1893 genel nüfus sayımına göre 26.957'si kadın 27.529'u erkek toplam 54.486 nüfusa sahiptir. Kaza nüfusunun tamamı Müslümanlardan

oluşmaktadır. 1914 yılında 63.632'ye çıkan kaza nüfusunun 63.519'unu Müslümanlar, 103'ünü Rumlar ve 10'unu Ermeniler oluşturmaktadır¹⁷⁰.

İlçenin nüfusu ile ilgili sağlıklı verilere Cumhuriyet döneminde yapılan nüfus sayımlarından ulaşılabilmektedir. Cumhuriyet döneminde ilk nüfus sayımı 1927 yılında yapılmıştır. Ancak bu sayımda sonuçlar en küçük idari ünite olarak kabul edilen köy bazında verilmemiş, il ve ilçe düzeyinde verilmiştir. Bu yüzden araştırma sahasının nüfus özellikleri hakkında ilk ayrıntılı bilgilere 1935 yılında yapılan ikinci nüfus sayımından ulaşılabilmektedir. Bu dönemde sahanın nüfusu 19.473* olarak hesaplanmıştır.

Araştırma sahasının nüfusu, 1935-2010 yılları arasında ele alınan 14 sayım döneminde çeşitli artış ve azalışlar sergilemiştir. 1935-1960 arasında aralıksız bir artış gösteren nüfus 1960-1965 döneminde bir miktar azalmış, 1965-1970 döneminde artışa geçmiş fakat 1970-1980 döneminde tekrar azalmıştır. 1980-2000 arasında artış gösteren nüfus, 2000-2010 döneminde ise keskin bir azalışa sahne olmuştur (Tablo 2.4, Şekil 2.1).

1935-1940 döneminde 19.473'ten 19.677'ye yükselen araştırma sahası nüfusu, yıllık % 0.21'lik bir artış sergilemiştir. Bu dönemde sahanın yıllık nüfus artış hızı Çankırı ilinin (% 0.70) ve Türkiye ortalamasının (% 1.96) oldukça altındadır. Bu durum geçim sıkıntısı nedeniyle ilçe merkezindeki erkek nüfusun bir kısmının dışarı göç etmesiyle açıklanabilir. Nitekim aynı dönemde kırsal nüfusun yıllık artış oranı (% 0.59) il geneline yakinken, ilçe merkezi nüfusu yıllık % -1.77 oranında azalmıştır. Yine bu dönemde kadın nüfus artarken (% 0.64) erkek nüfusun azalması (% -0.29) da bu durumu doğrular niteliktedir. Bununla birlikte aynı dönemde 1939 yılında II. Dünya Savaşı'nın başlaması ile ilçe erkek nüfusunun (özellikle de ilçe merkezi nüfusunun) önemli bir kısmının seferberlik ilanıyla silah altına alındığı söylenebilir. Kaldı ki 1940-1945 sayım döneminde erkek nüfusta hızlı nüfus artışı gözlenmektedir.

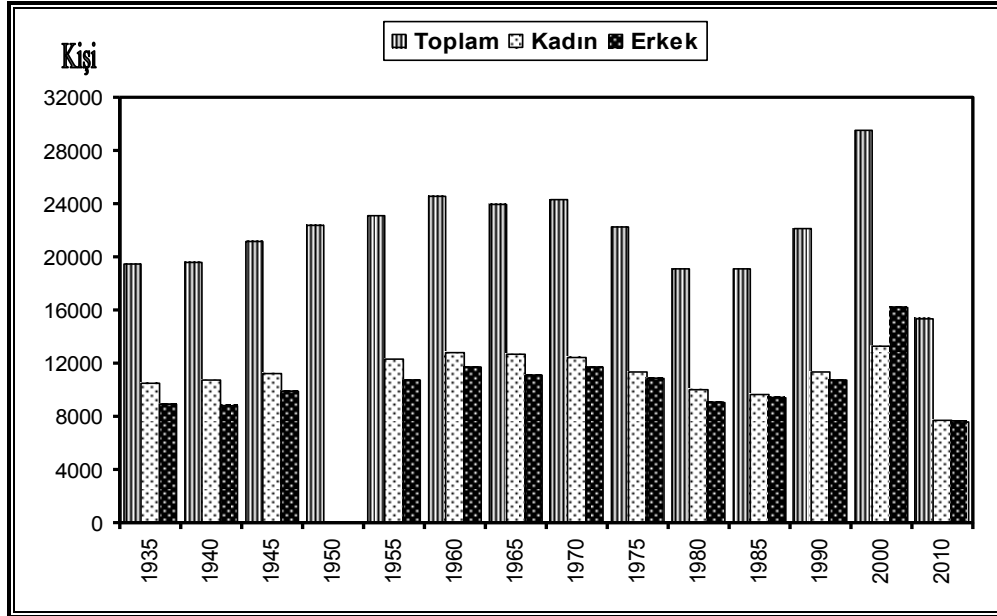
¹⁷⁰ Kemal H. Karpat, *Osmanlı Nüfusu 1830-1914*, Timaş Yayınları, İstanbul 2010, s. 294,378.

* Çerkeş ilçesi, 1940 yılına kadar Atkaracalar, 1945 yılına kadar Eskipazar ve 1959 yılına kadar Ovacık topraklarını da içine alan geniş bir idari alan oluşturmaktaydı. Ancak bahsedilen yıllarda Atkaracalar bucağının Kurşunlu'ya bağlanması, Eskipazar ve Ovacık'ın ilçe olarak Çerkeş'ten ayrılmasıyla ilçe 1960'da günümüz sınırlarına kavuşmuştur. Bu çalışmada geçmiş yıllarla günümüz arasında daha kolay bir şekilde kıyaslama yapabilmek için ilçenin 1935-1955 dönemindeki nüfusu günümüzdeki idari sınırları esas alınarak hesaplanmıştır.

Tablo 2.4. Çerkeş İlçesinde Sayım Dönemlerine Göre Nüfusun Gelişimi (1935-2010).

Yıllar	Erkek	Yıllık Gelişim %	Kadın	Yıllık Gelişim %	Toplam Nüfus	Yıllık Gelişim %
1935	8.966	--	10.507	--	19.473	--
1940	8.835	-0.29	10.842	0.64	19.677	0.21
1945	9.996	2.63	11.238	0.73	21.234	1.58
1950	--	--	--	--	22.431	1.13
1955	10.782	0.79	12.343	0.98	23.125	0.62
1960	11.715	1.73	12.882	0.87	24.597	1.27
1965	11.205	-0.87	12.779	-0.16	23.984	-0.50
1970	11.816	1.09	12.531	-0.39	24.347	0.30
1975	10.926	-1.51	11.434	-1.75	22.360	-1.63
1980	9.091	-3.36	10.032	-2.45	19.123	-2.90
1985	9.439	0.77	9.731	-0.60	19.170	0.05
1990	10.755	2.79	11.390	3.41	22.145	3.10
2000	16.301	5.16	13.318	1.69	29.619	3.38
2010	7.628	-5.32	7.777	-4.16	15.405	-4.80

Kaynak: DİE Genel Nüfus Sayımı İdari Bölünüş Bültenleri'nden hesaplanmıştır.

Şekil 2.1. Çerkeş İlçesinde Sayım Dönemlerine Göre Nüfusun Gelişimi.

1940-1945 döneminde sahanın nüfusu 19.677'den 21.234'e yükselmiştir. Bu dönemdeki yıllık nüfus artış hızı % 1.58 olarak gerçekleşmiştir. Aynı dönemde araştırma sahasında ülke geneli (% 1.06) ve Çankırı ili (% 1.48) yıllık nüfus artış hızının üzerinde bir nüfus artış hızı söz konusudur. Bu artışın nedeni silah altındaki erkek nüfusun terhis edilerek memleketlerine dönmeleridir. Çünkü adı geçen dönemde kadın nüfus 10.842'den 11.238'e çıkarak toplam % 3.35 oranında artarken, erkek nüfus 8835'ten 9996'ya çıkmış ve toplam % 13.15 gibi nispeten yüksek bir oranda artmıştır.

İkinci Dünya Savaşı sonrası kapsayan 1945-1950 döneminde araştırma sahası nüfusu yıllık % 1.13'lük artışla 21.234'ten 22.431'e yükselmiştir. Aynı dönemde nüfus artışı ülke genelinde % 2.17, il genelinde % 2.01 olarak gerçekleşmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesi ve seferberlik halinin kalkması ile birlikte ülke genelinde hızlı bir nüfus artış süreci yaşanırken ilçe nüfusu düşük oranda artmıştır. Sahadaki nüfus artışının düşük olması ilçe merkezinden ilçe dışına yaşanan göçlerle açıklanabilir. Nitekim bu dönemde kırsal nüfus yıllık % 1.52 artarken ilçe merkezi nüfusu yıllık % 1.33 azalmıştır.

Bu azalışın nedeni 1944 yılında ilçede meydana gelen depremdir. Depremde ilçede ne kadar can kaybı olduğu kesin olarak bilinmemekle birlikte yapılan anket ve mülakatlarda ilçe merkezindeki binaların yaklaşık % 75'inin yıkıldığı ve evleri yıkılanların önemli bir kısmının başta Ankara olmak üzere çevre illere göçtüğü ifade edilmiştir. Hatta 1944 depreminin ilçe için bir milat olduğu, bu deprem sonrasında ilçe merkezindeki varlıklı ve kültürlü ailelerin çoğunun ilçeden göçtüğü, bu durumun da ilçenin uzun yıllar durağan bir seyir izlemesine neden olduğu da ifade edilmektedir. Buna göre deprem neticesinde ilçe merkezinde yaşayan nüfusun kırsal kesimdeki nüfusa göre depreme daha fazla reaksiyon gösterdiği ve ilçe merkezinden göçlerin yaşandığı anlaşılmaktadır. Köylerde konut sorunu daha kolay çözülebilirken ilçe merkezinde bunun daha zor olması, depremin sosyo-ekonomik etkilerinin daha fazla hissedilmesi bu durumun nedenleri arasında gösterilebilir. Diğer yandan kırsal nüfusun, toprağa bağlı olduğundan yöre sakinlerinin gittikleri yerlerde toprağa kavuşmaları zordur. Ama şehirsiz alanlardaki işlerle uğraşanların bu tarz bir çıkmazlarının olduğu söylenemez. Örneğin memur nerede olsa memurluğunu yapar. Esnaf ya da işçinin de gittiği yerde aynı işi devam ettirme olanağı vardır. Bunun yanında ilçe merkezinde yaşayan halkın göç hareketlerine katılabilecek ekonomik güce sahip olması gibi nedenler de ilçe merkezinin köylere göre daha fazla göç vermesinde etkili olmuştur.

1950-1955 döneminde, araştırma sahası nüfusu toplam % 3.1'lik bir artışla 22.431'den 23.125'e yükselmiştir. Bu dönemdeki artış oranının Çankırı ili (5.0) ve Türkiye ortalaması (% 13.9) ile karşılaştırıldığında oldukça düşük kaldığı dikkat çeker. 1950'lerden sonra refah düzeyinin artması, salgın hastalıkların azalması neticesinde yüksek doğum ve düşük ölüm oranlarına bağlı olarak ülke nüfusu hızlı bir artış süreci

yaşarken¹⁷¹; araştırma sahasının nüfus artışının düşük olması, ilçe dışına yaşanan göçlerle açıklanabilir. Bu dönemde araştırma sahasında kırsal nüfus artışında (% 0.58) da bir önceki döneme göre bir azalma dikkat çekerken ilçe merkezinde (% 0.90) artış gözlenir. Bu durum kırsal kesimden ilçe merkezine ve ilçe dışına göçlerin başladığı şeklinde yorumlanabilir.

Ülkemizde en yüksek nüfus artış hızının (% 2.85) yaşandığı 1955-1960 döneminde, ilçe nüfusu ülke nüfus artış hızının yarısından az bir artış oranı sergileyerek 23.125'ten 24.597'ye yükselmiştir. İlçedeki nüfus artışının düşük kalmasında bu dönemde ilçeden Ankara, Karabük, Zonguldak gibi şehirlere göçlerin yaşanması etkili olmuştur.

1960-1965 sayım döneminde ilçe nüfusu 24.597'den 23.984'e düşmüştür. Toplam % 2.49 oranında gerçekleşen bu düşüşte ilçeden başta Almanya olmak üzere yurt dışına yaşanan göçler etkili olmuştur. Bu dönemde yurt dışına göçlerin büyük bir kısmını kırsal kesimden göçenler oluşturmuştur. Bunun yanı sıra nüfustaki azalışın bir kısmı II Dünya Savaşı'na bağlanabilir. İlgili dönemde II. Dünya Savaşı dolayısıyla ülkede seferberlik şartları içerisinde az doğum gerçekleşmesinin yanı sıra Türkiye nüfusu içerisinde çocuk sahibi olma şansı en yüksek olan 24-29 yaşında bulunanların anormal denecek kadar düşük bir oran göstermesi¹⁷² nüfus artış oranını düşürmüştür.

1965-1970 sayım döneminde ilçe nüfusu çok az bir artışla 23.984'ten 24.347'ye yükselmiştir. Bu dönemde nüfus artışının düşük olmasında ilçe dışına ve yurt dışına olan göçlerin devam etmesi gösterilebilir.

Araştırma sahasının nüfusu 1970-1975 döneminde 24.347'den 22.360'a düşmüştür. Bu dönemde ilçe nüfusu toplam % 8.15 oranında azalmıştır. İlçe nüfusunda azalışın yaşanmasında bu dönemde kadın nüfusunun da göç hareketine katılmasının etkili olduğu söylenebilir. Daha önceki dönemlerde özellikle yurt dışına göçen erkek nüfusun ailesini de yanlarına almaları aynı zamanda ilçedeki doğum oranlarını da düşürmüş ve ilçe nüfusunun azalmasında etkili olmuştur.

¹⁷¹ Tandoğan, *Demografik Temel Kavramlar ve Türkiye Nüfusu*, s. 56-57.

¹⁷² Besim Darkot, "Türkiye'de Nüfus Hareketleri", *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, Sayı:5-6, İstanbul 1954, s. 14.

1975-1980 döneminde de azalmaya devam eden ilçe nüfusu, 22.360'tan 19.123'e düşmüştür. Bu dönemde ilçe dışına yaşanan göçlerin yanı sıra düşük doğurganlık hızının ilçe nüfusunun azalmasında etkili olduğu söylenebilir.

1980-1985 döneminde ilçe nüfusu sadece 47 kişi artmıştır. Bu dönemde ilçe merkezi nüfusu toplam %59.54 oranında artışla 3.675'ten 5.863'e yükselmiştir. Buna karşın kırsal nüfus ise toplam % 13.86'lık azalışla 15.448'den 13.307'ye düşmüştür. Buna göre ilçe merkezindeki nüfus artarken kırsal nüfus azalmıştır. Köyler göçlerle nüfus kaybetmeye devam ederken ilçe merkezi bir miktar göç almıştır. Nitekim araştırma sahasında yapılan anket ve mülakat çalışmalarında 1980'den sonra daha önceki yıllarda çalışmak için gurbete çıkanların bir kısmının emeklilikle birlikte ilçeye dönüş yaptığı, dönüş yapanların ise ilçe merkezine yerleşmeyi tercih ettiği dile getirilmiştir.

1985-1990 döneminde ilçe nüfusu 19.170'ten 22.145'e yükselerek yıllık % 3.1 gibi yüksek bir oranda artış sergilemiştir. Bu dönemdeki artışın büyük bir kısmı yine ilçe merkezinde gerçekleşmiştir. İlçe merkezi nüfusundaki toplam % 46.5 artış oranı kırsal kesimden ve ilçe dışından ilçe merkezinin göç aldığı göstermektedir. Kırsal kesimde ise köylerin çoğunun nüfusu azalmasına rağmen 1986 yılında Karga köyünün kurulması ve Saçak (% 348.5) ile Güzelyurt (% 82.3) köylerindeki yüksek artış oranları kırsal nüfusun toplam % 2.0 artmasına neden olmuştur.

1990-2000 döneminde artış eğilimine devam eden ilçe nüfusu, toplam % 33.8'lik artışla 22.145'ten 29.619'a yükselmiştir. Bu dönemde ilçede erkek nüfus % 51.6 artarken kadın nüfus % 16.9 artmıştır. Bu durum gurbete göçen nüfusun bir kısmının emeklilikle birlikte ilçeye geri dönüş yapmasıyla ve 1995 yılında hizmete geçen Aytaç Et Entegre Tesisi ile birlikte istihdam alanının oluşması neticesinde dışarıdan göç almasıyla açıklanabilir.

Bununla birlikte özellikle 2000 nüfus sayımında ilçe nüfusunun çok fazla artmış olması nüfusun abartılı gösterildiği düşüncesini akla getirmektedir. Özellikle erkek nüfusta gözlenen fazlalık dikkat çekicidir. Nitekim bir önceki sayım dönemi olan 1990'da ve bir sonraki sayım dönemi olan 2010'da kadın nüfus erkek nüfustan fazla iken 2000 nüfusuna göre erkek nüfusun kadın nüfustan 2983 kişi fazla olduğu görülmektedir. Bu durum insanların sayım günü ikamet ettikleri yerler dışında sayıma

girmelerinden kaynaklanmaktadır. Sayımda nüfusun hazır bulunuşluğu (de facto) esas alındığı için insanlar nerede sayıma tabi olmuşlar ise oranın nüfus miktarı içerisinde değerlendirilmektedir¹⁷³.

2000-2010 döneminde Çankırı ili genelinde % 34'lük bir nüfus azalışı yaşanmıştır. Bu dönemde nüfus yıllık % 3.4 oranında azalmıştır. Merkez ilçe hariç tüm ilçelerde nüfus ciddi oranlarda azalmıştır (Tablo 2.5).

Tablo 2.5. Çankırı ve İlçelerinin Nüfus Değişimi (2000-2010).

	2000			2010			Yıllık Nüfus Artışı %		
	İlçe Merkezi	Kırsal	Toplam	İlçe Merkezi	Kırsal	Toplam	İlçe Merkezi	Kırsal	Toplam
Merkez	62508	16130	78638	69631	10959	80590	1.1	-3.2	0.2
Atkaracalar	5468	4509	9977	2013	2815	4828	-6.3	-3.8	-5.2
Bayramören	2697	3920	6617	690	1812	2502	-7.4	-5.4	-6.2
Çerkeş	15536	14083	29619	8658	6747	15405	-4.4	-5.2	-4.8
Eldivan	5708	3593	9301	3142	2459	5601	-4.5	-3.2	-4.0
İlgaz	11236	16717	27953	7383	6581	13964	-3.4	-6.1	-5.0
Kızılırmak	3008	8263	11271	2175	6187	8362	-2.8	-2.5	-2.6
Korgun	6031	2880	8911	2092	1943	4035	-6.5	-3.3	-5.5
Kurşunlu	11569	14649	26218	3937	5669	9606	-6.6	-6.1	-6.3
Orta	6045	20161	26206	3661	10792	14453	-3.9	-4.6	-4.5
Şabanözü	5996	8633	14629	5253	5163	10416	-1.2	-4.0	-2.9
Yapraklı	5384	15631	21015	1587	7718	9305	-7.1	-5.1	-5.6
Toplam	141186	129169	270335	110222	68845	179067	-2.2	-4.7	-3.4

Kaynak: 2000 nüfus sayımı ve Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (2010).

İlçe nüfusu 2000-2010* döneminde % 48.0'lık bir azalışla 29.619'dan 15.405'e düşmüş ve il genelinin üzerinde bir azalış değeri sergilemiştir. Bu dönemdeki nüfus azalışında ilçenin göç vermesinin etkili olduğu söylenebilir. Ancak bu kadar yüksek bir azalışı sadece göçle izah etmek yanlış olur. 2000-2010 döneminde nüfusun azalmasında etkili olan en önemli faktörlerin başında sayım yöntemindeki değişiklik gelmektedir. Nitekim Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi sonuçlarıyla nüfusun ikamet yerinde sayılması, ülke genelinde olduğu gibi ilçe nüfusunda da daha gerçekçi sonuçlar elde edilmesini sağlamıştır. Bu yöntemle özellikle belediyelerin genel bütçeden daha fazla pay alma ve bazı köylerin belde statüsü kazanma isteği gibi nedenlerle nüfuslarını çok gösterme isteklerinin büyük ölçüde önüne geçilmiştir.

¹⁷³ Erdal Akpınar, "2000 Genel Nüfus Sayımına Eleştirel Bir Bakış: Erzincan Örneği", *Doğu Coğrafya Dergisi*, Sayı:14, Erzurum 2005, s. 40.

* 2010 yılı nüfus verileri, Türkiye İstatistik Kurumu tarafından yürütülen Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS)'ne ait sonuçlardan derlenmiştir.

2.1.2. Kırsal Nüfus

Çerkeş ilçesinde kırsal nüfusun gelişim seyri genel olarak dört döneme ayrılabilir.

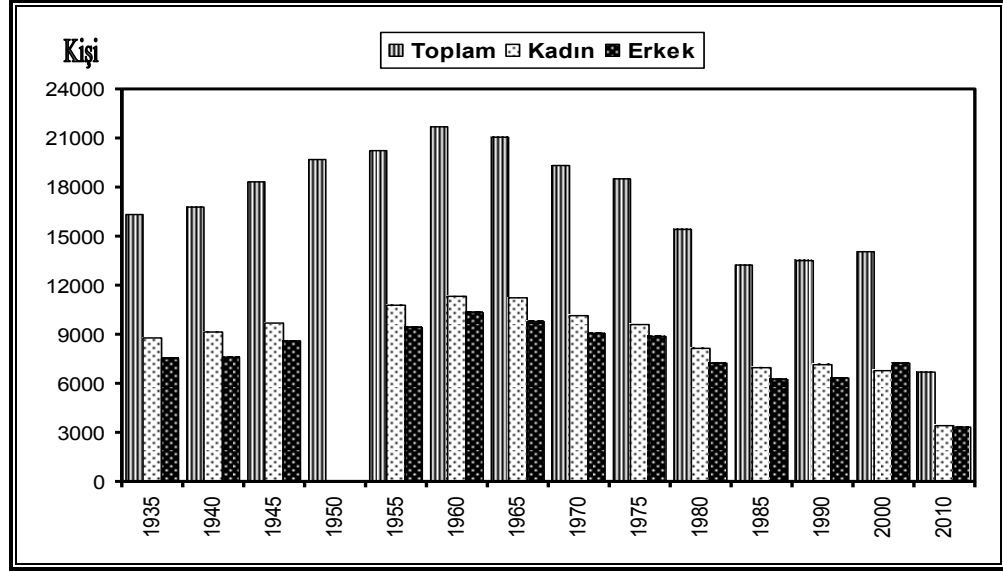
- 1935-1960 devresi
- 1960-1985 devresi
- 1985-2000 devresi
- 2000-2010 devresi

Araştırma sahasındaki kırsal yerleşmelerde 1935-1960 devresinde sürekli bir artış sergileyen nüfus, 16.343'ten 21.766'ya yükselmiştir. Bu devreyi kapsayan 25 yıllık süreçte kırsal nüfusa 5.423 kişi eklenmiş ve % 33.18'lik bir artış gerçekleşmiştir. Aynı devrede kırsal nüfusta en dikkat çeken durum nüfusun cinsiyet yapısıdır. Birinci Dünya Savaşı ve akabindeki Kurtuluş savaşında erkek nüfusun büyük bir kısmının kaybedilmesi, ülke genelinde olduğu gibi ilçede de kadın nüfusun erkek nüfusa oranla fazla olmasına yol açmıştır (Tablo 2.6, Şekil 2.2).

Tablo 2.6. Çerkeş İlçesinde Kırsal Nüfusun Sayım Dönemlerine Göre Gelişimi (1935-2010).

Yıllar	Erkek	Yıllık Gelişim %	Kadın	Yıllık Gelişim %	Toplam Nüfus	Yıllık Gelişim %
1935	7.550	--	8.793	--	16.343	--
1940	7.637	0.23	9.187	0.90	16.824	0.59
1945	8.613	2.56	9.723	1.17	18.336	1.80
1950	--	--	--	--	19.726	1.52
1955	9.439	0.96	10.859	1.17	20.298	0.58
1960	10.363	1.96	11.403	1.00	21.766	1.45
1965	9.850	-0.99	11.269	-0.24	21.119	-0.59
1970	9.134	-1.45	10.214	-1.87	19.348	-1.68
1975	8.920	-0.47	9.660	-1.08	18.580	-0.79
1980	7.286	-3.66	8.162	-3.10	15.448	-3.37
1985	6.302	-2.70	7.005	-2.84	13.307	-2.77
1990	6.362	0.19	7.204	0.57	13.556	0.37
2000	7.235	1.37	6.848	-0.49	14.083	0.39
2010	3.331	-5.40	3.416	-5.01	6.747	-5.21

Kaynak: 2000 nüfus sayımı ve Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (2010).

Şekil 2.2. Çerkeş İlçesinde Kırsal Nüfusun Sayım Dönemlerine Göre Gelişimi.

1960-1985 devresinde kırsal nüfus azalış eğilimi göstermiş, toplam % 38.86'lık bir azalışla 21.766'dan 13.307'ye gerilemiştir. Bu dönemde Türkiye nüfusunu etkileyen en önemli olay başta Batı Avrupa ülkeleri olmak üzere yurt dışına olan işçi göçleri olmuştur. Bunun yanı sıra 1950'li yıllarda başlayan şehirleşme hareketleri 1960-1970 döneminde daha da kuvvetlenmiştir¹⁷⁴. Çerkeş köyleri de ülke genelinde olduğu gibi, bu dönemde gerek yurtdışına gerekse şehirlere göç vererek nüfus kaybetmiştir.

1985-2000 devresinde kırsal nüfus 13.307'den 14.083'e yükselerek yıllık ortalama % 0.58 gibi düşük bir artış sergilemiştir. Ancak bu devrede dikkat çeken bir durum, ilçedeki 52 kırsal yerleşim biriminden 49'unun nüfusunun azalmış olmasıdır. İlçede sadece Saçak, Güzelyurt ve Hacılar'ın nüfusu artmıştır. Saçak'ın nüfusu 1985'te 493 iken, 2000'de 2.906'ya yükselerek 15 yılda % 489.5'lik bir artış sergilemiştir. Aynı şekilde Güzelyurt köyünün nüfusu 790'dan 2.191'e yükselerek % 173.3'lük bir artış göstermiştir. Nüfusu artan köylerin bir diğeri de Hacılar'dır. Bu köyün nüfusu da % 383.1'lik bir artışla 514'ten 2.483'e yükselmiştir. Bahsi geçen üç yerleşim biriminin 1985-2000 devresinde 5.783 kişilik toplam nüfus artışı, diğer bütün köylerin nüfusları ciddi azalış sergilemesine rağmen ilçe kırsal nüfusunun artış eğiliminde görünmesine yol açmıştır (Tablo 2.7).

¹⁷⁴ Rüya Kasarcı, "Türkiye'de Nüfus Gelişimi", *Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Sayı:5, Ankara 1996, s. 259.

Araştırma sahasında 2000 yılına kadar nüfusu artan Saçak köyünün nüfus artışında; depresyon tabanında yer alması nedeniyle tarıma uygun arazisinin olması, ilçe merkezine yakınlığı ve ulaşım kolaylığı gibi faktörlerin yanı sıra 1991 yılında belediye statüsü kazanmasıyla kısmen hizmet fonksiyonlarının gelişmesinin etkili olduğu söylenebilir. Güzelyurt köyünün de benzer konum özellikleri ile önemli bir nüfus kitlesine sahip olduğu görülür. Diğerlerinden farklı olarak dağlık bir sahada yer alan Hacılar köyü ise yeterli tarım arazisine sahip değildir. Ancak geniş mera alanları ve yaylası sayesinde köyde yaygın olarak yürütülen hayvancılık faaliyetleri nüfus artışında etkili olmuştur.

Çerkeş ilçesinde kırsal nüfus 2000-2010 devresinde % 52.1'lik bir azalışla 14.083'ten 6.747'ye düşmüştür. Bu devrede ilçedeki tüm köylerin nüfusunun azaldığı görülür. Bu azalmada kırdan kente göç kapsamında ilçe köylerinden başta Ankara olmak üzere İstanbul ve Karabük gibi illere göç hareketi etkili olmuştur. Kırsal kesimdeki nüfusun azalmasında etkili olan bir diğer faktör de daha önce bahsedildiği gibi sayım yöntemindeki değişikliktir. Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi ile nüfusun ikâmet yerinde sayılması ve belirli bir sayım gününün ilan edilmemesi, özellikle sayım dönemlerindeki nüfus hareketliliğini ortadan kaldırdığı için daha güvenilir sonuçlar vermektedir. Bu durum köylerin 2010 nüfusunun 2000 nüfusuna göre oldukça düşük değerler sergilemesine neden olmuştur. Nitekim yerleşmelerin daha önceki yıllarda sayımlarla tespit edilen nüfusları ile sağlık ocaklarının ETF kayıtları arasında büyük farklar görülürken, Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi verileri ile ETF kayıtları arasında çok yakın değerler gözlenmesi bu durumu doğrulamaktadır. Bununla birlikte belediye örgütüne sahip bir yerleşme olan Saçak, TÜİK 2010 verilerine göre 2.033 nüfusa sahipken, Çerkeş Aile Sağlığı Merkezi'nin aynı yıla ait verilerine göre 244 nüfusa sahip olması, özellikle belediye örgütlü yerleşmelerde hâlâ nüfusun tam manasıyla doğru bir şekilde tespit edilemediğine bir örnek teşkil eder.

Tablo 2.7. Çerkeş İlçesinde Kasaba ve Köylerin Nüfusları (1935-2010)[&]

Yıllar	1935	1940	1945	1950	1955	1960	1965	1970	1975	1980	1985	1990	2000	2010
Çerkeş Kasabası	3.130	2.853	2.898	2.705	2.827	2.831	2.865	4.999	3.780	3.675	5.863	8.579	15.536	8.658
Saçak	887	876	1.001	1.039	1.036	1.041	1.017	945	2.217	535	493	2.211	2.906	2.033
Afşar	250	266	345	400	372	439	448	409	363	367	289	212	128	63
Ağaca*	*	*	*	211	227	246	214	187	162	168	137	121	93	73
Yeşilöz	344	386	393	426	425	475	491	445	396	341	291	214	121	107
Akbaş	182	198	190	219	228	270	328	273	215	189	148	119	90	55
Akhasan	362	383	208	217	232	250	272	263	312	246	165	138	78	51
Aliözü	286	335	314	363	389	449	458	488	555	535	531	383	206	127
Aydınlar	247	258	252	306	321	362	356	285	270	234	165	153	95	96
Bayındır	308	326	349	379	398	453	430	403	325	255	220	225	131	90
Bedil	319	315	330	365	382	386	407	350	290	251	214	194	136	83
Belkavak	280	354	371	378	384	401	398	378	330	319	288	234	154	88
Beymelik	305	312	322	330	305	321	426	292	329	246	280	230	140	59
Bozoğlu	571	615	719	719	712	765	722	681	529	543	361	262	200	138
Çakmak**	**	**	**	161	178	205	186	163	135	120	113	89	58	53
Çalıören	307	362	318	379	390	387	424	393	424	352	331	238	98	44
Çaylı	263	301	295	316	319	331	306	300	227	206	178	121	68	17
Çördük	209	212	208	--	--	188	179	182	150	135	111	81	48	18
Dağcukurören	233	215	232	266	263	283	248	209	223	211	176	192	195	75
Dikenli	353	390	403	425	463	524	486	384	326	281	209	154	98	93
Dodurga	80	86	104	117	112	140	142	121	80	68	60	32	42	24
Fındıteak	174	186	182	193	205	222	211	210	205	153	140	108	59	44
Gelik	259	298	309	322	349	373	371	354	305	282	216	166	88	94
Gökçeler	310	322	339	381	370	380	388	293	256	240	210	185	98	50
Göynükçukuru	551	642	679	696	719	873	839	811	780	742	685	618	335	191
Hacılar	346	378	448	472	460	538	558	542	479	560	514	428	2.483	212
Halkaoğlu***	***	***	194	224	224	222	206	194	131	122	88	68	55	31
Kabak	317	339	347	372	353	328	305	275	250	181	160	77	64	31
Kadıköy	397	405	467	515	550	585	551	465	503	355	280	213	174	123
Kadıözü	321	369	365	372	409	441	492	478	500	513	440	347	202	145
Karacahöyük	142	115	136	147	143	126	124	115	56	57	50	46	91	44
Karamustafa	319	328	412	417	451	497	432	391	250	277	206	169	97	62
Karasar	361	354	358	407	374	394	341	297	171	140	206	78	42	19
Karga****	1986 yılında kuruldu.											169	124	99
Kısaç	284	266	301	311	336	367	311	209	194	186	145	122	114	101
Kiremitçi	320	349	362	426	447	479	474	422	346	357	314	237	201	166
Kuzdere(Dereköy)	821	597	652	700	708	767	695	571	412	383	280	240	146	91
Kuzören	204	216	197	221	227	222	202	173	156	148	109	84	55	19
Meydan	210	217	227	247	240	254	228	208	150	156	119	92	31	13
Örenköy	557	567	639	692	723	695	619	581	416	330	276	215	271	158
Örenli	402	400	465	489	536	600	623	665	607	433	456	395	242	121
Saraycık	528	514	581	645	700	789	717	686	680	673	608	546	375	244
Şeyhoğan	322	359	404	431	415	462	430	366	344	312	266	259	207	178
Taşanlar	170	170	186	204	223	224	244	200	151	170	181	149	86	41
Türbaşı	332	367	428	491	483	513	445	488	350	338	302	255	257	141
Uluköy	231	243	259	294	307	298	256	269	316	180	153	89	65	20
Yakuplar	268	306	334	350	393	418	353	292	337	244	173	154	159	120
Güzelyurt	465	474	541	561	610	715	717	736	829	826	790	1.440	2.191	283
Yalıözü	399	274	467	480	502	557	568	567	570	534	427	336	235	144
Yeniköy	548	556	653	670	742	517	587	585	460	428	371	329	220	156
Yıprak	196	195	214	246	223	243	230	265	163	132	125	105	68	34
Yoncalı	401	433	440	288	299	301	312	262	205	205	161	135	86	110
Yumaklı	402	395	396	446	441	450	352	287	250	189	151	109	69	75
Köyler Toplamı	16.343	16.824	18.336	19.726	20.298	21.766	21.119	19.348	18.580	15.448	13.307	13.566	14.083	6.747
İlçe Toplamı	19.473	19.677	21.234	22.431	23.125	24.597	23.984	24.347	22.360	19.123	19.170	22.145	29.619	15.405

Kaynak: 1935-2010 nüfus sayımı sonuçları istatistik bültenlerinden derlenmiştir.

& Cumhuriyet döneminde yapılan sayımlarda ilçedeki bazı köylerin isimlerinde değişiklikler göze çarpar. Kuzdere 1935-1950 döneminde Dereköy, Çaylı 1935 sayımında Kaylı, Ağaca 1935 ve 1940 sayımlarında Aga, 1945 sayımında Ağyoncalı, Gelik 1935-1950 döneminde Ovacık, Aydınlar 1935-1985 döneminde Kızıllar (Kımık) olarak geçmektedir. İçişleri Bakanlığı İller İdaresi Genel Müdürlüğü'nün 17.02.2006 Tarih ve 20541 Sayılı Bakanlar Kurulu onayı ile Yalakçukurören köyünün adı Güzelyurt olarak, 26.12.2005 Tarih ve 20001-2002 Sayılı Bakanlık oluru ile Yalaköz köyünün adı Yalıözü olarak, Ahırköy'ün adı Yeşilöz olarak değiştirilmiştir.

* Yoncalı köyünden ayrılmıştır.

** Ovacık ilçesine bağlı Belen köyüyle beraber sayılmıştır.

*** Akhasan köyünden ayrılmıştır.

**** Orta ilçesinde inşa edilen Güldürcek barajı inşası sırasında arazileri istimlak edilen köylüler şu anki yerlerine yerleştirilmiştir.

Cumhuriyet döneminde köylerin nüfusları genel olarak 1960-1965 yıllarına kadar artış göstermiş, bu tarihlerden sonra düşüşe geçmiştir. Kırdan kente göç, yurtdışına işçi göçü gibi nedenler kırsal nüfusun azalmasına yol açmıştır.

İlçedeki köylerin 1935 ve 2010 nüfusları karşılaştırıldığında bütün köylerin nüfusunun azaldığı görülür. Nüfusu en fazla azalan köyler; Karaşar (% 94.7), Meydan (% 93.8), Çaylı (% 93.5) Çördük (% 91.4), Uluköy (% 91.3) ve Kabak (% 90.2)'tir (Tablo 2.8). Bu köylerin ortak özellikleri (Çördük hariç) kuzeydeki Gerede (Melan) Çayı vadisi içerisinde yer almalarıdır. Araştırma sahasının bu kesiminde özellikle tarım ve mera arazilerinin azlığı ile tarım arazilerinin parçalanmışlığı dikkat çeker. Toprakları miras yoluyla parçalanan aileler, geçimlerini sağlayabilecekleri yeterli toprağa sahip olmadıkları için kentlere göç etmişlerdir. Bu köylerin nüfuslarının azalmasında etkili olan bir diğer etken de ilçe merkezi ile Karabük ve Çankırı gibi şehirlere olan ulaşım güçlüğüdür. Bu durum köylerin hizmet alımlarını zorlaştırmaktadır. Özellikle köy okullarının kapatılması ve taşınmalı eğitime geçilmesi, öğrenci sayısı az olan köylerin öğrencilerinin yatılı ilköğretim bölge okullarına yönlendirilmeleri bu köylerden göçleri hızlandırmıştır.

Tablo 2.8. Çerkeş İlçesinde Nüfusu Azalan Köyler ve Azalış Oranları.

Yerleşme Adı	1935 Nüf.	2010 Nüf.	Azalma Miktarı	Azalma %'si	Yerleşme Adı	1935 Nüf.	2010 Nüf.	Azalma Miktarı	Azalma %'si
Afşar	250	63	187	74.8	Kadıköy	397	123	274	69.0
Ağaca	401	73	328	81.8	Kadıözü	321	145	176	54.8
Yeşilöz	344	107	237	68.9	Karacahöyük	142	44	98	69.0
Akbaş	182	55	127	69.8	Karamustafa	319	62	257	80.6
Akhasan	362	51	311	85.9	Karaşar	361	19	342	94.7
Aliözü	286	127	159	55.6	Karga	--	99	--	--
Aydınlr	247	96	151	61.1	Kısaç	284	101	183	64.4
Bayındır	308	90	218	70.8	Kiremitçi	320	166	154	48.1
Bedil	319	83	236	74.0	Kuzdere(Dereköy)	821	91	730	88.9
Belkavak	280	88	192	68.6	Kuzören	204	19	185	90.7
Beymelik	305	59	246	80.7	Meydan	210	13	197	93.8
Bozoğlu	571	138	433	75.8	Örenköy	557	158	399	71.6
Çakmak	--	53	--	--	Örenli	402	121	281	69.9
Çalcıören	307	44	263	85.7	Saraycık	528	244	284	53.8
Çaylı	263	17	246	93.5	Şeyhdoğan	322	178	144	44.7
Çördük	209	18	191	91.4	Taşanlar	170	41	129	75.9
Dağcukurören	233	75	158	67.8	Türbaşı	332	141	191	57.5
Dikenli	353	93	260	73.7	Uluköy	231	20	211	91.3
Dodurga	80	24	56	70.0	Yakuplar	268	120	148	55.2
Fındıcak	174	44	130	74.7	Güzelyurt	465	283	182	39.1
Gelik	259	94	165	63.7	Yalıözü	399	144	255	63.9
Gökçeler	310	50	260	83.9	Yeniköy	548	156	392	71.5
Göynükçukuru	551	191	360	65.3	Yıprak	196	34	162	82.7
Hacılar	346	212	134	38.7	Yoncalı	--	110	0	
Halkaoğlu	--	31	--	--	Yumaklı	402	75	327	81.3
Kabak	317	31	286	90.2					

Kaynak: 1935-2010 nüfus sayımı sonuçları istatistik bültenlerinden derlenmiştir.

1935-2010 yılları arasında nüfusu en az azalan köyler; Hacılar (% 38.7), Güzelyurt (% 39.1), Şeyhdoğan (% 44.7), Kiremitçi (% 48.1) Saraycık (% 53.8), Kadıözü (% 54.8) , Yakuplar (% 55.2), ve Aliözü (% 55.6) köyleridir. Bu köylerin tarım ve mera arazilerinin nispeten fazla olması (Hacılar hariç), ilçe merkeziyle ulaşım imkânlarının fazla olması gibi nedenlerle nüfus fazla azalmamıştır. Bunun yanı sıra Hacılar ve Saraycık köyleri zengin mera arazileri ve yayla alanlarına sahip olmaları, nüfuslarının büyük bir kısmının hayvancılıkla geçimini sürdürmelerini ve önemli oranda nüfuslarını korumalarını sağlamıştır.

Sonuç olarak, artan nüfusun ihtiyaçlarını karşılayacak topraklara sahip, ulaşım imkânları gelişmiş, ilçe merkezine yakın köylerin nüfuslarının fazla azalmadığı, buna karşın toprakları yetersiz, ulaşım imkânları sınırlı ve ilçe merkezine uzak köylerdeki nüfusun neredeyse tamamının şehirlere göçtüğü gözlenir.

Araştırma sahasında 1935 ve 2000 nüfusları karşılaştırıldığında Saçak beldesinin nüfusunun arttığı görülür. Adı geçen beldenin nüfusu bu zaman zarfında % 129.2 artmıştır. Saçak da diğer köyler gibi 1980 ve 1985 yıllarında hızlı nüfus kaybı yaşarken, 1990 yılında nüfusu 2000'in üzerine çıkmış ve 1991 yılında belediye örgütüne kavuşmuştur. Belediye imkânlarının sürmesini isteyen halkın nüfusu koruma eğilimi sergilemeleri, beldenin nüfusunun fazla gösterilmesine yol açmaktadır. Nitekim daha önce de ifade edildiği gibi TÜİK verilerine göre 2033 nüfusa sahip köyde Çerkeş Aile Sağlığı Merkezi verilerine göre 244 nüfusun bulunduğu dikkate alınır Saçak beldesinin de nüfusu azalan kırsal yerleşmeler arasında yer aldığı anlaşılmaktadır (Tablo 2.9).

Tablo 2.9. Çerkeş İlçesinde Nüfusu Artan Kırsal Yerleşme ve Artış Oranı.

Yerleşme Adı	1935 Nüf.	2010 Nüf.	Artma Miktarı	Artma %'si
Saçak	887	2.033	1.146	129.2

Kaynak: 1935-2010 nüfus sayımı sonuçları istatistik bültenlerinden derlenmiştir.

2.1.3. Çerkeş Kasabası Nüfusu

Çerkeş kasabası, Osmanlı döneminde kaza merkezliği yapmış, 1878 yılında belediye örgütü kurulmuş Cumhuriyet Döneminde de ilçe merkezi olarak varlığını devam ettirmiş bir yerleşim birimidir. Ancak çeşitli dönemlerde yaşanan doğal afetler

kasabanın nüfus gelişimini olumsuz etkilemiştir. Bununla birlikte 1992 ve sonrasında gelişen sanayi sektörü kasaba nüfusunun artışa geçmesini sağlamıştır.

Çerkeş kasabası, 1935'te 3.130 nüfusa sahipken 2010 yılında 8.658 nüfusa yükselerek toplam % 176.6'lık bir artış sergilemiştir. Bununla birlikte kasabanın nüfusu 1980'lere kadar kayda değer bir artış göstermezken, bu tarihten sonra hızlı bir artış süreci yaşamıştır.

1935-1940 döneminde kasabanın nüfusu 3.130'dan 2.853'e gerilemiş ve yıllık nüfus artış hızı % -1.77 olarak gerçekleşmiştir. Bu dönemde özellikle erkek nüfusta toplam %15.40'lık bir azalış gerçekleşirken kadın nüfus % 3.45 azalmıştır. Erkek nüfusun azalmasında, daha önce de ifade edildiği gibi geçim sıkıntısı nedeniyle ilçe dışına olan göçlerin ve II. Dünya Şavaşı nedeniyle seferberlik ilan edilmesinin etkili olduğu söylenebilir.

1940-1945 döneminde kasaba nüfusu incelendiğinde toplam % 1.6'lık artış gerçekleşmiştir. Ancak nüfusun cinsiyete göre artışı dikkate alındığında, kadın nüfusun bir önceki döneme göre % 8.45 azaldığı görülürken erkek nüfusta yaşanan % 15.45'lik artış, kasabanın dışarıdan erkek nüfus göçü aldığı şeklinde yorumlanabilir. Erkek nüfusta yaşanan artışta, II. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle seferberliğin kaldırılması silah altına alınan erkek nüfusun memleketlerine dönmelerinin etkili olduğu söylenebilir. Nitekim bir önceki dönemde yaşanan %15.40'lık azalıştan sonra bu dönemde erkek nüfusun %15.45 artması bunu doğrular niteliktedir.

1945-1950 döneminde kasaba nüfusu 2.898'den 2.705'e gerilemiş ve yıllık % 1.33 oranında azalış göstermiştir. 1950 nüfus sayımında nüfusun cinsiyet yapısı tespit edilmediğinden cinsiyete göre nüfus değişimi izlenememektedir. Toplam nüfusta yaşanan azalışın ilçede meydana gelen 1944 depreminin sonunda ailelerin bir kısmının başta Ankara olmak üzere çevre illere göç etmelerinden kaynaklandığı söylenebilir.

1950-1965 dönemi kasaba nüfusunda önemli bir değişiklik olmamıştır. Nitekim 1950 yılında 2.705 olan kasaba nüfusu 1965'te 2.865 yükselerek 15 yıllık süre zarfında sadece % 5.91'lik bir artış göstermiştir. Bu dönemdeki düşük nüfus artış hızı erkek nüfus oranının düşük olması nedeniyle doğumların azalmasına ve göçlerle kasabanın nüfus kaybetmesine bağlanabilir. Ayrıca 1944 ve 1951'de yaşanan depremler

sonucunda binaların çoğunun yıkıldığı kasabada ortaya çıkan konut açığının da nüfus artışını frenlediği söylenebilir.

1965-1970 döneminde kasaba nüfusu toplam % 74.5'lik artışla 2.865'ten 4.999'a yükselmiştir. Bu dönemde kadın nüfus % 53.45, erkek nüfus da % 97.95 artmıştır. Çerkeş kasabasında yaşanan nüfus artışında, kırsal kesimden kasabaya yapılan göçler etkili olmuştur. Nitekim bu dönemde ilçe merkezinde nüfus hızlı bir artış gösterirken kırsal nüfus toplam % 8.4 (1771 kişi) azalarak 21.119'dan 19.348'e düşmüştür.

1970-1980 döneminde kasaba nüfusu % 27.15 oranında azalarak 4.999'dan 3675'e düşmüştür (Tablo 2.10, Şekil 2.3). Bu dönemde kırsal kesimden aldığı göçlerle nüfusu artan kasabada yeterli istihdam alanlarının oluşmaması ve artan işsizlik nedeniyle büyük şehirlere göçler yaşanmıştır. Ancak daha önceki dönemlerden farklı olarak ailelerin de gerek yurtdışı gerekse yurtiçi göçlere katılmaları nüfusun azalmasında önemli bir rol oynamıştır.

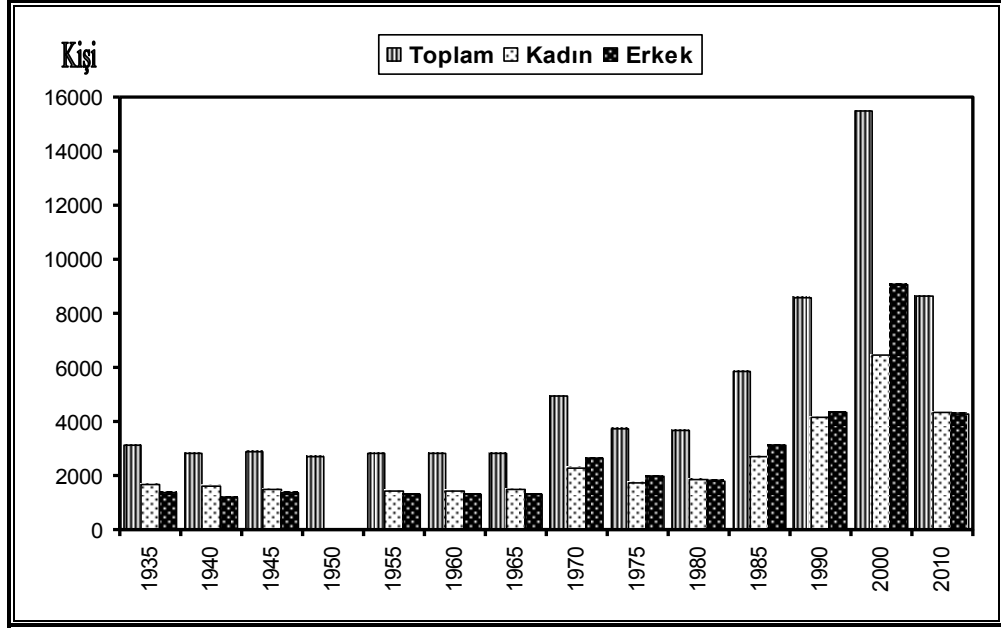
Tablo 2.10. Çerkeş Kasabasında Nüfusun Sayım Dönemlerine Göre Gelişimi (1935-2010).

Yıllar	Erkek	Yıllık Gelişim %	Kadın	Yıllık Gelişim %	Toplam Nüfus	Yıllık Gelişim %
1935	1.416	--	1.714	--	3.130	--
1940	1.198	-3.08	1.655	-0.69	2.853	-1.77
1945	1.383	3.09	1.515	-1.69	2.898	0.32
1950	--	--	--	--	2.705	-1.33
1955	1.343	-0.29	1.484	-0.20	2.827	0.90
1960	1.352	0.13	1.479	-0.07	2.831	0.03
1965	1.355	0.04	1.510	0.42	2.865	0.24
1970	2.682	19.59	2.317	10.69	4.999	14.90
1975	2.006	-5.04	1.774	-4.69	3.780	-4.88
1980	1.805	-2.00	1.870	1.08	3.675	-0.55
1985	3.137	14.76	2.726	9.16	5.863	11.91
1990	4.393	8.01	4.186	10.71	8.579	9.26
2000	9.066	10.64	6.470	5.56	15.536	8.11
2010	4.297	-5.26	4.361	-3.26	8.658	-4.43

Kaynak: 1935-2010 nüfus sayımı sonuçları istatistik bültenlerinden derlenmiştir.

1980-2000 döneminde kasaba nüfusunun hızlı bir artış eğilimi içerisinde olduğu görülmektedir. Bu dönemde % 322.75'lik bir artış gösteren kasaba nüfusu 15336'ya yükselmiştir. Nüfusun cinsiyete göre değişimi dikkate alındığında kadın nüfusun % 245.99, erkek nüfusun ise % 402.27 oranında artış gösterdiği dikkati çeker. Kasaba nüfusunda gözlenen artış, daha önceki dönemlerde çalışmak için gurbete göçen nüfusun bir kısmının emekli olduktan sonra ilçe merkezine yerleşmesi, sanayi tesislerinin kurulması ve iş imkânlarının artmasıyla kasabanın kırsal kesimden ve ilçe dışından göç

alması ile açıklanabilir. Bunun yanı sıra özellikle erkek nüfusta gözlenen yüksek artış daha önce de ifade edildiği gibi ilçe dışında yaşayan nüfusun memleketlerinde sayılma eğilimleriyle açıklanabilir.

Şekil 2.3. Çerkeş Kasabasında Nüfusun Sayım Dönemlerine Göre Gelişimi.

2000-2010 dönemini kapsayan on yıllık süreçte kasaba nüfusu % 44.3'lük bir azalışla 15536'dan 8658'e düşmüştür. Kasabada 1995'te hizmete geçen Aytaç Et Entegre Tesisi'nin ardından 2005 yılında Hey Tekstil'in ve diğer sanayi tesislerinin kurulması önemli istihdam alanı oluşturmuştur. Bu bağlamda kasabanın nüfusunun bu kadar yüksek bir azalış sergilemesini göçlerle izah etmek hatalı olabilir. Daha önce de ifade edildiği gibi sayım sisteminin değişmesi ve kasaba dışında yaşayan nüfusun ikamet yerinde sayılması, nüfusun azalmasında temel etkindir.

2.1.4. Nüfus Değişiminde Etkili Olan Faktörler

Bir yerde nüfus miktarında artış veya azalışın meydana gelmesi yahut belli bir dengenin sağlanması doğumlar, ölümler ve göçlere bağlı olarak meydana gelir¹⁷⁵. Nüfustaki değişimleri yaratan bu üç unsurun karşılıklı birbirini etkilemeleri sonucu nüfusun dağılışı ve yoğunluğu sürekli bir değişim içerisinde¹⁷⁶. Ayrıca adı geçen bu üç değişken, bir yerdeki nüfusun sosyo-ekonomik ve kültürel yapısını da

¹⁷⁵ Tandoğan, *Demografik Temel Kavramlar ve Türkiye Nüfusu*, s. 4.

¹⁷⁶ Erol Tümertekin, Nazmiye Özgüç, *Beşeri Boğrafya*, Çantay Kitabevi, İstanbul 2004, s. 186.

etkileyebilmektedir. Araştırma sahasının nüfus yapısının şekillenmesinde doğumlar, ölümler ve göçler etkili olurken nüfus artış ve azalışlarında en büyük etkiyi göçlerin yaptığı söylenebilir.

2.1.4.1. Doğumlar ve Ölümler

Bir yerde doğumların ölümlerden fazla olmasıyla nüfusta meydana gelen değişime doğal nüfus artışı denilir¹⁷⁷. Çankırı Aile Hekimliği Bilgi Sistemi verilerine göre 2009 yılında Çerkeş'te 181 doğum ve 3 ölüm gerçekleşmiştir. Aynı verilere göre 13962 kişinin yaşadığı sahada, doğum ve ölümlerin nüfusa oranlanmasıyla elde edilen doğum oranı ‰ 13.0 iken ölüm oranı ‰ 0.2'dir. Buna göre ilçede doğal nüfus artış hızı ‰ 12.8 olarak gerçekleşmiştir. Ayrıca toplam doğum sayısının 15-49 yaş dilimindeki kadın sayısına bölünmesiyle elde edilen genel doğurganlık hızının da ‰ 56.3 olduğu görülür (Tablo 2.11). Çankırı il genelinde 2009 yılında doğal nüfus artış hızı ‰ 11.7, genel doğurganlık hızı da ‰ 51 olarak gerçekleşmiştir. Araştırma sahasında genel doğurganlık hızı il geneliyle benzer durum göstermektedir.

Tablo 2.11. Araştırma Sahasında Doğum ve Ölüm Oranları İle Doğal Nüfus Artış Hızı (2009).

Nüfus	15-49 yaş kadın sayısı	Doğum sayısı	Doğum oranı ‰	Ölüm sayısı	Ölüm Oranı ‰	Genel Doğurganlık Hızı ‰	Doğal nüfus artış hızı ‰
13962	3213	181	13.0	3	0.2	56.3	12.8

Kaynak: Çankırı ili 2009 Aile Hekimliği Bilgi Sistemi.

Çerkeş ilçesinde TÜİK verilerine göre 2009 yılında nüfus bir önceki yıla göre ‰ 121 artışla 14.456'dan 16.210'a yükselmiştir. Buna göre ilçe nüfusu bir yılda 1.754 kişi artmıştır. Doğumlar ve ölümlerle gerçekleşen nüfus artışı 178 kişi olduğuna göre, ilçedeki nüfus artışının büyük bir kısmının göçlere bağlı olarak gerçekleştiği görülür.

2.1.4.2. Göçler

Nüfusun; devamlı yaşama bölgelerini kişisel olarak, aileler ya da gruplar halinde terk edip, geçici veya sürekli olarak yaşamak amacıyla bir başka yere gitmesi hareketine göç denir¹⁷⁸.

¹⁷⁷ Tümertekin, Özgüç, *Beşeri Coğrafya*, s. 187.

¹⁷⁸ Hayati Doğanay, *Türkiye Beşeri Coğrafyası*, Gazi Büro Kitabevi, Ankara 1994, s. 165.

Bir mekânda yaşayan insanları yerlerinden yurtlarından eden onları göçe mecbur kılan nedenlerin başında, geçim sıkıntısı, yaşam standartlarının düşüklüğü veya daha iyi, insanca bir yaşam sürme arzusu gelmektedir. İlk bakışta çok basit gibi görünen bu arzu pek çok unsurun bir bileşkesi olarak belirir ki, Türkiye’de özellikle kırsal kesimden kopan nüfusun yönelmesi tarzında karşımıza çıkan göçün, şehirsiz çekicilikten ziyade, kırsal iticilikten kaynaklandığı gerçeğiyle karşılaşılır¹⁷⁹. Nitekim Türkiye nüfusu içinde önemli bir paya sahip olan kırsal kesiminin yüksek doğurganlık hızı ile aynı topraktan faydalanan insan sayısı artmış ve tarım alanlarında meydana gelen nüfus baskısıyla yeni açılan iş kollarına doğru bir hareket başlamıştır¹⁸⁰. Çerkeş ilçesinde bu nedenlere bağlı olarak gerçekleşen göç hareketleri sonucunda kırsal kesimdeki nüfus büyük oranda azalmıştır.

Çerkeş İlçe Nüfus Müdürlüğü’nden elde edilen verilere göre ilçe nüfusuna kayıtlı nüfus 2007 yılı itibariyle 66.328 iken aynı yıl TÜİK verilerine göre ilçede yaşayan nüfus 14.601’dir. Bu nüfusun 2.461’ini ilçe dışına kayıtlı olup da ilçede yaşayan nüfus oluşturmaktadır. Buna göre 2007 yılında, Çerkeş nüfusuna kayıtlı 12.140 kişinin ilçe sınırları içerisinde yaşadığı, 54.188 kişinin göçler nedeniyle ilçe dışında bulunduğu görülmektedir. İlçe dışındaki nüfusun bir kısmının göçlerden sonra doğanları kapsadığı, bir kısmının da evlilik yoluyla kütüğünün ilçeye aktarıldığı dikkate alındığında nüfusun yaklaşık % 60’ının göçe katıldığı tahmin edilmektedir.

Araştırma sahasından göç eden nüfus bu şekilde tahmin edilebilirken, nüfusun ne kadarının hangi yerleşim birimine göç ettiğini belirlemek oldukça güçtür. Bunun için sahada uygulanan anketlerden yararlanılmıştır. Elde edilen verilerden göçlerin ana karakteriyle ilgili bilgilere ulaşılabilir. Anket sonuçlarından göç edenlerin yarısına yakınının (% 48.8) Ankara ilini tercih ettiği görülür. Ankara’yı % 33.4’lük oranla İstanbul, % 4.5’lik oranla Karabük ve % 4.1’lik oranla Zonguldak izlemektedir (Tablo 2.12 ve Harita 2.1).

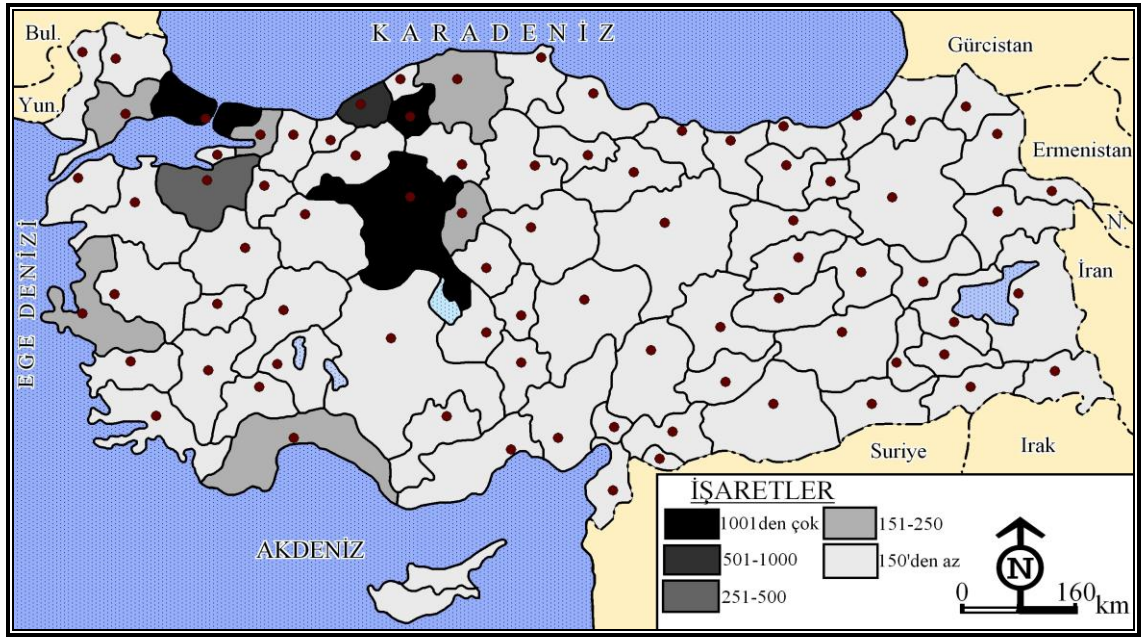
¹⁷⁹ Murat Özgür, *Türkiye Nüfus Coğrafyası*, GMC Basın- Yayın, Ankara 1998, s. 33.

¹⁸⁰ Kasarcı, “Türkiye’de Nüfus Gelişimi”, s. 256.

Tablo 2.12. Çerkeş İlçesinden Göç Eden Nüfusun Göç Ettikleri İllere Göre Dağılımı.

Göç Verdiği İl	Göç Eden Nüfus	%'si	Göç Verdiği İl	Göç Eden Nüfus	%'si
Ankara	19.490	48.8	Kastamonu	195	0.5
İstanbul	13.325	33.4	Kocaeli	195	0.5
Karabük	1.805	4.5	Kırıkkale	190	0.5
Zonguldak	820	4.1	Antalya	170	0.4
Çankırı	350	2.1	Tekirdağ	165	0.4
Bursa	255	0.9	Diğer İller	2.735	6.8
İzmir	240	0.6	Genel Toplam	39.935	100.0

Kaynak: Araştırma sahasında yapılan anket sonuçlarından derlenmiştir.

Harita 2.1. Çerkeş İlçesinden Göç Eden Nüfusun Göç Ettikleri İllere Göre Dağılımı.

Cumhuriyet Döneminde araştırma sahasının en fazla göç verdiği il Ankara'dır. Yeni Türk Devleti'nin 1920'de fiilen, 1923'te resmen başkenti olan Ankara şehri ilk planda yakın çevresinin, gün geçtikçe de genişleyen bir alanın çekim merkezi olmuştur. Ankara'nın hükümet merkezi olması, şehrin idari fonksiyonunu ve onunla birlikte ekonomik yönünü canlandırmış, ekonomide itici sektör olan inşaat sektörü yeni iş alanlarının açılmasına neden olmuştur. Aynı zamanda resmi dairelere memur alımları da başlamıştır. Böylece Ankara şehrinin de içinde bulunduğu Ankara ili 1950-1975 yılları arasında göç yoluyla nüfus kazanmıştır¹⁸¹. Bu dönemde Ankara'ya yoğun bir şekilde göç veren yerleşim birimlerinden biri de Çerkeş'tir. Sahada yapılan anketlerde özellikle ilçenin güneyindeki köylerden önemli bir nüfus kitlesinin Ankara'ya göç ettiği hatta

¹⁸¹ Murat Özgür, "Türkiye'deki İç Göçlerde Ankara İlının Yeri", *Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Sayı:4, Ankara 1995, s. 64.

köylerin birçoğunda Ankara'ya göç edenlerin sayısının köylerde mevcut nüfustan fazla olduğu görülmüştür. Özellikle Akhasan, Ağaca, Dağcukurören, Dikenli, Kısaç, Türbaşı, Saraycık, Yumaklı ve Karamustafa köyleri nüfusunun büyük bir kısmı Ankara'ya göçmüş durumdadır. Ayrıca Saçak, Yalıözü, Göynükçukuru köylerinden göç edenlerin yarısına yakını Ankara ilini tercih etmiştir.

Ankara'ya göçenler bu şehirde, Keçiören, Etimesgut, Sincan ve Yeni Mahalle ilçelerinde yerleşmiştir. İlk göçenler çoğunlukla hızlı gelişim sürecinde olan inşaat sektöründe amele olarak çalışmışlardır. Günümüzde ikinci ve üçüncü kuşak Çerkeşliler, ticaretle uğraşmakta ve çeşitli hizmet alanlarında çalışmaktadırlar.

İlçenin Ankara'dan sonra en çok göç verdiği il İstanbul'dur. Bilindiği gibi yurdun belirli bölgelerinden önemli iş alanlarına doğru bir nüfus akımı meydana gelmektedir. Özellikle 1950'lerden sonra hızlanan iç göçlerin odak noktasını İstanbul ili oluşturmaktadır¹⁸². Çerkeş ilçesi de özellikle 1950-1980 yılları arasında İstanbul'a göç vermiştir. İlçeden İstanbul'a en fazla göç veren köyler Afşar, Kadıözü, Saçak, Yalıözü ve Hacılar köyleridir.

İlçedeki göç hareketlerinin önemli bir kısmını da Batı Karadeniz şehirleri oluşturur. Kömürün mevcudiyetiyle endüstri tesislerinin Zonguldak ve civarında toplanması, Zonguldak, Ereğli ve Karabük gibi şehirlerin göçlerle daha yoğun nüfus barındırmasına neden olmuştur¹⁸³. Adı geçen şehirlerde gelişen iş imkânlarına ilgi Çankırı, Çorum ve Sivas gibi çevre illerden duyulmuş ve bu şehirler alınan göçlerle kalabalıklaşmıştır¹⁸⁴.

Karabük, 1805 kişiyle İstanbul ve Ankara'dan sonra ilçenin en fazla göç verdiği il durumundadır. Karabük'teki iş imkânlarının gelişen demir-çelik endüstrisi ile artması, ilçe nüfusunun bir kısmı için çekim alanı oluşturmuştur. Karabük'e göçlerin büyük kısmı ilçenin kuzeyindeki Akbaş, Aydınlar, Bedil, Çaylı ve Kabak köylerden gerçekleşmiştir. Ayrıca Göynükçukuru, Kadıözü, Saçak ve Yalıözü köyleri de Karabük'e göç veren köyler arasında yer alır.

¹⁸² Alaettin Tandoğan, "Türkiye Nüfus Hareketlerinde İstanbul'un Yeri", *Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 1, Ankara 1989, s. 135.

¹⁸³ Mecdi Emiroğlu, "Zonguldak ve Batı Karadeniz Bölümünde Nüfus Hareketleri", *Türk Coğrafya Dergisi*, Sayı: 22-23, İstanbul 1963-1964, s. 156.

¹⁸⁴ Emiroğlu, "Zonguldak ve Batı Karadeniz Bölümünde Nüfus Hareketleri", s. 163.

Batı Karadeniz’de göç verilen bir diğer il de Zonguldak’tır. İlçeden yaşanan göçlerin % 4.1’ini adı geçen ile göçenler oluşturmaktadır. Zonguldak Taşkömürü Kurumu’nda ve Ereğli Demir Çelik Fabrikası’nda çalışmak için özellikle kuzeydeki Gerede (Melan) Çayı vadisi çevresinde yer alan Çaylı, Akbaş, Kabak ve Uluköy gibi köylerden önemli bir nüfus göç etmiştir.

Araştırma sahasından dışarı yaşanan göçler arasında en dikkat çekici durum, il merkezine yaşanan göçlerin % 2.1 gibi düşük bir oran sergilemesidir. İlçenin il merkezine gerek fiziki olarak gerekse sosyo-ekonomik yönden bağlantısının zayıf olması bunda etkili olmuştur. Bununla birlikte Çankırı şehrinin istihdam alanlarının yetersiz olması ve göç alan bir şehir değil aksine göç veren bir şehir olması da ilçeden yaşanan göçlerin az olmasında etkili olmuştur.

İlçeden yaşanan göçlerin karakteristik özelliklerinden biri de herhangi bir köyden yoğunlukla belirli bir şehre göçmeyi tercih etmeleridir. İlçe dışına göç edenlerin akrabalık ve hemşericilik anlayışıyla hareket etmeleri göçün yönü üzerinde belirleyici bir rol oynamakta ve göç hareketini kolaylaştırmaktadır. Bu durum göç edilen yerlerde bir arada yaşamayı benzer işlerle uğraşmayı da beraberinde getirebilmektedir.

Araştırma sahasından yaşanan göçlerin bir diğer özelliği de, genellikle şehirlere göçenlerin daha çok hizmetler sektöründe yoğunlaşmış olmasıdır. Bu durum göçlerin daha çok köylerden olmasından ileri gelmektedir. Çünkü şehirlere köylerden göçen nüfusta hizmetler sektörü hem genel duruma hem de şehirlere gelenlere göre çok daha belirgindir¹⁸⁵.

Çerkeş ilçesi 1980’lere kadar yoğun bir şekilde göç verirken daha sonraki yıllarda göç hareketlerinde bir dengelenme söz konusu olmuştur. Özellikle 1995 yılında Aytaç Et Entegre Tesisleri’nin faaliyete geçmesi, dışarıya göç veren ilçenin dışarıdan göç almasına neden olmuştur. Ayrıca 2005 yılında açılan Hey Tekstil ve daha sonraki yıllardaki endüstriyel gelişmeler önemli bir istihdam alanı oluşturmuştur. İş alanlarının gelişmesi, dışarı verilen göçü azaltmakla birlikte ilçenin Karabük, Eskipazar, Kurşunlu ve Yozgat’tan göç almasını sağlamıştır. Bu gelişmelere bağlı olarak son yıllarda ivme

---

¹⁸⁵ Nuriye Garipağaoğlu, “Türkiye’de Göç Eden Nüfusun Ekonomik Faaliyet Kollarına Göre Dağılımı”, *Türk Coğrafya Dergisi*, Sayı 34, İstanbul 1996, s. 66.

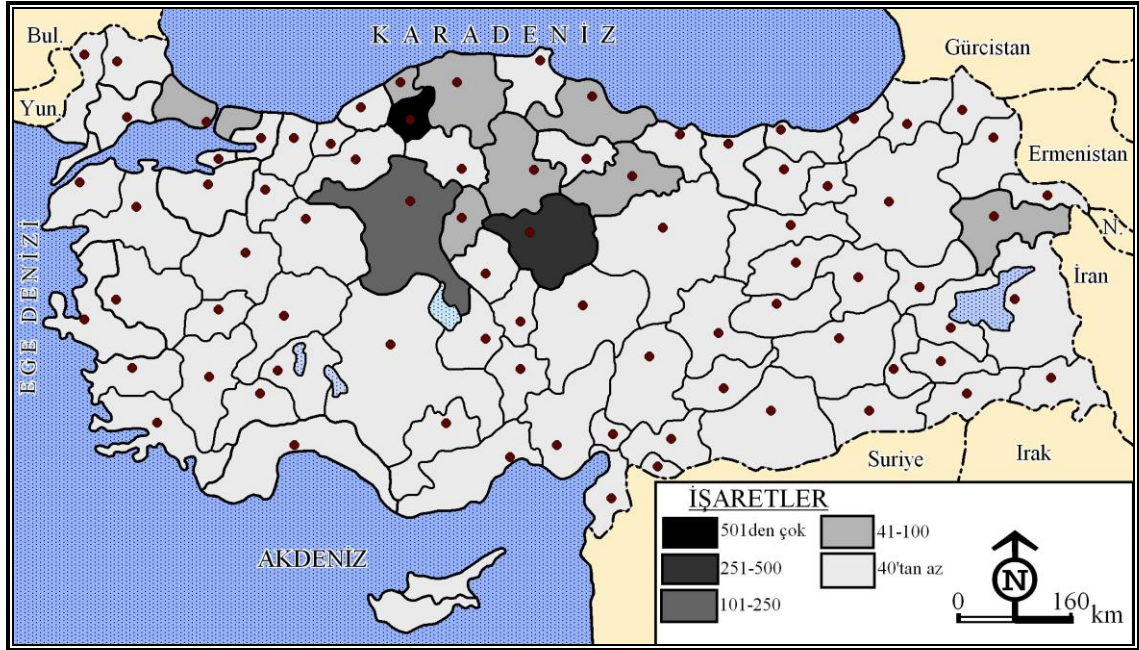
kazanan inşaat sektöründe çalışmak üzere Ağrı, Samsun, Tokat, Çorum gibi illerden gelenlerin bir kısmı ilçeye yerleşmiştir.

İlçenin dışarıdan aldığı göçlerle ilgili olarak TÜİK'in yayınladığı nüfusa kayıtlı olunan ile göre ikamet edilen ilçe verilerinden yararlanılmıştır. Buna göre ilçede en fazla 624 kişiyle Karabük nüfusuna kayıtlılar yer alırken daha sonra 326 kişiyle Yozgat ve 171 kişiyle Ankara gelmektedir (Tablo 2.13 ve Harita 2.2).

Tablo 2.13. Çerkeş İlçesine Göç Eden Nüfusun Geldikleri İllere Göre Dağılımı.

Göç Aldığı İl	Göç Eden Nüfus	%'si	Göç Aldığı İl	Göç Eden Nüfus	%'si
Karabük	624	26,7	Bartın	59	2,5
Yozgat	326	13,9	Ağrı	51	2,2
Ankara	171	7,3	İstanbul	49	2,1
Kastamonu	91	3,9	Sivas	35	1,5
Kırıkkale	90	3,8	Erzurum	34	1,5
Tokat	87	3,7	Zonguldak	33	1,4
Samsun	73	3,1	Diğer İller	546	23,3
Çorum	72	3,1	Genel Toplam	2341	100,0

Kaynak: TÜİK kayıtlarından derlenmiştir.

Harita 2.2. Çerkeş İlçesine Göç Eden Nüfusun Geldikleri İllere Göre Dağılımı.

İlçenin Yozgat'tan aldığı göçlerde Ayaç Et Entegre Tesisleri'nin kurulması etkili olmuştur. Yozgat'tan göçenlerin tamamına yakını adı geçen tesiste çalışanlar ve aileleri oluşturmaktadır. Nitekim 2010 yılı itibariyle Ayaç Et Entegre Tesisleri'nde

çalışanların % 13'ünün (78 kişi) Yozgatlı olduğu tespit edilmiştir. Yimpaş Holding'e bağlı bir şirket olan Aytaç'ta, idari personel Yozgatlılardan oluşmaktadır.

Bununla birlikte ilçeye en fazla göç çevre illerden gerçekleşmiştir. Özellikle Karabük, Ankara ve Kastamonu illerinden gelenler için ilçedeki iş alanlarının gelişmesi etkili olmuştur. Bunun yanı sıra memleketlerine yakın olması nedeniyle memurların atama yoluyla ilçeyi tercih etmeleri de bir diğer etken olarak gösterilebilir.

İlçede ticaret faaliyetlerinin canlanması ile esnafılık için ilçeyi tercih edenler olduğu görülmektedir. Nitekim Çerkeş Esnaf ve Sanatkârlar Odası'na kayıtlı 331 esnaftan 63'ü başka bir ifadeyle % 19'u ilçe dışından gelenlerden oluşmaktadır. Bunlar içerisinde 26 esnafla Karabük ilk sırada yer alırken, daha sonra 9 esnafla Ankara, 8 esnafla Çankırı Merkez ilçe ve diğer ilçeleri, 4'er esnafla İstanbul ve Zonguldak izlemektedir.

İlçede sürekli göçlerin yanı sıra mevsimlik göç hareketlerine de rastlanmaktadır. Mevsimlik göç hareketleri içerisinde en önemli yeri yaylalara yapılan göçler oluşturmaktadır. Son yıllarda giderek azalmakla birlikte yayla göçleri önemini korumaktadır. Nitekim 2010 yazında 70 ailenin hayvancılık amacıyla, 36 ailenin de rekreasyonel amaçlı olarak yaylalara göçtüğü tespit edilmiştir.

İlçede yaygın olarak gözlenen bir diğer mevsimlik göç hareketi de köyler-ilçe merkezi ve köyler-şehirlere arasında gözlenen göçlerdir. İlçedeki bazı aileler kış aylarını ilçe merkezinde ya da şehirlerde geçirirken ilkbaharda köyelerine göçmekte ve havalar soğuyuncaya kadar köyelerinde yaşamaktadırlar. Hatta bazı köylerde kışın 1-2 aile yaşarken yazın bu sayı 9-10 aileye çıkmaktadır. Örneğin Çaylı köyü kış mevsiminde tamamen boşalırken, Dodurga ve Meydan köyleri birer aileye kadar düşmektedir.

Araştırma sahasında gözlenen mevsimlik göç hareketlerinden birini de İstanbul, Muğla, Çorum, Samsun, Karabük gibi illerden gelen arıcılar oluşturmaktadır. Havaların ısınmaya başlamasıyla ilçeye gelen arıcılar ballarını sağdıktan sonra memleketlerine dönmektedirler. 2010 yılında ilçeye çeşitli illerden toplam 24 arıcı gelmiştir. Arazi çalışmaları esnasında ilçeye gelen arıcıların çoğunun ailelerini beraberinde getirdikleri gözlenmiştir. Bununla birlikte ormancılık işlerinde çalışmak üzere Adana ve Samsun illerinden Çerkeş'e mevsimlik göçler yaşanmaktadır. Samsun'dan gelenler sadece

çalışan kişilerden oluşurken, Adana'dan gelenlerin tüm aileyle beraber gelmeyi tercih ettikleri görülür.

Bilindiği gibi bir ülkeden başka bir ülkeye yapılan göçler uluslararası göç ya da dış göç olarak ifade edilmektedir. Dış göçler ülkelerin nüfus dağılımının yanında nüfus miktarı, istihdam yapısı, nitelikli işgücü vb. durumları da etkilemektedir.

Ülkemizden en fazla göçün yaşandığı kıta Avrupa'dır. Avrupa'ya yapılan göçler, 1961 yılında Almanya'ya 46'sı kadın olmak üzere 1.476 işçinin gönderilmesiyle başlamış ve müteakip yıllarda Avusturya, Belçika, Hollanda, Fransa ve İsviçre'ye işçi gönderilmesiyle devam etmiştir. Avrupa'ya olan işçi göçleri 1961 ve 1974 yılları arasında kapsamaktadır. Bu göçlerin % 79'u Almanya'ya gerçekleşmiştir¹⁸⁶.

Araştırma sahasında yapılan anket çalışmaları sonucunda da yurt dışına olan göçlerin büyük bir kısmının Almanya'ya gerçekleştiği görülür. Nitekim ilçeden yurtdışına olan göçlerin % 82.7'si Almanya'ya gerçekleşmiştir. Bu ülkeyi % 8.2 ile İsviçre, %3.6 ile Avustralya ve % 2.7 ile Avusturya izlemektedir (Tablo 2.14 ve Harita 2.3).

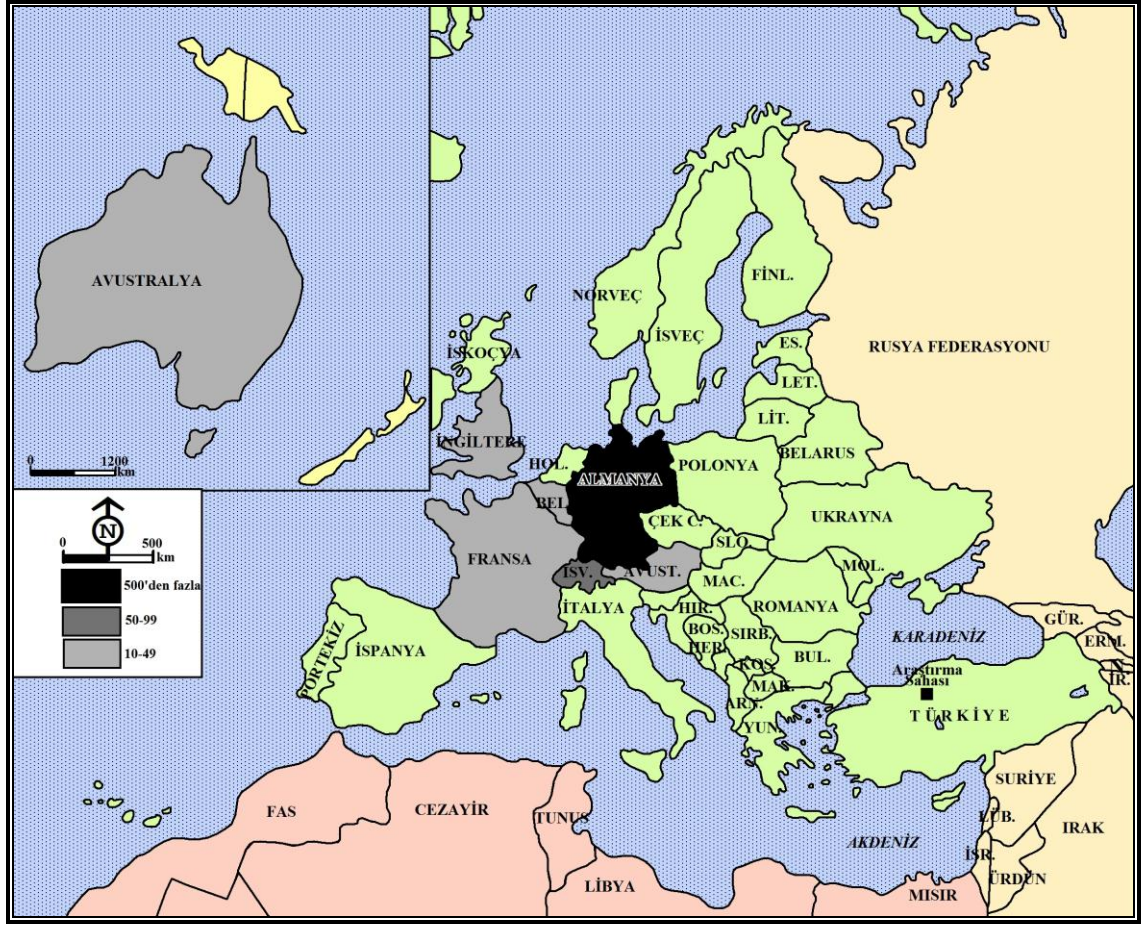
Tablo 2.14. Çerkeş İlçesinden Yurtdışına Yönelik Göçlerin Ülkelere Göre Dağılımı.

Göç Verdiği Ülke	Hane	Nüfus*	Yüzde
Almanya	182	910	82.7
İsviçre	18	90	8.2
Avustralya	8	40	3.6
Avusturya	6	30	2.7
Fransa	2	10	0.9
Belçika	2	10	0.9
İngiltere	2	10	0.9
Toplam	220	1.100	100.0

Kaynak: Araştırma sahasında yapılan anket sonuçlarından derlenmiştir.

¹⁸⁶ Tandoğan, *Demografik Temel Kavramlar ve Türkiye Nüfusu*, s. 104-105.

* Ortalama hane büyüklüğü (5) ile çarpılarak elde edilmiştir.

Harita 2.3. Çerkeş İlçesinden Yurtdışına Yönelik Göçlerin Ülkelere Göre Dağılımı.

2.1.5. Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Özellikleri

2.1.5.1. Cinsiyet ve Yaş Yapısı

Genel olarak 100 veya 1000 kadına düşen erkek miktarı olarak tanımlanan cinsiyet oranı ülkeden ülkeye olduğu kadar ülke içinde de yer yer değişiklikler göstermektedir¹⁸⁷. Bununla beraber herhangi bir sahadaki cinsiyet yapısı zaman içerisinde doğumlar, ölümler, göçler ve savaşlara bağlı olarak değişikliğe uğramaktadır¹⁸⁸.

¹⁸⁷ Tümertekin, *Beşeri Coğrafya'ya Giriş*, İstanbul Üniversitesi Yay. No:3819, Edebiyat Fakültesi Yay. No:2464, İstanbul 1994, s. 160.

¹⁸⁸ Tümertekin, Özgüç, *Beşeri Boğrafya*, s. 222.

Bir sahadaki nüfusun cinsiyet özelliklerinin incelenmesi, nüfusun sosyal kimliğinin ortaya çıkması ve aynı sahadaki beşeri ve ekonomik özelliklere ışık tutması açısından önem taşımaktadır¹⁸⁹.

Araştırma sahasındaki cinsiyet oranının yıllara göre değişimi dikkate alındığında, 2000 yılı hariç bütün yıllarda 100'ün altında değerler gösterdiği görülmektedir. İlçede 1935-1965 döneminde cinsiyet oranı (1960 hariç) % 90'ın altında kalmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında ülke genelinde olduğu gibi ilçenin cinsiyet yapısı üzerinde, I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı'nda önemli oranda erkek nüfusun yitirilmesi ve bunun sonucunda kadın nüfusun oransal olarak fazla görünmesi etkili olmuştur. Daha sonraki yıllarda ülkemizde erkek nüfus artış eğilimi göstererek 1945'te kadın nüfusu yakalamış hatta bir miktar geçmiş olmasına rağmen ilçede düşük cinsiyet yapısının devam ettiği görülür. Bu yıllarda ilçeden dışarı erkeklerin yoğunlukta olduğu göçlerin yaşanması nüfusun dengelenmesini engellemiş, cinsiyet yapısının (1960 dönemi hariç) % 90'ın altında kalmasına yol açmıştır.

İlçede 1970'ten sonra erkek nüfusun artışa geçmesiyle cinsiyet oranı da yükselmeye başlamış, 2010 yılında % 98.1'e ulaşmıştır. Özellikle geçmiş yılların aksine yakın dönemde kadınların da göç hareketlerine katılmaya başlaması nüfusun erkek nüfus aleyhine gelişmesini yavaşlatmıştır. Bunun yanı sıra 1995 ve sonrasında sanayinin gelişmeye başlaması, ilçe dışına göçü yavaşlatmış, erkek nüfusun kadın nüfusa yaklaşmasını sağlamıştır.

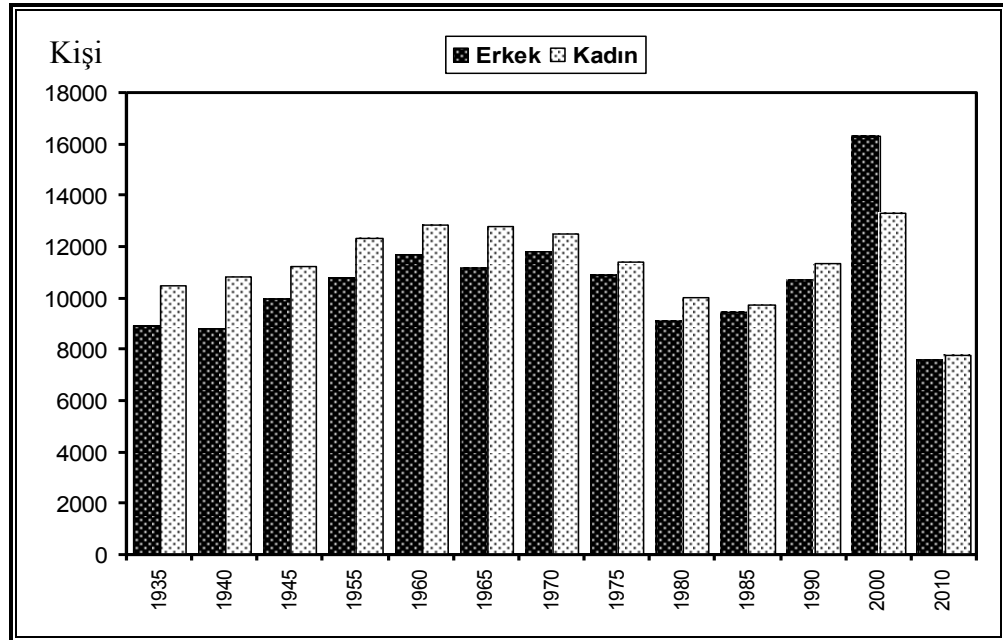
Tablo 2.15 ve Şekil 2.4 incelendiğinde, 2000 yılında istisna bir durumun yaşandığı ve cinsiyet oranının %122.4 gibi çok yüksek bir değere sahip olduğu görülür. Bu durum nüfusun gelişimi kısmında izah edildiği gibi 2000 nüfus sayımında ilçe nüfusunda, özellikle erkek nüfusta yaşanan hayali artıştan kaynaklanmaktadır. Kaldı ki, köylerde dahi bütün dönemlerde % 100'ün altında görünen cinsiyet oranı adı geçen dönemde % 105.7' olarak gerçekleşmiştir.

¹⁸⁹ Murat Yüceşahin, "Türkiye'de İllere Göre Cinsiyet Oranları", *Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, sayı:5, Ankara 1996, s. 267.

Tablo 2.15. Araştırma Sahasında Sayım Dönemlerine Göre Nüfus Yapısı (1935-2010).

Yıllar	İlçe Merkezi			Kırsal			Toplam		
	Erkek Nüfus	Kadın Nüfus	Cinsiyet Oranı (%)	Erkek Nüfus	Kadın Nüfus	Cinsiyet Oranı (%)	Erkek Nüfus	Kadın Nüfus	Cinsiyet Oranı (%)
1935	1.416	1.714	82.6	7.550	8.793	85.9	8.966	10.507	85.3
1940	1.198	1.655	72.4	7.637	9.187	83.1	8.835	10.842	81.5
1945	1.383	1.515	91.3	8.613	9.723	88.6	9.996	11.238	88.9
1955	1.343	1.484	90.5	9.439	10.859	86.9	10.782	12.343	87.4
1960	1.352	1.479	91.4	10.363	11.403	90.9	11.715	12.882	90.9
1965	1.355	1.510	89.7	9.850	11.269	87.4	11.205	12.779	87.7
1970	2.682	2.317	115.8	9.134	10.214	89.4	11.816	12.531	94.3
1975	2.006	1.774	113.1	8.920	9.660	92.3	10.926	11.434	95.6
1980	1.805	1.870	96.5	7.286	8.162	89.3	9.091	10.032	90.6
1985	3.137	2.726	115.1	6.302	7.005	90.0	9.439	9.731	97.0
1990	4.393	4.186	104.9	6.362	7.204	88.3	10.755	11.390	94.4
2000	9.066	6.470	140.1	7.235	6.848	105.7	16.301	13.318	122.4
2010	4.297	4.361	98.5	3.331	3.416	97.5	7.628	7.777	98.1

Kaynak: TÜİK 2010 yılı Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi.

Şekil 2.4. Araştırma Sahasında Sayım Dönemlerine Göre Nüfus Yapısı.

İlçe merkezi ile kırsal kesim ayrı ayrı ele alındığında cinsiyet yapısı bakımından aralarında belirgin farklar dikkat çeker. Kırsal kesime ait cinsiyet oranının (2000 yılı

ayrı tutulduğunda) bütün sayım dönemlerinde düşük değerler sergilediği görülürken, ilçe merkezinde 1970-2000 döneminde (1980 hariç) % 100'ün üzerinde cinsiyet oranı erkek nüfusun kadın nüfustan fazla olduğunu gösterir. Bahsi geçen dönemde ilçe merkezinde cinsiyet oranının artmasında, kamu ve özel sektör hizmetlerinin yanı sıra endüstriyel faaliyetlerdeki gelişmeler ve bu sektörlerde çalışan erkek nüfustaki artışın etkili olduğu söylenebilir.

Kırsal kesimde cinsiyet oranı genel olarak düşük olmakla birlikte köylerin tamamında durumun bu şekilde olduğu söylenemez. Nitekim 2010 verilerine göre Fındıcak (% 175), Çördük (% 157.1), Örenli (% 146.9), Çaylı (% 142.9), Belkavak (% 120), Karacahöyük (% 120), Dodurga (% 118.2), Gökçeler (% 117.4), Dağçukurören (% 114.3), Kuzören (% 111.1), Kuzdere (% 106.8), Kabak (% 106.7), Saçak (% 106.6), Yoncalı (% 103.7), Afşar (% 103.2), Şeyhdoğan (% 102.1) ve Türbaşı (%101.4) gibi yerleşim birimlerinde cinsiyet oranının % 100'ün üzerinde olduğu görülür. Buna göre genellikle ilçe merkezine uzak olan köylerde cinsiyet oranının yüksek olması dikkat çekmektedir. Bu tür köylerde nüfusun çoğu emekli erkeklerden oluşmaktadır. Kocaları vefat eden kadınlar genellikle ilçe merkezi ya da şehirlerde yaşayan çocuklarının yanına göçerken, erkekler yalnız kaldıklarında da köylerde yaşamını sürdürmeye devam etmektedir (Tablo 2.16).

Araştırma sahasındaki köylerden bazılarında cinsiyet oranlarının çok düşük olduğu görülür. Bunlardan Uluköy (% 66.7), Yalıözü (% 67.4), Bedil (% 76.6), Saraycık (%79.4) ve Örenköy (% 79.5) köylerinde cinsiyet oranları % 80'in altında değerler sergiler.

Bunların yanı sıra Hacılar, Karamustafa ve Yıprak köylerinde ise cinsiyet oranının % 100 olduğu bir başka ifadeyle kadın ve erkek nüfusun birbirine eşit olduğu görülür

Nüfusun cinsiyet yapısının yanı sıra bir yerin nüfusunun yaş yapısının belirlenmesi ve izlenmesi planlama açısından büyük değer ifade eder. Örneğin Çocuk sayısına bakarak, bu çocuklara sağlıklı büyüme, iyi beslenme ve kaliteli eğitim alma ortamları hazırlama, yetişkin miktarına göre onlara meslek ve mesleki eğitim kazandırma, istihdam alanı yaratma ve evlilikten sonra doğan konut ihtiyacını giderme çabasında olma, fiziksel ve ruhsal gerileme dönemi yaşayan yaşlıların sağlık ve bakım sorunlarını çözümü gibi konularda nüfusun yaş yapısının dikkate alınması rasyonel

adımlar atılmasına katkı sağlayabilir¹⁹⁰. Bu yüzden araştırma sahasındaki nüfusun yaş yapısının incelenmesi yerinde olacaktır.

Tablo 2.16. Araştırma Sahasındaki Nüfusun Cinsiyet Yapısı.

Yerleşme	Erkek	Kadın	Fark	Cinsiyet Oranı (%)	Yerleşme	Erkek	Kadın	Fark	Cinsiyet Oranı (%)
Çerkeş Kasabası	4297	4361	64	98.5	Kadıköy	57	66	9	86.4
Saçak	1049	984	65	106.6	Kadıözü	70	75	5	93.3
Afşar	32	31	1	103.2	Karacahöyük	24	20	4	120.0
Ağaca	36	37	1	97.3	Karamustafa	31	31	0	100.0
Yeşilöz	51	56	5	91.1	Karasar	10	9	1	111.1
Akbaş	26	29	3	89.7	Karga	50	49	1	102.0
Akhasan	22	29	7	75.9	Kısaç	48	53	5	90.6
Aliözü	62	65	3	95.4	Kiremitçi	81	85	4	95.3
Aydınlar	43	53	10	81.1	Kuzdere (Dereköy)	47	44	3	106.8
Bayındır	44	46	2	95.7	Kuzören	10	9	1	111.1
Bedil	36	47	11	76.6	Meydan	6	7	1	85.7
Belkavak	48	40	8	120.0	Örenköy	70	88	18	79.5
Beymelik	28	31	3	90.3	Örenli	72	49	23	146.9
Bozoğlu	62	76	14	81.6	Saraycık	108	136	28	79.4
Çakmak	26	27	1	96.3	Şeyhdoğan	90	88	2	102.3
Çalcıören	20	24	4	83.3	Taşanlar	16	25	9	64.0
Çaylı	10	7	3	142.9	Türbaşı	71	70	1	101.4
Çördük	11	7	4	157.1	Uluköy	8	12	4	66.7
Dağçukurören	40	35	5	114.3	Yakuplar	57	63	6	90.5
Dikenli	43	50	7	86.0	Güzelyurt	130	153	23	85.0
Dodurga	13	11	2	118.2	Yalıözü	58	86	28	67.4
Fındıcak	28	16	12	175.0	Yeniköy	76	80	4	95.0
Gelik	44	50	6	88.0	Yıprak	17	17	0	100.0
Gökçeler	27	23	4	117.4	Yoncalı	56	54	2	103.7
Göynükçukuru	94	97	3	96.9	Yumaklı	36	39	3	92.3
Hacılar	106	106	0	100.0	Kırsal Toplam	3.331	3.416	85	97.5
Halkaoğlu	15	16	1	93.8	Toplam	7.628	7.777	149	98.1
Kabak	16	15	1	106.7					

Kaynak: TÜİK 2010 yılı Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi.

Nüfusun cinsiyet ve yaş yapısını belirlemek amacıyla hazırlanan nüfus pramitleri, ülke ya da bölgelerin nüfus özellikleri hakkında bilgi verir ve aynı zamanda değerlendirme yapma olanağı sağlar¹⁹¹. Bunun yanı sıra nüfus pramitlerine bakılarak bir

¹⁹⁰ Murat Özgür, "Türkiye'de Nüfusun Yaş Yapısı", *Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, sayı:7, Ankara 1999, s. 159.

¹⁹¹ Adem Başbüyük, "Doğu Anadolu Bölgesinde Nüfusun Cinsiyet ve Yaş Yapısı", *Doğu Coğrafya Dergisi*, sayı: 14, Erzurum 2005, s. 70.

sahadaki nüfus hareketleri, o sahanın demografik yapısı hatta bir dereceye kadar sosyo-ekonomik tarihi hakkında da bilgi verdiği kabul edilir¹⁹².

Nüfusun yaş yapısını belirlemek amacıyla hazırlanan dar aralıklı yaş gruplandırılmasında (0-4, 5-9, 10-14...), Çerkeş ilçesinde en fazla nüfusa sahip yaş grubunun % 8.2'lik oranla 5-9 yaş grubu olduğu görülür. Daha sonra % 8.0'lık oranlarla 25-29 ve 30-34 yaş grupları gelir. İlçede en az nüfusa sahip yaş grubu ise % 0.6'lık oranla 85+ yaş grubudur. En fazla nüfusa sahip 5-9 yaş grubu ile en az nüfusa sahip 85+ nüfus grubu arasında % 7.4'lük fark, ilçeye ait nüfus piramidinin tavan kısmına doğru daralmaya uğradığını gösterir.

İlçenin nüfusunun dar aralıklı gruplandırılmasından elde edilen nüfus piramidi incelendiğinde yıllara göre ilçe nüfusunda yaşanan dalgalanmaların piramide yansıdığı görülür. 60-64 yaş ve daha yukarı yaş gruplarında düzenli bir daralma görülürken, 45-49 ve 55-59 yaş grubunda ani bir azalma dikkat çeker. 2008 yılına ait piramide göre 55-59 yaş grubu 1949-1953 dönemine karşılık gelmektedir. Bu dönemde ilçede yaşanan göç hareketleri doğum oranlarını düşürmüştü, bunun sonucunda da bu kuşakta az çocuk dünyaya gelmiştir. 1959-1963 dönemine denk gelen 45-49 yaş grubundaki daralmada ise II. Dünya savaşı yıllarında gerçekleşen düşük doğumlar nedeniyle eksik kalan neslin çocuk sahibi olabilecekleri yaşa gelmelerinin ve bu dönemde ilçeden yurtdışına yaşanan göçlerin etkili olduğu söylenebilir.

Bazı dönemlerde bozulmalar olmakla birlikte ilçeye ait piramidin tabana doğru genişlediği gözlenir. Bu durum nüfusun gençleştiğini ve kendini hızlı bir şekilde yenilediğini gösterir. Öte yandan bir önceki yaş grubuna göre 0-4 yaş grubundaki % 1'lik azalma ise piramidin tabanının daralmaya başladığını yani nüfus artış hızının düşüşe geçtiğini göstermektedir (Tablo 2.17 ve Şekil 2.5).

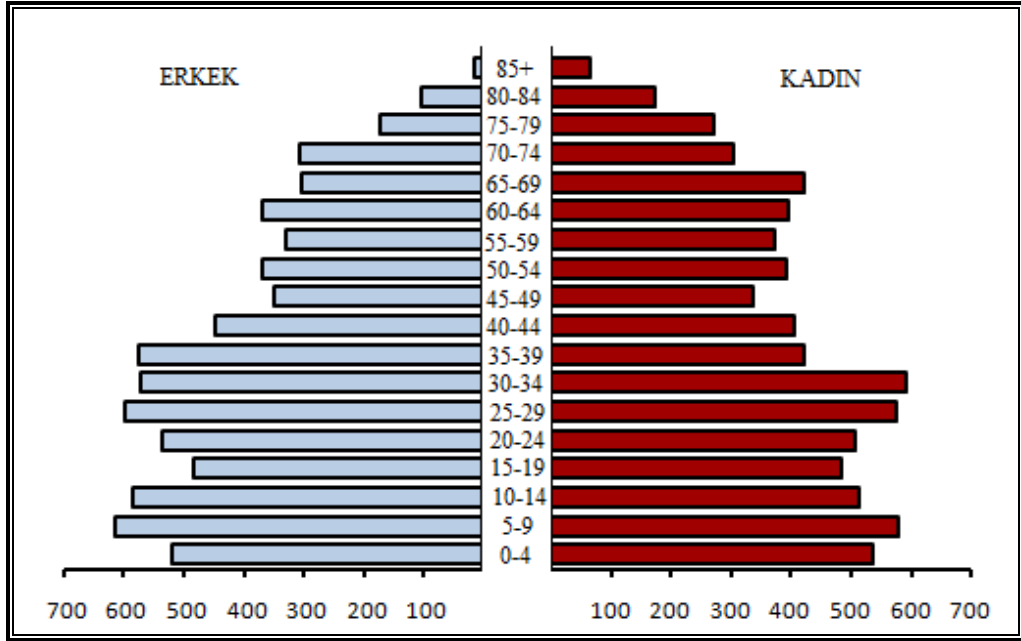
Tablo 2.17. Çerkeş İlçesi Nüfusunun Dar Aralıklı Gruplandırılmaya Göre Dağılımı (2008).

Yaş Grubu	Erkek	%'si	Kadın	%'si	Toplam	%'si
0-4	519	3.6	536	3.7	1055	7.2
5-9	613	4.2	578	4.0	1191	8.2
10-14	585	4.0	512	3.5	1097	7.5
15-19	485	3.3	484	3.3	969	6.6
20-24	537	3.7	505	3.5	1042	7.1
25-29	599	4.1	575	3.9	1174	8.0
30-34	572	3.9	590	4.0	1162	8.0

¹⁹² Tümertekin, *Beşeri Coğrafya'ya Giriş*, s. 178.

35-39	576	3.9	422	2.9	998	6.8
40-44	447	3.1	404	2.8	851	5.8
45-49	350	2.4	338	2.3	688	4.7
50-54	370	2.5	392	2.7	762	5.2
55-59	330	2.3	373	2.6	703	4.8
60-64	371	2.5	396	2.7	767	5.3
65-69	305	2.1	420	2.9	725	5.0
70-74	307	2.1	305	2.1	612	4.2
75-79	172	1.2	272	1.9	444	3.0
80-84	106	0.7	172	1.2	278	1.9
85+	18	0.1	65	0.4	83	0.6
TOPLAM	7.262	49.7	7.339	50.3	14.601	100.0

Kaynak: Çerkeş Merkez Sağlık Ocağı (2008).

Şekil 2.5. Çerkeş İlçesinin Dar Aralıklı Nüfus Piramidi (2008).

Geçmiş yıllarda ilçenin özellikle çalışma çağındaki nüfusu göçlerle dışarı vermesi pramitte de kendini göstermektedir. Nitekim piramidin erkeklere ait kısmında tavana doğru belirgin bir daralma gözlenir.

Nüfus piramidinde dikkat çekici bir durum da yaşlı nüfus diliminde belirgin bir yığılmanın olmasıdır. Ortalama yaşam süresinin uzaması piramidin tavana doğru uzamasına yol açmıştır. Yaşlı nüfusun % 17'lik kısmının 80 yaş ve üzeri nüfustan oluşması ilçedeki yaşlı nüfusla ilgili bir ipucu verebilir.

Nüfusun yaş yapısını gösteren geniş aralıklı gruplandırmaya göre, ilçe nüfusunun % 22.9'unu 0-14 yaş grubundaki nüfus, başka bir ifadeyle çocuk nüfus oluşturmaktadır. Bu nüfus aynı zamanda ilçedeki genç bağımlı nüfusu temsil etmektedir. Yetişkin nüfus

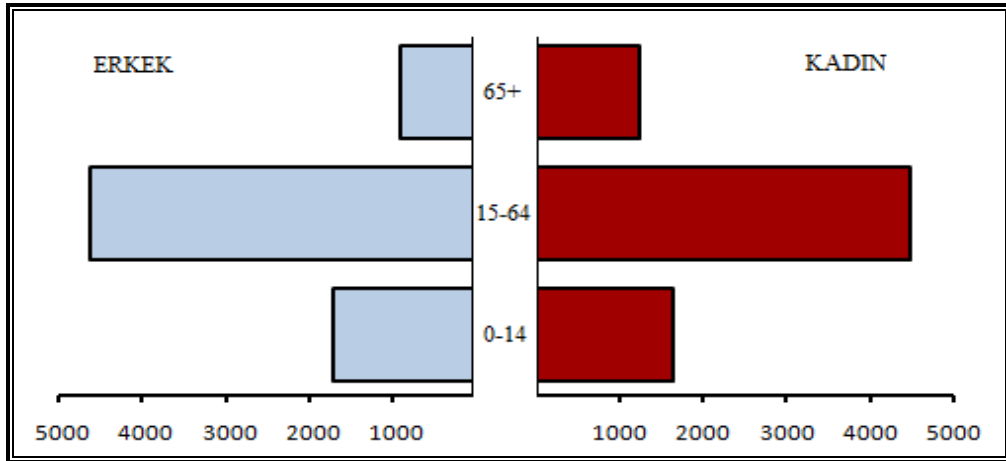
olarak ifade edilen 15-64 yaş grubu, 9.116 kişiden meydana gelmekte ve nüfusun % 62.4'lük kısmını oluşturmaktadır. Nüfusun 65 yaş ve üzerinde yer alan dilimini ifade eden yaşlı nüfus ise % 14.7'lik bir orana sahiptir. Buna göre ilçe'de % 37.6 bağımlılık oranı söz konusudur. İlçeye ait geniş aralıklı gruplandırma aynı yıl ülke geneli (% 33.1) ve il geneli (% 34.8) ile kıyaslandığında bağımlılılık oranının her ikisinden de yüksek olduğu görülür. Bu durum büyük oranda yaşlı bağımlı nüfusun ilçede fazla olmasından kaynaklanmaktadır. Nitekim ilçedeki bağımlı nüfusun %39.1'ini yaşlı bağımlı nüfus oluştururken bu oran ülke genelinde % 20.4, Çankırı il genelinde % 38.2 olması ilçede yaşlı bağımlı nüfusun fazlalığı hakkında ipucu vermektedir (Tablo 2.18 ve Şekil 2.6).

Genç ve yetişkin nüfusun göçlerle ilçe dışına gitmesi, emekli olduktan sonra bazı insanların memleketlerine dönmeleri ve ortalama yaşam süresinin nispeten uzun olması ilçede yaşlı nüfus oranının yüksek olmasının başlıca nedenleri olarak sıralanabilir.

Tablo 2.18. Çerkeş İlçesi Nüfusunun Geniş Aralıklı Gruplandırılmaya Göre Dağılımı (2008).

Yaş Grubu	Erkek	%'si	Kadın	%'si	Toplam	%'si
0-14	1717	11.8	1626	11.1	3343	22.9
15-64	4637	31.8	4479	30.7	9116	62.4
65+	908	6.2	1234	8.5	2142	14.7
Toplam	7.262	49.7	7.339	50.3	14.601	100.0

Kaynak: Çerkeş Sağlık Ocağı (2008).

Şekil 2.6. Çerkeş İlçesinin Geniş Aralıklı Nüfus Piramidi (2008).

İlçe nüfusunun yaş yapısı incelenirken kırsal nüfusla ilçe merkezi ayrı ayrı ele alındığında aralarında belirgin farklar dikkat çeker. Bu açıdan kırsal kesim ve ilçe merkezine ait nüfusların ayrı ayrı ele alınması faydalı olacaktır.

Kır nüfusu içerisinde en fazla nüfusa % 8.8'lik oranla 60-64 yaş grubu sahiptir. Daha sonra % 8.7 ile 65-69 yaş grubu ve % 7.2'lik oranlarıyla 55-59 ve 25-29 yaş grupları gelmektedir. Buna göre kırsal nüfus içerisindeki nüfusun yaklaşık dörtte birinin (% 24.7) 55-69 yaş diliminde yer aldığı görülür. Genel olarak 55 yaş üstü emekli nüfus olarak varsayıldığında, köylerdeki nüfusun % 40.2'sinin emekli çağındaki nüfustan oluştuğu söylenebilir (Tablo 2.19 ve Şekil 2.7).

Kırsal kesime ait nüfus piramidinde okul çağına ve çalışma çağına denk gelen yaşlarda gözlenen daralma, eğitim ve iş bulma amaçlarıyla genç yetişkin nüfusun köylerinden göçmesinin bir yansımasıdır. Buna karşın piramidin üst kısımlara doğru genişlemesi ise köylerdeki yaşlı nüfus fazlalığının bir göstergesidir.

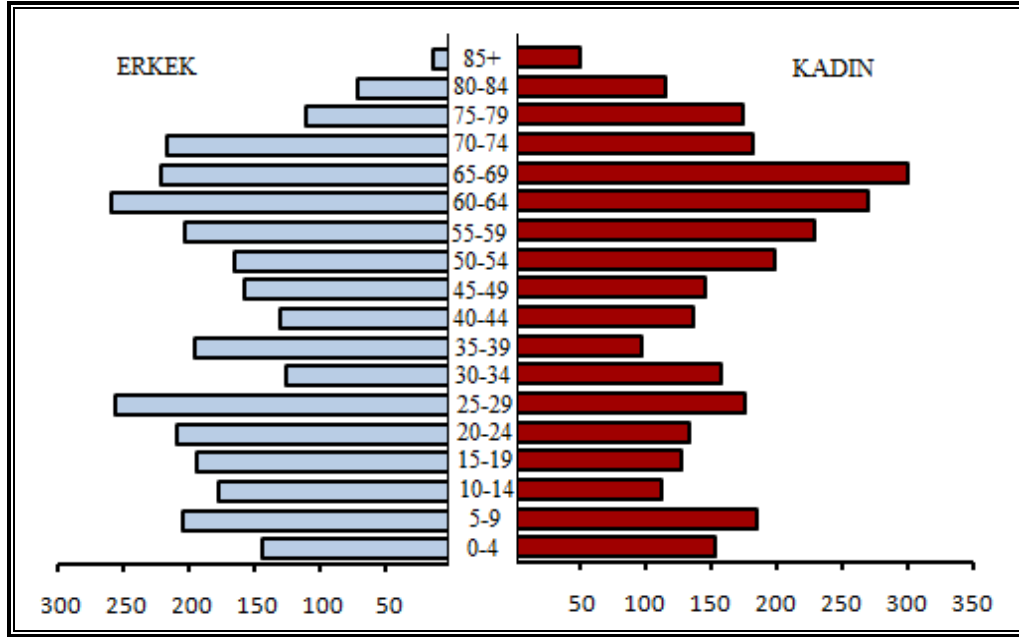
Tablo 2.19. Çerkeş İlçesi Kırsal Nüfusunun Dar Aralıklı Gruplandırılmaya Göre Dağılımı (2008).

Yaş Grubu	Erkek	%'si	Kadın	%'si	Toplam	%'si
0-4	144	2.4	153	2.6	297	5.0
5-9	204	3.4	185	3.1	389	6.5
10-14	177	3.0	111	1.9	288	4.8
15-19	194	3.2	126	2.1	320	5.4
20-24	208	3.5	133	2.2	341	5.7
25-29	256	4.3	175	2.9	431	7.2
30-34	125	2.1	157	2.6	282	4.7
35-39	195	3.3	97	1.6	292	4.9
40-44	130	2.2	135	2.3	265	4.4
45-49	157	2.6	145	2.4	302	5.1
50-54	164	2.7	198	3.3	362	6.1
55-59	202	3.4	228	3.8	430	7.2
60-64	259	4.3	269	4.5	528	8.8
65-69	221	3.7	299	5.0	520	8.7
70-74	216	3.6	181	3.0	397	6.6
75-79	110	1.8	174	2.9	284	4.8
80-84	71	1.2	114	1.9	185	3.1
85+	13	0.2	49	0.8	62	1.0
TOPLAM	3.046	51.0	2.929	49.0	5.975	100.0

Kaynak: Çerkeş Merkez Sağlık Ocağı (2008).

Yaşlı nüfus grubunda dikkat çeken bir durum da kadın nüfusun erkek nüfustan fazla olmasıdır. Genel olarak 65 yaş ve üzerindeki nüfusta kadınların fazla olmasında,

erkeklerin kadınlara nazaran daha ağır işlerde çalışmaları ve daha fazla yıpranmaları nedeniyle ortalama ömürlerinin kısa olmasının rolü vardır¹⁹³.

Şekil 2.7. Çerkeş İlçesinin Dar Aralıklı Kırsal Nüfus Piramidi (2008).

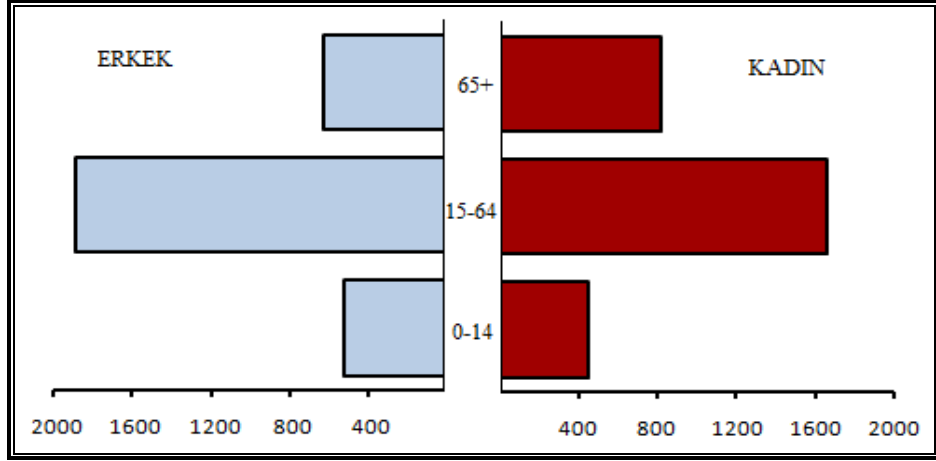
İlçenin kırsal kesiminin geniş aralıklı nüfus yapısı içerisinde genç nüfus % 16.3, yetişkin nüfus % 59.5 ve yaşlı nüfus % 24.2'lik bir orana sahiptir. Buna göre kırsal kesimde % 40.5 gibi yüksek bir bağımlılık oranı dikkat çeker. Bağımlı nüfusun % 59.8'ini yaşlı bağımlı nüfus oluşturmaktadır (Fotoğraf 2.1). Buna göre köylerde üretken ve dinamik nüfus oranının düşük olduğu görülmektedir. Kuşkusuz bu durum kırsal üretim ve kalkınmanın yavaşlamasına hatta durmasına yol açmaktadır. Ancak köylerde fiili bağımlılık bakımından düşük bir oran söz konusudur. Çünkü kırsal kesimde çok küçük yaşlarda başlayan çalışma hayatı genellikle ölüncüye kadar devam etmektedir (Tablo 2.20 ve Şekil 2.8).

Tablo 2.20. Çerkeş İlçesi Kırsal Nüfusunun Geniş Aralıklı Gruplandırılmaya Göre Dağılımı (2008).

Yaş Grubu	Erkek	%'si	Kadın	%'si	Toplam	%'si
0-14	525	8.8	449	7.5	974	16.3
15-64	1890	31.6	1663	27.8	3553	59.5
65+	631	10.6	817	13.7	1448	24.2
Toplam	3.046	51.0	2.929	49.0	5.975	100.0

Kaynak: Çerkeş Merkez Sağlık Ocağı (2008).

¹⁹³ Saliha Koday, *Murgul Çayı Havzasının Coğrafyası*, Atatürk Üniversitesi Yay. No:912, Fen-Edebiyat Fakültesi Yay. No:9, Araştırma Serisi No:69, Erzurum 2000, s. 97.

Şekil 2.8. Çerkeş İlçesi Kırsal Nüfusunun Geniş Aralıklı Kırsal Nüfus Piramidi (2008).

İlçe merkezinde nüfusun yaş gruplarına ve cinsiyete göre dağılımı incelendiğinde ilçe geneli ve kırsal kesime göre daha düzenli bir dağılım göze çarpar. İlçe merkezinde en fazla nüfusa % 10.2'lik oranla 30-34, % 9.4'lük oranla 10-14 ve % 9.3'lük oranla 5-9 yaş grupları sahipken 35 yaş ve yukarısında yer alan kısımda nüfusun düzenli bir şekilde azaldığı görülür (Tablo 2.21).

Fotoğraf 2.1. Araştırma Sahasındaki Köylerde Yaşlı Nüfus Oranı Yüksek.

Tablo 2.21. Çerkeş Kasabası Nüfusunun Dar Aralıklı Gruplandırılmaya Göre Dağılımı (2008).

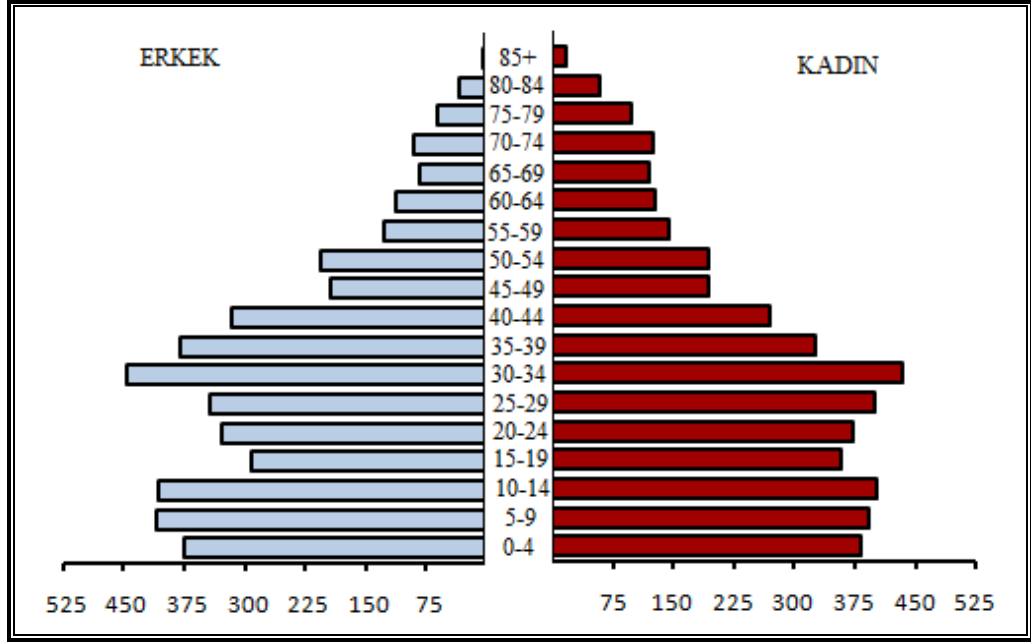
Yaş Grubu	Erkek	%'si	Kadın	%'si	Toplam	%'si
0-4	375	8.9	383	8.7	758	8.8
5-9	409	9.7	393	8.9	802	9.3
10-14	408	9.7	401	9.1	809	9.4
15-19	291	6.9	358	8.1	649	7.5
20-24	329	7.8	372	8.4	701	8.1
25-29	343	8.1	400	9.1	743	8.6
30-34	447	10.6	433	9.8	880	10.2
35-39	381	9.0	325	7.4	706	8.2
40-44	317	7.5	269	6.1	586	6.8
45-49	193	4.6	193	4.4	386	4.5
50-54	206	4.9	194	4.4	400	4.6
55-59	128	3.0	145	3.3	273	3.2
60-64	112	2.7	127	2.9	239	2.8
65-69	84	2.0	121	2.7	205	2.4
70-74	91	2.2	124	2.8	215	2.5
75-79	62	1.5	98	2.2	160	1.9
80-84	35	0.8	58	1.3	93	1.1
85+	5	0.1	16	0.4	21	0.2
TOPLAM	4.216	100.0	4.410	100.0	8.626	100.0

Kaynak: Çerkeş Merkez Sağlık Ocağı (2008).

İlçe merkezine ait nüfus piramidi incelendiğinde 30-34 yaş grubundan üst kesimde düzenli bir şekilde daralma ve üst kesimde sivrilme yaşlı nüfusta hızlı bir azalmaya işaret etmektedir. Ancak cinsiyete göre ele alındığında, kırsal kesimde olduğu gibi ilçe merkezinde de yaşlı nüfusta kadın ölüm oranlarının daha düşük olduğu pramide yansımaktadır.

İlçe merkezine ait nüfus piramidinde kırsal nüfus piramidinin aksine 30 ile 44 yaş arasında piramidin genişlediği görülür. Kasabada son yıllarda gelişen sanayi ve hizmet sektörleri nüfusa belirli bir dinamizm kazandırmış ve kasabanın bir miktar yetişkin nüfus göçü almasını sağlamıştır. Söz konusu yaş grubunda meydana gelen artış beraberinde doğum oranlarında da bir artış meydana getirmiş ve piramidin 0-14 yaş grubunun da belirgin bir şekilde genişlemesine yol açmıştır. 45-49 yaş grubundaki daralma doğum oranlarında da düşüşe neden olmuştur. Bu yüzden 15-19 yaş grubunda da belirgin bir azalma yaşanmıştır (Şekil 2.9).

Şekil 2.9. Çerkeş Kasabasının Dar Aralıklı Nüfus Piramidi (2008).

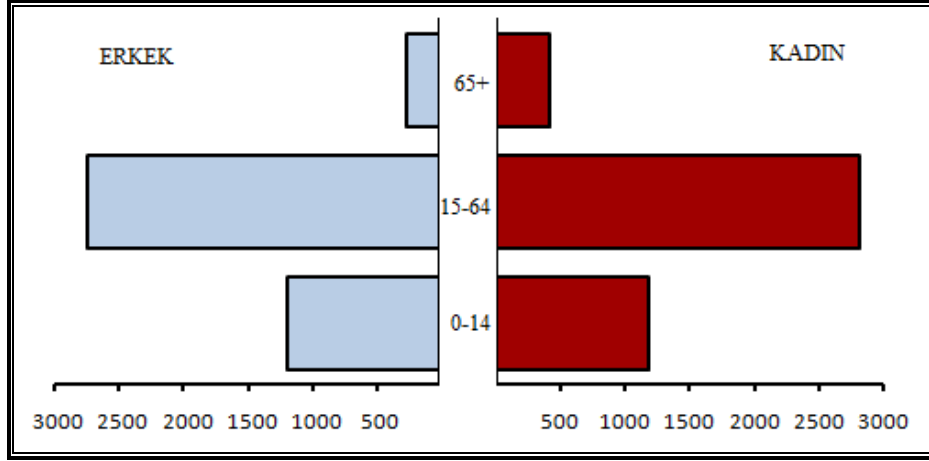
İlçe merkezi nüfusunun dar aralıklı nüfus ve cinsiyet yapısı ele alındığında 0-14 yaş grubunda 2.369 kişi, 15-64 yaş grubunda 5.563 kişi ve 65 yaş üzeri grupta ise 694 kişinin yer aldığı görülür. Buna göre ilçe merkezindeki nüfusun % 27.5'ini genç nüfus, % 64.5'ini yetişkin nüfus ve % 8.0'ını yaşlı nüfus oluşturmaktadır. Bu değerler de göstermektedir ki ilçe merkezi nüfusu kırsal kesimden çok farklı bir yaş yapısına sahiptir. Kırsal kesimde bağımlılık oranı % 40.5 iken, ilçe merkezinde bu oran % 35.5'e gerilemektedir. Ayrıca ilçe merkezinde bağımlı nüfusun % 77.5'ini genç bağımlı nüfus oluştururken kırsal kesimde bu oran % 40.5'tir. Bu oranın kırsal kesime göre fazla olması, eğitim çağındaki nüfusun genellikle kasabada fazla olmasından kaynaklanmaktadır (Tablo 2.22 ve Şekil 2.10).

Tablo 2.22. Çerkeş Kasabası Nüfusunun Geniş Aralıklı Gruplandırılması.

Yaş Grubu	Erkek	%'si	Kadın	%'si	Toplam	%'si
0-14	1192	13.8	1177	13.6	2369	27.5
15-64	2747	31.8	2816	32.6	5563	64.5
65+	277	3.2	417	4.8	694	8.0
Toplam	4.216	48.9	4.410	51.1	8.626	100.0

Kaynak: Çerkeş Merkez Sağlık Ocağı (2008).

İlçe merkezinde yetişkin nüfusun fazla olması, gelişen hizmetler ve sanayi fonksiyonları ile kamu kurum ve kuruluşlarının oluşturduğu istihdam alanları sayesinde, bu yaş grubunda önemli miktarda nüfus barındırmasıyla izah edilebilir.

Şekil 2.10. Çerkeş Kasabasının Geniş Aralıklı Nüfus Piramidi (2008).

2.1.5.2. Nüfusun Eğitim ve Kültür Durumu

Nüfusun eğitim durumu, toplum kalkınmasının hızını belirleyici bir özellik olarak düşünülmesi gereken bir konudur. Kalkınma unsurları ancak iyi eğitilmiş bir nüfus kitlesi sayesinde ortaya çıkarılabilir, harekete geçirilebilir veya yönlendirilebilir¹⁹⁴. Bu yüzden bir sahadaki nüfusun iyi eğitilmiş bireylerden oluşması büyük önem taşımaktadır.

Araştırma sahasında nüfusun eğitim durumunu ortaya koymak için ilçedeki okullaşma oranı, okul, derslik, öğrenci ve öğretmen sayısı dengesi ile ilköğretim, ortaöğretim ve yükseköğretim bitirenlerin oranları ve nüfusun okuryazarlık oranı gibi parametreleri incelemek yerinde olacaktır.

Çerkeş ilçesinde okulöncesi, ilköğretim ve ortaöğretim kurumları bulunurken herhangi bir yükseköğretim kurumu bulunmamaktadır. 2011 Şubat ayı itibariyle ilçede 1 anaokulu, 4 ana sınıfı, 5 ilköğretim ve 2 ortaöğretim okulu hizmet vermektedir.

Ülkemizde son yıllarda önem kazanan okul öncesi eğitimi, ilçede de önemli bir düzeye ulaşmıştır. 2010-2011 eğitim-öğretim yılında 3 dersliği 3 öğretmeni ve 40 öğrencisi bulunan Çerkeş Anaokulu ilçedeki tek okulöncesi eğitim kurumudur. Ayrıca Atatürk İlköğretim Okulu'nun 1 ana sınıfı ile 24 öğrencisi, 80. Yıl Cumhuriyet İlköğretim Okulu'nun 2 ana sınıfı ile 46 öğrencisi, Namık Kemal İlköğretim Okulu'nun 1 ana sınıfı ile 31 öğrencisi ve Gaziosmanpaşa İlköğretim Okulu'nun 1 ana sınıfı ile 16 öğrencisi bulunmaktadır (Tablo 2.23).

¹⁹⁴ Özgür, Age., 1998, s.92.

Tablo 2.23. Çerkeş İlçesindeki Okulöncesi Eğitimin Derslik, Öğretmen ve Öğrenci Durumu (2010-2011).

Okulun adı	Derslik sayısı	Öğretmen sayısı	Öğrenci sayısı		
			Kız	Erkek	Toplam
Çerkeş Anaokulu	3	3	20	20	40
Atatürk İlköğretim Okulu Ana Sınıfı	1	1	12	12	24
80. Yıl İlköğretim Okulu Ana Sınıfı	2	2	24	22	46
Namık Kemal İlköğr. Okulu Ana Sınıfı	1	1	22	9	31
Gaziosmanpaşa İlköğr. Okulu Ana Sınıfı	1	1	7	9	16
Toplam	7	7	85	72	157

Kaynak: İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü.

Araştırma sahasında 2010-2011 eğitim-öğretim yılı itibariyle 5 ilköğretim okulu bulunmaktadır. Bunlardan 4 tanesi ilçe merkezinde, bir tanesi de Güzelyurt köyünde yer almaktadır. Zorunlu eğitim çağındaki ilköğretim öğrencilerin büyük çoğunluğu taşınmalı eğitime tabi tutulmakta iken, sadece Güzelyurt köyünde birinci kademe birleştirilmiş sınıfta eğitim veren bir köy okulu bulunmaktadır. Sahadaki 29 köyden 155'i kız 146'sı erkek toplam 301 öğrenci taşınmalı eğitim hizmetlerinden yararlanmaktadır (Tablo 2.24). Bu köylerin ortak özellikleri depresyon çevresinde yer almalarıdır.

Tablo 2.24. Çerkeş İlçesindeki Taşıma Merkezli Okullar ve Öğrencilerin Getirildiği Köyler (2010-2011).

Okulun adı	Taşınmalı İlköğretim Uygulanan Köyler
Atatürk İlköğretim Okulu	Göynükçukuru, Kuzdere, Bedil, Aydınlar, Bozoğlu, Yeşilöz, Yalıözü, Hacılar, Saçak, Örenli, Belkavak, Yeniköy, Bayındır
Gaziosmanpaşapaşa İlköğretim Okulu	Aliözü, Kadıözü, Gelik, Şeyhdoğan, Karamustafa, Güzelyurt
80. Yıl Cumhuriyet İlköğretim Okulu	Yoncalı, Kısacık, Karga, Ağaca, Halkaoğlu, Dikenli, Kadıköy, Türbaşı
Namık Kemal İlköğretim Okulu	Saraycık, Kiremitçi

Kaynak: İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü.

Kuzeydeki Gerede Çayı vadisi çevresinde yer alan köyler birçok bakımdan olduğu gibi eğitim-öğretim hizmetleri bakımından da ilçe merkezinden tecrit edilmiş bir durum sergiler. Bu köylerin neredeyse tamamı nüfusunun büyük bir kısmını göçle kaybetmiş durumdadır. Köylerin göç yoluyla nüfusunu kaybetmelerinde en önemli faktör artan nüfusu karşılayacak tarım arazilerinin olmaması nedeniyle ortaya çıkan geçim sıkıntısıdır. İkinci faktör ise eğitim hizmetlerindeki güçlüklerdir. Özellikle köy okullarının kapanması ve taşınmalı eğitime geçilmesiyle birlikte ilçe merkezine uzak mesafelerde yer alan bu köylerde taşınmalı eğitimde yaşanan güçlükler nedeniyle öğrenciler çevre ilçelerdeki yatılı ilköğretim bölge okullarına yönlendirilmişlerdir.

Küçük yaştaki çocuklarının aile ortamından uzaklaşmasını istemeyen çoğu aile köylerinden ilçe merkezine ve yakın şehirlere göç etmiştir*. Nitekim 2007 yılı itibariyle bu kesimde yer alan Çakmak, Fındıçak ve Karacahöyük köylerinde bulunan 8'i erkek 5'i kız toplam 13 öğrenci Bayramören YİBO'da, Beymelik köyünde bulunan 5'i erkek 1'i kız toplam 6 öğrenci Eskipazar YİBO'da ve Afşar köyünde bulunan 6'sı erkek 1'i kız toplam 7 öğrenci Çardaklı YİBO'da eğitim görmekteyken Şubat 2011'e gelindiğinde bahsi geçen kesimdeki köylerde okul çağında öğrenci bulunmadığı görülür.

Çerkeş ilçesinde nüfusun eğitim durumuyla ilgili temel göstergelerden biri ilçedeki okullaşma oranıdır. Bilindiği gibi ilgili öğrenim türündeki tüm öğrencilerin ait olduğu öğrenim türündeki teorik yaş grubunda bulunan toplam nüfusa bölünmesi ile brüt okullaşma oranı elde edilmektedir. Öğrencilerin bitirdiği yaş baz alınarak; ilköğretimde teorik yaş 6-13, ortaöğretimde teorik yaş 14-17, yükseköğretimde teorik yaş 18-22 olarak kabul edilmiştir¹⁹⁵.

Çerkeş ilçesinde 2009 TÜİK verilerine göre ilköğretimde teorik yaş olarak kabul edilen 6-13 yaş grubunda 1.926 kişi bulunmaktadır. Aynı yıl itibariyle ilçedeki ilköğretim okullarında 1.701 öğrenci öğrenim görürken, Güzelyurt köyünden ikinci kademedeki 5 öğrenci Yapraklı YİBO'da öğrenim görmektedir. Buna göre ilçede ilköğretim düzeyinde okullaşma oranı % 88.6'dır. Ülke genelinde 2009 yılı ilköğretim brüt okullaşma oranı % 106.5* olduğu dikkate alınırsa ilçedeki okullaşma oranının oldukça düşük olduğu görülür. Bu durumun ilçedeki bazı yerleşim birimlerinde nüfusların abartılı olmasından kaynaklandığı söylenebilir.

İlçedeki ilköğretim okulları içerisinde derslik, öğretmen ve öğrenci sayısı bakımından ilk sırada yer alan okul Atatürk İlköğretim Okulu'dur. Okulda 2011 Ocak ayı itibariyle 24 derslik 27 öğretmen bulunmakta ve 310'u kız, 315'i erkek olmak üzere toplam 625 öğrenci eğitim görmektedir (Fotoğraf 2.2). Bu okulun ardından 18 derslik ve 16 öğretmeniyle 280'i kız 294'ü erkek toplam 574 öğrenciyi hizmet veren 80. Yıl Cumhuriyet İlköğretim Okulu gelmektedir. Adı geçen okul Dünya Bankası desteği ile

* Örneğin sadece Afşar köyünden ilçe merkezinde 15 hane bulunmaktadır.

¹⁹⁵ TÜİK Türkiye İstatistik Yıllığı 2009, s.113.

* Brüt okullaşma oranı yüzde yüzü geçebilir, çünkü ilkokula kayıtlı bazı öğrenciler, ülkenin standart ilkokul yaş grubundan daha genç veya daha yaşlı olabilirler. (Bkz: Aysıt Tansel, "Türkiye'de Okullaşma Oranları ve Eğitimin Getirileri", *ODTÜ Düşün Dergisi*, Sayı: 14, Ankara 2001, s. 25).

tek tip okul olarak yapılmış ve 2003 yılında eğitim-öğretime başlamış olup, ilçenin en modern okulu durumundadır. Atatürk İlköğretim Okulu ve 80. Yıl Cumhuriyet İlköğretim Okulu ilçedeki ilköğretim kademesi eğitiminde çok önemli bir yere sahiptir. Nitekim ilçedeki ilköğretim öğrencilerinin % 72.4'ü bu iki okulda eğitim görmektedir.

Fotoğraf 2.2. Dünya Bankası Desteği İle Tek Tip Olarak Yapılmış 80. Yıl Cumhuriyet İlköğretim Okulu'ndan Bir Görünüm.

İlçenin köklü ilköğretim okullarından biri olan Namık Kemal İlköğretim Okulu, 1949 yılında hizmete açılmış, 1999 yılında bugünkü binasına taşınmış ve halen aynı binada 11 derslik, 14 öğretmen ve 128'i kız 121'i erkek toplam 249 öğrenci ile eğitim-öğretim hizmetini sürdürmektedir. İlçenin en yeni ilköğretim okulu ise artan öğrenci sayısına cevap vermek amacıyla 2008-2009 eğitim-öğretim yılında Cumhuriyet Mahallesi'nde hizmete açılan ve prefabrik bir binada, 8 dersliği ve 15 öğretmeni ile 95'i kız 99'u erkek 194 öğrenciye hizmet veren Gaziosmanpaşa İlköğretim Okulu'dur. Merkezde yer alan bu okulların yanı sıra, Güzelyurt köyünde birinci kademe birleştirilmiş sınıfta 1 öğretmen ve 9'u kız 6'sı erkek toplam 15 öğrenci ile eğitim sürdüren bir köy okulu bulunmaktadır. Sonuç olarak ilçede yer alan 5 ilköğretim okulunda 66 derslik ve 73 öğretmen bulunmakta ve 822'si kız 835'i erkek toplam 1657 öğrenci eğitim görmektedir (Tablo 2.25). Bu genel tabloya göre ilköğretimde derslik başına 25, öğretmen başına ise 23 öğrenci düştüğü görülmektedir. Buna göre ilçe, ilköğretim kademesinde öğretmen başına düşen öğrenci sayısı bakımından Türkiye

ortalamasının (28) altında bir değer sergilemektedir. Bununla birlikte yapım aşamasında olan TOKİ İlköğretim Okulu tamamlandığında bu değerlerin daha aşağı seviyelere düşeceği söylenebilir.

Tablo 2.25. Çerkeş İlçesindeki İlköğretim Okullarının Derslik, Öğretmen ve Öğrenci Durumu (2010-2011).

Okulun adı	Derslik sayısı	Öğretmen sayısı	Öğrenci sayısı		
			Kız	Erkek	Toplam
Atatürk İlköğretim Okulu	24	27	310	315	625
Gaziosmanpaşa İlköğretim Okulu	8	15	95	99	194
80. Yıl Cumhuriyet İlköğretim Okulu	18	16	280	294	574
Namık Kemal İlköğretim Okulu	11	14	128	121	249
Güzelyurt İlköğretim Okulu	5	1	9	6	15
Toplam	66	73	822	835	1.657

Kaynak: İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü verilerinden derlenmiştir.

Çerkeş ilçesinde 2009 TÜİK verilerine göre ortaöğretimde teorik yaş olarak kabul edilen 14-17 yaş grubunda 945 kişi bulunmaktadır. Aynı yıl itibariyle ilçedeki ortaöğretim okullarında 516 öğrenci öğrenim görmektedir. Buna göre ilçede ortaöğretim düzeyinde okullaşma oranı % 54.6'dır. Ülke genelinde bu oranın % 84.2 olduğu dikkate alınırsa ortaöğretim okullaşma oranının oldukça düşük olduğu görülür. Okullaşma oranındaki düşüklük TÜİK çağ nüfusundaki abartılı durumdan kaynaklanmaktadır.

Araştırma sahasında 19 Mayıs Çok Programlı Lisesi ve Çerkeş Anadolu Lisesi olmak üzere iki adet ortaöğretim kurumu faaliyet göstermektedir. İlçe merkezinde yer alan bu okullardan 19 Mayıs Çok Programlı Lisesi aynı zamanda yatılı hizmet vermekte olup, 100 öğrenci kapasiteli bir adet pansiyonu bulunmaktadır. Ancak okula ait olan bu pansiyonun hizmetinden kırsal kesimden ve ilçe dışından gelen Çerkeş Anadolu Lisesi öğrencileri de yararlanmaktadır.

İlçenin iki lisesinden biri olan 19 Mayıs Çok Programlı Lisesi; Bilişim Teknolojileri, Elektrik-Elektronik Teknolojileri, Giyim Üretim Teknolojileri, Muhasebe ve Finansman gibi mesleki alanların yanı sıra düz lise alanlarında eğitim öğretim hizmeti vermektedir. Bünyesinde bir adet elektrik atölyesi, üç adet bilişim teknolojileri laboratuvarı ve 16 derslik bulunan okulda, 28 öğretmen görev yapmakta ve 181'i kız 215'u erkek toplam 396 öğrenci eğitim görmektedir. Bu liseden temel düzeyde mesleki eğitim alarak mezun olan gençlerin önemli bir kısmı ilçedeki işletmelerin ara eleman ihtiyacını karşılamaktadır (Fotoğraf 2.3).

Fotoğraf 2.3. 19 Mayıs Çok Programlı Lisesi'nden Bir Görünüm.

İlçedeki bir diğer ortaöğretim kurumu olan Çerkeş Anadolu Lisesi, 8 derslik, 12 öğretmen ve 53'ü kız 68'i erkek toplam 121 öğrenciyle eğitim hayatını devam ettirmektedir (Tablo 2.26). Bu okulların dışında, ilçede yer alan Sağlık Meslek Lisesi, yeterince talep olmadığı gerekçesiyle 2007-2008 eğitim yılında, son mezunlarını verdikten sonra kapatılmıştır.

Tablo 2.26. Çerkeş İlçesindeki Ortaöğretim Okullarının Derslik, Öğretmen ve Öğrenci Durumu (2010-2011).

Okulun adı	Derslik sayısı	Öğretmen sayısı	Öğrenci sayısı		
			Kız	Erkek	Toplam
19 Mayıs Çok Programlı Lisesi	16	28	181	215	396
Anadolu Lisesi	8	12	53	68	121
Toplam	24	40	234	283	517

Kaynak: İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü.

İlçedeki ilköğretim sekizinci sınıfta 92'si kız 99'u erkek toplam 191 öğrenci, ortaöğretim birinci sınıfta ise 75'i kız 103'ü erkek toplam 178 öğrenci bulunmaktadır. Buna göre ilköğretim son sınıf ve ortaöğretim ilk sınıftaki erkek öğrenci sayısının yakın değerler gösterdiği buna karşın kız öğrenci sayısında belirgin bir azalmanın olduğu görülür. Bu durum bazı kız öğrencilerin zorunlu eğitimi tamamladıktan sonra orta öğretime devam etmediklerini göstermektedir.

İlçedeki eğitim hizmetlerinde önemli yere sahip olan kurumlardan biri de Çerkeş Vali Erdal Aksu Halk Eğitim Merkezi'dir. Hükümet Caddesi üzerinde yer alan merkezde, 2009-2010 yılında İş-Kur işbirliğiyle bilgisayar ve kuaförlük gibi meslek edindirme kursları düzenlenmiştir. Yine Çerkeş Vali Erdal Aksu Halk Eğitim Merkezi Müdürlüğü'nce kalorifer ateşleyiciliği, nakış ve bilgisayar işletmenliği gibi mesleki kursların yanı sıra okuma-yazma, voleybol, avcı eğitimi, bağlama, hızlı okuma ve okul kursları verilmiştir. Adı geçen alanlarda halkın eğitim ve sosyo-kültürel düzeyini geliştirmek amacıyla 45 kurs açılmış ve bu kurslara 474'ü kadın, 422'si erkek olmak üzere toplam 896 kursiyer katılmıştır. (Tablo 2.27). Ayrıca 11 Kasım 2010 itibariyle arıcılık ve 25 Kasım 2010 itibariyle de İş-Kur ile işbirliği çerçevesinde çocuk bakım elemanı yetiştiriciliği kursları açılmıştır.

Tablo 2.27. Çerkeş Vali Erdal Aksu Halk Eğitim Merkezi'nce Açılıp-Tamamlanan Kurslar (2009-2010).

Kurs Adı	Kurs Sayısı	Kadın	Erkek	Toplam
Bilgisayar (İş-Kur)	1	10	8	18
Kuaförlük (İş-Kur)	2	34	2	36
Kalorifer Ateşçiliği	2	2	29	31
Okuma Yazma	2	--	7	7
Voleybol	1	27	--	27
Avcı Eğitimi	1	--	28	28
Bağlama	1	1	17	18
Hızlı Okuma	1	8	15	23
Okul Kursları	32	359	307	666
Nakış	1	22	--	22
Bilgisayar İşletmenliği	1	11	9	20
Toplam	45	474	422	896

Kaynak: Çerkeş Halk Eğitim Merkezi.

Araştırma sahasındaki mevcut eğitim durumunu bu şekilde özetledikten sonra okur-yazarlık düzeyi ve bitirilen eğitim kurumları açısından da değerlendirilmesi nüfusun eğitim durumu hakkında bilgi edinmede yardımcı olabilmektedir. İlçede 2009 yılı itibariyle 6 yaş üstü nüfusun %91.0'ı okur-yazar durumdayken okuma yazma bilmeyenlerin oranı % 9.0'dır. Buna göre ilçenin okuryazarlık oranı ülke genelinin (% 92.8) çok az altında bir değer sergilemektedir.

İlçede okuryazar nüfusun cinsiyetlere göre dağılımı dikkate alındığında erkek nüfusun okuryazarlık oranının kadın nüfusa göre oldukça yüksek olduğu dikkat çeker. Nitekim erkek nüfusun okuryazarlık oranı % 96.2 iken kadın nüfusta bu oran % 86.0'a düşmektedir. Bu durum özellikle yaşlı nüfus içerisindeki kadınların önemli bir kısmının okuryazar olmamasından kaynaklanmaktadır. Özellikle 45 yaş ve üzeri kadın nüfus

içerisinde okuma yazma bilmeyenlerin oranı yüksek değerler sergilerken daha küçük yaşlarda kadın nüfustaki okuryazarlık oranı giderek artmaktadır. Son yıllarda ilköğretim kademesinde zorunlu eğitim uygulamasının sürdürülmesi sayesinde kadın nüfus içerisinde okur-yazarlık oranının giderek arttığı gözlenmektedir.

Bilindiği gibi bir yerdeki nüfusun okur yazarlık durumu yanında; eğitimin niteliği de çok önemlidir. Bir ülkedeki ekonomik gelişme kadar, hatta ondan daha önemlisi, eğitimdeki gelişmedir. Eğitimde fırsat eşitliği ilkesinden hareketle ülke genelindeki okul çağı nüfusun hepsinin aynı oranda ve kalitede eğitim almasıdır¹⁹⁶. Bu bağlamda nüfusun eğitim düzeyinin belirlenmesi, ilçe kalkınmasında rasyonel adımlar atılması açısından önem arz etmektedir.

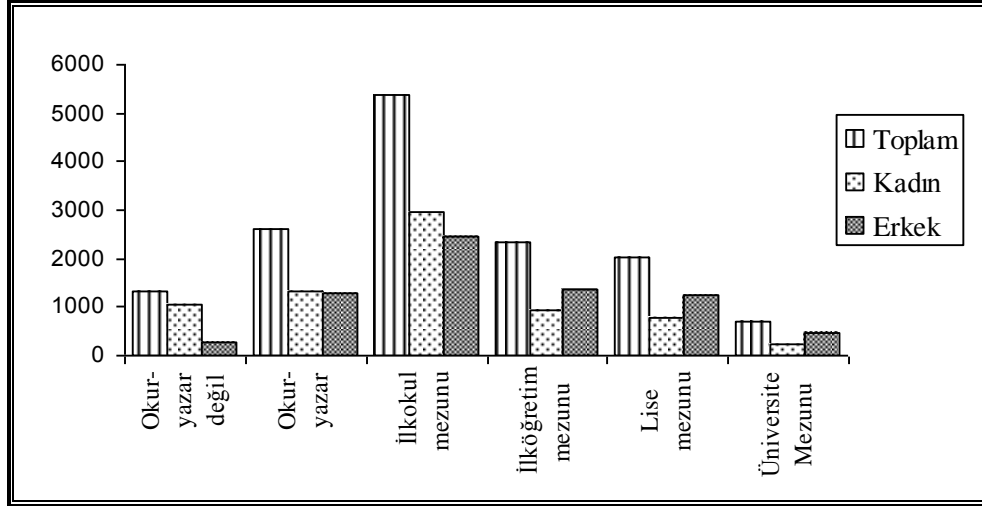
Eğitim düzeyi açısından incelendiğinde en fazla % 36.2'lik oranla ilkokul mezunları, en az da % 4.8'lik oranla üniversite mezunları gelmektedir. Buna göre ilkokuldan üniversiteye doğru oranın azaldığı görülmektedir. İlçe nüfusunun 5.394'ü ilkokul, 2.325'i ilköğretim okulu, 2.024'ü lise ve 717'si üniversite mezunudur. Ayrıca 2603 kişi de okur-yazar olup herhangi bir okulu bitirmeyen nüfus grubuna girmektedir (Tablo 2.28 ve Şekil 2.11).

Tablo 2.28. Çerkeş İlçesi Nüfusunun Öğrenim Durumu (2009).

Öğrenim Durumu	Erkek	%'si	Kadın	%'si	Toplam	%'si
Okur-yazar değil	281	3,8	1.056	14,0	1.337	9,0
Okur-yazar	1.277	17,4	1.326	17,6	2.603	17,5
İlkokul mezunu	2.450	33,4	2.944	39,0	5.394	36,2
İlköğretim mezunu	1.376	18,7	949	12,6	2.325	15,6
Lise mezunu	1.261	17,2	763	10,1	2.024	13,6
Üniversite Mezunu	473	6,4	244	3,2	717	4,8
Bilinmeyen	223	3,0	265	3,5	488	3,3
Toplam	7.341	100,0	7.547	100,0	14.888	100,0

Kaynak: TÜİK verilerinden derlenmiştir.

¹⁹⁶ Saliha Koday, "Gümüşhane İlinin Eğitim Coğrafyası", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 5, sayı:1, Erzurum 2005, s. 46.

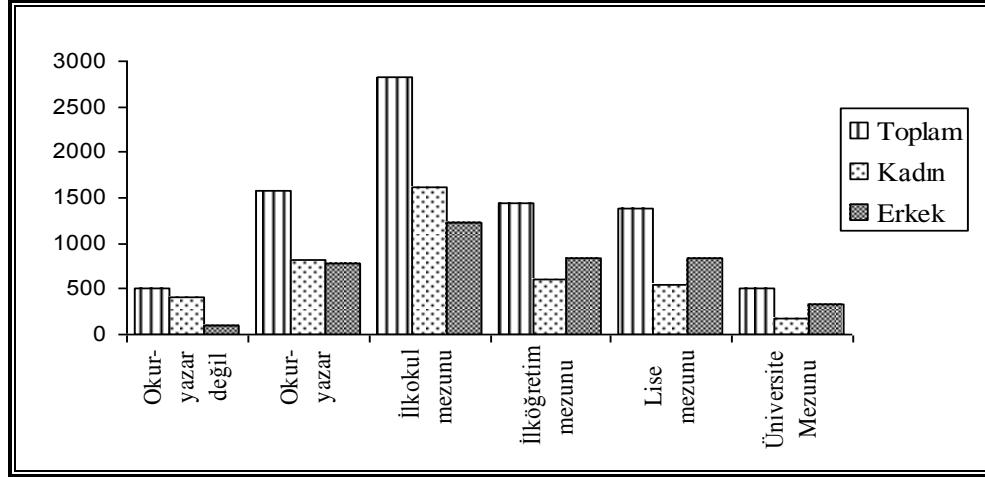
Şekil 2.11. Çerkeş İlçesi Nüfusunun Öğrenim Durumu (2009).

Nüfusun okur-yazarlık durumu ve bitirilen eğitim düzeyi kırsal kesimde ve ilçe merkezinde birbirinden farklı değerler göstermektedir. İlçe merkezinde öğrenim çağında bulunan 8.447 kişiden 7.939'u okur-yazar durumdadır. Buna göre ilçe merkezinin % 94.0'lık okur-yazar oranı ile Türkiye ortalamasına (% 94.5) yakın bir değere sahip olduğu görülür. Cinsiyete göre okur-yazar oranı incelendiğinde ise, ilçe merkezinde erkek nüfusta % 97.8 olan okur-yazarlık oranının kadın nüfusta da % 90'ın üzerine çıkması (% 90.2) dikkate değer bir durumdur. Nüfusun eğitim düzeyi açısından ilk sırada % 33.6'lık oranla ilkokul mezunları gelmektedir. Daha sonra % 17.1'lik oranla ilköğretim mezunları, %16.3'lük oranla lise mezunları ve % 6.0'lık oranla üniversite mezunları sıralanmaktadır (Tablo 2.29 ve Şekil 2.12). İlçe geneline göre merkez nüfus içerisinde eğitim seviyesinin yükseldiği görülmektedir. Nitekim ilçedeki lise mezunlarının % 68.0'ının, üniversite mezunlarının ise % 71.8'inin ilçe merkezinde bulunması bu durumu doğrulamaktadır.

Tablo 2.29. Çerkeş İlçe Merkezindeki Nüfusun Öğrenim Durumu (2009).

Öğrenim Durumu	Erkek	%'si	Kadın	%'si	Toplam	%'si
Okur-yazar değil	91	2,2	417	9,8	508	6,0
Okur-yazar	770	18,4	809	19,0	1.579	18,7
İlkokul mezunu	1.224	29,3	1610	37,7	2.834	33,6
İlköğretim mezunu	845	20,2	601	14,1	1.446	17,1
Lise mezunu	828	19,8	549	12,9	1.377	16,3
Üniversite Mezunu	327	7,8	177	4,1	505	6,0
Bilinmeyen	94	2,2	104	2,4	198	2,3
Toplam	4.179	100,0	4268	100,0	8.447	100,0

Kaynak: TÜİK verilerinden derlenmiştir.

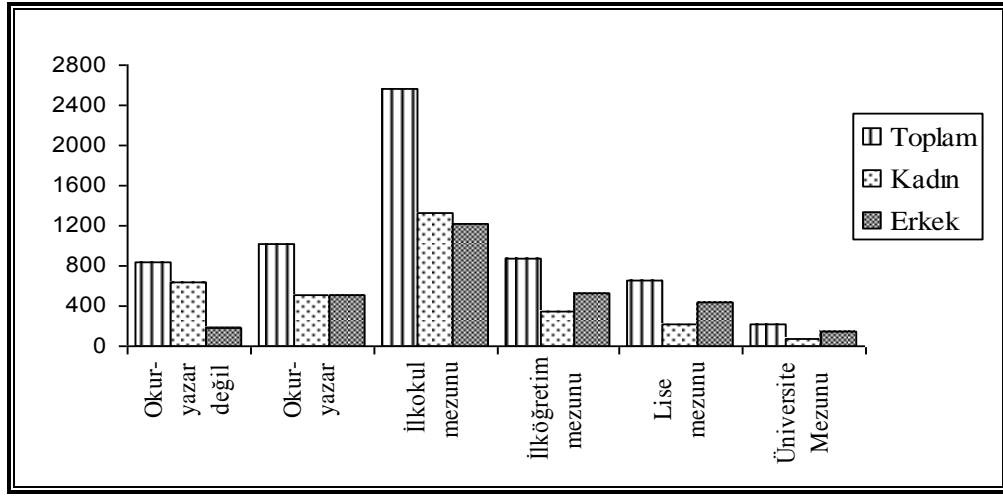
Şekil 2.12. Çerkeş İlçe Merkezindeki Nüfusun Öğrenim Durumu (2009).

Kırsal nüfus içerisinde okuma yazma bilmeyenlerin oranı ilçe merkezine göre oldukça yüksektir. Köylerde yaşayan nüfusun % 12.9'u okur-yazar değildir. Başka bir ifadeyle okur-yazarlık oranı % 87.1'dir. Erkek nüfusta bu oran % 94'e çıkarken, kadın nüfusun yaklaşık beşte birinin (% 19.5) okuryazar olmadığı yani okuryazarlık oranının % 80 civarında olduğu görülür. Köylerde yaşayan nüfusun büyük bir kısmının yaşlılardan oluşması okur-yazarlık oranını düşürmektedir. Erkeklerin okur-yazarlık seviyesinin kadınlara göre oldukça yüksek olmasında, okuma-yazma bilmeyen erkeklerin askerde okuma yazma öğrenmesinin etkili olduğu söylenebilir. Diğer taraftan ailelerin kız çocuklarını okula gönderme konusundaki olumsuz tutumları kadınlarda okur-yazarlık oranının düşük kalmasına yol açmıştır. Ancak son yıllarda gerek zorunlu ilköğretim uygulaması gerekse ailelerin eğitimin önemi konusunda giderek bilinçlenmesi sayesinde genç nüfus içerisinde okuma-yazma bilmeyenlerin sayısı bir elin parmaklarını geçmemektedir. 2009 yılı TÜİK verilerine göre köylerde 30 yaşın altında okuma yazma bilmeyen sadece dört kadının olması, kadın okur-yazarlık durumu açısından önemli bir gelişme kat edildiğini göstermektedir. Nüfusun eğitim düzeyine gelince köylerde yaşayan 6.441 kişiden 2.560'ının yani kabaca her beş kişiden ikisi (% 39.7) ilkokul mezunudur. Daha sonra 879 kişiyle ilköğretim mezunları, 647 kişiyle lise mezunları, 212 kişiyle üniversite mezunları gelmektedir (Tablo 2.30 ve Şekil 2.13). Lise ve üniversite mezunları içerisinde erkeklerin oranının kadınların iki katından fazla olması, kadınların çoğunluğunun temel eğitim düzeyinden sonra çeşitli nedenlerle bir üst eğitim kurumuna devam etmediklerini göstermektedir.

Tablo 2.30. Çerkeş İlçesi Kırsal Nüfusunun Öğrenim Durumu (2009).

Öğrenim Durumu	Erkek	%'si	Kadın	%'si	Toplam	%'si
Okur-yazar değil	190	6,0	639	19,5	829	12,9
Okur-yazar	507	16,0	517	15,8	1.024	15,9
İlkokul mezunu	1226	38,8	1.334	40,7	2.560	39,7
İlköğretim mezunu	531	16,8	348	10,6	879	13,6
Lise mezunu	433	13,7	214	6,5	647	10,0
Üniversite Mezunu	146	4,6	66	2,0	212	3,3
Bilinmeyen	129	4,1	161	4,9	290	4,5
Toplam	3.162	100,0	3.279	100,0	6.441	100,0

Kaynak: TÜİK verilerinden derlenmiştir.

Şekil 2.13. Çerkeş İlçesi Kırsal Nüfusunun Öğrenim Durumu (2009).

Kültür, belirli bir zamanda belirli bir yerde yaşayan belirli bir grup insanın karakteristik yaşam tarzı olarak tanımlanır. Antropologlar, tarihçiler ve sosyologlar gibi coğrafyacılar da kültürle ilgilenmektedir. Coğrafyacıların kültüre olan bakış açıları zaman zaman başka sosyal ve beşeri bilimleriyle çakışabilmektedir. Bu durumda bile coğrafyacıları kültürü inceleyen diğer bilim alanlarındaki çalışanlardan ayıracak bir odak noktası ortaya koymak mümkündür. Bu odak noktası da, kültürel coğrafyacıların, kültürün ve toplumların mekânsal farklılıkları ve fonksiyonlarıyla olan ilgisidir¹⁹⁷.

Daima açık ve dinamik bir saha olmasına rağmen, kültürel coğrafyada son yıllarda, şu anda *kültürel dönüş* olarak anılan, hızlı değişiklikler olmuştur. Bu değişiklikler kültürel coğrafyacılar tarafından ayrıntılı olarak canlandırılmış; politik, ekonomik ve sosyal coğrafyada etkisi büyük olmuştur. Kültürel coğrafya içindeki

¹⁹⁷ Tümertekin, Özgüç, *Beşeri Coğrafya*, s. 79-80.

çağdaş araştırmalarda; konuşma, güç, adalet, vücut, farklılık, melezlik, ulus, aktör ağlar, direnç, suç, başarı ve temsil gibi konular önem kazanmıştır¹⁹⁸.

Bir kültürün doğduğu yere o kültürün kaynak alanı, yani kültür ocağı denir. Tarih boyunca giyim-kuşam, beslenme, dil, müzik ve mimari gibi kültürün çeşitli öğeleri bu ocak alanlarından çıkıp yayılmış ve başkaları tarafından da benimsenmiştir. Coğrafyacılar fikirlerin, tekniklerin, aletlerin ve başka değişim ajanları ve unsurlarının bir kültür ocağından (yeniliğin meydana geldiği yer) başka alanlara nasıl yayıldığıyla ilgilenirler¹⁹⁹.

Kültürel coğrafi görünüm; yeryüzünün insan tarafından değiştirilmesiyle ilgili farklı davranışları, kültürün kökeni, yayılması ve gelişmesi hakkındaki değerli kanıtları kendisinde saklamaktadır. Kültürel coğrafi görünümler, yüzyıllardır süren insan faaliyetlerinin ürünüdür. Bu nedenle coğrafyacı, kültürdeki mekansal benzerlik ve farklılıkları anlamak ve açıklamak için tarihi perspektif geliştirmeli ve cevapları geçmişte aramalıdır²⁰⁰.

Kültürün ne olduğu ve kültürel coğrafyanın ilgi alanları bu şekilde özetlenmeye çalışıldıktan sonra, bu bölümde araştırma sahasının *kültürel coğrafya özellikleri* coğrafi bakış açısı içerisinde ele alınmaya çalışılacaktır.

Araştırma sahasında halk zengin bir kültürel birikime sahiptir. Günümüzde gerek kasabada gerekse köylerde yaşatılmaya çalışılan bu birikim içerisinde şenlik, oyun, düğün, yemek, sağlık, mimari kültürleri ve türkü, mani, taşlama, ninni, atasözü gibi edebi türler ön plana çıkmaktadır.

Karadeniz Bölgesi ile İç Anadolu Bölgesi'nin geçiş sahasında bulunan ilçede kültürel özellikler de geçiş özelliği göstermekte, yani her iki bölgenin özellikleri de bulunmaktadır. Bu da kültürel zenginliğin başlıca nedenleri arasındadır.

Daha önce de ifade edildiği gibi ilçedeki köyler göçlerle nüfuslarının büyük bir kısmını kaybetmiştir. Hatta bazı köylerde kış aylarında üç-beş hane bulunmakta bazıları ise tamamen boşalmaktadır. Kış aylarında sessiz ve durgun bir hayatın yaşandığı köylerde yaz aylarında gurbette ve ilçe merkezinde yaşayanların gelmesiyle köy hayatı

¹⁹⁸ James S. Duncan, Nuala C. Johnson, Richard Schein, *A Companion To Cultural Geography*, Blackwell Publishing Ltd 2004, s. 2.

¹⁹⁹ Tümertekin, Özgüç, *Beşeri Boğrafya*, s. 81.

²⁰⁰ Tümertekin, Özgüç, *Beşeri Boğrafya*, s. 95-99.

canlanmaktadır. Bu yönüyle köyler son zamanlarda birer rekreasyon alanı görevini üstlenmişlerdir.

Köylerin büyük bir kısmında özellikle yaz aylarında düzenlenen *şenlikler*, son yıllarda giderek önem kazanan kültürel bir etkinlik olarak dikkat çekmektedir. Belirli günlerde düzenlenen bu etkinliklerin organizasyonları köy dernekleri tarafından yürütülmekte ve internet üzerinden katılımcılara duyurulmaktadır. Bu sayede geniş bir katılım sağlanmaktadır. Şenliklerde yöresel ya da ulusal ses sanatçıları sahne almakta, yöresel oyunlar sergilenmekte, hediye çekilişleri düzenlenmekte ve yöreye özgü yemekler yenmektedir. Şenlik süresince halk arasında kaynaşma ve muhabbet ortamı hâkim olmaktadır. Gurbetteki genç nüfusla köylerdeki yaşlı nüfusun senede bir iki gün dahi olsa kaynaşmasını sağlayan bu organizasyonlar, yörede kültürel mirasın gelecek nesillere ulaştırılmasını sağlayan bir araç görevi görmektedir. Ayrıca, yeni neslin baba topraklarıyla bağını sürdürmesi, köy halkı arasındaki sosyal dayanışmanın korunması gibi açılardan da şenlikler son derece önemli etkinliklerdir.

İlçede yapılan şenliklerin büyük çoğunluğu temmuz ayı içerisinde özellikle de temmuzun ilk haftası düzenlenmektedir. Yapılmakta olan şenliklerden en eskisi Bedil köyü *Toprağa Saygı Günü Şenliği*'dir. Diğerlerinden farklı olarak nisan ayının son haftası yapılan bu şenlik geleneksel hale getirilmiş ve bu etkinlik kapsamında 1967'den günümüze kadar 60.000 adet ağaç dikilmiştir²⁰¹. Bu manada Bedil köyünün ilçede yaygın bir gelenek haline gelen ağaç dikme etkinliğine ve şenliklere öncülük ettiği görülmektedir.

Çeşitli illerdeki Bedilliler senede bir hafta sonu da olsa köylerinde bir araya gelmektedir. Cumartesi günleri köyde çeşitli eğlenceler düzenlenmekte, geleneksel cizleme ekmeği, badıma (madımak) bükmesi ve bulgur yenmekte, sinsin ve köçek oyunları oynanmakta, sazlı ve sözlü maniler ve taşlamalar söylenmektedir. Pazar günleri gurbetten gelenler sabah saatlerinde mezarlık ziyaretinde bulduktan sonra hep beraber öğleden önce ağaç (Karaçam) dikilmekte, daha sonra köy odasında yemek yenmektedir.

Çerkeş köyleri içerisinde her yıl düzenli olarak yapılan şenliklerden biri de Saçak köyü *Ağaç Bayramı Şenliği*'dir. 2010 yılında 21.si düzenlenen bu şenlik kapsamında nisan ayında ağaç dikimi yapılmakta, temmuzun ilk haftasında da eğlence

²⁰¹ İ. Tarhan, "Bedil Köyü ve Örnek Bir Muhtar", *Çerkeş Haber Gazetesi*, (Kasım 2010), s. 25.

düzenlenmektedir. Saçak Belediyesi'nin organize ettiği, yerel ve ulusal ses sanatçılarının sahne aldığı bu şenliğe katılım her geçen yıl artmaktadır. Şenlik kapsamında her yıl yaklaşık 8.000 fidan dikilmesi ise şenliğe ayrı bir değer katmaktadır.

İlçede eski bir şenlik geleneğine sahip köylerden biri de Aliözü köyüdür. Köyde 2010 yılında *Geleneksel Horasan Erleri Anma Kültür ve Dayanışma Şenliği*'nin 15.'si düzenlenmiştir (Fotoğraf 2.4). Hoca Ahmet Yesevi'nin öğrencileri olan Horasan erleri, Anadolu'nun Türkleşmesi sürecinde Çerkeş çevresinde Müslümanlığın ve Türklüğün yayılmasında büyük çabaları olmuş kişilerdir. Bir kısmının mezarı da köyde bulunan türbede yer almaktadır. Şenlik kapsamında çeşitli eğlenceler düzenlenmekte, gelenlere bulgur, cizleme ve ayran iktam edilmekte ve hediye çekilişleri düzenlenmektedir. Ayrıca gurbetten gelenler türbe ve mezarlık ziyaretinde bulunmaktadır.

Fotoğraf 2.4. Aliözü Köyü 15. Geleneksel Horasan Erlerini Anma Şenliği'nden Bir Görünüm.

Bununla birlikte Kadıözü köyündeki Keşkek Şenliği, Dikenli köyündeki Bulgur ve Cizleme Şöleni, Yalıözü köyü Geleneksel Bahar Şenliği, Türbaşı köyü Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Şenliği ilçedeki önemli şenliklerdendir (Tablo 2.31). Türbaşı köyü sakinleri köyde düzenledikleri şenliği gelecek yıllarda Bıldırcın yaylasında düzenlemeyi planladıklarını dile getirmişlerdir.

Tablo 2.31. Çerkeş ve Köylerinde Düzenlenen Şenlikler İle Yaklaşık Tarihleri.

Şenliğin Adı	Şenliğin Yapıldığı Yer	Şenliğin Tarihi	Düzenleme Kurulu
Çerkeş Kültür ve Hayvancılık Fest.	Çerkeş Kasabası	Ağustosun Son Haftası	Çerkeş Belediyesi
Geleneksel Horasan Erlerini Anma Kültür ve Day. Şenliği	Aliözü Köyü	Temmuzun 1. Haftası	Aliözü Köyü Sos. Yard. ve Day. Der.
Kadıözü Köyü Keşkek Şenliği	Kadıözü Köyü	Temmuzun 1. Haftası	Kadıözü köyü Sos. Yar. Der.
Bulgur ve Cizleme Şöleni	Dikenli Köyü	Temmuzun 1. Haftası	Dikenli köyü Sos. Yar. Der.
Ağaç Bayramı Şenliği	Saçak Beldesi	Temmuzun 1. Haftası	Saçak Belediyesi
Geleneksel Bahar Şenliği	Yalıözü Köyü	Temmuzun 1. Haftası	Yalıözü köyü Sos. Yar. Der.
Toprağa Saygı Günü	Bedil Köyü	Nisanın Son Haftası	Bedil Köyü Sos. Yar. Ve Day. Der.
Asar Şenliği	Bozoğlu Köyü	Temmuz Ayı İçinde	Bozoğlu Köyü Sos. Yard. ve Day. Der.
Yaz Şenliği	Hacılar Köyü	Temmuz Ayı İçinde	Hacılar Köyü Sos. Yard. ve Day. Der.
Yaz Şenliği	Karamustafa Köyü	Temmuz Ayı İçinde	Karamustafa Köyü Sos. Yard. ve Day.
Yumaklı Köyü Sosyal Yard. ve Day. Şenliği	Yumaklı Köyü	Temmuz Ayı İçinde	Yumaklı Köyü Sos. Yard. ve Day. Der.
Dodurga Köyü Şenliği	Dodurga Köyü	Temmuz Ayı İçinde	Dodurga Köyü Sos. Yard. ve Day. Der.
Türbaşı Köyü Sos. Yard. ve Day. Şenliği	Türbaşı Köyü	Temmuz Ayı İçinde	Türbaşı Köyü Sos. Yard. ve Day. Der.
Ovacık Köyü Yaz Şenliği	Ovacık Köyü	Temmuzun 1. Haftası	Ovacık Köyü Sos. Yard. ve Day. Der.

Kaynak: Araştırma sahasında yapılan anket ve mülakat çalışmalarından derlenmiştir.

Bedil köyünde oynanan sinsin oyununa, sahadaki birçok köyde rastlanmaktadır. Sinsin; yarışmalı toplu köy oyunları arasında görünmesine rağmen içinde dans ve musiki unsurlarına da yer verilen pek yaygın ve eski bir oyundur. Sinsin oyunu; Samsun, Sinop, Amasya, Çorum, Yozgat, Adana, Osmaniye, Kahramanmaraş, Malatya ve Adıyaman yörelerinde de görülmektedir. Bu oyuna Çorum ve çevresinde Zamah veya Zamak oyunu da denmektedir. Sinsin oyunu, bilhassa düğünlerde gece vakti köy delikanlılarınca davul zurna eşliğinde toplu olarak oynanır. Düğün gecesi düğün evinin önündeki meydana ateş yakılır. Araştırma sahasında *dalabur ateşi* adı verilen bu ateş etrafında oyuncular ve izleyiciler halka oluşturur. Bir genç, ortada ateş karşısına geçer ve davulun temposuna ayak uydurarak, birer ayak üzerinde nöbetleşe sıçrayarak raksa başlar. İlk defa ortaya çıkıp oynamaya koyulan bu genç, ateşin etrafında çepeçevre toplanan halkın arasından birden meydana çıkacak her hangi bir oyuncu tarafından yakalanmamak için çok dikkatli bulunmaya ve etrafı kollamak üzere cephe değiştirerek oynamaya mecburdur. Oyunun gayesi, oyuncuları oynarken bile hep ihtiyatlı (tedbirli, dikkatli) bulunmaya alıştırtıp teşvik etmektir²⁰².

İlçenin daha çok kuzey köylerinde (özellikle Örenli köyü ve Belkavak köyüne bağlı Karaağaç mahallesinde) oynanan bir diğer oyun da *Köçek** oyunudur. Daha çok Kastamonu, Bartın, Karabük yörelerinde yaygın olan bu oyun, davullu zurnalı köy

²⁰² Kültür ve Turizm Bakanlığı: Sinsin, Erişim Tarihi: 01.02. 2011.
<http://www.kultur.gov.tr/TR/belge/1-2997/sinsin.html>.

* Köçek: Eski Türk sahne oyunlarında kadın kılığına girerek dans eden erkek (Bkz. TDK Sözlük).

düğünlerinde kadın kılığına girmiş erkeklerce oynanır. Bununla birlikte günümüzde kadın kılığına girmenin hoş karşılanmaması ve ilçenin bu oyunla anılmasının istenmemesi gibi nedenlerle ilçedeki birçok kişi bu oyuna karşı çıkmaktadır.

Araştırma sahasının yemek kültürü ile coğrafyası arasında sıkı bir ilişki söz konusudur. Sahada tahıl tarımı ve hayvancılığın ön planda olması, yemeklerde de ağırlıklı olarak hamur işleri ve hayvansal gıdaların öne çıkmasında belirleyici olmuştur. Nitekim ilçenin geleneksel yemekleri olan badıma bükmesi, hamur köftesi, keşkek, lokum, pırasa dolması, pirhoy, su böreği, sırma baklavası, alacaş, para hamur, bıhtı, cümcük hamur ve böğür dolması Çerkeş mutfağında hamur işinin ağırlıkta olduğunu göstermektedir**.

Yöre kültüründe diğer bir etkinlik de Çerkeş düğünleridir. Geleneksel Çerkeş düğünlerinde; Pazar günü başlayan düğün, hafta boyunca sürmekteydi. Pazartesi gelin hamamı, Çarşamba kız ve erkek kınası, Perşembe gelin alma ve Cuma duvak etkinlikleri gerçekleştirilmekteydi. Ancak, bilhassa maddi yönü ağır basan, aşırı masraf gerektiren motifler, günümüz ekonomik şartlarının ağırlaşması nedeniyle terkedilmiş, düğün kültürü, genel hatlarıyla bugünküyle aynı olmakla birlikte süresi hafta sonuyla sınırlanmıştır.

** **Badıma bükmesi:** Çerkeş'te mayıs-haziran aylarının en gözde yiyeceklerinden biri olan badıma bükmesi, madımak diye bilinen (yörede badıma olarak ifade edilen) bitkiden yapılır. Doğadan toplanan madımak, ayıklanıp toplandıktan sonra yeşil soğan ve tereyağı ile kavrulur, içine süt katılarak iyice pişirilir. Gözleme büyüklüğünde açılan hamurun yarısına hazırlanan badıma konulduktan sonra diğer yarısı üzerine kapatılır ve saç ya da teflon tavada pişirilir. Piştikten sonra üzerine tereyağı sürülerek yenir.

Hamur köftesi: Yumurta, tuz su ve undan yapılan hamurun parçalara ayrıldıktan sonra her bir parça avuç içi ile yuvarlayarak uzatılır, uzatılan parçalar yan yana getirilerek üzerine un serpilir ve birer cm genişliğinde kesilir, kesilen her parçaya işaret parmağı ile basılarak inceltir, üzerine bol miktarda un serpilir. Başka bir tencerede kuru soğan yereyağı ile kavrulur, salça ve su ilave edilerek kaynatılır. Kaynadıktan sonra hamurlar içine atılır. Hamurlar piştikten sonra üzerine ceviz ve sirke ilave edilerek servis edilir.

Pirhoy: Bir miktar unun içine yumurta ve su katılarak hazırlanan hamur, 3-4 mm kalınlığında açıldıktan sonra kare şeklinde kesilir, karelerin köşelerine maydanozlu çökelek konularak üçgen şeklinde kapatılır. Suda haşlandıktan sonra üzerine salçalı kırmızıbiberle tereyağı dökülerek servis yapılır.

Alacaş: Adından da anlaşılacağı üzere alaca aş (çorba)'dır. Kavrulmuş soğan salça ve bulgur su eklenerek pişirilir. Başka bir yerde haşlanan mercimek, bulgur piştikten sonra içine eklenir ve karıştırılarak sulu bir şekilde yenir.

Para Hamur: Sonbahar geldiğinde kış için yapılan en önemli hazırlık makarna ve para hamur kesmedir. Böylece kış şartları sert de olsa halk kışlık yiyeceğini evine stoklamış durumdadır. Erişte olarak bilinen kesme makarnaya Çerkeş'te Para hamur adı verilir. Kurutulup kış için saklanır. Üzerine, kıyma, yağ salça, biber karışımı ve sarımsaklı yoğurt dökülerek yenir.

Bıhtı: Kaynar suyun içine un karıştırılarak iyice pişirilir. Pişen hamur kaşık kaşık tabağa dizilir. Üzerine tereyağı, ceviz ve şeker dökülerek servis yapılır.

Cümcük hamur: Marketlerde satılan fiyonk makarnaya Çerkeş'te cümcük hamur denir. Halk bunu evde kendisi yapar, haşlayıp üzerine salçalı biberle yağ ve sarımsaklı yoğurt dökülerek yenilir.

Böğür dolması: Kasapların özel olarak hazırladıkları böğür içi (kuzu kaburgası) tuz ve biberle kaplanır. İçine önceden hazırlanan iç pilav doldurulur. Deri ile kaburga kısmı dikilerek birleştirilir ve iki tarafı tereyağı ile kızartıldıktan sonra az su ile kısık ateşte pişirilir.

(Bkz. Çerkeş Belediyesi Yıllığı)

Çerkeş ilçesinde ulaşım imkânının sınırlı olduğu köylerde, halkın sağlık hizmetlerini yeterince alamadığı dönemlerde (ülkemizin çoğu yöresinde görüldüğü gibi) hastalıklara doğal çözümler arama yoluna gitmişlerdir. Halk arasında kocakarı ilaçları denen ancak günümüzde alternatif tıp adı altında giderek önem kazanan halk ilaçları yörede yaygın olarak uygulanmaktadır. İlçede yapılan bir araştırmaya göre bitkisel kaynaklı halk ilaçlarının çok çeşitli hastalıklara karşı kullanıldığı anlaşılmaktadır (Tablo 2.32). Bu hastalıklar sınıflandırıldığında en fazla kullanılışın başta solunum sistemi hastalıkları (% 29) olmak üzere, sırasıyla sindirim sistemi (% 12), iskelet-kas sistemi (% 12), cilt (% 9), damar (% 7) ve kadın (% 6) hastalıklarına karşı olduğu görülmektedir²⁰³.

Tablo 2.32. Araştırma Sahasında Rastlanan Bazı Hastalıkların Tedavisinde Kullanılan Bazı Bitki Türleri.

Hastalık	Kullanılan bitki (kök, yaprak, çiçek veya herba kısımları)
Nefes darlığı	Maydanoz (<i>Petroselinum crispum</i>), Papatya (<i>Anthemis coelopada</i>), Papatya (<i>Anthemis coelopada</i>), Sığırkuyruğu (<i>Verbascum chertanthfolium</i>), Kekik (<i>Thymus praecox</i>)
Öksürük kesici	Papatya (<i>Anthemis coelopada</i>), Karaturp (<i>Raphanus sativus</i>), Kuru soğan (<i>Allium cepa</i>), Ayva (<i>Cydonia oblonga</i>)
Hemoroit	Karamuk (<i>Berberis crataegina</i>), Ardiç Üzüümü (<i>Juniperus oxycedrus</i>), Sütleğen (<i>Euphorbia rigida</i>), Ebe gümeçi (<i>Malva silvestris</i>), Isırgan otu (<i>Urtica dioica</i>),
Romatizma	Hardal otu (<i>Brassica elongata</i>), Mayıs çiçeği (<i>Ranunculus constantinopolitanus</i>), Sarı çiçek (<i>Ranunculus marginatus</i>), Yakı otu (<i>Ranunculus repens</i>), Isırgan otu (<i>Urtica dioica</i>),
Bronşit	Sığıl otu (<i>Plantago lanceolata</i>), Sığırkuyruğu (<i>Verbascum chertanthfolium</i>)
Mide rahatsızlığı	Sığıl otu (<i>Plantago lanceolata</i>), Kekik (<i>Thymus praecox</i>), Isırgan otu (<i>Urtica dioica</i>),
Cilt rahatsızlıkları	Kızılçık dikenli (<i>Echium angustifolium</i>), Zeyrek (<i>Linum aroantum</i>), Karaçam (<i>Pinus nigra</i>), Sığıl otu (<i>Plantago lanceolata</i>),
Kas rahatsızlıkları	Ebe gümeçi (<i>Malva silvestris</i>), Sarıçiçek (<i>Ranunculus marginatus</i>), Karaağaç (<i>Ulmus minor</i>), Isırgan otu (<i>Urtica dioica</i>),
Kadın hastalıkları	Yer kabağı (<i>Bryonia alba</i>), Ebe gümeçi (<i>Malva silvestris</i>), Karaağaç (<i>Ulmus minor</i>), Isırgan otu (<i>Urtica dioica</i>),
Parazit	Sütleğen (<i>Euphorbia rigida</i>), Mercimek (<i>Lens esculanta</i>), Sarı çiçek (<i>Ranunculus marginatus</i>),
Şeker hastalığı	Ebe gümeçi (<i>Malva silvestris</i>), Karadut (<i>Morus nigra</i>), Kuşburnu (<i>Rosa canina</i>),

Kaynak: Ezer, Avcı, 2004'ten değiştirilerek.

Meskenler de yörenin kültürel coğrafyasını yansıtan öğeler arasında yer alır. Hatta mekân üzerinde kültürel coğrafi görünümü en kolay ayırdedilebilendir. Gelenek görenekler, dinî inançlar, maddi imkânlar, aile yapısı ve yaşantısı gibi bir çok kültürel unsur, en basitinden en modernine; meskenlerde kullanılan yapı malzemeleri, inşaat teknikleri, iç ve dış plan özellikleri, oda sayısı gibi özellikler üzerinde belirleyici olmaktadır. Daha açık bir ifadeyle meskenler halkın kültürel birikiminin bir ürünüdür.

Herhangi bir yerde kültürel birikimi yansıtan meskenler, halk mimarisiyle inşa edilmiş geleneksel meskenlerdir. Halk mimarisi, profesyonel katkı olmaksızın yapılan bütün binaları içine alır. Bunların inşa tarzı ve yöntemleri, mimarlık okullarından değil,

²⁰³ Nurten Ezer, Kürşat Avcı, "Çerkeş (Çankırı) Yöresinde Kullanılan Halk İlaçları", *Hacettepe Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Dergisi*, sayı:2, Ankara 2004, s. 69.

halk kültüründen türetilmiştir. Bu şekilde ortaya çıkan yapılar, geleneksel beceri ve uygulamaların birer anıtıdır; belki de binlerce yıldır aynı tarzda yapılan meskenlerin birer kopyasıdır²⁰⁴.

Çerkeş ilçesinde geleneksel meskenlerin çoğu, ahşap ile kerpicingin bir arada kullanıldığı, ahşap karkas (ahşap kağgir) sistemle inşa edilmiştir. Yörede ağacın bol olması, meskenlerin inşa malzemesi olarak yaygın şekilde kullanılmasına neden olmuştur. Ahşabın taşıyıcı yapı sistem olarak kullanıldığı ahşap karkas meskenlerde, yapı gereci olarak alt katlarda taş, üst katlarda ise kerpiç tercih edilmiştir. Kerpicingin neme karşı dayanma ve taşıyıcılık kapasitesinin taşa göre düşük olması, alt katlarda karkas sistemin arasının taşla doldurulmasına neden olmuştur. Üst katlarda ise saman ve çamur karışımının kalıplara dökülerek güneşte kurutulmasıyla elde edilen kerpiçler kullanılmıştır. Yörede karasallık derecesinin nispeten yüksek olması nedeniyle, kerpiç duvarlar ısıyı korumak için içeriden ve dışarıdan çamurla sıvanmıştır. Ormanın gür olduğu kesimlerde duvarlar çamurla sıvanmak yerine ahşapla kaplanmıştır.

Meskenlerin yapımında hem güneş enerjisinden daha fazla yararlanmak, hem de kuzey sektörlü soğuk rüzgarlardan korunmak amacıyla güneye bakan yamaçlar tercih edilmiştir. Yine bu amaçla kuzeye bakan cephelerde daha az ve küçük pencereler yer alırken, güneye bakan cephelerde pencere sayısı artmakta ve ebatları büyümektedir. Ayrıca günlük yaşamın çoğunluğunun geçtiği hayat ve odalar güneyde yer alırken, sütlük, ambar, tuvalet gibi bölümler kuzey cephede yer almaktadır.

Genellikle iki katlı olarak inşa edilen meskenlerde, alt katlarda pencere sayısı azdır. Üst kata içeriden yapılmış merdivenle çıkılmaktadır. Bu durum ısıyı muhafaza etmenin yanında, asayişin zayıf olduğu dönemlerde dışarıdan gelebilecek tehlikelere karşı güvenliği artırma isteğinden kaynaklanmıştır. Nitekim asayiş ortamının sağlanmasıyla yakın zamanlarda yapılan iki katlı meskenlerde ikinci kata dışarıdan yapılan merdivenlerle çıkıldığı gözlenmektedir.

Araştırma sahasındaki geleneksel meskenlerde alt kat ahır, depo, samanlık gibi kısımlardan oluşurken, üst katta hayat, oda, ambar ve sütlük gibi kısımlar yer alır. Güvenlik ortamının zayıf olması, yöre insanını en değerli ekonomik varlığı durumundaki hayvanlarıyla aynı çatı altında yaşamaya yöneltmiştir. Asayiş ortamının

²⁰⁴ Tümertekin, Özgüç, *Beşeri Boğrafya*, s. 97.

sağlanmasıyla birlikte yeni yapılan meskenlerde ahır ve samanlık gibi eklentiler meskenden ayrı olarak inşa edilmeye başlanmıştır.

Meskenlerin bir diğer özelliği de ataerkil aile yapısına bağlı olarak oda sayısının fazla olmasıdır. Geleneksel Türk aile yapısı içerisinde evlenen erkek çocuklar genellikle aynı evde yaşamaya devam ederler. Dolayısıyla meskenler bu geniş ailenin ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde düzenlenir. Meskenin her bir odası bir çekirdek ailenin ihtiyacına cevap verecek şekilde inşa edilir. Böyle bir odada banyo ihtiyacını karşılamak için *hamamlık (gusülhane)*, yemek pişirmek için ocak, yatak-yorgan vb. eşyaları koymak için *yüklük* bulunmaktadır. Bununla birlikte bütün aile fertlerinin ortaklaşa kullandıkları modern mimaride salona karşılık gelen ve yörede *hayat* diye adlandırılan büyük bir oda da mevcuttur. Evin diğer odaları buraya açılır. Burası bütün ailenin ortak yaşam alanıdır. Yemek burada yenilir, çay burada içilir ve aile bireyleri burada oturup sohbet ederler. Hayatın yola bakan cephesinde 50 ila 100 cm dışarı çıkma yer alır. Çıkmadan üç cepheye de pencere açılmaktadır. Böylece söz konusu mekânın hem daha fazla güneş alması sağlanmış hem de evdekilere dışarıyı daha rahat seyretme imkanı tanınmıştır.

Geleneksel ahşap karkas meskenler, son zamanlarda yerini modern betonarme yapılara bırakmaya başlamıştır. Önceleri kır evleri aile fertleri ve yakınlarının yardımı ile ve ancak kendi bilgi ve maharetleriyle yapılırken, son zamanlarda bu gelenek değişmeye başlamıştır. Mali gücü yerinde olan aileler, nasıl ev yapmak için çimento, demir, tuğla, kereste vb. maddeleri dışarıdan getiriyorlarsa, bu malzeme ile ev yapma tekniğine sahip olmadıklarından, mecburen yapı işçisini de malzeme ile beraber getirmek zorunda kalmıştır. Şehir ve kasabadan tutulmuş kalfa ve işçiler, ancak şehir normlarına göre ev yaptıklarından bu şartlar altında meydana gelen evler, kır evlerinden çok şehir ve kasaba evleri tipinde olmuştur²⁰⁵. Modern betonarme yapılaşma şeklinde gelişen bu süreç, zamanla geleneksel konutların yok olmasına neden olmaktadır. Nitekim günümüzde gerek kasabada gerekse köylerde, yöreye ait sivil mimari eseri olan tarihi meskenlerin metruk halde çürümeye terk edilmiş durumda olduğu görülmektedir.

Günümüzde yol sistemlerinin ve mali imkanların gelişmesiyle yeni inşaat malzemeleri kır hayatına girmeye başlamış ve kırsal kesimde modern mimari tarzları gelişme imkanı bulmuştur. Yeni meskenler tuğla, briket, demir ve çimento gibi

²⁰⁵ Necdet Tunçdilek, *Türkiye İskan Coğrafyası*, İstanbul Üniv. Ed. Fak. Yay.1283, Coğrafya Enst. Yay.49, İstanbul 1967, s. 89-90.

malzemelerle inşa edilmeye başlanmıştır. Diğer yandan uzun yıllar halkın yakacak ve yapacak olarak yararlanması nedeniyle ormanların azalması ve orman denetiminin artması ahşap meskenlerin yapılmasını güçleştirmiştir. Bu da halkın betonarme meskenlere yönelmesinde etkili olan bir diğer faktördür.

Kırsal meskenlerde kullanılan inşa malzemesi ve tarzının yanında iç planında da önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Özellikle ataerkil aile yapısının yerini çekirdek ailenin alması nedeniyle yeni yapılan evlerin odalarında hamamlık, ocak, yüklük gibi eklentiler yer almaz. Bunun yerine şehirlerde görülen mimari özelliklerine benzer iç plan şekillerinin uygulandığı görülür.

Yörede meskenler taş ya da ağaçla çevrilmiş avlu içerisinde yer almaktadır. Avlu; ailenin mahremiyetini sağlamak, ürünleri ve eşyaları korumak, dışarıdan gelebilecek saldırıları ve yabancıların girişini engellemek amacıyla oluşturulmuş bir bölgedir. Burası aynı zamanda ailenin yemek pişirme, çamaşır yıkama ve kurutma, tahıl kurutma vb. işlerini yürüttüğü bir mekândır. Bu nedenle çoğu evde avlu, yüksek duvarlardan oluşmaktadır. Geleneksel meskenlerde gözlenen avlu kültürü, günümüzün modern müstakil evlerinde de varlığını sürdürmektedir.

Kırdan kente göç olgusuyla birlikte tenhalaşan köylerde daha çok emeklilerden oluşan yaşlı nüfus hâkimdir. Kırsal nüfusun fazla olduğu geçmiş yıllarda çok canlı ve hareketli bir yaşamın olduğu yaşlı kişilerle yapılan anketlerde dile getirilmektedir. Köylerdeki canlı yaşamın bir parçası olarak dikkati çeken, türkü, mani ve taşlama geleneği sahada çok yaygındır. Genellikle sazlı ve sözlü olarak dile getirilen mani ve taşlamalara sahadaki hemen her köyde yaygın olarak rastlanır. Köylerdeki sosyo-ekonomik yaşamın yanı sıra fiziki çevre koşulları hakkında da ipucu veren mani ve taşlamalar günümüzde köylerde düzenlenen şenliklerle yaşatılmaktadır. Sahadaki köy yaşamından izler taşıyan kadın-erkek arasındaki taşlamalardan biri de şöyledir:

ERKEK

*Köyde durulmaz kıştan
Bir kız aldım Kısaç'tan
Her işi bilir ama
Ekmek alamaz saçtan*

KADIN

*Ekmek versem eline
Sokar gider beline
Bana emsüz demişsin
Nüzul ensin diline*

Geçmişte yaşanmış kültürel hayatın canlı bir tanığı olan türküler ise, Çerkeş kültürünün ülke çapında tanınmasında rol oynamıştır. Nitekim ilçeye ait türkülerden bir kısmı TRT repertuarına girmiştir. Bunlar arasında “Gız Annem”, “Ha Dönele Ha” ve “Zerdali” gibi derlemeler en tanınmışlarıdır. Zerdali türküsü, Çerkeş’te yaşanmış bir halk hikâyesinden derlenmiştir. Hatta bu türkünün 2006 yılında bir de TV filmi çekilmiştir. Günümüzde, Çerkeş türküleri ve folklorü millî bayramlarda halk oyunları gösterileriyle yeni nesillere aktarılmaktadır.

Bunların yanı sıra sözlü halk edebiyatının önemli ürünlerinden olan atasözü ve bilmece de ilçenin zengin bir kültürel birikime sahip olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

Son yıllarda gelişen internet teknolojisi de şenlikler gibi köylerin kültürel dayanışmasında giderek önemli bir yer edinmeye başlamıştır. Köylerin birçoğunun web ve forum sitelerinin olması ve bu sitelerin aktif bir şekilde kullanılması, gurbetteki yöre sakinleri arasındaki sosyal dayanışmanın devam etmesine ve bilgi akışına katkı sağlamaktadır.

Daha önce de ifade edildiği gibi Bedil köyü ilçede birçok alanda öncülük etmiş bir köydür. Adı geçen köyde 2001 yılında atıl durumdaki bir peynir imalathanesinde köy müzesi açılmıştır. Bilindiği gibi tarımda makinalaşmanın yanı sıra yazılı ve görsel basının gelişmesi köylerdeki sosyal ve ekonomik yaşamda önemli değişiklikleri beraberinde getirmiştir. Geçmiş yıllarda kullanılan yer sofrası, bulgur dibegi, kağı, sandık, gaz lambası, yayık, orak gibi birçok alet ve geleneksel elbiseler çoğu köylerde çürümeye terk edilmiş durumdadır. Birer rekreasyon sahası olma yolunda hızla ilerleyen köylerde geçmişte yararlanılan bu tür eşyaların gelecek nesillere tanıtılması ve unutulmasının önlenmesi amacıyla Bedil köyünde bir müze kurulmuştur. Müzede geleneksel köy yaşamından izler taşıyan birçok eşya yer almaktadır. Ayrıca ataların yadedilmesi için köyde yaşamış olanların fotoğrafları müzenin bir köşesine asılmıştır. Müze; bayram ve köy şenliği gibi önemli günlerde açık olmakla birlikte köye ziyarete gelenler için de açılabilir (Fotoğraf 2.5).

Fotoğraf 2.5. Bedil Köyü Müzesinde Sergilenen Eşyaların Bazılarından Görünüm.

Çerkeş ilçesi sportif faaliyetler bakımından gelişim kaydeden ilçelerden biridir. Son yıllarda futbol, voleybol, masa tenisi, tenis, badminton gibi dallarda sporcular yetişmektedir. Özellikle badminton spor dalında, 19 Mayıs Çok Programlı Lisesi Spor Kulübü ülke çapında derecelere sahiptir. İlçede bu tür sporların yapılabileceği bir çim saha, bir kapalı spor salonu ve bir halı saha bulunmaktadır. Kuşkusuz varolan tesislerin geliştirilmesi ve yeni spor tesislerinin yapılması, ilçede spor kültürünün gelişmesine ve yeni nesillerin daha sağlıklı birer birey olarak yetişmesine katkı sağlayacaktır.

2.1.5.3. Aile Büyüklükleri

Aralarında akrabalık bağı bulunsun ya da bulunmasın, aynı evde veya evin bir bölümünde yaşayan aynı kazandan yemek yiyen, gelir ve giderini ayırmayan, o evin hizmet ve yönetimine katılan bir veya birkaç kişinin oluşturduğu topluluğa hanehalkı denilmektedir²⁰⁶.

Bir hanede ortalama kaç kişi yaşadığını ortaya koymaya yarayan ortalama aile büyüklüğü, nüfusun üretkenlik durumu ve yapısı hakkında da fikir edinmeye yardımcı olur. Ayrıca bir yerleşmenin demografik gelişmişlik unsurları arasındaki değişkenlerden biri de o yerin ortalama aile büyüklüğüdür.

Çerkeş Aile Sağlığı Merkezi ve TÜİK verilerinden elde edilen bilgilere göre ilçenin ortalama aile büyüklüğünün 2010 yılında 4.4 olduğu görülmektedir. Devlet Planlama Teşkilatı'nın 2003 yılı verilerine göre Çankırı 5.15 ve Türkiye 4.5 ortalama

²⁰⁶ Ali Özçağlar, Rüya Kasarcı, "Türkiye'de Hanehalkı Sayılarının Coğrafi Dağılışı ve Kır Kesimi Hanehalkı Sayısının Ekonomik Faaliyete Göre Ayrımı", *Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, sayı:5, Ankara 1996, s. 1.

aile büyüklüğüne sahiptir²⁰⁷. Buna göre ilçenin ortalama aile büyüklüğünün Türkiye ortalaması civarında olduğu görülmektedir.

İlçe merkezi ile kırsal kesim aile büyüklüğü arasında belirgin bir fark olduğu görülür. İlçe merkezinde 5.4 olan ortalama aile büyüklüğü köylerde 3.5'tir. Buna göre ilçe merkezindeki hanelerin genellikle 5-6 nüfuslu ailelerden oluştuğu, kırsal kesimde ailelerin ise 3-4 kişiden meydana geldiği söylenebilir (Tablo 2.33).

Tablo 2.33. Çerkeş İlçesindeki Yerleşmelerin Hane Sayıları, Nüfusları ve Aile Büyüklükleri.

Yerleşme	Hane	Nüfus	Aile büyüklüğü	Yerleşme	Hane	Nüfus	Aile büyüklüğü
Çerkeş	1600	8658	5.4	Kadıköy	45	123	2.7
Saçak	70	2033	29.0*	Kadıözü	50	145	2.9
Afşar	29	63	2.2	Karacahöyük	10	44	4.4
Ağaca	20	73	3.7	Karamustafa	25	62	2.5
Yeşilöz	30	107	3.6	Karaşar	13	19	1.5
Akbaş	25	55	2.2	Karga	30	99	3.3
Akhasan	32	51	1.6	Kısaç	21	101	4.8
Aliözü	60	127	2.1	Kiremitçi	45	166	3.7
Aydınlr	25	96	3.8	Kuzdere	35	91	2.6
Bayındır	33	90	2.7	Kuzören	15	19	1.3
Bedil	35	83	2.4	Meydan	10	13	1.3
Belkavak	45	88	2.0	Örenköy	35	158	4.5
Beymelik	40	59	1.5	Örenli	65	121	1.9
Bozoğlu	45	138	3.1	Saraycık	110	244	2.2
Çakmak	19	53	2.8	Şeyhdoğan	45	178	4.0
Çalcıören	30	44	1.5	Taşanlar	25	41	1.6
Çaylı	15	17	1.1	Türbaşı	46	141	3.1
Çördük	15	18	1.2	Uluköy	11	20	1.8
Dağçukurören	35	75	2.1	Yakuplar	38	120	3.2
Dikenli	40	93	2.3	Güzelyurt	111	283	2.5
Dodurga	7	24	3.4	Yalıözü	65	144	2.2
Findıcak	20	44	2.2	Yeniköy	46	156	3.4
Gelik	30	94	3.1	Yıprak	22	34	1.5
Gökçeler	30	50	1.7	Yoncalı	25	110	4.4
Göynükçukuru	110	191	1.7	Yumaklı	25	75	3.0
Hacılar	80	212	2.7	Kırsal Toplam	1.914	6.747	3.5
Halkaoğlu	12	31	2.6	Toplam	3.514	15.405	4.4
Kabak	14	31	2.2				

Kaynak: TÜİK (2010) ve Çerkeş Aile Sağlığı Merkezi (2010).

Araştırma sahasındaki yerleşmelerden 46'sında (% 86.7) aile büyüklüğü 4.0'ın altındadır (Tablo 2.34 ve Şekil 2.14). Kırsal kesimde aile büyüklüğünün düşük olmasında doğal nüfus artışının düşük olması ve göçlerle köylerdeki özellikle genç

²⁰⁷ DPT., İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması, Ankara 2003.

* Beldenin aile büyüklüğünün çok yüksek olması nüfustaki abartıdan ileri gelmektedir. Sağlık ocağı verileri baz alındığında (244 kişi) aile büyüklüğünün 3.5 olduğu görülür.

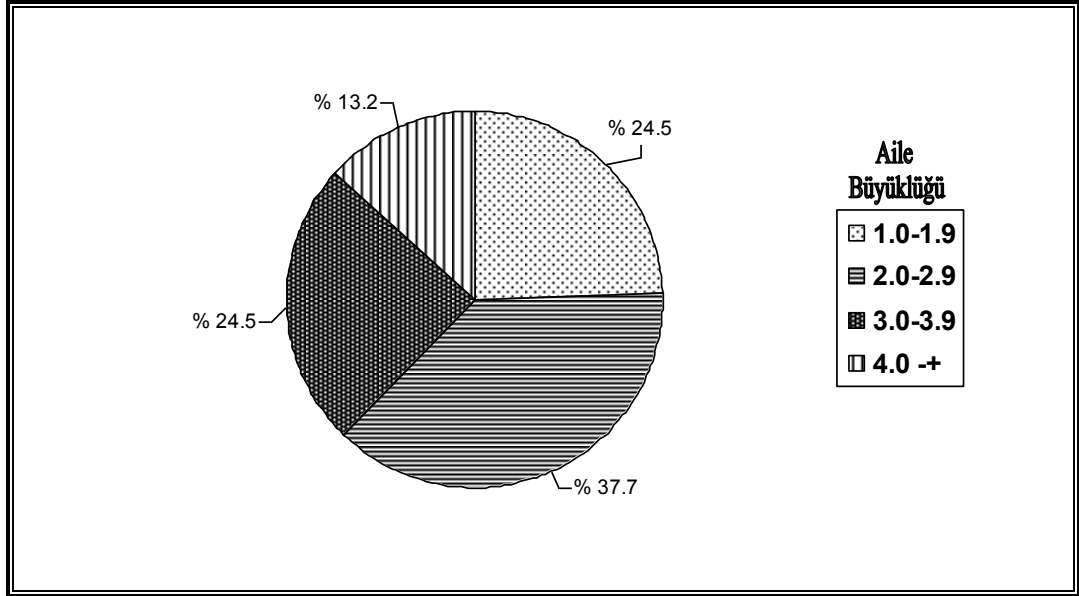

nüfusun kentlere göçmesi etkili olmuştur. Bunun yanı sıra nüfusun önemli bir kısmının gurbette çalışıp emekli olduktan sonra ömrünün geri kalanını köyünde geçirmeyi tercih eden emekli çağındaki kişilerden oluşması aile büyüklüğünün düşük olmasına yol açmaktadır.

Tablo 2.34. Çerkeş İlçesinde Yerleşmelerin Aile Büyüklüğü Gruplarına Göre Dağılışı.

Aile büyüklüğü	Yerleşme sayısı	%'si
1.0-1.9	13	24.5
2.0-2.9	20	37.7
3.0-3.9	13	24.5
4.0 ve üzeri	7	13.2

Kaynak: TÜİK (2010) ve Çerkeş Aile Sağlığı Merkezi (2010).

Şekil 2.14. Çerkeş İlçesinde Yerleşmelerin Aile Büyüklüğü Gruplarına Göre Dağılışı (2010).

Öte yandan ilçe merkezindeki aile büyüklüğü, kırsal kesimden alınan göçlere bağlı olarak yükselmiştir. Bazı ailelerde dede ve ninenin de bulunması, bazı ailelerde ise yeni evlenen gençlerin ekonomik imkânsızlıklardan dolayı yeni eve çıkamayıp baba evinde yaşamaya devam etmeleri, başka bir ifade ile geleneksel aile yapısının devam etmesi aile büyüklüğünün yüksek olmasında etkili olan faktörler arasında gösterilebilir.

2.1.5.4. Nüfusun Sağlık Durumu

İnsanlar, dünyanın hemen her yanında çeşitli ihtiyaçlarının karşılanması için sosyal hizmetlere başvururlar. Sosyal hizmetlerden birisi olan sağlık hizmetleri de aslında belki de tüm hizmetler içinde en temel hizmet olarak kabul edilebilir. Bu

hizmetlere olan talep özellikle hastalık, kaza gibi durumlarda olanca belirginliğiyle ortaya çıkmakta, hatta yoksul ülkelerin yanı sıra zengin ülkelerin yoksul kesimlerinde de insanların yaşama şansı temel sağlık hizmetlerinin elde edilebilirliğiyle sınırlı olmaktadır²⁰⁸.

Sağlık hizmetlerindeki gelişmeler; ortalama yaşam süresinin uzaması, bebek ölüm oranlarının düşmesi, salgın hastalıkların önlenmesi gibi koşulları dolayısıyla da nüfus artışını etkimektedir. Bu yüzden bir yerin nüfusu ele alınırken oranın sağlık koşullarının da dikkate alınması faydalı olabilir.

Araştırma sahasında sağlık hizmetleri bir devlet hastanesi, bir toplum sağlığı merkezi ve bir aile sağlığı merkezi tarafından yürütülmektedir. Çerkeş Devlet Hastanesi 1 aile hekimliği uzmanı, 1 dâhiliye uzmanı, 3 pratisyen ve 2 diş tabibi, 14 sağlık memuru, 4 hemşire, 3 ebe, 7 laborant, 2 anestezi teknisyeni, 5 acil tıp teknisyeni, 2 röntgen teknikeri ve bir tıbbi sekreter ile 12 yardımcı hizmetler olmak üzere toplam 57 personelle hizmet vermektedir. Hastanede ayakta tedavi ve yataklı tedavi hizmetleri verilmektedir. Kurumun yatan hastalara yönelik 30 yatak kapasitesi mevcuttur²⁰⁹. Bunların yanı sıra hastanenin hemen yanında personelin yararlanması için bir adet lojman binası bulunmaktadır. Ancak depreme karşı dayanıksız olması nedeniyle lojmanlarda oturan bulunmamaktadır. Bunun yanı sıra Devlet Hastanesi'nin de depreme dayanıksız olduğu gerekçesiyle yeniden inşa edilmesi planlanmaktadır.

Çerkeş'te sağlık hizmetlerinin yürütüldüğü bir diğer kurum olan Çerkeş Aile Sağlığı Merkezi'nde, dört hekimle aile hekimliği uygulamasını sürdürülmektedir (Fotoğraf 2.6). İlçedeki köyler, aile hekimliği uygulamasıyla hekimlere paylaştırılmış ve bu sayede köylerde sağlık hizmetlerinin daha verimli bir şekilde yürütülmesi sağlanmıştır. Ayrıca bu uygulamayla ilçe merkezine gelme imkânı olmayan hastalar da ayın belirli günlerinde evlerinde muayene edilmektedir.

²⁰⁸ Ayşe Nur Timor, "Tıbbi Coğrafya: Kapsamı ve Amacı", *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Bölümü Coğrafya Dergisi*, sayı: 4, İstanbul 1996, s. 315.

²⁰⁹ Çerkeş Devlet Hastanesi: Hakkımızda, Erişim Tarihi: 15 Ekim 2010.
<http://www.cerkesdevlethastanesi.gov.tr/index/html/hakkımızda.html>.

Fotoğraf 2.6. Çerkeş Devlet Hastanesi ve Lojmanlarından Bir Görünüm.

İlçede 2008 yılında kurulan Çerkeş Toplum Sağlığı Merkezi, Tabipliği, aile sağlığı merkezinin bir bölümünde 2 sağlık memuru, 1 çevre sağlık teknisyeni, 1 tıbbi sekreter, 3 ebe, 1 hemşire, 3 hizmetli ve 1 şoförden oluşan 12 personelle hizmet vermektedir²¹⁰.

Çerkeş ilçesinde 2009 yılında birinci basamak sağlık kuruluşunda 31.564 hasta muayene edilmiş, bunların 1.197'si bir üst sağlık kurumuna sevk edilmiştir. Buna göre muayene olanların % 3.79'u sevk işlemine tabi tutulduğu görülür*.

Araştırma sahasında yapılan mülakatlarda yöreye has bir hastalığa rastlanmamıştır. Yörede görülen hastalıklardan biri *brusella*dir. Hayvancılığın yaygın olarak yapıldığı bir sahada süt ve süt ürünlerinden brusella bakterisi bulaşabilmektedir. Bu tür hayvansal ürünlerin yeterince pişirilmeden tüketilmesi hastalığa davetiye çıkarmaktadır. Bu yüzden yöre halkının hastalığın hangi koşullarda hayvanlardan insanlara geçtiği konusunda bilinçlendirilmesi gerekmektedir.

Yörede 2010 yazında yürütülen arazi çalışmaları esnasında Kadıözü köyünde, fare ve tavşan gibi hayvanların temas ettiği sudan insanlara bulaşan *tularemi* hastalığına rastlanmıştır. Ancak köyün karantinaya alınması ve köylerdeki içme sularının ilaçlanmasıyla hastalığın yayılmasının önüne geçilmiştir.

²¹⁰ Çerkeş Kaymakamlığı 2009 Yılı Brifing Dosyası (60 Dakika).

* Çankırı Aile Hekimliği Bilgi Sistemi verilerinden yararlanılmıştır.

Araştırma sahasında görülen bazı hastalıklar, romatizma, solunum yolu rahatsızlıkları ve enfeksiyonel hastalıklardır. Sahada hüküm süren soğuk kış koşulları bu tür rahatsızlıkların nedeni olarak gösterilebilir. Özellikle 45 yaş altı nüfusta akut tonsilit, akut farenjit, akut üst solunum yolu enfeksiyonu, akut sinüzit ve akut bronşit gibi enfeksiyonel hastalıklar görülürken; 45 yaş üstü nüfusta hipertansiyon ve diyabet en fazla görülen hastalıklardır²¹¹.

2.1.6. Nüfusun Dağılışı ve Nüfus Yoğunlukları

Herhangi bir yerde nüfusun dağılışı üzerinde iklim, bitki örtüsü, su kaynakları, toprak, yer şekilleri ve maden zenginlikleri gibi fiziki faktörler ile insanın doğal çevreye uyum sağlama yeteneği, toplumsal ve ekonomik örgütlenme, teknolojik durum, tarihsel faktörler ve coğrafi konum gibi beşeri faktörler etkili olmaktadır²¹².

Fiziki çevre faktörlerinden yeryüzü şekilleri ve yükselti ile nüfusun dağılışı düzeni arasında sıkı bir paralellik vardır. İç bölgelerdeki yüksek plato yüzeyleri, dağ sıraları ve tek tek yükselen volkanik dağ kütleleri, hemen hemen boş denecek kadar çok seyrek nüfuslu bölgelerdir. Bu bölgeleri çevreleyen alçak platolar, depresyonlar, ovalar ve oluk bölgeleri nispeten yoğun nüfuslanma bölgeleri olarak göze çarpar²¹³.

Çerkeş ilçesi 2010 yılı Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi sonuçlarına göre 15405 nüfusa sahiptir. Ancak ilçe nüfusunun düzenli bir şekilde dağıldığından sözetmek zordur. Nitekim ilçede nüfusun büyük bir bölümü Çerkeş kasabası ve yakınındaki köylerde toplanmıştır. Depresyonu kuzeyden ve güneyden kuşatan dağlık alanlar ile batıda bu dağların birbirine yaklaştığı engebeli alanlar, nüfusun تنها olduğu yerlerdir. Bununla birlikte depresyon tabanından dağlık sahalara doğru artan yükseltiye bağlı olarak nüfusun azaldığı görülür. Bilindiği gibi yükselti arttıkça sıcaklık azalmaktadır. Bu durum özellikle kış şartlarının daha ağır geçmesine ve ulaşımın güçleşmesine yol açmaktadır. Ayrıca düşük sıcaklık koşulları başta tarımsal faaliyetler olmak üzere ekonomik faaliyetleri sınırlandırmaktadır.

Araştırma sahasında nüfusun dağılışı üzerinde etkili olan fiziki çevre faktörlerinden biri de doğal bitki örtüsüdür. Batı Karadeniz bölümünde orman

²¹¹ Çankırı İl Sağlık Müdürlüğü 2009 Sağlık İstatistikleri Yıllığı, s. 50-51.

²¹² Erol Tümerterkin, Nazmiye Özgüç, *Beşeri Coğrafya*, Çantay Kitabevi, s. 312.

²¹³ Doğanay, *Türkiye Beşeri Coğrafyası*, s. 210-211.

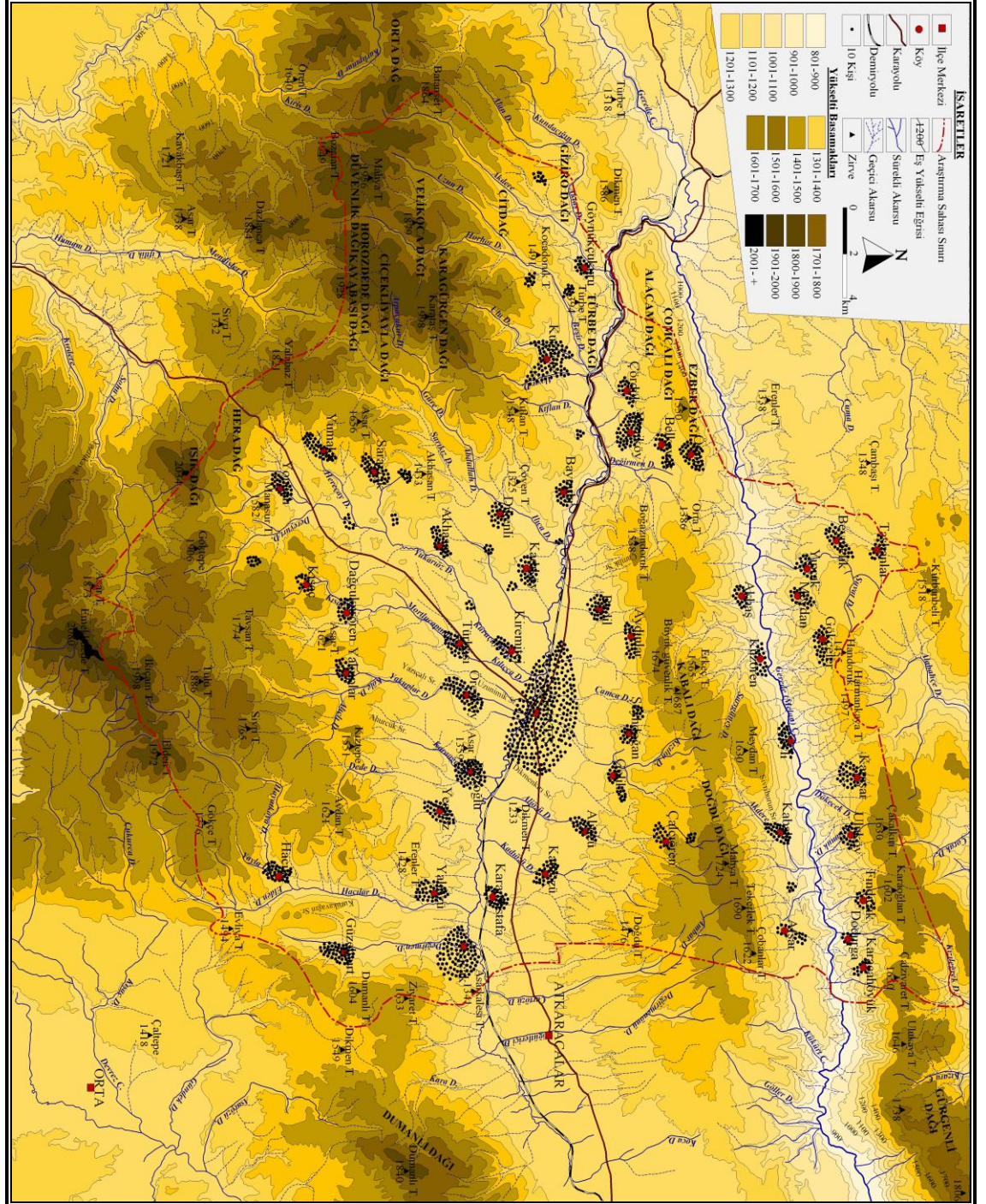
alanlarının yoğun olduğu Bolu'nun Seben, Kıbrısık, Mudurnu, Göynük, Mengen, Kastamonu'nun Araç, Daday, Azdavay, Karabük'ün Safranbolu ve Ankara'nın bölge içinde kalan ilçelerinde²¹⁴ olduğu gibi özellikle sahanın Koroğlu Dağları'nın doğu sırasına tekabül eden güneybatısı ve güneyindeki ormanlık alanlar, nüfusun çok tenha olduğu yerlerdendir.

Sahada nüfusun dağılışı üzerinde fiziki faktörlerin yanı sıra beşeri faktörler de belirleyici rol oynamıştır. Nitekim depresyon tabanı ve çevresinde kurulmuş olan köyler; tarımsal açıdan elverişli topraklara sahip olmalarının yanı sıra, ilçe merkezine yakınlık, ulaşımın kolaylığı, eğitim ve sağlık gibi hizmetlerden faydalanma avantajları sayesinde nüfuslarını nispeten korumuşlardır. Buna karşılık merkezden uzak, ulaşım, sağlık, eğitim gibi hizmetlerden yeterince yararlanamayan ve tarım arazisi yetersiz olan köylerde nüfus 10 ila 20 kişiye kadar düşmüştür. Özellikle, halk arasında Doğdu'nun arka tarafı olarak ifade edilen Gerede Çayı vadisi ve çevresindeki köylerde nüfus yukarıda sıralanan nedenlere bağlı olarak yaşanan göçlerle yok olma durumuyla karşı karşıyadır. Bu köylerin bazıları kışın tamamen boşalırken bazılarında birkaç aile yaşamaktadır. Sonuç olarak, sahanın bu kesimi iklim bakımından oldukça uygun olmasına rağmen yeterli tarım arazisinin olmaması, ulaşım güçlükleri gibi olumsuzluklar yüzünden sürekli göç vermiştir (Haira 2.4, Harita 2.5, Harita 2.6 ve Harita 2.7).

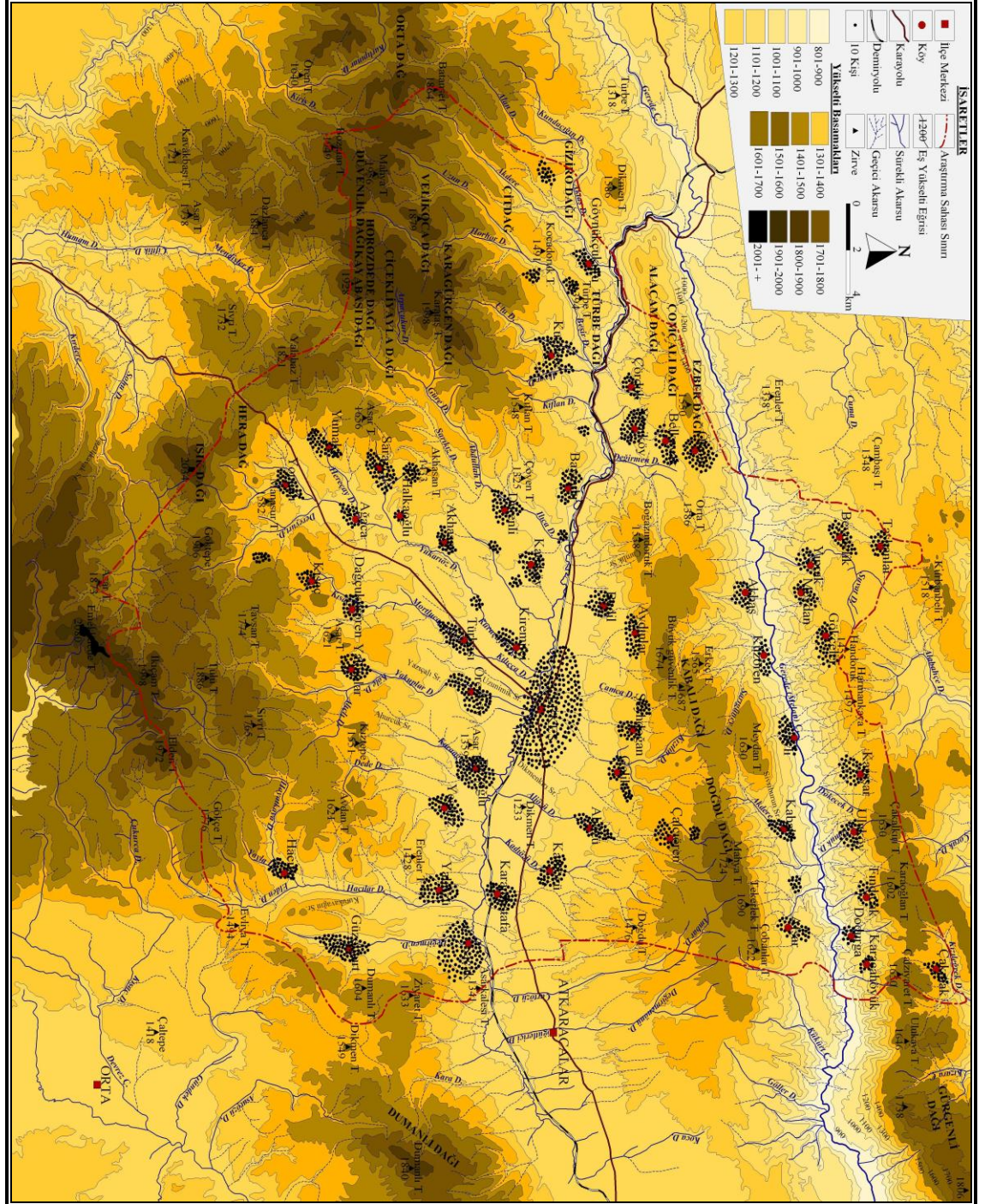
²¹⁴ Yalçın Karabulut, "Karadeniz Bölgesi Nüfusu (II. Kırsal)", *Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, Sayı:1, Ankara 1989, s. 152.

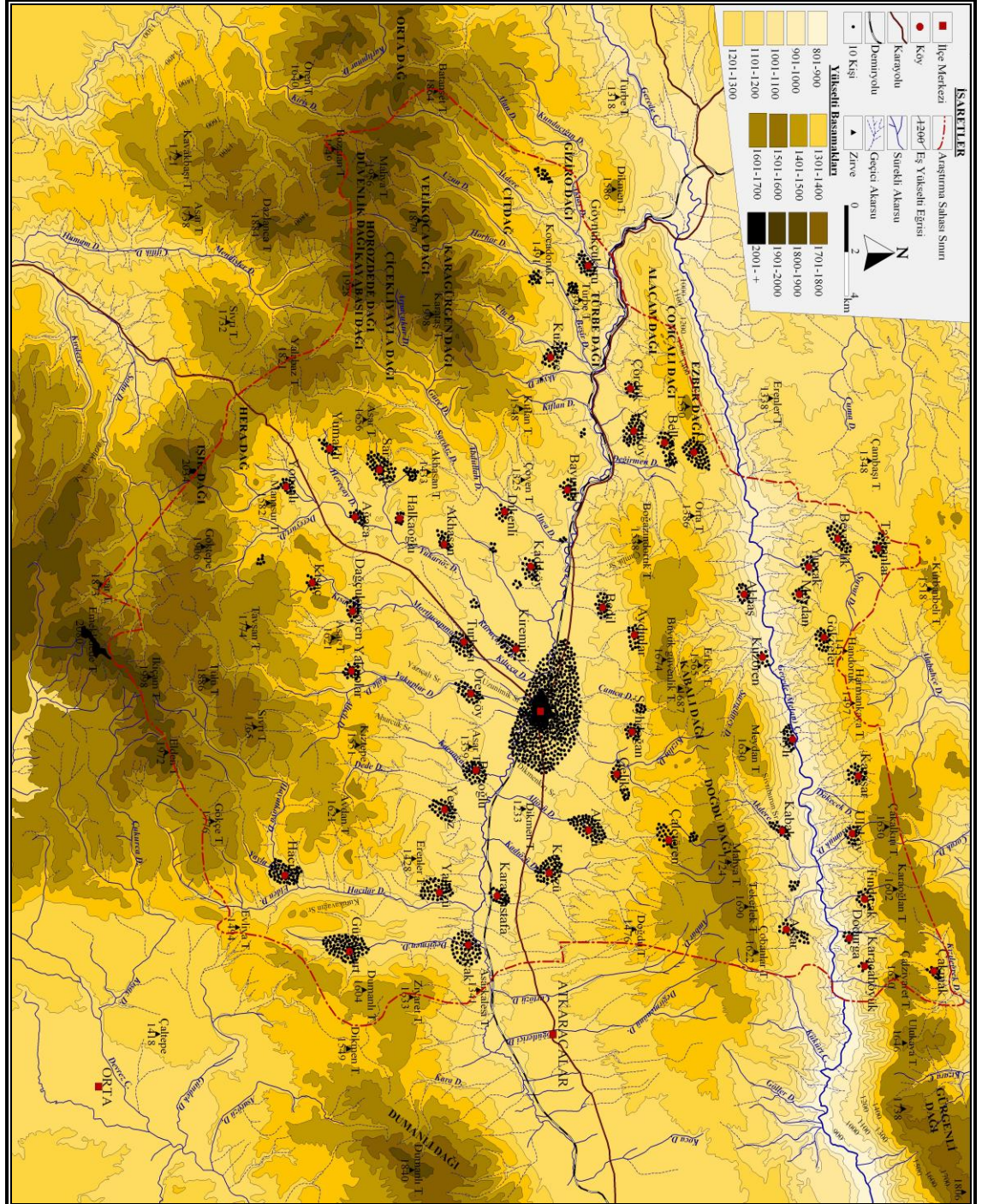
Harita 2.4. 1935 Nüfus Sayımına Göre Araştırma Sahasında Nüfusun Dağılışı.

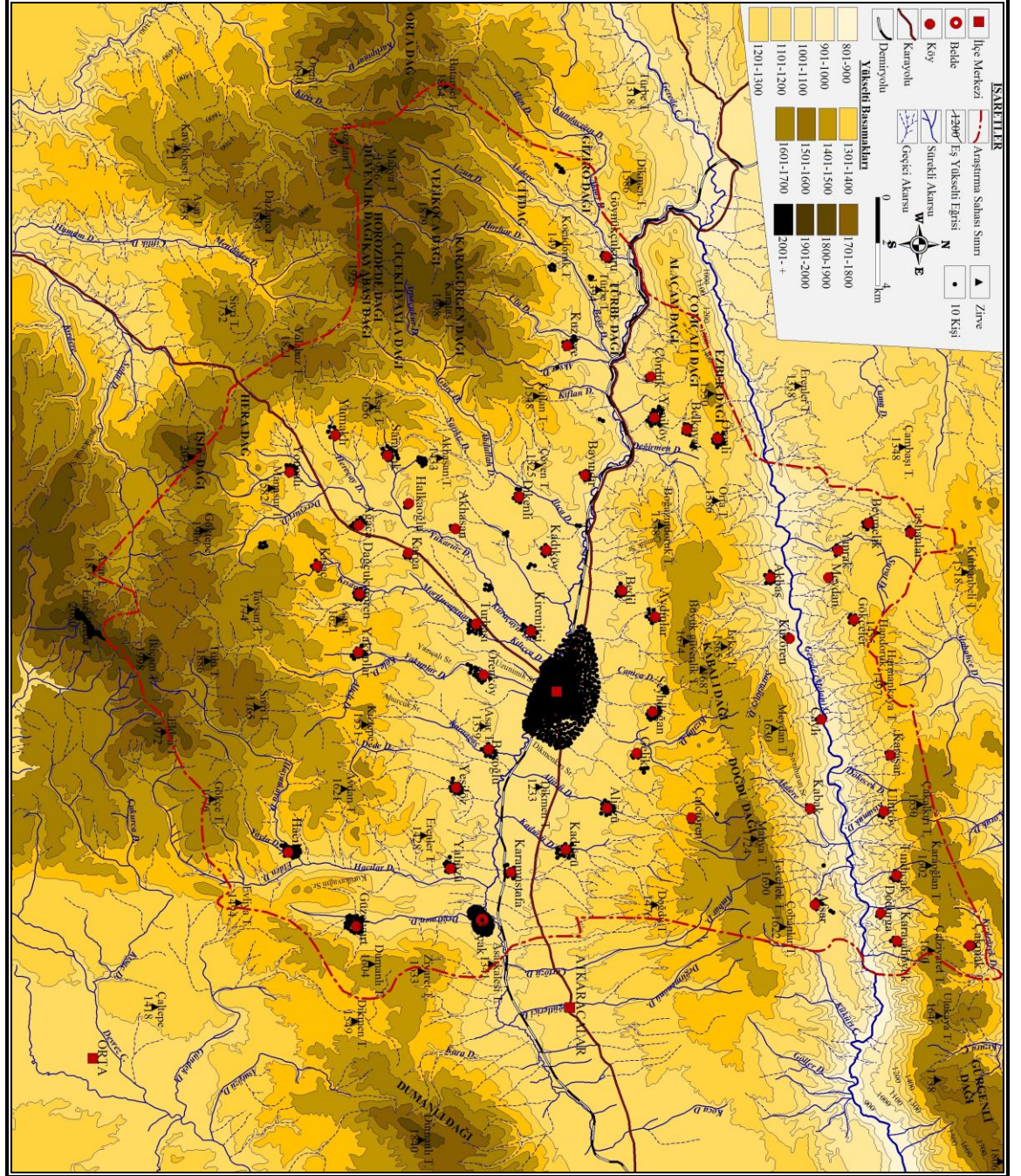
Harita 2.5. 1960 Nüfus Sayımına Göre Araştırma Sahasında Nüfusun Dağılışı.

Harita 2.6. 1985 Nüfus Sayımına Göre Araştırma Sahasında Nüfusun Dağılışı.

Araştırma sahasının 2010 yılı aritmetik nüfus yoğunluğu km²'ye 16 kişi kadardır. Aynı yıl itibariyle bu değer; Çankırı il genelinde 24, Atkaracalar'da 13, Bayramören'de 7, Eldivan'da 16, Ilgaz'da 18, Kızılırmak'ta 19, Korgun'da 7, Kurşunlu'da 20, Orta'da 27, Şabanözü'nde 17 ve Yapraklı'da 13 kişi kadardır. Türkiye genelinde km²'ye 96 kişi düştüğü dikkate alınırsa Çankırı'nın ilçelerinde ve genelinde nüfus yoğunluğunun düşük olduğu görülür. Çankırı ilindeki nüfus yoğunluğunun düşük olmasında, Ankara gibi iş sahalarının fazla olduğu büyük bir şehre yakın olması ve nüfusunun büyük bir kısmının Ankara'ya göçmesi, ilde iş sahalarının yetersiz olması gibi faktörlerin etkili olduğu söylenebilir.

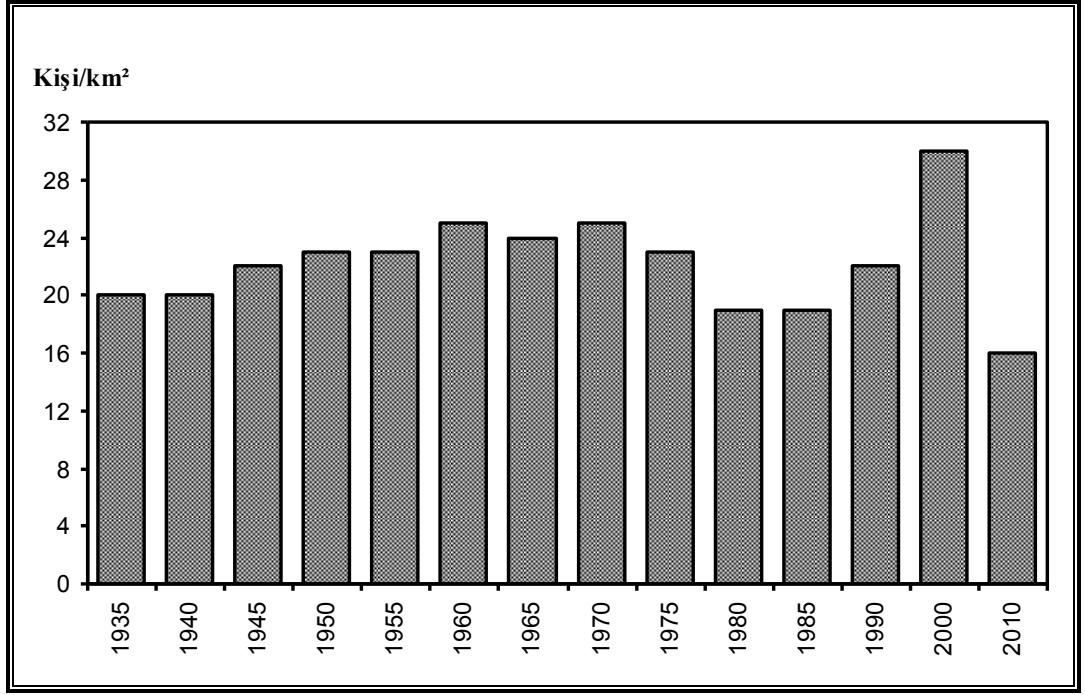
Araştırma sahasındaki aritmetik nüfus yoğunluklarının tarihi gelişimi ele alındığında durağan bir seyir izlediği görülür. 1935 yılında km²'ye 20 kişi düşerken, 1960 ve 1970 yıllarında 25 kişiye yükselmiştir. Bu yıllardan sonra ilçe dışına yaşanan göçlere bağlı olarak azalan nüfus yoğunluğu, 1980 ve 1985 yıllarında 19 kişiye düşmüştür. 1985-2000 döneminde artan nüfus yoğunluğu, 2000'de 30 kişiyle en yüksek değere ulaşmıştır. Ancak daha sonraki yıllarda nüfusta yaşanan azalmaya bağlı olarak 2010 yılında 16 kişiyle 1935 seviyesinin de altında bir değer sergilemiştir. İlk sayım dönemlerinde sahadaki nüfus yoğunluğu ülke nüfus yoğunluğuna yakın değerler gösterirken ilerleyen dönemlerde aradaki fark ülke nüfus yoğunluğu lehine gelişmeye başlamıştır. Nitekim 1935 yılında Türkiye genelinin aritmetik nüfus yoğunluğu 21 iken araştırma sahasında 20 idi. 2010 yılında ise nüfus yoğunluğu ülke genelinde 96'ya çıkarken, sahada 16'ya düşmüştür. Buna göre 75 yıllık süreç zarfında nüfus yoğunluğu ülke genelinde yaklaşık 5 kat artarken, araştırma sahasında durağan bir seyir göstermiştir (Tablo 2.35 ve Şekil 2.15).

Tablo 2.35. Araştırma Sahasında Sayım Yıllarına Göre Aritmetik Nüfus Yoğunluğu (1935-2010).

Yıl	Nüfus	Ar. Nüf. Yoğ.*	Yıl	Nüfus	Ar. Nüf. Yoğ.
1935	19473	20	1970	24347	25
1940	19677	20	1975	22360	23
1945	21234	22	1980	19123	19
1950	22431	23	1985	19170	19
1955	23125	23	1990	22145	22
1960	24597	25	2000	29619	30
1965	23984	24	2010	15405	16

Kaynak: TÜİK verilerinden yararlanılarak hesaplanmıştır.

* Araştırma sahasının alanı 986 km² olarak kabul edilmiştir.

Şekil 2.15. Araştırma Sahasında Sayım Yıllarına Göre Aritmetik Nüfus Yoğunluğu.

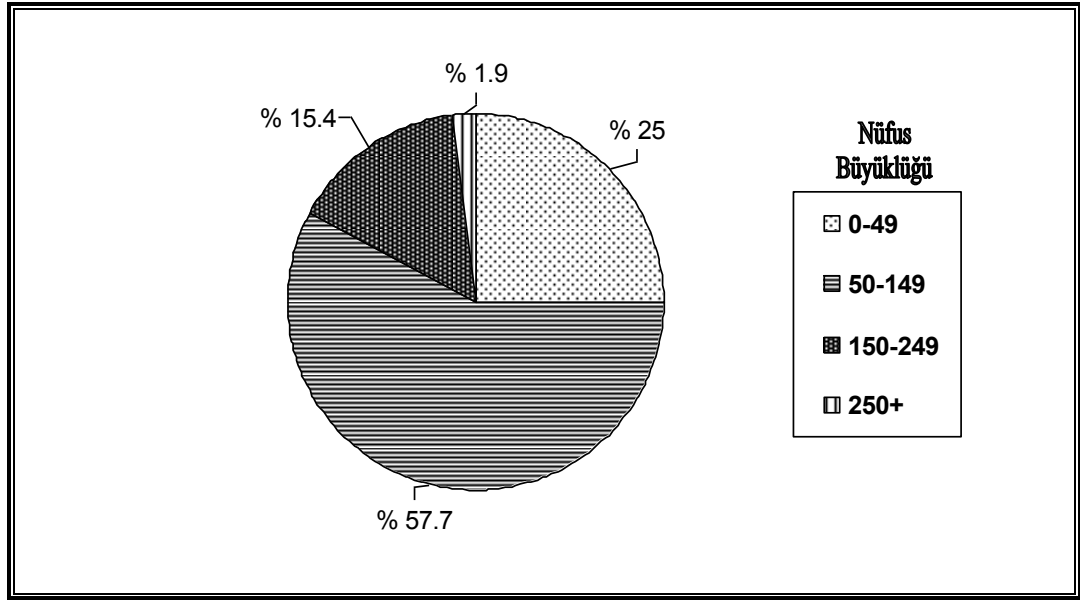
Çerkeş ilçesindeki 52 kırsal yerleşim birimi, ortalama 130 nüfus büyüklüğüne sahiptir. Ancak nüfus köylere göre çok dengesiz bir dağılım göstermektedir. İlçedeki kırsal yerleşmelerden sadece bir tanesinin nüfusu 250'nin üzerinde olup; bu yerleşme 2033 nüfuslu Saçak kasabalaşmamış belediye örgütlü yerleşmesidir. Adı geçen yerleşmenin nüfusu kırsal nüfus içerisinde % 30.1'lik bir orana sahiptir. Diğer taraftan ilçede nüfusu 50'nin altında 13 köy bulunmakta ve bu köyler kırsal nüfusun sadece % 5.9'unu barındırmaktadır. İlçedeki toplam köy sayısı içerisinde % 57.7'lik bir orana sahip olan 50-149 nüfuslu köyler, 2730 nüfusla toplam nüfusun % 40.5'ine sahiptir. Toplam köy sayısı içerisinde % 15.4'lük bir orana sahip olan 150-249 yaş grubundaki 1588 nüfuslu 8 köyün toplam kırsal nüfus içerisindeki payı ise % 23.5'tir.

Bu anlatılanlar çerçevesinde ilçedeki 51 köyde nüfusun 250'nin altında olduğu görülür. Bu köyler ortalama 92 nüfus büyüklüğüne sahiptirler. Türkiye genelinde köylerin nüfus ortalaması (475) dikkate alındığında araştırma sahasındaki köylerin nüfus büyüklüğü bakımından az nüfuslu köyler arasında yer aldığı söylenebilir (Tablo 2.36 ve Şekil 2.16).

Tablo 2.36. Araştırma Sahasındaki Kırsal Yerleşim Birimlerinin Nüfus Büyüklüklerine Göre Dağılımı.

Nüfus Büyüklüğü (Kişi)	Yerleşme Sayısı	%'si	Toplam Nüfus	%'si
0-49	13	25.0	396	5.9
50-149	30	57.7	2730	40.5
150-249	8	15.4	1588	23.5
250+	1	1.9	2033	30.1
Toplam	52	100.0	6747	100.0

Kaynak: TÜİK Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (2010).

Şekil 2.16. Araştırma Sahasındaki Kırsal Yerleşim Birimlerinin Nüfus Büyüklüklerine Göre Dağılımı.

Nüfusun yükselti basamaklarına göre dağılımı ele alındığında dikkate değer bazı özellikler göze çarpar. İlçede nüfusun büyük bir kısmı 1001-1250 yükselti kuşağında yer alırken yükselti artışıyla birlikte nüfusta belirgin bir azalma meydana gelir. 1500 m seviyesinden yukarıda daimi nüfus bulunmamakta ancak yılın belirli bir döneminde nüfus barındıran yayla yerleşmeleri yer almaktadır. İlçede yaşayan nüfusun 12.984 kişilik bölümü (% 84.3'ü) 1001-1250 m kuşağında yer almaktadır. Bu yükselti kuşağında görülen yoğunlaşma Çerkeş kasabasının da içerisinde yer almasından ileri gelmektedir. Daha sonra 2.391 nüfus ve % 15.5'lik oranla 1251-1500 m kuşağı gelmektedir. Bu iki yükselti kuşağı, ilçedeki 53 yerleşmeden 50'sini barındırmakta ve nüfusun % 99.8'i 1001-1500 m kuşağında yaşamaktadır. Burada dikkat çekici bir durum ise 1001-1250 m yükselti kuşağında yer alan 24 yerleşme nüfusun 12984 kişilik kısmını barındırırken 1251-1500 m yükselti kuşağında yer alan 26 yerleşmenin 2391 kişilik

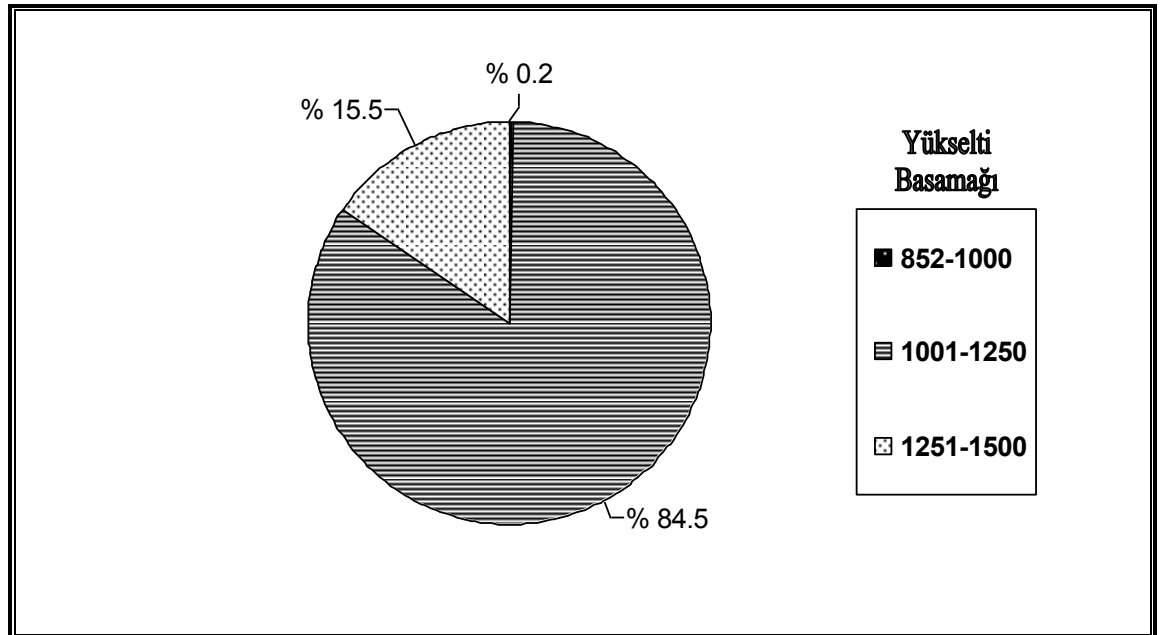
kısmını barındırmasıdır. Başka bir ifadeyle 1251-1500 m kuşağında daha fazla yerleşme varken, yaşayan nüfus miktarı daha azdır. Nitekim 12.984 kişilik nüfustan 8.658 kişilik ilçe merkezi nüfusunu çıkarıldığında 1001-1250 kuşağındaki 23 yerleşim biriminin ortalama nüfus büyüklüğünün 188 kişi olduğu, buna karşın 1251-1500 kuşağındaki 26 yerleşim biriminin ise 92 kişiyle düşük bir değer sergilediği görülür. Buna göre yüksek kesimde yer alan kırsal yerleşmelerin az nüfuslu olduğu anlaşılmaktadır.

Araştırma sahasının 852-1000 m yükselti kuşağındaki arazileri Gerede Çayı vadisinde yer almaktadır. Ancak bu yükselti kuşağında yer alan Çaylı, Dodurga ve Kuzören köyleri toplam 60 nüfusla ilçe nüfusunun sadece % 0.2'lik bir kısmını barındırmaktadır (Tablo 2.37 ve Şekil 2.17).

Tablo 2.37. Araştırma Sahasındaki Nüfusun Yükselti Basamaklarına Göre Dağılımı (2010).

Yükselti Basamağı (m)	Yerleşme Sayısı	%'si	Nüfusu	%'si	Ortalama Nüfus Büyüklüğü
852-1000	3	5.7	30	0.2	20
1001-1250	24	45.3	12984	84.3	541
1251-1500	26	49.1	2391	15.5	92
Toplam	53	100.0	15405	100.0	100

Kaynak: Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi sonuçları ile 1/100.000 ve 1/25.000 ölçekli topoğrafya haritalarının ilgili paftalarından hesaplanmıştır.

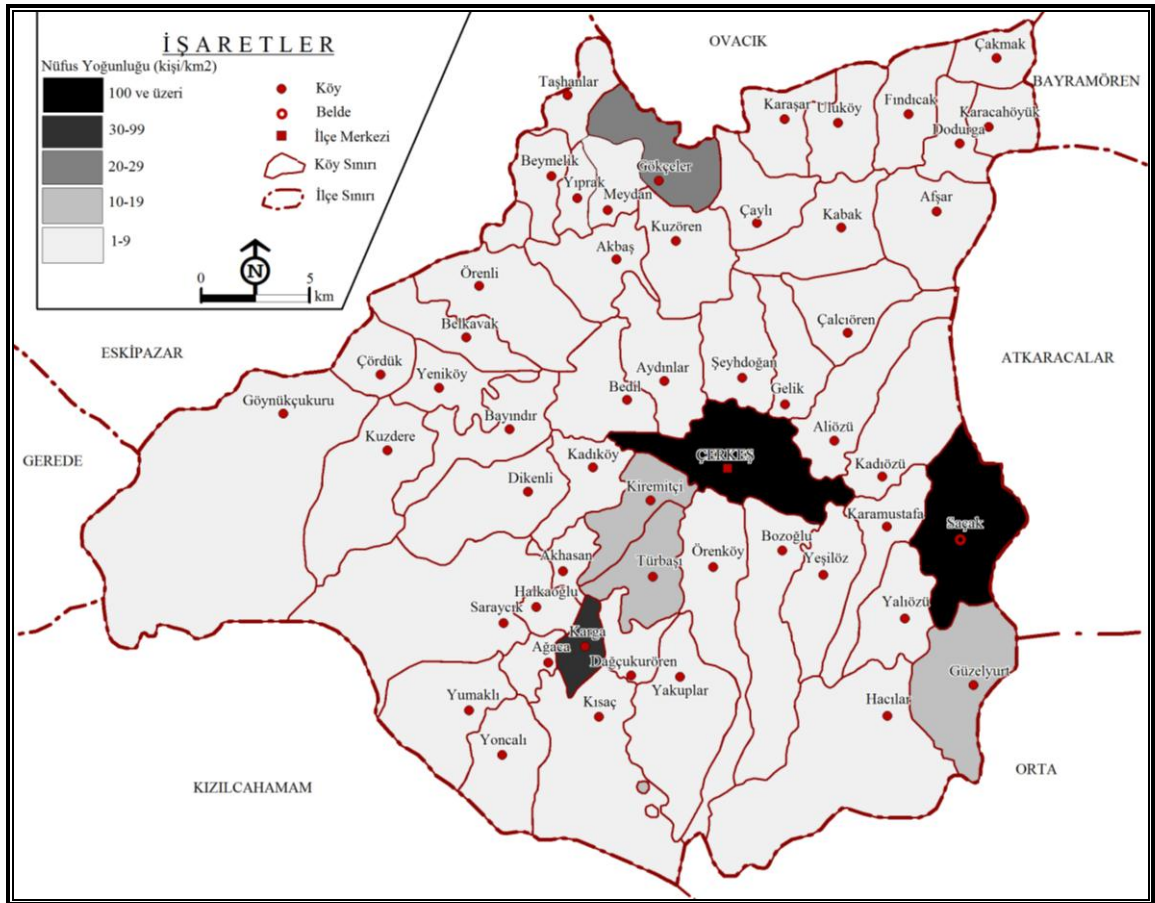

Şekil 2.17. Araştırma Sahasındaki Nüfusun Yükselti Basamaklarına Göre Dağılımı.

Herhangi bir sahadaki nüfusun yerleşim alanının yüzölçümüne bölünmesiyle elde edilen aritmetik nüfus yoğunluğu; tarım dışı çeşitli faaliyetlere sahne olan ve dar alanda

yoğun bir nüfus birikiminin görüldüğü şehir ve kasaba nüfuslarının dağlık, ormanlık sahaları da içine alacak şekilde tüm yüzölçüme dağıtılması gibi sakıncalara sahiptir²¹⁵. Aritmetik nüfus yoğunluğundaki bu sakıncalara karşılık, fizyolojik nüfus yoğunluğu ve tarımsal nüfus yoğunluğu metodları daha uygun sonuçlar verir²¹⁶. Fizyolojik nüfus yoğunluğu tarım alanları üzerindeki yükü, beslemek zorunda olduğu nüfus miktarını göstermesi açısından bir anlam taşımakta; tarımsal nüfus yoğunluğu ise tarım ve hayvancılıkla uğraşan çiftçi nüfusun ekili dikili alanlara oranını ifade etmesi açısından önem arz etmektedir²¹⁷. Bu bakımdan araştırma sahasının fizyolojik (km²'ye 78 kişi) ve tarımsal (km²'ye 34 kişi) nüfus yoğunluklarının aritmetik nüfus yoğunluklarından yüksek olduğu görülür. Fizyolojik nüfus yoğunluğundaki farklılığın fazla olmasında ilçede tarım dışı sektörlerde istihdam edilen nüfusun fazla olmasının etkili olduğu söylenebilir (Tablo 2.38 ve Harita 2.8).

Harita 2.8. Araştırma Sahasının Aritmetik Nüfus Yoğunluğu (2010).

²¹⁵ Tandoğan, *Demografik Temel Kavramlar ve Türkiye Nüfusu*, s. 65-66.

²¹⁶ Doğanay, *Türkiye Beşeri Coğrafyası*, s. 207.

²¹⁷ Tandoğan, *Demografik Temel Kavramlar ve Türkiye Nüfusu*, s. 66-68.

Tablo 2.38. Araştırma Sahasında Köylerin Aritmetik Ve Tarımsal Nüfus Yoğunlukları.

Köyün Adı	Nüfusu	Alanı (km ²)	Aritmetik Nüfus Yoğ. (kişi/km ²)	Tarım Alanı (km ²)	Tarımsal Nüfus Yoğ. (kişi/km ²)
Afşar	63	12,608	5	1,800	35
Ağaca	73	8,349	9	2,469	30
Yeşilöz	107	12,315	9	4,135	26
Akbaş	55	11,840	5	1,300	42
Akhasan	51	14,162	4	2,132	24
Aliözü	127	25,020	5	10,010	13
Aydınlar	96	16,810	6	3,700	26
Bayındır	90	28,425	3	4,225	21
Bedil	83	24,994	3	7,010	12
Belkavak	88	14,073	6	4,220	21
Beymelik	59	7,116	8	2,130	28
Bozoğlu	138	18,602	7	5,000	28
Çakmak	53	22,800	2	0,500	106
Çalıcıören	44	25,120	2	6,000	7
Çaylı	17	9,170	2	1,120	15
Çördük	18	13,198	1	0,520	35
Dağçukurören	75	21,820	3	1,790	42
Dikenli	24	20,070	1	5,040	5
Dodurga	44	13,428	3	0,470	94
Fındıcak	94	29,475	3	1,075	87
Gelik	50	21,095	2	7,015	7
Gökçeler	191	8,992	21	2,200	87
Göynükçukuru	212	94,390	2	4,105	52
Hacılar	212	23,090	9	3,225	66
Halkaoğlu	31	3,567	9	0,770	40
Kabak	31	14,425	2	1,040	30
Kadıköy	123	32,784	4	10,154	12
Kadıözü	145	22,667	6	13,587	11
Karacahöyük	44	28,350	2	1,050	42
Karamustafa	62	13,200	5	5,050	12
Karaşar	19	7,102	3	1,305	15
Karga	99	3,275	30	1,500	66
Kısaç	101	23,183	4	1,053	96
Kiremitçi	166	10,410	16	5,747	29
Dereköy(Kuzdere)	91	28,180	3	1,350	67
Kuzören	19	16,280	1	0,800	24
Meydan	13	6,565	2	1,274	10
Örenköy	158	21,833	7	6,523	24
Örenli	121	12,916	9	4,126	29
Saraycık	244	31,813	8	8,640	28
Şeyhdoğan	178	31,130	6	4,450	40
Taşanlar	41	6,739	6	1,800	23
Türbaşı	141	11,000	13	6,411	22
Uluköy	20	6,460	3	0,900	22
Yakuplar	120	16,835	7	1,250	96
Güzelyurt	283	22,633	13	4,693	60
Yalıözü	144	17,074	8	5,431	27
Yeniköy	156	17,760	9	2,850	55
Yıprak	34	4,141	8	0,672	51
Yoncalı	110	23,054	5	1,506	73
Yumaklı	75	25,420	3	1,800	42

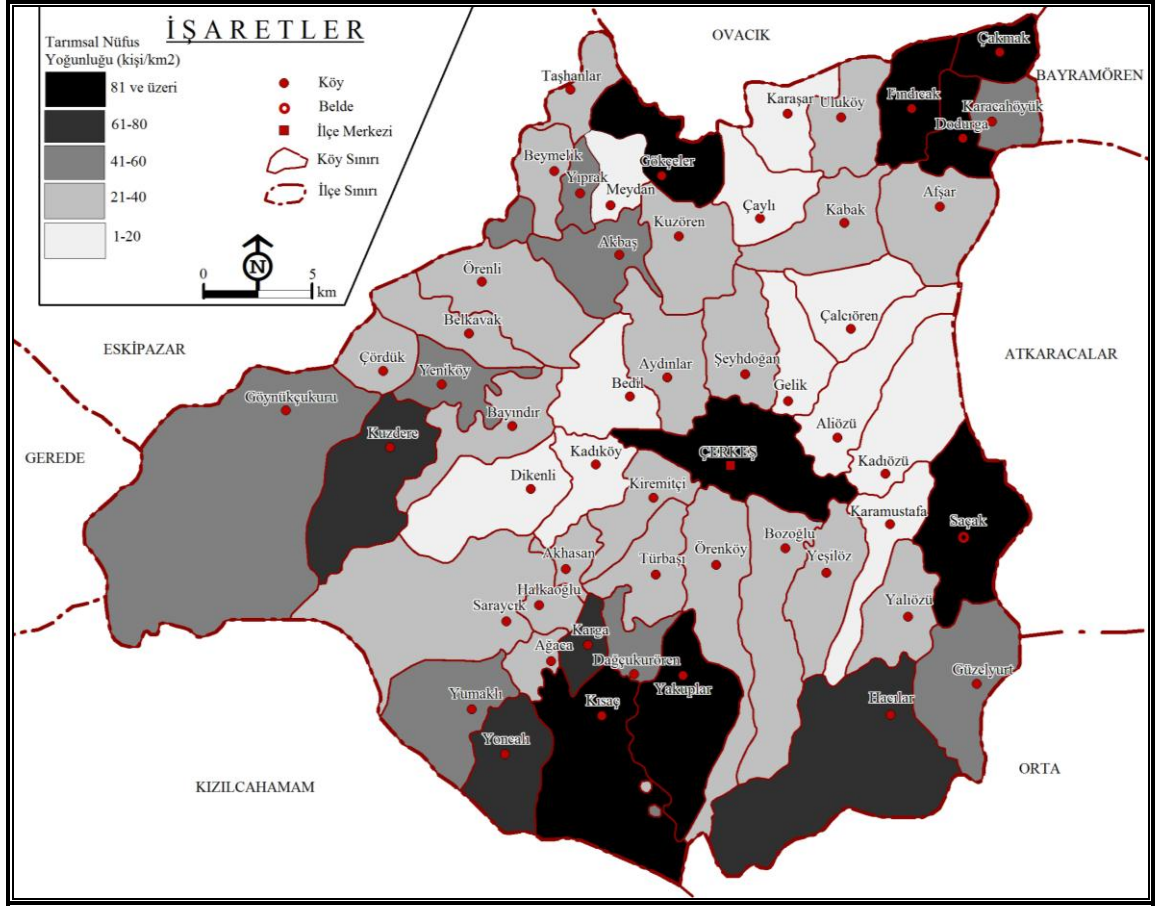
Kaynak: Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (2010) ve İlçe Tarım Müdürlüğü (2010).

Araştırma sahasındaki tarımsal nüfus yoğunluğu aritmetik nüfus yoğunluğuna göre farklı değerlere sahiptir. Sahada engebeli ve dağlık alanların tarım yapılabilecek arazileri sınırlandırmasına bağlı olarak tarımsal nüfus yoğunluğu nispeten yüksektir. Toplam 986 km² arazinin 196 km²'lik kesiminde başka bir ifadeyle % 19.9'unda

tarımsal faaliyetler yapılabilir. Bununla birlikte tarım arazilerinin de ilçe genelinde dengeli bir dağılımından söz edilemez. Özellikle Gerede Çayı vadisi çevresinde tarım alanları son derece sınırlıdır. Bunun yanı sıra ilçenin güneyinde ve batısındaki dağlık sahalar da tarımın sınırlandığı alanlardır. Nitekim köylerin tarım alanları yüzölçümlerine oranlandığında bu durum açıkça görülmektedir. Örneğin Gerede Çayı vadisi çevresindeki köylerde bu oran Çakmak'ta % 2.2, Dodurga'da % 3.5, Fındıcak'ta % 3.6, Karacahöyük'te % 3.2, Kuzören'de % 4.9 ve Kabak'ta % 7.2, ilçenin güneyindeki Kısaç'ta % 4.5, Yoncalı'da % 6.5, Yumaklı'da % 7.1 ve Dağçukurören'de % 8.2, ilçenin batısındaki Çördük'te % 3.3, Göynükçukuru'nda % 4.3'tür. Öte yandan depresyon tabanında ve çevresinde yer alan köylerden Aliözü'nde % 40, Kadıözü'nde % 59.9, Karamustafa'da % 38.3, Kiremitçi'de % 55.2, Karga'da % 45.8 ve Türbaşı'nda % 58.3'lük oranlar bu sahalarda geniş tarım alanlarının varlığından kaynaklanmaktadır.

Çerkeş ilçesindeki köyler içerisinde en düşük tarımsal nüfus yoğunluğuna; Dikenli (5 kişi/km²), Çalcıören (7 kişi/km²), Gelik (7 kişi/km²), Meydan (10 kişi/km²), Kadıözü (11 kişi/km²), Bedil (12 kişi/km²), Karamustafa (12 kişi/km²) ve Kadıköy köylerinde rastlanır. Bu köylerde tarımsal nüfus yoğunluklarının düşük olmasında nispeten geniş tarım arazilerine sahip olmalarına rağmen göçlerle nüfus kaybetmeleri etkili olmuştur. En yüksek tarımsal nüfus yoğunluğuna sahip köyler ise; Saçak (168 kişi/km²), Çakmak (106 kişi/km²), Kısaç (96 kişi/km²), Yakuplar (96 kişi/km²) ve Dodurga (94 kişi/km²) köyleridir (Harita 2.9). Adı geçen köylerde tarım arazilerinin sınırlı olması, tarımsal nüfus yoğunluklarının yüksek olmasında belirleyici olmuştur. Bununla birlikte belediye örgütlü bir yerleşme olan Saçak köyünün nüfusunun fazla olması tarımsal nüfus yoğunluğunu arttırmıştır. Ancak söz konusu köyde, kısmen hizmet fonksiyonu da bulunduğundan bu oran daha düşüktür.

Harita 2.9. Araştırma Sahasının Tarımsal Nüfus Yoğunluğu (2010).

Çerkeş ilçesindeki köylerin tamamında tarımsal nüfus yoğunluklarının aritmetik nüfus yoğunluklarından fazla olduğu görülür. Bununla birlikte tarım arazilerinin yüzölçümüne oranı yüksek olan köylerde aritmetik ve tarımsal nüfus yoğunlukları birbirine yakın değerlere sahipken, bu oranın düşük olduğu köylerde her iki yoğunluk arasındaki fark daha fazladır.

Araştırma sahasındaki köylerde aritmetik nüfus yoğunluğu mevsimlere göre değişiklik gösterir. Halkın önemli bir kısmı yılın büyük bir bölümünü gurbette ya da ilçe merkezinde geçirirken, yaz aylarını köylerinde geçirmeyi tercih etmektedir. Bu nedenle köylerde yaz aylarında yılın diğer dönemine göre nüfus yoğunluğunda önemli bir artış gözlenir.

2.2. YERLEŞME COĞRAFYASI

Yerleşme coğrafyası, insanların yeryüzündeki yerleşim faaliyetlerini, yaşadıkları yerleşim alanlarının ve bu alanlar üzerinde inşa ettikleri yerleşmelerin özelliklerini coğrafyanın temel ilkelerine bağlı kalarak araştırıp inceleyen ve sonuçlarını bir sentez hâlinde ortaya koyan beşeri coğrafya dalıdır²¹⁸.

Bir yerleşim kümesi, yerleşim alanı (yerleşilen saha) ile bu saha üzerinde insanlar tarafından değişik amaçlara yönelik olarak inşa edilmiş meskenlerden oluşmaktadır. Yerleşim alanının coğrafi özellikleri, konutların saha üzerindeki dağılışı düzenine, konut tiplerine ve ortaya çıkan yerleşmenin fonksiyonel özelliklerine etki etmektedir²¹⁹.

İnsanlar ister devamlı, ister geçici, ister münferid, ister toplu bir hâlde yerleşmiş bulunsunlar yiyecek, içecek ve diğer beşeri ihtiyaçlar zoruyla daima yerleştikleri ve ihtiyaçlarını temin ettikleri mahalle veya hiç değilse onun çevresine az çok bağımlıdır. Yapmış oldukları meskenlerin şekillerinde olduğu kadar yerleşme yerinin seçilmesinde, yerleşmenin oluşmasında ve gelişmesinde bu mahallin ve onun çevresinin coğrafi şartlarının az çok tesiri altındadır²²⁰.

2.2.1. Yerleşmenin Tarihi Gelişimi

Araştırma sahası günümüzde olduğu gibi geçmişte de Çankırı'ya bağlı bulunmaktaydı. Bu nedenle sahanın yerleşme tarihini incelerken, Çankırı ili tarihiyle beraber ele alarak incelemek yerinde olacaktır.

Orta Tunç Çağında Hititlerin Çankırı çevresine yerleştikleri, il sınırları içerisinde yapılan araştırmalarda bulunan çivi yazılı tabletler ve çanak çömlekler ile belgelenmiştir. Aynı zamanda Hitit belgelerinde bahsedilen ve yeri henüz kesin olarak saptanamamış olan Tiliura kentinin Kurşunlu ilçesi yakınlarında olduğu sanılmaktadır. Boğazköy'de bulunan tabletlerden, kuzeyde (Çankırı ve kuzeyi) Gaşgarlılarla Hititlilerin Tilura kentinde bir anlaşma yaptıkları bilinmektedir²²¹.

²¹⁸ Ali Özçağlar, *Coğrafya'ya Giriş*, Ankara 2001, s. 60.

²¹⁹ Ali Özçağlar, *Türkiye'de Belediye Örgütlü Yerleşmeler*, Ekol Yayınevi, Ankara 1997, s. 2.

²²⁰ Ali Tanoğlu, "İskan Coğrafyası: Esas Fikirler Problemler ve Metod", *Türkiyat Mecmuası*, XI (27-28), İstanbul 1954, s. 2.

²²¹ Ayla Sevim, Cesur Pehlevan, "Dünden Bugüne Çankırı: Çankırı'nın Tarih Öncesi", *Geçmişten Geleceğe Çankırı (28-29 Eylül 2005)*, Çankırı Valiliği III. Çankırı Kültürü Bilgi Şöleni Bildiriler Kitabı, Çankırı 2005, s. 127.

Çankırı yöresinde 1947’de Türk Tarih Kurumu adına yapılan araştırmalarda M.Ö. 2000’li yıllara kadar giden Orta Tunç Çağı ve Son Tunç Çağı yerleşmeleri ortaya çıkarılmıştır. Ayrıca Kılıç Kökten tarafından İç Batı Karadeniz ve Çankırı yöresini içine alan bölgede araştırmalar yapılmıştır. Bu araştırmalar Ladik, Havza (Samsun), Merzifon, Gümüşhacıköy’den (Amasya) başlanmış ve Osmancık (Çorum), Tosya (Kastamonu), Ilgaz ve Çerkeş’te (Çankırı) sürdürülmüştür. Bölgede rastlanan ilk büyük höyük Ilgaz’da Kastamonu-Çankırı ve Çerkeş-Tosya yollarının kesiştiği noktadaki Salman Höyük’tür. Kılıç Kökten’e göre höyükteki buluntular Anadolu’nun step niteliğini açıklayan çanaklardan çok, orman niteliği gösteren ateş boyalı çanak-çömleklere benzemektedir. Bu bilgiler höyükte İlk Tunç Çağı buluntuları olduğunu göstermektedir²²².

Çankırı tarihi, milattan 3.000 yıl öncesine, Hititler devrine kadar uzanmakta ise de bilinen tarihi, M.Ö. 300 yılında başlar. M.Ö. 323 yılında Makedonya Kralı İskender’in ölümüyle parçalanan imparatorluğun yerine yer yer yeni devletler kurulmuştur. Doğusu Kızılırmak, batısı Filyos ve Bolu çayları güneyi Işık, Elden, Aydos, Eldivan ve Bozkır Dağları ile çevrili sahada Paflagonya devletinin kurulduğu bilinmektedir. Bu bölgede bulunan Kastamonu, Çankırı, Taşköprü, Bartın, Amasra, Eskipazar gibi yerleşim yerlerinin Paflagonya bölgesi içerisinde önemli şehirler olduğu çeşitli kayıtlarda belirtilmektedir²²³.

Paflagonya’nın idare merkezi Kastamonu içinde Kastamonu veya Taşköprü, dinî merkezi de Çankırı idi. O dönemde Paflagonya’nın dışarıyla irtibatı Amasra limanı vasıtasıyla olduğundan Amasra ve Bartın Çankırı’nın uzun müddet iskelesi olarak kullanılmış ve Çankırı Osmanlı İmparatorluğu’nun sonlarına kadar bu iki iskeleye bağlı kalmıştır. Kastamonu-İnebolu yolu açılıncaya kadar Çankırı her çeşit ihraç mallarını, zirai mahsullerini Bartın ve Amasra’dan gönderirdi. O zamanki Bartın yolu şimdi İncegeliş adıyla anılan ve Çankırı’dan Kurşunlu’ya kadar gelen katırcı yolu ile Kurşunlu’dan Çerkeş’e, Ovacık nahiyesine oradan da Zafranbolu ve Bartın’a geçirdi. Katırcı yolu olması itibariyle belli bir kısmı terk edilen bununla birlikte adı geçen

²²² *Yurt Ansiklopedisi*, Çankırı Maddesi, Anadolu Yayıncılık, İstanbul 1982, Cilt III, 1946.

²²³ Yaşar Ateşsoy, *Yâran Diyarı Bizim Çankırı*, Çankırı Esnaf ve Küçük Sanatkârlar Derneği Yay. No:1, Ankara 1988, s. 61.

güzergâhtaki karayoluyla çoğu yerde örtüşen bu yol Amasra, Bartın ve Çankırı'nın tarihi kıymeti haiz olan yoludur²²⁴.

Önceleri Paflagonya'ya tabi olan Gangra (Çankırı), daha sonra Pontus devletine ve akabinde Galatia'ya geçmiş, son hükümdar Deiotaros'un merkezi olmuş ve milattan kısa süre önce Roma imparatorluğuna intikal etmiştir²²⁵.

Romalılar döneminde Çankırı büyük dinî toplantıların yapıldığı ve Germaniacopolis adıyla bastırılan sikkelerden de anlaşılacağı üzere ekonomik yönden güçlü bir kenttir. Elde edilen M.S. II. yüzyıla ait bir yazıt, bölgenin ekonomik ve kültürel gelişmişliğini gösteren epigrafik kalıntılardan sadece biridir. Gerede (Melan) Çayı'nın kuzey yamacında, Meydan köyü arazisinde bulunan yazıtta, buranın antik adının Kseitane olduğu ve burada M.S. 192-193 yıllarında tanrıça Artemis adına bir tapınağın yapıldığı öğrenilmektedir²²⁶.

Bugüne değin Çerkeş ve yöresinde yapılan araştırmalar buranın eski bir yerleşim bölgesinin merkezi olduğunu doğrulamaktadır. Hitit, Bizans ve Roma dönemlerine özgü kalıntılar bu uygarlıkların yaşandığını göstermektedir. Çerkeş (Antoniopolis) antik dönemde Paflagonya bölgesinde yer almıştır. Paflagonya antik çağlarda birçok işgallere uğramış, dolayısıyla Anadolu tarihine uygun olarak değişik kültürleri bağrında barındırmıştır. Bu bölgede ve bu tarihî akış içerisinde yer aldığı kesin olan Çerkeş'in, büyük olasılıkla M.Ö. 41-32 tarihlerinde Roma Generallerinden Marcus Antonios tarafından Antoniopolis adı ile kurulduğu sanılmaktadır²²⁷.

Çerkeş'in ilk kuruluş yeri kesin olarak bilinmemekle beraber ilk yerleşim yerinin Kızıllar (Aydınlar) köyü olduğu sanılmaktadır. Bu köyde bulunan arslan heykelleri, steller gibi arkeolojik kalıntılar bu görüşü doğrulamaktadır (Fotoğraf 2.7). Kızıllar köyünde Asaraltı denilen mevkide bir höyük bulunmuşsa da bu höyük günümüzde kaybolmuştur. Yine adı geçen köyde Bizans imparatorluğu zamanından kalma çeşme başları bulunmuştur²²⁸.

²²⁴ Tayip Başer, *Dünkü ve Bugünkü Çankırı*, İstiklal Matbaası, Ankara 1956, s. 9-10.

²²⁵ Besim Darkot, "Çankırı", *İA*, Eskişehir 1997, III, 357.

²²⁶ Bahattin Ayhan, *Çankırı Tarih Kültür Turizm*, Uzman Matbaacılık, Ankara 2007, s. 11.

²²⁷ *Yurt Ansiklopedisi*, Fasikül 35, 1959.

²²⁸ Metin Kandış, *Tarih İçinde Çerkeş*, (Yayımlanmamış Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü, Ankara 1987, s. 8.

Fotoğraf 2.7. Aydınlar köyündeki Roma dönemi kalıntılarının görünümüne.

Roma imparatorluğunun yıkılmasından sonra Bizans hâkimiyetine giren bölge, daha sonra da Perslerin istilasına uğramıştır. Bizanslılar, İranlılara bir müddet mukavemet etmiş fakat 609 yılında İran hükümdarı Husrevpezir büyük bir ordu ile Paflagonya ve Kapadokya'yı alarak İstanbul üzerine yürümüş ve bu suretle Çankırı çevresi İran idaresine geçmiştir. 622 yılında Bizans imparatoru Heraklios, İranlıları yenerek bölgeyi tekrar ele geçirmiştir²²⁹. 711-728 yılları arasında birkaç defa Emevi akınlarına hedef olmuş ancak kalesinin sağlam olmasından dolayı alınamamıştır²³⁰.

Anadolu'ya hâkimiyet konusunda Selçuklular ve Bizanslılar arasında yapılan Malazgirt Meydan Muharebesi (1071) Selçukluların zaferi ile sonuçlanınca, Türkler Anadolu'daki Bizans direncini kırmış ve Anadolu'ya yerleşmeye başlamıştır. Malazgirt Zaferi'nden üç yıl gibi kısa bir süre sonra Danişment Beyliği komutanlarından Emir Karatekin; bu yörenin fethi için görevlendirilmiş ve 1074'te Çankırı'yı fethederek Türk topraklarına katmıştır. Anadolu'ya ilk Türkmen akınlarının başladığı bu yıllarda Çerkeş'in Türk boylarınca yerleşim alanı olarak seçildiği, günümüzde Çerkeş'e bağlı Kınık, Bedil, Bayındır, Eymür, Avşar ve Dodurga gibi köylerin adlarından da anlaşılmaktadır²³¹. Bu dönemde 24 Oğuz boyundan en büyük Türkmen grubu olan Afşarlar'ın yanı sıra Alayuntlu, Bayındır, Beydili, Dodurga, Eymür ve Kara Kınık boyları ilçe topraklarını yurt olarak seçmişlerdir²³².

²²⁹ Kankal, *Tapu Tahrir Defterlerine Göre 16. Yüzyılda Çankırı Sancağı*, s. 5-6.

²³⁰ İlhan Şahin, "Çankırı", *DİA*, İstanbul 1993, VIII, s. 216.

²³¹ *Çerkeş Belediyesi Yılığ*, Çerkeş 2007, s. 11.

²³² Yusuf Halaçoğlu, "Çankırı Türkmen Yerleşimi", *Geçmişten Geleceğe Çankırı (28-29 Eylül 2005)*, Çankırı Valiliği III. Çankırı Kültürü Bilgi Şöleni Bildiriler Kitabı, Çankırı 2005, s. 12-16.

Emir Karatekin'in ölümünden sonra Danişmend ülkesinde saltanat kavgaları yaşanmış ve bu sırada Çankırı yöresi 1132'de tekrar Bizanslıların eline geçmiştir. Ancak kısa süre sonra Anadolu'ya hâkim olan Sultan I. Mesut Çankırı yöresini Bizanslıların elinden geri almıştır²³³.

Selçuklu Devletinin dağılmasından sonra Çankırı yöresi, Kastamonu ve çevresinde hüküm süren Candaroğullarının (İsfendiyaroğulları) hâkimiyetinde kalmıştır²³⁴. Yöre I. Murad döneminde Osmanlı idaresine girdiyse de bu durum uzun sürmemiştir. I. Bayezid döneminde tekrar Osmanlı hâkimiyeti altına alınan şehir ve çevresi, 1402 Ankara Savaşı'ndan sonra Timur tarafından İsfendiyar Bey'e verildi. Daha sonra Candaroğulları arasındaki iç çekişmeler nedeniyle Kasım Bey Osmanlılara sığınınca, (1417 yılında şehri ele geçiren) Çelebi Mehmet Çankırı'yı kendisine vermiştir. Ancak İsfendiyar Bey, II. Murad döneminde Çankırı'yı tekrar ele geçirmiştir.²³⁵

1461 yılında Trabzon seferi sırasında Fatih Sultan Mehmet Candaroğlu Beyliği'ne son verince Çankırı yöresi yeniden Osmanlı Devleti topraklarına katılmış²³⁶ ve Cumhuriyet dönemine kadar Osmanlı idaresinde kalmıştır.

Osmanlı idari teşkilatında Kastamonu Vilayeti'ne bağlı bir sancak olarak yerini alan Çankırı, XVI. Yüzyılın ilk yarısı boyunca 9 nahiyeden meydana gelmiştir. Bunlar; Kangırı-Kengırı (Çankırı), Kal'acık, Tosya, Çerkeş, Kurşunlu (Kurşunlu), Koçhisar (İlgaz), Kargu (Kargı), Milan (Bayramören), Karıbazarı (Orta)'dır. Tımar nahiyesi olarak kayıtlı bulunan bu birimler aynı zamanda birer kadılıktır²³⁷.

Çankırı, XVI. yüzyılın ortalarına kadar uzun bir sükûnet dönemi geçirmiştir. Bu tarihten itibaren bozulmaya başlayan ekonomik yapı ile birlikte artan toplumsal asayişsizlik Anadolu'nun diğer kentleri gibi Çankırı'yı da etkilemiştir. XVI. Yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan bir başka önemli sorun da besin maddelerinin yetersizliğidir. Bu yetersizlik nedeniyle özellikle 1574, 1575 ve 1576 yıllarında büyük

²³³ Cumhuriyetin 50. Yılında Çankırı, Çankırı İl Yıllığı, Çankırı 1973, s. 1.

²³⁴ Candaroğulları Beyliği için Bkz: Yaşar Yücel, *Çobanoğulları Beyliği-Candaroğulları Beyliği I*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1988.

²³⁵ İlhan Şahin, "Çankırı", *DİA*, İstanbul 1993, VIII, 216.

²³⁶ Yücel, *Çobanoğulları Beyliği-Candaroğulları Beyliği I*, s. 109.

²³⁷ Ahmet Kankal, "XVI. Yüzyıl Osmanlı İdari Taksimatında Çankırı Sancağı ve Çankırı Kazası", *Geçmişten Geleceğe Çankırı (28-29 Eylül 2005)*, Çankırı Valiliği III. Çankırı Kültürü Bilgi Şöleni Bildiriler Kitabı, Çankırı 2005, s. 191.

sorunlar ortaya çıkmıştır. 1574'te Anadolu'nun çeşitli kentlerine zahire mübaşirleri yollanmış; bunlar beylerbeyi ve sancakbeyleri ile birlikte zahire satın almakla görevlendirilmişlerdir. Bu mübaşirlerin halkın elindeki zahireyi o günkü fiyat üzerinden toplarken varlıklı ve etkili kişilerin zahirelerine dokunmamaları, bölgede huzursuzluğun artmasına neden olmuştur²³⁸. Bu yıllarda Çankırı Sancağı'nda nüfusun % 90'dan fazlası kır kesiminde yerleşmiş olup ziraat ve hayvancılıkla uğraşmaktaydı. Büyük çapta buğday ve arpa ziraatinin yapıldığı sancakta, az da olsa bakliyat ve sanayi bitkisi yetiştirilmekteydi. Hayvancılıkta ise bilhassa tiftik keçisi yetiştiriciliği önem kazanmıştı²³⁹.

Öte yandan XVII. Yüzyıldan itibaren ticaret yollarındaki değişimi en fazla hisseden illerden birisi Çankırı olmuştur. Çeşitli isyan ve yolsuzluk olaylarında bu durumun etkisinin olduğu bilinmektedir. Özellikle ipek yolunun önemini yitirmesiyle ticaretten elde edilen gelirin ve ekonomik canlılığın ortadan kalkması Çankırı'nın önemini azaltmıştır²⁴⁰.

XVII. yüzyılda bozulan ekonomik düzen ve asayişle beraber yaşanan iç çekişmelerden birine de Çerkeş tanıklık etmiştir. Çerkeş'in Bedil köyünde Vardar Mezarlığı adı verilen yerde Vardar Ali Paşa-İpşir Paşa savaşı yaşanmıştır. Evliya Çelebi de bu savaşı Doğdu Dağı eteğinden ve daha sonra Çerkeş hükümet konağında şeriye mahkemesinden seyretmiştir²⁴¹.

XVII. yüzyılın başlarına kadar tarih sahnesinde pek önemli bir yeri olmayan Çerkeş, IV. Murad döneminde (1623-1640) önem kazanan bir yerleşim birimi hâlini almıştır. IV. Murad doğuya sefere çıktığında yol üzerinde (İstanbul, İzmit, Gerede, Çerkeş, Ilgaz, Tosya, Osmancık ve Amasya güzergâhı) bulunan Çerkeş'te bir ordugâh kurdurarak ordunun dinlenmesini emretmiştir²⁴².

Sefere gitmekte olan ordunun dinlenmesi sırasında sikke* çakan askerler, değişik tok sesler duymuşlar ve buranın kazılmasıyla bir hamam kalıntısı ortaya çıkmıştır. Bunun üzerine IV. Murat'ın emriyle Silahtar Mustafa Paşa buraya hamam, köprü, cami,

²³⁸ *Yurt Ansiklopedisi*, Çankırı Maddesi, Anadolu Yayıncılık, İstanbul 1982, Cilt III, s. 1950.

²³⁹ Kankal, *Tapu Tahrir Defterlerine Göre 16. Yüzyılda Çankırı Sancağı*, s. 302.

²⁴⁰ Ali Gökmen, *Çankırı'nın 22 Nolu Şeriye Siciline Göre XIX. Yüzyıl Başlarında Çankırı Sancağı*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1995, s. 13.

²⁴¹ Başer, *Dünkü ve Bugünkü Çankırı*, s. 27.

²⁴² Çerkeş Belediyesi Yıllığı, Kayhan Ofset Matbaacılık Ltd. Şti., Ankara 2000, s. 22.

* Hayvanları bağlamak için yere çakılan demir veya ağaç kazık. (bkz. TDK Büyük Sözlük).

medrese, 150 ocaklı 100 dükkânlı bir han yaptırarak mamur bir kasaba yapmıştır. IV. Murat'ın gösterdiği özel ilgiyle Çerkeş kısa bir zamanda gelişmeye başlamıştır²⁴³. 1944 depremiyle yıkılan Muradiye Camii bu zamandan kalmış ve Abdülhamit döneminde onarım görmüştür (Fotoğraf 2.8). Şimdiki cami bu yıkılan caminin yerine yapılmıştır²⁴⁴.

Fotoğraf 2.8. 1944 Depreminde Yıkılan Muradiye Camii'nden Bir Görünüm.

Çerkeş, ticaret ve ilmi medreseleriyle civarın en büyük kazası olmuştur. Çerkeş'in yol güzergâhı üzerinde kurulması ve ulaşım imkânlarının iyi olması gelişmesini hızlandırmıştır. Yerleşmenin bu özelliğinden dolayı ticaret ve medreseler de gelişmiştir²⁴⁵ (Fotoğraf 2.9). Ancak 1940'lı yıllardan sonra doğal afetler ve büyük şehirlere gerçekleşen göçler, kasabanın gelişimini olumsuz etkilemiştir. Bu durum Çerkeş'in, 1990'lı yıllara kadar uzun bir duraklama devresi geçirmesine neden olmuştur.

²⁴³ Kandış, *Tarih İçinde Çerkeş*, s. 19.

²⁴⁴ Bahattin Ayhan, *Çankırı ve İlçeleri*, Gülay Ajans Matbaacılık, Ankara 1998, s. 258.

²⁴⁵ Kandış, *Tarih İçinde Çerkeş*, s. 19.

Fotoğraf 2.9. 1944 Depreminden Kısa Süre Sonra Çerkeş Han Yerinden Bir Görünüm.

Çerkeş halkı, Millî Mücadele'ye büyük katkı sağlayarak vatanın işgaline kayıtsız kalmamıştır. 13 Nisan 1920'de başlayan I. Düzce-Bolu ayaklanması, kısa sürede bölgenin benzer toplumsal özelliklerine sahip ilçeleri olan Gerede, Safranbolu ve Beypazarı'na yayılmıştır. Ayaklanmanın Ankara'yı da etkileyecek bir boyuta ulaşması üzerine Mustafa Kemal 24 Nisan'da Bursa'da bulunan 20. Kolordu komutanı Ali Fuat Paşa'ya telgraf çekerek Ankara'ya çağırmıştır. Bu arada Genelkurmay Başkanı İsmet Bey (İnönü) 58. Alay'a Çerkeş'e gitmesini bildirmiştir. 58. Alay 5 Mayıs'ta Binbaşı Vasıf Bey'in komutasında Gerede'ye yürümüştür. Alayın önünde Çerkeşliler tarafından oluşturulmuş olan "Çerkeş Akıncı Müfrezesi" yer almıştır. Gerede önlerine gelindiğinde yoğun bir ateşle karşılaşan birlikler dağılarak Çerkeş'e çekilmişlerdir. Mustafa Kemal'in telgrafı üzerine Ali Fuat Paşa ayaklanmayı bastırmakla görevli birliklerin başına geçmiş, Düzce-Bolu ayaklanması 20 Mayıs'ta bastırılmıştır. Aynı yıl 19 Temmuz'da patlak veren II. Düzce ayaklanması sırasında 58. Alay'a ait birlikler ve Çerkeş Akıncı Müfrezesi Gerede ayaklanmasının bastırılmasında önemli rol oynamışlardır. Gerede isyanının bastırılması sırasında isyancılardan elde edilen bir top Çerkeş'e getirilmiş ve bugün Millî Mücadele anıtı olarak belediye bahçesinde sergilenmektedir²⁴⁶(Fotoğraf 2.10).

²⁴⁶ Çerkeş Belediyesi Yıllığı, Çerkeş 2008, s. 16.

Fotoğraf 2.10. Gerde İsyânının Bastırılması Sırasında İsyancılardan Ele Geçirilen Bir Top Belediye Bahçesinde Sergilenmektedir.

Millî Mücadeleye destek vermek ve işgale karşı koymak amacıyla 12 Temmuz 1920’de, Çerkeşli aydınların öncülüğünde kurulan Çerkeş Gençler Mahfeli; Milli mücadele sırasında etkin görevler üstlenmiş; halkın maneviyatını yüksek tutmaya çalışmıştır. Toplumsal çalışmalar yanında spor ve güzel sanatlar özellikle müzik alanında faaliyet göstermiştir²⁴⁷.

2.2.2. Yerleşme Adları

Yer adları bir yerin coğrafi, tarihi, ve genel karakterini tanıma ve tanıtmada büyük öneme sahiptir²⁴⁸. Yer adlarının manasını, teşekkülünü, ortaya çıkışını, dağılışını inceleyen toponimi; tarihin, coğrafyanın, folklor ve diğer bazı disiplinlerin yardımcıları olarak bilim sistemlerinde oldukça önemli bir yere sahiptir²⁴⁹.

İnsanoğlu, varoluşundan bu yana yaşadığı ortam içerisinde; şehir, ilçe, kasaba, köy, mezra gibi yerleşim alanlarını; dağ, tepe, plato gibi kara parçalarını; deniz, göl,

²⁴⁷ Ayhan, *Çankırı Tarih Kültür Turizm*, s. 325.

²⁴⁸ Cemal Arif Alagöz, “Türkiye Yer Adları Üzerine Bazı Düşünceler”, *Türkiye Yer Adları Sempozyumu Bildirileri (11-13 Eylül 1984)*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları: 60, Seminer, Kongre Bildirileri Dizisi: 17 Ankara 1984, s. 11.

²⁴⁹ Hilmi Karaboran, “Türkiye’de Mevzii Adları Üzerine Bir Araştırma”, *Türkiye Yer Adları Sempozyumu Bildirileri (11-13 Eylül 1984)*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları: 60, Seminer, Kongre Bildirileri Dizisi: 17 Ankara 1984, s. 97.

ırmak, çay, dere gibi suları; cadde, yol, patika, geçit, köprü ve bunlar gibi yerleri adlandırmak ve birini diğerinden ayırt etmek zorunluluğunu duymuştur²⁵⁰. Bunun için tarihî, coğrafi, kültürel çeşitli kaynaklardan esinlenerek yaşadığı çevreyi adlandırma yoluna gitmiştir.

Millî kültür mirasımızdan anlıyoruz ki, göçebe, yarı göçebe ve yerleşik Türk toplulukları en eski çağlardan beri, arazi parçalarını adlandırıp belirtmede, adeta bir coğrafyacı dikkati ile durmuşlardır. Dağlara, yaylalara, göllere, ırmaklara, geçitlere, küçük arazi parçalarına, köy ve kentlere manalı isimler vermişlerdir²⁵¹.

Anadolu'nun Türklerden önce de çok uzun süre yerleşik olması çeşitli devletlerin, imparatorlukların, savaşların, istilaların, göçlerin, başkaldırıların arenası, kıtalar arası bir köprü olduğu unutulmamalıdır. Bununla birlikte yerleşme tarihi çok eskilere uzanan Anadolu'nun XI. Yüzyıldan beri Türkleşmeye başlamasına karşın yer adlarının büyük çoğunluğunun Türkçe adlardan oluşmasında burada kurulan Selçuklu ve Osmanlı imparatorlukları gibi güçlü ve büyük Türk devletlerinin önemli etkileri olmuştur²⁵².

Yer adları ile ilgili çalışmalar bir yerleşmenin tarihi, sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik yapısı ile coğrafyasını ortaya koyma bakımından önem taşımaktadır. Çünkü yerleşmelerin adları, buldukları sahanın fiziki coğrafya koşullarının yanı sıra beşeri ve ekonomik coğrafya özelliklerini de yansıtmaktadır²⁵³.

Araştırma sahasındaki yer adlarını fiziki coğrafya özellikleri ve beşeri coğrafya özellikleri olarak iki ana gruba ve bunları da kendi içerisinde alt gruplara ayırarak incelemek mümkündür.

Adını fiziki coğrafya özelliklerinden alan yerleşmeler içerisinde topografik özelliklerden adını alan yerleşmeler; Göynükçukuru*, Karaşar (*karayar*), Meydan ve

²⁵⁰ Habib Karaçetin, "Antik Çağ'da Anadolu'da Tarihi Yer Adları", *Türkiye Yer Adları Sempozyumu Bildirileri (11-13 Eylül 1984)*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları: 60, Seminer, Kongre Bildirileri Dizisi: 17 Ankara 1984, s. 219.

²⁵¹ Mehmet Eröz, "Sosyolojik Yönden Türk Yer Adları", *Türkiye Yer Adları Sempozyumu Bildirileri (11-13 Eylül 1984)*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları: 60, Seminer, Kongre Bildirileri Dizisi: 17 Ankara 1984, s. 43.

²⁵² Mecdi Emiroğlu, "Bolu Yöresi Yer Adları", *Türkiye Yer Adları Sempozyumu Bildirileri (11-13 Eylül 1984)*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları: 60, Seminer, Kongre Bildirileri Dizisi: 17 Ankara 1984, s.182.

²⁵³ Saliha Koday, "Trakya'da Köy Adlarında Coğrafyanın Etkisi", *28. Coğrafya Meslek Haftası (10-12 Haziran 1998)*, Bildiriler Kitabı, İstanbul 2000, s.222-223.

* Göynük: Orman sökülerek ya da yakılarak elde edilen tarla anlamına gelir. (Bkz: Tdk Büyük Türkçe Sözlük.)

Uluköy köyleri ile Aşağı, Dağlı, Göçük, Ova, Ovacık ve Yukarı mahalleleridir. Bu yerleşmeler kuruluş yerlerinin jeomorfolojik özellikleri hakkında ipucu vermektedirler.

Kuzdere ve Kuzören köyleri ise adlarını yönlerden almışlardır. Bu yerleşmelerin güneşe karşı konumları başka bir ifadeyle bakı özellikleri adları üzerinde belirleyici olmuştur.

Adını hidroğrafya özelliklerinden alan yerleşmeler; Çaylı ve Dereköy köyleri ile Dere, Dereyayla ve Ilıca mahalleleridir. Bunlardan Ilıca Mahallesi, adını sıcak su kaynağından almıştır.

Araştırma sahasında yaygın olarak görülen yerleşme ad gruplarından birini fitolojik kökenliler oluşturmaktadır. Bunlar: Belkavak, Çördük (*yabani armut, muşmula*), Dikenli, Kabak, Yeşilöz, Yoncalı ve Yumaklı (*kayalıklarda yetişen çime benzer bir çeşit ot*) köyleri ile Bozcaarmut, Güvem (*bir çeşit yabani erik*), İnceüğöz, Karaağaç, Karakoca (*büyümeden yaşlanan kavruk ağaç*) Kirenüzü*, Kürüz (*çalılık, fundalık yer, koru*) ve Tohumlar mahalleleridir.

Adını hayvan türlerinden alan yerleşmeler Karga köyü ile Bildircin, Bildircinyurdu ve Sülük yaylalarıdır. Ancak Karga köyünün aslen Oğuzların Kargı boyundan geldiği bilinmektedir. Buna göre bu köyün adının aslından tamamen uzaklaşmış olduğu görülmektedir.

Göçebe boyların hayat tarzlarında değişiklikler meydana geldiği, parçalandıkları veya toprağa yerleşmeye başladıklarında, herhangi bir kabileden yetişen kuvvetli şahsiyet bir içtimai topluluk teşkil ettiği zaman yerleşmenin adı ekseriyetle ona izafe edilmektedir²⁵⁴. Bu durum araştırma sahasında da kendini göstermektedir. Nitekim sahada en fazla rastlanan yer adları, aynı zamanda yerleşmelerin kurucusu olan aşiret-boy-şahıs-cemaat isimlerinden oluşmaktadır. Ağaca, Akbaş, Akhasan, Aliözü, Aydınlar, Bozoğlu, Gökçeler, Hacılar, Halkaoğlu, Kadiözü, Karamustafa, Şeyhdoğan ve Yakuplar köyleri ile Abdullar, Beyköy, Cedime, Çoroğlu, Ömerli ve Yusufoglu mahalleleri kurucularının adını almış yerleşmelerdir. Sahada yapılan anket ve mülakat çalışmaları esnasında Aliözü, Kadiözü ve Karamustafa köylerinin Ali, Kadı ve Mustafa adında üç kardeş tarafından kurulduğu ifade edilmiştir.

* Kiren, yörede kızılıcak ağacına verilen addır.

²⁵⁴ Süha Göney, *Büyük Menderes Bölgesi*, İstanbul Üniv. Yay. No: 1895, Coğr. Ens. Yay. No: 79, İstanbul 1975, s. 278.

Bununla birlikte bazı yerleşme adlarının sahaya yerleşen Türk boylarının kurdukları ya da yerleştikleri yerleşmelere kendi boylarının isimlerini vermeleriyle oluştuğu anlaşılmaktadır. Bunlar; Afşar, Bayındır, Bedil ve Dodurga köyleri ile Eymür ve Kınık mahalleleridir. Bu isimler ilçe halkının katışıksız Oğuz Türkleri olduğunu göstermektedir²⁵⁵ (Tablo 2.39).

Tablo 2.39. Araştırma Sahasında Yer Adlarının Toponimik Kaynaklara Göre Dağılımı.

Fiziki Coğrafya Özelliklerinden Adını Alanlar		Beşeri Coğrafya Özelliklerinden Adını Alanlar	
1.Adını Topoğrafik Özelliklerden Alanlar		1.Adını Aşiret-Boy-Şahıs-Cemaat İsimlerinden Alanlar	
Göynükçukuru	Göçük (Mh.)	Abdullar (Mh.)	Afşar
Ova (Mh.)	Ovacık (Mh.)	Ağaca	Akbaş
Dağçukurören	Dağlı (Mh.)	Akhasan	Aliözü
Uluköy	Meydan	Aydınlar	Bayındır
Aşağı (Mh.)	Yukarı (Mh.)	Bedil	Beyköy (Mh.)
Karaşar		Bozoğlu	Cedime (Mh.)
2.Adını Hidroğrafya Özelliklerinden Alanlar		Çoroğlu (Mh.)	Dodurga
Çaylı	Dere (Mh.)	Gökçeler	Hacılar
Dereyayla (Mh.)	İlica (Mh.)	Halkaoğlu	Kadıköy
3.Adını Bitkilerden Alanlar		Kadıözü	Karamustafa
Belkavak	Bozcaarmut (Mh.)	Kınık (Mh.)	Ömerli (Mh.)
Dikenli	Güvem (Mh.)	Şeyhdoğan	Yakuplar
İnceüğüz (Mh.)	Kabak	Yörük (Mh.)	Yusufoğlu (Mh.)
Karaağaç (Mh.)	Kirenözü (Mh.)	Eymür (Mh.)	Köçekler (Mh.)
Tohumlar (Mh.)	Karakoca (Mh.)	2.Adını Tarihi Yerleşmelerden Alanlar	
Yeşilöz	Kürüz (Mh.)	Bölükören (Mh.)	Çalcıören
Yoncalı	Yumaklı	Karacahöyük	Kışla (Mh.)
Çördük		Kuzören	Örenköy
3.Adını Hayvan Türlerinden Alanlar		Örenli	Yalakçukurören (Güzelyurt)
Bıldırcın (Yayla)	Bıldırcınyurdu (Yayla)	Saraycık	Yeşilören (Mh.)
Sülük (Yayla)	Karga	3. Meslek Grupları, Ekonomik Faaliyet	
3.Adını Yönlerden Alanlar		Kiremitçi	Çömlekçi (Mh.)
Kuzdere	Kuzören	Ahırlar (Mh.)	Nahırlar (Mh.)
		Gelik	
		4.Adını Ulaşım İlgili Özelliklerden Alanlar	
		İstasyon (Mh.)	

Türklerin Anadolu'ya geldikleri tarihlerde Anadolu'nun Bizans'tan kalan yerleşme bölgelerinin, özellikle köylerin boşaltıldığı tahmin edilebilir. Rum halkı muhtemelen bu bölgeleri, Türklerin fethinden evvel boşaltarak daha batıya çekilmiştir. Türkler buralara geldiklerinde büyük bir ihtimalle boş ve atıl köylerle de karşılaşmışlardır. Özellikle viran (ören) ya da höyük adlı veya ek-adlı köylerin varlığı

²⁵⁵ Hacı Şeyh Oğlu Ali Kemal, *Çankırı Tarihi*, Vilayet Matbağası, Çankırı 1930, s. 147.

bunu çağrıştırmaktadır²⁵⁶. Çalcıören, Karacahöyük, Kuzören, Örenköy, Örenli ve Yalakçukurören (Güzelyurt) köyleri ile Bölükören ve Yeşilören mahalleleri bu grup içerisinde yer almaktadır.

Davar yetiştirilen bölgelerde, yayladan dönüldükten sonra kışın oturlan alçak, çukur ve soğuğa karşı korunaklı yerlerdeki köyün adı çoğunlukla kışla ile biter²⁵⁷ bazıları da sadece kışladır. Araştırma sahasında bu yerleşmelere Kışla Mahallesi örnek olarak gösterilebilir.

Bazı yerleşmeler adlarını ekonomik faaliyetlerden almışlardır. Bunlardan Kiremitçi köyü ve Çömlekçi Mahallesi adını bir meslek kolundan, Ahırlar, Nahırlar (büyükbaş hayvan sürüsü) mahalleleri ile Gelik (çitle çevrili ağıl) köyü hayvancılıkla ilgili terimlerden, İstasyon Mahallesi'nin ise ulaşım özelliğinden adını aldığı görülmektedir.

Sonuç olarak araştırma sahasındaki yerleşme adlarının tamamının Türkçe olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca sahada eski yerleşim birimlerinin olduğu, buralara yerleşen Türklerin höyük ve ören takılarını kullanarak bu yerlere Türkçe adlar verdikleri, yeni iskâna açılan yerleşmelerin çoğunluğunun kurucusu olan boy ya da şahısların adını aldıkları görülmektedir.

Tahrir kayıtlarıyla günümüzdeki yer adları karşılaştırıldığında, yerleşmelerin büyük çoğunluğunun -aradan geçen yaklaşık 500 yıllık süreçte- adlarını muhafaza ettikleri görülür. Ancak son yıllarda bazı köylerin adları halkın isteği doğrultusunda değiştirilmiştir. Bu köyler Yalakçukurören, Yalaközü ve Ahırköy'dür. İçişleri Bakanlığı İller İdaresi Genel Müdürlüğü'nün 17.02.2006 Tarih ve 20541 Sayılı Bakanlar Kurulu onayı ile Yalakçukurören köyünün adı Güzelyurt olarak, 26.12.2005 Tarih ve 20001-2002 Sayılı Bakanlık oluru ile Yalaközü köyünün adı Yalıözü olarak, Ahırköy'ün adı Yeşilöz olarak değiştirilmiştir. Bununla birlikte yöre halkı tarafından adı geçen yerleşmeler halen eski adlarıyla anılmaktadır.

²⁵⁶ Ahmet Elibol, *XIX. Yüzyıl Başlarında Çankırı*, Çankırı Belediyesi Yayını, Çankırı 2008, s. 34.

²⁵⁷ Reşat İzbrak, *Coğrafya Terimler Sözlüğü*, MEB Yayınları, İstanbul 1992, s. 207.

2.2.3. Çerkeş İlçesindeki Yerleşmelerin Şekil ve Tip Yönünden Tasnifi

Yerleşme olayı çok geniş bir anlam taşır. Avcılık ve toplayıcılıkla geçinen ilkel toplumların yemek, dinlenmek ve bilhassa gece vakti sığınmak üzere, bir gece için de olsa, doğal hâlde buldukları yahut yaptıkları barınaklar gibi, göçebe çoban kavimlerin daha uzun zaman bir yerde kalan çadır toplulukları, mevsimlerin seyrine uyarak yer değiştiren, yazın yaylaya, dağa çıkan, kışın ovaya inen yarı göçebelerin yılın belirli bir kısmında oturdukları ova, yayla ve dağ eğriti yerleşmeleri; nihayet münferit mesken, çiftlik, küçük köy, köy, kasaba ve şehir geçici veya devamlı, toplu veya dağınık, büyük veya küçük bütün bu yerleşmeler, yerleşme tesisleri; münferit ev ve ev toplulukları yerleşme olayı kavramına girebilir²⁵⁸.

Yerleşmeler buldukları jeomorfolojik ünitelere, dış görünüm şekil (fizyonomik) özelliklerine ve sahip oldukları fonksiyonlara göre ayrı ayrı tiplendirilebilir. Buldukları jeomorfolojik ünitelere göre; ova, plato, dağ eteği düzlüğü, yamaç, vadi içi veya vadi boyu, sırt, birikinti konisi, seki (taraça), kıyı, fay basamağı düzlüğü gibi tiplendirme yapılabilir²⁵⁹.

Yerleşmelerin şekli denilince, yerleşmeyi oluşturan konutların dağılışı düzeni düşünülmelidir. Şöyle ki yerleşmenin tamamının görülebildiği hâkim bir sahaya çıkıldığında, ya da yerleşim alanını gösteren bir haritaya bakıldığında konutların meydana getirdikleri görünümler yerleşme şekli olarak nitelendirilmektedir.²⁶⁰

Relief (yerşekilleri, eğim, yükselti, toprak), su, iklim ve doğal bitki örtüsü koşulları; araziden faydalanma ve ulaşım durumu, o yerleşmede bulunan insanların birbiriyle olan münasebetleri ile uygulanan yerleşim planları (imar planları), yerleşmelerin şekil özellikleri üzerinde etkili olmaktadır. Bu faktörlerin tümünün veya birkaçının etkisiyle konutların arazi üzerindeki dağılım düzeni sıklık-seyreklilik ve dizilişle ilgili olarak farklı özellikler göstermektedir. İşte konutların dağılım düzeniyle ilgili olarak ortaya çıkan dokusal biçim, yerleşmelerin dokusal şekil özelliğini yansıtmaktadır. Dokusal şekil özelliklerine göre Türkiye'deki yerleşmeler; toplu

²⁵⁸ Tanoğlu, 1966, *Nüfus ve Yerleşme*, Age, s. 199.

²⁵⁹ Özçağlar, 1997, *Türkiye'de Belediye Örgütlü Yerleşmeler*, s. 3.

²⁶⁰ Zeki Koday, *Hopa İlçesinin Coğrafyası*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Erzurum 1995, s. 118.

yerleşmeler, dağınık yerleşmeler ve ara şekilli (yarı dağınık) olarak üç şekilde tiplendirilebilmektedir²⁶¹.

Yerleşmeler, fonksiyonel özelliklerine göre de tiplendirilmektedir. İnsanlarda olduğu gibi, yerleşmelerin de işlevleri bulunmaktadır. Her yerleşmenin birinci görevi her ne şekilde olursa olsun, insanları barındırmaktır. Yerleşmelerde barınan insanlar yaşamlarını sürdürebilmek için değişik türde ekonomik faaliyetlerde bulunmaktadır. Ekonomik faaliyetlerin yürütülebilmesi için yerleşmelerde ya sürekli olarak barınılmakta ya da yılın belirli dönemlerinde dönemlik olarak kalınmaktadır. Bu duruma göre Türkiye'deki yerleşmeler sürekli yerleşmeler ve dönemlik yerleşmeler olarak iki grupta toplanabilmektedir²⁶².

Devamlı yerleşmeler, insanların bir yerleşim alanında sürekli kaldıkları yerleşmelerdir. Şehir, kasaba, köy ve bir köyü oluşturan mahalleler devamlı yerleşme tiplerini oluştururlar. Bilhassa kırsal kesimde, tarım ve hayvancılık faaliyetlerini destekler mahiyette yılın belli döneminde kullanılan ve daha sonra devamlı oturdukları yerlere gitmek için terkedilen yerler ise geçici veya dönemlik yerleşme tipini oluşturmaktadır. Örneğin yayla, oba, güzle, dam, ağıl v.b. gibi yerleşmeler bu gruba dâhil edilebilir²⁶³.

Yerleşmelerin şekil ve tip yönünden tasnifiyle ilgili bu bilgilerden sonra yerleşmeler ilk olarak kurulmuş oldukları jeomorfolojik ünitelere göre incelenmeye çalışılacaktır.

Araştırma sahasında yerşekillerinin çeşitlilik arz etmesi yerleşmelerin kuruluş yerlelerinde de kendini göstermektedir. Sahadaki yerleşmeler; vadi içi, yamaç, depresyon tabanı, dağ eteği düzlüğü, sırt ve fay basamağı gibi yerlerde kurulmuştur (Harita 2.10).

Kuzeydeki Gerede Çayı vadisi çevresinde yer alan yerleşmelerin çoğu, çaya bakan yamaçlarda, çaya inen tali derelerin oluşturduğu vadi tabanı düzlüğü ya da birikinti konilerinde kurulmuştur. Bu kesimde yer alan Karaşar, Uluköy, Fındıcak, Karacahöyük, Çakmak, Beymelik ve Akbaş köyleri ile Beyköy ve Kirenözü mahalleleri yamaç üzerinde kurulmuştur. Dodurga köyü Akdere vadisinin Gerede Çayı'na döküldüğü

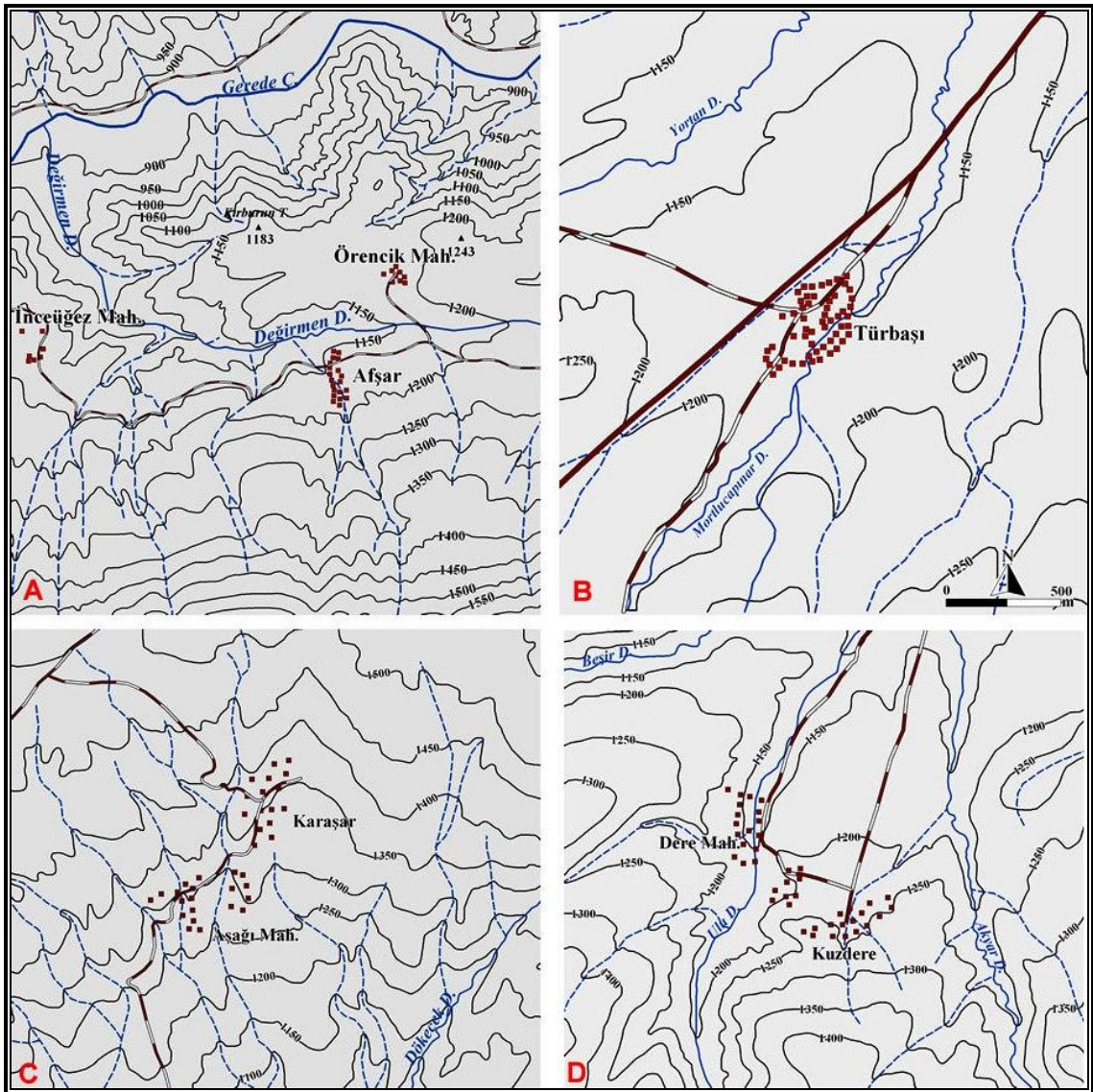
²⁶¹ Özçağlar, *Türkiye'de Belediye Örgütlü Yerleşmeler*, s. 4.

²⁶² Özçağlar, *Türkiye'de Belediye Örgütlü Yerleşmeler*, s. 5-6.

²⁶³ Koday, 2000, *Murgul Çayı Havzasının Coğrafyası*, s. 105.

sahada oluşturduğu birikinti konisinin yukarı kesiminde, Çaylı köyü de Karanlık Dere'nin adı geçen çaya karıştığı kesimde oluşturduğu birikinti konisinin kenarında yer alır. Kabak köyü ise Akdere vadi tabanının genişlediği düzlük sahada kurulmuştur (Fotoğraf 2.11). Kışla, Tohumlar ve Kirenözü mahalleleri vadi içinde kurulmuş yerleşmelerdir. Meydan ve Taşhanlar köyleri ile Köçekler ve Yusufoğlu mahalleleri kuruluş yeri olarak sırt sahalarını tercih etmiş yerleşmelerdir. Yıprak ve Gökçeler köyleri ile Karakoca ve Yörük mahalleleri dağ eteklerindeki düzlük sahalarda kurulmuştur.

Harita 2.10. Fay Basamağı Düzlüğü (A), Depresyon Düzlüğü (B), Yamaç (C), Vadi Ve Sırt (D) Yerleşmeleri.

Gerede çayı vadisindeki yerleşmelerin kuruluş yerleri, bu yerleşmelere hizmet götürme yönünden zorluklara neden olmaktadır. Özellikle yamaçlarda kurulmuş yerleşmelere ulaşım hizmetinin götürülmesi, maliyetli ve zor olabilmektedir. Ayrıca eğim değerlerinin fazla olması nedeniyle, yağışlı dönemlerde selinti sularının yol açtığı çamur akıntıları ulaşımı olumsuz etkilemektedir. Nitekim 2009 Temmuz ayındaki arazi çalışmaları esnasında bahsi geçen kesimde çamur akıntıları nedeniyle yolların bozulduğu ve ulaşımın güçleştiği gözlenmiştir.

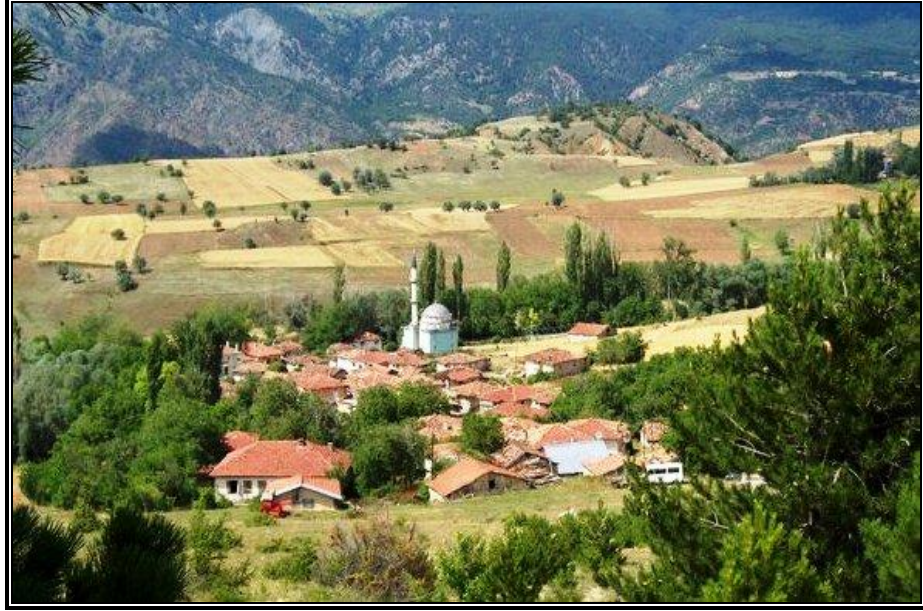
Fotoğraf 2.11. Kabak Köyü Akdere Vadi Tabanının Genişlediği Düzlük Sahada Kurulmuştur.

Kuzey Anadolu Fayının geçtiği Gerede Çayı vadisinin güneyinde faylanmalara bağlı olarak fay basamağı düzlükleri oluşmuştur. Sahadaki yerleşmelerin bazıları bu fay basamağı düzlüklerinde kurulmuştur. Afşar ve Kuzören köyleri ile İnceügez, Örencik, Güvem ve Yusufoglu mahalleleri fay basamağı düzlüğünde kurulmuş yerleşmelere örnektir (Fotoğraf 2.12).

Gerede Çayı vadisi eğim değerlerinin fazla olması nedeniyle tarım arazilerinin sınırlı olduğu bir sahadır. Adı geçen sahada vadi tabanının genişlediği alanlar, birikinti konileri ve fay basamakları başlıca tarım alanlarını oluşturmaktadır. Bu yüzden fay basamağı düzlükleri yerleşim alanı olarak tercih edilmiştir. Bununla birlikte fay hatları boyunca deprem riskinin fazla olması, bu sahalarda kurulmuş meskenlerin depreme

dayanıklı olmasını gerektirmektedir. Bu bakımdan riskli sahalarda kurulmuş yerleşmelerdeki meskenlerin deprem yönünden uygunluğu denetlenmelidir.

Fotoğraf 2.12. Fay Basamağı Düzlüğünde Kurulmuş Afşar Köyünden Görünüm.

Araştırma sahasının Gerede Çayı vadisi kesiminde yerleşmelerin kuruluş yeri seçiminde tarım arazilerinin işgal edilmemesine dikkat edildiği görülür. Tarıma uygun araziler son derece sınırlı olduğundan eğim değerlerinin az olduğu sahalarda tarım arazilerine ayrılmışken yerleşmeler bu sahalarda kenar kısımlarında ya da yakınlarındaki yamaçlarda kümelenmiştir (Fotoğraf 2.13).

Araştırma sahasındaki sürekli yerleşmelerin yoğunlaştığı diğer bir kesim de Çerkeş depresyonu ve çevresidir. Çerkeş kasabası ve Saçak kasabalaşamamış belediye örgütlü yerleşmesi depresyon tabanında kurulmuştur. Ayrıca Karamustafa, Yeşilöz, Bozoğlu, Örenköy, Türbaşı, Kiremitçi, Karga, Akhasan, Ağaca, Halkaoğlu, Saraycık, Kadıköy ve Dikenli köyleri ile Ova, Boyuncak, İstasyon, Ilıca, Çömlekçi, Yalnızca, Örencik ve Abdullar mahalleleri depresyon tabanında kurulmuş yerleşmeler arasında yer alır (Fotoğraf 2.14).

Fotoğraf 2.13. Yamaçta Kurulmuş Akbaş Köyü ve Birikinti Konisindeki Tarım Arazilerinden Görünüm.

Fotoğraf 2.14. Depresyon Tabanında Kurulmuş Karamustafa Köyünden Bir Görünüm.

Depresyonun Çerkeş Çayı'nın kuzeyinde kalan kesiminde eğim değeri güneye göre fazladır. Bu yüzden bu kesimde yer alan Aydınlar, Bedil, Şeyhdoğan ve Gelik köyleri ile Kınık, Eymür ve Ovacık mahalleleri aynı zamanda birer az eğimli yamaç yerleşmesi durumundadır. Bahsi geçen sahanın doğu kesiminde yer alan Aliözü ve

Kadıözü köyleri vadi tabanında, kuzeydoğu kesiminde yer alan Çalcıören köyü ile Cedime ve Çoroğlu mahalleleri Doğdu Dağı'nın etek kısımlarındaki hafif eğimli sahalarda kurulmuştur.

İlçedeki kırsal yerleşmeler içerisinde yer alan Hasanpaşa Çiftliği, Kurt Kardeşler Çiftliği, Coşkunoğlu Çiftliği, Akmeşe Çiftliği, Laz Çiftliği gibi çiftlik yerleşmeleri de depresyon taban düzlüğü sahasında kurulmuş yerleşmelerdendir.

Güneydeki Yalıözü, Güzelyurt, Kısaç, Yoncalı ve Yumaklı köyleri dağlık arazi ile depresyonun birleştiği kesimlerde bulunan dağ eteği düzlüklerinde, Hacılar ve Yakuplar köyleri vadi içinde, Dağçukurören köyü ve Aşağı Mahalle sırt üzerinde, Ömerli, Elpirek ve Bozcaarmut mahalleleri yamaç üzerinde kurulmuştur.

Çerkeş ilçesinin güneybatı ve batı kesimleri yerleşme bakımından en tenha yerler durumundadır. Bu kesimde yükselti, eğim değerlerinin fazla olması ve gür orman örtüsü yerleşmeyi sınırlandırmıştır. Dağlık ve yüksek arazinin akarsular tarafından derince parçalanması ile oluşmuş engebeli relief yapısı; tarımsal faaliyetler ve ulaşım gibi beşeri faaliyetleri zorlaştırmaktadır. Bununla birlikte yükseltinin fazla olmadığı kesimlerde orman açma sahalalarında birkaç yerleşme mevcuttur. Bu yerleşmelerden Göynükçukuru köyü ile Dağlı ve Bölükören mahalleleri sırt üzerinde, Yeşilören mahallesi yamaçta ve Kuzdere köyü vadi ve sırtta kurulmuştur.

Dönemlik yerleşmeler ise güneydeki dağlık saha üzerinde yer alır. Bu yerleşmelerden Saraycık, Yortan, Kadıköy, Hacılar ve Çiçekli yaylaları vadi içerisinde, Yeşilören Yaylası vadi içinde ve yamaçta, Bildircın ve Sülük yaylaları vadi içinde ve sırtta, Dikenli ve Bozoğlu yaylaları yamaçta kurulmuştur.

Yerleşmeler yükseltilerine göre ele alındığında sahadaki sürekli yerleşmeler 915 m ile 1530 m arasında dağılış gösterir. En alçakta kurulan yerleşmeler Gerede Çayı vadisinde yer alan Çaylı, Dodurga ve Kuzören köyleridir. En yüksekte yer alan sürekli yerleşmeler ise Cedime ve Bozcaarmut mahalleleridir. Sahada 1530 m'nin üzerinde sürekli yerleşme bulunmamaktadır. Buna neden olan en önemli faktör iklimdir. Bilindiği gibi yükselti arttıkça sıcaklık azalmakta ve buna bağlı olarak da yüksek sahalarda daha soğuk iklim koşulları hüküm sürmektedir. Sıcaklığın düşmesi kar yağışlarının artmasına ve karın daha uzun süre yerde kalmasına neden olmakta, kuşkusuz bu durum beşeri ve ekonomik faaliyetleri, özellikle de ekip dikme ve ulaşım

faaliyetlerini sınırlanmaktadır. Ayrıca sahada yükselti arttıkça orman örtüsünün gürleşmesi, eğim değerlerinin artması ve ulaşım koşullarının zorlaşması gibi etkenlere bağlı olarak yüksek sahalarda sürekli yerleşmeler yerini daha çok hayvancılık amaçlı dönemlik yerleşmelere bırakmaktadır.

Dönemlik olarak kullanılan yayla yerleşmeleri 1420 m ile 1680 m yükselti basamağında yer almaktadır. Bu yerleşmelerin bir kısmı sürekli yerleşim basamağında yer alırken, bazıları daha yüksek kesimlerde kurulmuştur.

Araştırma sahasındaki köylerden Ağaca, Akbaş, Akhasan, Aliözü, Bedil, Çakmak, Çördük, Dodurga, Halkaoğlu, Kabak, Kadıözü, Karacahöyük, Karamustafa, Karga, Meydan, Taşanlar, Uluköy, Güzelyurt, Yalıözü, Yoncalı ve Yumaklı köyleri *tek yerleşmeli köy idari alanı* içerisinde yer alır. Buna karşın Afşar, Yeşilöz, Aydınlar, Belkavak, Beymelik, Bozoğlu, Çalcıören, Çaylı, Fındıcak, Gelik, Gökçeler, Karaşar, Kısaç, Kuzdere, Kuzören, Örenköy, Örenli, Şeyhdoğan, Yakuplar, Yeniköy ve Yıprak köyleri *mahalleli köy idari alanı* içerisine girmektedir (Tablo 2.40).

Tablo 2.40. Çerkeş İlçesinde Köylere Göre Mahalle Sayıları.

Köy	Mahalle Sayısı	Köy	Mahalle Sayısı	Köy	Mahalle Sayısı	Köy	Mahalle Sayısı
Afşar	3	Çalcıören	3	Kadıköy	4	Saraycık	2
Ağaca	1	Çaylı	3	Kadıözü	1	Şeyhdoğan	2
Yeşilöz	3	Çördük	1	Karacahöyük	1	Taşanlar	1
Akbaş	1	Dağçukurören	4	Karamustafa	1	Türbaşı	3
Akhasan	1	Dikenli	1	Karaşar	2	Uluköy	1
Aliözü	1	Dodurga	1	Karga	1	Yakuplar	3
Aydınlar	2	Fındıcak	2	Kısaç	2	Güzelyurt	1
Bayındır	2	Gelik	2	Kiremitçi	2	Yalıözü	1
Bedil	1	Gökçeler	3	Kuzdere	2	Yeniköy	2
Belkavak	2	Göynükçukuru	4	Kuzören	3	Yıprak	3
Beymelik	3	Hacılar	1	Meydan	1	Yoncalı	1
Bozoğlu	3	Halkaoğlu	1	Örenköy	2	Yumaklı	1
Çakmak	1	Kabak	1	Örenli	3		

Bununla birlikte sahadaki mahallelerin 6'sı birer dönemlik yerleşme olan yayla yerleşmesidir. İdari olarak mahalle olan bu yerleşmeler fonksiyonel bakımdan birer yayla yerleşmesidir. Yaylalarında elektrik hizmetinden yararlanmak isteyen yöre sakinlerinin müracaatıyla bu yerleşmeler mahalle statüsü kazanmıştır (Tablo 2.41). Ancak bu yerleşmelerden Dereyayla'da, 2010 yazında yapılan saha gözlemleri esnasında Dereyayla'nın tamamen olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 2.41. Çerkeş İlçesinde Mahalle Statüsünde Olan Yayla Yerleşmeleri.

Yerleşmenin Adı	Mahallenin Adı	Bağlı Olduğu Köyün Adı
Avdan Yaylası	Avdan Mah.	Yeşilöz köyü
Bıldırcın Yaylası	Bıldırcın Mah.	Dağçukurören köyü
Bıldırcın Yaylası	Bıldırcınyurdu Mah.	Türbaşı köyü
Bozoğlu Yaylası	Bozoğlu Mah.	Bozoğlu köyü
Sülük Yaylası	Sülük Mah.	Bozoğlu köyü
Dereyayla	Dereyayla Mah.	Örenköy

Kaynak: Çankırı İl Özel İdaresi Yerleşim Üniteleri Köy Hizmetleri Kılavuzu.

Bilindiği gibi bazı köylerin idari sahaları içinde birden fazla sayıda mahalle bulunabileceği gibi, bunların yanında çeşitli sayılarda sezonluk kır yerleşmeleri de (*mezraa, yayla, kom, dam vb.*) bulunabilmektedir²⁶⁴. Çok yerleşmeli köy idari alanı olarak tanımlanan bu gruba sahadan; Bayındır, Dağçukurören, Dikenli, Göynükçukuru, Hacılar, Kadıköy, Kiremitçi, Saraycık ve Türbaşı köyleri örnek olarak verilebilir.

Buna göre araştırma sahasındaki köylerin yaklaşık % 41.2'si tek yerleşmeli, % 41.2'si mahalleli ve % 17.6'sı çok yerleşmeli köy idari alanları içerisinde yer almaktadır. İlçedeki yerleşmelerin dağılışı düzeni üzerinde topoğrafya, iklim, bitki örtüsü ve su kaynakları gibi doğal faktörlerin yanı sıra tarihî, sosyal ve ekonomik faktörler de etkili olmuştur. Dağlık sahalarda daha çok mahalleli köyler yaygın, depresyon tabanında ve çevresindeki köyler genellikle tek yerleşmelidir. Mahalleli köylerde mahalleler arasında mesafeler kısadır ve 5 km'yi geçmemektedir. Engebeli arazilerde mahalle sayısı artmakla birlikte yerleşmeleri oluşturan meskenler toplu dokuludur. Yerleşmelerde meskenler birbirine yakın kurulmuştur. Meskenler arasındaki mesafeler genellikle 50 m'nin altındadır. Meskenler genellikle birbirinden avlulu bahçelerle ayrılmaktadır. Bununla birlikte Gerede Çayı vadisinin kuzey yamaçlarında kurulmuş Karaşar, Uluköy ve Fındıcak gibi köylerde eğimin etkisiyle doku biraz gevşemekte ve meskenler arasındaki mesafe 100-150 m'leri bulmaktadır.

Yerleşmelerin çoğu, Malazgirt Savaşı sonrasında Anadolu'ya göç eden Türk boyları tarafından kurulmuştur. Bazı boylar Rumların boşalttığı köylere yerleşmeyi tercih etmiş, bazılarıysa yeni iskân sahaları belirlemişlerdir. Bugün adında ören ya da höyük takısı olan yerleşmeler daha eski iskân sahalarını oluştururken, boy, şahıs isimli

²⁶⁴ Ali Özçağlar, "Türkiye'de Mülki İdare Bölgelerinin İdari Coğrafya Analizi", *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 3 (1), Ankara 2005, s. 8.

yerleşmeler ise Türklerle iskâna açılmıştır. Türk boyları su kaynakları ile uygun tarım ve otlak sahalarını yerleşim yeri olarak seçmiştir. Yerleşmeler için hayati öneme sahip olan su kaynakları daha ziyade yerleşme yerlerinin seçiminde ve bütün olarak yerleşme dağılışı düzeninde tayin edici bir role sahiptir²⁶⁵. Nitekim sahadaki su kaynakları ve dereler; yerleşmelerin kuruluş yeri seçiminde belirleyici olmakla birlikte, toplu dokulu olmalarında da etkili olmuştur (Harita 2.11).

Öte yandan batıda ve kuzeydeki dağlık kesimlerde yer alan yerleşmelerin toplu dokulu olmasında, kervan yollarının güzergâhı üzerinde yer alan sahada, eşkıya saldırılarına karşı savunma amacıyla insanların beraber yaşama isteğinin etkili olduğu söylenebilir. Nitekim asayiş ortamının sağlanmasıyla yakın zamanlarda yeni yapılan konutların daha gevşek bir doku oluşturdukları gözlenmektedir.

Yerleşmeleri, yerleşim alanlarının dış sınırları itibariyle aldıkları geometrik biçimlere ve yerleşim alanlarının büyüklük küçüklüğüne göre de sınıflandırmak veya tiplendirmek mümkündür. Yerleşmelerin dokusal veya plansal şekil özellikleri doğrudan yerleşme şekliyle ilgilidir. Yerleşmelerin dokusal veya plansal şekil özellikleri itibariyle daire, elips, üçgen, kare, dikdörtgen, yamuk, deltoid veya çizgisel (lineer) bir uzanıya sahip oldukları ya da hiçbir geometrik şekle benzemedikleri ortaya çıkmaktadır²⁶⁶.

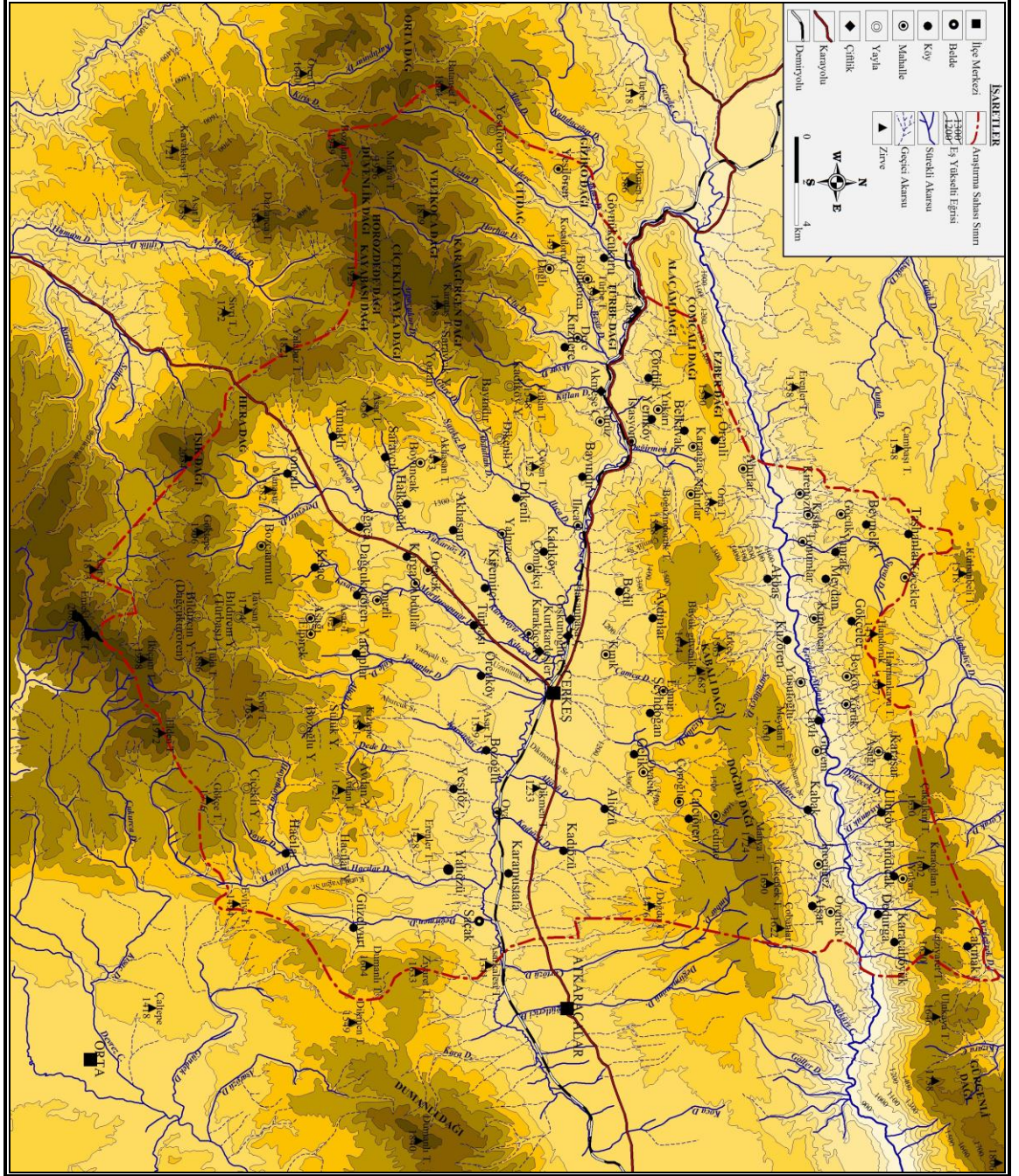
Bu bilgiler doğrultusunda araştırma sahasındaki yerleşmelerin dokusal ve plansal şekilleri incelendiğinde genellikle buldukları yerin jeomorfolojik özelliklerine göre değişik şekiller aldıkları gözlenmektedir. Kesin bir sınıflama yapmak mümkün olmasa da, jeomorfolojik elemanlardan vadiler, akarsular ve ovalar ile beşeri elemanlardan özellikle yollar ve tarlaların açık veya kapalı tarla sistemi olup olmayışı köylere belli şekiller kazandırmıştır²⁶⁷. Sahadaki köylerden Dikenli, Şeyhdoğan, Güzelyurt, Hacılar, Türbaşı, Bozoğlu, Çördük ve Kabak ovalimsi bir görünüme sahiptir. Ayrıca morfolojinin yeknesaklık gösterdiği alanlarda kurulmuş Kadıköy, Bedil, Gelik, Yoncalı, Kısaç, Halkaoğlu üçgen şekilli; Aliözü, Kadıözü, Karamustafa, Yalıözü, Bayındır ve Saraycık dikdörtken şekilli köyler arasında gösterilebilir.

²⁶⁵ Ümit Sergün, *Beşeri Coğrafya Açısından Bir Araştırma Uluova*, İstanbul Üniv.Edebiyat Fak. Yay. No: 2029, Coğrafya Enst. Yay. No: 82, İstanbul 1975, s. 73.

²⁶⁶ Özçağlar, *Türkiye'de Belediye Örgütlü Yerleşmeler*, s. 5.

²⁶⁷ Doğanay, 1994, *Türkiye Beşeri Coğrafyası*, s. 262.

Harita 2.11. Çerkeş İlçesindeki Yerleşmelerin Dağılışı.

Sahadaki yerleşmeler genellikle küme köyler şeklinde dağılış gösterirler. Bu köyler düzensiz ya da düzenli bir şekilde genellikle birbirine bitişik, sıkışık, bazen de az aralıklı evleriyle uzaktan bir küme veya yığın hâlinde görünürler. Bu tür köyler ovalarda yaygın olmakla birlikte etek, yamaç, sırt ve tepelerde de görülmektedir²⁶⁸. Toplu köy olarak da ifade edilen bu köylerde, meskenlerin sıkışıklığı merkezden çevreye doğru azalmakta ve büyüyen bir gevşekliğe yerlerini terk etmektedirler²⁶⁹. Bozoğlu, Yeşilöz, Saraycık, Kiremitçi, Akhasan, Halkaoğlu, Dikenli, Kadıköy, Bayındır, Şeyhdoğan, Gelik, Yoncalı, Yumaklı ve Yalıözü küme köylere örnek olarak gösterilebilir.

Araştırma sahasında gözlenen bir diğer yerleşme şekli de meydan köyleridir. Gevşek veya sıkışık olarak gözlenen bu köylerde meskenlerin hemen hepsi meydana açılmaktadır. Sözkonusu meydan yuvarlak, kare, dörtköşe, mızrak biçimli ve düzensiz olabilir²⁷⁰. Güzelyurt, Türbaşı, Çördük, Aliözü ve Kadıözü meydan köyelerine örnek olarak verilebilir. Bu yerleşmelerde meskenlerin açıldığı meydanlarda genellikle çeşme ya da cami gibi ortak kullanım alanları bulunmaktadır.

Bilindiği gibi relief koşulları da yerleşme şekillerini belirleyebilmektedir. Dağçukurören köyü sırt boyunca uzanmış çizgisel (lineer) yerleşmelere örnek olarak gösterilebilir.

Çizgisel olarak gelişen yerleşmelerden bir diğeri de yol boyu köyleridir. Bu yerleşmeler bir yol boyunca yolun iki yanında gelişebildikleri gibi birbirine paralel iki ya da daha fazla yol kenarında da gelişebilmektedirler. Araştırma sahasındaki Örenköy ve Yeşilören Mahallesi yol boyu yerleşmeleri arasında yer almaktadır. Bununla birlikte E-80 karayolu ve Ankara-Zonguldak demiryolu boyunca uzanan Yeniköy'e bağlı İstasyon Mahallesi de yakın zamanda gelişmiş bir yol boyu yerleşmesidir.

Çeşitli nedenlerle yeri değiştirilen ya da yeni kurulan yerleşmeler, genellikle planlı yerleşmeler olarak göze çarpmaktadır. Araştırma sahasındaki Karga köyü, 1986 yılında Orta ilçesinde kurulan Güldürcek Barajı nedeniyle toprakları istimlak edilen köy sakinleri için kurulmuş planlı bir yerleşmedir. İlçede 2010 yılı itibariyle yapımı tamamlanan Akhasan barajı nedeniyle yeri değiştirilmiş Ağaca köyü de planlı

²⁶⁸ Tanoğlu, *Nüfus ve Yerleşme*, s. 262.

²⁶⁹ Bedriye Tolun (Denker), *Yerleşme Coğrafyası- Kıy Yerleşmeleri*, İstanbul Üniv. Yay. No: 2275, Coğrafya Enst. Yay. No: 93, İstanbul 1977, s. 192.

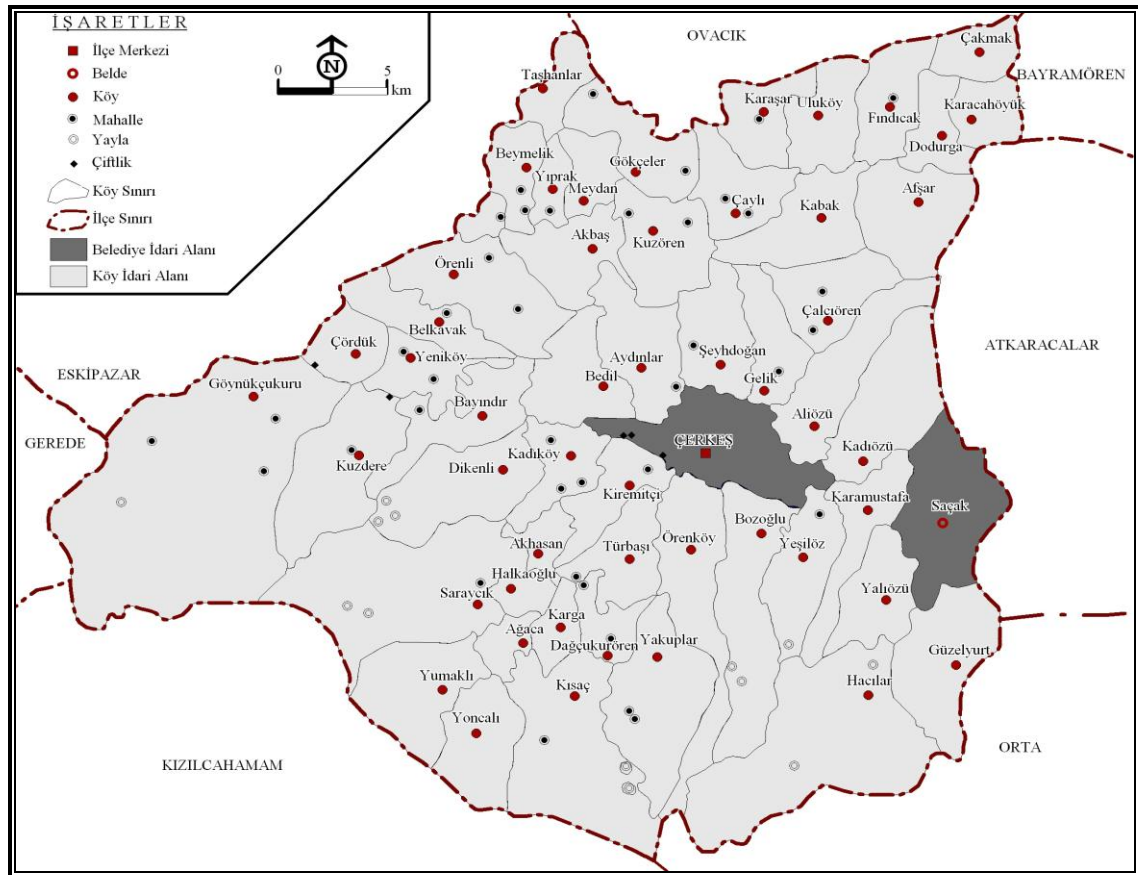
²⁷⁰ Tolun (Denker), *Yerleşme Coğrafyası- Kıy Yerleşmele*, s. 183.

yerleşmelerden biridir. Ayrıca Bedil köyü de kısmen planlı yerleşmeler içerisinde gösterilebilir.

2.2.4. Fonksiyonel Özelliklerine Göre Yerleşmeler

Fonksiyonel özelliklerine göre yerleşmeleri tiplendirilmesine gelince; ekonomik faaliyetlerin sürdürülebilmesi için yerleşmelerde ya sürekli olarak barınılmakta ya da yılın belirli dönemlerinde dönemlik olarak kalınmaktadır. Bu duruma göre yerleşmeler; devamlı yerleşmeler ve dönemlik yerleşmeler olarak iki grupta incelenebilir²⁷¹.

Yerinde yapılan gözlemler ve 1/25.000 ile 1/100.000 ölçekli paftalar üzerinde yapılan incelemeler neticesinde araştırma sahasında 1 kasaba 1 kasabalaşamamış belediye örgütlü yerleşme, 51 köy, 42 mahalle, 13 yayla ve 5 çiftlik yerleşmesi tespit edilmiştir (Harita 2.12).

Harita 2.12. Çerkeş İlçesinin İdari Haritası*.

²⁷¹ Zeki Koday, *Arhavi Çayı Havzası'nın Coğrafyası*, Atatürk Üniv. Yayın. No: 934, Fen-Edebiyat Fak. Yayın. No: 100, Araştırma Serisi No: 71, Erzurum 2003, s. 73.

* Çerkeş Kadastro Müdürlüğü'nün hazırlamış olduğu ilçe sınırı ve köy sınırlarını gösteren haritadan yararlanılmıştır.

2.2.4.1. Devamlı Yerleşmeler

2.2.4.1.1. Köy Yerleşmeleri

442 Sayılı Köy Kanunu'na göre cami, mektep, otlak, yaylak, baltalık gibi ortak malları bulunan ve toplu ya da dağınık evlerde oturan insanlar bağ, bahçe ve tarlaları ile birlikte bir köy teşkil eder²⁷² şeklinde ifade edilmiştir. Ancak sadece bir adet sürekli yerleşim alanına sahip köy idari alanlarında bu yerleşmelere de köy denilmesi, idari anlamdaki köy ile yerleşme olarak köyün birbirine karıştırılmasına yol açmaktadır. Bu yüzden idari ünite olarak köyü ifade etmek için köy idari alanı ya da köy muhtarlık sahası şeklinde açık bir ifade kullanılması yerinde olur²⁷³. İdari ünite olarak köy sadece tek bir yerleşim ünitesi değil, belirli bir sınıra sahip olan ve bu sınır içerisindeki çeşitli tipteki yerleşim birimleri ile ortak kullanılan çayır, mera, orman alanları ile bütünleşen en küçük yönetim birimini oluşturmaktadır²⁷⁴.

Çerkeş ilçesindeki devamlı yerleşmelerinin büyük çoğunluğunu köy yerleşmeleri oluşturmaktadır. 2010 yılı itibariyle ilçede 51 köy yerleşmesi bulunmaktadır. Köylerden 23'ü tek yerleşmeli köyler arasında yer alırken, geri kalan 28 köy de mahalleli köyler arasında yer alır (Tablo 2.42). Bilindiği gibi bir köyün sınırları içerisinde birden fazla devamlı yerleşme bulunuyorsa, bu yerleşmelerin her biri mahalle olarak isimlendirilmektedir. Mahallelerin köy idari alanları içerisindeki dağılım düzenleri çeşitli faktörlere bağlıdır. Köy arazisinin topoğrafik özellikleri, hidroğrafik şartlar, tarım, orman, otlak alanlarının dağılımı ve bunlardan yararlanma durumu, köy sınırları içerisinde yaşayan insanların birbiriyle ilişkileri, işlek yollara yakın olma isteği, vb. faktörler; mahalle yerleşmelerinin köy idari alanı içerisindeki dağılım düzenini etkilemektedir. Özellikle, engebeli yüzey şekillerine sahip olan dağlık sahalardaki köylerde, mahalleler birbirinden oldukça uzak mesafelerde bulunurken sade bir jeomorfolojik ünite üzerinde yer tutan mahalleli köylerde, mahalleler arasındaki mesafeler oldukça azalmaktadır²⁷⁵.

²⁷² Bkz: 1924 Tarih ve 442 Sayılı Köy Kanunu, Madde: 2

²⁷³ Özçağlar, 2005, "Türkiyede Mülki İdare Bölümlerinin İdari Coğrafya Analizi", s. 6.

²⁷⁴ Koday, *Hopa İlçesinin Coğrafyası*, s. 124.

²⁷⁵ Özçağlar, *Türkiye'de Belediye Örgütlü Yerleşmeler*, s. 7.

Tablo 2.42. Çerkeş İlçesindeki Mahalleler, Bağlı Oldukları Köyler ve Mahalle Nüfusları.

Mahalle	Bağlı bulunduğu köy	2009 Mahalle Nüfusu*
İnceügez	Afşar	18
Örencik	Afşar	12
Kımık (Kızıllar)	Aydınlar	35
Kürüz	Bayındır	21
Karaağaç	Belkavak	39
Göçük	Beyselik	6
Kışla	Beyselik	27
Cedime	Çalcıören	6
Çoroğlu	Çalcıören	5
Güvem	Çaylı	4
Yörük	Çaylı	4
Abdullar	Dağçukurören	7
Ömerli	Dağçukurören	11
Yukarı	Fındıcak	6
Ovacık	Gelik	15
Beyköy	Gökçeler	14
Köçekler	Gökçeler	27
Bölükören	Göynükçukuru	25
Dağlı	Göynükçukuru	43
Yeşilören	Göynükçukuru	74
Çömlekçi	Kadıköy	32
Ilıca	Kadıköy	7
Yalnızca	Kadıköy	32
Aşağı	Karaşar	11
Bozcaarmut	Kısaç	45
Karaköçek	Kiremitçi	50
Dere	Kuzdere	27
Karakoca	Kuzören	4
Yusufoğlu	Kuzören	5
Ahırlar	Örenli	28
Nahırlar	Örenli	26
Boyuncak	Saraycık	117
Eymir	Şeyhdoğan	52
Örencik	Türbaşı	12
Aşağı	Yakuplar	20
Elpirek	Yakuplar	57
İstasyon	Yeniköy	26
Yukarı	Yeniköy	73
Ova	Yeşilöz	23
Kirenözü	Yıprak	13
Tohumlar	Yıprak	13
Toplam (42 Mahalle)	--	1072

Kaynak: Çankırı İl Özel İdaresi Yerleşim Üniteleri Köy Hizmetleri Kılavuzu ve yerinde yapılan gözlemlerden derlenmiştir.

Araştırma sahasının batısı ve kuzeyindeki arızalı topoğrafya özellikleri, köylerin birkaç mahalleden oluşmasına neden olmuştur. Sahanın bu kesiminde arazinin akarsular tarafından parçalanmış olması ve oldukça eğimli arazilerin mevcudiyeti köy idari

* Köylere ait toplam nüfuslar 2009 TÜİK köy nüfuslarıyla örtüşmektedir.

ünitelerini oluşturan mahallelerin arazinin yerleşmeye olanak tanıdığı yerlerde kurulmasında etkili olmuştur²⁷⁶. Mahallelerin dağılmasında etkili olan bir diğer etken de bitki örtüsüdür. Orman alanları içerisinde yer alan bazı mahalleler orman açmalarıyla oluşturulmuş araziler üzerinde kurulmuştur.

Araştırma sahasındaki mahalleli köylerde, yaşlılar tarafından mahalleler için Divan, muhtarlık merkezi için de Divanbaşı ifadesinin kullanıldığı dikkati çekmektedir. Örneğin Göynükçukuru köyü ile Yeşilören, Dağlı ve Bölükören mahalleleri yörede Dörtdivan olarak anılmakta, bunlardan Göynükçukuru divanbaşı, adı geçen üç mahalle de divan (Yeşilören Divanı, Dağlı Divanı, Bölükören Divanı) olarak ifade edilmektedir. Bu durum geçmişte varolan bu adların yerleşmelerde halen yaşatılıyor olmasından ileri gelmektedir. Nitekim günümüz idari yapısı içerisindeki mahallelere karşılık gelen divan yerleşmeleri, Osmanlı idari yapısı içerisinde bazı yörelerde (Samsun-Bolu-İstanbul üçgeni) dağınık hâlde bulunan köy yerleşmeleriyle irtibat kurmak ve vergi toplamada kolaylık sağlamak amacıyla bir ünite içerisinde yer alan köy yerleşmelerinin (üçerli, beşerli, onarlı) gruplandırılmasıyla oluşturulmuş idari birimlerdir²⁷⁷.

Cumhuriyet dönemi ile birlikte köylerin yeniden örgütlenmesi esnasında toplu ve büyük köyler bir muhtarlığa karşılık getirilirken; mahalleler (biraz da eski divan örgütlenmesine paralel olarak), birkaçı bir arada bir muhtarlığa karşılık getirilmişlerdir. Zamanla bu mahalleler içinde de büyüyen nüfusu artanlar ayrı bir muhtarlık olmuşlardır²⁷⁸. Bu bağlamda gerek günümüz idari yapısı içerisinde gerekse kırsal yerleşmeler arasında divanların yeri olmadığı söylenebilir.

Kırsal kesimde yürütülen tarım, hayvancılık ve ormancılık gibi ekonomik faaliyetler üzerinde etkili olan faktörlerden biri köy idari alanlarının toplam kullanım alanlarını ifade eden yüzölçümleridir. Bu bakımdan Çerkeş ilçesinde köyleri yüzölçümlerine göre sınıflandırmak mümkündür. İlçedeki köylerin ortalama yüzölçümü büyüklükleri 1872 ha'dır. Ancak yüzölçümünün dengeli bir dağılım gösterdiği söylenemez. Nitekim en büyük yüzölçüme sahip olan Göynükçukuru köyü (9439 ha) ile en küçük yüzölçüme sahip olan Karga köyü (328 ha) arasında 9111 ha'lık bir fark vardır. Göynükçukuru köyü dağlık bir saha üzerinde, birbirinden uzak mesafelerde

²⁷⁶ Koday, *Murgul Çayı Havzasının Coğrafyası*, s. 111.

²⁷⁷ Özçağlar, *Coğrafya'ya Giriş*, s. 72.

²⁷⁸ Cevdet Yılmaz, *Kırsal Yerleşmeler I Terminolojik Sorunlar*, Palmiye Kitapları, Samsun 2002, s. 102.

kurulmuş dört mahalleden oluşmaktadır. Bu nedenle köyün yüzölçümü oldukça geniştir. Buna karşın depresyon tabanında yer alan Karga köyü, Orta ilçesinde inşa edilen Güldürcek barajı nedeniyle toprakları istimlak edilen köy sakinleri için devlet tarafından kurulmuştur. Sınırları devlet tarafından belirlenmiş olan köyün yüzölçümü oldukça düşüktür. Nitekim sahada yaptığımız mülakatlarda halk kendilerine tahsis edilen tarım ve mera arazilerinin yetersiz olduğunu, bu nedenle kurulduktan kısa bir süre sonra nüfusun büyük bir kısmının İstanbul ve Ankara'ya göçtüğünü ifade etmişlerdir. Karga köyünden sonra en küçük yüzölçümüne sahip olan köy Halkaoğlu'dur (357 ha). Söz konusu köy, 1935 ve 1940 sayımlarında Akhasan köyünün bir mahallesi durumundayken 1945 sayımında köy statüsü kazanmıştır. Bu yüzden yüzölçümü küçüktür (Tablo 2.43).

Tablo 2.43. Çerkeş İlçesindeki Köylerin Yüzölçüm Büyüklükleri.

Köy	Alan (ha)	Köy	Alan (ha)	Köy	Alan (ha)	Köy	Alan (ha)
Afşar	1261	Çalçıören	2512	Kadıköy	3278	Saraycık	3181
Ağaca	835	Çaylı	917	Kadıözü	2267	Şeyhdoğan	3113
Yeşilöz	1232	Çördük	1320	Karacahöyük	2835	Taşanlar	674
Akbaş	1184	Dağçukurören	2182	Karamustafa	1320	Türbaşı	1100
Akhasan	1416	Dikenli	2007	Karaşar	710	Uluköy	646
Aliözü	2502	Dodurga	1343	Karga	328	Yakuplar	1684
Aydınlar	1681	Fındıcak	2948	Kısaç	2318	Güzelyurt	2263
Bayındır	2843	Gelik	2110	Kiremitçi	1041	Yalıözü	1707
Bedil	2499	Gökçeler	899	Kuzdere	2818	Yeniköy	1776
Belkavak	1407	Göynükçukuru	9439	Kuzören	1628	Yıprak	414
Beymelik	712	Hacılar	2309	Meydan	657	Yoncalı	2305
Bozoğlu	1860	Halkaoğlu	357	Örenköy	2183	Yumaklı	2542
Çakmak	2280	Kabak	1443	Örenli	1292		

Kaynak: Çerkeş İlçe Tarım Müdürlüğü verilerinden derlenmiştir.

Araştırma sahasında Ağaca, Beymelik, Çaylı, Gökçeler, Halkaoğlu, Karaşar, Karga, Meydan, Taşanlar, Uluköy ve Yıprak köylerini kapsayan 11 köyün yüzölçümleri 1000 ha'nın altındadır. Diğer taraftan Göynükçukuru, Kadıköy, Saraycık ve Şeyhdoğan köylerinin yüzölçümleri 3000 ha'nın üzerindedir. Sahadaki köylerde genel olarak yüzölçümü ile nüfus büyüklüğü arasında pozitif ilişki söz konusudur. Nitekim yüzölçümü 1000 ha'nın altında olan 11 köyün toplam nüfusu 400 iken, yüzölçümü 3000 ha'nın üzerinde olan 4 köyün toplam nüfusu ise 736 olması bu durumu doğrulamaktadır.

Araştırma sahasındaki köyler nüfusları bakımından küçük köyler arasında yer alırlar. Nitekim köylerin tamamında nüfusun 300'ün altında olduğu görülmektedir. Hatta 32 köyün nüfusu 100 kişiden daha düşüktür (Tablo 2.44).

Tablo 2.44. Çerkeş İlçesindeki Köylerin Nüfus Büyüklükleri.

Köy	Nüfusu	Köy	Nüfusu	Köy	Nüfusu	Köy	Nüfusu
Afşar	63	Çalcıören	44	Kadıköy	123	Saraycık	244
Ağaca	73	Çaylı	17	Kadıözü	145	Şeyhdoğan	178
Yeşilöz	107	Çördük	18	Karacahöyük	44	Taşanlar	41
Akbaş	55	Dağçukurören	75	Karamustafa	62	Türbaşı	141
Akhasan	51	Dikenli	93	Karaşar	19	Uluköy	20
Aliözü	127	Dodurga	24	Karga	99	Yakuplar	120
Aydınlı	96	Fındıcak	44	Kısaç	101	Güzelyurt	283
Bayındır	90	Gelik	94	Kiremitçi	166	Yalıözü	144
Bedil	83	Gökçeler	50	Kuzdere	91	Yeniköy	156
Belkavak	88	Göynükçukuru	191	Kuzören	19	Yıprak	34
Beymelik	59	Hacılar	212	Meydan	13	Yoncalı	110
Bozoğlu	138	Halkaoğlu	31	Örenköy	158	Yumaklı	75
Çakmak	53	Kabak	31	Örenli	121		

Kaynak: TÜİK verilerinden derlenmiştir.

Genellikle depresyon tabanında ve depresyonun güneydeki dağlık alanlara açıldığı sahalarda yer alan köyler, tarım ve hayvancılık potansiyelinin fazla olmasına, elverişli ulaşım koşullarına bağlı olarak daha fazla nüfus barındırmaktadır. Aliözü, Bozoğlu, Güzelyurt, Kiremitçi, Hacılar, Kadıköy, Kadıözü, Örenköy, Saraycık, Şeyhdoğan bu tür köylere örnek olarak verilebilir. Tarım arazileri sınırlı olan ve eğitim, sağlık, ulaşım gibi hizmetleri almakta sorun yaşayan Gerede Çayı vadisi ve çevresindeki Çaylı, Dodurga, Kabak, Karacahöyük, Karaşar, Kuzören, Meydan, Taşanlar ve Uluköy gibi köylerde nüfus oldukça azalmıştır.

Çerkeş ilçesinde köyleri ormana göre konumları açısından orman içi, orman kenarı ve orman uzağı olarak sınıflandırmak mümkündür²⁷⁹. Ormanlık alanlar yerleşmelerin kuruluş yeri seçimi, mesken yapı malzemesi, yakacak temini gibi birçok bakımdan yerleşme üzerinde etki etmektedir. Ayrıca ekonomik hayatta ormancılık ve hayvancılık faaliyetleri açısından ormanlar önemli bir yere sahiptir.

Ormanlık alanlar, toplam arazinin % 35.4'ünü oluşturmaktadır. Ormanlar genellikle ilçenin kuzey ve güneyindeki dağlık alanlarda dağılışı göstermektedir. Uzun yıllar iskân sahası olma özelliğine sahip olan ilçede; tarla açma, kaçak ve aşırı kesim, aşırı otlatma, mesken ve eklentilerinde yapı malzemesi olarak kullanma gibi beşeri

²⁷⁹ Mecdi Emiroğlu, "Türkiye Orman İçi Kırsal Yerleşmeleri ve Bolu Örneği", *Ankara Üniv. Dil ve Tarih Fak. Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 5-6, Ankara 1972, s. 140

etkenler orman varlığının azalmasına ve dağlık sahalara doğru çekilmesine neden olmuştur. Ancak son yıllarda köylerde nüfusun ve hayvan sayısının (özellikle küçükbaş hayvan sayısının) azalması ormanlar üzerindeki baskıyı azaltmıştır. Ayrıca denetlemelerin sıklaştırılması, orman cezalarının arttırılması, Orköy desteğiyle alternatif enerji kaynaklarına yönelinmesi gibi tedbirler orman tahribatını azaltmıştır. Hatta son yıllarda giderek yaygınlaşan ve şenliklerle desteklenen ağaç dikme etkinlikleri ilçede orman alanlarının kısmen artmasına yol açmıştır. Nitekim ilçedeki orman varlığının % 12'sinin ağaçlandırma yoluyla meydana geldiği dikkate alınırsa ağaçlandırmanın yeri daha iyi anlaşılabilir.

İlçedeki köyler için geçmiş yıllarda önemli bir gelir kaynağı olan ormancılık faaliyetleri günümüzde Göynükçukuru, Çakmak ve Saraycık köylerinde sürdürülmektedir. İlçedeki ormanların büyük çoğunluğu karaçam ve sarıçam gibi iğne yapraklı türlerden oluşmaktadır. Bu ormanlar ilçede step örtüsüyle birlikte önemli bir arıcılık potansiyeli oluşturmaktadır. Bu köylerde tarım geri planda kalmıştır. Bunun nedeni; söz konusu yerleşmelerde tarım yapılabilecek alanların yetersiz olmasının yanı sıra, iklim ve toprak özelliklerinin tarım bakımından taşıdığı olumsuzluklardır. Olumsuz meyil faktörü ve yükseltiye bağlı olarak değişen iklim şartları tarım yapılabilecek alanları oldukça sınırlandırmıştır²⁸⁰.

Araştırma sahasındaki köyler, ormana göre konumları bakımından gruplandırıldığında % 31.4'ünün orman içi, % 54.9'unun orman kenarı, % 13.7'sinin orman uzağı köyler olduğu görülmektedir. Ormanla en fazla ilişki içerisinde olan köyler aynı zamanda orman köyü statüsüne sahip olan orman içi ve orman kenarı köyleridir (Tablo 2.45).

İlçedeki köylerin % 86.3'ü (44 köy) orman köyü statüsündedir. Bu köyler konut ve eklentilerinin inşaatında ucuz kereste temini, belirli ölçüde kışlık yakacak ihtiyacının karşılanması gibi avantajlara sahiptirler. Ayrıca orman köyleri Çevre ve Orman Bakanlığı Orman-Köy İlişkileri Genel Müdürlüğü (Orköy) tarafından çeşitli kredilerle desteklenmektedir. İlçe orman köylerinde süt sığırcılığı, besi sığırcılığı, meyvecilik, fenni arıcılık gibi ekonomik faaliyetler için Orköy kredilerinden yararlanılmaktadır.

²⁸⁰ Ali Yılmaz, "Orman İçi Kır Yerleşmelerinde Ekonomik Yapı", *Türk Coğrafya Dergisi*, Sayı 31, İstanbul 1996, s. 143.

Kuşkusuz bu tür desteklemeler köylerden göçü yavaşlatmıştır. Ayrıca bazı köylerden gurbete göçenlerin bir kısmının köyelerine dönmelerinde de etkili olmuştur.

Tablo 2.45. Çerkeş İlçesindeki Köylerin Ormana Göre Konumları.

Köy	Konumu	Köy	Konumu	Köy	Konumu	Köy	Konumu
Afşar	Orman Kenarı	Çalcıören	Orman Uzağı	Kadıköy	Orman Uzağı	Saraycık	Orman İçi
Ağaca	Orman Kenarı	Çaylı	Orman Kenarı	Kadıözü	Orman Kenarı	Şeyhdoğan	Orman Kenarı
Yeşilöz	Orman Kenarı	Çördük	Orman İçi	Karacahöyük	Orman İçi	Taşanlar	Orman Kenarı
Akbaş	Orman Kenarı	Dağçukurören	Orman İçi	Karamustafa	Orman Uzağı	Türbaşı	Orman Uzağı
Akhasan	Orman Kenarı	Dikenli	Orman Kenarı	Karasar	Orman Kenarı	Uluköy	Orman İçi
Aliözü	Orman Uzağı	Dodurga	Orman İçi	Karga	Orman Kenarı	Yakuplar	Orman İçi
Aydınlar	Orman Kenarı	Fındıcak	Orman İçi	Kısaç	Orman İçi	Güzelyurt	Orman Kenarı
Bayındır	Orman İçi	Gelik	Orman Uzağı	Kiremitçi	Orman Uzağı	Yalıözü	Orman Kenarı
Bedil	Orman Kenarı	Gökçeler	Orman Kenarı	Kuzdere	Orman İçi	Yeniköy	Orman Kenarı
Belkavak	Orman Kenarı	Göynükçukuru	Orman Kenarı	Kuzören	Orman Kenarı	Yıprak	Orman Kenarı
Beymelik	Orman Kenarı	Hacılar	Orman Kenarı	Meydan	Orman Kenarı	Yoncalı	Orman İçi
Bozoğlu	Orman Kenarı	Halkaoğlu	Orman Kenarı	Örenköy	Orman İçi	Yumaklı	Orman İçi
Çakmak	Orman İçi	Kabak	Orman Kenarı	Örenli	Orman Kenarı		

Kaynak: Çerkeş Orman İşletme Müdürlüğü'nün mevcut amenajman planlarından yararlanılmıştır.

İlçedeki orman köylerinde en fazla başvuru edilen kredilerden biri güneş enerjili su ısıtma sistemi kredisidir. Bu sistemin kurulması köylerde odun tüketimini azaltacağından orman tahribatının önüne geçilmesinde katkı sağlayacaktır. Zira orman köylerinde sadece çamaşır, bulaşık, banyo suyu ısıtmak için aile başına yıllık en az 5 ster* odun tüketilmektedir. Bugünkü fiyatlarla ortalama olarak 75 TL'den 50 hanelik bir köyde su ısıtmak amacı ile yılda 250 ster odun tüketilmekte, bunun da bugünkü piyasa satış fiyatları ile yılda 18.750 TL'yi bulduğu göz önüne alındığında güneş enerji sisteminin orman köyleri açısından çok faydalı bir uygulama olduğu anlaşılmaktadır. Güneş enerjisi sistemi aynı zamanda köylerdeki sağlıklı ortamın artmasına, sağlık koşullarının iyileşmesine dolayısıyla sosyal yaşam kalitesinin yükselmesine katkı sağlamaktadır²⁸¹. Sonuç olarak orman köyelerine sağlanan bu tür avantajlar, kırsal kalkınmaya da katkı sağlamaktadır.

Orman köyelerinin bu avantajlarına karşın genellikle ilçe merkezine uzak olmaları, eğitim değerlerinin fazla olması, tarım arazilerinin sınırlı olması, özellikle kış aylarında ulaşım güçlüğü gibi olumsuz yanları da söz konusudur. Bu tür faktörler orman köyelerinin göç yoluyla nüfus kaybetmesine neden olmuştur.

* Uzunluğu ve genişliği 1.0 m. yüksekliği 1.10 m. olan odun istifine 1 ster denir. Ağaç türüne, istifin dizilişine, kesimden sonra geçen süreye bağlı olarak 250-500 Kg. arasında değişir. Standart bir ağırlığı yoktur. (Bkz: <http://web.ogm.gov.tr/birimler/bolgemudurlukleri/Konya/Sayfalar/170s15.aspx>)

²⁸¹ Orman Köy İlişkileri Genel Müdürlüğü: Güneş Enerjili Su Isıtma Sistemleri Kredisi, Erişim Tarihi: 27 Şubat 2011. <http://www.orkoy.gov.tr/ORKOY/AnaSayfa/gunesenerjilisuisitmasistemlerikredisi.aspx?sflang=tr>.

Kırsal yerleşmelerde ekonominin temeli tarım, hayvancılık ve ormancılık üzerinde yoğunlaşsa da, tek bir ürün ya da ekonomik faaliyeti belirleyip buna göre köyleri sınıflandırmak oldukça güçtür. Hemen hemen her kır yerleşmesinde ekip biçme ve ekip dikme faaliyetlerinin yanında hayvan yetiştiriciliği de söz konusudur²⁸². Yöredeki köylerin tamamında tarım ve hayvancılık temel ekonomik faaliyetleri oluşturmaktadır. Köylerde hemen her aile; buğday, arpa gibi tahıl ve yonca, korunga, fiğ gibi yem bitkileri tarımı ile hayvancılık faaliyetlerini birlikte yürütmektedir. Kırsal yerleşmelerde birbirinin tamamlayıcısı olarak sürdürülen bu faaliyetleri birbirinden ayırmak güçtür. Bununla birlikte bazı köylerde hayvancılık ön plana çıkarken bazılarında tarım önem kazanmıştır. Genellikle tarımsal açıdan uygun topraklara sahip depresyon köylerinde tarım daha ağırlıktayken, tarım topraklarının sınırlı olduğu buna karşın mera arazilerinin fazla olduğu dağlık sahalardaki köylerde hayvancılık ön plana çıkmaktadır. Göynükçukuru, Çakmak, Yoncalı ve Saraycık köylerinde ormancılık da ekonomik faaliyetler arasında yer almaktadır.

Araştırma sahasında 25 köyde hayvancılık ağırlıklı ekonomik faaliyet türünü oluştururken, diğer köylerde tarım daha ağırlıktadır. Dodurga köyünde ise sadece tarım yapılmakta, hayvan yetiştirilmemektedir. Buna göre sahadaki köylerin % 49'unda hayvancılık, % 51'inde tarım ön plana çıkmaktadır (Tablo 2.46).

Tablo 2.46. Çerkeş İlçesindeki Köylerin Ekonomik Faaliyet Kollarına Göre Sınıflandırılması.

Köy	Ekonomik Faaliyet	Köy	Ekonomik Faaliyet	Köy	Ekonomik Faaliyet
Afşar	Tarım + Hayvancılık	Dikenli	Hayvancılık + Tarım	Kuzdere	Hayvancılık + Tarım
Ağaca	Tarım + Hayvancılık	Dodurga	Tarım	Kuzören	Hayvancılık + Tarım
Yeşilöz	Hayvancılık + Tarım	Fındıcak	Hayvancılık + Tarım	Meydan	Tarım + Hayvancılık
Akbaş	Tarım + Hayvancılık	Gelik	Tarım + Hayvancılık	Örenköy	Tarım + Hayvancılık
Akhasan	Tarım + Hayvancılık	Gökçeler	Hayvancılık + Tarım	Örenli	Hayvancılık + Tarım
Aliözü	Tarım + Hayvancılık	Göynükçukuru	Hayv. + Tarım + Orm.	Saraycık	Hayvancılık + Tarım
Aydınlı	Tarım + Hayvancılık	Hacılar	Hayvancılık + Tarım	Şeyhdoğan	Hayvancılık + Tarım
Bayındır	Hayvancılık + Tarım	Halkaoğlu	Tarım + Hayvancılık	Taşanlar	Tarım + Hayvancılık
Bedil	Tarım + Hayvancılık	Kabak	Tarım + Hayvancılık	Türbaşı	Tarım + Hayvancılık
Belkavak	Hayvancılık + Tarım	Kadıköy	Hayvancılık + Tarım	Uluköy	Hayvancılık + Tarım
Beymelik	Hayvancılık + Tarım	Kadıözü	Tarım + Hayvancılık	Yakuplar	Hayvancılık + Tarım
Bozoğlu	Tarım + Hayvancılık	Karacahöyük	Tarım + Hayvancılık	Güzelyurt	Hayvancılık + Tarım
Çakmak	Hayvancılık + Ormancılık	Karamustafa	Tarım + Hayvancılık	Yalıözü	Tarım + Hayvancılık
Çalciören	Tarım + Hayv. + Hizmet	Karaşar	Hayvancılık + Tarım	Yeniköy	Hayvancılık + Tarım
Çaylı	Tarım + Hayvancılık	Karga	Tarım + Hayvancılık	Yıprak	Tarım + Hayvancılık
Çördük	Hayvancılık + Tarım	Kısaç	Hayv. + Tarım + Orm.	Yoncalı	Hayvancılık + Tarım
Dağçukurören	Hayvancılık + Tarım	Kiremitçi	Tarım + Hayvancılık	Yumaklı	Tarım + Hayvancılık

Kaynak: Çerkeş İlçe Tarım Müdürlüğü (2010).

İlçe genelinde tahıl ve yem bitkileri tarımı yaygın olmakla birlikte elma, armut, kiraz, vişne, erik ve ceviz gibi meyvelerin tarımı da yapılmaktadır. İlçede ceviz

²⁸² Ünal Özdemir, *Sosyal ve Ekonomik Yönden Az Gelişmiş Bir İlçe Eskipazar*, Erzurum 2006, s. 122.

yetiştiriciliğine Yoncalı, Yumaklı, Yıprak, Şeyhdoğan, Kuzdere, Karacahöyük, Kabak, Akbaş ve Afşar köyleri; vişne yetiştiriciliğinde Şeyhdoğan, Kısaç ve Aliözü köyleri öne çıkmaktadır. Ayrıca hemen her köyde patates tarımı yapılmakla birlikte Aliözü, Hacılar, Kuzdere ve Yalıözü köylerinde daha fazla öneme sahiptir.

Saraycık, Hacılar, Göynükçukuru, Yoncalı, Yakuplar, Kısaç gibi köylerde hayvancılık (özellikle de büyükbaş hayvancılık) ağırlıklı ekonomik faaliyet türünü oluşturmaktadır. Bu köylerde geniş otlak alanlarının bulunması hayvancılığın sürdürülmesinde etkili olmaktadır. Özellikle dağlık sahalarda yaz boyunca yeşil kalabilen otlakların varlığı, hayvancılık için önemli bir potansiyel oluşturmaktadır. Bu sahalarda aynı zamanda ekstansif hayvancılık faaliyetlerinin geleneksel yaylacılık faaliyet alanları durumundadır.

Son yıllarda bazı köylerde yerli ırkların, yerini yavaş yavaş kültür ırkı hayvanlara bıraktığı gözlenmektedir. Bu durum köylerde hayvancılıktan elde edilen et ve süt verimini arttırmakta ve halkın gelir düzeyinin yükselmesine katkı sağlamaktadır.

Geçmiş yıllara göre hızla azalmasına rağmen ilçedeki bazı köylerde küçükbaş hayvancılık varlığını sürdürmektedir. Afşar, Aliözü, Bayındır, Çalcıören, Dikenli, Fındıcak, Gökçeler, Kadıözü, Kiremitçi, Saraycık, Yeniköy, Yoncalı ve Yumaklı köylerinde küçükbaş hayvan yetiştiriciliği yapılmaktadır. Küçükbaş hayvancılığın ise büyük bir kısmını koyun yetiştiriciliği oluşturmaktadır. Önceki yıllarda yaygın olan tiftik keçisi yetiştiriciliği günümüzde önemini kaybetmiştir. Nitekim 1935 yılında 31690 olan tiftik keçisi sayısı²⁸³, 2009 yılında 20'ye gerilemiştir. Günümüzde ilçede sadece Afşar köyünde tiftik keçisi yetiştirilmektedir.

Çerkeş ilçesindeki köylerde arıcılık faaliyeti önemli bir yere sahiptir. İlçede Çakmak hariç bütün köylerde arıcılık yapılmakta ve bal üreticiliği, yöre sakinleri için önemli bir gelir kaynağı oluşturmaktadır. Kendine has özelliklerinden dolayı tercih edilen Çerkeş balı, Ankara, Karabük, Bartın illeri başta olmak üzere önemli bir pazar alanına sahiptir. İlçe tarım müdürlüğü verilerine göre 2010 yılında ilçede 14.250 yeni usül kovandan 85.500 kg bal elde edilmiştir. İlçedeki köyler arasında Akhasan, Dağçukurören, Göynükçukuru, Hacılar, Karamustafa, Karga, Kiremitçi, Kuzören,

²⁸³ Erhan Metin, "1930-1949 Cumhuriyet Halk Fırkası (Partisi) Raporlarında Çankırı", *Çankırı Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 1, Çankırı 2006, s. 29.

Örenli, Şeyhdoğan, Türbaşı, Yalıöz, Yeniköy, Yeşilöz, Yoncalı ve Yumaklı yıllık 1.000 kg'ın üzerinde bal üretimiyle öne çıkmaktadır.

2.2.4.1.2. Çiftlik Yerleşmeleri

Araştırma sahasında görülen sürekli yerleşme tiplerinden biri de çiftliklerdir. Bir tarım işletmesi ekonomisi olarak çiftlikler, ekilmeye ve her türlü evcil hayvanları yetiştirmeye elverişli olan; çiftlik sahibi veya orada çalışanların oturabilecekleri (kuşkusuz hayvan barınakları da olan), geniş tarım işletmeleridir²⁸⁴. Genellikle çiftlik yerleşmeleri, üstlendikleri fonksiyona göre bir veya birkaç meskenle eklentilerinden oluşan, bir kişiye ait küçük yerleşim ünitesidir. Bu yönüyle çiftlikler, çok yerleşmeli köylerdeki mahallelerden ayrılmaktadır. Mahalleler birden fazla kişinin bir araya gelmesiyle oluşmuş, içerisinde müşterek bir hayatın yaşandığı yerleşmelerdir²⁸⁵.

Araştırma sahasındaki çiftlik yerleşmeleri depresyon taban düzlüğü sahasında yer almaktadır. Genellikle hayvancılık amaçlı kurulan bu yerleşmelerin bazılarında tarımsal faaliyetler de yapılmaktadır. Sahada 2010 Temmuz ayında yapılan arazi çalışmalarında 5 adet çiftlik yerleşmesinde toplam 7 hane ve 29 nüfusun bulunduğu tespit edilmiştir (Tablo 2.47).

Tablo 2.47. Araştırma Sahasındaki Çiftlik Yerleşmeleri, Hane Ve Nüfus Sayıları (2010).

Çiftlik yerleşmesi	Hane Sayısı	Nüfus
Laz Çiftliği	2	10
Kurt Kardeşler Çiftliği	2	8
Hasanpaşa Çiftliği	1	4
Akmeşe Çiftliği	1	5
Coşkunoğlu Çiftliği	1	2
Toplam	7	29

Kaynak: Sahada yapılan anket sonuçlarından derlenmiştir.

Çerkeş ilçesindeki çiftlik yerleşmelerinden biri ilçenin 19 km batısında yer alan Songeçit* mevkiindeki **Laz Çiftliği**'dir (Fotoğraf 2.16). Sahibi aslen Rizeli olduğu için yörede bu adla anılan çiftlik, 1987 yılında şimdiki sahibi tarafından satın alınmıştır.

²⁸⁴ Doğanay, *Türkiye Beşeri Coğrafyası*, s. 302.

²⁸⁵ Özçağlar, *Türkiye'de Belediye Örgütlü Yerleşmeler*, s. 7.

* İpek yolu üzerinde, İsmetpaşa boğazının doğudan giriş kısmında yer alan bu saha, batıya giden kervanların eşkiya baskınlarına maruz kaldıkları son yer olarak görüldüğü için bu adla anılmaktadır.

Fotoğraf 2.15. Songeçit Mevkiinde Yer Alan Laz Çiftliği'nden Bir Görünüm.

Toplam 105 dönüm arazi üzerine kurulu olan yerleşim ünitesinde aynı aileden 10 kişi çalışmaktadır. Çiftlikte ağırlıklı olarak hayvancılık faaliyetleri sürdürülmektedir. Hayvancılığın yanı sıra arpa, buğday, yonca, taze fasulye, biber, salatalık, mısır, patlıcan ve domates üretilmektedir (Fotoğraf 2.17). Üretilen arpa, buğday, mısır ve fasulyenin ihtiyaç fazlası satılmaktadır. Ayrıca kendi ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik elma, armut, ceviz, dut, erik gibi meyve ağaçları yer almaktadır.

Çiftlikte hayvancılık faaliyetleri sadece büyükbaş hayvancılıkla sınırlı değildir. Az da olsa arıcılık yapılmakta, 40 kovan arıdan yılda 300 ila 500 kg arasında katkısız bal alınmaktadır. Ayrıca tüketime yönelik tavuk, kaz, ördek gibi kümes hayvanları da beslenmektedir.

Çiftlik işlerinin yürütülebilmesi için traktör, tarım aletleri ve kamyonet gibi araçlar bulunmaktadır. Ayrıca kendi ihtiyaçları için kullanılan kereste hızarı mevcuttur (Fotoğraf 2.18). Hatta eskiden çiftliğin suyla çalışan bir değirmeni de bulunmaktayken, günümüzde elektrikli değirmenlerin suyla çalışanların yerini alması nedeniyle bu değirmen artık kullanılmamaktadır.

Fotoğraf 2.16. Laz Çiftliğindeki Mısır ve Yonca Tarlalarından Bir Görünüm.

Fotoğraf 2.17. Çiftlikte İhtiyaç Duyulan Kereste İmalatında Kullanılan Hızardan Görünüm.

Araştırma sahasındaki bir diğer çiftlik yerleşmesi Çerkeş Çayı'nın güneyindeki Kılıçça mevkiinde yer alan Kurt Kardeşler Çiftliği'dir. Toplam 107 dönüm arazi üzerine kurulmuş olan çiftlikte aynı aileden 8 kişi yaşamaktadır.

Çiftlikte büyükbaş hayvan yetiştiriciliği yapılmaktadır. Bununla birlikte ilçe merkezindeki lokantanın ihtiyaçlarını karşılamak için bazen küçükbaş hayvan da yetiştirilmektedir. Nitekim 2010 yılında 70 büyükbaş hayvanın yanı sıra 7 adet koyun beslenmiştir. Çiftlikte beslenen hayvanlar çiftlik sahibinin ilçe merkezindeki lokantasında tüketilmektedir. Hayvancılığın yanı sıra günlük 80-100 litre süt üretilmekte, süt ve süt mamüllerinin büyük bir kısmı yine lokantada tüketilmekte, artanı ise ilçe merkezine satılmaktadır.

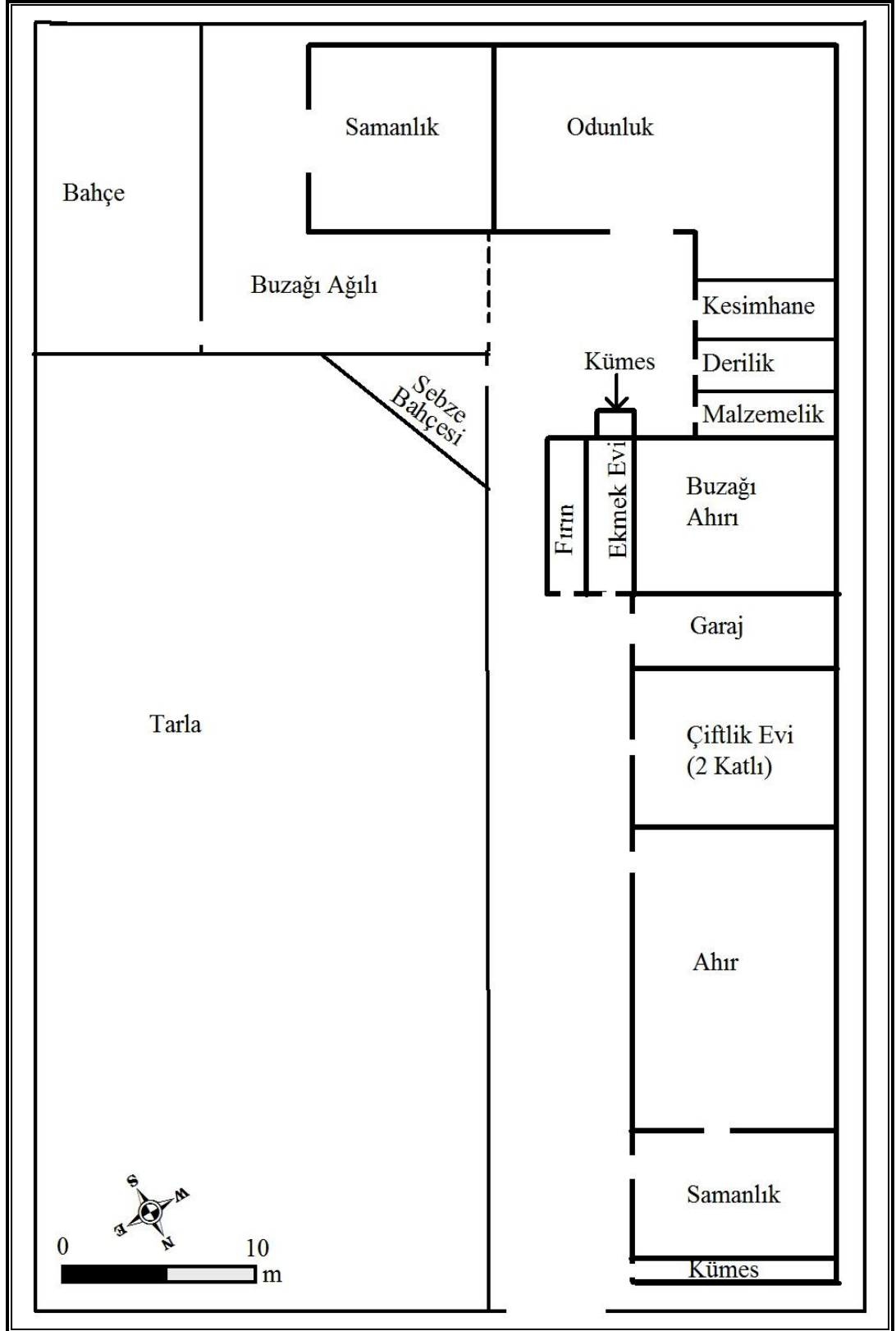
Çiftlikte yaklaşık 70 dönüm arazide arpa, buğday, yonca ekimi yapılmaktadır. Ayrıca küçük bir bahçede fasulye, kabak, salatalık, biber ve marul gibi ürünler yetiştirilmektedir.

Çiftlikler genellikle bir ya da birkaç ev ve eklentilerden oluşmaktadırlar. Ekonomik faaliyetin işlevine göre çiftlikteki eklentiler değişebilmektedir. Daha çok ekip biçme faaliyetinin ağırlıkta olduğu çiftliklerde ambar, zirai aletler deposu gibi eklentiler yer alırken, ekonomik faaliyetin hayvancılığa dayandığı çiftliklerde ahır, samanlık, otluk gibi eklentiler bulunur. Örneğin hayvancılık ağırlıklı bir yerleşme olan Kurt Kardeşler Çiftliği'nde iki katlı meskenin yanında ahır, buzağı ahır, samanlık, buzağı ağılı, kümes, garaj, ekmek evi, fırın gibi eklentiler yer almaktadır. Ayrıca lokantada tüketilen hayvanların kesimi çiftlikte yapıldığından kesimhane ve derilik gibi eklentiler de mevcuttur (Şekil 2.8).

İlçede yer alan bir diğer çiftlik yerleşmesi de ilçe merkezinin 3.5 km kadar batısında, Çerkeş Çayı kenarında bulunan **Hasanpaşa Çiftliği**'dir. Yaklaşık 8.5 dönüm arazi üzerine kurulu çiftlikte 4 kişi yaşamaktadır. Açık ve kapalı (kotra) sistem besi hayvancılığının yapıldığı çiftlikte 800 büyükbaş hayvan beslenmektedir. Çiftlikte beslenen hayvanlar çiftlik sahibinin ilçe merkezindeki kasap dükkânında pazarlanmaktadır. Çiftlikteki hayvanların ihtiyacı olan yemler ilçedeki çiftçilerden satın alınarak karşılanmaktadır.

İlçedeki diğer bir çiftlik yerleşmesi, ilçe merkezinin 2.5 km batısında, Çerkeş Çayı kenarında yer alan **Coşkunoğlu Çiftliği**'dir. Sadece kışları kullanılan bu çiftlikte 40 büyükbaş hayvan beslenmektedir. Çiftlikteki hayvanlar yazları meralarda otlatmak amacıyla Göynükçukuru köyüne bağlı Bölükören Mahalle'sine götürülmektedir.

Şekil 2.18. Çerkeş'te Çiftlik Yerleşme Planına Bir Örnek (Kurt Kardeşler Çiftliği).

Araştırma sahasında büyükbaş hayvancılık yapılan çiftliklerden biri de **Akmeşe Çiftliği**'dir. Sahanın batısında Kiflan Dere'nin Çerkeş Çayı'na karıştığı sahada kurulmuş çiftlikte iki aileden toplam 5 kişi yaşamaktadır. Açık ve kapalı sistem besiciliğin yapıldığı çiftlikte 190 büyükbaş hayvan beslenmektedir. Hayvanlar yaz aylarında merada otlatılmaktadır. Çiftlikte tahıl ve yem bitkisi tarımı yapılmamakta, küçük çaplı bahçe tarımı da mevcuttur.

2.2.4.1.3. Kasabalaşamamış Belediye Örgütlü Yerleşme: Saçak

Bilindiği gibi nüfusu 2000'den az olan beldeler kasabalaşamamış kırsal yerleşmelerden oluşmaktadır. Nüfusu 2000 ile 5000 arasında olan yerleşmeler ise kasabalaşmaya başlamış yerleşmeler olarak ifade edilmektedir²⁸⁶.

Araştırma sahasında sadece Saçak, kasabalaşamamış belediye örgütlü yerleşmedir. Adı geçen yerleşmede hâkim ekonomik faaliyet tarım ve hayvancılıktır. Bu yüzden söz konusu yerleşmeyi kasaba olarak değerlendirmek mümkün değildir. Bilindiği üzere kasabalarda hem köy hem şehir hayat tarzını bir arada bulmak mümkündür²⁸⁷. Hâlbuki Saçak'ta tamamen köy hayat tarzı hâkim durumdadır. Konut sayısı ve konutların dağıldığı arazi parçasının büyüklüğü açısından da bu yerleşme köy görüntüsü sergilemektedir.

Saçak beldesi, Çerkeş ilçesinin güneydoğusunda, ilçe merkezine 12 km mesafede bulunmaktadır. Dumanlı Dağı'nın kuzeybatı eteğinde, Çerkeş Çayı'nın güney kenarında, deniz seviyesinden 1170-1190 m yükselti basamağında kurulmuştur. Tapu tahrir kayıtlarında köyün diğer bir adının Saray olduğu görülmektedir²⁸⁸. Yine aynı kayıtlara göre yerleşmenin 1521'deki tahmini nüfusu 307 iken 1579'daki tahmini nüfusu 539'dur. 1896 yılına ait salname kayıtlarına göre Saçak'ta 100 hane ve 355'i erkek 367'si kadın toplam 722 nüfus bulunmaktaydı. Saçak, Cumhuriyet dönemindeki sayımlarda (1980 ve 1985 hariç) Çerkeş'ten sonra en fazla nüfusa sahip yerleşme durumundadır. Saçak'ın nüfusu 1935 yılında 887 kişiyken, bu değer 2010 yılında 2033'e yükselmiştir. Adı geçen yerleşme, sahadaki diğer yerleşmeler gibi 1975-1980 ve 1980-1985 sayım dönemlerinde yoğun bir şekilde göç vermiştir. 1975'te 2217 olan

²⁸⁶ Ali Özçağlar, *İdari Coğrafya*, Ümit Ofset Matbaacılık, Ankara 2011, s. 102-103

²⁸⁷ Zerrin Karakuzulu, *Karadeniz Ereğli İlçesinin Coğrafyası*, (Yayımlanmamış, Doktora Tezi) Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2002, s. 163.

²⁸⁸ Kankal, *Tapu Tahrir Defterlerine Göre 16. Yüzyılda Çankırı Sancağı*, s. 92.

nüfusu, 1980’de 535’e, ardından 1985’te 493’e düşmüştür. Ancak 1985-1990 döneminde artışa geçmiş ve çok hızlı bir artış süreci geçirerek 1990’da 2211’e yükselmiştir. Nüfusu 2000’i geçtiği için 1991 yılında belediye örgütüne kavuşmuştur. Söz konusu yerleşmede yaşanan hızlı nüfus artışında belediye örgütüne sahip olma, devlet bütçesinden belediyeler için ayrılan ödenekten yararlanma, kasabalaşma isteği gibi faktörler etkili olmuştur.

Saçak beldesinde resmî rakamlarda açıklanan nüfus verileri ile fiilî nüfus arasında büyük fark söz konusudur. Nitekim, Aile Hekimliği Bilgi Sistemi kayıtlarına göre beldede 244 kişi yaşamaktadır. Kaldı ki eğitim, kamu hizmetleri ve ticari işyerleriyle ilgili sayısal veriler de bu durum hakkında ipucu vermektedir. İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü verilerine göre 2010-2011 öğretim yılında taşınmalı eğitime tabi 25 öğrenci bulunan Saçak’ta, aynı yıl itibariyle Saçak Belediyesi bünyesinde 1 başkan, 2 memur ve 7 işçi bulunmaktadır. Saçak Sağlık Ocağı’nda ise bir ebe görev yapmaktadır. Bunların yanı sıra 1 bakkal, 1 ayakkabı tamirhanesi, 1 kaynakçı faaliyet göstermektedir. Buna göre Saçak, köy yerleşmesi vasfından kurtulmaya çalışıp kasabalaşma isteğinde olan ama hala kasabalaşamamış bir belediye örgütlü yerleşmedir (Fotoğraf 2.15).

Fotoğraf 2.18. Saçak Beldesinden Bir Görünüm.

Saçak beldesinin Kayabaşı Mahallesi ve Yeni Mahalle olmak üzere iki mahallesi bulunmaktadır. Beldede yaklaşık 250 konut bulunmaktadır. Ancak bu konutların sadece

70 tanesinde sürekli ikamet edilmektedir. Oturulan konut sayısında gurbette yaşayanların bir kısmının köylerine dönmeleri nedeniyle yazın artış yaşanmaktadır.

Yaklaşık 20 yıllık belediye geçmişi olan Saçak gelişmemiştir. Beldenin ilçe merkezine yakın olması, sosyal ve ekonomik gereksinimlerinin tamamına yakını ilçe merkezinden karşılaması kasabalaşmasını engellemiştir. Ayrıca nüfusun büyük bir kısmının büyük şehirlerde yaşaması ve yatırım alanı olarak buraları seçmesi de etkili olan bir diğer faktör olarak gösterilebilir.

2.2.4.1.4. Çerkeş Kasabası

Kasabalar, köy yerleşmesi ile şehir yerleşmesi arasında köprü oluşturan yerleşmelerdir. Kasabalar, fonksiyonları itibariyle şehirler kadar gelişmemiş, fakat köy yerleşmelerine oranla bir hayli gelişmiş yerleşmeler olarak tanımlanmaktadır²⁸⁹.

Bununla birlikte günümüzde bir yerleşmenin kasaba mı yoksa şehir mi olduğu konusunda ülkeden ülkeye olduğu gibi ülke içinde farklı kurum ya da kişiler arasında farklı tanımlamalar göze çarpmaktadır. Nitekim ülkemizde, nüfus ayırımına göre, 442 sayılı köy kanununda nüfusu 2.000 ile 20.000 arasında olan yerleşmeler kasaba olarak tanımlanmaktadır²⁹⁰. Ancak TÜİK nüfus istatistiklerinde ise, nüfus sayısına bakılmaksızın il ve ilçe merkezleri şehir sayılmaktadır.

Coğrafyacılar şehir ayırımında farklı nüfus miktarları öne sürmekle birlikte nüfusun tek başına yeterli olmayacağını dile getirmişler ve başka kriterler de aramışlardır. Yerleşmenin az veya çok planlı olması, sürdürülen hayat tarzı ve ekonomik faaliyetler bunlardan öne çıkanlarıdır²⁹¹.

Herhangi bir yerleşmenin şehir mi yoksa kasaba mı olduğunu anlamak için o yerleşmenin fonksiyonel özelliklerini incelemek gerekir. Şayet bir yerleşim biriminde ekonomik faaliyetlerin tamamı tarımdan sağlanıyorsa, nüfusu ne olursa olsun bu yerleşme coğrafi manada bir köydür. Bu gibi yerleşmelerde tarımdan ayrı olarak, iş kolları gelişmeye başlamış ise kasaba özelliği kazandığı söylenebilir. Çünkü bu gibi yerlerde esnaf ve zanaatkârlar çoğalmaya başlamış olup halkın bir kısmı geçimini tarım

²⁸⁹ Özçağlar, *Türkiye'de Belediye Örgütlü Yerleşmeler*, s. 7-8.

²⁹⁰ Bkz. 442 Sayılı Köy Kanunu Madde 1.

²⁹¹ Süha Göney, *Şehir Coğrafyası*, İstanbul Üniv. Yayın No: 3908, Edebiyat Fak. Yayın No: 2274, Coğrafya Bölümü Yayın No: 91, İstanbul 1995, s. 10-11.

dışı faaliyet alanlarından sağlamaya başlamıştır. O halde bir köyün kasabalasma için o köyde bakkal, kasap, fırın, lokanta, hamam, berber ve diğer esnaf teşekküllerinin ortaya çıkması gerekir²⁹².

Özçağlar şehirleri, bünyesinde barındırdığı insanların ihtiyaçlarını başka yerleşmelere fazlaca muhtaç olmadan yerinde karşılayabilecek fonksiyonlara sahip olan, alt ve üst yapı bakımından fazla eksikliği olmayan bugünkü koşullarda nüfusu 30000'in üzerindeki belediye örgütlü yerleşmeler olarak tanımlamaktadır²⁹³. Yine Özçağlar bir başka eserinde, kasaba yerleşmelerinde nüfus üst sınırını 20.000 olarak vermekte ve kasabaları nüfusu 5.000'in altında olanlar küçük kasabalar, 5001-10.000 arasında olanlar orta büyüklükteki kasabalar, 10.001-20.000 arasında olanlar büyük kasabalar olarak tanımlamaktadır²⁹⁴.

Bu bağlamda 2010 Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi sonuçlarına göre 8658 nüfuslu bir yerleşme olan Çerkeş ilçe merkezi, nüfus miktarı ve fonksiyonel özellikleri dikkate alındığında *orta büyüklükte bir kasaba yerleşmesi* olarak ifade edilebilir.

Bununla birlikte ülkemizdeki kasabalara üstlendikleri ekonomik fonksiyonlara göre de adlar verilebilmektedir. Bu tasnifte, bir kasabadaki hammadde üretimi ile ilgili sektöre (primer sektör), sanayi sektörüne (sekonder sektör) ve hizmet sektörüne (tersiyer sektör) oransal dağılımı esas alınmaktadır. En etkin sektöre göre kasabalar; *tarım kasabası, maden kasabası, balıkçı kasabası, sanayi kasabası ve hizmet kasabası* olarak adlandırılmaktadır. Ancak sektörlerin dağılımı dengeli ise ikili fonksiyon belirtilebilmektedir²⁹⁵. Buna göre çalışan nüfusun %' 41.0'ı hizmetler sektöründe ve % 38.8'i sanayi sektöründe istihdam edilen Çerkeş kasabası *hizmet-sanayi* kasabası olarak ifade edilebilir.

Araştırma sahasında kasaba özelliği gösteren tek yerleşme Çerkeş'tir. Aynı zamanda ilçe merkezi durumundaki kasaba, Çerkeş-Kurşunlu-Ilgaz Neojen havzasının batısında yer alan Çerkeş depresyonunu doğu-batı doğrultusunda kateden Çerkeş (Ulus) Çayı'nın kuzey kenarında kurulmuştur. Çerkeş, kuruluş yeri olarak, Çerkeş

²⁹² Koday, *Hopa İlçesinin Coğrafyası*, s.127.

²⁹³ Ali Özçağlar, "Türkiye'nin İdari Coğrafyası Bakımından Köy, Bucak, İlçe, İl ve Belde Kavramları Üzerine Düşünceler", *D.T.C.F. Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, Sayı 12, Ankara 1996, s. 13.

²⁹⁴ Özçağlar, *Türkiye'de Belediye Örgütlü Yerleşmeler*, s. 8.

²⁹⁵ Özçağlar, "Türkiye'nin İdari Coğrafyası Bakımından Köy, Bucak, İlçe, İl ve Belde Kavramları Üzerine Düşünceler", s. 12-13.

Çayı'nın biriktirmesiyle oluşmuş alüvyon düzlüğü ile bu düzlüğe kuzeyden hafif bir eğimle birleşen, Konglomera, Kumtaşı ve Kiltaşı çökellerden oluşmuş depresyon sahasını seçmiştir (Fotoğraf 2.19).

Bilindiği gibi ulaşımaya uygun coğrafi konumlar, yerleşmeye açılmaları ve mevcut yerleşmelerin giderek büyümesi bakımından önemli avantajlara sahiptir²⁹⁶. Gerek karayolu gerekse demiryolu ulaşımı bakımından önemli bir ulaşım güzergahı üzerinde yer alan Çerkeş kasabası, gelişimini ulaşım fonksiyonuna bağlı olarak sürdürmüş tipik bir yol boyu yerleşmesidir.

Fotoğraf 2.19. Çerkeş Kasabasının Güneybatıdan Görünümü.

2.2.4.1.4.1. Çerkeş Kasabasının Kuruluş ve Gelişimi

Çerkeş kasabasının tarihi ile ilgili kesin bilgiler bulunmamaktadır. Bununla birlikte kasabanın ilk kuruluş yerinin şimdiki yerleşmenin 4 km kuzeyinde, Kabalı Dağı'nın eteğindeki Kızıllar köyü (bugünkü Aydınlar köyü) olduğu zannedilmektedir. Adı geçen köyde aslan heykelleri, steller, taş üzerine yapılmış kabartma resimler, heykeller, yazılar, köprü ve hamam kalıntıları gibi yüzeysel arkeolojik eserler bulunmuştur²⁹⁷.

Bugünkü ilçe sınırları içerisinde bulunan Hitit, Roma ve Biznslılardan kalma pek çok kalıntı, yöre tarihinin bu uygarlıkları içerdiğini göstermektedir. Kasabanın

²⁹⁶ Hayati Doğanay, Halil Koca, "Ulaşımın Yerleşmeye Etkilerine İki Tipik Örnek: Fevzipaşa ve Nurdağı Kasabaları", *Türk Coğrafya Dergisi*, Sayı: 33, İstanbul 1998, s. 23.

²⁹⁷ Ayhan, *Çankırı ve İlçeleri*, s. 257.

kuruluşuna ilişkin ilk bilgiye ancak M.Ö. 41-32 yılları arasında rastlanmaktadır. Buna göre kasaba, bu tarihlerde Antonios tarafından kurulmuş ve Antoniopolis adıyla anılmaya başlanmıştır²⁹⁸.

Kasabaya Çerkeş adının neden ve nereden verildiği hakkında kesin bir tespit olmamakla birlikte halk arasında iki ayrı rivayet vardır.

1. Çerkeş dört yol kavşağında kurulduğu için adı Farsça'dan türetilmiş olan “**cihar köşe (çarköşe)**” tabirinden kullanıla kullanıla günümüzdeki halini almıştır.

2. Kasabanın bulunduğu yer, Bağdat yolu üzerinde Atkaracalar ve Bayındır arasında çok önemli bir uğrak yeridir. Kasabanın bulunduğu saha düzlüktür. Askerlerin toplanmasına elverişlidir. Vaktiyle mübaşirlerin topladığı askerler, sefere ve görev yerlerine buradan giderlerdi. Bu sebeple “**çeriçeken**” manasına gelmek üzere kasabaya Çerkeş adı verilmiştir²⁹⁹.

Her iki rivayeti de kabul etmeyen Başer³⁰⁰; Kınık, Kızıllar ve Bozoğlu'nda olduğu gibi Çerkeş adının da bir boy adı olduğunu ileri sürmektedir. Ancak kaynaklarda böyle bir boy adına rastlanmamıştır. Divanü Lugat-it Türk'te ise Çerkeş'in; saf hâline gelmek, sıralanmak, dizilmek, düzelmek manalarına geldiği ifade edilmektedir³⁰¹.

Osmanlı döneminde kaleme alınmış çeşitli kaynak ya da eserlerde Çerkeş'ten bahsedilmektedir. Söz konusu kaynak ya da eserler, kasabanın tarihi geçmişine ışık tutmaları açısından önem arz ederler. Bu bakımdan bu eserlerin kasabayla ilgili kısımlarına yer vermek faydalı olacaktır.

Osmanlı Divan-ı Hümayunu'ndan 18 Aralık 1604 tarihiyle Çerkeş kadısına gönderilen hükümde, Çerkeş'in yol üzerinde olması dolayısıyla eşkiyaların rahat hareket ettikleri üzerinde durularak, halka zulümde buldukları ve halkın mallarını yağmaladıkları anlatılmaktadır. Hafta pazarı olan yerde Dergah-ı Muallâ kapıcılarından Hacı Resul yardımıyla kale bina edilmesi emredilmiştir³⁰².

²⁹⁸ Yurt Ansiklopedisi, Fasikül:35, s. 1959.

²⁹⁹ Ateşsoy, 1988, Age, 116.

³⁰⁰ Başer, *Düinkü ve Bugünkü Çakırı*, s. 122.

³⁰¹ *Divanü Lugat-it Türk Dizini (Endeks)*, Çeviren: Besim Atalay, Atatürk Kültür ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara 1999.

³⁰² Ayşegül Hüseyinlioğlu, *Mühimme Defterlerine Före Osmanlı Devleti'nde Eşkiyalık Olayları (1594-1607)*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Elazığ 2001, s. 223.

XVII. yüzyılın önde gelen gezginlerinden biri olan Evliya Çelebi (1611-1682) Çerkeş'te bulunduğu esnada daha önce de ifade edildiği gibi Vardar Ali Paşa-İpşir Paşa Savaşı yaşanmaktaydı. Bu savaşın yaşandığı 1647 yılında Çerkeş'e geldiği anlaşılan Evliya Çelebi'ye ait Seyehatname'de şu gözlemler yer almaktadır: *Çerkeş Kangırı toprağında subaşılıktır, 150 akçalık kazadır, yeniçeri serdarı, sipah kethuda yeri vardır. Şehir bir bayır dibinde olup 300 haneli bir camii, bir hamamlı, kırk-elli dükkânlı bir beldeciktir. Dördüncü Murad'ın yakınlarından Silahtar Mustafa Paşa buraya 150 ocaklı 100 dükkânlı bir han yaptırmak suretiyle kasabayı imar etmiştir. Lakin ömrü vefa etmediği için kiremit örtülü kalmıştır. Haftada bir gün bütün köylüler gelerek bir pazar kurulur*³⁰³.

Evliya Çelebi'nin Silahtar Mustafa tarafından yaptırıldığını söylediği han eskiden Çerkeş'te kervansaray olarak bilinmekteydi. Bu han şimdiki çarşının camiye yakın kısmında idi. Daha sonra bu han yıkılmış, şimdiki çarşı kurulmuştur³⁰⁴.

Şemsettin Sami'nin 1889-1898 yılları arasında kaleme aldığı Kâmûsu'l A'lâm'ında Çerkeş ile ilgili şu bilgilere yer vermiştir: *"Kastamonu Vilayetinin Kangırı Sancağında Kastamonu'nun 100 km cenûb-i garbisinde ve Kangırı'nın 65 km garb-i şimâlisinde Kazâ merkezi bir kasaba olup, Ulusu'yun bir çâr-i yek (bir çeyrek/dörtte bir) şimâlinde vâki'dir. Düz bir yerde müessis güzel bir kasaba olup 5000 ahalisi, biri Sultan Murat Han'ı Râbi'hazretlerinin bina-i kerdesi olmak üzere 8 câmi'-i şerifi, bir mescidi, 3 tekyesi (tekke), birkaç türbesi, bir medresesi, bir rüştiye ve 7 sıbyen mektebi, 5 hanı, 197 dükkânı, 3 hamamı, mezkûr nehrin üzerinde bir taş ve 2 ahşap köprüsü ve 7 değirmeni vardır. Bu kasabada haftada bir kere pazar kurulur. Bağdat Caddesi kasabanın içinden geçtiği için hayli ticareti vardır. Akarsuları pek çok ise de, havası ziyadesiyle soğuk olduğundan, bağ ve bahçesi yoktur. Çerkeş Kazası Kangırı Sancağını terkib eden 3 kazanın biri olup, şarken nefsi Kangırı, şimalen Kastamonu Sancağına tâbi' Araç, Garben Bolu Sancağına tâbi' Kerde (Gerede), cenuben dahi Ankara Vilayet ve Sancağına tâbi' Yabanabad (Kızılcahamam) kazalarıyla mahdûd ve muhâttır. Karacaviran, Ovacık ve Bayındır nahiyeleriyle beraber 388 karye-i câmi olup bunlar dahi divâna munkasımdır. Ahali-i kaza 23000 miktarını mütecaviz olup, cümlesi müslimdir. Arazisinin kısm-ı a'zamı dağlık olup cenûp cihetinde Işık, şimâl cihetinde*

³⁰³ Başer, *Dünkü ve Bugünkü Çakırı*, s. 31.

³⁰⁴ Başer, *Dünkü ve Bugünkü Çakırı*, s. 31.

Ilgaz dağlarının etekleri mümted olur. Aralarında vasi' ve mümbit bir ova olup Ulsu ile irva olunur. Toprağı münbit olup hububat-ı mütenevvia vesaireden ibaret hayli mahsûlâtı vardır. Tiftik keçileri dahi olup, hayli tiftik ihraç olunur. Çerkeş kasabasından 1 saatlik mesafede ve Karacaviran nahiyesi dâhilinde vâki' Çavundur karyesinde kükürt ve kurşun madenlerini havi nafi' bir ılıca vardır³⁰⁵."

Çerkeş hakkında çeşitli bilgilere yer veren kaynaklardan biri de Kastamonu Vilayeti Salnameleri'dir. İlki 1869 yılında, sonuncusu ise 1903 yılında olmak üzere 21 adet vilayet salnamesi basılmış olup, bunlarda Kengiri Sancağı'yla birlikte, Bolu ve Sinop sancaklarına ait bilgiler ve istatistikler yer almaktadır. Hicri 1321 (Miladi 1903) yılında yayınlanan 21. salnamede Çerkeş ile ilgili şu bilgiler yer almaktadır: *Kazanın merkezi olan Çerkeş kasabası Kastamonu'nin cenûb-i garbîsinde ve merkez vilâyete yirmi altı ve merkez livâyaya on beş saat mesafede vâkidir. Kaza-yı meskûr şarkan Kengiri, garben Gerede ve Hamidiyye, şimâlen Araç ve Zağfiranbolu kazaları, cenûben Ankara vilâyetinin Yabanâbâd ve Çıbıkâbâd kazâları ile mahdûddur.*

Kasaba-yı mezkûrede bir hükümet konağı ve bir telgrafhane, kârgîr bir daire-i askerî, bir debboy, bir cebhane, Sultan Murad-ı Râbi tâb-ı sırullah Hazretlerinin binâ-gerdesi bir cami-i şerifle ashâb-ı hayrat taraflarından yaptırılmış sekiz cami ve bir mescid-i şerif, birer rüşdî ve ibdidâi, altı sıbyân mektebi, iki medrese, üç tekve, meşâyih-i azâm-ı Halvetiyye'den Şeyh Hacı Mustafa Efendi kudise sırrih-ul âlî hazretlerinin türbe-i şerifleriyle beraber yedi türbe, beş büyük han ve iki yüz on beş dükkân ve on iki câmeşûvihane, bir salhane, on altı kahvehane, üç hamam mevcuttur.

Sâye-i terakki- vâye-i hazret-i pâdişahide kasabanın cihet-i cenûbisinde hükümet civarında Bürhaneddin namıyla bir mahalle teşkil olunarak bir de ashab-ı hâyır tarafından Bürhaniyye namıyla mevsûm Halidiyye dergâhı inşâ edilmiştir.

Kasabanın cenûb cihetinden cereyan eden çay üzerinde ikisi ahşâb ve biri kârgîr olmak üzere üç köprü vardır. Bu çay kasaba civarında yedi bâb-ı değirmen tedvir eder. Cennet-mekân Gâzi Abdülmecid Hân Hazretlerinin Karacaviran nahiyesinin Kürt karyesinde vâki cami-i şerifiyle su Seddi müberrât-ı seniyye-i hazret-i hilâfet-penâhiye zamimeten hazîne-i hassa-yı şâhânedan tamir edilmiştir. Bu kaza dâhilinde Bayındır nahiyesinin Hamamlı nehri üzerinde vâki köprüünün dahi cihet-i nafiadan tamirâtı icra

³⁰⁵ Şemsettin Sami, *Kâmûsu'l A'lâm*, Kaşgar Neşiyat, Ankara 1996, Cilt: III, s. 1873.

ve Karacaviran 'ın Atkaracalar karyesine yine hamiyet-mendân tarafından müceddeden bir mescid ve bir de on altı oda ve bir derslane, bir de tekye, inâs ve zükûra mahsus birer mekteb-i iptidai ve mezkûr medreseye irâd olmak üzere on bir dükkân ve iki zahire ambarı inşa ve Bayındır nahiyesinin Kozviran karyesine dahi bir cami-i şerif binâ olunmuştur.

Kasabanın mevkii basit ve etrafı açık olduğundan âb ve havası latif fakat kışı ziyâdedir. Kasabanın derûn ve birûnunda epeyce su mevcut ve bahçe yetiştirilmekte ise de bağ yoktur.

Pazar günleri Zağfiranbolu, Ovacık, Bayındır nahiyeleriyle Koçhisar, Tosya, Karacaviran'a tabi Milan taraflarından dahi her nevi meyve ve sebze getirilerek fûrûht ve kasaba civar kuranın ihtiyacı def' edilmektedir.

Üç nahiye ile beraber Kâzanın hâvi olduğu üç yüz altmış sekiz karyede hamiyet-mendân ahâlî-i kuradan bir haylisinin kabul ve it'am-ı misafirine mahsus hane ve odaları vardır. Dâhil-i kazâda müteaddid mahallerde ve merkez kazâ civarında birkaç nev'i maden suları mevcut olup bazı ilel ve emrâz-ı cildiyye ve dahiliyyeye nef'i mütevâtirdir. Karacaviran dahilinde Çavundur karyesinde dahi her türlü ilel ve emrâz-ı dahiliye ve hariciye faidesi şayi olan diğer maden suları vardır. Bundan başka Çerkeş'e beş saat mesafede Akçakise karyesinde bazı illete nâfi diğer bir su daha mevcut olup ağustosta çıktığı ve içenlerin faidesini gördükleri mervidir.

Mahsulat-ı arziyye: Hintta, şair, siyâz, ve sair envâ-i fevâkih ve sebze hüsûle gelir.

Ticaret: Kazânın ticareti başlıca tiftiğe münhasırdır³⁰⁶.

Ali Cevad, 1895 yılında kaleme aldığı Melalik-i Osmaniye'nin Tarih ve Coğrafya Lugatı adlı eserinde Çerkeş ile ilgili şu bilgiler yer almaktadır: *Kastamonu İli'nin Çankırı Sancağı ilçelerinden biridir. İlçenin merkez kasabası, yol üzerinde olması nedeniyle ticaret hayli hareketlidir. Düzenli ve bayındır bir kasabadır*³⁰⁷.

Cumhuriyetin ilk yıllarında kaleme alınan Türkiye'nin Sıhhi ve İctimai Coğrafyası'nın Çankırı Vilayeti bölümünde Dr. Raif Çerkeş'ten şu şekilde bahsetmiştir: *Çerkeş kasabası altı mahalleden meydana gelmiştir. 3587 nüfusludur. Bir hükümet*

³⁰⁶ Ömer Türkoğlu, *Salnamelerde Çankırı*, Çankırı Valiliği Yay. Çankırı 1999, s. 545-546.

³⁰⁷ Yurt Ansiklopedisi, Fasikül:35, s. 1959.

*dairesi, hapishane, belediye, mektep,75 köyü vardır. Çerkeş'in ahalisi fen ve imarca merkez vilayet ahalisinden ileriye gitmiştir*³⁰⁸.

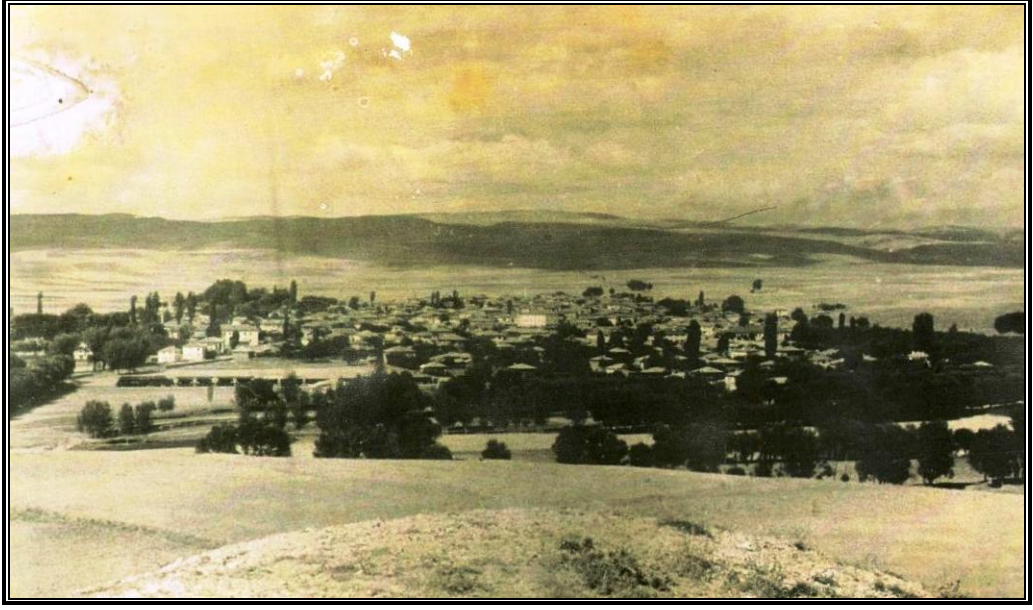
Çerkeş, Sultan 4. Murad'ın İran seferi sırasında imar edilmesiyle önemli bir yerleşim yeri hâline gelmiş ve Cumhuriyet dönemine kadar bu önemini sürdürmüştür. Kasabanın ilk kurulduğu alan bugünkü 4. Murad Camii ve hamamın bulunduğu meydanın çevresidir. Meydanın güneyinden geçen tarihi Bağdat Caddesi (bugünkü Hükümet Caddesi) üzerinde ticarethaneler kurulmuştur. Cadde ile meydan arasında 1944 depreminden önce hanlar bulunurken depremden sonra yıkılan hanların yerine tek katlı dükkânlar (belediye dükkânları) inşa edilmiştir. Söz konusu dükkânlar günümüzde de ilçe ticaretinde önemini korumaktadır. Konutlar ise caddenin kuzeyinde kalacak şekilde meydan çevresinde gelişmiştir. Kasabanın çekirdeğini (nüvesini) oluşturan mahalleler İdris, Kurtlar ve Okçular'dır(Fotoğraf 2.20). Bu mahallelerin caddeleri meydana açılmaktadır. Daha sonraki yıllarda adı geçen üç mahallenin batısında Karalar Mahallesi, doğusunda ise Karamuklu Mahallesi kurulmuştur. Kastamonu Salnamesi kayıtlarında göre 1896 yılında kasabanın bu beş mahalleden oluştuğu görülmektedir. Aynı kayıtlara göre kasabada 527 hane bulunmakta ve 3301 nüfus yaşamaktadır (Tablo 2.48).

Tablo 2.48. Salnamelere Göre 1896 Yılında Çerkeş Kasabasına Bağlı Mahalleler Ve Tahmini Nüfusları.

Mahalle	Hane	Nüfus
Karacalar (Karalar)	142	1128
Okcular	133	542
Kurtlar	86	472
İdris	128	986
Hamidiye (Karamuklu)	38	173
Toplam	527	3301

Kaynak: Türkoğlu, Salnamelerde Çankırı 1999, s.479-480.

³⁰⁸ Dr. Raif (Çankırı Merkez Tabibi), *Türkiye'nin Sıhhi ve İctimai Coğrafyası Çankırı Vilayeti*, Yayına Hazırlayan Bahattin Ayhan, Ankara 1998, s. 20.

Fotoğraf 2.20. Çerkeş Kasabasının Eski Durumundan Bir Görünüm (A. İhsan Özbek Arşivinden).

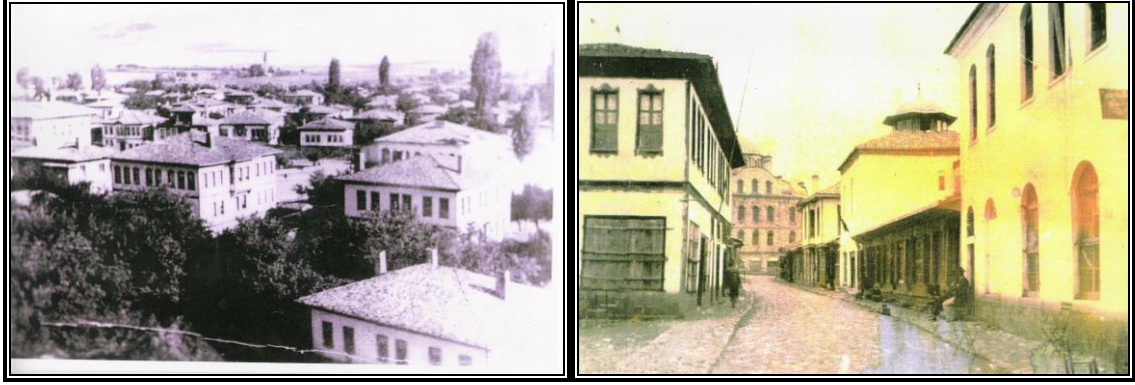
Cumhuriyetin ilk yıllarında Burhanettin Mahallesi'nin (daha sonra Yeni Mahalle olarak değiştirilmiş) kurulmasıyla kasabanın mahalle sayısı 6'ya yükselmiştir. Ankara-Zonguldak demiryolu hattının hizmete açılması ve 1934 yılında Çerkeş Tren İstasyonu'nun açılmasıyla kasaba istasyon alanına doğru genişlemiş ve 1960'lardan sonra 27 Mayıs Mahallesi (daha sonra İstasyon Mahallesi olarak değiştirilmiş) kasabada kurulan 7. mahalle olmuştur.

1 Şubat 1944 tarihinde meydana gelen 7.2 büyüklüğündeki depremde kasabadaki binaların yaklaşık % 75'i yıkılmış ya da ağır hasar görmüştür. Deprem esnasında binalardaki hasarın büyük bir kısmı genç çökeller üzerine yapılmış olanlarda ve bilhassa bunların kâgir olanlarında görülmüştür. Temelleri esaslı bir sahra üzerinde olan binalar nisbeten az zarar görmüşlerdir. Bununla beraber ana çatlak üzerinde veya yakınında olan binanın inşa tarzı veya temeli ne olursa olsun zarar görmüştür³⁰⁹. Yavaş da olsa yatay yönde bir gelişim gösteren kasabanın gelişimi bahsi geçen deprem neticesinde kesintiye uğramış, 1985'li yıllara kadar süren uzunca bir duraklama dönemine girilmiştir.

Depremden sonra bazı aileler ilçe dışına göçerken bazı aileler de yıkılan evlerinin yerine yenilerini inşa etmişlerdir. İnşa edilen konutların yer seçiminde herhangi bir değişiklik olmamıştır. Kurulan meskenler genellikle yıkılanların yerine inşa edilmiştir.

³⁰⁹ Cevad E. Taşman, "Gerde- Bolu Depremi", *MTA Dergisi*, sayı: 31, Ankara 1944, s. 135.

Bu nedenle deprem sonrası kasabanın yatay dağılışında önemli bir değişiklik olmamıştır. Ancak deprem sonrası yapılan binalarda halkın ekonomik yetersizlikleri nedeniyle eski sivil mimari özellikleri kaybolmuş, modern yaşanabilir konut yapımı gerçekleştirilememiştir³¹⁰ (Fotoğraf 2.21).

Fotoğraf 2.21. 1944 Depreminden Önce Çerkeş Evlerinden ve Sokaklarından Bir Görünüm (A. İhsan Özbek Arşivinden).

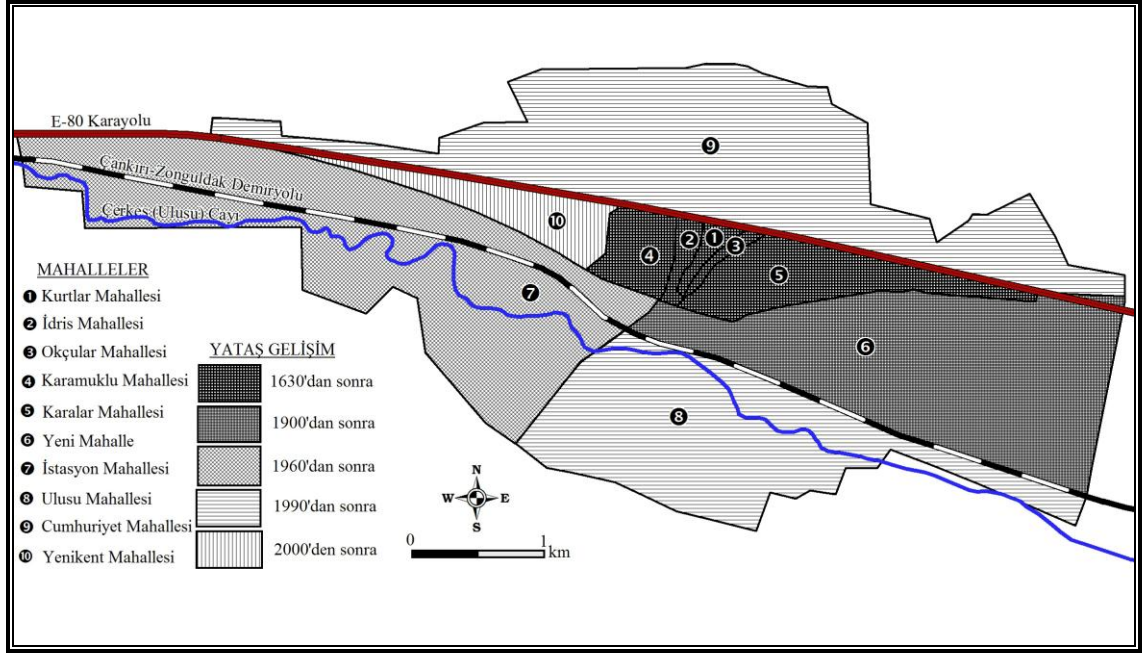
1944 depreminden sonra Hükümet Caddesi'nin kuzeyinde kalan mahalleler gelişimlerini kuzeye doğru devam ettirirken, Yeni Mahalle güney yönünde gelişme kaydederek 1960 yılında demiryoluna ulaşmıştır. Yeni kurulduğu için düzenli bir yerleşmesi olan 27 Mayıs Mahallesi* birbirine paralel sokakları ve genişçe bahçe içerisinde evleriyle daha çok doğu-batı istikametinde gelişmiştir³¹¹.

Çerkeş kasabasında, 1985'li yıllara gelindiğinde daha önceki yıllarda ilçe dışına göçen bazı aileler emeklilikle beraber memleketlerine dönmeye başlamışlardır. Dönüş yapanların çoğu köyler yerine kasabaya yerleşmeyi tercih etmişler ve kasabada yeni konutlar inşa etmişlerdir. 1995 yılında Aytaç Et Entegre Tesisleri'nin faaliyete geçmesi ve 2005 yılında Hey Tekstil'in kurulması ile kasaba önemli bir istihdam sahası hâline gelmiştir. Gerek ilçe dışına göçlerin azalması, gerekse bir miktar ilçe dışından göç alması, kasabanın yatay yönde gelişmesine neden olmuştur. Bunun neticesinde Ulusu, Cumhuriyet ve Yenikent mahalleleri mevcut mahallelere eklenmiştir (Harita 2.13).

³¹⁰ Çerkeş Belediye Yıllığı 2008, s. 25.

* Daha sonra İstasyon Mahallesi olarak değiştirildi.

³¹¹ M. Kemal Yenal, *Çerkeş (Çankırı) 4. Murat Çifte Hamamı Koruma ve Sağlıklaştırma Çalışması*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1989, s. 5.

Harita 2.13. Çerkeş Kasabasında Mahalleler Ve Yatay Gelişim Süreçleri.

Günümüzde kasabanın çekirdeğini oluşturan İdris, Okçular, Kurtlar mahalleleriyle Yeni, Karalar ve Karamulu mahallelerinin eski yerleşim sahaları toplu yerleşme dokusuna sahip çoğunlukla iki katlı konutlardan oluşmaktadır. Ancak yakın zamanlarda kurulan Yeni (doğu kesimi), Ulusu, Yenikent ve Cumhuriyet mahallelerinde yerleşme dokusu gevşemektedir. Bu mahallelerde kümeler hâlinde bulunan 3-4 katlı modern kooperatif evlerine rastlanmaktadır. Kasabanın depresyon tabanında kurulması konut alanları için elverişli alanların fazla olmasına neden olmuştur. Bu nedenle kasabada belirgin bir gelişim yönünden söz etmek mümkün değildir. Nitekim kasabanın E-80 karayolunun kuzeyinde kalan kesiminde Cumhuriyet Mahallesi, batısında Yenikent Mahallesi, doğusunda Yeni Mahalle ve Çerkeş Çayı'nın güneyinde yer alan Ulusu Mahallesi kasabanın merkezden çevreye doğru geliştiğini göstermektedir. Bununla birlikte Çerkeş kasabasının kısa vadeli gelecekte mevcut iskân sınırları içerisindeki boş arazilerde yapılaşacağı, uzun vadede ise batı ve kuzey yönünde gelişeceği öngörülebilir.

2.2.4.1.4.2. Çerkeş Kasabasının Fonksiyon Alanları

Çerkeş kasabası; tarihî, işlek bir yol güzergâhı üzerinde yer almasına ve önemli nüfus alanlarına yakın olmasına rağmen 400 yılı aşkın bir süreçte kayda değer bir gelişim gösteremediği görülmektedir. Tarihi kaynaklara göre Osmanlı döneminde 3.000 ila 5.000 arasında bir nüfus aralığında olduğu görülen kasaba, Cumhuriyet döneminde

de 1990'lı yıllara kadar bu durağan seyrini sürdürmüştür. 1990 ve sonrasında özellikle Aytaç ve Hey Tekstil gibi sanayi kuruluşlarının kasabada faaliyete geçmesiyle önemli bir iş sahası oluşmuş ve 2010 yılı itibariyle nüfusu 10.000'e yaklaşmıştır.

Kasaba, 4. Murad'ın yaptırdığı ve kendi adıyla anılan cami ile caminin batısında yer alan hamam ve bunların güneyinde yer alan hanlar etrafında kurulmuş ve gelişmiştir. 1944 yılındaki depremde kasabanın $\frac{3}{4}$ 'ü yıkılmış ancak yıkılan konutların yerine yenileri inşa edilmiştir. Söz konusu depremde yıkılan hanların yerine bugünkü çarşı dükkânları inşa edilmiş, yine yıkılan 4. Murad Camii'nin yerine yenisi yapılmıştır. Deprem sonrası yıllarda önemli ölçüde göç veren kasaba gelişme gösterememiştir. Ancak 1990 sonrasında hızlı bir gelişim sürecine girmiştir. Nitekim 1979 yılında İller Bankası Genel Müdürlüğü'nce hazırlanan planda 2000 yılı baz alınarak 160 hektar alanda 8000 nüfusa göre planlama kararları oluşturulmuştur. Ancak yerleşmenin son dönemde göstermiş olduğu hızlı değişim ve gelişim ile birlikte söz konusu plan ihtiyaçların gerisinde kalmıştır. Bu nedenle 2001 yılında uygulama planında değişiklik, revizyon ve ilave çalışmaları yapılmıştır. Bu çalışmalar daha çok E-80 karayolunun kuzeyi ve Çerkeş Çayı'nın güneyinde olmak üzere kasabanın çoğu kesiminde olmuştur³¹². Eldeki planda kuzeydeki Cumhuriyet Mahallesi ve güneydeki Ulusu Mahallesi'nde ek konut alanları belirlenirken, doğudaki Yeni Mahalle'nin doğu kısmı Organize Tarım ve Organize Sanayi Bölgeleri olarak belirlenmiştir. Ayrıca batıdaki İstasyon Mahallesi'nin Aytaç'ın doğusunda kalan kesimi ile güney kesimi tarımsal niteliği korunacak alan olarak planlanmıştır.

A. İkamet Alanları

Çerkeş kasabasında 2011 yılı itibariyle; Cumhuriyet, Yeni, İstasyon, Karalar, Yenikent, Ulusu, Kurtlar, İdris, Karamuklu ve Okçular olmak üzere 10 mahalle bulunmaktadır. Bu mahallelerden 9'u Çerkeş (Ulus) Çayı'nın kuzeyinde yer alırken, Ulusu Mahallesi'nin büyük bir kısmı söz konusu çayın güneyinde yer almaktadır.

Kasabanın merkezi kısmını eski ikamet alanları oluşturmaktadır. Yeni ikamet alanları topoğrafya koşullarının da müsaade etmesi sayesinde eski ikamet alanlarının etrafında gelişmiştir. Yerleşmenin nüvesini oluşturan İdris, Okçular ve Kurtlar

³¹² Çerkeş (Çankırı) İmar Planı Araştırma Analiz-Değerlendirme Raporu, Ankara 2001, s. 58-59.

mahalleleri ile onlara sonradan eklenen Karamuklu ve Karalar mahallelerindeki konutların büyük çoğunluğu eski konutlardan oluşmaktadır. Bu mahallelerde toplu dokulu yerleşme şekli hâkimdir. Ancak yakın zamanlarda kurulan İstasyon, Yeni, Yenikent ve Cumhuriyet mahallelerinde 2 ila 4 katlı modern betonarme konutlar inşa edilmiştir. Son yıllarda kasabanın dört bir köşesinde kooperatifler tarafından inşa edilen çok katlı siteler yerleşmenin yatay olarak genişlemesine ve gevşek dokulu bir yerleşme karakteri kazanmasına neden olmuştur. Kasabadaki bazı sitelerin çarşı merkezine uzaklıkları dikkate alındığında yerleşmenin ne kadar geniş bir alana yayıldığı daha iyi anlaşılabilir. Örneğin güneybatısında yer alan Çankaya Sitesi çarşı merkezine 1.400 m, doğusunda yer alan Tunahanlılar Sitesi 900 m, kuzeydoğusunda yer alan Avukatlar Sitesi 1100 m, batısında yer alan İhlamur Sitesi 1.400 m mesafede yer almaktadır. Buna göre kasaba doğu-batı doğrultusunda 2.300 m uzunluğa sahiptir. Kasabanın eski yerleşim alanında bu mesafenin 600 m kadar olduğu dikkate alınır, konut alanlarının doğu batı doğrultusunda yaklaşık 4 katı büyüdüğü anlaşılmaktadır. Kuzey-güney doğrultusunda da durum farklı değildir. Kuzeyde yapımı tamamlanan TOKİ konutları ile güneydeki Çankaya Sitesi arasında yaklaşık 3.700 m mesafe bulunmaktadır. Eski yerleşim alanında yaklaşık 700 m olan kuzey-güney mesafenin 5 kat arttığı anlaşılmaktadır. Buna göre kasabanın yakın zamanda gelişen mahallelerle nispeten geniş bir alana yayıldığı söylenebilir. Nitekim eski yerleşim alanlarını oluşturan mahalleler 175 ha'lık bir alanla toplam mahallelerin % 12,5'lik kısmını oluştururken, bunların çevresinde yeni kurulmuş mahalleler 1816 ha'lık bir alanla toplam mahallelerin %87,5 gibi çok büyük bir kısmını meydana getirmektedir (Tablo 2.49).

Çerkeş kasabasında Çerkeş Aile Sağlığı Merkezi Aile Hekimliği Bilgi Sistemi verilerine göre 2010 yılında 8624 kişi bulunmaktadır. Nüfus bakımından kasabanın en büyük mahallesi Karamuklu'dur. Adı geçen mahalle, kasaba nüfusunun %16'sını (1376 kişi) barındırmaktadır. Daha sonra % 14.5'lik oranla (1249 kişi) İstasyon, % 14.3'lük oranla (1249 kişi) Yenikent mahalleleri izlemektedir. Yenikent Mahallesi çok katlı yapılaşma nedeniyle son on yıl içerisinde önemli bir nüfus alanı haline gelmiştir. Öte yandan eski yerleşim alanlarını oluşturan Kurtlar, İdris ve Okçular mahallelerinin toplam nüfusu, kasaba nüfusunun sadece %11.1'ini (953 kişi) meydana getirmektedir. Bu durum söz konusu mahallelerin yüzölçümlerinin küçük, konutlarının da çoğunlukla 1 veya 2 katlı olması gibi nedenlerden kaynaklanmaktadır.

Tablo 2.49. Çerkeş Kasabasındaki Mahallelerin Yüzölçümü Büyüklükleri, Nüfus, Konut ve İnşaat Sayıları.

Mahalle Adı	Yüzölçüm*		Nüfus		Konut		İnşaat	
	Hektar	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Cumhuriyet Mah.	506,5	25,4	791	9,2	219	6,7	35	13,8
Yeni Mahalle	402	20,2	1181	13,7	372	11,4	148	58,3
İstasyon Mah.	498,6	25,0	1249	14,5	435	13,3	10	3,9
Karalar Mah.	101,4	5,1	979	11,4	408	12,5	5	2,0
Yenikent Mah.	74,6	3,7	1232	14,3	470	14,3	9	3,5
Ulus Mah.	334,9	16,8	863	10,0	274	8,4	19	7,5
Kurtlar Mah.	11,5	0,6	223	2,6	135	4,1	--	
İdris Mah.	13,5	0,7	354	4,1	192	5,9	2	0,8
Karamuklu Mah.	40,6	2,0	1376	16,0	582	17,8	26	10,2
Okçular Mah.	7,6	0,4	376	4,4	189	5,8	--	
Toplam	1991,2	100,0	8624	100,0	3276	100,0	254	100,0

Kaynak: Çerkeş Aile Sağlığı Merkezi Aile Hekimliği Bilgi Sistemi verileri ve Çerkeş Belediyesi Fen İşleri Müdürlüğü verilerinden derlenmiştir.

Çerkeş Belediyesi verilerine göre kasabada, 2010 yılı itibarıyla 3276 konut bulunmaktadır. Nüfus bakımından olduğu gibi konut bakımından da Karamuklu Mahallesi 582 konutla ilk sırada yer almaktadır. Konut sayısının en az olduğu mahalleler yine Kurtlar, İdris ve Okçular'dır.

Tablo 2.49'da görüldüğü üzere, kasabada en fazla inşaat yerleşiminin doğu kesiminde yer alan Yeni Mahalle'de yer almaktadır. Aslında mahallenin çarşı merkezine yakın kısmının kuruluşu oldukça eskidir. Ancak doğuya doğru imara uygun arazilerin bulunması nedeniyle mahalledeki yapılaşma günümüzde doğu yönünde gelişme imkânı bulmuştur. Bununla birlikte mevcut imar planında mahallenin doğusunda yer alan besihaneler sahası organize tarım alanı, besihanelerin doğusunda kalan saha organize sanayi bölgesi olarak planlanmıştır. Buna göre konut alanlarının doğu yönünde daha fazla gelişmeyeceği söylenebilir.

E-80 karayolunun kuzeyinde yer alan Cumhuriyet Mahallesi de inşaatların yoğunlaştığı bir diğer mahalle olarak dikkat çekmektedir. İnşaatı tamamlanan ancak sahiplerine henüz teslim edilmeyen 324 adet TOKİ konutunun da burada bulunduğu dikkate alındığında, adı geçen mahallenin gelecekte de önemli bir konut alanı olacağı söylenebilir. Bununla birlikte kasabanın karayolunun kuzeyine sarkmasıyla, yaya ve araçların geçişleri önemli bir altyapı sorunu haline gelmiştir. TOKİ'lerin teslim edilmesiyle birlikte, nüfusu daha da artacak olan mahallenin güney mahallelerle olan

* Mahallelerin yüzölçümleri Çerkeş Belediyesi Fen İşleri Müdürlüğü İmar Planı'ndan Nedcad 5.0 ortamında ölçülerek hesaplanmıştır.

bağlantısını sağlamak için alt geçitler inşa edilmelidir. Kaldı ki karayolunun gelecekte otoyol olacağı düşünüldüğünde bunun bir zorunluluk olduğu anlaşılmaktadır.

Öte yandan kasabada en az inşaatın eski yerleşim alanlarını oluşturan mahallelerde olduğu görülür. Bu mahallelerde yeni konut yapacak arazilerin sınırlı olması nedeniyle yapılaşma durma aşamasına gelmiştir.

Çerkeş kasabasının yatay gelişimi çoğunlukla verimli tarım alanları aleyhine gerçekleşmiştir. Çerkeş Çayı'nın oluşturduğu verimli Alüviyal toprakların büyük oranda amaç dışı kullanımı söz konusudur. Ancak mevcut imar planında yerleşilmemiş alüviyal sahaların bir kısmının tarımsal niteliği korunacak alan olarak planlanması sevindirici bir durumdur.

Çerkeş kasabasının üzerinde kurulduğu Çerkeş depresyonu Kuzey Anadolu Fay Hattı üzerinde yer almaktadır. Bu nedenle sahanın depremselliği yüksektir. Bunun yanında, meydana gelen depremlerin şiddeti bazı fiziki faktörlere bağlı olarak artabilmektedir.

Bilindiği gibi üzerinde yerleşmeler kurulan alüviyal dolgusunun kaba gereçli, çok boşluklu, iyi çimentolaşmamış ve gevşek zeminli olması; yine vadi tabanlarında taşkın ovalarının kumlu, killi depoları depremin şiddetini arttırmaktadır. Bunun yanında yamaç döküntüleri, taraçalar, kaymaya elverişli Neojen formasyonlarından oluşan zeminler de, depreme karşı son derece dayanıksızdır³¹³.

Kasabanın büyük bir bölümünün gevşek dolgu malzemelerinden oluşan arazi üzerinde yer alması depremlerin tahrip gücünü arttırmaktadır. Bunun için imar planına göre 3 kattan fazlasına izin verilmemektedir. Ancak son yıllarda 4 veya 5 katlı binaların inşa edildiği görülmektedir (Fotoğraf 2.22). Bu bakımdan kasabadaki yapılaşmanın deprem açısından sıkı denetime tabi tutulması, uygun olmayan binalara ruhsat verilmemesi, yapıların siddetli depremlere mukavemet gösterebilecek özellikte inşa edilmesi, olası bir depremde can ve mal kaybının önlenmesi açısından önem arz etmektedir. Ayrıca eski mahallelerde yer alan konutlarda da depreme karşı güçlendirme çalışmaları yapılması, deprem güvenliği açısından alınması gereken önlemlerden biridir (Fotoğraf 2.23).

³¹³ Yaşar Gök, N. Tanfer Altaş, Serhat Zaman, "Aşkale Depremleri ve Etkileri", *Doğu Coğrafya Dergisi*, Sayı: 17, Erzurum 2007, s.166

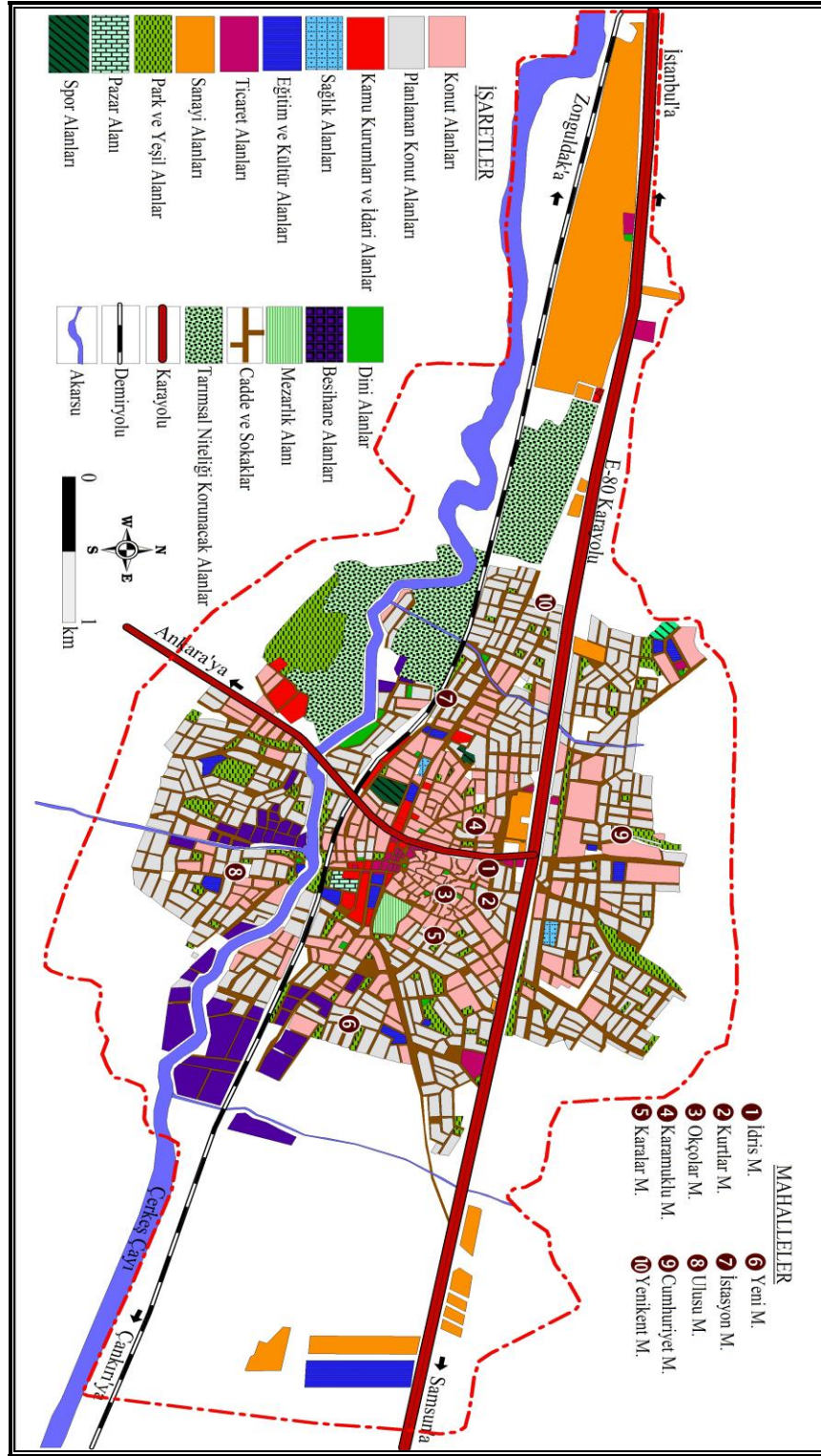
Fotoğraf 2.22. Çerkeş Kasabasında Çok Katlı Modern Konutlardan Bir Görünüm.

Fotoğraf 2.23. Eski Mahallelerdeki İki Katlı Geleneksel Konutlardan Bir Görünüm.

Çerkeş kasabasında halkın önemli bir kısmı geçimini besicilikten sağlamaktadır. Kasabadaki besihaneler güneydeki Ulusu Mahallesi ile doğudaki Yeni Mahalle’de yer almaktadır. Zamanla kasabanın gelişmesiyle bu mahallelerde besihanelerle konutlar iç içe bir hal almıştır (Harita 2.14). Bu durum yerleşmenin kentsel gelişimini ve görünümünü olumsuz etkilemektedir. Ayrıca besihanelerden kaynaklanan çevre kirliliği konut sakinlerini rahatsız etmekte, hatta bazen aileler arasında husumetlere yol

açabilmektedir. Bu nedenle konut alanları içerisinde kalan besihanelerin planlı bir şekilde konut alanlarından uzaklaştırılması gerekmektedir.

Harita 2.14. Çerkeş Kasabasının Fonksiyon Alanları *.

* Çerkeş Belediyesi Fen İşleri Müdürlüğü İmar Planı'ndan yararlanılarak hazırlanmıştır.

B. Sanayi Alanları

Çerkeş'te sanayi alanları E-80 karayolu kenarında gelişim göstermiştir. Kasabadaki sanayi tesisleri Aytaç Et Entegre Tesisleri, Hey Tekstil, Artrak Traktör Fabrikası, Demirkapılar Çerkeş Beton, Öz-Beton, küçük sanayi sitesi, Duymaç Kablo ve Çerkeş Yem Fabrikası'ndan ibarettir.

Çerkeş'in kaderini değiştiren en önemli olay 1995 yılında Aytaç Et Entegre Tesisleri'nin faaliyete geçmesidir. 852.000 m² açık alan, 135.000 m² kapalı alan üzerine kurulmuş olan tesis, ilçedeki en önemli istihdam alanını oluşturmaktadır. Aytaç'ın üretime geçmesiyle beraber ilçe dışına göçler azalmış, bazı illerden ilçeye göçler yaşanmıştır. Tesisin ekonomik girdi sağlamasıyla ticari hayat da canlanmıştır. Aytaç'ın kurulmasından sonra kasaba yatay yönde hızlı bir gelişim sergilemiş, yeni gelişen mahallelerde modern siteler inşa edilmeye başlanmıştır. Çerkeş, daha önce küçük bir tarım kasabası iken Aytaç'ın açılmasıyla sanayi ve akabinde hizmet fonksiyonları gelişmeye başlamıştır.

İlçede Aytaç'ın ardından 2005 yılında Hey Tekstil faaliyete geçmiştir. 36.576 m² açık alan 8900 m² kapalı alan üzerine kurulmuş olan fabrika, 435 kişiye iş olanağı sunmaktadır.

Çerkeş'te sanayi alanları yukarıda da ifade edildiği gibi E-80 karayolu boyunca gelişmiştir. Kasabaya batıdan girişte yer alan Aytaç Et Entegre Tesisleri karayolunun güneyinde yaklaşık 2 km'lik bir kuşak oluşturmaktadır. Karayolunun güneyinde batıdan-doğuya doğru Aytaç'ın ardından aralıklarla Öz-Beton, Hey Tekstil, küçük sanayi sitesi, Norm Tekstil (Hey Tekstil'in baskı bölümü), yeni kurulan Çerkeş Organize Sanayi Bölgesi ve Duymaç Kablo Fabrikası sıralanmaktadır. Karayolunun kuzeyindeki sanayi tesisleri ise batıda Aytaç'ın kuzeyinde yer alan Demirkapılar Hazır Beton ve kasabaya doğudan girişte yer alan Artrak Traktör Fabrikası'dır. Ayrıca traktör fabrikasının hemen doğusunda atıl durumda bir adet mobilya ve bir adet tekstil fabrikası bulunmaktadır. Bunların dışında Çerkeş Yem Fabrikası ilçenin batısında demiryolunun hemen güneyinde yer almaktadır.

Çerkeş, bölgelere göre sektörel teşvikte 4. Bölge konumunda bulunmaktadır. Aynı zamanda teşvik kapsamında kalkınmada öncelikli yöreler arasında Marmara Bölgesi'ne en yakın teşvik sahası durumundadır. Bu durumdan yararlanmak ve yatırım çekmek

isteyen yerel yöneticilerin girişimiyle, yerleşmenin doğu kesiminde 2005 yılında kurulan Çerkeş Organize Sanayi Bölgesinin 2010 yılında da altyapı çalışmaları tamamlanmıştır. Toplam 171 hektarlık alan üzerine kurulmuş olan organize sanayi bölgesinde 91 adet muhtelif büyüklüklerde sanayi parseli, 2 adet sosyal tesis alanı, 1 adet spor alanı, 1 adet arıtma tesis alanı ve ağaçlandırılacak alanlar bulunmaktadır.

Çerkeş'te sanayinin gelişmesi için önemli bir adım olan organize sanayi bölgesi, ilçenin kentsel gelişimi açısından da son derece önemlidir. Çünkü karayolu kenarında gelişigüzel yer alan sanayi tesis binaları, (mobilya ve tekstil fabrikasında olduğu gibi) işletme kapatıldığında birer sanayi çöplüğüne dönüşmektedir. Ayrıca plansız yapılaşmayla bazı sanayi tesislerinin yerleşim alanı içerisinde kalması da olumsuz bir durum arz etmektedir. Bu bağlamda organize sanayi bölgesi sayesinde Çerkeş'te daha planlı bir sanayileşme ve kentleşme sürecinin yaşanacağı söylenebilir.

C. Eğitim Sağlık ve Kültür Alanları

Çerkeş kasabasında 2 ortaöğretim okulu, 4 ilköğretim okulu ile 1 anaokulu, 1 dersane, 1 Halk Eğitim Merkezi ve 1 Sürücü Kursu olmak üzere 10 adet eğitim kurumu bulunmaktadır. Bu kurumların düzenli bir dağılışı gösterdiğinden söz etmek mümkün değildir. Nitekim kasabadaki 10 eğitim kurumundan 7'si ticarethanelerin ve kamu kurumlarının yoğunlaştığı Hükümet Caddesi ve bu caddenin doğusunda yer alan Aynur Bektaş Caddesi üzerinde yer almaktadır. Batıdan doğuya doğru sırasıyla 80. Yıl Cumhuriyet İlköğretim Okulu, Çerkeş Anadolu Lisesi, Çerkeş Anaokulu, Başkent Dersanesi, Halk Eğitim Merkezi ve Namık Kemal İlköğretim Okulu Hükümet Caddesi; 19 Mayıs Çok Programlı Lisesi ise Aynur Bektaş Caddesi üzerinde yer almaktadır. Diğer eğitim kurumlarından Sürücü Kursu, Taşpınar Caddesi üzerinde, Atatürk İlköğretim Okulu sebze ve meyve pazarının doğusunda, Gaziosmanpaşa İlköğretim Okulu ise Cumhuriyet Mahallesi'nde faaliyet göstermektedir. Gaziosmanpaşa İlköğretim Okulu, karayolunun kuzeyinde kurulan Cumhuriyet Mahallesi'nin çarşı merkezindeki diğer okullara uzak olması ve öğrencilerin karayolundan kontrolsüz bir şekilde geçmelerinin doğuracağı sakıncalardan dolayı 2008-2009 Eğitim yılında hizmet vermeye başlamış bir kurumdur. Bununla birlikte söz konusu sakıncalar her gün çarşı merkezindeki Ortaöğretim okullarına giden öğrenciler için devam etmektedir. Bu

nedenle karayolundan yaya ve araçların güvenli geçişi için acilen alt geçit yapılması yerinde olacaktır.

Çerkeş'te yapımına 1995 yılında başlanan Yatılı İlköğretim Bölge Okulu'nun inşaatı halen tamamlanamamıştır. Bununla birlikte aradan geçen 16 yıllık süreç zarfında elektrik tesisatları, su tesisatları, kapı, pencere, kalörifer petekleri gibi yapımı tamamlanan kısımlar ya tahrip olmuş ya da yağmalanmıştır. 2011 yılı itibariyle YİBO'ya ait binalardan sadece lojmanlar kullanılabilir durumdadır. YİBO'da bulunan toplam 32 lojmandan Çerkeş'teki çeşitli eğitim kurumlarında görev yapan öğretmenler yararlanmaktadır. Ancak söz konusu okulun derslik, yemekhane, yatakhane, spor salonu gibi bölümleri atıl durumdadır. Temelinden çatısına milli sermaye ürünü olan okulun çürümeye terk edilmesi olumsuz manzara oluşturmaktadır. Hâlbuki derslik, spor salonu, lojman, yatakhane, yemekhane gibi bölümleriyle bir fakülte ya da yüksekokulu rahatlıkla kaldırabilecek bir tesis durumunda olan YİBO'nun en kısa zamanda kullanılabilir hâle getirilerek hizmete sunulması yöre halkının beklentileri arasında yer almaktadır (Fotoğraf 2.24).

Fotoğraf 2.24. 1995'ten Beri Yapımı Tamamlanamayan Çerkeş Yatılı İlköğretim Bölge Okulu'ndan Görünüm (Fotoğraf: Dr. Murat Erdoğan).

Çerkeş kasabasında 1 Aile Sağlığı Merkezi, 1 Toplum Sağlığı Merkezi ve 1 Devlet Hastanesi bulunmaktadır. Çerkeş Aile Sağlığı Merkezi ayakta tedavi gerektiren

durumlar, aşı, ana çocuk sağlığı gibi hizmetlerin yanı sıra son yıllarda aile hekimliği uygulaması kapsamında rutin olarak ilçe köylerine sağlık hizmeti de götürmektedir. Çerkeş Toplum Sağlığı Merkezi; aile hekimlerine aşılama, ana çocuk sağlığı ve aile planlaması gibi öncelikli hizmet alanlarında, Sağlık Bakanlığı'nın yıllık programına uygun olarak ücretsiz lojistik destekte bulunmakta, aynı zamanda eğitim ve planlama merkezleri olarak hizmet vermektedir. Çerkeş Devlet Hastanesi ise 30 yatak kapasitesi ve 1 aile hekimliği uzmanı, 1 dâhiliye uzmanı, 3 pratisyen ve 2 diş tabibi, 14 sağlık memuru, 4 hemşire, 3 ebe, 7 laborant, 2 anestezi teknikeri, 5 acil tıp teknisyeni, 2 röntgen teknikeri, 1 tıbbi sekreter ve 12 yardımcı hizmetler olmak üzere toplam 57 personelle hizmet vermektedir. Bununla birlikte uzman doktor yetersizliği nedeniyle ilçedeki hastalar çoğunlukla Ankara, Karabük ve Çankırı gibi çevre şehirlere sevk edilmektedir.

Çerkeş'te kültürel faaliyet alanları içerisinde yer alan spor tesisleri, Cumhuriyet Caddesi üzerinde yer alan 1 çim saha, Abide Caddesi üzerinde yer alan 1 halı saha ve 1 kapalı spor salonundan ibarettir. Bununla birlikte Hükümet Caddesi üzerinde, cadde boyunca yaklaşık 70 m uzunluğunda 4 m genişliğinde bir alanda halkın yararlanması için fitness aletleri yer almaktadır (Fotoğraf 2.25). Burası çoğunlukla kadınların istifade ettiği bir spor etkinliği alanı olarak dikkat çekmektedir. Kültürel faaliyet alanlarından bir diğerini oluşturan camiler, nispeten düzenli bir dağılım göstermiştir. Kasabada Yenikent Mahallesi hariç tüm mahallelerde cami bulunmaktadır. Bu camiler içerisinde en önemlisi eski mahallelerin birleştiği meydana bulunan 4. Murad Camii'dir.

Kurtlar Mahallesi Pir-i Sani Caddesi üzerinde yer alan Pir-i Sani Mescidi, ilçedeki dinî kültürel alanlar içerisinde ayrı bir öneme sahiptir. Söz konusu caminin bahçesinde Pir-i Sani Türbesi yer almaktadır. Türbe, 1734 yılında vafat eden Halvetiye Dergâhı şeyhlerinden Hacı Mustafa Efendi (Hacı Mustafa Çerkeşi) için yaptırılmıştır. Hacı Mustafa Çerkeşi, aynı dergâhın şeyhlerinden Şeyh Şaban-ı Veli'den sonra geldiği için ikinci pir manasına gelen Pir-i Sani olarak tanınmıştır. Günümüzde Pir-i Sani Türbesi yakın ve uzak çevreden gelen birçok insan tarafından ziyaret edilen dini-kültürel bir mekân durumundadır.

Fotoğraf 2.25. Hükümet Caddesi Üzerinde Halkın Kullanımına Sunulan Fitness Aletlerinden Görünüm.

D. İş ve Ticaret Alanları

Çerkeş'te iş ve ticaret alanları Hükümet Caddesi, İnönü Caddesi, Eski Belediye Caddesi ve Eski Tuz Pazarı Caddesi üzerinde gelişme göstermiştir. Özellikle Hükümet Caddesi ve onunla birleşen ara caddeler toptan ve parakende gıda satış mağazaları, bankalar, lokantalar, eczaneler, kahvehaneler, kasaplar, ayakkabı dükkânları, manavlar ve kuyumcular gibi iş ve ticaret faaliyet alanlarını oluşturmaktadır. Eski kaynaklarda Bağdat Caddesi olarak geçen Hükümet Caddesi, gerek ticarethaneler gerekse kamu işyerleri açısından Çerkeş'in en önemli caddesi durumundadır (Fotoğraf 2.26).

Kasabada 1944 depreminde yıkılan hanların yerine yapılan belediye dükkânları günümüzde de ticari faaliyetlerin en yoğun olduğu alandır. Dükkânların küçük olması daha çok bakkal türü küçük işletmelerin faaliyet göstermesine neden olmuştur. Bu yüzden bakkaldan kahvehaneye, fırından berbere, tuhafiyeden kırtasiyeye ilçedeki ticarethanelerin çoğu söz konusu dükkânlarda bulunmaktadır (Fotoğraf 2.27). Manav işletmelerinin çoğu ise caddenin güneyinde yer alan hal binasında yoğunlaşmıştır.

Fotoğraf 2.26. Ticari İşyerlerinin Yoğunlaştığı Hükümet Caddesi'nden Bir Görünüm.

Fotoğraf 2.27. Kasabanın Ticaret Merkezi Durumunda Olan Belediye Dükkânlarından Görünüm.

Son yıllarda bakkal türü küçük esnafın yanı sıra süpermarketler de ticaretteki yerini almaya başlamıştır. Süpermarketler de yine çarşı merkezine yakın sahalarda veya Hükümet Caddesi'nin batı kesiminde dağılıp göstermektedir.

Çerkeş'te ticaret faaliyetlerindeki yer seçiminde Hükümet Caddesi öylesine önemli bir mekân halini almıştır ki, tehlikeli olmasına rağmen benizliklerin bile ticari hareketlilikten yararlanmak amacıyla cadde üzerinde faaliyet gösterdikleri görülmektedir. Ancak can ve mal güvenliği açısından cadde üzerindeki benizliklerin biran önce yerleşim yerleri dışarısına çıkarılması gerekmektedir.

Çerkeş'teki ticarethanelerin büyük çoğunluğu Yeni Mahalle'de yer almaktadır. Hükümet Caddesi'nin doğu kesimi, Taşpınar ve İnönü Caddesi gibi ticaretin yoğun olduğu alanlar Yeni Mahalle içerisinde olduğundan kasabadaki özel iş yerlerinin % 35.6'sı Yeni Mahalle'de yer almaktadır. Yeni Mahalle'nin ardından % 23'lük oranla İdris ve % 20.7'lik oranla Karalar mahalleleri gelmektedir (Tablo 2.50). Ticarethanelerin yoğunlaştığı belediye dükkânlarının batı kesiminin İdris Mahallesi, doğu kesiminin ise Karalar Mahallesi içerisinde yer alması bu durum üzerinde belirleyici olmuştur.

Tablo 2.50. Çerkeş Kasabasındaki Özel ve Kamu İşyeri Sayıları.

Mahalle Adı	Özel İşyeri		Kamu İşyeri		Toplam İşyeri	
	Sayı	%'si	Sayı	%'si	Sayı	%'si
Cumhuriyet Mah.	21	5,0	4	4,0	25	4,8
Yeni Mahalle	150	35,6	36	35,6	186	35,6
İstasyon Mah.	27	6,4	35	34,7	62	11,9
Karalar Mah.	87	20,7	--	--	--	0,0
Yenikent Mah.	2	0,5	5	5,0	7	1,3
Ulus Mah.	2	0,5	13	12,9	15	2,9
Kurtlar Mah.	9	2,1	4	4,0	13	2,5
İdris Mah.	97	23,0	1	1,0	98	18,8
Karamuklu Mah.	21	5,0	3	3,0	24	4,6
Okçular Mah.	5	1,2	--	--	--	0,0
Mahalleler Toplam	421	100,0	101	100,0	522	100,0

Kaynak: Çerkeş Belediyesi Fen İşleri Müdürlüğü (2010).

Tablo 2.51'de görüldüğü üzere kasabada 381 ticari işletme bulunmaktadır. Bunlar içerisinde taksi, minibüs, otobüs ve kamyon işletmeciliğinden oluşan ulaşım (69) ilk sırada yer alırken, daha sonra bakkal (30), manav (26), kahvehane (23), oto tamirhanesi (23), nakliye (22), berber (13), benzin istasyonu (10), tuhafiyeye (9) ve lokanta (7) gelmektedir. Çerkeş'te ekonomik canlanmaya bağlı olarak hizmet kollarının sayısında artışın yanı sıra yeni hizmet alanlarının da ortaya çıkması, ticari işletme sayısında artışta beraberinde getirmiştir. Ancak Ankara ve Karabük gibi şehirlerin ticari hinterlandında yer alan kasabada, halkın bir kısmı bazı ürünlerin alış-verişi için söz konusu şehirleri

tercih etmektedir. Bu nedenle Çerkeş'te giyim, ayakkabı, kırtasiye, beyaz eşya, züccaciye gibi ticari işyerlerinin sayısının düşük kaldığı gözlenmektedir (Tablo 2.13).

Tablo 2.51. Çerkeş Kasabasında Ticari İşyeri Sayıları.

İşyerinin Adı	Sayısı	İşyerinin Adı	Sayısı	İşyerinin Adı	Sayısı
Bakkal	30	Kasap	3	Av Bayii	3
Kahvehane	23	Hıdavatçı	2	Derici	2
Fırın	7	Züccaciye	2	Oto Yedek Parça	3
Manav	26	Terzi	4	Nalburiye	2
Oto Tamircisi	23	Aygaz Bayii	2	Market	3
Berber	13	Nakliyecisi	22	Pastacı	2
Lokantacı	7	Marangoz	7	Un ve Yem Satıcısı	4
Tekel Bayii	4	Tuhafiye	9	Demirci	3
Kömür Satıcısı	2	Ulaşım	69	Fotoğrafçı	2
Ayakkabı Satıcısı	2	Kırtasiye	3	Seyyar Pazarcı	5
Canlı Hayvan Ticareti	5	Manifaturacı	2	Beyaz Eşya	2
İnşaat Malzemesi Satıcısı	5	Harfiyatçı	2	Konfeksiyon	3
Elektrik Malzemesi Satıcısı	2	Otel İşletmeciliği	2	Benzin İstasyonu	9
Elektrikli Ev Aletleri Satıcısı	3	Eczane	4	Değirmen	2
Muhasebe Bürosu	2	Site Yönetimi	2	Veteriner	3
Elektronik Aletler Tam. ve Sat.	3	Diğer	40	Toplam	381

Kaynak: Çerkeş Esnaf ve Sanatkarlar Odası Başkanlığı (2010).

Çerkeş'te Çarşamba günleri haftalık pazar kurulmaktadır. Sebze pazarı İnönü Caddesi'nin doğusundaki pazar alanında kurulurken, giyim, zirai aletler, nalburiye, züccaciye, temizlik ürünleri, mutfak eşyaları gibi maddelerin yer aldığı tablalar İnönü Caddesi, Taşpınar Caddesi, Atatürk Bulvarı ve Doğdu Sokak üzerinde kurulmaktadır. Çevre köylerden gelenlerin de katkısıyla Çarşamba günleri kasabada ticarete ve alış-verişte hareketlilik ve yoğunluk artmaktadır. Köylerden gelenler daha çok peynir, tereyağı, yoğurt, süt gibi hayvansal ürünleri pazarlamaktadır. Sebze ve meyve pazarındaki pazarcıların büyük çoğunluğu Çerkeşlilerden (çoğunlukla Çalciören köyünden) oluşurken bir kısmı da Eskipazar'dan gelmektedir. Buna karşın, giyim, zirai aletler, nalburiye züccaciye, temizlik ürünleri, mutfak eşyası gibi maddeleri satan pazarcıların büyük çoğunluğu Karabük, Ankara ve Bolu gibi çevre illerden gelenlerden oluşmaktadır.

Çerkeş'te Çarşamba günleri ticaretin yoğun olduğu bir diğer mekân da sebze ve meyve pazarının güneyinde kurulan hayvan pazarıdır. Çerkeş hayvan pazarının etki sahası Orta, Çubuk, Gerede, Karabük, Eskipazar, Atkaracalar, Kurşunlu gibi çevre yerleşmeleri içerisine almaktadır. Yayla sezonu dışında kalan dönemde pazara yaklaşık

500-600 hayvan gelmekte ve bu hayvanların çoğu söz konusu yerleşim yerlerinden gelenler tarafından satın alınmaktadır.

Aynı zamanda bir idari yönetim merkezi olan Çerkeş kasabasında; Orman İşletme Müdürlüğü (bünyesinde Kurtçimeni, İsmetpaşa, Çatak ve Çerkeş Orman İşletme Şeflikleri bulunmaktadır), İlçe Tarım Müdürlüğü, Milli Eğitim, Nüfus, PTT, Tapu ve Kadastro, Mal Müdürlüğü, Emniyet, Bölge Trafik, Adliye, Jandarma, Müftülük, Devlet Hastanesi, Sağlık Ocağı, Bankalar gibi kamu hizmet birimleri bulunmaktadır. Ticari işletmelerin çoğunda olduğu gibi kamu kurumlarının büyük çoğunluğu da Hükümet Caddesi üzerinde yer almaktadır. Belediye, Hükümet Konağı*, Ziraat Bankası, Halk Bankası, PTT, Jandarma, Emniyet, Tapu ve Kadastro, Halk Eğitim Müdürlüğü, Orman İşletmesi, Sağlık Ocağı, Meteoroloji, Bölge Trafik gibi kamu kurumları söz konusu cadde üzerinde yer almaktadır.

Çerkeş kasabasında kamu kurumlarında 710 kişi çalışmaktadır. Çalışan nüfusun dağılımı incelendiğinde, Milli Eğitim Müdürlüğü (153 kişi), Belediye (124 kişi), Müftülük (105 kişi), Sağlık Grup Başkanlığı (85 kişi) kurumları istihdamın en yoğun olduğu yerlerdir. Söz konusu kurumlar toplam kamu çalışanları içerisinde % 65.8 gibi yüksek bir orana sahiptir (Tablo 2.52).

Tablo 2.52. Çerkeş'te Kamu Kurumlarında Çalışanların Kurumlara Göre Dağılımı (2010).

Kurum Adı	Çalışan Sayısı	%'si	Kurum Adı	Çalışan Sayısı	%'si
Belediye	124	17.5	Sağlık Personeli	85	12.0
Müftülük	105	14.8	İlçe Emniyet Müdürlüğü	22	3.1
Orman İşletmesi	39	5.5	Bölge Trafik Müdürlüğü	22	3.1
Jandarma Komutanlığı	11	1.5	İlçe Tarım Müdürlüğü	14	1.9
Özel İdare Müdürlüğü	3	0.4	Adliye	13	1.8
Kadastro Müdürlüğü	16	2.3	Kapalı Cezaevi	6	0.8
Meteoroloji Müdürlüğü	4	0.6	Seçim Kurulu	2	0.3
Nüfus Müdürlüğü	8	1.1	Kaymakamlık	4	0.6
Mal Müdürlüğü	15	2.1	Halk Kütüphanesi	3	0.4
Milli Eğitim Müdürlüğü	153	21.5	Halk Eğitim Müdürlüğü	2	0.3
Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma	5	0.7	DDY İstasyon Şefliği	3	0.4
Ziraat Bankası	8	1.1	Halk Bankası	6	0.8
PTT	6	0.8	Diğer	29	4.2
Gençlik Spor İlçe Müdürlüğü	2	0.3	Toplam	710	100.0

Kaynak: Çerkeş Mal Müdürlüğü verileri ve yerinde yapılan gözlemlerden derlenmiştir.

* Eski Hükümet Konağı'nın yerine yeni Hükümet konağı yapıldığından Kaymakamlık, Adliye, Nüfus, Mal Müdürlüğü gibi kamu daireleri geçici olarak çeşitli yerlerde hizmet vermektedir. Hükümet konağının yapımının 2011 yılsonunda tamamlanması planlanmaktadır.

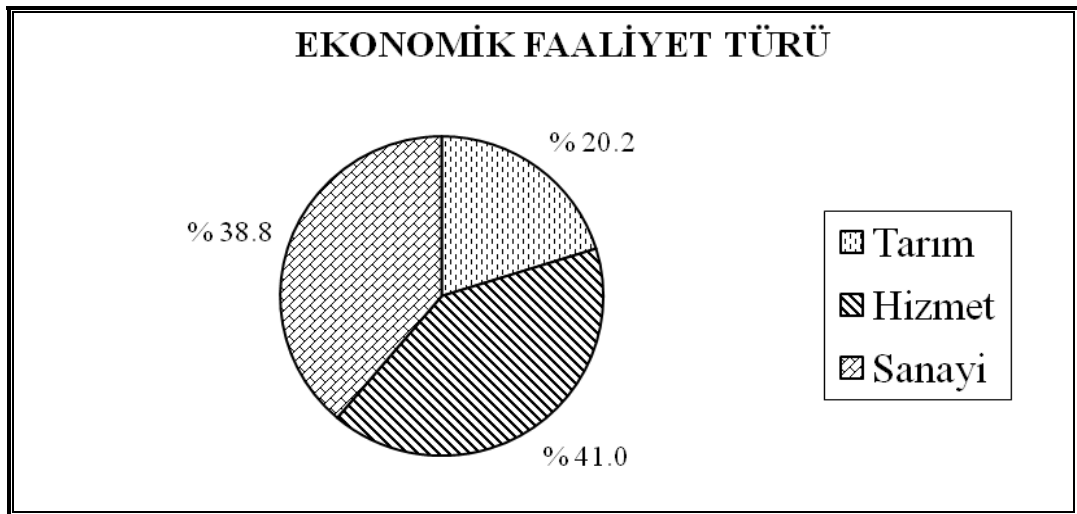
Kasabada yer alan kamu kurumlarının çoğunun fonksiyonel etki sahası ilçe idari alanı ile sınırlanmaktayken, Orman İşletme Müdürlüğü (İsmetpaşa Orman İşletme Şefliği) ve Bölge Trafik Müdürlüğü'nün etki sahası ilçe sınırlarının dışına taşmaktadır.

Çerkeş kasabası 1878 yılından beri belediye örgütlü bir yerleşmedir. Bununla birlikte Çerkeş'te kentsel fonksiyonlar ancak 1990'lı yıllardan sonra gelişmeye başlamıştır. Uzunca yıllar küçük bir tarım kasabası olma özelliğini sürdürmüş olan Çerkeş, 1995 yılında Aytaç Et Entegre Tesisleri ardından 2005 yılında Hey Tekstil'in kurulmasıyla sanayi ve hizmetler sektörlerinde gelişmelere sahne olmuştur. Nitekim tablo 2.15'te de görüldüğü gibi 2010 yılı itibariyle kasabada aktif nüfusun % 80'e yakınının tarım dışı sektörlerde istihdam edilmesi bu durumu doğrular niteliktedir. Başka bir ifadeyle geçmişte küçük bir tarım kasabası olan Çerkeş, sanayi ve hizmetlerde yakın yıllarda meydana gelen gelişmelere bağlı olarak günümüzde tipik bir *hizmet-endüstri kasabası* halini almıştır. Çerkeş'te aktif nüfusun (3057 kişi), % 20.2'si tarım (620 kişi), % 41.0'ı hizmetler (1252), % 38.8'i sanayi (1185) sektöründe istihdam edilmektedir (Tablo 2.53 ve Şekil 2.19).

Tablo 2.53. Çerkeş Kasabasında Faal Nüfusun Sektörel Dağılımı.

Ekonomik Faaliyet Türü	Çalışan Sayısı	%'si
Tarım	620	20,2
Hizmet	1252	41,0
Sanayi	1185	38,8
Toplam	3057	100,0

Kaynak: Kurumlardan alınan bilgiler ve 2010 yazında sahada yapılan anket ve mülakat sonuçlarından derlenmiştir.

Şekil 2.19. Çerkeş Kasabasında Faal Nüfusun Sektörel Dağılımı.

Çerkeş'te çalışan nüfusun sektörel dağılımında ülkemizde idari görev üstlenmiş birçok yerleşmede olduğu gibi hizmetler sektörü ilk sırada yer almaktadır. Nitekim ülkemizde il ve ilçe merkezlerinin çoğunda şehirleşme sürecinde tarımsal yapıdan hizmete geçişin izlerine rastlanmaktadır³¹⁴. Ancak Çerkeş'te hizmetler sektöründe asıl sıçramaya kasabada açılan Aytaç Et Entegre Tesisleri ve Hey Tekstil'in daha genel bir ifadeyle gelişen sanayinin neden olduğu söylenebilir. Yaklaşık 1100 kişinin çalıştığı bu tesislerin, beraberinde artan nüfusun ihtiyaçlarını karşılayacak hizmet kollarının da gelişmesine yol açtığı söylenebilir.

Öte yandan kasabada sanayi sektöründe istihdam edilenlerin hizmetler sektörüne yakın bir orana sahip olduğu görülür. Kuşkusuz bunda Çerkeş'in gelişmesinde lokomotif görevi gören Aytaç'ın büyük etkisi olmuştur. Aytaç'ın ardından Hey Tekstil, Artrak Traktör Fabrikası gibi sanayi tesisleri yer seçiminde kasabayı tercih etmişlerdir. Söz konusu tesisler Çerkeş'in aynı zamanda bir sanayi kasabası özelliği kazanmasını sağlamıştır.

Hizmetler ve sanayi sektöründeki gelişmelere bağlı olarak Çerkeş'te tarım sektörünün oranı giderek azalmaktadır. Bununla birlikte kasabada hatırı sayılır sayıda tarımsal nüfus bulunmaktadır. Çerkeş'te ekip biçme, ekip dikme, hayvancılık ve arıcılık gibi faaliyetlerle uğraşan nüfus 620 kişiyle toplam çalışan nüfusun % 20.2'lik kesimini oluşturmaktadır. Ancak ekonomiye katkı sağlaması ve işsizliği azaltması açısından önemli olan tarım ve hayvancılık faaliyetleri (primer faaliyetler) kasabaların şehirleşme sürecini olumsuz etkileyen faktörlerden biri olarak paradoks bir durum oluşturmaktadır.

Kasabada yerleşim alanı dışında kalan sahalarda daha ziyade tahıl ve yem bitkileri tarımı yapılmaktadır. Ancak ekip biçmeye dayalı tarımsal faaliyetler daha çok kasabada yaygın olan besiciliği destekleyici mahiyettedir. Nitekim toplam 7.265 dönüm tarla arazisinin 3.050 dönümünde buğday ve arpa tarımı yapılırken 2.641 dönümünde fiğ, yonca, korunga gibi yem bitkilerinin ekimi yapılmaktadır.

Diğer taraftan ilçedeki toplam 17.000 büyükbaş hayvanın 3.764'ünün (yaklaşık % 22'sinin) kasabada bulunması da besiciliğin önemini ortaya koymaktadır. Kasabada

³¹⁴ Murat Özgür, "İl ve İlçe Merkezlerimizin, Faal Nüfusun Ekonomik Faaliyet Kollarına Dağılımı Bakımından Sınıflandırılması", *Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Sayı:5, Ankara 1996, s. 70.

besiciliği teşvik eden en önemli unsur Aytaç Et Entegre tesisleri'nin varlığıdır. Söz konusu tesis, et ve et mamüllerinde işleyeceği hammaddeyi öncelikli olarak yakın çevreden temin etme yolunu seçmiştir. Kuşkusuz bu durum yöre halkının bir kısmını besi hayvancılığına yöneltmiştir. Ayrıca kasabanın Ankara gibi önemli bir pazar alanına yakın olması da pazarlama konusunda avantajlar sağlamaktadır. Bunların yanı sıra köylerden kasabaya göçen ailelerden bazılarının köy yaşam tarzını kasabada da devam ettirmeleri kasabada hayvancılık faaliyetlerinin sürdürülmesinde belirleyici olmuştur.

Çerkeş'te Aytaç'ın teşvikiyle gelişen bir diğer faaliyet de kümes hayvancılığıdır. Şahıslar tarafından kurulan tavuk çiftlikleri Aytaç beyaz et bölümü için fason çalışan tesisler durumundadır. Çiftliklerin ihtiyacı olan civciv ve yem Aytaç firması tarafından kendilerine verilir. 45 gün süreyle civcivleri besleyen çiftlikler, Aytaç'a yetiştirdikleri tavukları kilo ile geri satar. Firma civciv ve yem bedelini düşükten sonra geriye kalan ücreti yetiştirme bedeli olarak çiftlik sahibine verir.

Kasabada en önemli gelir kaynaklarından birini de arıcılık faaliyetleri oluşturmaktadır. Kasabada yıllık yaklaşık 85 Ton'un üstünde bal üretimi yapılmakta, üretilen balın ise büyük bir kısmı Ankara, Karabük, Bartın gibi illerde alıcı bulmaktadır.

Bu tarımsal özelliklerden yola çıkarak, kasabanın tarım fonksiyonunda diğer sektörlerdeki gelişmeye bağlı olarak her ne kadar oransal bir azalma söz konusu ise de tarımsal üretimde bir düşmeden söz edilemez. Hatta bu durumun yakın gelecek için de geçerli olacağı söylenebilir. Çünkü kasabadaki tarımsal üretimin önemli bir kısmının sanayiye hammadde sağlamaya dayalı olarak gerçekleştiği görülmektedir.

Sonuç olarak *orta büyüklükte bir hizmet-sanayi kasabası* olan Çerkeş'in yukarıda anlatılanlar doğrultusunda şehirleşme sürecine girmiş bir kasaba özelliği gösterdiği söylenebilir. Nüfusu 10.000 eşiğine yaklaşan kasabanın bu eşiği yakın zamanda geçeceği öngörülmektedir. Ancak şehir nüfus eşiği olarak kabul edilen 20.000 eşiğine kısa vadede ulaşması zor görünmektedir.

Bulunduğu konum itibarıyla karayolu ve demiryolu gibi ulaşım kolaylıkları, İstanbul ve Ankara gibi büyük şehirlere yakınlığı, bunlara ek olarak 4. dereceden kalkınmada öncelikli bölgelerden birinde yer alması gibi nedenlerle kasabanın önümüzdeki yıllarda gelişim sürecine devam edeceği söylenebilir. Teşvikin sağlamış olduğu avantajla yeni sanayi tesislerinin ilgisini çekmeye başlayan Çerkeş'in gelecekte

İstanbul ve Kocaeli gibi büyük şehirlerin hinterlandı içerisinde yer alan küçük bir sanayi şehri olma yolunda ilerleyeceği öngörülebilir.

2.2.5. Dönemlik Yerleşmeler

Araştırma sahasında sürekli yerleşmelerin yanı sıra dönemlik yerleşmeler de bulunmaktadır. Sahadaki dönemlik yerleşmelerin tamamını yayla yerleşmeleri oluşturmaktadır. 2010 Ağustos ayı itibariyle sahada 13 adet yayla yerleşmesinin olduğu tespit edilmiştir.

Çerkeş ilçesinin ekonomisi, büyük ölçüde tarım ve hayvancılığa dayanmaktadır. İlçedeki hayvancılık faaliyetleri ahır ve mera hayvancılığı şeklinde sürdürülmektedir. Ahır hayvancılığı daha çok ilçe merkezindeki besihanelerde, mera hayvancılığı ise köylerde yaygındır. İlçedeki köylerin bir kısmında hayvancılık faaliyetleri, yaz mevsimi süresince geleneksel yaylacılık şeklinde sürdürülmektedir.

Yayla, fiziki coğrafya terimi olarak akarsular tarafından derin bir şekilde yarılmış yüksek veya yüksekçe düzlüklere denir.³¹⁵ Beşeri coğrafya terimi olarak ise eski Türkçe’de yaz mevsimi anlamına gelen “yay” kökü ile hayvanları açıkta ve dağınık olarak otlatmak manasına gelen “yaymak” mastarından türemiştir.³¹⁶ Emiroğlu’na göre yaylalar, yaz mevsiminde hayvanların otlatıldığı ve bunun yanı sıra sıcak aylarda serinlemek için çıkılan geçici yerleşme sahalarıdır.³¹⁷

Devamlı yerleşmelerin ekonomik yönden tamamlayıcısı olan yayla yerleşmeleri, yüzyıllardır Anadolu insanının hayatında önemli bir yere sahiptir. Bu geçici (dönemlik) yerleşmelerin ortaya çıkışında temel etken kırsal yerleşmelere ek bir geçim sahası olmasıdır. Bununla beraber relief şartlarının da yaylaların ortaya çıkması açısından önemli olduğu söylenebilir.³¹⁸ Yer şekillerinin farklılığı, yükselti, zengin doğal bitki örtüsü yaylacılık faaliyetlerine uygun bir zemin hazırlamıştır. Nitekim Anadolu’nun orman örtüsünün üzerinde kalan kesimleri zengin otlaklara bağlı olarak elverişli bir hayvancılık sahası oluşturmaktadır. Zaten yaylacılık faaliyetlerinin ortaya çıkışında

³¹⁵ Reşat İzbirak, *Coğrafya Terimleri Sözlüğü*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Öğretmen Kitapları Dizisi, No:157, İstanbul 1992, s. 339.

³¹⁶ Cemal Arif Alagöz, “Türkiye’de Yaylacılık Araştırmaları”, *Ankara Üniversitesi, Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Sayı:2, Ankara 1993, s. 1.

³¹⁷ Mecdi Emiroğlu, *Bolu’da Yaylalar ve Yaylacılık*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları No:272, Ankara 1977, s. 16-18.

³¹⁸ Emiroğlu, *Bolu’da Yaylalar ve Yaylacılık*, s. 10.

alçak alanlardaki otlakların yazın kuruması, buraların zirai faaliyetler ve iskâna ayrılması gibi faktörler etkili olmuştur.³¹⁹ Ülkemizin bazı bölgelerinde hayvancılık ekonomisine ek olarak ekip biçme faaliyetlerinin yapıldığı yayla yerleşmelerine de rastlamak mümkündür.³²⁰ Bununla beraber son yıllarda başta ülkemizin güneyindeki yaylalar olmak üzere yazın dinlenmek ve serinlemek amacıyla bu sahalar birer rekreasyonel faaliyet sahası olarak kullanılmaya başlanmıştır.³²¹

Geçmiş yıllarda daha yoğun bir şekilde kullanılan yayla alanları ülkemiz genelinde olduğu gibi kırsal kesimden şehirlere olan göçlere bağlı olarak önemini kaybetmektedir. Bu nedenle yaylalara çıkan nüfusun azalmasına bağlı olarak çıkarılan hayvan sayısında da düşüş olmaktadır.³²² Şüphesiz bu durum ülke genelinde son dönemlerde yaşanan hızlı bir sosyal ve kültürel değişimin sonucu olarak görülmelidir. Nitekim ülke, toplumsal açıdan giderek gelenekselliğini yitiren bir geçiş toplumu özelliğini göstermekte, sosyal, kültürel ve ekonomik yapıda hızlı değişimler yaşanmaktadır.³²³ Diğer taraftan yaylalardan ekonomik kazanç sağlayan ve hemen tamamıyla kırsal yerleşmelerden bu faaliyete katılan nüfusa zaman içinde yaylalarda para ve zaman harcamaya giden ve çoğunlukla kent karakterli, toprağa bağlı olmayan işlerde çalışan bir nüfus kitlesi de katılmıştır. Bu süreç ülkemizde rekreasyonel kullanıma yönelik yaylaların ve yaylacılık faaliyetlerin ortaya çıkmasına yol açmıştır.³²⁴ Büyük şehirlere yakın olan ve oldukça fazla göç veren araştırma sahasında da bu tür bir fonksiyonel değişim sürecine giren bazı yaylaların gelecekte önemli birer rekreatif faaliyet sahası olacağı anlaşılmaktadır.

Yaylacılık, köylerde yaşayan ailelerin, köylerinden farklı yerdeki geçim sahasından faydalanma isteğinden doğmuştur.³²⁵ Çalışma sahasında tarım alanlarının sınırlı olması ve var olan tarım topraklarının çok az bir kısmının sulanabilmesi

³¹⁹ Necdet Tunçdilek, *Türkiye İskan Coğrafyası*, İstanbul Üniv. Ed. Fak. Yay.1283, Coğrafya Enst. Yay. 49, İstanbul 1967, s. 140-141.

³²⁰ Hayati Doğanay, *Türkiye Beşeri Coğrafyası*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları:2982, Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi:877, Eğitim Dizisi:10, İstanbul 1997, s. 277.

³²¹ Halil Koca, *Rekreasyonel Amaçlı Bir Yayla Yerleşmesi: Gözne*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 1989, s. 69.

³²² Vedat Karadeniz, Samet Altınbilek, Şaban Çelikoğlu, Mehmet Rızvanoğlu, “Çerkeş İlçesinde Yaylalar ve Yaylacılık Faaliyetleri”, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 1, Erzincan 2009, s. 23.

³²³ Mehmet Zaman, *Doğu Karadeniz Kıyı Dağları'nda Yaylalar ve Yaylacılık*, Atatürk Üniv. Yay. No:960, Fen Ed. Fak. Yay. No:105, Araştırmalar Serisi No:75, Erzurum 2007, s. 219-220.

³²⁴ Serhat Zaman, *Fonksiyonel Değişim Sürecinde Antalya Beydağları Yaylaları*, Atatürk Üniv. Yay. No:967, Kazım Karabekir Eğitim Fak. Yay. No: 125, Araştırmalar Serisi No:50, Erzurum 2007, s. 202-203.

³²⁵ Saliha Koday, “Olur'da (Erzurum) Geçici Yerleşme Şekilleri”, *Doğu Coğrafya Dergisi*, Sayı:1, Erzurum 1995, s. 303.

hayvancılık faaliyetlerinin önem kazanmasına neden olmuştur. Anadolu'nun birçok yöresinde olduğu gibi Çerkeş ilçesinde de yaylacılık faaliyetlerinin ortaya çıkmasında tarım arazilerinin köylünün ihtiyacını karşılayamaması ve buna ek olarak ikinci bir geçim sahasına ihtiyaç duyulması etkili olmuştur. Bu nedenle sahada köylere yakın olan, ormanın nispeten seyrekleştiği ya da ortadan kaldırıldığı alanlarda yaylacılık faaliyetleri gelişmiştir.

1/25.000 ve 100.000 ölçekli topoğrafya haritalarına göre araştırma sahasında 25 yayla yerleşmesi bulunmaktadır. Ancak 2010 Temmuz ayında yürütülen arazi çalışmaları neticesinde sahada 13 faal yayla yerleşmesi olduğu tespit edilmiştir. Son yıllarda köylerdeki nüfusun şehirlere yaşanan göçler neticesinde hızla azalması kırsal ekonominin de gerilemesine yol açmıştır. Köylerde nüfusun azalması, kalanların ise önemli bir kısmının emeklilerden oluşması, ekili-dikili alanların ve hayvan sayılarının azalmasına yol açmıştır. Bu nedenle sahadaki bazı köyler yaylacılığı tamamen terk etmiştir. Bunun yanı sıra bir yayla yerleşmesi (Aliözü yaylası) de Aliözü ve Yeşilöz köyleri arasındaki anlaşmazlık nedeniyle mahkeme kararıyla terk edilmiştir.

Araştırma sahasındaki yaylalar, Köroğlu Dağları'nın doğu uzantılarına karşılık gelen Çitdağ, Karagürgen Dağı, Velikoca Dağı (1879 m), Çiçekliyayla Dağı, Düvenlik Dağı, Horozdede Dağı, Kayabaşı Dağı (1928 m) ve Işık Dağı (2034 m)'ndan oluşan dağlık sahanın 1400-1800 m kuşağındaki vadi yamaçları ya da aşınım düzlüklerinde yer almaktadır. Orman sahası içerisinde kalan bu kuşakta orman alanlarının ortadan kaldırılmasıyla oluşmuş otlak alanları, yaylacılık faaliyetleri açısından oldukça zengin bir potansiyel oluşturmaktadır (Fotoğraf 2.28). Bu yüzden ilçedeki yayla yerleşmelerinin ilçenin güneyindeki dağlık sahada yoğunlaştığı görülmektedir.

Araştırma sahasındaki yayla yerleşmeleri ile sürekli yerleşmeler arasında çok fazla yükselti farkı olmamakla birlikte, yaylacılık dikey ritmik hareket şeklinde meydana gelmektedir. Nitekim sahadaki yayla yerleşmeleri (Hacılar yaylası hariç), yaylaya çıkılan köylerden daha yüksekte yer almaktadır. En yüksek sahada yer alan Bildircin yaylası (1680 m) ile Türbaşı köyü (1176 m) arasında 504 m yükselti farkı varken, Saraycık köyü (1361) ile Saraycık yaylası (1450) arasında bu fark sadece 123 m'dir. Ancak Hacılar köyünden 50 m daha alçakta yer alan Hacılar yaylası, bu anlamda bir istisnadır.

Fotoğraf 2.28. Orman Sahası İçerisinde Yer Alan Yeşilören Yaylasından Görünüm.

Bununla birlikte bazı yaylalar sürekli yerleşme katında yer almaktadır. Örneğin, Çalcıören (1480 m) ve Çakmak (1453 m) köyleri ile Bozcaarmut (1520 m) ve Cedime (1523 m) mahalleleri; Yortan (1430 m) ve Saraycık (1450 m) yaylalarından daha yüksek sahalarda yer almaktadır.

Yaylacılık faaliyetlerine katılan köyler ile yayla alanları arasındaki mesafe genellikle kısadır. Yaylalarla köyler arasındaki mesafe 10 km'yi geçmemektedir. Bu durum yaylacılık bölgelerinin köye yakın ormanlık sahanın ortadan kaldırılmasıyla elde edilmesinden kaynaklanmaktadır. Bununla birlikte Bildircin Yaylası ile Tübaşı köyü arasındaki mesafe (15 km) ve Yortan yaylası ile Kiremitçi köyü arasındaki mesafe (12 km) nispeten fazladır.

Araştırma sahasındaki yaylalardan bazıları kullanan köylerin değil, başka köylerin idari sınırları içerisinde yer almaktadır. Örneğin Saraycık köyünün idari sınırları içerisinde yer alan Yortan yaylası Kiremitçi köyü, Dikenli köyü idari alanı içerisinde yer alan Bayındır yaylası Bayındır köyü, Kızaç köyünün idari alanı içerisinde yer alan Bildircin yaylası Tübaşı ve Dağçukurören köyleri tarafından kullanılmaktadır. Bildircin yaylasında istisnai bir uygulama ile kadastro çalışmaları esnasında yayladaki yerleşme sahaları Tübaşı ve Dağçukurören köylerine tescillenmiştir. Hatta Bildircin yayladaki Tübaşı ve Dağçukurören köylerine ait yerleşmeler birer mahalle statüsündedirler.

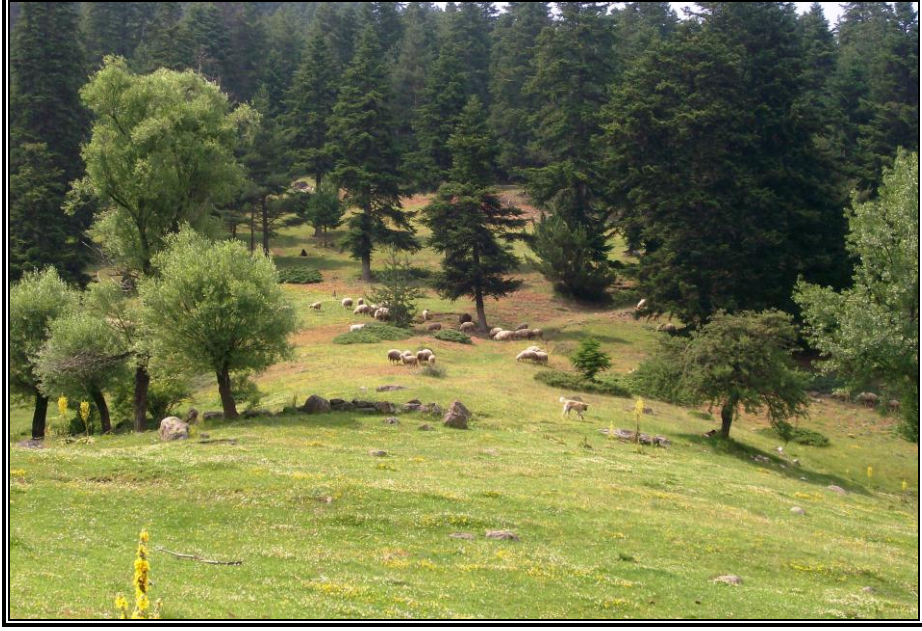
Çok eski bir geçmişe sahip olan Çerkeş İlçesi Yaylaları'na çıkış ve inişlerde ulaşım güçlüğünün olduğu dönemlerde, yaylaya çıkan aileler eşyalarını at, eşek ve katır gibi hayvanlara yükleyerek çıkarıyorlardı. Büyükbaş hayvanlar 60-70 baş, küçükbaş hayvanlar ise 300-400 hayvandan oluşan sürüler şeklinde yaylaya otlatılarak çıkarılırdı. Bölgede 1980'li yıllardan sonra ulaşım koşulları ve ulaşım araçlarında meydana gelen büyük gelişmeler, yayla alanlarına daha kısa sürede çıkma imkânı sağlamıştır. Günümüzde açılan yayla yolları sayesinde traktör, kamyon ve özel otolarla yaylalara kısa sürede ulaşılabilir. Hatta bugün bazı yaylalara günlük gidiş-gelişler bile yapılmaktadır. Bununla birlikte yayla mesafelerinin fazla uzak olmaması nedeniyle hayvan sürüleri günümüzde de salma usulüyle, buzağular ise kamyon kasalarında yaylaya çıkarılmaktadır.

Sahada devamlı yerleşmeler ile yaylalar kuşağı arasında yükselti farkı fazla olmadığı için, yaylaya çıkışlar bir defada gerçekleşmektedir. Karların erimeye başladığı mart-nisan aylarında hayvanlar köy çevresindeki otlak alanlarında otlatılmaktadır. Özellikle tarla ürünlerinin ekimi yapıldıktan sonra buralardan hayvanları uzak tutma isteği, nisan sonu ya da mayıs başlarında hayvanların yayla alanlarına çıkarılmasını adeta bir zorunluluk haline getirmektedir. Diğer taraftan üst zondaki karların erimesi ile yeşeren otlak alanları, hayvancılık faaliyetleri için ideal bir ortam teşkil etmektedir.

Yayla alanlarında hayvanların otlatılmasında farklı uygulamalar göze çarpar. Örneğin Yeşilören yaylasında hayvanlar “gezik” usulüne (hayvanların sırayla otlatılması) göre otlatılmaktadır. Hayvan sayısının 20'den az olması durumunda iki aile bir gün ortak otlatılmaktadır. Bayındır, Bildircin, Dikenli ve Yortan yaylalarında sürü çobanlara katılmaktadır. Son yıllarda hayvan sayısı azalan yöre halkı, 3-4 kişi bir araya gelip çoban tutarak sürülerini çobana götürmektedir. Diğer yaylalarda ise sürüler sahipleri tarafından otlatılmaktadır.

Araştırma sahasında yaylaya çıkan küçükbaş hayvan sayısı hızla azalmaktadır. Nitekim 2010 Temmuz ayında yapılan arazi gözlemleri sırasında sadece Saraycık yaylasına 300 koyun çıkarıldığı tespit edilmiştir (Fotoğraf 2.29). Yaylada küçükbaş hayvan sürüleri sabah güneş doğmadan otlaklara salınmakta ve öğlene doğru sağım işleri için ağıllara getirilmektedir. Sağım işi iki aşamada gerçekleşmektedir. Sağılan hayvan, bütün hayvanlar sağıldıktan sonra tekrar sağılmaktadır. Hayvanlar sağıldıktan

sonra kapalı kısımda bulunan kuzular emzirilmek için ağıla bırakılmaktadır. Daha sonra öğlen sıcağını ağıllardaki gölgelik altında geçiren bu hayvanlar, tekrar otlak alanlarına götürülerek akşam geç saatlere kadar buralarda otlatılmaktadır.

Fotoğraf 2.29. Saraycık Yaylasındaki Küçükbaş Hayvan Sürüsünden Bir Görünüm.

Yaylalarda büyükbaş hayvanların sağım işi gün doğmadan yapılmakta ve bazı yaylalarda 2-3 çoban tarafından, bazılarında ise sahipleri tarafından hayvanlar otlak alanlarına götürülmektedir. Hayvanlar sabahtan akşama kadar yaklaşık 5-6 km. mesafe kat etmektedir. Akşam otlaklardan getirildiğinde sağım işi yapıldıktan sonra buzağılar kapalı ahırda, diğerleri ise ağıllarda gecelemeaktadır. Geceleri ağıllar köpekler tarafından korunmaktadır. Yaylaların ormanlık saha içerisinde olmasından dolayı zaman zaman sürüler kurt saldırısına uğramakta ve sürü sahipleri zarara uğramaktadır. Bu durumda hayvanı zarar gören aile komşuları tarafından desteklenmektedir (Fotoğraf 2.30).

Yaylalardan dönüşler çoğunlukla havaların soğumaya başladığı eylül ayı ortalarında başlamakta beraber hava şartlarına göre bazı aileler kar yağıncaya kadar yaylada kalmaktadır. Yayla dönüşü hayvanlar köy çevresindeki hasadı yapılmış tarım alanlarında kar yağıncaya kadar otlatılmaktadır.

Fotoğraf 2.30. Kadıköy Yaylasındaki Büyükbaş Hayvan Sürüsünden Bir Görünüm.

Yaylalarda işler işbölümü esasına göre yürütülmektedir. Sürünün sabah toplanması ve otlatılması erkekler tarafından yapılmaktadır. Erkekler aynı zamanda köydeki ziraat alanlarında çalışmakta ve akşam tekrar yaylaya çıkmaktadırlar. Kadınlar ise daha çok sağım işi, hayvansal ürünlerin üretimi ve ev işleriyle uğraşmaktadırlar. Bununla birlikte Yeşilören yaylasında genellikle gündüzleri yaylada kimse bulunmamaktadır. Aileler hayvanların sağımı için akşamları yaylaya gelmekte ve gece yaylada kaldıktan sonra sabah tekrar köye dönmektedir.

Yörede Bildircın, Bozoğlu ve Sülük yaylalarında elektrik mevcuttur. Daha önce de ifade edildiği gibi bu dönemlik yerleşmeler aynı zamanda mahalle statüsüne sahiptir. Bu nedenle elektrik hizmetinden yararlanma imkânı elde etmişlerdir. Diğer yaylalarda ise elektrik bulunmamaktadır. Bu durum yaylalardaki en önemli sorun olarak dile getirilmektedir. Su ise yayladaki çeşmelerden karşılanmaktadır. Bu kaynaklardan aynı zamanda hayvanları sulamada yararlanılmaktadır. Ancak su probleminin olduğu bazı yaylalarda traktörlerle getirilen tanker suyu kullanılmaktadır. Bazı yaylalarda son yıllarda sondaj yöntemiyle su çıkarılmakta ve bu yolla elde edilen su özellikle avluları (evlerin önünde yer alan bahçe-avlu) sulamada kullanılmaktadır. Su sıkıntısının olduğu Sülük, Bozoğlu ve Dikenli yaylalarında hayvan sulama göletleri bulunmakta ve hayvanların su ihtiyacı buralardan karşılanmaktadır. Yaylaların mesafeleri kısa olduğu

için ulaşım konusunda fazla sıkıntı yaşanmamaktadır. Ancak ilkbahardaki yağışlarla bozulan yollar ulaşımı güçleştirmektedir. Bunun için yörede yaşayanlar yaylaya çıkmadan önce yayla yollarının bakım ve onarımının yapılması gerekmektedir (Fotoğraf 2.31 ve Fotoğraf 2.32).

Fotoğraf 2.31. Yayla Yolları Genellikle Ham Yol Şeklindedir.

Fotoğraf 2.32. Dikenli Yaylasında Hayvanların Sulandığı Göletten Bir Görünüm.

Çerkeş ilçesi yaylalarında tarımsal faaliyetlere az da olsa rastlanmaktadır. Bildırcın, Bozoğlu, Yeşilören gibi yaylalarda meskenlerin önünde yer alan ve yörede “avla” adı verilen bahçelerde ailenin ihtiyacına yetecek kadar patates, domates, biber, salatalık, eşek baklası, kabak, maydanoz, tere, nane, marul ve soğan gibi sebzeler de yetiştirilmektedir (Fotoğraf 2.33). Hatta Bildırcın yaylasında yaylada kalış süresini ürünlerin hasat süresi belirlemektedir. Nitekim adı geçen yaylada hayvanlar kasım ayında köylere indirilirken, tarımla uğraşan aileler aralık ayına kadar yaylada kalmaktadır. Yaylada üretilen tarım ürünlerinin bir kısmı tüketilirken bir kısmı da gurbetteki akrabalara gönderilmektedir. Bununla birlikte Saraycık yaylasında yonca, korunga ve fiğ gibi yem bitkileri de ekilmektedir.

Fotoğraf 2.33. Bildırcın Yaylasında Yer Alan Sebze Bahçelerinden Görünüm.

Geçmişte küçükbaş hayvancılığın da yoğun bir şekilde yapıldığı ilçe yaylalarında, günümüzde hemen tamamen büyükbaş hayvan yetiştirilmektedir. İlçe 2010 yılı itibariyle 4000 küçükbaş hayvan varlığına sahiptir. Küçükbaş hayvancılık sadece Saraycık yaylasında yapılmakta olup, hayvan sayısı her geçen gün azalmaktadır. Bu nedenle yaylalarda üretilen hayvansal ürünlerin büyük bir kısmı büyükbaş hayvanlardan sağlanır. Küçükbaş hayvanlardan üretilen hayvansal gıda ürünlerinin yanı sıra üretilen yapağı ve yünün büyük bir kısmı ailelerin çeşitli ev ve giyim eşyalarının yapımında kullanılmaktadır. Bu ürünlerin geriye kalan kısmı ise ilçede pazarlanmaktadır.

Sahanın engebeli olmasından dolayı yaylalarda yetiştirilen büyükbaş hayvanlar yörede “*karamal*” adı verilen yerli cinslerden oluşmaktadır. Araziye uyum sağlamış olan bu hayvanların verimleri oldukça düşüktür. Nitekim bir büyükbaş hayvandan günlük elde edilen süt yaklaşık 2-3 kilogram kadardır. Ancak günümüzde bazı

yaylalarda simenter, montofon gibi iyi cins hayvanlar da beslenmektedir. Hayvanlardan elde edilen süttten tereyağı, kaşar peynire benzeyen ve yörede “*kestirme*” adı verilen peynir, çökelek ve katık (torba yoğurdu) elde edilmektedir. İhtiyaç fazlası ürünler ilçe merkezinde çarşamba günleri kurulan pazarda satılmaktadır. Ancak günümüzde bazı yaylalarda üretilen sütler, toplayıcılar tarafından ilçe merkezindeki ya da Karabük’teki mandıralara götürölmektedir. Saraycık ve Yeşilören yaylalarında yoğurdu için manda da beslenmektedir.

İlçedeki yaylalarda zaman zaman şap, brusella gibi hayvan hastalıklarına rastlanmaktadır. Özellikle süt ürünlerinde görölen brusella hastalığı nedeniyle dişı hayvanların kesilmesi, hayvancılığın gelişmesine engel olmaktadır. Hayvan sahiplerini ekonomik yönden zarara uğratan bu tür hastalıkları önlemek amacıyla yaylaya çıkışlarda ve yayladan inişlerde hayvanlar aşılatılmaktadır.

Çerkeş ilçesindeki yaylalarda meskenler eğreti tarzda yapılmış devamlı konutlardan oluşmaktadır. Ülkemizin pek çok yerinde kullanılan göçebe çadır konutlara burada pek rastlanmaz. Sadece Bayındır yaylasında üç aileye ait 35 hayvanı otlatan bir çoban çadırda kalmaktadır. Meskenlerin ayrılmaz bir parçası olarak hemen bütün konutların yanında hayvanların geceleri konulduğu etrafı çitle çevrili ağıllar bulunmaktadır. Bu ağılların bir köşesinde ilkel tarzda yapılmış ve buzağıların konulduğu kapalı kısım yer alır. Ağıllarda buzağıların bulunduğu bölüm; Yeşilören yaylasında “*Gümele*” olarak ifade edilirken, diğer yaylalarda “*çiten*” olarak adlandırılmaktadır.

Araştırma sahasının İç Anadolu ile Karadeniz Bölgesi’nin geçiş sahasında yer alması yayla meskenlerine de yansımıştır. Nitekim sahada ahşap ve taş malzemelerin birlikte kullanıldığı evlere yaygın olarak rastlanır. Ayrıca kiremit ya da sac çatılı evler ile toprak damlı evleri aynı yerleşmelerde gözlemlemek mümkündür. Kullanılan karışık malzeme, yaylaların Karadeniz’in çatılı ahşap evleri ile İç Anadolu’nun düz damlı toprak evleri arasında bir geçiş sahasında olduğunu göstermektedir.

Yukarıda bahsedilen durumdan dolayı, araştırma sahasında değişik yayla meskenlerini bir arada görmek mümkündür. Eski meskenler genellikle yakın çevreden temin edilen taş, toprak ve ahşap malzeme ile inşa edilmişlerdir. Sahada yayla meskenlerinin tek ya da iki katlı olarak inşa edildiği görölmektedir. İki katlı

meskenlerde; taş malzemenin kullanıldığı alt katlar hayvan barınağı, ahşap malzemenin kullanıldığı üst katlar ise yayla evi olarak değerlendirilmektedir. Çok defa ahşap karkas iskelet tarzında oluşturulan bu meskenlerin alt katlarında direklerin arası taş örgü malzemesi kullanılmaktadır. Üst katlarda ise oda yüksekliğinde yaklaşık 10–15 cm aralıklarla birbirine paralel uzatılan yeğdanalar ve bunları birbirine bağlayan çıtalar arasına çamur harcının kullanılmasıyla inşa edilen *bağdadi* tarzda duvarlar örülmektedir. Bu duvarlar iç ve dış taraftan çamur harcı ile sıvanmaktadır. Bazı meskenlerde ikinci kat, kalasların birbirine geçirilmesiyle tamamen ahşap bir görünüm kazanmaktadır. Tek katlı olarak inşa edilen meskenlerin yan bileşenlerinde genellikle taş malzeme kullanılmıştır. Bu tarzda inşa edilmiş meskenlerde bağlayıcı malzeme olarak çamur harcının kullanıldığı dikkati çeker. Ancak eklentilerde taşlar düzgün bir şekilde üst üste konarak büyük bir kısmında bağlayıcı malzeme kullanılmamıştır. Bu şekilde inşa edilmiş olanlarda duvarların yüksekliği fazla olmayıp, en fazla 1.5 metreye kadar ulaşmaktadır. Ahşap karkas yapı sistemiyle oluşturulmuş meskenlere Doğu Karadeniz’de çakatura dolma ev adı verilmektedir³²⁶.

Yapı örtü gereci olarak iskeletini ahşap beşik çatı sisteminin oluşturduğu çoğunlukla kiremit, kısmen de saç çatı tercih edildiği görülmektedir. Bununla birlikte Yeşilören yaylasındaki konutların çatıları; genellikle göknar ağacından yapılmış, 20x100 cm boyutlarında ve 2 cm kalınlığında “*bedavra*” adı verilen tahtalarla örtülmüştür. Tahtaların rüzgârda düşmemeleri için üzerlerine taşlar yerleştirilmiştir (Fotoğraf 2.34).

Öte yandan hiçbir bağlayıcı unsurun olmadığı taş malzeme kullanılarak yapılan bazı ev ve eklentilerde toprak malzemenin de kullanıldığı görülmektedir. Tavanı alçak olan bu tip meskenler geçmişte küçükbaş hayvan barınağı olarak kullanılırken, günümüzde çoğu yaylada küçükbaş hayvancılığın ortadan kalkmasıyla birlikte bu fonksiyonunu yitirmiştir. Ancak bazı yaylalarda söz konusu evler gelir düzeyi düşük aileler tarafından halen barınak olarak kullanılmaktadır.

³²⁶ Doğanay, *Türkiye Beşeri Coğrafyası*, s. 296.

Fotoğraf 2.34. Yeşilören Yaylasında Çatısı Bedavra İle Örtülmüş Bir Meskenden Görünüm.

Yortan yaylasındaki meskenler, düz toprak damların yerine hafif eğimli beşik çatı şeklinde betonla örtülmüştür. Sahada sadece adı geçen yaylada gözlenen bu durum orman denetimlerinin sıklaşması ve cezalarının artması nedeniyle ağaç temininin güçleşmesinden kaynaklanmıştır. Yayla sakinleri ile yapılan mülakatta bu çatı şeklinin orman muhafaza memurlarının önerisiyle yapıldığı dile getirilmiştir (Fotoğraf 2.35).

Fotoğraf 2.35. Yortan Yaylasında Beton Çatı Örtüsünün Kullanıldığı Bir Meskenden Görünüm.

Son yıllarda ülkemizin birçok bölgesinde olduğu gibi Çerkeş yaylalarında da modern betonarme konutlar inşa edilmeye başlanmıştır. Bu gelişmede ailelerin gelir seviyesinin yükselmesi, ulaşım koşullarının iyileşmesine bağlı olarak modern yapı gereçlerini temin etmenin kolaylaşması, şehir hayatından etkilenme ve şehirliliği gibi yaşama isteği etkili olmuştur. Bu gibi konutlar özellikle dinlenme amacıyla yaylalara gelen aileler tarafından kullanılmaktadır. Okulların kapanmasıyla beraber yaylaya çıkılmakta, okullar açıldığında ise yayladan inilmektedir. İlçe merkezinde, hatta çevre illerde çalışan aileler özellikle hafta sonunda yorucu iş temposundan uzaklaşmak için bu sahalara yönelmektedirler.

Araştırma sahasında Bildircin yaylasının rekreasyonel yaylacılık açısından önemli bir potansiyele sahip olduğu görülmektedir. Nitekim sahada rekreasyonel amaçlı yaylalara çıkan 36 aileden 35'i adı geçen yaylaya çıkmıştır. Ayrıca aynı yaylaya rekreasyonel amaçlı çıkanların sayısı hayvancılık amaçlı çıkanlardan daha fazladır (Tablo 2.54 ve Fotoğraf 2.36).

Tablo 2.54. Araştırma Sahasındaki Yayla Yerleşmeleri Ve Hane Sayıları (2010).

Yayla	Köy	Hane		Hayvan sayısı	
		Hayvancılık	Rekreasyon	Büyükbaş	Küçükbaş
Bıldircin Yaylası	Dağçukurören	11	--	450	--
Bıldircin Yaylası	Turbaşı	10	35	300	--
Çiçekli Yaylası	Hacılar köyü	2	--	200	--
Hacılar Yaylası	Hacılar köyü	1	--	40	--
Bozoğlu Yaylası	Bozoğlu köyü	2	--	50	--
Sülük Yaylası	Bozoğlu köyü	5	--	200	--
Yeşilören Yaylası	Yeşilören Mah. (Göynükçukuru köyü)	15	--	450	--
Dikenli Yaylası	Dikenli köyü	3	1	60	--
Kadıköy Yaylası	Kadıköy	3	--	80	--
Bayındır Yaylası	Bayındır köyü	1	--	35	--
Saraycık Yaylası	Saraycık köyü	10	--	450	300 koyun
Yortan Yaylası	Kiremitçi köyü	4	--	200	--
Avdan Yaylası	Yeşilöz köyü	4	--	200	--
Toplam		70	36	2715	300

Kaynak: Araştırma sahasında yapılan anketlerden derlenmiştir.

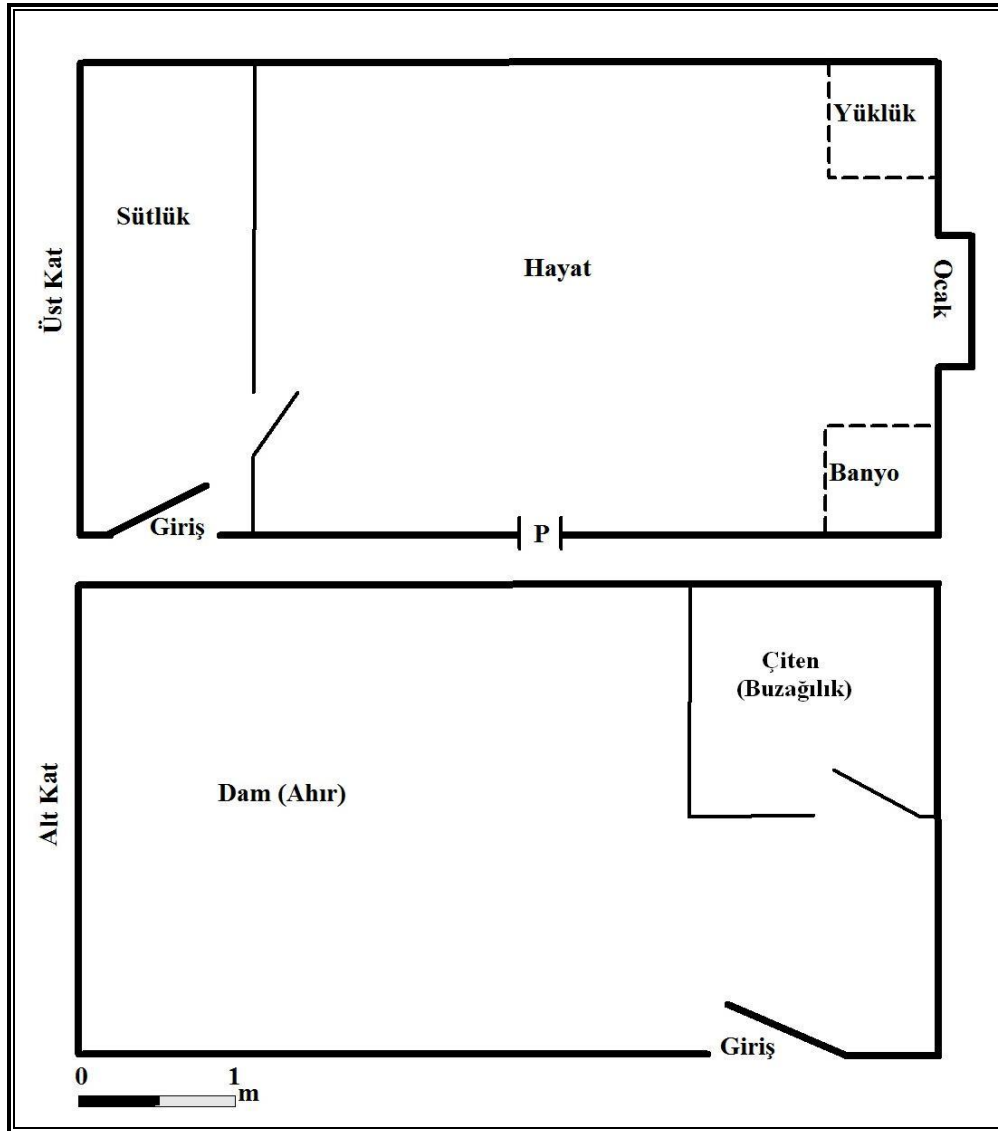

Fotoğraf 2.36. Bildircin Yaylasında Tarhana Kurutan Bir Aileden Görünüm.

Yaylalardaki meskenler yürütülen ekonomik faaliyete göre şekillenmiş olup, meskenler buna göre planlanmıştır. Nitekim iki katlı meskenlerde alt kat ahır olarak tasarlanmıştır. Ahırın bir köşesinde ahşap malzeme ile ayrılmış yörede “çiten” adı verilen buzağılık ya da kuzuluk yer alır. Otlatmaya çıkarılmayan buzağı ya da kuzular için köyden getirilen saman ve yemin konulduğu samanlık bir diğer eklentiye oluşturur. Ahırın büyüklüğü hayvan sayısına göre değişebilmektedir. Ahırın önünde hayvanların geceleri tutulduğu “yatak” adı verilen ağıllar bulunmaktadır. Ağıllar, fiziki çevreden elde edilen malzemenin durumuna göre taş ya da ağaçlarla çevrilmiştir. Ağılın bir köşesi öğlen sürüler için gölgelik oluşturması, sağım işlerinin yapılması ve soğuk dönemlerde hayvanların korunmasına yönelik üstü kapalı olarak düzenlenmiştir. Bazı yaylalarda hayvanların sıcakta gölgelemesi için ağıllara söğüt ağacı dikilmiştir.

Yayla evi olarak kullanılan üst katlarda ise ahşap kapıdan girildikten sonra sütlük yer alır. Hayvansal ürünler sütlük denen kısımda yapılmakta ve muhafaza edilmektedir. Burası aynı zamanda mutfak malzemelerinin bulunduğu alandır. Günlük yaşamın geçtiği ve hayat adı verilen bölmenin bir köşesinde banyo diğer köşede ise yatakların konulduğu yüklük olarak kullanılan kısım yer alır. Yemeklerin ve ekmeğin pişirildiği ocaklık denen kısım da bu bölümde bulunur. Ancak bu işler genellikle evin önündeki bahçede açıkta yakılan ateşte yapılmaktadır. Odanın ışık alması için muhtelif bir yöne

pencere açılmıştır. Oda içerisinde oturmak için pencerenin kenarında bir sedir ve diğer kısımlarda ise yün minderler yer alır. (Şekil 2.20).

Şekil 2.20. Bıldırcın Yaylasında İki Katlı Bir Mesken Planı (Mesken Sahibi: Tahsin Kartaloğlu).

Tek katlı yayla meskenlerinde ise iç plan hemen hemen aynıdır. Ancak eklentiler evin bitişiğinde yer alırlar. Güvenliği daha kolay sağlamak amacıyla evlerde kapı ve pencereler tek cepheden açılmıştır. Eklentilerin kapılarının da aynı cepheden açılmasına dikkat edilmiştir. Hatta bu tip evlerin bazılarında arka cephe tamamen bir yamaca gömülmüş durumdadır (Fotoğraf 2.37).

Fotoğraf 2.37. Çatısı Toprak Örtülü, Arka Cephesini Dik Bir Yamaca Yaslamış Geleneksel Yayla Meskenlerine Bir Örnek.

2.2.6. Meskenler ve Mesken Tipleri

Yerleşmenin yapısını oluşturan en küçük eleman meskendir³²⁷. Meskenler her şeyden önce çevre şartları ile insan ve faaliyetlerinin bir eseridir. Buna göre mesken; çevre şartları yani relief, yükselti, jeolojik yapı, litoloji, bitki örtüsü, iklim elemanları ile onu inşa edecek kişilerin gelenek, görenek, arzu, mali imkân ve nihayet ekonomik faaliyetlerin bileşkesi olarak kabul edilebilir³²⁸.

Meskenler; yapı malzemesi, şekil ve çeşitli kısımlarının düzenleniş tarzı ile içinde bulunduğu coğrafi şartların etkisini taşıyan ve bu etkiyi yansıtan yönleriyle coğrafyayı ilgilendirmektedir. Bir mesken çevre şartlarını aksettirdiği oranda coğrafi bir anlam ve önem taşır. Çevre şartlarından tamamiyle değilse bile kısmen sıyrılan büyük şehir konutlarının coğrafi manaları azdır. Coğrafi çevreye en iyi uyan ve buldukları çevrenin etkisini taşıyan meskenler daha ziyade köy ve kasaba meskenleridir³²⁹.

Çevrenin meskenler üzerindeki etkisini en belirgin biçimde çevreden temin edilen malzemenin, kısmen ya da tamamen mesken yapımında kullanılmış olmasında görüyoruz. Taş, toprak ya da kerestenin değişik ölçülerde kullanılması ile meydana

³²⁷ Tolun (Denker), *Yerleşme Coğrafyası- Kıy Yerleşmeleri*, s. 59.

³²⁸ Tunçdilek, *Türkiye İskan Coğrafyası*, s. 51.

³²⁹ Tanoğlu, *Nüfus ve Yerleşme*, s. 202.

getirilmiş meskenler, kendilerine özgü ortak şekilleri ve yapı tarzları ile çevrenin etkilerini en açık şekilde yansıtırlar³³⁰.

Diğer taraftan meskenler yalnızca içinde yer aldıkları coğrafi çevre şartları ile değil, kendisini meydana getiren insanın faaliyetlerine, kültürüne, sosyal ve ekonomik şartlarına bağlı olarak da çeşitli şekil ve özellik kazanırlar. Bu nedenle meskenler, her şeyden önce, çevre şartları ile insan faaliyetlerinin eseri olarak tanımlanırlar³³¹.

Meskenlerde kullanılan inşaat malzemesi, meskenlerin şekil ve tarzı, doğal çevre şartları ile insan ve faaliyetlerinin etkisi altındadır. Benzer coğrafi, ekonomik ve kültürel koşulların görüldüğü alanlarda meskenlerin de benzer olması, farklı coğrafi koşullarda, farklı ekonomik yapı, bilgi ve görgüye sahip insanların yaşadığı bölgelerde meskenlerin farklılık göstermesi gibi nedenlerle yeryüzünde çok değişik, birbirine benzemeyen meskenler ortaya çıkmıştır³³².

2.2.6.1. Köy Meskenleri

Araştırma sahasında Batı Karadeniz genelinde olduğu gibi meskenlerin yapımında ahşap malzemenin hemen her konutta değişen ölçülerde kullanıldığı görülmektedir. Yakın çevreden kolaylıkla temin edilmesi, ısıya ve neme karşı yalıtkan olması, kat çıkabilmeyi kolaylaştırması bu yapı malzemesinin konutlarda değişen oranlarda kullanılmasını sağlamıştır³³³(Fotoğraf 2.38).

DİE'nin (TÜİK) 1997 Çankırı Köy Envanter bilgilerine göre Çerkeş ilçesinin 52 köyünde 4890 mesken ve eklentisi bulunmaktadır. Bunlardan 2362'si mesken, 2528'i ise meskenlere ait eklentilerdir. Söz konusu envanterlere göre Çerkeş köylerindeki meskenlerin büyük çoğunluğunu (% 80.2) yörede *ankaz* olarak ifade edilen ahşap kağgir başka bir ifadeyle ahşap karkas binalar oluşturmaktadır. Daha sonra betonarme (% 10.2) ve yığma (% 9.6) binalar gelmektedir (Tablo 2.55 ve Şekil 2.21).

³³⁰ Ümit Sergün, *Kocaeli Yarımadasında Kırsal Yerleşme*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No: 3370, İstanbul 1986, s. 95.

³³¹ Tunçdilek, 1967, Age., s. 51.

³³² Saliha Koday, "Dadaşköy Meskenlerinin Coğrafi Şartlarla İlişkisi", Atatürk Üniv. Fed-Ed. Fak. Edebiyat Bilimleri Araştırma Dergisi, Sayı: 21, Erzurum 1995, s. 28-29.

³³³ Özdemir, *Sosyal ve Ekonomik Yönden Az Gelişmiş Bir İlçe Eskipazar*, s. 139.

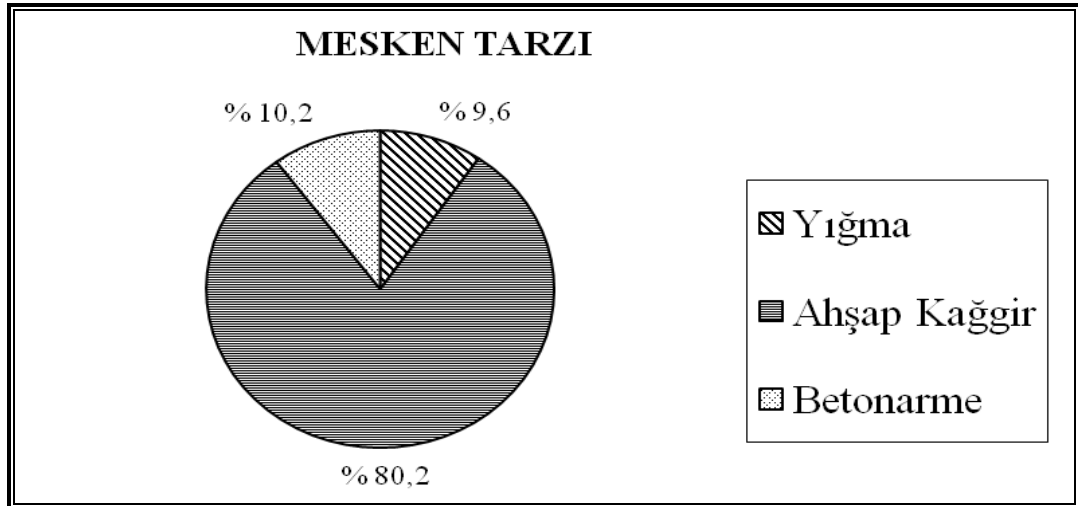

Fotoğraf 2.38. Sahada Köy Meskenlerini Karakterize Eden Mesken Tipi Ahşap Karkastır.

Tablo 2.55. Çerkeş İlçesinde Taşıyıcı Yapı Malzemesine Göre Köy Konutları.

Mesken Tarzı	Mesken Sayısı	%'si
Yığma	470	9,6
Ahşap Kağgir	3922	80,2
Betonarme	498	10,2
Toplam	4890	100,0

Kaynak: Çankırı Köy Envanter Etüdü (1997).

Şekil 2.21. Çerkeş İlçesinde Taşıyıcı Yapı Malzemesine Göre Köy Konutları.

Araştırma sahasındaki köylerde en fazla görülen hatta köy meskenlerini karakterize eden mesken tipi karkas sistemi ile meydana getirilmiş iki katlı

meskenlerdir. Bu tip meskenlerde alt katlarda ahşabın yanında taş malzeme kullanılırken üst katlarda kerpiç kullanılmaktadır. Alt katlarda genellikle 70-80 cm yüksekliğe kadar meskenlerin temelleri taşla örülür. Bazı meskenlerde toprak seviyesine kadar indirilen köşe direklerinin toprakla temasını kesmek ve çürümesini önlemek için irice köşe taşları kullanılır. Bunların yanı sıra alt katlarda karkas sistemin arasının tamamen taşla doldurulmuş olduğu görülür. Taşın hem neme karşı dayanıklı olması hem de taşıyıcı olarak binanın dayanıklılığını artırması köy meskenlerinin alt katlarında yaygın olarak kullanılmasına neden olmuştur. Üst katlarda ise çoğunlukla saman ve balçık karışımının kalıplara dökülüp güneşte kurutulmasıyla elde edilen kerpiç kullanılmaktadır. Karkas sistemin dayanıklılığını arttırmak için direkler arasına çapraz olarak (diyagonal) *payandalar* yerleştirilir. Aralarına ise dikey olarak *yeğdanalar* dizilir. Yeğdanaların araları kerpiç malzeme ile doldurulduktan sonra içten ve dıştan çamurla sıvanır. Bazı meskenlerde üst katlarda da yeğdanaların arasında taş kullanıldığı (alt katlara göre daha küçük ebatlardadır), taşların içeriden ve dışarıdan çamurla sıvandığı görülür (Fotoğraf 2.39). Göynükçukuru gibi orman köylerinde bazı meskenlerde karkas örgü sisteminin dışı çamurla sıvanmak yerine ağaç malzeme ile kaplandığı görülmektedir (Fotoğraf 2.40).

Fotoğraf 2.39. Bazı Karkas Meskenlerin Üst Katlarda Da Yeğdanalar Arasında Taş Dolgu Kullanılır.

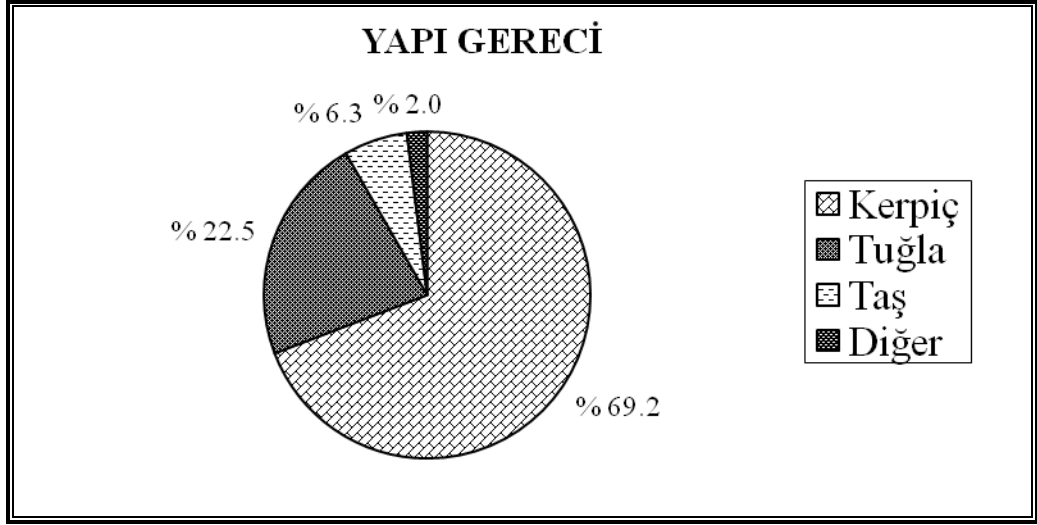
Fotoğraf 2.40. Bazı Meskenlerde Karkas Örgü Sisteminin Dışı Çamurla Sıvanmak Yerine Ağaç Malzeme İle Kaplandığı Görülmektedir.

Meskenlerde kat aralarında ve tavanda bütün ağaçlardan oluşan dolama adı verilen kirişler yer alır. Bu kirişlerde genellikle sarıçam ağacı tercih edilmektedir. Meskenlerdeki katlar arası ahşapla ayrılmaktadır. Ayrıca tavan da ahşapla kapatılmıştır. Bazı meskenlerde çatıların saçak uzantılarının altının dahi ahşapla kapatıldığı görülmektedir. Meskenlerin iç bileşenlerini birbirinden ayıran duvarlar ise genellikle karkastır. Ancak bazı meskenlerde tuvalet, banyo gibi kısımları diğer bölmelerden ayıran duvarlarda tahta kılındığı, yine kapı, pencere ve merdivenlerde tamamıyla ahşap tercih edildiği gözlenir (Tablo 2.56 ve Şekil 2.22).

Tablo 2.56. Çerkeş İlçesinde Yapı Gerecine Göre Köy Konutları.

Yapı Gereci	Mesken Sayısı	% 'si
Kerpiç	3384	69,2
Tuğla	1100	22,5
Taş	309	6,3
Diğer	97	2,0
Toplam	4890	100,0

Kaynak: Çankırı Köy Envanter Etüdü (1997).

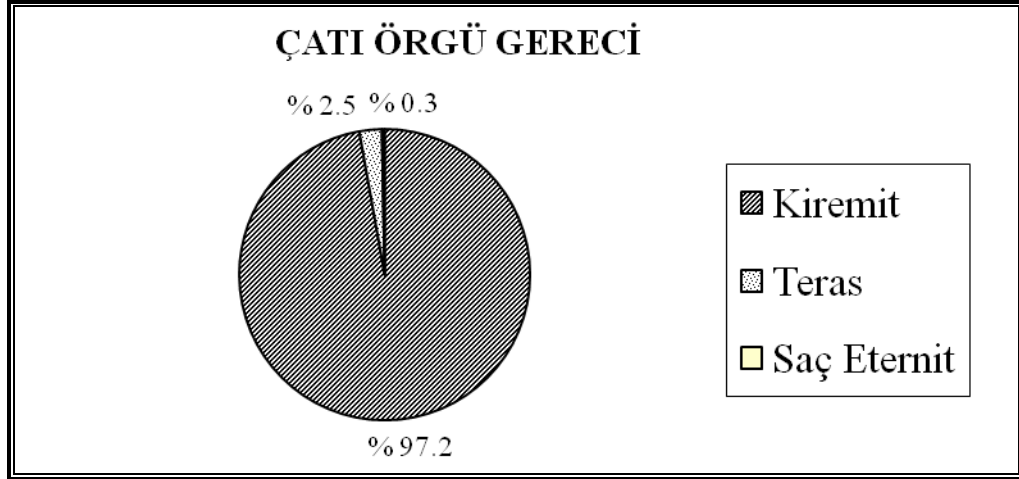
Şekil 2.22. Çerkeş İlçesinde Yapı Gercine Göre Köy Konutları.

Meskenlerin çatılarında sahanın yağış özellikleriyle ilişkili olarak genellikle dört tarafa eğimli *kırma çatı* tarzının tercih edildiği görülmektedir. Köşelerden dolamalar üzerine oturtulan çatıların, orta kısımdaki yükünü ise tavanın ortasından geçen, yörede *boğsu* adı verilen, kirişe oturtulan *mahya direği* çekmektedir. Dolamalardan meskenin dört köşesine *makaslar* uzanır. Makasların araları 50'şer cm aralıklarla *döküntü* adı verilen çitalar yerleştirilerek üzerleri çatı örtü gereci ile kapatılır. Çatı örtü gereci olarak meskenlerin neredeyse tamamında kiremit kullanıldığı gözlenir (Tablo 2.19). Ancak eski meskenlerde daha çok oluklu kiremit yaygınken, nispeten yakın zamanda yapılmış olanlar Marsilya kiremidi ile örtülmüştür. Karadeniz Bölgesi'nde bazı meskenlerde gözlenen tahta çatı örtü gereğine sahadaki köy meskenlerinde rastlanmazken, bu örtü tarzının bazı yayla meskenlerinde (Yaşilören yaylasında) kullanıldığı görülür (Tablo 2.57 ve Şekil 2.23).

Tablo 2.57. Çerkeş İlçesinde Köy Konutlarının Çatı Malzemesine Göre Dağılımı.

Çatı Örtü Gereci	Konut Sayısı	%'si
Kiremit	4.755	97,2
Teras	120	2,5
Saç Eternit	15	0,3
Toplam	4.890	100,0

Kaynak: Çankırı Köy Envanter Etüdü (1997).

Şekil 2.23. Çerkeş İlçesinde Köy Konutlarının Çatı Malzemesine Göre Dağılımı.

İki ya da daha fazla katlı meskenlerde alt katta üst katlara göre pencere adedinin az olduğu, varolan pencerelerin ise daha küçük olduğu dikkat çekmektedir. Bu durum hem binanın dayanıklılığını arttırmak, hem de dışarıdan gelebilecek tehlikelere karşı daha güvende olma arzusu gibi nedenlerle izah edilebilir. Meskenlerdeki pencereler konusunda çeşitlilik göze çarpsa da genel olarak pencereler 60 cm genişliğinde 2 m yüksekliğinde birbirinden bağımsız iki pencere şeklinde tasarlanmıştır. Pencereler in dar fakat dikey uzunluklarının fazla olması, güneş ışınlarından daha fazla yararlanmak içindir.

Bakı faktöründen yararlanmak amacıyla güney, batı ve doğu yönlerinde pencere sayısında artış gözlenirken, kuzey cephede pencere sayısının az olduğu ve pencerelerin diğer cephelere göre daha küçük olduğu görülür (Fotoğraf 2.39). Günlük hayatın sürdürüldüğü *hayat* adı verilen bölümde çıkma yapılır ve böylelikle meskenin bu bölümünün üç cepheden güneş alması sağlanır.

İki ve daha fazla katlı meskenlerde üst katlara genellikle içeriden merdivenle çıkılır. Bilindiği gibi sahada soğuk kış şartları hüküm sürmektedir. Bu nedenle ısı kaybını en aza indirmek için tek kapı tercih edilir. Ayrıca dışarıya tek bir kapıyla bağlantı verilerek asayişin zayıf olduğu dönemlerde zaman zaman eşkıyalık ve hırsızlık gibi dışarıdan gelebilecek tehlikelere karşı evin daha iyi savunulabilmesinin de amaçlanmış olduğu söylenebilir.

Araştırma sahasındaki meskenlerin bir diğer özelliği de genellikle avlu içerisinde yer almalarıdır. Meskenlerin ön cephelerinde yaygın olarak taş ya da ağaçla

oluşturulmuş avlular yer alır ve giriş kapısı sokak yerine avluya açılır. Eve girmek için önce avlu kapısı adı verilen bir kapıdan girmek gerekir. Daha sonra meskenin giriş kapısı yani yöresel adıyla cümle kapısına ulaşılır. Yörede yaygın olan kırsal avlu kültürü, geleneksel kırsal Türk evinin ayırt edici özelliklerinden birisidir. Türk kültüründe aile hayatının önemli bir bölümü avluda geçirilir. Geleneksel kırsal evin açık yaşama mekânı olan avluyu genel ve ortak mekânlardan ayırmak, aile ve kadın mahremiyeti sağlamak, avlu içindeki tarımsal üretim alanını ve depolanan ürünleri saklamak ve korumak için ev ve avlunun çevresi sembolik bir sınır ile kapatılmıştır³³⁴. Diğer taraftan geleneksel kırsal Türk evinde avlu esas olarak savunma ihtiyacına yönelik olmasa da, bu temel ihtiyacı karşılamaya yardımcı olan aktördür. Avlunun etrafı çitlerle veya taşla kapatılsın ya da kapatılmasın, avlu ile ailenin özel mekânı genel mekândan ayrıldığı için yabancıların girişi sınırlanmış, bu şekilde evin savunmasında tampon bölge oluşturulmuştur³³⁵.

Meskenler, kullanılan inşaat malzemesinden çatı örtü tipine, meskenlerin iç planlarına ve eklentilerine varıncaya kadar coğrafi faktörlerin kontrolünde gelişir ve şekillenir. Başka sözle ifade edilecek olursa meskenlerde kullanılan inşaat malzemesi ve örtü tipi çoğunlukla fiziki coğrafya koşullarının etkisini yansıtır. İç planlarında ise yöre halkının sosyo-kültürel ve ekonomik özelliklerinin kendini daha fazla hissettirdiği gözlenir. Daha açık bir ifadeyle ailenin büyüklüğü, gelenek görenekler ve sürdürmüş oldukları ekonomik faaliyetler evlerin iç planlamasında belirleyici olmuştur.

Araştırma sahasındaki meskenlerin iç planlarında dikkat çeken özelliklerden biri, oda sayısının fazla olmasıdır. Genellikle ataerkil aile yapısının egemen olması meskenlerdeki oda sayısının fazla olmasında etkili olmuştur. Ayrıca evlenen çocukların aynı evde yaşamaya devam etmesi nedeniyle odalar genellikle fonksiyonel çeşitlilik kazanmıştır. Her odada yemek pişirmek için ocak bulunur. Ocağın birer yanında yatak ve yorganların bulunduğu *yüklük* ve banyo ihtiyacının karşılandığı *hamamlık* bulunur. Yine ocağın her iki yanında küçük eşyaların bulunduğu *gözgere* adı verilen küçük gömme dolaplar yer alır. Üzerinde ise lamba ve saat gibi eşyaları koymak için *bacakaşı* adı verilen çıkmalar bulunur.

³³⁴ Abdullah Köse, "Balıkesir Örneğinde Geleneksel Kırsal Avlu Duvarı", *Afyon Kocatepe Üniv. Sosyal Bilimler Dergisi*, cilt VIII, Sayı 2, Afyon 2006, s. 178.

³³⁵ Abdullah Köse, "Balıkesir Çevresinde Geleneksel Kırsal Avlu Peyzajı ve Değişimi", *Doğu Coğrafya Dergisi*, Sayı 18, Erzurum 2007, s. 21.

Odaların açıldığı salon kısmına sahada *hayat* adı verilir. Hayat oturmak, sohbet etmek, yemek yemek gibi sosyal faaliyetlerin yürütüldüğü tüm ailenin ortak kullanım alanıdır. Bu bölümde ambar, sütlük gibi kısımlar da yer alabilmektedir. Ancak bazı evlerde ambar bir oda içerisinde yer almaktadır.

Köy meskenlerinin çoğunda buğday, arpa gibi mahsullerin saklandığı ambarlar genellikle evin içerisinde yer alır. Ancak Gerede Çayı vadisi çevresinde yer alan bazı köylerde Karadeniz Bölgesi'nde yaygın olarak görüldüğü üzere ambarlar meskenden ayrı olarak inşa edilmiştir (Fotoğraf 2.41).

Fotoğraf 2.41. (A), Akbaş Köyünde Meskenden Ayrı Olarak Yapılmış Ambar İle (B), Aydınlar Köyünde Mesken İçerisinde Yer Alan Ambara Birer Örnek.

Meskenlerde üst katlarda kullanım düzeni genellikle birbirine benzemekle birlikte, alt katlarda farklılıklar söz konusudur. Eski evlerin alt katında genellikle ahır yer almaktadır. Yine alt katın bir bölümü samanlık olarak ayrılmıştır. Geçim tipi tarım ve hayvancılığın yürütüldüğü araştırma sahasında, aileler besledikleri birkaç hayvanı çeşitli nedenlerle meskenlerinin altında barındırmayı tercih etmişlerdir. İlk olarak güvenlik ortamının zayıf olduğu yıllarda hayvanlarına yakın olma arzusu, daha sonra tarım arazilerinin sınırlı olması nedeniyle yerleşmeye ayrılan alanlardan maksimum düzeyde yararlanma ve soğuktan korunma düşüncesi gibi nedenler ahırların meskenlerin alt katında yer almasında etkili olmuştur.

Diğer yandan nispeten yakın zamanlarda yapılmış daha yeni meskenlerde ahırın meskenlerden ayrı olarak inşa edildiği görülür. Bu nedenle sahada evin alt katının ahır olarak kullanıldığı meskenler oldukça azalmıştır.

Alt katın, ev olarak kullanıldığı meskenlerde ise burada *aşevi (ocakbaşı)* adı

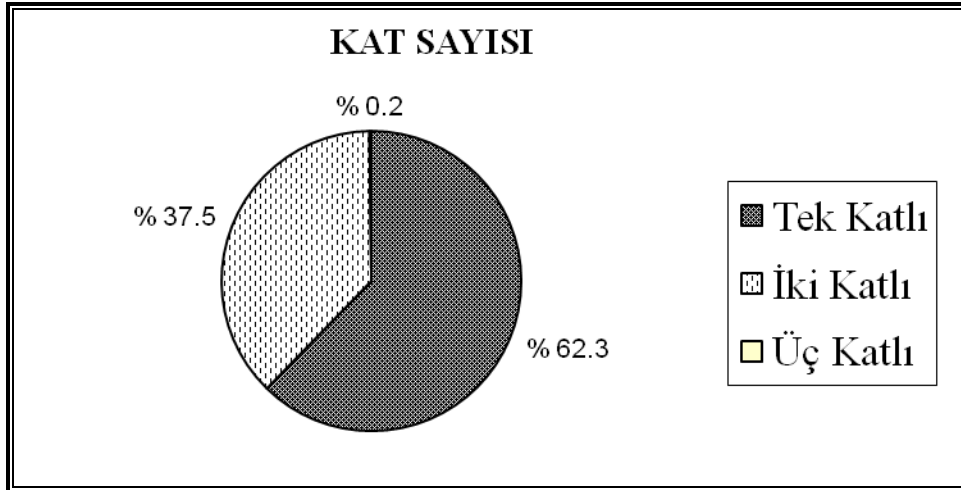
verilen bir oda bulunur. Bu oda yemek pişirmek, yemek yemek, oturmak, sohbet etmek, hatta ihtiyaç duyulduğunda uyumak gibi sosyal faaliyetlerin yerine getirildiği alandır. Yine alt katta oda, mutfak gibi bölmeler yer alabilmektedir. Odaların açıldığı salon ya da sofa kısmına yine üst katlarda olduğu gibi *hayat* adı verilir. Ancak evin cümle kapısı yani giriş kapısıyla hayat arasında kalan ayakkabıların da konduğu kısma *saya* (giriş) adı verilmektedir (Şekil 2.25).

Tablo 2.20’de de görüldüğü üzere araştırma sahasında yer alan 2.362 köy meskeninden 1.473’ü tek katlı, 885’i iki katlı ve 4’ü üç katlı meskenlerden oluşmaktadır. Buna göre sahadaki köy meskenlerinin yarısından fazlası tek katlıdır. Sahada tek katlı meskenler % 62,3’lük oranla ilk sırada yer alırken, iki katlı meskenler % 37,5, üç katlı meskenler ise sadece % 0,2’lik orana sahiptir (Tablo 2.58 ve Şekil 2.24).

Tablo 2.58. Çerkeş’te Köy Konutlarının Kat Sayılarına Göre Dağılışı.

Kat Sayısı	Konut Sayısı	%’si
Tek Katlı	1.473	62,3
İki Katlı	885	37,5
Üç Katlı	4	0,2
Toplam	2.362	100,0

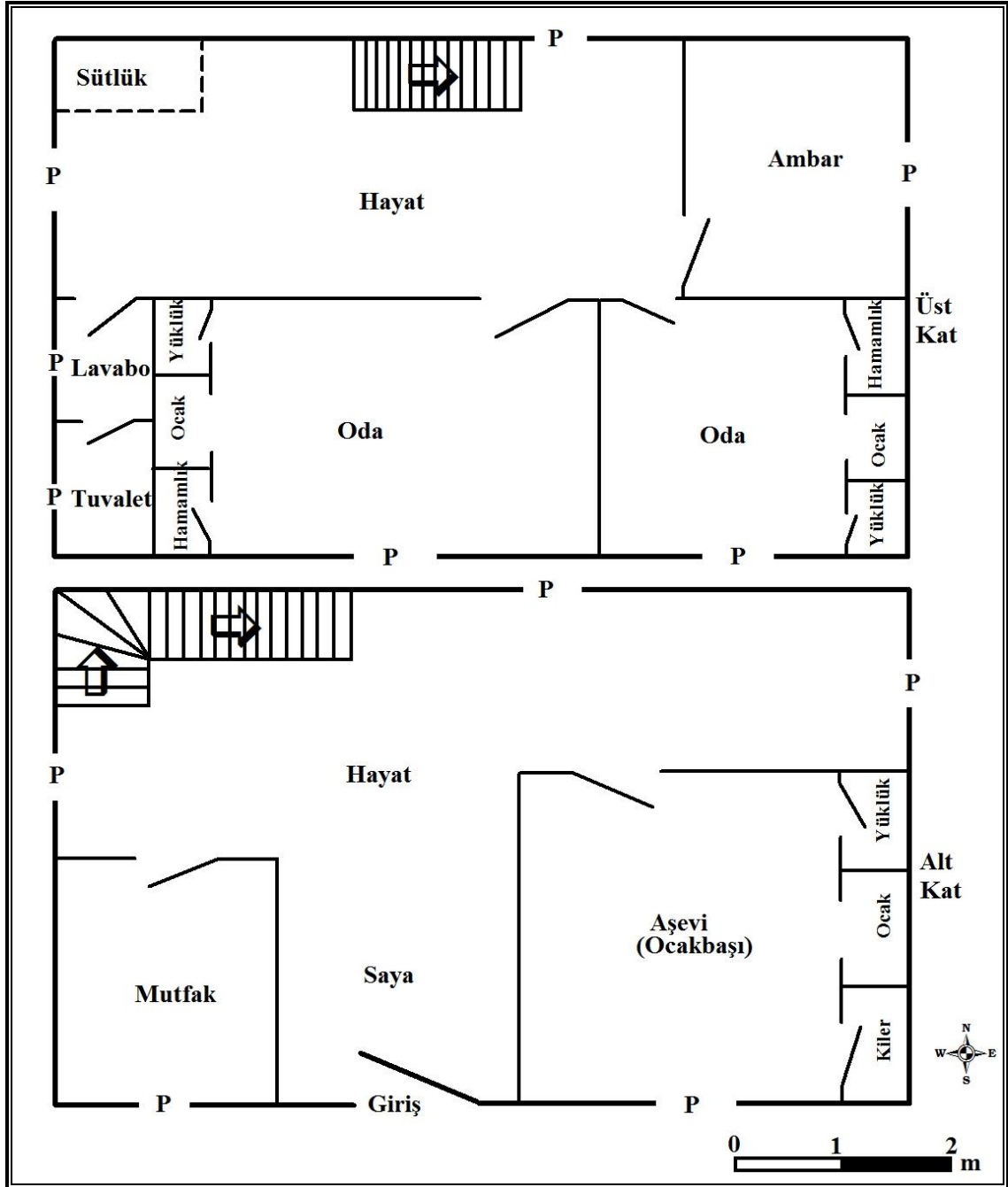
Kaynak: Çankırı Köy Envanter Etüdü (1997).

Şekil 2.24. Çerkeş’te Köy Konutlarının Kat Sayılarına Göre Dağılışı.

Araştırma sahasında yapılan anket çalışmalarında elde edilen bilgilere göre 1944 depreminde köylerdeki meskenlerin çoğu hasar görmüştür. Bu nedenle sahadaki köy meskenlerinin çoğu deprem sonrasında inşa edilmiştir. Ancak depremden sonra ailelerin çoğu (II. Dünya Savaşı yıllarındaki) kısıtlı imkânlar ölçüsünde tek katlı meskenler inşa

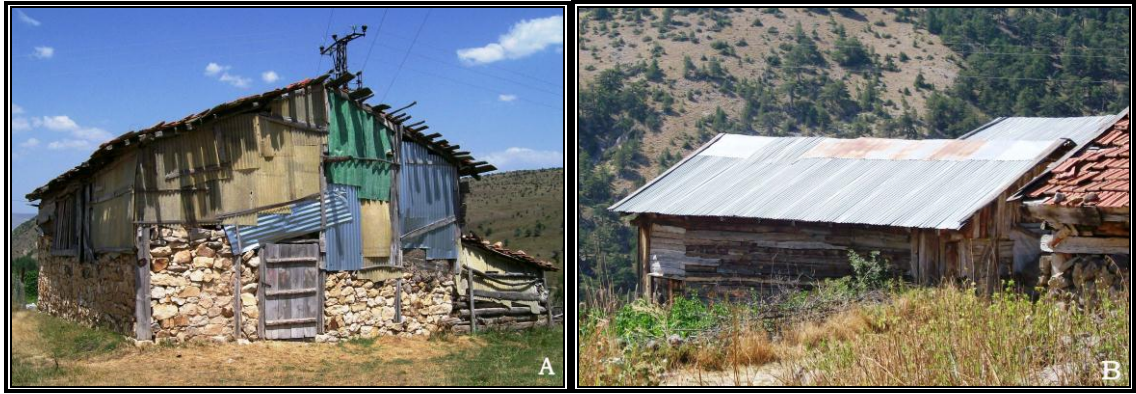
edebilmişlerdir. Ayrıca söz konusu depremin şubat ayında gerçekleşmesi de aileler için bir an önce başını sokabilecek bir çatı inşa etmeyi zorunlu kılmış ve bu durum da daha çok tek katlı daha basit meskenlerin yapılmasında etkili olmuştur.

Şekil 2.25. Göynükçukuru Köyü Dağlı Mahallesi'nde Bir Mesken Planı (Mesken Sahibi: Rasim Görgülü).

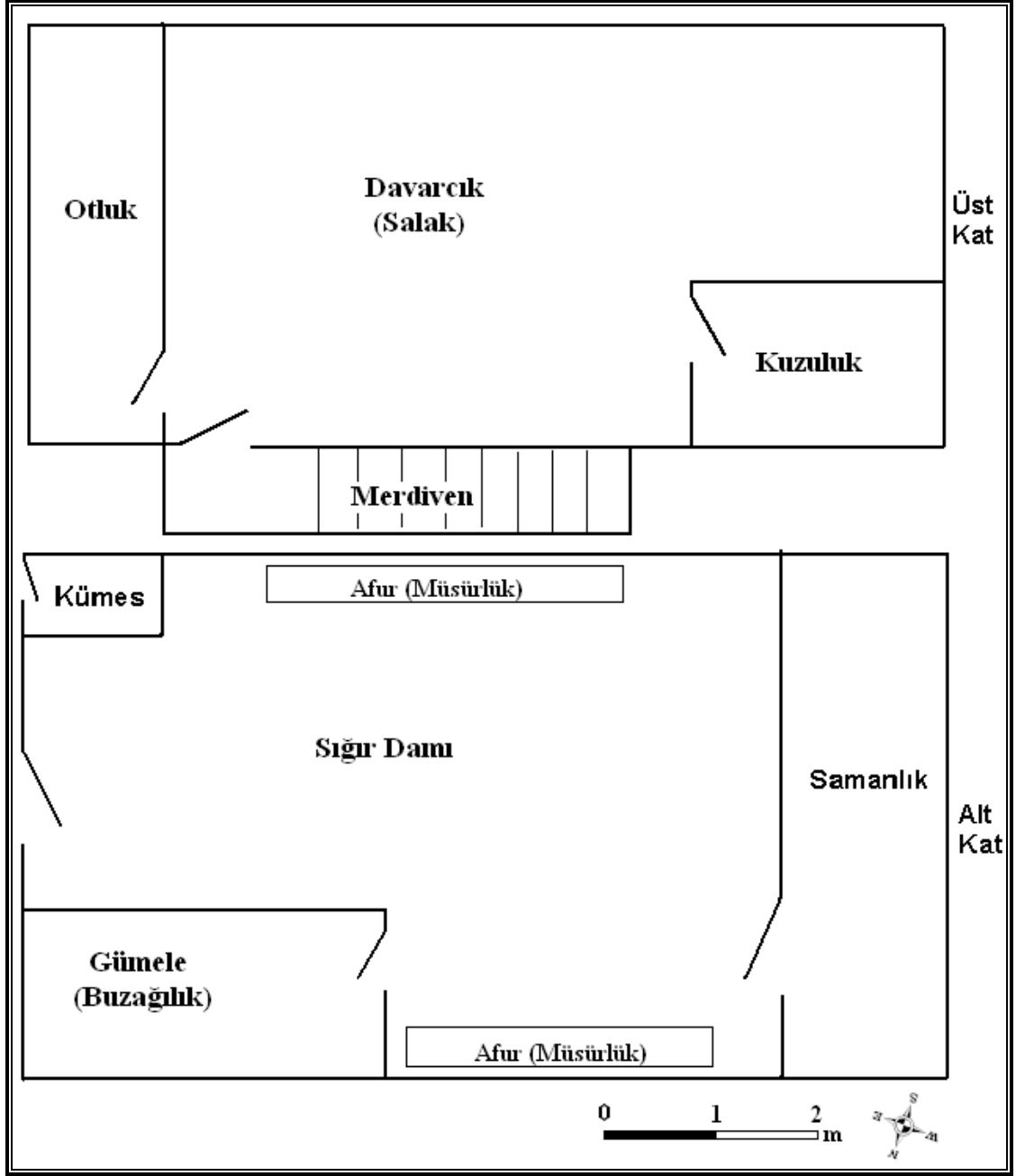
Araştırma sahasında meskenlerin yapımında gösterilen özen ve uygulanan yapı tekniğini genellikle eklentilerinin inşasında görülmemektedir. Başka bir ifadeyle

meskenlerin eklentileri eğreti tarzda inşa edilmiş yapılardır. Evlerde uygulanan karkas yapı sistemi eklentilerde nadir olarak uygulanır. Bunun yerine eklentilerde taş ya da kerpiç yığma yapı sistemi uygulandığı görülmektedir. Orman içerisinde kurulmuş köylerde ise eklentilerin büyük çoğunluğu ahşap yapılardır. Mesken eklentilerinde meskenlerden farklı olarak genellikle beşik çatı yöntemi kullanılmaktadır. Ayrıca meskenlerde kiremit örtü gereci yaygınken eklentilerde sac eternit kullanıldığına da rastlanmaktadır. (Fotoğraf 2.42).

Fotoğraf 2.42. Araştırma Sahasında Değişik Malzemeler Kullanılarak Yapılmış Samanlıklardan Görünüm.

Araştırma sahasında tarım alanlarının sınırlı olduğu bazı köylerde yerleşim alanından maksimum düzeyde yararlanma düşüncesi, ahırların meskenlerin alt katında yer almasında etkili olduğu ifade edilmişti. Benzer bir uygulamaya evden ayrı olarak inşa edilmiş ahırlarda da rastlanmaktadır. Büyükbaş ve küçükbaş hayvancılığın yaygın olarak yürütüldüğü geçmiş yıllarda ahırlar iki kat olarak inşa edilmiş, alt kat sığır damı, üst kat ise davarcık (davar damı) olarak kullanılmaktaydı (Şekil 2.26). Ancak son yıllarda köylerin çoğunda küçükbaş hayvancılık faaliyeti terk edildiğinden bu tür ahırların üst katları fonksiyonelliğini kaybetmiştir.

Şekil 2.26. Göynükçukuru Köyü Dağlı Mahallesi'nde İki Katlı Bir Ahır Planı (Sahibi: Ahmet Görgülü).

Son yıllarda ulaşımın gelişmesi, araç sayısının artması, yeni inşaat gereç ve yöntemlerinin yaygınlaşması, bazı ailelerin gelir seviyesinin yükselmesi gibi gelişmeler köy meskenlerinde de kendini göstermektedir. Nitekim köy meskenleri içerisinde betonarme meskenlerin oranının gün geçtikçe arttığı gözlenmektedir. Bu artışta gurbette çalışıp da sürekli köyde kalmayan ancak yazları köylerine gelen aileler de etkili olmaktadır. Bu tür aileler köylerini yaz tatilini geçirecekleri bir rekreasyon alanı olarak gördüklerinden köylere villa türü modern konutlar inşa etmektedirler (Fotoğraf 2.43).

Hatta gurbette yaşayan akrabaların bir araya gelerek köylere apartman türü konutlar yaptıkları da görölmektedir (Fotoğraf 2.44). Bu durum aynı zamanda yıllar önce köylerden göçenlerin şehirsel yaşam tarzına adapte olduklarının da bir göstergesidir.

Fotoğraf 2.43. Karamustafa Köyünde Villa Tarzı Yeni Mesken Örneği.

Fotoğraf 2.44. Aliözü Köyünde Çift Daireli Apartman Tarzı Yeni Mesken Örneği.

Araştırma sahasındaki köylerde yeni meskenlerin sayısının artmasında etkili olan bir diğer faktör de gurbette çalışanların emekli olduktan sonra yaşamlarının geri kalanını köylerinde geçirme isteğiyle köylere dönüş yapmalarıdır. Ancak geleneksel yaşam tarzını terk etmiş olan bu insanlar, köylerinde daha modern şekilde yaşayabilecekleri evler yapmayı tercih etmektedirler. Ayrıca son yıllarda orman denetiminin sıklaşması ve kereste fiyatlarının yüksek olması gibi nedenler de çoğunluğu ahşap karkas olan evlerin yenilerinin yapılmasını güçleştirmiştir. Bu nedenlerle insanlar son yıllarda daha kolay temin edebildikleri tuğla, briket, taş gibi maddeler ve çimento harcı kullanarak evlerini yapmayı tercih etmektedir. Ancak bu tür meskenler coğrafi çevre şartlarından sıyrılmış yapılar olduğu için eski meskenlere nazaran coğrafi önemi daha düşük yapılardır.

2.2.6.2. Tarihi Çerkeş Evleri

Çerkeş ilçesinde kasaba evleri de ilçenin kültürel zenginlikleri arasında yer alır. Osmanlı dönemi sivil mimarisinin örneklerini taşıyan Çerkeş evlerinin bir kısmı 1939'da meydana gelen yangında hasar görmüş, daha sonra 1944'te meydana gelen depremde ise çoğu yıkılmıştır. Günümüzde birkaç tanesinin ayakta kalabildiği bu evlerden üç tanesi Çankırı İli Tescilli Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları arasında yer almaktadır.

Çerkeş evleri, Osmanlı konut mimarisinin belli başlı öğelerini taşıması, aynı zamanda batılılaşma dönemi İstanbul konut mimarisi ile Batı ve Güneybatı Anadolu mimari özelliklerine benzerlik göstermesi açısından dikkate değer ve ilginç sayılabilecek konutlardır³³⁶.

Türk ev mimarisinin en popüler örneklerinin görüldüğü Safranbolu evleriyle benzerlik gösteren Çerkeş evleri, iki katlı düzenlenmeleri ve orta sofalı plan şemalarıyla Türk ev mimarisinin en gelişmiş plan şemalarını sergiler. Yörede ahşabın bol olması evlerde ahşaba dayalı süsleme meskenlerde ön plana çıkar. Ayrıca yörede yağışın nispeten fazla olması nedeniyle dik çatılı, geniş saçaklı örtü sistemi tercih edilmiştir³³⁷.

³³⁶ Hatice Metin Kuşçu, *Çerkeş İlçesinde Dört Ev*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1998, s. 55.

³³⁷ Veysel Katırcıoğlu, *Çerkeş'teki Türk Devri Eserleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 1994, s. 61.

Çerkeş kasabesindeki evler genel olarak geleneksel Osmanlı evinin cephe özelliklerini taşımakla birlikte Ahmet Sopacı evi (fotoğraf 2.45/B) kasabadaki evlerden tamamiyle farklıdır. Gerek ana kapı düzeni ve pencere süveleri*, gerekse geleneksel Osmanlı evinin geniş saçaklarının yerini alan saçak silmeleri, kat hizasını vurgulayan yatay silmeleri ve düşey köşe silmeleri ile dikkat çekicidir. Yapı bu cephe özellikleriyle bazı Yunan adaları ve kıyı kentleri ile Batı, İç ve Güneybatı Anadolu evlerini hatırlatır³³⁸. Ayrıca söz konusu ev yapı gereci bakımından da kasabadaki diğer evlerden ve dolayısıyla geleneksel Osmanlı evlerinden farklılık arz eder. Kasabadaki evler genel olarak ahşap karkas başka bir ifadeyle bağdadi yapı tekniğiyle inşa edilmişken bu ev kesme taş temel üzerine birinci katı moloz taşların horasan harcıyla tutturulmasıyla, ikinci katın tuğla ile örülmesiyle yapılmıştır. Aslında üç kat olarak inşa edilen evin üçüncü katı 1944 depreminde yıkılmış, depremden sonra ev iki kat olarak tamir edilmiştir. Bakıldığında farklı kültürel yaşam tarzının eseri olduğu kolaylıkla anlaşılan evin 1852 yılında Andan isimli bir Rum tarafından yapıldığı belirtilmektedir³³⁹.

Fotoğraf 2.45. Çerkeş Evleri Genellikle Ahşap Karkas Yapı Tarzında (A) Yapılmışken Ahmet Sopacı Evi Kesme Taş, Tuğla ve Horasan Harcıyla Yapılmış (B) Meskenlere İçerde Tek Örnektir.

Çerkeş evlerinin su basmanı genellikle kesme taştandır. Duvarlar ise ahşap karkastır. Yörede çokça bulunan alçı, toprak ve kireç ile sıvanmıştır. Evlerin birinci katları genellikle bahçenin şeklinde biçimlenirken üst katlarda çıkmalar yapılarak evin genişletildiği görülmektedir.

Tarihi Çerkeş evlerinde genellikle balkon bulunmaz. Bu durum sahanın nispeten karasal iklim koşullarıyla açıklanabilir. Balkon yerine genellikle evlerin ikinci katında

* Kapı ve pencerenin yerleştiği kasa, çerçeve.

³³⁸ Kuşçu, *Çerkeş İlçesinde Dört Ev*, s. 59-60.

³³⁹ Çankırı Valiliği *Çankırı Kültür Envanteri*, Çankırı 2009, s. 221.

sokak tarafına çıkma (eyvan) yapıldığı görülür. Evin daha fazla ışık alması ve görüş hâkimiyetini arttırmak için çıkma köşelerine de pencere konulduğu dikkat çeker.

Evlerde pencereler genellikle diktörtken şeklindedir ve bir odada birbirinden 20-30 cm aralıklarla iki ya da üç pencere olarak yer alırlar. Evlerin pencerelerinde dikkat çeken bir durum, yola ve güneşe bakan cephelerde pencere sayısına diğer cephelere oranla fazlalığıdır. İlçenin uzun ve sert kış koşulları yöre insanını evlerinin diğer cephelerinde çok sayıda pencere açmaktan çekinmesine neden olmuştur.

Çerkeş evleri genellikle iki katlıdır. Birinci kat ara kattır ve kışlık olarak kullanılmaktadır. Burası günlük hayatın geçtiği yerdir. Plan yapılırken de buna dikkat edilmiş olup sade ve kullanışlı bir şekilde tasarlanmıştır. Yemek yapma, yemek yeme, oturma gibi faaliyetler bu katta yerine getirilmektedir. Özellikle yazlık olarak kullanılan ikinci katlarda, her evin bir *başodası* vardır. Bu odalar diğerlerine göre daha geniştir ve ahşap işleme tekniğinin güzel örneklerini sergilerler. Başodalarda şahniş* adı verilen yükselti bulunmakta olup, bunlar birinci katın üzerine çıkma yapılarak oluşturulmuştur. Başodaların tavanları göbekli ve çoğunlukla kök boya kullanılarak bezenmiştir³⁴⁰. Evlerde başodanın bulunması ve bu odanın diğer odalardan daha ihtişamlı olmasına özen gösterilmesi, ataerkil aile yapısının meskenler üzerindeki yansımalarından biri olarak gösterilebilir.

Odalarda oturmak için sedirler ya da peyke denilen tahta divanlar yer almaktadır. Köy meskenlerinde olduğu gibi tarihi Çerkeş evlerinde de her odada yatak yorgan koymak için yüklük adı verilen ahşap dolap, yemek pişirmek için ocak ve banyo ihtiyacının karşılamak için hamamlık (gusülhane) yer alır.

Osmanlı sivil mimarisinin çeşitli örneklerini Çerkeş kasabasında bir arada bulabilmek mümkündür. Örneğin yörede Fişek Ali konağı olarak bilinen ve kapısında da bu adın yazılı olduğu Kadiağa konağı (Fotoğraf 2.46/A) ile iki kat üzerine cihannümal* olarak inşa edilmiş çatısındaki leylek yuvasından dolayı yörede leylekli ev olarak bilinen Recep Alıcı evi (Fotoğraf 2.46/B) kasabada farklı sivil mimari örneklerini temsil ederler. Söz konusu evlerden Kadiağa konağı günümüzde restoran olarak düzenlenerek yöre halkına ve ziyaretçilerin hizmetine sunulmuştur.

* Yapıların sokak ya da avluya bakan yüzlerinde cumba gibi çıkma biçiminde ve üç yönü pencereli oda.

³⁴⁰ Çerkeş Belediyesi Yıllığı, Çerkeş 2008, s. 27.

* Cihannüma: Her yanı görmeye elverişli, camlı çatı katı.

Fotoğraf 2.46. Çerkeş'te Sivil Osmanlı Mimarisine Örnekler: Kadıağa Konağı (A) Ve Recep Alıcı Evi (B).

Çerkeş evlerinde ahşap süsleme çok önemli yere sahiptir. Süslemelerin en çok yoğunlaştığı kısımlar evlerin tavanlarıdır. Tavanlarda Safranbolu evlerine benzer tavan göbeklerine rastlanmaktadır. Ayrıca oda kapıları, pencere çerçeveleri, dolap kapakları, aynalık ve çiçeklikler oyma ve boyama tekniği ile süslenen başlıca ahşap unsurlardır³⁴¹ (Fotoğraf 2.47).

Geçmiş yıllarda geçirmiş olduğu depremler nedeniyle tarihi ve kültürel mirasının çoğu yok olmuş olan Çerkeş ilçesinde ayakta kalmayı başarabilen yapılar, Osmanlı mimarisinden günümüze kalan birer kültür miraslarıdır. Bu yapıların korunması ve gelecek nesillere aktarılması için ilgili kurumlarca bakım, onarım, restorasyon ve depreme karşı sağlamlaştırma çalışmalarının yapılması son derece önem arz etmektedir. Bu bağlamda ilçede yeni bir kültür envanterinin yapılması ve tescilli kültürel ve tabiat varlıkları içerisinde yer almayan tarihi evlerin bu kapsama alınarak bakım ve onarımının yapılması gerekmektedir. Ayrıca bu evlerden birkaç tanesinin ilgili kurum ve kuruluşlarca (Safranbolu'da yaygın olan) müze ev şeklinde dizayn edilip yerli ve yabancı ziyaretçilere açılması ile ilçe ekonomisine de katkı sağlayabileceği kanaatindeyiz.

³⁴¹ Kuşçu, *Çerkeş İlçesinde Dört Ev*, s. 65.

Fotoğraf 2.47. Tarihi Çerkeş Evlerinin Tavan İşlemelerinden Örnekler.

Bununla birlikte eski evlerin bulunduğu mahallelerde tarihi doku korunarak evler restore edilebilir. Geleneksel Türk-İslam sosyal hayatından izler taşıyan ev ve sokaklar kültürel turizm açısından olduğu kadar film sektörü için de önemli bir potansiyel oluşturmaktadır. Eski mahallelerde gerekli çalışmalar yapıp ulusal düzeyde tanıtımı sağlanabilirse film sektörünün merkezi durumundaki İstanbul'a olan ulaşım kolaylığının da etkisiyle özellikle tarihi konuları işleyen filmlerin çekileceği bir alan olabilir. Nitekim memleket hikâyelerinden birini konu alan "Benden sevdalı mısın?" adlı televizyon filmi 2006 yılında Çerkeş'te çekilmiştir. Bu da kasabanın bu konuda potansiyele sahip olduğunun bir göstergesidir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EKONOMİK COĞRAFYA

Tarih boyunca, ekonomik coğrafya, nüfus ile ekonomi ve kaynaklar arasındaki ilişkiler; insanların hayatlarını kazanmaları bakımından yerden yere olan farklılık ve benzerlikler; ekonomik faaliyetlerin yer seçiminde tercihleri belirleyen faktörler; bölgesel uzmanlaşmalar ve bu uzmanlaşmaların yarattığı ticaret akışlarının nedenleri; ekonomik kalkınma ve yaşam standartlarındaki farklılıkların açıklanması gibi çok sayıda konu üzerinde durmuştur³⁴².

Beşeri coğrafyanın en ayrıntılı ve köklü bilim alanlarından biri olan ekonomik coğrafya; insan tarafından oluşturulan ya da doğal olarak oluşmuş ekonomik kaynakları, coğrafi düşünce dahilinde inceleyen bir bilimdir³⁴³.

Araştırma sahasındaki ekonomik faaliyetler tarım, hayvancılık, ormancılık, madencilik, sanayi, ulaşım, ticaret ve turizm olmak üzere 8 grupta ele alınabilir. Ancak ekonomik faaliyetlere geçmeden önce, ekonomik potansiyelin sağlıklı bir şekilde tespit edilebilmesi ve varsa sorunlu bölgelere çözüm önerilerinin geliştirilebilmesi amacıyla sahanın arazi bölünüşü ve araziden faydalanma durumunu incelemek gerekir.

3.1. ARAZİ BÖLÜNÜŞÜ VE ARAZİDEN FAYDALANMA

Herhangi bir yerdeki ekonomik faaliyetlerde ve dolayısıyla arazi kullanımında öncelikle o yerin arazisinin verimlilik durumunun bilinmesi ve verimlilik özelliğine göre sınıflandırılması son derece önem taşımaktadır. Sürdürülebilir bir planlama yapılabilmesi için arazinin verimlilik durumunun dikkate alınması gerekmektedir. Gerçekten arazinin gelişigüzel, methodsuz olarak kullanılması veya ekonomik potansiyete bakımından bir değer ifade etmiyor gibi görünen bazı sahaların bugün kendine has potansiyele sahip olması, o sahada arazi kullanılması metodlarının uygulanması ile rasyonel bir şekilde sokulabilir³⁴⁴.

Diğer yandan ilçe arazinin fiziki yapısının etkisiyle oluşan verimlilik durumu başka bir ifadeyle kabiliyet özellikleri, arazi üzerinde yürütülen ekonomik faaliyetlerin

³⁴² Erol Tümertekin-Nazmiye Özgüç, *Ekonomik Coğrafya Kalkınma ve Küreselleşme*, Çantay Kitabevi, İstanbul 2005, s. 2.

³⁴³ Hayati Doğanay, *Türkiye Ekonomik Coğrafyası*, Çizgi Kitabevi, Konya 1998, s. 1.

³⁴⁴ “Selami Gözenç, “Arazinin Kullanılması ve Değerlendirilmesinin Coğrafi Yönden Tetkiki”, *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, Sayı:20-21, İstanbul 1974-1977, s. 169.

dağılımını tayin eden faktörlerden biridir. Özellikle tarım alanları ve tarım dışı alanların dağılımında belirleyici faktörlerden biri de arazinin kabiliyet özellikleridir.

Çerkeş ilçesinde arazi verimlilik sınıfları incelendiğinde tarımsal verimliliği yüksek olan I., II., ve III. sınıf arazilerin toplam ilçe arazisinin % 20.3'lük kısmını oluşturduğu görülmektedir. Tarımsal verimliliğin daha düşük olduğu IV. sınıf araziler ise toplam arazi içerisinde % 5.0'lık bir orana sahiptir. V. sınıf arazilerin görülmediği sahada, VI. ve VII. sınıf araziler % 66.5'lik oranla ilçede en yaygın olan arazi gruplarıdır (Tablo 3.1).

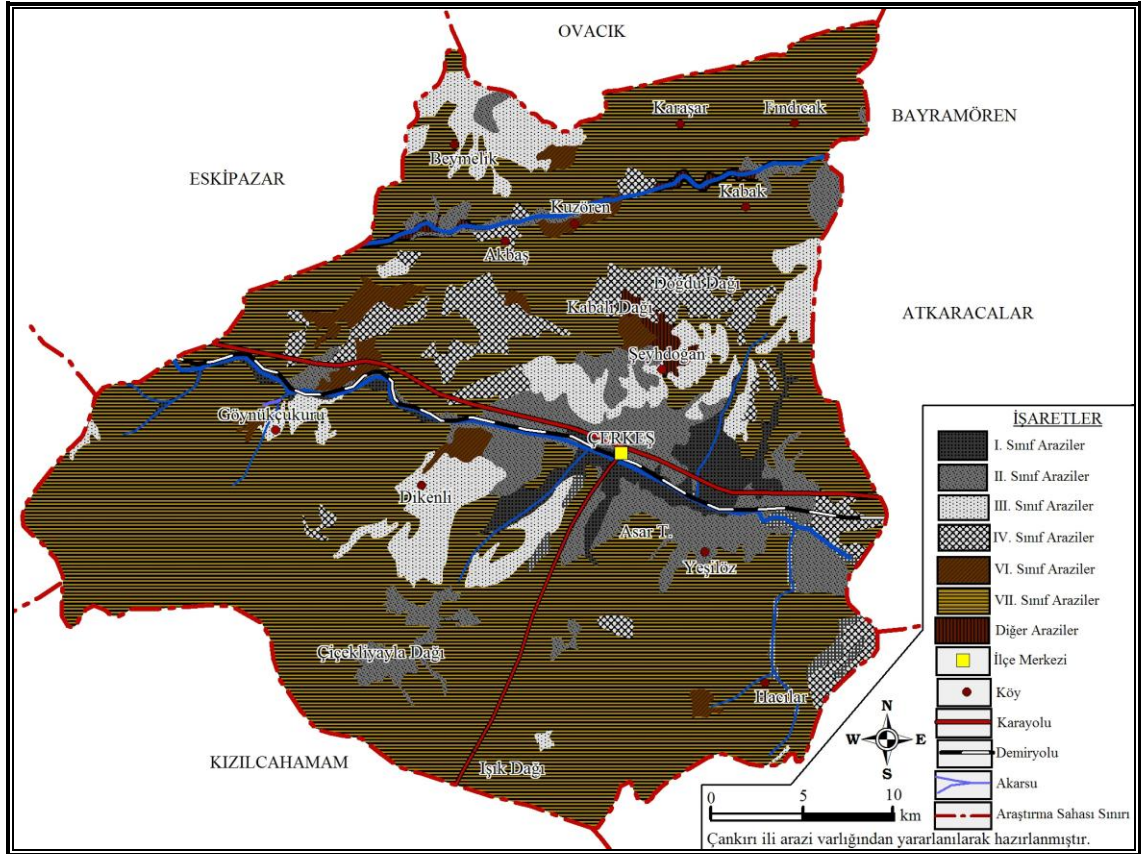
Tablo 3.1.Çerkeş İlçesinde Arazinin Verimlilik Sınıflarına Göre Dağılışı.

Arazi Verimlilik Sınıfı	Yüzölçümü (Dekar)	%'si
I.Sınıf Araziler	40.900	4.1
II.Sınıf Araziler	68.670	7.0
III.Sınıf Araziler	90.510	9.2
IV.Sınıf Araziler	49.750	5.0
VI.Sınıf Araziler	104.530	10.6
VII.Sınıf Araziler	551.570	55.9
Diğer	80.070	8.1
Toplam	986.000	100.0

Kaynak: Çankırı İli Arazi Varlığı'ndan (1998).

Çerkeş ilçesinde arazilerin verimlilik sınıfları bakımından dağılımları incelendiğinde I., II. ve III. sınıf arazilerin depresyon tabanı ve vadi tabanı gibi daha çok eğimin az olduğu alanlarda yer aldığı, IV. sınıf arazilerin eğimin artmaya başladığı yamaçlarda yer aldığı, VI, VII. ve VIII. sınıf arazilerin ise dağlık kütleler üzerinde yoğunlaştığı gözlenmektedir. Tarımsal verimliliğin düşük olması nedeniyle daha çok orman ve otlak olarak yararlanılan VI, VII. ve VIII. sınıf araziler; ilçenin güneyindeki dağlık kuşak ile ilçe merkezinin kuzeyindeki Ezber Dağı, Kabalı Dağı ve Doğdu Dağı gibi dağlık sahalarda geniş yayılım alanına sahiptir. Ayrıca Karaşar, Uluköy, Fındıcak, Çakmak, Karacahöyük ve Dodurga köylerini içine alan sahadaki arazilerin büyük çoğunluğu yine bu grup içerisinde yer alır. Diğer yandan 40.900 dekar ile ilçe arazisinin sadece % 4.1'lik oranına sahip olan I. sınıf araziler, Çerkeş kasabasını da içine alan depresyon sahası ile Çerkeş Çayı'na güneyden ve kuzeyden karışan derelerin vadi tabanlarında dağılım gösterir (Harita 3.1). Ancak verim değeri çok yüksek olan bu arazilerin önemli bir kısmından yerleşim alanı olarak yararlanıldığı görülmektedir.

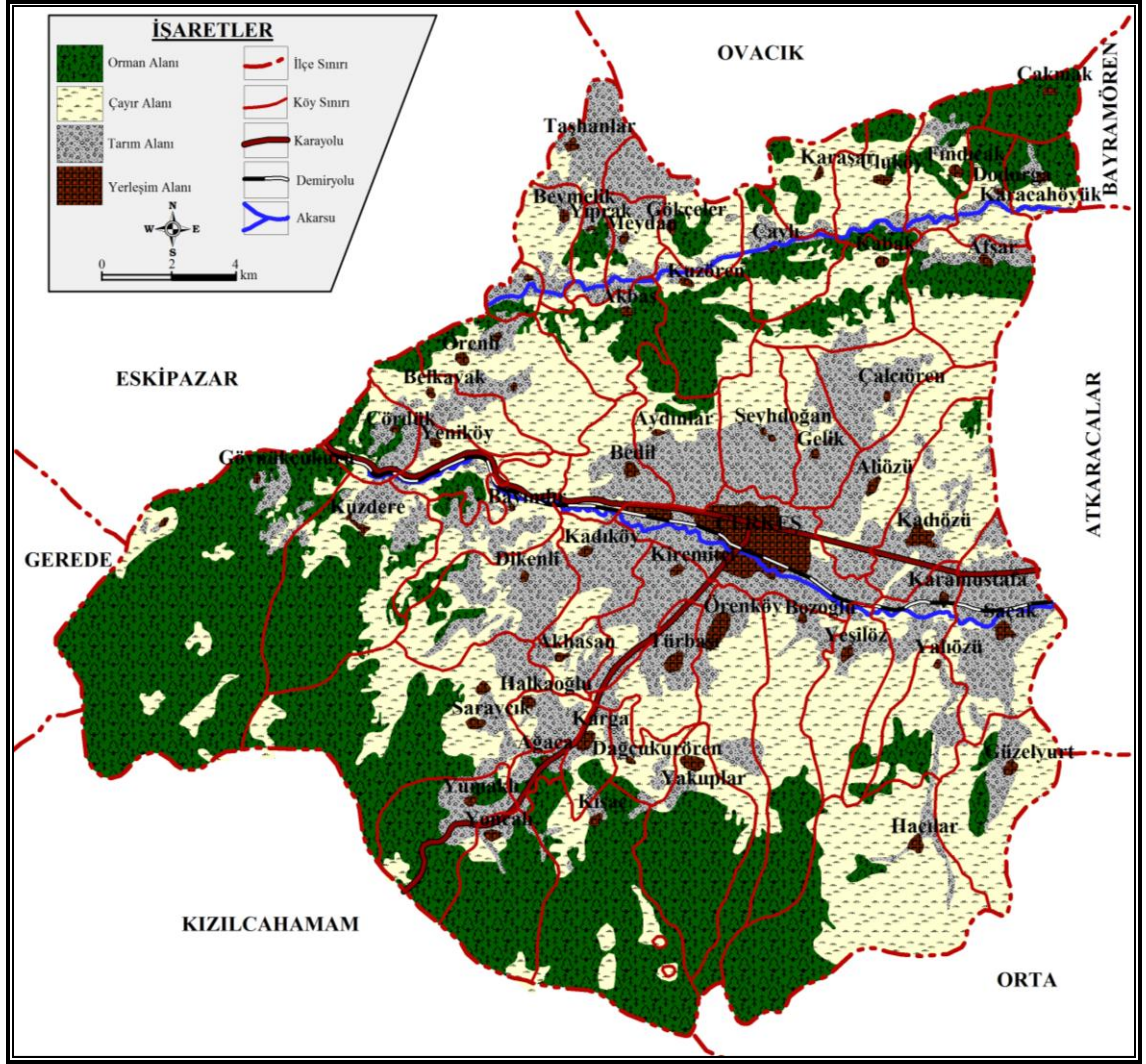

Harita 3.1. Çerkeş İlçesinde Arazinin Verimlilik Sınıflarına Göre Dağılışı.

Çerkeş ilçesinde, arazi verimlilik durumunun yanında jeolojik ve jeomorfolojik yapı, bakı ve yağış gibi fiziki coğrafya özellikleri arazi bölünüşü ve araziden faydalanma üzerinde etkili olmuştur.

İlçedeki arazi bölünüşü incelendiğinde, toplam arazinin % 42.0'nun otlak alanı, % 35.4'ünün orman alanı, % 19.9'unun tarım alanı ve % 2.7'sinin yerleşim alanından oluştuğu görülmektedir (Tablo 3.2 ve Harita 3.2).

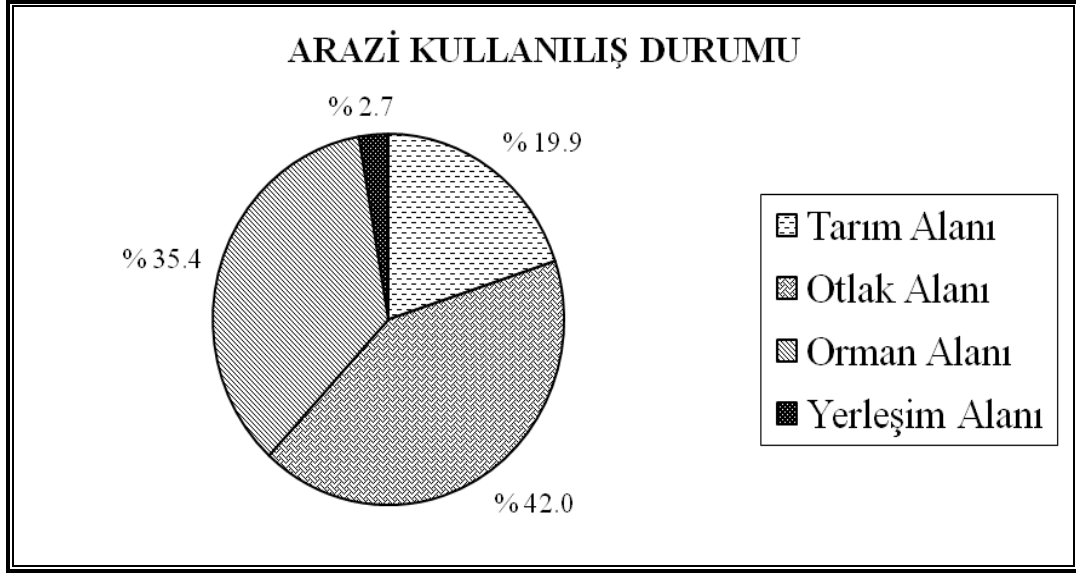
Harita 3.2. Çerkeş İlçesinde Arazi Kullanımı*

Tablo 3.2.Çerkeş İlçesinde Genel Arazi Bölünüşü.

Kullanılış Durumu	Yüzölçümü (Dekar)	%'si
Tarım Alanı	196.150	19,9
Otlak Alanı	413.966	42,0
Orman Alanı	349.434	35,4
Yerleşim Alanı	26.450	2,7
Genel Alan	986.000	100,0

Kaynak: Çankırı İli Arazi Varlığı (1998) İlçe Tarım Müdürlüğü (2010) ve Çerkeş Orman İşletme Şeflikleri Orman Amenajman Raporlarından (2010).

* Çevre ve Orman Bakanlığı Çevresel Etki Değerlendirmesi ve Planlama Genel Müdürlüğü'nün Sinop-Kastamonu-Çankırı Planlama Bölgesi 1/100.000 Ölçekli Çevre Planı ile Çerkeş Orman İşletme Müdürlüğü'nün Çerkeş, Çatak, Kurtçimeni ve İsmetpaşa Orman İşletme Şefliklerine ait fonksiyonel orman amenajman planlarından yararlanılarak hazırlanmıştır.

Şekil 3.1. Çerkeş İlçesinde Genel Arazi Bölünüşü.

3.1.1. Yerleşim Alanları

Çerkeş ilçesinde yerleşim alanları 26.450 dekarlık bir alanı kaplamaktadır. Söz konusu alanlar ilçe toplam alanının % 2.7'lik kısmını oluşturmaktadır. İlçedeki yerleşim alanları içerisinde en büyüğü 3.689 dekar ile Çerkeş kasabasıdır. Kasabada fonksiyonel bakımdan meskenlerin çeşitlenmesi, sanayi tesisleri, hizmet binaları, ticarethaneler ve sosyal tesisler gibi binalar yerleşim alanının fazla olmasında etkili olmuştur.

Kırsal yerleşim birimleri içerisinde 1.050 dekar ile Göynükçukuru, 1.000 dekar ile Kadıözü ve Şeyhdoğan gelmektedir. Göynükçukuru dört mahalleden oluştuğu için geniş yerleşim alanına sahiptir. Diğer iki yerleşim birimi ise bulunduğu jeomorfolojik ünite gelişmelerine imkân sağladığı için yatay olarak alanlarını genişletmiştir. Aynı şekilde Aliözü ve Şeyhdoğan gibi depresyon tabanında yer alan diğer yerleşim birimleri nispeten geniş yerleşim alanlarına sahiptir. Öte yandan engebeli arazi yapısına sahip olan Gerede Çayı vadisi çevresindeki köylerde yerleşim alanları depresyon tabanındakilere nazaran daha küçüktür (Tablo 3.3).

Tablo 3.3.Çerkeş İlçesindeki Yerleşim Birimlerine Ait Yerleşim Alanları (da).

Yerleşim Birimi	Toplam Alan	Yerleşim Alanı	Yerleşim Birimi	Toplam Alan	Yerleşim Alanı	Yerleşim Birimi	Toplam Alan	Yerleşim Alanı
Afşar	12.608	310	Findıcak	29.475	430	Meydan	6.565	291
Ağaca	8.349	930	Gelik	21.095	280	Örenköy	21.833	600
Akbaş	11.840	210	Gökçeler	8.992	170	Örenli	12.916	950
Akhasan	14.162	200	Göynükçukuru	94.390	1.050	Saraycık	31.813	900
Aliözü	25.020	620	Güzelyurt	22.633	500	Şeyhdoğan	31.130	1.000
Aydınlı	16.810	340	Hacılar	23.090	700	Taşanlar	6.739	240
Bayındır	28.425	420	Halkaoğlu	3.567	280	Türbaşı	11.000	230
Bedil	24.994	400	Kabak	14.425	450	Uluköy	6.460	465
Belkavak	14.073	360	Kadıköy	32.784	750	Yakuplar	16.835	350
Beymelik	7.116	500	Kadıözü	22.667	1.000	Yalıözü	17.740	300
Bozoğlu	18.602	500	Karacahöyük	28.350	150	Yeniköy	17.760	850
Çakmak	22.800	140	Karamustafa	13.200	130	Yeşilöz	12.315	190
Çalçıören	25.120	400	Karasar	7.102	290	Yıprak	4.141	260
Çaylı	9.170	390	Karga	3.275	170	Yoncalı	23.054	260
Çördük	13.198	175	Kısaç	23.183	250	Yumaklı	25.420	230
Dağçukurören	21.820	520	Kiremitçi	10.410	250	Saçak	17.807	500
Dikenli	20.070	300	Kuzdere	28.180	660	Çerkeş	11769	3.689
Dodurga	13.428	180	Kuzören	16.280	740	Toplam	986.000	26.450

Kaynak: İlçe Tarım Müdürlüğü (2010).

3.1.2. Ormanlık Alanlar

Araştırma sahasında otlak alanlarından sonra en fazla paya sahip olan orman alanları 349.434 dekarlık alanı ile ilçe toplam alanının % 35.4'ünü kaplamaktadır. Harita 3.1'de de görüldüğü üzere ilçedeki ormanların büyük bir kısmı güneydeki dağlık kuşak üzerinde yer almaktadır. Gerede Çayı ile Çerkeş depresyonu arasında yer alan dağlık saha ve ilçenin kuzeydoğu uç kısmında yer alan Çakmak köyü çevresi orman alanlarının dağılışı gösterdiği diğer yerlerdir. Ancak uzun bir tarihi geçmişe sahip ilçede yerleşim yerlerine yakın alanlarda ormanlar büyük oranda tahrip edilmiştir. Hatta depresyonun büyük bir bölümü ormandan yoksun hale gelmiştir. Bununla birlikte son yıllarda gurbette yaşayan yöre sakinlerinin de katkılarıyla düzenlenen ağaç dikme etkinlikleri sayesinde ilçede orman alanları artış eğilimine girmiştir. Nitekim bitki örtüsü özellikleri bahsinde de belirtildiği gibi ilçedeki toplam 349.434 dönümlük orman alanının 41.845 dönümlük kısmı ağaçlandırma yoluyla oluşturulmuştur.

İlçenin güneyindeki Işık Dağı ve Güneybatısındaki Düvenlik, Çiçekliyayla, Horozdede, Velikoca ve Karagürgen dağlarını içine alan dağlık kuşak, ilçede ormanların en yoğun olduğu sahalardır (Fotoğraf 3.1). Bu dağlık kuşak, aynı zamanda ilçedeki verimli orman varlığının büyük bir kısmını kapsamaktadır. Yükseltisi 1300 ila 2000 m arasında değişen söz konusu dağlar üzerinde alçak sahalarda karaçam ve meşe

karışımları ya da saf karaçam, yüksek sahalarda sarıçam ve göknar karışımı ormanlar geniş yayılış alanlarına sahiptirler. Dolayısıyla bu kuşak üzerinde arazisi bulunan Göynükçukuru, Kuzdere, Saraycık, Yoncalı, Yumaklı, Dağçukurören ve Hacılar yerleşim birimlerinde sık orman alanlarına rastlanır.

Fotoğraf 3.1. Çerkeş'teki Verimli Orman Varlığının Büyük Bir Kısmı İlçenin Güneyindeki Dağlık Kuşakta Yer Alır.

İlçede orman alanlarının yoğunlaştığı bir diğer alan da Kabalı ve Doğdu dağlarından oluşan dağlık kuşağın kuzey yamaçlarıdır. Güney yamaçlarında otlak alanların yayılış gösterdiği bu dağlık kütlelerde yer alan ormanlar yoğun tahribat nedeniyle daha ziyade fundalık alanlar şeklindedir. Eğim değerlerinin arttığı kuzey yamaçlarda bakının da etkisiyle fundalıklar yerini orman alanlarına bırakırken eğimin azaldığı, arazinin yeknesaklık gösterdiği sahalarda orman alanlarının otlak alanları tarafından kesintiye uğratıldığı gözlenir.

İlçenin kuzeydoğu ucunda yer alan Çakmak köyü ve çevresi bir başka orman alanını oluşturmaktadır. Bu kesimde yer alan ormanlar da ilçenin güneyindeki ormanlar gibi verimli orman varlığı içerisinde yer alır.

Çerkeş ilçesinde depresyon sahası ve çevresi ile güneye bakan yüzeyler orman bakımından fakir alanlardır. İlçedeki yerleşim alanlarının yoğunlaştığı depresyon tabanında arazinin büyük oranda tarım alanı ve yerleşim alanı olarak kullanıldığı

görülür. Tarım alanlarıyla orman alanları arasında kalan sahalarda ise daha çok otlak alanları dağılış gösterir. Ancak kuzeye bakan yamaçlarda ormanlar bakı ve nem koşullarına bağılı olarak kendilerini yenileme imkânı bulmuşken, güneye bakan yamaçlarda ise yerlerini otlak alanlarına terk etmiştir.

Bilindiğı gibi ormanlardan yakacak ve yapacak temini, gövde, yaprak, tohum ya da reçinelerinden çeşitli sanayi kollarında hammadde olarak faydalanılmaktadır. Araştırma sahasında da ormanlar ekonomik hayat üzerinde önemli bir yere sahiptir. Çerkeş Orman İşletme Müdürlüğü'nden elde edilen verilere göre ilçe ormanlarından yıllık ortalama 20.000 m³ endüstriyel odun (tomruk, maden direk, sanayi odunu, kâğıtlık odunu, yapacak odunu, lif yonga odunu ve sıruk) ve 7.000 m³ yakacak odun elde edilmektedir. Ayrıca ormanlar yöredeki arıcılık için de önemli bir potansiyel oluşturmakta, ormanlarda yetişen mantarlar da bazı orman köyü sakinlerine önemli bir gelir sağlamaktadır. Bu bağlamda ormanlar özellikle kırsal kesimde yaşayan insanlar için önemli bir faydalanma alanı durumundadır.

3.1.3. Otlak Alanları

Araştırma sahasında 413.966 dekarlık alanı kaplayan otlak alanları, toplam arazi içerisinde % 42.0'lık oranla en büyük paya sahiptir. Alpin çayır katında arazisi bulunmayan sahada otlak arazileri, ormanların tahrip edilmesiyle oluşmuş antropojen step sahalalarını kapsamaktadır. İlçede önemli bir hayvancılık potansiyeli oluşturan otlak alanları, tamamıyla ormanlık alanların açılması suretiyle oluşturulmuştur. Bu nedenle otlak alanları süreklilik göstermez. Ormanlar içerisinde kümeler halindedir. (Fotoğraf 3.2 ve Fotoğraf 3.3).

Aliözü, Bayındır, Çalcıören, Çördük, Gelik, Kadıköy Şeyhdoğan, Yakuplar, Yeşilöz ve Yumaklı gibi depresyon tabanında ve çevresinde yer alan yerleşim birimlerinin yüzölçümlerinin yarısından fazlası otlak alanlarıyla kaplıdır. Bu durum adı geçen yerleşim birimlerindeki mera hayvancılığını teşvik etmektedir. Nitekim sahada beslenen hayvan sayısı incelendiğinde otlak varlığı ile hayvan sayısı arasında sıkı bir ilişki olduğu dikkat çeker. Bu ilişki küçükbaş hayvancılıkta daha belirgindir. Otlak alanı geniş olan köylerde küçükbaş hayvancılık halen önemini korurken, sınırlı olan köylerin çoğunda küçükbaş hayvancılık terk edilmiştir. Büyükbaş hayvancılıkta ise bazı ailelerin mera hayvancılığı yerine ahır hayvancılığına geçmesi otlak alanlarına bağımlılığın

nispeten azalmasına neden olmuştur. Bazı yerleşim birimlerinde ise göçlerle nüfusun iyice azalması, otlak alanlarının yeterli olmasına rağmen hayvancılığın gerilemesine ve hayvan sayılarının hızla azalmasına neden olmuştur.

Fotoğraf 3.2. Doğdu Dağı Üzerindeki Otlak Alanlarından Bir Görünüm.

Fotoğraf 3.3. Işık Dağı Üzerindeki Otlak Alanlarından Bir Görünüm.

İlçedeki otlak alanları, iklimin de etkisiyle temmuz ortalarına dek yeşil kalabilmektedir. Bu tarihten sonra alçak kesimlerdeki otlaklar sararmaya başlar. Ancak ilçedeki yayla alanlarını oluşturan yüksek kesimlerdeki otlaklar yıl boyunca yeşil kalabilmektedir. Bu nedenle ilçe otlakları kırsal kesimde yaşayan halkın en önemli gelir kaynağı olan mera hayvancılığı için son derece önemlidir.

İlçe dışına yaşanan yoğun göç hareketlerinin yanında, ilçede tarım dışı iş sahalarının gelişmesi nedeniyle ekim yapılmayan tarım arazilerinin bir kısmı da otlak alanı olarak değerlendirilmektedir. Nitekim Çerkeş İlçe Tarım Müdürlüğü'nün 2010 yılı kayıtlarına göre ilçedeki 120263 dekar tarım arazisinden 22990 dönümü (% 19.1) üzerinde ekim yapılmamaktadır.

3.1.4. Tarım Alanları

Tarım alanları arazi kullanımı bakımından oldukça büyük öneme sahiptir. Çünkü tarım alanlarında yetiştirilen tarımsal ürünler, doğrudan tüketilebildiği gibi, sanayi tesislerinde işlendikten sonra mamul madde olarak da insanların tüketimine sunulmaktadır. Bu açıdan tarıma dayalı sanayiye hammadde sağlaması nedeniyle arazi kullanımı açısından tarım alanları hammadde üretim alanları içerisinde değerlendirilebilir³⁴⁵.

Çerkeş ilçesinde toplam 196.150 dekar tarım alanı mevcuttur. Tarım alanları ilçe yüzölçümünün % 19.9'unu, başka bir ifadeyle yaklaşık beşte birini kaplamaktadır. İlçedeki tarımsal faaliyetler, doğal çevre koşullarının elverdiği alanlarda dağılış gösterebilmiştir. Tarım alanlarının en önemli dağılış sahası doğal çevre koşullarının elverişli olduğu Çerkeş depresyonudur. Verimli tarım arazilerinin varlığı, eğim değerlerinin az olması, iklimin çevredeki dağlık kütlelere göre uygun olması, tarım alanlarının depresyon tabanında yoğunlaşmasına ve devamlılık göstermesine neden olmuştur. Depresyon çevresindeki dağlık alanlarda, eğim değerlerinin fazla olması toprakların işlenmesini güçleştirmektedir. Ayrıca eğime bağlı olarak verim azalmakta, artan yükseltiyle beraber sıcaklıklar düşmekte buna bağlı olarak vejetasyon süresi kısalmaktadır. Bu nedenlerle tarım alanları depresyon çevresindeki dağlık sahalarda yerini otlak ve orman alanlarına bırakmaktadır (Fotoğraf 3.4).

³⁴⁵ Barış Taş, *Sandıklı İlçesinde Arazi Kullanımı ve Planlama Önerileri*, Ümit Ofset Matb., Ankara 2010, s. 46.

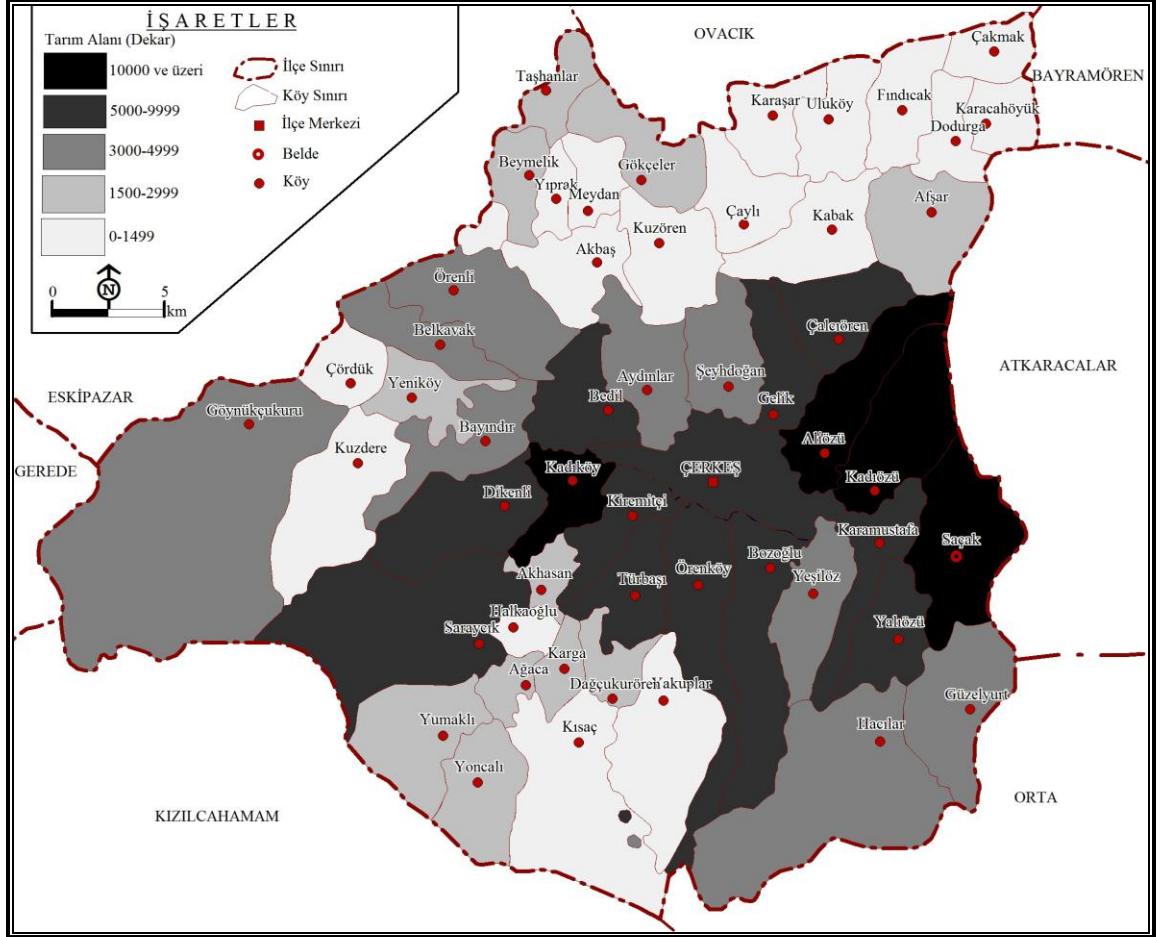
Fotoğraf 3.4. Tarım Alanlarının Büyük Çoğunluğu Çerkeş Depresyonunda Yer Almaktadır.

İlçenin kuzeyinde engebeli yerşekilleri nedeniyle tarım alanlarının son derece sınırlı olduğu görülür. Bu kesimde tarım alanları Gerede (Melan) Çayı vadisi boyunca dar bir kuşak halinde uzanış göstermektedir. Ayrıca Gökçeler, Taşhanlar, Beymelik köyleri arasındaki aşınım yüzeyleri ve Pliyosen depoları üzerinde de tarım alanları yer almaktadır (Harita 3.3).

Çerkeş ilçesinde tarım alanlarının ve tarım ürünlerinin dağılışında belirleyici olan faktörlerden biri de sulama olanaklarıdır. İlçedeki tarım alanlarının % 91.8'i kuru tarım, % 8.2'si sulamalı tarım alanlarından oluşmaktadır. Başka bir ifadeyle ilçedeki 196.150 dekar tarım arazisinin 180.120 dekarlık kısmı kuru tarım, 16.030 dekarlık kısmı ise sulamalı tarım alanlarından oluşmaktadır (Tablo 3.4). Sulamalı tarım daha çok depresyon tabanında yer alan tarım arazilerinde uygulanmaktadır. Sulamada daha çok akarsulardan yararlanılmaktadır.

İlçede sulamalı tarım alanlarının artırılması amacıyla DSİ tarafından Akhasan barajı inşa edilmiştir. Yapımına 1996 yılında başlanan barajın inşaatı, 2010 Kasım ayı itibariyle tamamlanmıştır. Söz konusu aydan itibaren su tutmaya başlayan barajın suyu ile 22.530 dekar tarım alanının sulanması planlanmaktadır. Buna göre mevcut tarım alanlarının sadece % 8.2'lik kesiminde sulamalı tarım yapılırken, önümüzdeki yıllarda bu oranın % 19.7'ye yükseleceği anlaşılmaktadır. Ayrıca yine DSİ tarafından yürütülen

sulama amaçlı Hacılar Barajı Projesi sonuçlandırıldığında 57.050 dekar alanın sulanması planlanmaktadır³⁴⁶. Sonuç olarak sulama projeleri hayata geçirildiğinde depresyon tabanındaki tarım arazilerinin önemli bir kısmında sulamalı tarım yapılabileceği söylenebilir.

Harita 3.3. Araştırma Sahasının Tarım Alanları (2010).

³⁴⁶ Çankırı İli Çevre Durum Raporu, Çankırı Valiliği İl Çevre ve Orman Müdürlüğü, Çankırı 2005, s. 32.

Tablo 3.4.Çerkeş İlçesinde Kuru Ve Sulamalı Tarım Alanları.

Yerleşim Birimi	Kuru Tarım		Sulamalı tarım		Toplam Dekar
	Dekar	%	Dekar	%	
Afşar	1.800	100,0	--	--	1.800
Ağaca	1.769	71,6	700	28,4	2.469
Akbaş	1.300	100,0	--	--	1.300
Akhasan	2.132	100,0	--	--	2.132
Aliözü	7.810	78,0	2200	22,0	10.010
Aydınlar	3.700	100,0	--	--	3.700
Bayındır	3.825	90,5	400	9,5	4.225
Bedil	5.910	84,3	1100	15,7	7.010
Belkavak	4.220	100,0	--	--	4.220
Beymelik	2.130	100,0	--	--	2.130
Bozoğlu	3.500	70,0	1500	30,0	5.000
Çakmak	500	100,0	--	--	500
Çalcıören	6.000	100,0	--	--	6.000
Çaylı	920	82,1	200	17,9	1.120
Çördük	520	100,0	--	--	520
Dağçukurören	1.790	100,0	--	--	1.790
Dikenli	5.040	100,0	--	--	5.040
Dodurga	470	100,0	--	--	470
Fındıcak	1.075	100,0	--	--	1.075
Gelik	7.015	100,0	--	--	7.015
Gökçeler	2.200	100,0	--	--	2.200
Göynükçukuru	4.105	100,0	--	--	4.105
Güzelyurt	4.343	92,5	350	7,5	4.693
Hacılar	2.225	69,0	800	24,8	3.225
Halkaoğlu	770	100,0	--	--	770
Kabak	890	85,6	150	14,4	1.040
Kadıköy	8.454	83,3	1.700	16,7	10.154
Kadıözü	11.987	88,2	1.600	11,8	13.587
Karacahöyük	1.050	100,0	--	--	1.050
Karamustafa	3.600	71,3	1.450	28,7	5.050
Karaşar	1.305	100,0	--	--	1.305
Karga	1.500	100,0	--	--	1.500
Kısaç	1.053	100,0	--	--	1.053
Kiremitçi	5.397	93,9	350	6,1	5.747
Kuzdere	1.350	100,0	--	--	1.350
Kuzören	800	100,0	--	--	800
Meydan	1.274	100,0	--	--	1.274
Örenköy	6.523	100,0	--	--	6.523
Örenli	4.126	100,0	--	--	4.126
Saraycık	8.640	100,0	--	--	8.640
Şeyhdoğan	4.450	100,0	--	--	4.450
Taşanlar	1.800	100,0	--	--	1.800
Türbaşı	6.111	95,3	300	4,7	6.411
Uluköy	900	100,0	--	--	900
Yakuplar	1.190	95,2	60	4,8	1.250
Yahözü	5.431	100,0	--	--	5.431
Yeniköy	2.380	83,5	470	16,5	2.850
Yeşilöz	2.935	71,0	1.200	29,0	4.135
Yıprak	672	100,0	--	--	672
Yoncalı	1.506	100,0	--	--	1.506
Yumaklı	1.800	100,0	--	--	1.800
Saçak	11.227	92,6	900	7,4	12.127
Çerkeş	6.700	91,8	600	8,2	7.300
Toplam	180.120	91,8	16.030	8,2	196.150

Kaynak: İlçe Tarım Müdürlüğü (2010).

Çerkeş ilçesindeki sulamalı tarım alanlarının yerleşim birimlerine göre dağılımı incelendiğinde dengesiz bir durum göze çarpar. Nitekim ilçe merkezi ile 18 köyde sulamalı tarım arazisi mevcutken 33 köyde sulamalı tarım alanına rastlanmamaktadır. Bozoğlu (% 30), Yeşilöz (% 29), Karamustafa (% 28.7), Ağaca (% 28.4), Hacılar (% 24.8) ve Aliözü (% 22) gibi köylerde tarım arazilerinin beşte birinden fazlasını sulamalı tarım alanları oluşturmaktadır.

Araştırma sahasında yer alan tarım alanlarının tamamına yakını ekili alanlardan oluşmaktadır. Dikili alanlar ise son derece sınırlıdır. Toplam tarım alanının (196.150) 487 dekarlık (% 0.2) kısmını dikili alanlar oluşturmaktadır. Ancak son yıllarda Çerkeş İlçe Tarım Müdürlüğü'nün desteğiyle dikili alanlarda artış yaşanmaktadır. Nitekim son iki yılda ilçedeki çrşitli alanlara 3.865 adet meyve fidanı dikilmiştir.

Çerkeş ilçesindeki toplam tarım alanlarının % 60.4'ü ekili alanlardan, % 27.6'sı nadas alanlarından ve % 11.8'i tarıma uygun olup da ekilmeyen alanlardan oluşmaktadır. Buna göre ilçedeki tarım alanlarının dörtte birinden fazlasında nadas uygulandığı görülmektedir. Afşar, Kadıköy, Kadıözü ve Saçak gibi yerleşim birimlerinde nadas alanlarının oranı % 40'in üzerine çıkmaktadır. Buna karşın Akbaş, Beymelik, Dağçukurören, Karga ve Yıprak'ta nadas alanlarının oranı % 5'i geçmemektedir. Burada dikkat çeken durum, tarım alanlarının büyüklüğü ile nadas alanlarının oranı arasında bir paralellik olmasıdır. Tarım arazisi fazla olan yerleşim birimlerinde verimin artması için nadas uygulanırken, tarım arazisi sınırlı olanlarda toprakların nadasa bırakılmadığı görülür (Fotoğraf 3.5).

İlçenin nispeten düşük yağış değerleri, toprakta nem açığı meydana getirmektedir. Yörede *herk etme* olarak ifade edilen toprağın nem kazanması için sürülüp ekilmeden bırakılması esasına dayanan nadas uygulaması ilçede oldukça yaygındır. Ancak toprağın sürülüp boş bırakılması savunmasız kalmasına, akarsular ve rüzgârlar gibi dış kuvvetlerin aşındırıcı etkilerinin artmasına neden olmaktadır. Söz konusu dış kuvvetlerin etkisiyle yüzeydeki verimli toprak erozyona maruz kalmaktadır. Bu nedenle nadas uygulamasına son verilmesi gerekmektedir. Bunun için sulamalı tarım ve nöbetleşe ekim yöntemlerinin uygulanması gerekmektedir. Akhasan barajından sulama başladığında nadas alanları önemli ölçüde daralacaktır. Diğer yandan sulama imkânı

olmayan alanlarda ise nem isteği farklı olan ürünlerin nöbetleşe ekilmesi, nadas alanlarının daralmasına katkı sağlayacaktır.

Fotoğraf 3.5. Bedil Köyüne Ait Nadas Alanlarından Bir Görünüm.

İlçedeki tarım alanlarında dikkat çeken bir diğer durum da 23080 dekar tarım arazisinde ekim yapılmamasıdır. Özellikle son yarım yüzyıl içerisinde köylerden şehirlere yaşanan göçler neticesinde, köyler büyük oranda nüfus kaybetmiştir. Günümüzde köylerde yaşayanların önemli bir kısmını da emekli çağındaki nüfus oluşturmaktadır. Genç ve dinamik nüfus ise çalışmak amacıyla şehirlere göçmüştür. Bu durum köylerdeki üretkenliği azaltmış, sonuç olarak da tarım ve hayvancılık önemli ölçüde gerilemiştir. Nitekim ilçenin kuzeyinde yer alan Çaylı (% 53.1), Dodurga (% 42.5), Fındıcak (% 36.2), Kabak (% 30.9), Karaşar (% 69.1), Kuzören (% 37.7), Meydan (%42.9) ve Uluköy (% 58.7) gibi yerleşim birimlerinde tarım alanlarının önemli bir kısmında ekim yapılmamaktadır (Tablo 3.5).

Geçmişte tarım arazilerinin yetersiz olması nedeniyle göç yaşanan bu yerleşim birimlerinde günümüzde tarım alanlarının boş kalması çelişkili bir durum gibi gözükse de, arazilerin miras yoluyla parçalanmış olması nedeniyle bugün de mevcut tarım alanları ailelerin geçimini sağlayabilecek yeterlilikten uzaktır. Ayrıca küçük ve engebeli tarım arazileri makineli tarım açısından uygun değildir. Bu gibi nedenlerle söz konusu köylerde ekili alanların azaldığı söylenebilir.

Tablo 3.5. Çerkeş İlçesinde Tarım Alanlarının Dağılışı (2010).

Yerleşim Birimi	Ekili Alan		Nadas Alanı		Tarıma Uygun Olup Ekilmeyen Alan		Dikili Alan		Toplam Tarım Alanı (Da)
	Dekar	%	Dekar	%	Dekar	%	Dekar	%	
Afşar	911	50,6	786	43,7	93	5,2	10	0,6	1.800
Ağaca	655	26,5	813	32,9	996	40,3	5	0,2	2.469
Akbaş	1.184	91,1	64	4,9	42	3,2	10	0,8	1.300
Akhasan	1.681	78,8	351	16,5	94	4,4	6	0,3	2.132
Aliözü	8.638	86,3	828	8,3	529	5,3	15	0,1	10.010
Aydınlr	1.721	46,5	1080	29,2	894	24,2	5	0,1	3.700
Bayındır	2.204	52,2	844	20,0	1173	27,8	4	0,1	4.225
Bedil	4.285	61,1	2.024	28,9	695	9,9	6	0,1	7.010
Belkavak	2.576	61,0	1.245	29,5	391	9,3	8	0,2	4.220
Beymelik	2.041	95,8	80	3,8	5	0,2	4	0,2	2.130
Bozoğlu	3.193	63,9	1.165	23,3	637	12,7	6	0,1	5.000
Çakmak	245	49,0	55	11,0	197	39,4	3	0,6	500
Çalıcıören	3.414	56,9	1.686	28,1	895	14,9	5	0,1	6.000
Çaylı	446	39,8	74	6,6	595	53,1	5	0,4	1.120
Çördük	349	67,1	95	18,3	71	13,7	5	1,0	520
Dağçukurören	1.319	73,7	66	3,7	401	22,4	4	0,2	1.790
Dikenli	3.030	60,1	1.349	26,8	658	13,1	3	0,1	5.040
Dodurga	223	47,4	36	7,7	200	42,6	11	2,3	470
Fındıcak	556	51,7	124	11,5	389	36,2	6	0,6	1.075
Gelik	3.539	50,4	2.546	36,3	922	13,1	8	0,1	7.015
Gökçeler	1.805	82,0	193	8,8	197	9,0	5	0,2	2.200
Göynükçukuru	2.551	62,1	742	18,1	807	19,7	6	0,1	4.105
Güzelyurt	3.036	64,7	1.144	24,4	502	10,7	11	0,2	4.693
Hacılar	2.835	87,9	308	9,6	72	2,2	10	0,3	3.225
Halkaoğlu	445	57,8	221	28,7	101	13,1	3	0,4	770
Kabak	495	47,6	211	20,3	322	31,0	12	1,2	1.040
Kadıköy	4.190	41,3	4.816	47,4	1243	12,2	8	0,1	10.154
Kadıözü	5.345	39,3	7.289	53,6	946	7,0	7	0,1	13.587
Karacahöyük	170	16,2	317	30,2	558	53,1	5	0,5	1.050
Karamustafa	3.290	65,1	1.058	21,0	694	13,7	8	0,2	5.050
Karaşar	290	22,2	110	8,4	902	69,1	3	0,2	1.305
Karga	1.440	96,0	58	3,9	0	0,0	2	0,1	1.500
Kısaç	820	77,9	77	7,3	147	14,0	9	0,9	1.053
Kiremitçi	3.886	67,6	1.250	21,8	602	10,5	9	0,2	5.747
Kuzdere	770	57,0	277	20,5	296	21,9	7	0,5	1.350
Kuzören	422	52,8	119	14,9	302	37,8	9	1,1	800
Meydan	603	47,3	121	9,5	547	42,9	3	0,2	1.274
Örenköy	3.830	58,7	2.240	34,3	439	6,7	14	0,2	6.523
Örenli	2.885	69,9	1.035	25,1	201	4,9	5	0,1	4.126
Saraycık	4.512	52,2	3.179	36,8	939	10,9	10	0,1	8.640
Şeyhdoğan	3.733	83,9	692	15,6	5	0,1	21	0,5	4.450
Taşanlar	1.700	94,4	92	5,1	4	0,2	4	0,2	1.800
Türbaşı	3.660	57,1	2.539	39,6	200	3,1	12	0,2	6.411
Uluköy	243	27,0	175	19,4	528	58,7	5	0,6	900
Yakuplar	845	67,6	255	20,4	192	15,4	10	0,8	1.250
Yalıözü	3.040	56,0	1.861	34,3	514	9,5	16	0,3	5.431
Yeniköy	1.925	67,5	589	20,7	323	11,3	13	0,5	2.850
Yeşilöz	2.438	59,0	1.292	31,2	400	9,7	5	0,1	4.135
Yıprak	635	94,5	28	4,2	1	0,1	8	1,2	672
Yoncalı	1.295	86,0	106	7,0	100	6,6	5	0,3	1.506
Yumaklı	880	48,9	90	5,0	825	45,8	5	0,3	1.800
Saçak	6.940	57,2	5.076	41,9	100	0,8	11	0,1	12.127
Merkez	5.724	78,4	1.241	17,0	203	2,8	97	1,3	7.300
Toplam	118.471	60,4	54.112	27,6	23.080	11,8	487	0,2	196.150

Kaynak: Çerkeş İlçe Tarım Müdürlüğü (2010).

Çerkeş ilçesinde tarım alanlarında ağırlıklı olarak tahıl ve yem bitkileri yetiştirilmektedir. İlçedeki toplam ekili ve dikili alanlarının % 50,4'ünde buğday, %

25.2'sinde arpa, % 8.4'ünde fiğ, % 8.4'ünde korunga, % 1.3'ünde yonca ve % 1.7'sinde patates yetiştirilmektedir. Buna göre ilçe topraklarının % 75.6'sında (dörtte üçünden fazlasında) tahıl tarımı yapıldığı, tahıl tarımını % 18.1'lik oranla yem bitkileri tarımı izlediği görülmektedir.

İlçede tahıl tarımı eğim değerlerinin elverişli olması nedeniyle makinalı tarım yapılabilmesi, toprak verim değerinin yüksek olması gibi avantajlara bağlı olarak daha çok Çerkeş depresyonunda yer alan yerleşim birimlerinde yoğunlaşmıştır. Buna karşın kuzeydeki Gerede Çayı vadisi çevresinde yer alan yerleşim birimlerinde eğim değerlerinin fazla olması, tarımsal nüfusun düşük olması gibi nedenlerle tahıl tarımı oldukça azalmıştır. Bu kesimde yer alan Dodurga, Karacahöyük ve Uluköy'de tahıl ekim alanları 200 dekarın altına düşmüştür.

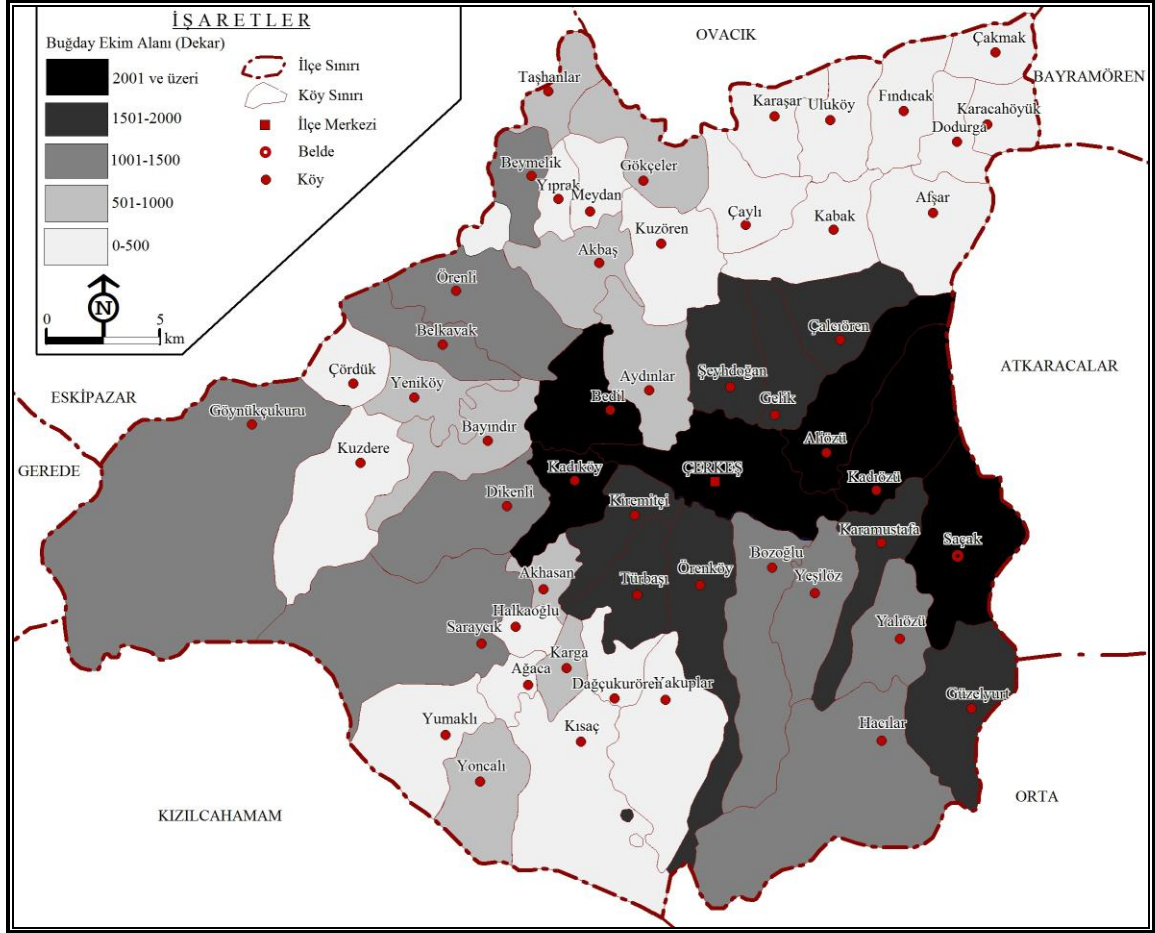
Tahıllar içerisinde en önemli yeri buğday almaktadır. Hem insanların temel besin maddesi olması, hem de hayvan yemi olarak kullanılması buğday üretim alanlarının yaygın olmasında en önemli etkidir. Saçak, Aliözü, Çerkeş, Bedil ve Kiremitçi buğday tarımının en yaygın olduğu buna karşın Çördük, Dodurga, Karacahöyük ve Kuzören ise en az olduğu yerleşim birimleridir (Harita 3.4).

Çerkeş ilçesinde kırsal kesimde yaşayan halkın en önemli gelir kaynağı hayvancılıktır. Geniş mera alanlarına sahip olması, büyük tüketim alanlarına yakın olması, Aytaç Et Entegre Tesisleri'nin ilçede olması gibi faktörler hayvancılığın canlı kalmasını sağlamıştır. İlçede iklim koşullarına bağlı olarak yılın belirli bir dönemi hayvanların ahırlarda beslenmesi gerekmektedir. Hayvanların kışlık yiyecek ihtiyacını karşılamak amacıyla hemen her köyde korunga ve fiğ ekilir. Bazı köylerde bunların yanında yonca da ekilmektedir.

Öte yandan son yıllarda yem bitkisi ekiminin desteklenmesi, bu bitkilerin ekim alanlarının genişlemesini sağlamıştır. Özellikle hayvancılığın canlı olduğu yerleşim birimlerinde tahıl tarımının yanında yem bitkileri tarımı da önemli bir yere sahiptir.

İlçede yem bitkileri üretiminde köyler ile ilçe merkezi arasında belirgin bir fark dikkati çeker. Şöyle ki köylerde yem bitkileri ekili alanların oranı % 30'u pek geçmezken, ilçe merkezinde bu oran % 39.4'tür. Bu durum ilçe merkezinde yaygın olan besicilikten ileri gelmektedir. İlçe merkezinde besicilik yapan ailelerin çoğu hayvanlarını yıl boyunca besihanelerde besledikleri için daha ziyade yem bitkileri

yetiştiriciliğini tercih etmektedirler. Köylerde ise yılın büyük bir bölümünde hayvanların meralara götürülmesi nedeniyle aileler daha ziyade tahıl tarımına ağırlık vermektedirler.

Harita 3.4. Araştırma Sahasının Buğray Ekim Alanları (2010).

Çerkeş ilçesinde tahıl ve yem bitkilerinden sonra en fazla paya sahip tarım ürünü % 1.7 (2000 dekar) ile patatestir. Derin, havalanabilen, kabarmış, yumuşak, iyi ısınabilen kireçsiz toprakları tercih eden patates orta derecede ağır kumlu, killi, humuslu ve alüvyal topraklarda iyi yetişen bir tarım ürünüdür³⁴⁷. İlçede bütün yerleşim birimlerinde patates tarımı yapılmaktadır. Ancak Aliöz, Yalıöz, Kuzdere ve Hacılar patates tarımının yoğunlaştığı alanlardır. Hatta adı geçen köyler toplam patates tarım alanlarının % 38.3'üne sahiptir. Bilindiği gibi patates yıllık yağış isteği 700 mm'nin üzerinde olduğu yerlerde sulamaya ihtiyaç duyulmadan yetişebilmektedir³⁴⁸. İklim

³⁴⁷ İhsan Bulut, *Genel Tarım Bilgileri ve Tarımın Coğrafi Esasları (Ziraat Coğrafyası)*, Gündüz Eğitim Yayıncılık, Ankara 2006, s. 122.

³⁴⁸ Bulut, *Genel Tarım Bilgileri ve Tarımın Coğrafi Esasları (Ziraat Coğrafyası)*, s. 122.

bahsinde de ifade edildiği gibi araştırma sahasının yıllık yağış ortalaması 395 mm'dir. Bu nedenle sahada patates tarımı sulama yapılabilen, akarsu kenarlarındaki alüvyal arazilerde yoğunlaşmıştır.

Sahada yapılan anketlerde geçmişte bazı alanlarda şekerpancarı üretiminin yapıldığı ifade edilmiştir. Sulama bakımından elverişli olan bu alanlarda günümüzde şekerpancarının yerini patates almıştır. Örneğin geçmişte şekerpancarı tarımının yapıldığı belirtilen Aliözü köyünün 360 dekar patates tarım alanına sahip olduğu görülür (Tablo 3.6).

Çerkeş ilçesinde bahçe tarımı oldukça azdır. Hemen her aile küçük çaplı bahçe tarımı yapsa da bu faaliyetlerin ekonomik değeri düşüktür. İlçede üretimi yapılan en önemli bahçe bitkisi fasulyedir. Taze ve kuru olarak tüketilen fasulye, kışlık olarak kolaylıkla depolanabilen protein değeri yüksek bir üründür. Bu nedenle yörede daha çok kuru fasulye olarak tüketilmektedir. İlçedeki 120 dekar alan fasulye yetiştiriciliğine ayrılmıştır. Bunun 100 dekarında kuru fasulye 20 dekarında taze fasulye yetiştirilmektedir. Ayrıca son birkaç yıl içerisinde Çerkeş İlçe Tarım Müdürlüğü'nün tohum ve fide desteği sayesinde; domates (5 dekar), çarliston biber (5 dekar), hıyar (5 dekar), ve marul (5 dekar) vb. ekim alanı bulmuş ürünler arasında yer alır.

Çerkeş ilçesinde tarım alanlarının tamamına yakını ekili alanlardan oluşmaktadır. Dikili alanlar toplam tarım alanları (195690 dekar) içerisinde % 0.2'lik (487 dekar) bir orana sahiptir. İlçede dikili alanlar içerisinde geçmişte en önemli yeri ceviz alanları oluşturmaktaydı. Sert kabuklu meyveler içerisinde yer alan ceviz; besin değeri yüksek bir meyve olması, tatlılarda kullanılması, çerezlik olarak tüketilmesi, yağ elde edilmesi yanında ağacının kerestesinin değerli olması gibi nedenlerle yörede de yetiştiriciliğine önem verilmiş bir ağaçtır. Özellikle iklim koşulları bakımından oldukça müsait olan Gerede Çayı vadisi çevresinde yer alan köylerde ceviz ağacının yaygın olduğu gözlenmektedir. Ancak son yıllarda göçler nedeniyle boşalan bu köylerde ceviz ağaçlarının birçoğunun bakımsız kaldığı görülmektedir. Don olaylarından çabuk etkilenen ve verim kaybına uğrayan ceviz ağacı, sık sık soğuk hava akımlarına maruz kalan depresyon tabanında pek yetiştirilmezken, soğuk rüzgârların sokulmasını güçleştiren dar ve korunaklı vadilerde dağılışı göstermektedir. İlçede 4050 adet ceviz ağacı bulunmaktadır.

Tablo 3.6. Çerkeş İlçesinde Yetiştirilen Tarım Ürünleri.

Yerleşim Birimi	Buğday da	Arpa da	Korunga da	Fig da	Yonca da	Patates da	Diğer da	Toplam da
Afşar	400	250	20	170	0	20	61	921
Ağaca	320	150	20	110	0	25	35	660
Akbaş	600	450	5	60	0	20	59	1.194
Akhasan	800	450	130	100	0	18	189	1.687
Aliözü	4.500	2.000	540	600	35	360	618	8.653
Aydınlı	800	600	115	120	0	25	66	1.726
Bayındır	800	550	400	200	70	42	146	2.208
Bedil	2.500	1.000	210	320	0	45	216	4.291
Belkavak	1.200	800	320	115	0	20	129	2.584
Beymelik	1.100	800	10	10	10	30	85	2.045
Bozoğlu	1.500	1.000	200	250	55	35	159	3.199
Çakmak	150	80		0	0	15	3	248
Çalcıören	2.000	800	100	100	250	13	156	3.419
Çaylı	200	100	10	20	5	50	66	451
Çördük	150	90	50	5	0	14	45	354
Dağcukurören	500	400	100	20	50	14	239	1.323
Dikenli	1.300	800	300	400	15	15	203	3.033
Dodurga	50	50	60	5	0	18	51	234
Fındıcak	200	150	70	60	0	20	62	562
Gelik	1.700	800	120	450	50	20	407	3.547
Gökçeler	1.000	650	65	20	0	10	65	1.810
Göynükçukuru	1.350	550	215	215	30	20	177	2.557
Güzelyurt	1.550	1.050	150	210	25	20	42	3.047
Hacılar	1.300	950	30	120	10	110	325	2.845
Halkaoğlu	200	180	10	10	0	15	33	448
Kabak	250	150	20	10	0	35	42	507
Kadıköy	2.200	1.000	500	350	100	35	13	4.198
Kadıözü	3.300	1.000	350	490	50	35	127	5.352
Karacahöyük	50	50	10	10	0	20	35	175
Karamustafa	1.800	800	10	450	0	30	208	3.298
Karaşar	150	100	10	5	0	15	13	293
Karga	800	500	50	20	0	10	62	1.442
Kısaç	400	300	25	15	0	10	79	829
Kiremitçi	2.000	900	250	499	100	35	111	3.895
Kuzdere	250	300	10	60	0	120	37	777
Kuzören	150	150	10	50	0	60	11	431
Meydan	300	200		15	0	18	73	606
Örenköy	2.000	900	300	510	5	35	94	3.844
Örenli	1.300	1.150	100	300	0	35	5	2.890
Saraycık	1.400	1.000	800	850	200	20	252	4.522
Şeyhdoğan	2.000	900	150	500	0	30	174	3.754
Taşanlar	900	600	50	20	0	20	114	1.704
Türbaşı	1.800	600	650	345	25	30	222	3.672
Uluköy	100	50	25	50	0	17	6	248
Yakuplar	500	250	25	50	0	18	12	855
Yalıözü	1.150	750	600	250	10	175	121	3.056
Yeniköy	750	600	200	220	0	45	123	1.938
Yeşilöz	1.380	500	20	450	70	18	5	2.443
Yıprak	350	200	50	10	0	30	3	643
Yoncalı	600	450	100	100	25	20	5	1.300
Yumaklı	400	300	100	10	0	20	55	885
Saçak	5.000	800	550	450	50	40	61	6.951
Merkez	2.550	800	1.785	221	260	30	175	5.821
Toplam	60.000	30.000	10.000	10.000	1.500	2.000	5.458	118.958

Kaynak: İlçe Tarım Müdürlüğü (2010).

Cevizin yanı sıra elma, armut, kiraz, vişne, erik gibi meyveler de yetiştirilmektedir. Son yıllarda bazı köylerde kayısı ve şeftali dikimi de yapılmaktadır.

İlçede meyve ağaçları içerisinde sayıca en fazla olan erikdir (29500 ağaç), daha sonra elma (17085 ağaç), armut (8900 ağaç) ve vişne (7180 ağaç) gelmektedir.

3.2. TARIM

Tarım dar anlamı ile bitkisel üretim etkinliklerini, geniş anlamda ise toprak üzerinde yapılabilecek her türlü üretim etkinliğini içermektedir. Bunlar ekonomide birincil (primer) etkinlikler olup; ekip biçme, ekip dikme, hayvancılık, balıkçılık ve ormancılık gibi üretim alanlarını içerir³⁴⁹.

Çerkeş ilçesinde halkın temel geçim kaynağı 1995 yılına kadar primer faaliyetlere dayanmaktaydı. Söz konusu yılda Aytaç Et Entegre Tesisleri'nin faaliyete geçmesiyle ilçede sekonder ve tersiyer faaliyetler gelişmeye başlamış ve primer faaliyetlerin oranı belirgin bir şekilde azalmıştır. Ancak ilçe geneli dikkate alındığında halen primer faaliyetler ilk sırada bulunmaktadır. Tablo 3.7 ve Şekil 3.2'de görüldüğü gibi ilçede çalışan nüfusun % 48.9'u yani yarısına yakını primer faaliyetler alanında yer almaktadır. Daha sonra % 26.3 ile tersiyer faaliyetler ve % 24.8 ile sekonder faaliyetler gelmektedir.

Ayrıca ilçede 2851 emekli bulunmaktadır. Ancak özellikle kırsal kesimde yaşayan emekli nüfusun büyük bir kısmının da tarım ve hayvancılık gibi primer faaliyetlerde bulunduğu dikkate alınır ilçe de primer faaliyetlerin başka bir ifadeyle tarımsal faaliyetlerin önemini koruduğu söylenebilir.

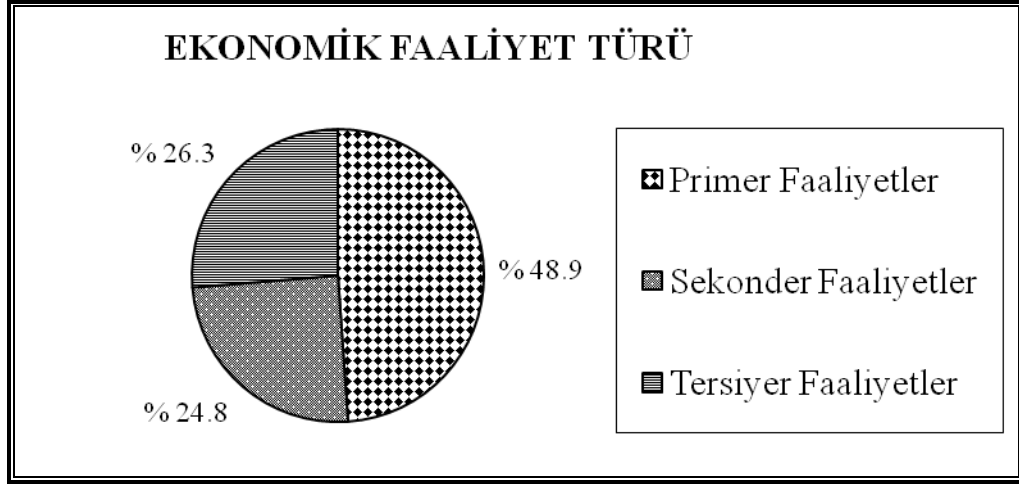
İlçede eğitim değeri düşük kolay işlenebilecek tarım alanların geniş yer kaplaması ekip biçme faaliyetleri için, geniş otlak alanlarının olması da hayvancılık faaliyetleri için uygun koşullar oluşturmaktadır.

Tablo 3.7. Çerkeş İlçesinde Çalışan Nüfusun Ekonomik Faaliyet Kollarına Göre Dağılımı (2010).

Ekonomik Faaliyet Türü	Çalışan Sayısı	%'si
Primer Faaliyetler	2350	48.9
Sekonder Faaliyetler	1191	24.8
Tersiyer Faaliyetler	1265	26.3
Toplam	4806	100.0

Kaynak: Kurumlardan alınan bilgiler ve 2010 yazında sahada yapılan anket ve mülakat sonuçlarından derlenmiştir.

³⁴⁹ Hayati Doğanay, *Ekonomik Coğrafya 3- Ziraat Coğrafyası*, Aktif Yayınevi, İstanbul 2007, s. 24-25.

Şekil 3.2. Çerkeş İlçesinde Çalışan Nüfusun Ekonomik Faaliyet Kollarına Göre Dağılımı.

İlçede yürütülen tarımsal faaliyetler daha çok geçim tarımı özelliğini taşımaktadır. Üretilen ürünlerin büyük çoğunluğu ailelerin ve hayvanların ihtiyacı için kullanılmaktadır. Bununla birlikte Ayaç ve besihane sahiplerinin talebi doğrultusunda bir miktar buğday ve arpa ticareti de söz konusudur.

Araştırma sahasında geniş tarım alanları bulunmasına rağmen sıcaklık ve yağış koşullarının düşük değerler sergilemesi ekili alanların dağılışını ve ürün çeşitliliğini sınırlandırmaktadır. Özellikle yağış yetersizliği nedeniyle toprakların önemli bir kısmı nadasa bırakılmaktadır. Ekilen alanlarda ise daha çok buğday ve arpa gibi tahıllarla, korunga, fiğ ve yonca gibi yem bitkileri yer almaktadır. Ayrıca çok fazla olmasa da patates ve fasulye gibi bahçe ürünleri de ekilmektedir.

Çerkeş ilçesinde ekili alanların çoğunluğu makineli tarım için uygundur. Özellikle Çerkeş depresyonu üzerinde yer alan az eğimli araziler makinalı tarım için son derece elverişli alanlardır. Bu sayede tarımda makine kullanımı oldukça yaygındır. İlçede 2010 yılı itibariyle 2 biçerdöğ, 800 traktör, 600 harman makinası, 400 tahıl mibzeri, 150 kuyruk miliyle hareket eden pülverizatör, 800 kulaklı traktör pulluğu, 600 kültüvatör, 15 merdane, 15 dişli tırmık, 6 diskli tırmık, 5 diskli traktör pulluğu, 95 traktörle çekilen ot biçme makinası bulunmaktadır.

Bununla birlikte miras yoluyla parçalanmış ve küçülmüş bir kısım tarım toprakları bir çiftçi ailenin ihtiyacını karşılamamanın altına düşmüş, yani rantabil olmaktan çıkmıştır. Dolayısıyla bu topraklar üzerinde dengeli ve verimli tarım yapabilme imkânları

sınırlanmıştır³⁵⁰. Tarım arazilerinin küçük ve parçalı oluşu makine kullanımına ve birim alandan daha fazla verim alınmasına engel olmaktadır.

Araştırma sahasında 49775.4 dekarlık tarım alanı 618 tarım işletmesi tarafından işletilmektedir. İşletme başına ortalama 80.5 dekar tarım arazisi düşmektedir. Bununla birlikte çiftçilerin işlettikleri tarım alanları tek bir parçadan oluşmamaktadır. Nitekim tablo 4.8’de görüleceği üzere 618 işletme 9978 adet parsel üzerinde tarımsal faaliyetlerde bulunmakta, parsel başına 4.98 dekar arazi düşmektedir. Bu durum ilçedeki tarım arazilerinin küçük ve parçalı olduğunu göstermektedir. Oysa tarımsal işletmelerin veriminin ranrabl olabilmesi için 20 dönümden az olmaması gerekir³⁵¹. Bu nedenle ilçe tarım arazileri üzerinde toplulaştırma (konsolidasyon) çalışmalarının yapılması ilçe tarımının gelişmesinde ve verimliliğinin artmasında faydalı olacaktır (Tablo 3.8).

Tablo 3.8. Çerkeş Köylerinde Tarım Arazilerinin İşletme Büyüklükleri, İşlenen Alan Ve Parsel Sayıları.

İşletme Büyüklüğü (Dekar)	İşletme Sayısı		İşlenen Alan		Parsel Sayısı		İşletme Başına Düşen Arazi Miktarı (Dekar)
	Adet	%’si	Dekar	%’si	Adet	%’si	
10’dan küçük	7	1,1	50,1	0,1	10	0,1	7,2
10-20	31	5,0	475,8	1,0	148	1,5	15,3
20-50	146	23,6	498,2	1,0	134	1,3	3,4
50-100	250	40,5	18896,1	38,0	4449	44,6	75,6
100-200	149	24,1	20717,4	41,6	3797	38,1	139,0
200-500	34	5,5	8635,3	17,3	1407	14,1	254,0
500’den büyük	1	0,2	502,5	1,0	33	0,3	502,5
Toplam	618	100,0	49775,4	100,0	9978	100,0	80,5

Kaynak: İlçe Tarım Müdürlüğü (2010).

Öte yandan araştırma sahasındaki yerleşim birimlerinde parsel büyüklüklerinin birbirinden farklılıklar arz ettiği gözlenmektedir. Karga köyü, ortalama 12.3 dekarlık parsel büyüklüğü ile bu alanda ilk sırada yer almaktadır. Adı geçen köy daha önce de ifade edildiği gibi 1986 yılında mevcut yerlerine yerleştirilmiştir. Yani, yeni kurulmuş bir köy olduğu için toprakları fazla parçalanmamıştır. Ancak sahadaki diğer köyler eski yerleşim birimleri olduğundan topraklarının miras yoluyla parçalandığı ve küçüldüğü anlaşılmaktadır. Meydan (2.1 dekar), Yeniköy (2.3 dekar), Kuzören (2.7 dekar), Kuzdere (2.9 dekar) ve Güzelyurt (2.9 dekar) parsel büyüklüğünün en az olduğu köyler olarak dikkat çekmektedir (Tablo 3.9).

³⁵⁰ Süha Göney, *Türkiye Ziraatinin Coğrafi Esasları I*, İstanbul Üniv. Yayın No:2600, Coğrafya Bölümü Yayın No:110, İstanbul 1987, s. 103.

³⁵¹ Doğanay, *Ekonomik Coğrafya 3- Ziraat Coğrafyası*, s. 63.

Tablo 3.9.Çerkeş İlçesindeki Azilerinin Parsel ve İşletme Sayıları İle Büyüklükleri.

Yerleşim Birimi	İşlenen Al. (da)	Parsel Say.	Parsel Büy.	İşlet. Say.	İşlet. Büy.	Yerleşim Birimi	Kullan. Arazi Al.	Parsel Say.	Parsel Büy.	İşlet. Say.	İşlet. Büy.
Afşar	350,8	91	3,9	6	58,5	Karamustafa	1042,2	214	4,9	14	74,4
Ağaca	410,3	133	3,1	8	51,3	Karga	1548,9	126	12,3	38	40,8
Yeşilöz	929,3	254	3,7	20	46,5	Kiremitçi	3088,1	567	5,4	43	71,8
Akbaş	875,7	275	3,2	19	46,1	Kuzdere	120,5	41	2,9	4	30,1
Akhasan	790,1	274	2,9	16	49,4	Kuzören	82,9	31	2,7	2	41,5
Aliözü	5364,7	718	7,5	49	109,5	Meydan	39,2	19	2,1	1	39,2
Aydınlı	2223,5	359	6,2	36	61,8	Örenköy	1498,3	266	5,6	27	55,5
Bayındır	169,9	57	3,0	4	42,5	Örenli	2024,3	406	5,0	25	81,0
Bedil	2877,3	403	7,1	23	125,1	Saraycık	938,2	285	3,3	14	67,0
Belkavak	584,7	192	3,0	15	39,0	Şeyhdoğan	2717,5	524	5,2	33	82,3
Beymelik	152,1	45	3,4	4	38,0	Taşanlar	654,8	187	3,5	13	50,4
Bozoğlu	1043,0	202	5,2	22	47,4	Türbaşı	1875,8	420	4,5	30	62,5
Çalçıören	2117,1	325	6,5	19	111,4	Uluköy	19,4	2	9,7	2	9,7
Çaylı	99,0	30	3,3	3	33,0	Yakuplar	154,5	17	9,1	3	51,5
Dağçukürören	539,2	131	4,1	11	49,0	Güzelyurt	745,4	257	2,9	21	35,5
Dikenli	1248,0	409	3,1	16	78,0	Yalıözü	451,5	102	4,4	7	64,5
Fındıcak	99,7	17	5,9	1	99,7	Yeniköy	1165,6	513	2,3	20	58,3
Gelik	2384,8	560	4,3	26	91,7	Yıprak	309,0	103	3,0	9	34,3
Gökçeler	1186,0	398	3,0	22	53,9	Yoncalı	342,2	56	6,1	3	114,1
Göynükçukuru	1156,7	270	4,3	17	68,0	Yumaklı	19,5	6	3,2	1	19,5
Halkaoğlu	142,7	42	3,4	4	35,7	Saçak	3558,4	879	4,0	44	80,9
Kabak	33,6	5	6,7	3	11,2	Çerkeş	3234,3	412	7,9	115	28,1
Kadıköy	1655,6	339	4,9	35	47,3	Toplam*	55214,2	11495	4,8	874	63,2
Kadıözü	3149,9	533	5,9	26	121,1						

Kaynak: İlçe Tarım Müdürlüğü (2010).

Toprakların parçalı olmasında etkili olan bir diğer etken de sahanın topoğrafik özellikleridir. Dağlık sahalarda yer alan tarım arazileri genellikle parçalı ve birbirinden uzakta yer almaktadır. Parçalı ve engebeli topraklar makinalı tarım için uygun olmayan topraklardır. Ayrıca bu tür topraklar ıslah çalışmalarının yapılması açısından da olumsuz bir durum oluştururlar.

Tarım alanlarındaki parsellerin dağılımı ve mülkiyet sorunu önemli kırsal sorunlardandır. Özellikle göç eden nüfus, arazisini kolay kolay elden çıkarmayı düşünmemektedir. Bu amaçla tarım arazilerinin toplulaştırılması ve mülkiyet sorunu yasalar kapsamında iyileştirilmelidir³⁵².

İlçe tarımında kimyasal gübre kullanımı oldukça yaygındır. 2008 yılında 404.1 ton amonyum nitrat, 335.25 ton kompoze, 269.15 ton dap, 150 ton ekin, 137.5 ton ve 103.1 ton can olmak üzere toplam 1499.1 ton kimyasal gübre kullanılmıştır. Kimyasal gübre kullanımı kısa vadede birim alandan fazla verim alınmasını sağlamakla birlikte, uzun vadede toprağa ve doğal çevreye zararlar verebilmektedir. Kimyasal gübreler topraktaki bazı faydalı canlıların yok olmasına, biyolojik ortamın ve toprak dengesinin

* Bu alanda Çördük, Dodurga, Hacılar ve Karaşar köylerine ait veri bulunmadığından değerlendirmeye alınmamıştır.
³⁵² Adem Başbüyük, "Coğrafi Açından Türkiye'de Kırsal Kalkınma Sorunu", *Doğu Coğrafya Dergisi*, Sayı:12, Erzurum 2004, s. 61.

bozulmasına neden olmaktadır. Ayrıca yağışlarla çabuk yıkanan gübreler yer altı sularına karışmakta ve bu suları tüketen hayvanların ve insanların sağlığına zarar vermektedir. Bu nedenle ilçedeki tarım topraklarının analizleri yapılmalı ve gereksiz kimyasal gübre kullanımının önüne geçilmelidir. Ayrıca hayvancılığın yaygın olduğu ilçede organik gübre potansiyeli de yüksektir. Ancak özellikle ilçe merkezindeki besihanelerde bulunan organik gübreler bilinçsiz bir şekilde ahırlardan suyla yıkanarak Çerkeş Çayı'na karıştırılmaktadır. Bu bağlamda halkın kimyasal gübre kullanımı yerine organik gübre kullanımı konusunda bilinçlendirilmesi hem tarımsal üretimin sağlıklı bir şekilde sürdürülebilmesine katkı sağlayacak hem de gübre alımından kaynaklanan ekonomik kaybı azaltacaktır.

3.2.1. Tarımsal Üretim

Çerkeş ilçesinde 196.150 dekarlık toplam tarım alanlarının % 45.9'u buğday ve arpa tarımına ayrılmıştır. İlçedeki 90.000 dekarlık buğday ve arpa alanı 118.471 dekarlık ekili alanların % 76.0 gibi yüksek bir oranını oluşturmaktadır. Ekili alanların % 17.0'inde yem bitkileri, % 1.7'sinde patates ve % 0.1'inde fasulye tarımı yapılmaktadır.

İlçede en fazla ekilen tarım ürünü buğdaydır. Toplam ekili alanların % 50'den fazlası buğday tarımına ayrılmıştır. Ülke genelinde olduğu gibi ilçede de buğday ve benzeri tahılların baş sırayı almasında her şeyden önce, Türkiye'nin büyük kısmının iklim ve yeryüzü şekillerinin özellikle bu bitkilere elverişli bulunması, bunların yetişmesi için fazla emek ve masrafa gerek olmaması, bu ürünlerin ekmek ve yem olarak çok tüketilmeleri ile ilgilidir³⁵³. Bunun yanında gerekli önlemler alınıp uygun koşullar oluşturulduğunda meyve ve sebzelere göre çok daha uzun bir süre saklanabilmesi de geniş tarım alanlarının buğday üretimi için ayrılmasında etkili olmuştur.

Çerkeş İlçe Tarım Müdürlüğü'nün verilerine göre ilçede yıllık yaklaşık 24000 ton buğday üretilmektedir. Üretilen buğdayın büyük bir bölümü tüketime yöneliktir. Ancak üretimin bir bölümü taban fiyat üzerinden Ayaç ile bazı çiftlik ve besihane sahiplerine pazarlanmaktadır.

³⁵³ Besim Darkot, *Türkiye İktisadi Coğrafyası*, İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Yayını No:51, İstanbul 1968, s. 94-95.

Buğday üretiminde dekar başına elde edilen verim yaklaşık 350-400 kg civarındadır. Türkiye’de dekar başına buğday verimi 240 ila 270 kg olduğu³⁵⁴ dikkate alınırse ilçede buğday veriminin oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Gübreleme, makine ve iyi cins tohum kullanımı ile özellikle depresyon tabanındaki toprakların nispeten verimli olması, buğday tarımında birim alanda rekoltesinin fazla olmasını sağlayan etkenler arasında gösterilebilir.

Ülkemizde buğday genellikle kışlık olarak ekilmektedir. Bu tip ekimde; ekim-kasım aylarında tohum tarlaya ekilmekte, bölgelerin iklim şartlarına ve mevsimlerin seyrine göre mayıs ayı ortalarından (Çukurova’da olduğu gibi) ağustos ayına kadar hasat edilmektedir³⁵⁵. Çerkeş ilçesinde de kışlık buğday ekilmektedir. Ekim ve kasım aylarında ekimi yapılan buğdayın hasadı ise yaz sıcaklıklarının düşük olmasına bağlı olarak vejetasyon süresinin uzaması nedeniyle ağustos ayına sarkmaktadır (Fotoğraf 3.6).

Fotoğraf 3.6. Çerkeş İlçesinde Buğday Hasadı Ağustos Başımlı Bulmaktadır.

Buğday’ın ardından ilçede en fazla ekimi yapılan ürün arpadır. Başlıca tahıllardan biri olan arpa, bira endüstrisinin temel hammaddesi olup bu sanayi geliştikçe tarımı da önem kazanmaktadır. Günümüzde ekmeklik un elde edilmesinden ziyade insan besini olarak arpa şehriyesi şeklinde piyasaya sürülmekte, bira imali ve ince yem imalinde büyük önem taşımaktadır³⁵⁶.

Arpa, iklim ve toprak istekleri bakımından seçici değildir. Çok killi topraklar dışında, hemen her toprağa kolayca adapte olur. Sıcaklık, nem ve yağış isteklerinin fazla

³⁵⁴ Doğanay, *Ekonomik Coğrafya 3- Ziraat Coğrafyası*, s. 103.

³⁵⁵ Zeki Koday, “Türkiye’de Tahıl Üretimi”, *Türk Coğrafya Dergisi*, sayı 35, İstanbul 2000, s. 302.

³⁵⁶ Doğanay, *Ekonomik Coğrafya 3- Ziraat Coğrafyası*, s. 138.

olmaması ve yetiştirme devresinin kısa oluşu gibi nedenlerle yatay ve dikey sınırları en geniş olan tahıl türüdür³⁵⁷. Bu nedenle yüksek alanlarda arpa tarımı buğdayın yerini almaktadır.

İlçede 2009 yılında 30000 dekar tarım arazisi arpa tarımına ayrılmış ve toplam 10500 ton ürün alınmıştır. Aynı yıl birim alanda verim 350 kg olarak gerçekleşmiştir (Tablo 3.10). Arpa, daha ziyade hayvan yemi olarak kullanıldığı için arpa üretimi ile hayvancılık arasında sıkı bir ilişki söz konusudur. Nitekim hayvan sayısının fazla olduğu yerleşim birimlerinde arpa üretiminde de artış gözlenmektedir.

Tablo 3.10. Çerkeş İlçesinde Yetiştirilen Tarla Ürünlerinin Türleri ve Miktarları.

Ürünler		2009 Yılı		
		Ekilen Alan (Da)	Verim (Kg/Da)	Üretim Mikt. (Ton)
Tahıllar	Buğday (Ekmeklik)	60.000	400	24.000
	Arpa	30.000	350	10.500
Toplam		90.000		34.500
Baklagiller	Fasulye (Kuru)	100	30	3
Toplam		100		3
Yumrulu Bitkiler	Patates	2.000	900	1.800
Toplam		2.000		1.800
Yem Bitkileri	Fiğ	20.000	200	4.000
	Yonca	1.150	600	690
	Korunga	10.000	200	2.000
Toplam		31.500		6.690

Kaynak: İlçe Tarım Müdürlüğü (2009).

Araştırma sahasında tahıllardan sonra en fazla tarımı yapılan ürünler yem bitkileridir. Ekili arazilerin 2009 yılında % 23.6'sını yem bitkileri oluşturmaktadır. Sahada yıllık yaklaşık 4000 ton fiğ, 690 ton yonca ve 2000 ton korunga üretimi yapılmaktadır.

Önemli bir hayvancılık sahası durumundaki Çerkeş ilçesinde, hayvancılığı geliştirmek için yem bitkilerinde Çerkeş İlçe Tarım Müdürlüğü'nce teşviki projeler uygulanmaktadır. Söz konusu projeler kapsamında 2007 yılında 5680 dekar, 2008'de 7757 dekar ve 2009'da 7185 dekar yem bitkisi ekim alanı için teşvik primi ödenmiştir³⁵⁸. Yem bitkileri üretimindeki destekleme çalışmaları, hayvancılığın özellikle de besi hayvancılığının gelişmesi ve dolayısıyla ilçenin kalkınması açısından kapsamı genişletilerek sürdürülmelidir. Bununla birlikte birim alanda verimin yüksek olduğu Yonca üretiminin artırılması için de ayrıca çalışmalar yapılmalıdır.

³⁵⁷ Doğanay, *Ekonomik Coğrafya 3- Ziraat Coğrafyası*, s. 138.

³⁵⁸ Çerkeş İlçe Tarım Müdürlüğü 2009 Çalışma Raporu, Çerkeş 2010, s. 3.

Çerkeş ilçesinde ekimi yapılan bir diğer tarım ürünü de patatestir. Tamamen tüketime yönelik olan patates üretimi genellikle akarsu vadileri boyunca sulanabilen alanlarda ikinci tarım ürünü olarak tercih edilmektedir. Bunun yanında hemen her yerleşim biriminde patates üretimi söz konusudur. Ancak ilçedeki patates tarımında rekoltenin yüksek olduğundan söz etmek güçtür. Nitekim 2009 yılında 2000 dekar patates ekim alanından toplam 1800 ton patates elde edilirken dekar başına verim 900 kg olarak gerçekleşmiştir. Ülke genelinde ortalama 2400 kg/da verim elde edildiği³⁵⁹ dikkate alındığında ilçede verimin oldukça düşük kaldığı görülür. Bu durum ilçenin yağış ve sıcaklık değerlerinin düşük olması, uygun olmayan topraklarda da ekimin yapılması ve ekstansif yöntemlerin kullanılması ile açıklanabilir.

Çerkeş ilçesinde sebze üretimi yok denecek kadar azdır. Üretim bazı yerleşmelerde evlerin yanında ev ihtiyacını karşılamaya yönelik oluşturulmuş küçük bahçeçerle sınırlıdır. Evlerde bulunan içme ve kullanma suyuyla sulanabilen bu bahçelerde marul, tere, nane, taze fasulye, domates, hıyar, çarliston biber gibi sebzelerin ekimi yapılmaktadır. İlçede 40 dekarı taze tüketilen sebzeler olmak üzere toplam 140 dekar alanda sebze ekimi yapılmaktadır. Sebzeler içerisinde ise fasulye ön plana çıkmaktadır. Patates üretiminin yapıldığı sulama imkânına sahip alanlarda üretimi yaygınlaşan fasulye, daha çok kışlık tüketime yöneliktir (Fotoğraf 3.7). Bu nedenle 120 dekarlık fasulye alanının 100 dekarlık kısmı kuru fasulye tarımına ayrılmıştır. İlçede 2009 yılında 100 dekarlık alandan 3 ton kuru fasulye elde edilmiştir.

İlçedeki tarım alanlarının 487 dekarı (% 0.2'si) dikili alanlardan oluşmaktadır. Ekili alanlara göre son derece sınırlı olan dikili alanlarda vişne, erik, elma, armut, ceviz, kiraz, kayısı ve şeftali gibi meyve ağacı türleri bulunmaktadır. İlçede 2010 yılı itibariyle toplam 74247 meyve ağacı yer almaktadır. Bunların 29500 adeti erik, 17085 adeti elma, 8900 adeti armut, 7180 adeti vişne, 4050 adeti ceviz, 270 adeti kiraz, 90 adeti kayısı ve 100 adeti şeftali ağacından oluşmaktadır (Fotoğraf 3.8).

³⁵⁹ Bulut, *Genel Tarım Bilgileri ve Tarımın Coğrafi Esasları (Ziraat Coğrafyası)*, s. 124.

Fotoğraf 3.7. İlçede Fasulye Tarımı Sulama İmkânına Sahip Vadi Tabanlarında Yapılmaktadır.

Fotoğraf 3.8. Çerkeş İlçesinde Tüketime Yönelik Sınırlı Ölçüde Elma Yetiştiriciliği Yapılmaktadır.

Son yıllarda vişne yetiştiriciliği giderek önem kazanmaktadır. Şeyhdoğan, Çerkeş, Aliözü ve Kısaç vişne yetiştiriciliğinde öne çıkmaktadır. Ayrıca kayısı ve şeftali de yeni yeni üretilmeye başlanan meyve türleri arasında yer alır. Çerkeş, Saçak ve Kısaç'ta toplam 90 dekar arazi söz konusu ürünlerin dikimine ayrılmıştır.

Çerkeş ilçesinde meyveciliğin sınırlı kalmasında belirleyici olan en önemli faktör iklimdir. Yılın yaklaşık 140 günü don olayına rastlanması, özellikle de meyvelerin çiçek açtığı ilkbahar döneminde don ihtimalinin yüksek olması meyveciliği olumsuz etkilemektedir. Bu nedenle depresyon ve çevresinde düşük sıcaklık koşullarına dayanabilen elma ve erik gibi ürünlere ağırlık verilmesi, buna karşın soğuğa karşı daha korunaklı durumdaki Gerede Çayı vadisi boyunca meyveciliğin geliştirilmesinin daha rantabl olacağı söylenebilir. Nitekim yapılan anket ve mülakatlarda söz konusu kesimde geçmişte kavun dahi yetiştirildiği ifade edilmiştir.

3.3. HAYVANCILIK

Evcil hayvanların bakımı, beslenmesi, üretimi ve yetiştirilmesi esasına dayanan hayvancılık³⁶⁰, tarım ekonomisinin bir şubesi olarak özel bir önem taşır. Çeşitli bölgelerimizde hayvan yetiştirmeden elde edilen gelir, tek başına yahut toprak ürünleriyle beraber halkın yaşamında birinci derecede yer tutar. Bazı yörelerde başta iklim olmak üzere bir takım doğal şartlar ve yer şekillerinin meydana getirdiği engeller tarımı ancak ikinci derecede ve yerel istekleri karşılayıcı durumda bırakır, buna karşılık başlıca kazanç hayvancılıktan sağlanır. Anadolu'da mal kelimesinin evcil hayvan sürüsü manasına kullanılması sebepsiz değildir³⁶¹.

Çerkeş ilçesinde iklim koşullarının tarımsal üretimi sınırlandırması nedeniyle temel geçim kaynağı olarak hayvancılık önem kazanmıştır. Ekip-dikme faaliyetlerini sınırlandıran iklim koşulları hayvancılık için elverişli ortam oluşmasına katkı sağlamıştır. Yaz sıcaklık değerlerinin düşük olmasına bağlı olarak ilçenin büyük bir bölümünde yeşil otlakların bulunabilmesi hayvancılığı teşvik etmiştir. Bunun yanında geniş otlakların olması, yerşekillerinin yayla hayvancılığı için uygun koşullar sunması ve zengin step bitki örtüsü geçmişten günümüze hayvancılığın önemini korumasını sağlamıştır.

Ayrıca Çerkeş'te bulunan "Aytaç Et Entegre Tesisleri" tarafından doğrudan çiftçiden ve besi işletmelerinden canlı hayvan alınması ve bu hayvanların etlerinin kullanılması, kasapların çiftçiden aldığı hayvanı keserek pazarlamaları³⁶², İstanbul ve

³⁶⁰ Doğanay, *Ekonomik Coğrafya 3- Ziraat Coğrafyası*, s. 335.

³⁶¹ Darkot, *Türkiye İktisadi Coğrafyası*, s. 131.

³⁶² Çankırı İli 2003-2010 Tarımsal Master Planı.

Ankara gibi büyük şehirlerin kurbanlık canlı hayvan ihtiyacının karşılanması için söz konusu şehirlere hayvan pazarlanması, ilçede Çarşamba günleri kurulan hayvan pazarından tüketim alanı konumundaki yakın ve uzak şehirlere kolaylıkla hayvan pazarlanabilmesi gibi beşeri faktörler ilçede hayvancılığı avantajlı hale getirmiştir.

İlçede köylerdeki hayvancılığın büyük bir kısmı ekstansif yöntemlerle sürdürülen mera hayvancılığı şeklindedir. Ülkemiz genelinde olduğu gibi ilçede mera alanlarından yararlanma iki şekilde olmaktadır. Birincisi, yerleşmelerin hemen yakın çevresinde bulunan meralar; ikincisi, dönemlik olarak kullanılan mera alanları ki, buralarda yaylalar bulunur³⁶³. Ancak göçlere bağlı olarak nüfusları hızla azalmış olan köylerde daha çok ikinci uygulama ya tamamen terk edilmiş ya da birkaç aileye kadar gerilemiştir. Buralarda hayvancılık daha çok birinci uygulamayla sürdürülmektedir (Fotoğraf 3.9).

Fotoğraf 3.9. Araştırma Sahasında Merada Otlayan Büyükbaş Hayvan Sürüsünden Görünüm.

Son yıllarda köylerde entansif hayvancılık da gelişme sürecindedir. Daha çok besi hayvancılığı şeklinde yürütülen entansif hayvancılıkta çayır ve meralarda otlatma da önemlidir. Bununla birlikte ince yemler beslemede önemli bir rol oynar. Nitekim karışımları fabrikalarda saptanarak üretilen yemlerden mısır, arpa, yonca, küspe gibi besleyici yem çeşitlerinden geniş ölçüde yararlanılır³⁶⁴. Hayvanların bir kısmı kültür ırkı, bir kısmı da melez ırk denilen yerli sığır ile kültür ırkı karışımıdır. Hayvanların et ve süt verimini artırmak için ırk ıslahı ve suni tohumlama gibi entansif yöntemlere başvurulur.

³⁶³ Saliha Koday, *Doğu Anadolu Bölgesinde Hayvancılık*, Atatürk Üniv. Yay. No: 949, Fen-Ed. Fak. Yay. No: 104, Erzurum 2005, s. 18.

³⁶⁴ Doğanay, *Ekonomik Coğrafya 3- Ziraat Coğrafyası*, s. 79.

İlçede entansif hayvancılık faaliyetleriköylerden ziyade ilçe merkezinde yaygınlık kazanmıştır. Yerleşme bahsinde de ifade edildiği gibi kasabada besicilik önemli bir ekonomik faaliyettir. Söz konusu besihanelerde daha ziyade kültür ırkı ve melez ırk sığır besiciliği yapılmaktadır (Fotoğraf 3.10).

Fotoğraf 3.10. Çerkeş İlçesinde Besi Hayvancılığı İlçe Merkezinde Yaygındır.

Göçlerle beraber köylerdeki nüfusun azalması hayvancılığı da olumsuz etkilemiş, bu durum gerek hayvan sayısı, gerekse hayvansal ürünlerin azalmasına neden olmuştur. Buna rağmen büyükbaş hayvancılık ilçe ekonomisinde en önemli gelir kaynaklarından birini oluşturmaktadır. İlçede 2010 yılı itibariyle 17.000 büyükbaş 4.000 küçükbaş hayvan bulunmaktaydı.

Büyükbaş hayvan varlığının araştırma sahasındaki dağılımı incelendiğinde Dodurga ve Yumaklı hariç bütün yerleşim birimlerinde az çok büyükbaş hayvan yetiştirildiği görülür. Bu alanda 4.110 baş hayvanla Çerkeş ilk sırada yer alırken bunu 868 baş hayvanla Saraycık, 715 baş hayvanla Yakuplar, 660 baş hayvanla Bozoğlu, 578 baş hayvanla Şeyhdoğan ve 550 baş hayvanla Hacılar izlemektedir (Tablo 3.11). Hayvan sayısı fazla olan köylerin ortak özelliklerinden biri geniş mera alanlarına sahip olmaları, bir diğeri ise hayvan besleyebilecek nüfus kitlesinin varlığıdır.

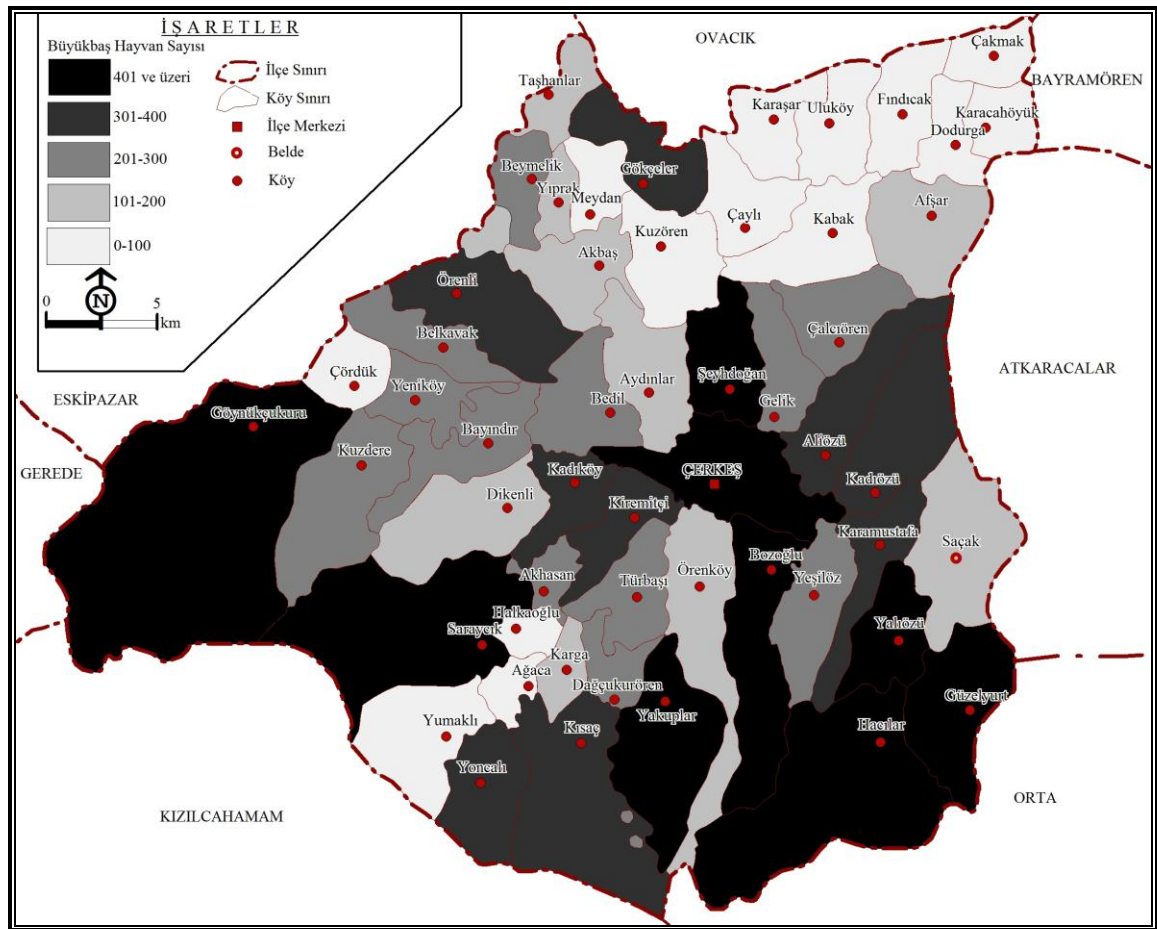
Tablo 3.11. Çerkeş İlçesinde Hayvan Türlerinin Dağılımı (2010).

İdari Ünite	Büyükbaş Hayvan					Küçükbaş Hayvan			Kümes Hayvanları				Yük Hayvanları	Arı Kovan Sayısı
	Kültür Irkı	Melez	Yerli Kara	Manda	Toplam	Koyun	Keçi	Toplam	Hindi	Tavuk	Ördek	Kaz		
Afşar	8	50	60	0	118	60	60	120	0	95	3	0	10	180
Ağaca	15	55	25	0	95	0	0	0	0	25	2	0	0	200
Akbaş	25	65	75	0	165	0	0	0	0	60	3	0	11	100
Akhasan	25	190	45	0	260	0	0	0	0	75	2	0	5	360
Aliözü	74	225	65	0	364	450	0	450	4	165	4	0	15	240
Aydınlar	5	95	45	0	145	0	0	0	7	35	2	0	0	250
Bayındır	45	122	93	0	260	550	0	550	0	75	2	0	12	250
Bedil	22	175	85	0	282	0	0	0	0	100	3	0	0	190
Belkavak	12	85	105	0	202	0	0	0	6	75	3	0	10	80
Beymelik	23	164	105	0	292	0	0	0	1	105	2	0	4	160
Bozoğlu	12	538	110	0	660	0	0	0	0	50	2	0	3	40
Çakmak	0	35	45	0	80	0	0	0	0	27		0	6	20
Çalcıören	0	168	39	0	207	220	0	220	0	29	0	0	2	130
Çaylı	0	22	12	0	34	0	0	0	0	0	0	0	3	210
Çördük	0	12	5	0	17	0	0	0	0	53	0	0	5	90
Dağçukurören	12	125	65	0	202	0	0	0	0	85	3	0	12	306
Dikenli	0	136	54	3	193	20	0	20	0	75	0	0	10	250
Dodurga	0	0	0	0	0	0	0	0	0	19	0	0	3	90
Fındıcak	0	35	56	0	91	130	42	172	0	34	0	0	11	120
Gelikovacık	0	180	70	0	250	0	0	0	0	75	2	0	0	170
Gökçeler	16	175	115	0	306	100	0	100	18	120	2	0	0	110
Göynükçukuru	10	255	170	0	435	0	0	0	8	145	4	3	2	300
Güzelyurt	14	186	220	0	420	0	0	0	7	125	2	0	7	210
Hacılar	0	325	225	0	550	0	0	0	5	100	3	0	5	800
Halkaoğlu	0	19	24	0	43	0	0	0	0	37	2	0	0	200
Kabak	0	55	22	0	77	0	0	0	0	39	2	0	0	150
Kadıköy	25	256	85	0	366	0	0	0	3	100	5	6	7	225
Kadıözü	15	320	55	0	390	300	0	300	0	125	3	4	3	250
Karacahöyük	0	55	35	0	90	0	0	0	8	25	2	0	4	150
Karamustafa	11	103	55	0	169	0	0	0	0	81	4	0	0	300
Karaşar	0	43	25	0	68	0	0	0	0	6	0	0	14	100
Karga	0	33	80	0	113	0	0	0	0	85	0	0	0	350
Kısaç	0	75	285	0	360	0	0	0	0	115	2	0	15	140
Kiremitçi	9	300	115	17	441	235	0	235	0	350	2	2	7	750
Kuzdere	0	135	85	0	220	0	0	0	0	85	5	2	5	30
Küzören	0	37	28	0	65	0	25	25	0	80	3	0	3	330
Meydan	0	12	10	0	22	0	0	0	0	25	3	0	3	100
Örenköy	12	78	22	0	112	0	0	0	0	75	3	0	5	200
Örenli	0	165	145	0	310	0	0	0	3	225	4	0	14	340
Saraycık	8	482	350	28	868	401	0	401	3	245	4	0	12	156
Şeyhdoğan	10	267	301	0	578	0	0	0	20	240	4	0	17	500
Taşanlar	0	75	113	0	188	0	0	0	6	230	3	0	5	100
Türbaşı	11	135	139	0	285	0	0	0	0	153	4	0	5	340
Uluköy	0	21	54	0	75	0	0	0	0	158	4	0	2	140
Yakuplar	25	355	335	0	715	0	30	30	0	159	5	0	15	140
Yalıözü	20	315	105	0	440	0	0	0	3	145	3	4	6	392
Yeniköy	0	165	120	0	285	50	0	50	3	3900	3	0	8	220
Yeşilöz	22	154	85	0	261	0	0	0	0	166	3	0	4	240
Yıprak	0	97	95	0	192	0	0	0	10	85	5	0	10	70
Yoncalı	24	155	145	27	351	550	23	573	1	95	3	0	7	450
Yumaklı	0	0	0	0	0	200	0	200	0	24	2	0	1	400
Saçak	13	110	55	0	178	150	0	150	0	200	3	3	7	800
Merkez	550	2555	1000	5	4.110	404	0	404	4	249000	0	6	7	1831
Toplam	1.073	9.990	5.857	80	17.000	3.820	180	4.000	120	258.000	130	30	345	14.250

Kaynak: Çerkeş İlçe Tarım Müdürlüğü (2010).

Diğer yandan Dodurga ve Yumaklı köylerinde büyükbaş hayvan bulunmazken, Çördük'te 17 baş, Meydan'da 22 baş ve Çaylı 34 baş büyükbaş hayvan bulunmaktadır. Adı geçen köylerin ortak özelliği ise nüfuslarının çok az olmasıdır.

Araştırma sahasında büyükbaş hayvancılık özellikle de besi havyacılığı ilçe merkezi ve çevresinde önemli bir yere sahiptir. Söz konusu faaliyet alanında Aytaç Gıda Yat. San. A.Ş. Hayvancılık, Ofis Acay Hayvancılık, Hasanpaşa Hayvancılık, Çerkeş Yem Besi Hayvancılık olmak üzere 4 adet büyük besi işletmesinin yanında 50 baş ve üzeri sığır besleyen 30 işletme bulunmaktadır³⁶⁵.

Harita 3.5. Çerkeş İlçesinde Büyükbaş Hayvan Dağılışı (2010).

Çerkeş ilçesinde sayıları giderek azalmakla birlikte manda yetiştiriciliğine de rastlanmaktadır. Dikenli (3 adet), Kiremitçi (17 adet), Saraycık (28 adet) ve Yoncalı (27 adet) köyleri ile Çerkeş'te (3 adet) manda yetiştiriciliği yapılmaktadır (Fotoğraf 3.11). Ülkemizde manda yetiştiriciliği Orta ve Batı Karadeniz bölümlerinde önem

³⁶⁵ İlçe Tarım Müdürlüğü 2009 Yılı Çalışmaları, Çerkeş 2010, s. 21.

kazanmıştır³⁶⁶. Daha çok sütünden, etinden ve gücünden yararlanmak için yetiştirilen mandanın eti pek tercih edilmez. Manda sütünden yapılan manda yoğurdu ve kaymağı çok kıymetlidir. Bu nedenle yetiştirilmesi sığıra göre külfetli olmasına rağmen söz konusu yerleşim birimlerinde manda yetiştiriciliği devam etmektedir.

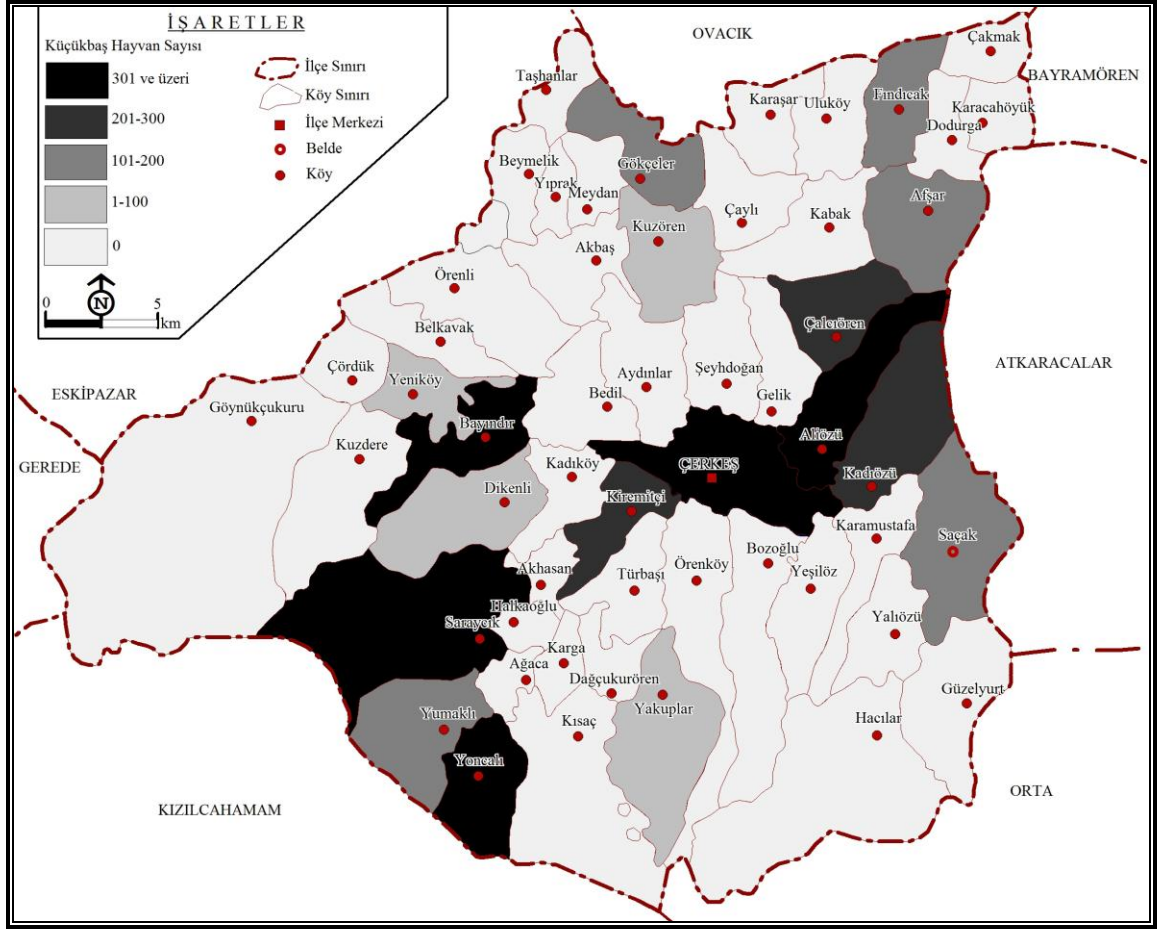

Fotoğraf 3.11. Saraycık Yaylasında Yoğurdu İçin Beslenen Mandalardan Bir Görünüm.

Araştırma sahasındaki 36 köyde küçükbaş hayvan yetiştiriciliği tamamen terkedilmiştir. Diğer köylerde az da olsa varlığını sürdürmektedir. Geçmişte önemli bir gelir kaynağı durumundaki tiftik keçisi yetiştiriciliği giderek önemini kaybetmiş olmakla birlikte günümüzde bölgelerde yer alan köylerde yeniden canlanmaya başladığı görülmektedir. İlçede 2009 yılında sadece Afşar köyünde 20 baş tiftik keçisi bulunurken, bu sayı 2010 yılında 60 başa yükselmiştir. Afşar köyü dışında Fındıcak (42 baş), Kuzören (25 baş), Yakuplar (30 baş) ve Yoncalı(23 baş) köylerinde de tiftik keçisi yetiştirilmeye başlanmıştır.

Çerkeş ilçesinde küçükbaş havvancılığın tamamına yakını koyun yetiştiriciliği oluşturmaktadır. Nitekim 2010 yılı itibariyle ilçede varolan 4000 adet küçükbaş hayvandan 3820'si koyundur. Yoncalı (573 baş), Bayındır (550 baş), Aliözü (450 baş) ve Saraycık (475 baş) köyleri koyun yetiştiriciliğinde ilk sıralarda yer almaktadır (Fotoğraf 3.12).

³⁶⁶ Koday, *Doğu Anadolu Bölgesinde Hayvancılık*, s. 68.

Harita 3.6. Araştırma Sahasında Küçükbaş Hayvan Dağılışı (2010).

Fotoğraf 3.12. Araştırma Sahasında Küçükbaş Hayvan Sürüsünden Bir Görünüm.

Büyükbaş ve küçükbaş hayvancılığın yanında Çerkeş ilçesinde kümes hayvancılığı da önemli bir yere sahiptir. İlçede 2010 yılında 258.000 adet tavuk, 120 adet hindi, 130 adet ördek ve 30 adet kaz olmak üzere 258.280 adet kümes hayvanı bulunmaktadır. İlçede en fazla yetiştirilen kümes hayvanı türü tavuktur.

Tavuk üretiminde ilçe merkezinin ayrı bir yeri vardır. Tablo 4.11’de görüldüğü gibi ilçedeki toplam 258.000 adet tavuğun 249.000’i ilçe merkezinde bulunmaktadır. Yeniköy hariç diğer köylerde tavuk sayısı 500’ü geçmemektedir. Her ailenin beyaz et ve yumurta ihtiyacını karşılamak için tavuk yetiştirdiği görülmektedir. Sadece Yeniköy’de Aytaç firması için bir ticari işletme faaliyet göstermektedir. Bu nedenle adı geçen köyde 3900 tavuk bulunmaktadır.

Çerkeş’te tavuk sayısının fazla olmasında Aytaç firması önemli bir yere sahiptir. Aytaç bünyesinde tavuk kuluçkahaneleri bulunduğu gibi ilçede Aytaç için çalışan tavuk işletmeleri de kurulmuştur. Örneğin bunlardan bir tanesi *Çertaş A.Ş. Tavuk İşletmesi*’dir. Toplam 10 dönümlük bir arazi üzerine kurulmuş olan işletme ilçede ekonomiyi geliştirmek ve tavukçuluğu ilerletmek amacıyla 40 ortak tarafından kurulmuştur. Başlangıçta hindi ve broyler (ticari etlik) tavuk üzerine üretime başlamış, 2001 yılında Aytaç firmasının hindi civcivi desteğini kesmesiyle tavuk yetiştiriciliğine geçmiştir. Aytaç firmasına fason olarak çalışan çiftlik, civciv ve yemi adı geçen firmadan aldıktan sonra 45 gün süreyle civcivleri büyütür ve kilo karşılığı yetiştirme bedeli alarak Aytaç’a geri verir.

Çerkeş’te tavukçuluk alanında faaliyet gösteren önemli işletmelerden biri de, 10 dönüm arazi üzerine kurulmuş *Türkdemirler Tavuk İşletmesi*’dir. İşletme bünyesinde günlük 10000 yumurta üretim kapasiteli iki adet, 10000 civciv üretim kapasiteli bir adet olmak üzere toplam üç kümes bulunmaktadır. Bunlara ilaveten bir adet 10000 kapasiteli civciv, bir adet 22000 kapasiteli yumurta kümesi inşası 2010 yılı itibariyle devam etmektedir. Ayrıca 2010 Ağustos ayı itibariyle başka binalarda yürütülen paketleme, katlama ve depo işlemleri için bir adet bina inşaatı sürmektedir. 2009 yılında 9000 adet civcivin büyütüldüğü işletmenin civciv ihtiyacı; Denizli, Bursa ve İnegöl gibi civciv üreten merkezlerden temin edilmektedir. İşletmede günlük 7500 yumurta üretilmekte ve üretilen yumurtalar “Çerkeş Yumurta” adıyla Çerkeş, Atkaracalar, Kurşunlu, Ilgaz ve Karabük’e pazarlanmaktadır. Yumurtaların dağıtımında distribütörlük uygulaması

olmadığından perakendeciler yumurtaları kendileri satın almaktadır. Çiftlikte kesim aşamasına gelen tavuklar ise Ankara, Kazan, Hendek, Bursa, Adapazarı gibi mezbahası olan yerlere pazarlanmaktadır.

Çerkeş ilçesinde arıcılık geçmişten günümüze gelir getiren bir ekonomik faaliyet olarak varlığını sürdürmektedir. Bilindiği gibi arıcılık toprağa bağımlı bir tarım kolu olmadığı için topraksız ve az topraklı köylüler için tek başına bir geçim kaynağı olabilmektedir. Yine az sermaye ile yapılabilmesi, kolay ve zevkli olması, kısa zamanda gelir getirmesi, ürünlerinin kolayca pazarlanabilmesi³⁶⁷ ilçede arıcılığı cazip hale getirmektedir. Aynı şekilde tarımı ve ürün çeşitliliğini sınırlandıran doğal çevre faktörlerinin özellikle de zengin bitki örtüsünün arıcılık için potansiyel oluşturması, alternatif bir ekonomik faaliyet olarak arıcılığın gelişmesine olanak sunmaktadır.

Arıcılık bir takım teknik ve biyolojik bilgileri gerektirmekle beraber coğrafi ortamla da doğrudan bağlantılıdır. Topoğrafya, iklim, flora ve hidroğrafik durumla arıcılık arasında sıkı ilişki vardır. Yeryüzünün yazları serin ve çok sıcak geçen bölgeleriyle bütün yıl yağışlı ve rüzgarlı alanlarında arıcılık yapmak neredeyse imkansızdır. Sosyal bir topluluk olan arıların, yapılan deneylerde 29-33 °C arasında çok faal oldukları 10 °C'nin altında ve 37 °C'nin üzerinde hiç faaliyette bulunmadıkları tespit edilmiştir³⁶⁸. Bunların dışında beşeri olaylar da arıcılığı etkilemektedir. Örneğin gürültü ya da tozlu yol ve şehir yakınları, çimento fabrikaları gibi tozlu veya zehirli atıkları olan fabrika yakınları arıcılık için uygun değildir³⁶⁹.

Arılar için flora bir hammaddedir, çünkü arılar meyve ağaçlarından, ormanlardan ve kır çiçekleriyle diğer kültür bitkilerinden topladıkları maddelerden bal yaparlar. Yükseltinin artması gibi topoğrafya koşullarında meydana gelen değişiklikler; vejetasyonda çeşitlilik, çiçellenme sürelerinde ve dönemlerinde farklılıklar meydana gelmesine yol açtığı için arıcılığı olumlu etkiler³⁷⁰.

Araştırma sahasında arıcılık için en önemli potansiyel zengin bitki çeşitliliğidir. Birinci bölümde de ifade edildiği gibi bitki örtüsü bakımından İran-Turan ve Avrupa-Sibirya floristik bölgeleri arasında bir geçiş sahası konumunda olan saha türce zengin

³⁶⁷ İ. Fevzi Şahin, Yaşar Gök, "Erzincan İlinde Arıcılık", *Doğu Coğrafya Dergisi*, Sayı 11, Erzurum 2004, s. 16.

³⁶⁸ Harun Tunçel, "Türkiye'de (1966-1986 Yılları Arasında) Arıcılığa Genel Bir Bakış", *Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Sayı:1, Ankara 1992, s. 97-98.

³⁶⁹ Tunçel, "Türkiye'de (1966-1986 Yılları Arasında) Arıcılığa Genel Bir Bakış", s. 98-99.

³⁷⁰ Tunçel, "Türkiye'de (1966-1986 Yılları Arasında) Arıcılığa Genel Bir Bakış", s. 98.

bir floraya sahiptir. Bu bağlamda Koday'ın³⁷¹ Doğu Anadolu Bölgesi'nin Erzurum-Kars Bölümü ve Yukarı Murat-Van bölümleri için ifade ettiği gibi, sahada yıllık ortalama sıcaklığın düşük ve gecelerin soğuk olması arıcılık faaliyetlerini olumsuz etkilemekle beraber, steplere özgü zengin çiçek ve ot türleri balın lezzetini arttırmakta; bu da balın kalitesini etkilemektedir. Bahsedilen faktörlere bağlı olarak ortaya çıkan **Çerkeş balı**, ülke çapında marka değeri kazanmış bir üründür.

Fotoğraf 3.13. Araştırma Sahasındaki Zengin Bitki Örtüsü Çerkeş Balının Kalitesini Arttırmaktadır.

İlçede 2010 yılında tamamı fenni kovanlardan oluşan 14.250 kovandan 85.500 kg bal elde edilmiştir. Buna göre koloni başına yaklaşık 6 kg bal elde edildiği görülmektedir. Ülke genelinde koloni başına yaklaşık 14 kg bal elde edildiği³⁷² dikkate alınırca ilçede kovan başına bal veriminin düşük kaldığı anlaşılmaktadır. Kış şartlarının sert geçmesi ve yıllık sıcaklık ortalamalarının düşük seyretmesi verimi düşürmüştür. Bununla birlikte arazi gözlemleri sonucunda, hava koşullarının müsait olduğu yıllarda koloni başına verimin 10 ila 12 kg olduğu tespit edilmiştir.

Koloni başına bal miktarının düşük olmasına rağmen ilçenin sahip olduğu türce zengin geniş çayır ve mera alanlarında bulunan polen ve nektarlardan elde edilen Çerkeş balı, kendine özgü özellikleri sayesinde ilçeye özdeşleşerek marka özelliği kazanmıştır.

Tablo 3.12'de de görüldüğü gibi ilçedeki yerleşim birimlerinin tamamında arı kovani ve bal üretimi mevcuttur. Üretilen balın çoğu ticarete yönelikken bir kısmı tüketime ayrılmaktadır. Arı kovani açısından ilk sırayı 1.831 kovan ile ilçe merkezi almaktadır. İlçe merkezini 800'er kovanla Hacılar ve Saçak, 750 kovanla Kiremitçi ve

³⁷¹ Koday, *Doğu Anadolu Bölgesinde Hayvancılık*, s. 83.

³⁷² Doğanay, *Ekonomik Coğrafya 3- Ziraat Coğrafyası*, s. 377-378.

500 kovanla Şeyhdoğan izlemektedir. Diğer yandan 20 kovanlı Çakmak, 40 kovanlı Bozoğlu, 70 kovanlı Yıprak ve 90 kovanlı Çördük hariç 100 kovanın altında yerleşim birimi bulunmamaktadır.

Tablo 3.12. Çerkeş İlçesinde Kovan Sayısı ve Bal Üretim Miktarı (kg).

Yerleşim Birimi	Arı Kovanı	Bal Üretimi	Yerleşim Birimi	Arı Kovanı	Bal Üretimi	Yerleşim Birimi	Arı Kovanı	Bal Üretimi
Afşar	180	630	Findıcak	120	420	Meydan	100	350
Ağaca	200	700	Gelikovacık	170	595	Örenköy	200	700
Akbaş	100	350	Gökçeler	110	385	Örenli	340	1.190
Akhasan	360	1.260	Göynükçukuru	300	1.050	Saraycık	156	936
Aliözü	240	840	Güzelyurt	210	735	Şeyhdoğan	500	3.000
Aydınlar	250	875	Hacılar	800	2.800	Taşanlar	100	600
Bayındır	250	875	Halkaoğlu	200	700	Türbaşı	340	2.040
Bedil	190	665	Kabak	150	525	Uluköy	140	840
Belkavak	80	280	Kadıköy	225	788	Yakuplar	140	840
Beymelik	160	560	Kadıözü	250	875	Yalıözü	392	2.352
Bozoğlu	40	140	Karacahöyük	150	525	Yeniköy	220	1.320
Çakmak	20	70	Karamustafa	300	1050	Yeşilöz	240	1.440
Çalcıören	130	455	Karaşar	100	350	Yıprak	70	420
Çaylı	210	735	Karga	350	1225	Yoncalı	450	2.700
Çördük	90	315	Kısaç	140	490	Yumaklı	400	2.400
Dağçukurören	306	1.071	Kiremitçi	750	2.625	Saçak	800	2.800
Dikenli	250	875	Kuzdere	30	105	Çerkeş	1.831	10.986
Dodurga	90	315	Kuzören	330	1.155	Toplam	14250	85.500

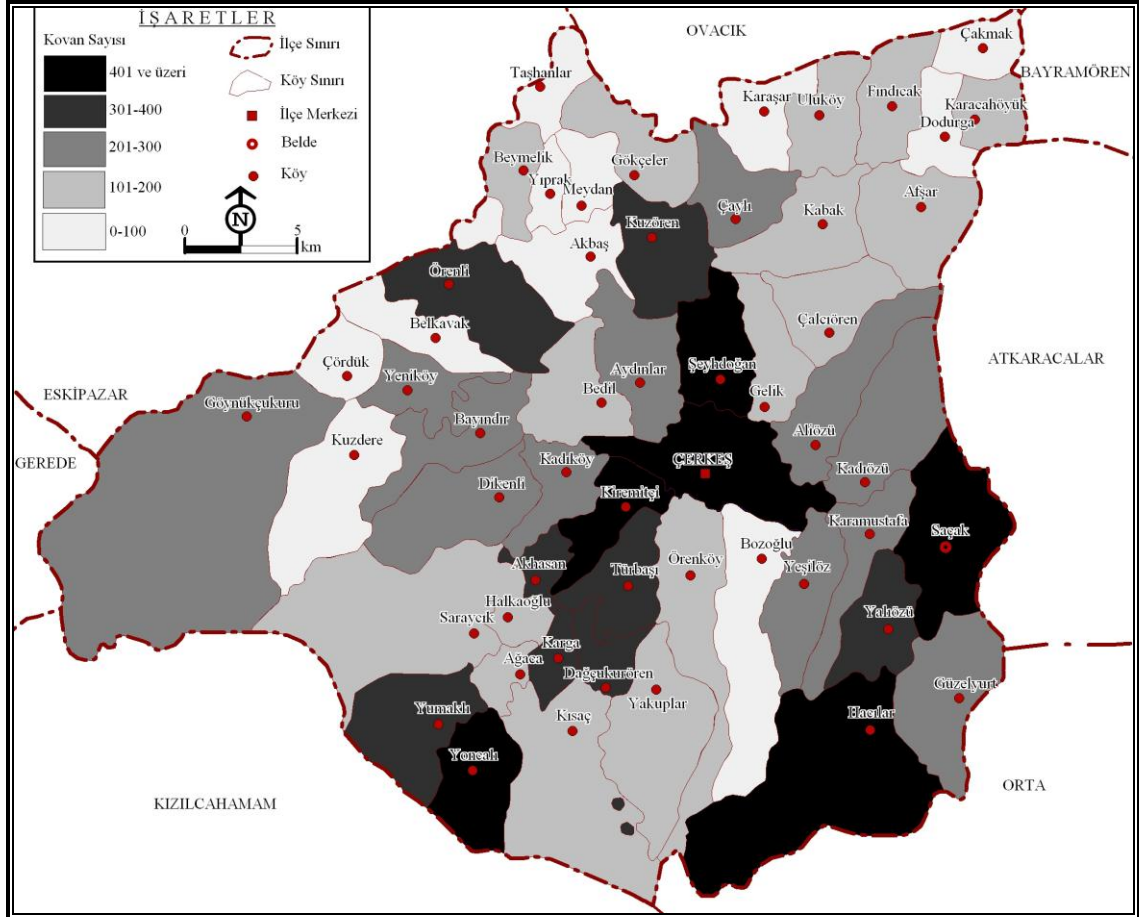
Kaynak: İlçe Tarım Müdürlüğü (2010).

Fotoğraf 3.14. Araştırma Sahasının Çeşitli Noktalarında Yer Alan Arı Kovanlarından Görünümler.

Çerkeş ilçesinde bal üretimi bakımından yine ilçe merkezi 10.986 kg ile ilk sırada yer almaktadır. Daha sonra 3.000 kg ile Şeyhdoğan, 2.800 kg ile Hacılar ve Saçak, 2.352 kg ile Yalıöz ve 2.040 kg ile Türbaşı ilçede 2.000 kg'ın üzerinde bal üretimiyle dikkat çekerler (Harita 3.7).

Harita 3.7. Araştırma Sahasında Arı Kovanlarının Dağılışı (2010).

Gerek kovan sayısı gerekse bal üretimi bakımından ilçe merkezi ön plana çıkmaktadır. İlçe merkezinde tarımla uğraşanların yanında öğretmenler ve diğer memurlar da önemli bir yan gelir kaynağı olarak arıcılıkla uğraşmaktadırlar. Bu da ilçede kovan sayısı ve bal üretiminin artmasını sağlamıştır. Köylerde ise büyükbaş ve küçükbaş hayvancılığın yanında arıcılık, ekonomik girdi sağlayan önemli bir gelir kaynağı olarak geçmişten günümüze önemini korumuştur.

Çerkeş ilçesinde kovan sayısı fazla olmasına rağmen kovan başına bal verimi düşüktür. Bunun temel nedeni ilçenin iklim koşullarının arıcılığı olumsuz etkilemesidir. Kış sıcaklıklarının düşük ve kış mevsiminin nispeten uzun olması gibi nedenler bal

üretimini düşürmektedir. Bununla birlikte arıcılığın bilinçsiz bir şekilde uygun olmayan koşullarda yapılması da bal veriminin düşmesinde etkili olan bir diğer faktördür. İlçede arıcıların bazıları Halk Eğitim Merkezi bünyesinde düzenlenen arıcılık kurslarından aldıkları sertifikalarla arıcılık yapmaktadır. Ancak arıcıların çoğu arıcılığı geleneksel yöntemlerle sürdürmektedir. Geleneksel arıcılıkta hastalıklara, zararlı böcek ve asalaklara karşı yeterince önlem alınamaması, kovanların bakımının eksik yapılması, güneşe ve rüzgara karşı konumlarının iyi seçilememesi gibi olumsuzluklar da bal veriminin düşük kalmasında etkili olmaktadır.

Daha önce de ifade edildiği gibi Çerkeş balı önemli bir pazar alanına sahip, marka değeri olan bir bal türüdür. Ancak zaman zaman başka yörelerden pazara sürülen bazı bal türlerinin Çerkeş balı olarak tanıtılması, Çerkeş balının marka değerinin kirlenmesine neden olmakta ve pazar koşullarını olumsuz etkilemektedir.

İlçede arıcılar ürettikleri balı kendi imkânlarıyla pazarlamaktadır. Bu durum pazarlamadan kaynaklanan bazı problemlere de neden olabilmektedir. Üretimin fazla olduğu yıllarda pazar bulma sıkıntısının yaşanması, bazen satılan ürünlerin ücretinin alınmasında güçlüklerin yaşanması bu problemlere örnek olarak gösterilebilir. Bu nedenle ilçede üretilen balın pazarlanması için bir kooperatif kurulması ve tek marka altında pazarlanmasının yapılması daha uygun olacaktır (Fotoğraf 3.15).

Fotoğraf 3.15. Safranbolu’da Bir Süpermarkette Satılan Çerkeş Balından Bir Görünüm.

Billindiği gibi daha verimli bir arıcılığın başlıca yollarından birisi de gezici (seyyar) arıcılık yapmaktır. Gezici arıcılıkta balözü ve polen kaynaklarının verimlerine

bağlı olarak kovanların belirli aralıklarla yeni kaynakların bulunduğu yerlere götürülmesi söz konusudur³⁷³. Araştırma sahasının doğal çevre koşulları gezici arıcılık için de çekicilik oluşturmaktadır. Bu nedenle saha gezici arıcılar için önemli bir konaklama yeri durumundadır.

Dışarıdan gelenlerle yaz aylarında ilçede 19700 koloni bulunmaktadır. Bunların % 38.2'si gezici arıcılara aittir. 2010 yazında 9 ilden 24 arıcı ilçeyi tercih etmiştir. Bunlardan 7'si İstanbul, 3'ü Karabük, 2'si Samsun'dan gelirken; Çorum ve Muğla'dan 4'er, Düzce, Ordu, Sakarya ve Zonguldak'dan ve 1'er arıcı gelmiştir. Söz konusu yıl ilçeye 5450 kovan arı getirilmiştir. En fazla kovan İstanbul (1725 adet), Çorum (1060 adet) ve Muğla (950 adet) illerinden gelmiştir (Tablo 3.13).

Tablo 3.13. Çerkeş İlçe Sınırları İçerisindeki Arı Konaklama Belgesi Olan Gezgin Arıcılar (2010).

Geldiği Yer	Arıcı Sayısı	%'si	Kovan Sayısı	%'si
Çorum	4	16.7	1060	19.4
Düzce	1	4.2	60	1.1
İstanbul**	7	29.2	1725	31.7
Karabük	3	12.5	175	3.2
Muğla	4	16.7	950	17.4
Ordu	1	4.2	210	3.9
Sakarya	1	4.2	220	4.0
Samsun	2	8.3	750	13.8
Zonguldak	1	4.2	300	5.5
Toplam	24	100.0	5450	100.0

Kaynak: Yerinde yapılan gözlemler ve İlçe Tarım Müdürlüğü (2010) verilerinden derlenmiştir.

Gezici arıcılar, mart başı ve mayıs ortaları gibi, arılarını geliştirmek için havaların daha erken ısındığı yerlere götürürken, mayıs sonlarına doğru ise sıcaklığın artmasıyla birlikte daha yüksek yerleri tercih ederler. (Fotoğraf 3.16).

Gezici arıcılar, arıların yavrulama ve geliştirme dönemleri olarak ifade ettikleri mart-mayıs dönemlerini memleketlerinde geçirdikten sonra mayıs sonu gibi ilçeye gelirler. Bu tarihten temmuzun ortalarına kadar geçen süre ham peteği kabartma dönemi (bal dönemi) olarak ifade edilir. Söz konusu dönemde bal üretimi başladığından arılar peteği doldurmak için bitkilerden elde edebilecekleri polen ve nektara ihtiyaç duyarlar. Polen ve nektar bakımından zengin bitki örtüsüne sahip alanlar bal veriminin en fazla olduğu alanlardır. Bu nedenle arıcılar kolonilerinin bal verimini arttırmak için ilçeye getirirler. Arılardan bal sağımı ağustosun ilk haftası başlar ve eylül ayının sonuna kadar

³⁷³ Tunçel, "Türkiye'de (1966-1986 Yılları Arasında) Arıcılığa Genel Bir Bakış", s. 116.

** İstanbul'dan gelen arıcılar Ordu Arıcılar Birliği'ne kayıtlıdır.

devam eder. Bal sağımının tamamen sona ermesiyle eylül sonu veya ekim başı gibi gezici arıcılar memleketlerine dönerler.

Fotoğraf 3.16. Gezici Arıcılara Ait Kovanlardan ve Bal Sağımından Görüntüler.

İlçeye gelen gezici arıcıların koloni başına aldıkları bal miktarı ortalama 15-25 kg dolaylarında gerçekleşmektedir. Buna göre ilçedeki gezici arıcıların yerli arıcılara göre daha fazla bal aldığı anlaşılmaktadır. Bu durum ilçede havaların geç ısınması nedeniyle yerli arıların daha geç faaliyete başlamalarından kaynaklanmaktadır. Ayrıca daha uzun süre kovanda kalan arılar hâliyle daha fazla bal tüketeceğinden arıcıların payı da azalmaktadır.

Araştırma sahasına gelen gezici arıcılar genellikle Çerkeş Çayı vadisi ve ona karışan derelere yakın sahaları tercih ederler. Bunun nedeni arıların ihtiyaç duyduğu su kaynakları açısından buraların uygun olması ve ulaşım kolaylığıdır.

İlçeye gelen gezici arıcılarla yapılan görüşmelerde en fazla karşılaştıkları sorunları; dolandırıcılık, kapkaç olayları ve ayı saldırıları olarak sıralamışlardır. Ayrıca köy tüzel kişiliği arazilerinden yararlandığı için köye kira ödenmesinin gelirlerinde azalmaya yol açtığı da ifade edilmiştir.

Çerkeş ilçesinde gelecek yıllarda arıcılığı olumsuz etkileyecek en önemli girişim ilçede yapılması planlanan çimento fabrikasıdır. Bu bağlamda hazırlanacak ÇED raporlarında bu durumun da dikkate alınması yerinde olacaktır.

Çerkeş ilçesinde hayvan sayılarının yanında hayvansal üretim de önemli bir yere sahiptir. İlçede yıllık yaklaşık 846240 kg kırmızı et, 36.629.445 kg beyaz et elde edilmektedir. Et üretiminden sonra süt üretimi de 17.075.000 litre ile yüksek bir değer sergilemektedir. Bu miktarın %99.6'sı büyükbaş hayvancılıktan elde edilmektedir.

Ayrıca yıllık 90.000 lt yağ, 1.150.000 peynir, 4.500.000 yumurta ve 100.000 kg bal üretimi yapılmaktadır (Tablo 3.14).

Tablo 3.14. Çerkeş İlçesinde Hayvansal Ürünler Verim Ve Üretimi (2009).

Ürün Cinsi	Et			Süt		Yağ (kg)	Peynir (kg)	Yumurta (Adet)	Bal (kg)
	Büyükbaş (kg)	Küçükbaş (kg)	Kümes Hayvanı (kg)	B.Baş (litre)	K.Baş (litre)				
Yıllık Ort. Verim	260	20	2,1	2.000	30	-	-	180	7
Yıllık Toplam Üretim	842.660	3.580	36.629.445	17.000.000	75.000	90.000	1.150.000	4.500.000	100.000

Kaynak: Çerkeş İlçe Tarım Müdürlüğü (2009).

Çerkeş ilçesinde hayvancılık alanında son yıllarda besi hayvancılığı, kültür ırkı yetiştiriciliği, et sığırılığının yanında süt üretimi için süt sığırılığının yapılması ve suni tohumlama gibi verimi arttırıcı çalışmalar yürütülmektedir. Ayrıca devlet tarafından damızlık sığır, koyun ve keçi desteği sağlanmaktadır. Ancak tüm bu olumlu gelişmelere rağmen ilçede hayvancılığın gelişmesine engel olan bir takım problemlere de rastlanmaktadır.

Çerkeş ilçesinde hayvancılık alanında özellikle geleneksel mera hayvancılığının yapıldığı yerleşmelerde büyükbaş hayvancılığın gelişmesini olumsuz yönde etkileyen en önemli etkenlerden biri hayvan hastalıklarıdır. Bunlardan en önemlisi brucelladır. Bulaşıcı bir hastalık türü olan brusella ilçedeki süt sığırılığına büyük zarar vermektedir. Nitekim sadece 2009 yılında brusella hastalığı nedeniyle mecburi kesimi yapılan sığır sayısı 1200 baş gibi yüksek bir değere sahiptir. Söz konusu hastalık nedeniyle kesimi yapılan hayvanlar için üreticilere tazminat ödenmekte ve zarara uğramalarının önüne geçilmektedir. Bununla birlikte dişi hayvan kesimi hayvan neslinin devamını olumsuz etkilediği için hayvan sayısının artmasına dolayısıyla da hayvancılığın gelişmesine mani olmaktadır. Ayrıca zaman zaman rastlanan şap ve Kırım-Kongo kanamalı ateşi gibi hastalıklar da hayvancılığı olumsuz etkileyebilmektedir. Hastalıklardan kaynaklanan olumsuzlukların önüne geçmek için yetkililer tarafından rutin aşılama çalışmaları yapılmaktadır.

İlçede hayvancılığı olumsuz etkileyen faktörlerden biri de göçlerdir. Köylerden şehirlere göçlerle köylerde hayvan besleyecek nüfusun azalması hayvan sayısının da azalmasına neden olmuştur. Hatta bugün hayvancılık yapılmayan köylere bile

rastlanmaktadır. Özellikle küçükbaş hayvan yetiştiriciliği çoğu köyde tamamen terk edilmiştir. İlk etapta köylerde artan nüfusun ihtiyacını karşılayacak tarım ve mera arazisinin olmaması, tarımda makineleşme gibi faktörlere bağlı olarak gelişen göçler, zamanla kentsel çekicilikten, daha rahat yaşama arzusundan ileri gelmiştir.

Bununla birlikte özellikle genç nüfusta son yıllarda kentleşmeyle beraber hayvancılığa karşı olumsuz bir bakış açısı gelişmiş ve bu ekonomik faaliyet küçümsenir hale gelmiştir. Nitekim daha düşük gelir elde etmesine karşın insanlar sanayi ve hizmetler sektörlerinde çalışmayı tercih ederek köylerinden göç etmişlerdir. Halbuki araştırma sahasında tarım ve hayvancılıktan bağımsız bir şekilde bir yerde sanayinin gelişmesinden söz edilemez. Çünkü yöredeki çoğu sanayi tesisi hammaddesini tarım ve hayvancılıktan sağlanmaktadır. Bu bağlamda ilçede mali desteklerin yanında halkın özellikle de gençlerin hayvancılığın önemi konusunda bilinçlendirilmesi de faydalı olacaktır. Ayrıca kırsal kesimdeki yaşam standartlarının yükseltilmesi, eğitim, sağlık, ulaşım gibi imkanların geliştirilmesi kırdan kente göçü durduracak.

3.4. ORMANCILIK

Ormanlar, kişi, grup ve muhtelif sektörlerle odun ve odun dışı ürün ve hizmetler sunma, istihdam yaratma, evcil hayvanların gıda ihtiyacını karşılama, avcılık ve toplayıcılık yapma ve orman köylüsü ile doğal afet bölgelerine ucuz odun hammaddesi sağlama şeklinde doğrudan faydalar yarattığı gibi, iklim değişikliğinden su üretimine, erozyonun önlenmesinden sağlıklı yaşam ve ülke prestijine kadar çok önemli kolektif, kamusal yararlar da sağlar³⁷⁴. İnsanların çeşitli amaçlar doğrultusunda ormanlardan yararlanması ormancılık kapsamına girer. Ormancılık, toplumun orman ürünlerine ve hizmetlerine olan gereksinimlerini sürekli ve optimal olarak karşılamak amacıyla biyolojik, teknik, ekonomik, sosyal, kültürel ve yönetsel çalışmaların tümünü kapsayan çok yönlü ve sürdürülebilir bir etkinlik olarak tanımlanmaktadır. Başka bir ifadeyle ormancılık, biyolojik ve teknik özelliğinin yanında ekonomik, sosyal, kültürel ve yönetsel boyutu ön planda olan bir orman kaynakları yönetim mesleği olarak algılanmaktadır³⁷⁵.

³⁷⁴ DPT, Ormanlar ve Ormanlarımız, Yayın No: 2630, Ankara 2001, s. 3.

³⁷⁵ Orman Genel Müdürlüğü: Ormancılık. Erişim Tarihi: 02.05.2011.

<http://www.ogm.gov.tr/bilgi/ormancilik.htm>,

Araştırma sahası ormanları; Çerkeş Orman İşletme Müdürlüğü ve bu müdürlüğe bağlı Çatak, Çerkeş, İsmetpaşa ve Kurtçimeni orman işletme şeflikleri tarafından işletilmektedir.

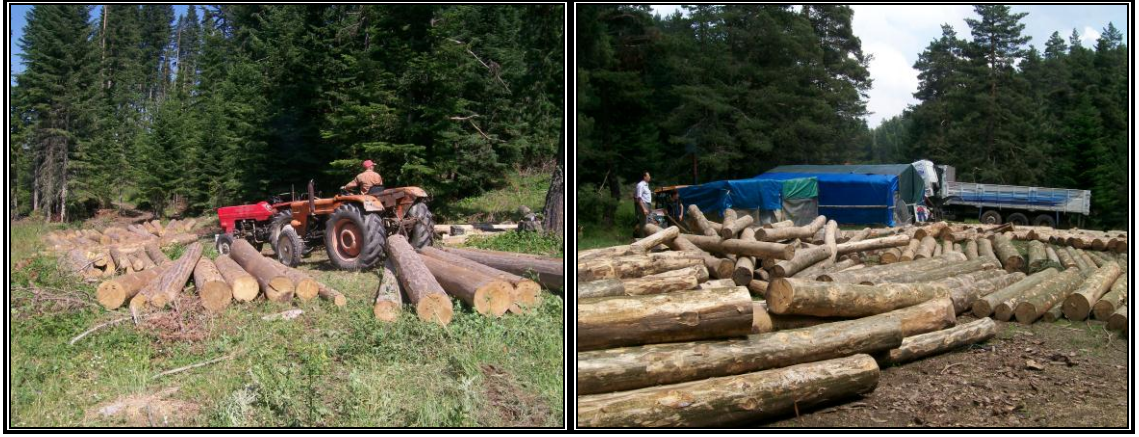
Çerkeş Orman İşletmesi'nin faaliyet alanı Çerkeş ilçesinin tamamı ve Eskipazar ilçesinin bir kısmını içersine almaktadır. İşletme Müdürlüğü'nün ormanlık alanı 35581 hektar, açıklık alanı 70.433 hektar olmak üzere toplam 106.014 hektardır. Bunun 29.797 hektarlık kısmı koru, geri kalanı ise bozuktur. İşletmenin koru ormanlarındaki serveti 2.928.918 m³, baltalık ormanlardaki 21.671 m³tür. Toplam serveti ise 2.950.589 m³tür. Bunun ağaç türlerine göre dağılımı ise; sarıçam 1.453.575 m³, göknar 877.680 m³, karaçam 619.334 m³ şeklindedir³⁷⁶.

İlçedeki sarıçam, göknar ve karaçam türlerinin oluşturduğu ekonomik değeri olan orman varlığının büyük bir kısmı güneydeki dağlık kuşakta yer alırken, bir kısmı da kuzeydoğudaki Çakmak köyü idari alanında yer almaktadır. Orman ürünleri üretimi de bu alanlarda sürdürülmektedir.

İlçede orman ürünleri üretimi geçmiş yıllara nazaran oldukça azalmış olmasına rağmen Çakmak, Göynükçukuru, Kısaç, Saraycık ve Yoncalı köylerinde halen devam etmektedir. Ancak bu köylerden Göynükçukuru ve Saraycık'ta birer adet orman kooperatifi bulunmakta ve söz konusu faaliyet bu kooperatifler vasıtasıyla yürütülmektedir. Diğer yerleşim birimlerinde ise orman ürünleri üretimi doğrudan Çerkeş Orman İşletmesi tarafından yapılmaktadır.

Ağaçlar kesildikten sonra kabukları baltalarla soyulur. Hazırlanan tomruklar, halat ya da zincirlere bağlanarak ulaşım imkanının olduğu yere kadar çekilir. Burada istiflenen tomruklar daha sonra kamyonlarla işletmenin ana depolarına götürülür. Bu iş oldukça zahmetlidir (Fotoğraf 3.17). Son yıllarda ilçede yeni iş alanlarının açılması ormancılığa olan talebi azaltmıştır. Bu nedenle işletme tarafından Adana ve Samsun'dan gelen işçiler çalıştırılmaktadır. Samsun'dan gelen işçiler sadece erkeklerden oluşurken Adana'dan gelenler ise aileleriyle beraber gelmeyi tercih etmektedir.

³⁷⁶ Çerkeş Kaymakamlığı 2009 Yılı Brifing Dosyası, s. 47.

Fotoğraf 3.17. Araştırma Sahasındaki Ormancılık Faaliyetlerinden Görünümler.

Araştırma sahasında 2010 yılında 37700 m³ endüstriyel odun ve 7.000 m³ yakacak odun olmak üzere toplam 44.700 m³ orman ürünleri üretimi yapılmıştır. Endüstriyel odun üretiminde 17.500 m³ ile en fazla yapacak odun üretimi yapılırken daha sonra 10.000 m³ ile tomruk, 6.700 m³ ile kağıtlık odun, 2400 m³ ile lif-yonga odunu, 500 m³ ile maden direk, 300 m³ ile sanayi odunu ve 300 m³ ile sırk izlemektedir. Söz konusu üretim için kullanılan ağaç türlerinin 22.600 m³ünü göknar, 15100 m³ünü de çam oluşturmaktadır. Buna göre sahada endüstriyel odun üretiminin tamamen iğne yapraklı ormanlardan elde edildiği görülmektedir (Tablo 3.14).

Tablo 3.15. Araştırma Sahasında Orman Ürünleri Üretimi (2010).

Ürün Çeşidi		Çam	Göknar	Meşe	Toplam
Endüstriyel Odun (m ³)	Tomruk	3800	6200	--	10000
	Maden Direk	300	200	--	500
	Sanayi Odunu	100	200	--	300
	Kağıtlık Odunu	2900	3800	--	6700
	Yapacak Odun	7100	10400	--	17500
	Lif-Yonga Odunu	600	1800	--	2400
	Sırk	300	--	--	300
	Toplam	15100	22600		37700
Yakacak Odun (m ³)	Koru	1000	700	--	1700
	Baltalık	--	--	300	300
	Saha Temizliği, Enkaz v.b.	3000	2000	--	5000
	Toplam	4000	2700	300	7000
Genel Toplam		19100	25300	300	44700

Kaynak: Çerkeş Orman İşletme Müdürlüğü.

Araştırma sahasında orman ürünleri üretimi kapsamında 7.000 m³ yakacak odun üretimi yapılmıştır. Bunun 1700 m³ü koru, 300 m³ü baltalık ormanlardan üretilirken, 5000 m³ odun da saha temizliği ve enkazdan sağlanmıştır. Yakacak odun üretiminin 4.000 m³ünü çam, 2700 m³ünü göknar ve 300 m³ünü meşe türleri oluşturmaktadır.

Elde edilen orman ürünleri Yeniköy İstasyon Mahallesi'nde bulunan Kurtçimeni Orman İşletme Deposu'nda depolanmaktadır. Daha sonra açık artırma yoluyla satışa sunulmaktadır. Maden direği ve sırk maden ocaklarına gönderilirken, Kağıtlık odun Taşucu Silifke, Kastamonu, Çaycuma, Kocaeli ve Ankara'daki kağıt fabrikalarına pazarlanmaktadır. Yapacak odunu ve tomruk ilçe merkezindeki marangozhanelere ve Ankara'daki kereste atölyelerine hammadde oluşturmakta, yine yapacak odunun bir kısmı ilçedeki inşaat sektöründe kullanılmaktadır.

3.5. MADENCİLİK

Araştırma sahasında bentonit, diatomit ve linyit madenleri ile çimento hammaddesi bulunmaktadır. Bunlardan diatomit madeni Akhasan köyünün 500 m kuzeyinde, bentonit madeni Bayındır köyünün Killik Dere mevkiinde, linyit madeni ise Dereköy, Örenli ve Yıprak köylerinde dağılışı gösterir³⁷⁷.

Sahada bulunan madenlerden günümüzde sadece Diatomit madeni özel bir şahıs tarafından işletilmektedir. Diatomit, diatome adı verilen silisli alglerin kavkılarının yığılması sonucu oluşan bir cökeldir. Almanca ve Fransızca literatürde “Kieselgur-kieselguh”, İngilizce literatürde ise “diatomaceous earth veya diatomite” adları kullanılır³⁷⁸.

Ülkemizdeki diatomit yatakları volkanojen Neojen’inde meydana gelmiştir. Bunlar yörelerine göre İç Anadolu’nun güneydoğusu, Ankara-Çankırı Bölgesi, Batı Anadolu Bölgesi ve Doğu Anadolu Bölgesi olmak üzere 4 grupta toplanabilir. Ankara Çankırı Bölgesi’nde; Çankırı il sınırları içinde Çerkeş-Orta-Şabanözü ilçeleri arasında kalan bir alanda Akhasan, Karaağaç ve Bastak diatomitleri yer alır³⁷⁹. Akhasan diatomitleri, iyi kalitede 20.000.000 ton kullanılmaya elverişli rezerve sahiptir³⁸⁰. Söz konusu maden ilk olarak 1965 senesinde işletmeye açılmış, 1993 yılında bugünkü işletmecisi tarafından işletilmeye başlanmıştır. Açık işletme (yerüstü madencilik) yöntemiyle işletilen madende, 40-70 m arasındaki derinliklerde bulunan kaliteli damarlardan yıllık 1.000 ton üretim yapılmaktadır (Fotoğraf 3.18). Üretim tamamen iç

³⁷⁷ Türkiye Maden Envanteri (İllere Göre), MTA Enstitüsü Yayınlarından, Yayın No:179, Ankara 1980, s.182-185.

³⁷⁸ Ah Uygun, “Diatomit, Jeolojisi ve Yararlanma Olanakları”, *Madencilik TMMOB Maden Mühendisleri Odası Dergisi*, Sayı:15/5, Ankara 1976, s. 31.

³⁷⁹ Uygun, “Diatomit, Jeolojisi ve Yararlanma Olanakları”, s. 34.

³⁸⁰ Türkiye Maden Envanteri (İllere Göre), MTA Enstitüsü Yayınlarından, Yayın No:179, Ankara 1980, s. 182.

pazara yönelik olup; Filyos Ateş Tuğlası Fabrikası, Bartın Ateş Tuğlası Fabrikası ve Konya Selçuklu Krom İşletmesi gibi fabrikalara pazarlanmaktadır.

Fotoğraf 3.18. İlçedeki Diatomit Madeni Açık İşletme Yöntemiyle Çıkarılmaktadır.

Günümüzde birçok sanayi alanında kullanılan diatomit, süzme alanında toz halinde veya preparat olarak, ayrıca sıvılara karıştırılarak kullanılır. Bira, şeker, meyve suları, petrol ürünleri, içme suyu, alkollü içkiler gibi kullanım alanları için değişik süzme hızlı diatomitler aranır. Örneğin bira için süzme hızı 40 - 70 ml/dk istenir. Süzücülerde saf, uzun ve iri formlardan oluşan diatomitler aranır. Türkiye'de bu türler fazla yaygın değildir. Doldurucu olarak kâğıt, plâstik, lastik, kibrit, boya, cila, temizlik malzemesi ilaç ve kozmetik sanayilerinde kullanılır. Yapı malzemesi alanında çimento, harç ve bentonitli hafif tuğlalarda karışım malzemesi olarak kullanılır. Betonda % 3 diatomit ilavesi ile betonun basınç direncinin % 20, çekme direncinin % 10 arttığı gözlenmiştir. Bu alanda düşük kaliteli diatomitlerden de yararlanma olanağı vardır. Diatomitin yüksek emme özelliğinden dinamit yapımında yararlanılmıştır. Bugün de çeşitli kimyasal maddeler diatomite emdirilerek kullanılmaktadır. Yangın söndürücüler ve sert ispiirtoda da diatomit, absorbent olarak aranmaktadır. Yüksek emme özellikli diatomitten desinfeksiyon maddelerinde, boya sanayiinde, gübrelerde yararlanılır. Aynı şekilde diatomitten metal, metal oksit asit - tuz kontaklarında katalizator taşıyıcısı, sülfürlemeden polimerizasyona kadar çeşitli işlemlerde de katalizator olarak yararlanmalar oldukça yükselmiştir, özellikle margarin sanayiinde yağ sertleştirilmesinde katalizator taşıyıcısı olarak diatomit aranır. Seramik, glazür ve ultramarin ile çeşitli cam imalinde, hafif aşındırıcı ve temizleyici olarak çamaşır deterjanlarında, leke emicilerde, cilalarda ve oto parlaticılarında diatomit kullanılır. Diatomitin yüksek gözeneklisinden ötürü ısı ve sese karşı iyi bir izolator olduğu eskiden

beri bilinmektedir. Gerek duvar ve gerekse döşemelerde kireç veya çimento ile asbest tozu karışımı plakalar hâlinde basılarak kullanılmaktadır. Buhar ve gaz borularında diatomit sıvaları, yüksek fırının dış kaplamasında diatomit tuğlaları ısı kaybını önleyecek niteliktedir. Günlük yaşantıda diş macunundan gazete, oto lastiğinden kahve fincanına, baş ağrısı hapından duvardaki boyaya kadar çok geniş bir kullanım alanına sahiptir³⁸¹.

Hafif bir maden olması nedeniyle binaların ısı yalıtımında kullanımı giderek yaygınlaşan diatomit madenine olan talebin artacağı öngörülmekte, buna bağlı olarak da ilçedeki işletmede yıllık 30.000 ton üretim hedeflenmektedir.

İlçede diatomit madenine yakın bir sahada bentonit madeni bulunmaktadır. Bayındır köyü sınırları içerisinde yer alan yaklaşık 53.000 ton iyi kalitede, işletmeye müsait bir yatak durumundaki söz konusu maden henüz işletmeye açılmamıştır.

Volkanik bir kayaç olan bentonit, yanardağların püskürttükleri kül ve tüflerin yığıldığı bölgelerde, zamanla bunların ayrışmasıyla oluşmuşlardır. Bu kayaçların öğütülmesiyle elde edilen bentonit unu; petrol, doğalgaz ve hidrolojik sondajlarda, deterjan ve sabun üretimi ile yağ ve şeker sanayinde (bunların arıtılmasında), sızmayı önlemek amacıyla barajlar ve su dağıtım kanallarının tabanlarında, ses ve sıcaklık yalıtımı amacıyla binalarda kullanılır³⁸².

İlçede bulunan bir diğer maden de linyittir. Rezerv miktarı tam olarak tespit edilememiş olan madenin Dereköy'deki yatağı kalite bakımından yakıt olarak kullanılamazken, Yıprak köyündeki kömür, Neojen konglomera tabakalarının altındadır ve yerel bir önem taşır³⁸³.

Bunların yanında araştırma sahasında çimento hammaddesi olan marn yatakları mevcuttur. En büyük marn yatakları Türbaşı ve Örenköy'de bulunmaktadır. Marnlar Çerkeş'in güneyindeki İmik Tepe'den güneye doğru uzanır ve Uzunimik sırtı ile Atmaca burnunun altından devam eder. Sırtın her iki yanında en az 20 m kalınlığında marn mostra vermiş durumdadır. Marn yatakları kolaylıkla ulaşılabilecek ve tarımsal

³⁸¹ Uygun, "Diatomit, Jeolojisi ve Yararlanma Olanakları", s. 35.

³⁸² Hayati Doğanay, *Ekonomik Coğrafya Doğal Kaynaklar*, (3. Baskı), Atatürk Üniv. Yayın No:740, Kazım Karabekir Eğitim Fak. Yayın No: 29, Erzurum 1992, s. 281.

³⁸³ Türkiye Maden Envanteri (İllere Göre), MTA Enstitüsü Yayınlarından, Yayın No:179, Ankara 1980, s. 185.

niteliği olmayan sahalarda yer almaktadır. Söz konusu yataklar kireçtaşı ve hatta silisli kalkerlerle birlikte Portlant çimento klinklerini meydana getirebilecek niteliktedir³⁸⁴.

3.6. SANAYİ

İnsanların başlıca ekonomik faaliyetlerinden birisi, kalkınma ve küreselleşmenin motoru sanayidir. Bu yolla hammaddelerin şekilleri değiştirilir, daha kullanılabilir hale getirilir ve değerlendirilir. Günümüzde sanayi, yapısını değiştirmekte olmakla birlikte, hızlı yayılışını da sürdürmektedir. Bu yayılma bir yandan sanayileşmiş ülkelerde ülke içinde başka yeni yerlere, diğer yandan da gelişmekte olan ülkelere doğru olmaktadır³⁸⁵.

Sanayi faaliyetleri birçok beşeri ve iktisadi olay gibi, yeryüzünde eşit olarak dağılmamıştır. Hatta yakın zamanlara kadar, diğer olaylara nispetle daha belirli bir sahada gelişmiş olduğu bir olgudur. Şüphesiz her olay gibi, sanayi faaliyetlerinin bugünkü dağılışı düzenini kazanmasına hammadde, enerji, işçi, sermaye, ulaşım, pazar, devlet vs. faktörler etki etmektedir³⁸⁶.

Çerkeş ilçesinde ekonomik faaliyetler içerisinde sanayi önemli bir yere sahiptir. Bulduğu coğrafi konum itibarıyla sanayinin kuruluşunda ve dağılışında belirleyici olan ulaşım ve pazar koşullarının avantajlı olması, ayrıca devlet teşviği ile vergi ve kredi faiz oranlarının düşük olması, yine devlet tarafından işverene prim desteği sağlanması ilçede sanayinin gelişmesini sağlamıştır.

Özellikle teşvik için bölgesel gruplandırma IV. grupta yer alması, İstanbul, Kocaeli ve Sakarya gibi illerden taşınan tekstil, deri, metal işleri gibi sektörlerdeki işletmelere verilen taşınma destekleri, vergi indiriminden yararlanma, sigorta primleri indirimlerinden yararlanma, büyük ölçekli yatırım teşviklerinden yararlanma gibi devlet teşviklerinin sağladığı avantajlar Çerkeş'te sanayinin gelişim sürecini devam ettirmesinde belirleyici olmaktadır.

³⁸⁴ G. Brennich, *Çankırı Vilayetindeki Çimento Hammaddeleri*, MTA Jeoloji Etüdleri Dairesi, Derleme No: 5106, Ankara 1968, s. 20-26.

³⁸⁵ Erol Tümertekin-Nazmiye Özgüç, *Ekonomik Coğrafya Kalkınma ve Küreselleşme*, Çantay Kitabevi, İstanbul 2005, s. 399.

³⁸⁶ Erol Tümertekin, *Sanayi Coğrafyası*, İstanbul Üniv. Yayın No: 751, Coğrafya Enst. Yayın No: 22, İstanbul 1969, s. 58.

3.6.1. Modern Sanayi

İlçede 2010 yılı itibariyle gıda sanayiinde 3, tekstil sanayiinde 1, hazır beton sanayiinde 2 ve makine sanayiinde 1, kablo ve plastik boru sanayiinde 1 adet olmak üzere 8 adet modern sanayi kuruluşu (fabrika) faaliyette bulunmaktadır.

3.6.1.1. Gıda Sanayi

Hammaddesini tarımdan temin eden, hammaddeyi işleme, üretim ve ambalajlama teknikleri uygulayarak raf ömrünü arttıran, hammaddeye ürün çeşitliliği sağlayarak katma değer katan tarıma dayalı sanayi alt sektörüne gıda sanayi denir³⁸⁷.

İlçede gıda sanayi sektöründe Aytaç Et Entegre Tesisleri ve 2 adet yem fabrikası faaliyet göstermektedir. Toplam 560 kişinin istihdam edildiği gıda sanayi çalışan sayısı bakımından ilk sırada yer almaktadır.

I. Aytaç Et Entegre Tesisleri

Aytaç'ın yer seçiminde, sanayi tesislerinin kuruluş yerini tayin eden ana faktörlerin yanında su ve iklim özellikleri tali faktörler de belirleyici olmuştur. Tesislerde et ürünlerinin bozulmaması için üretimin hemen her aşamasında soğutmaya ihtiyaç vardır. Çevresindeki bir çok yerleşmeye göre düşük sıcaklık koşullarına sahip olan Çerkeş'te, soğutma maliyetlerinin düşük olması tesislerin burada kurulmasında belirleyici olan faktörlerden biri olarak gösterilmektedir.

Çerkeş'in yanı sıra Çankırı ilinin en önemli özel yatırımı durumundaki Aytaç Et Entegre Tesisleri, ilçeyi gıda sanayi alanında temsil eden dünyanın en büyük entegre yatırımlarından biridir. Kurulduğu günden bu yana ilçede de en büyük istihdam alanı olma özelliğini sürdürme gelen tesis, birçok alanda ilçenin gelişiminde lokomotif görevi görmüştür.

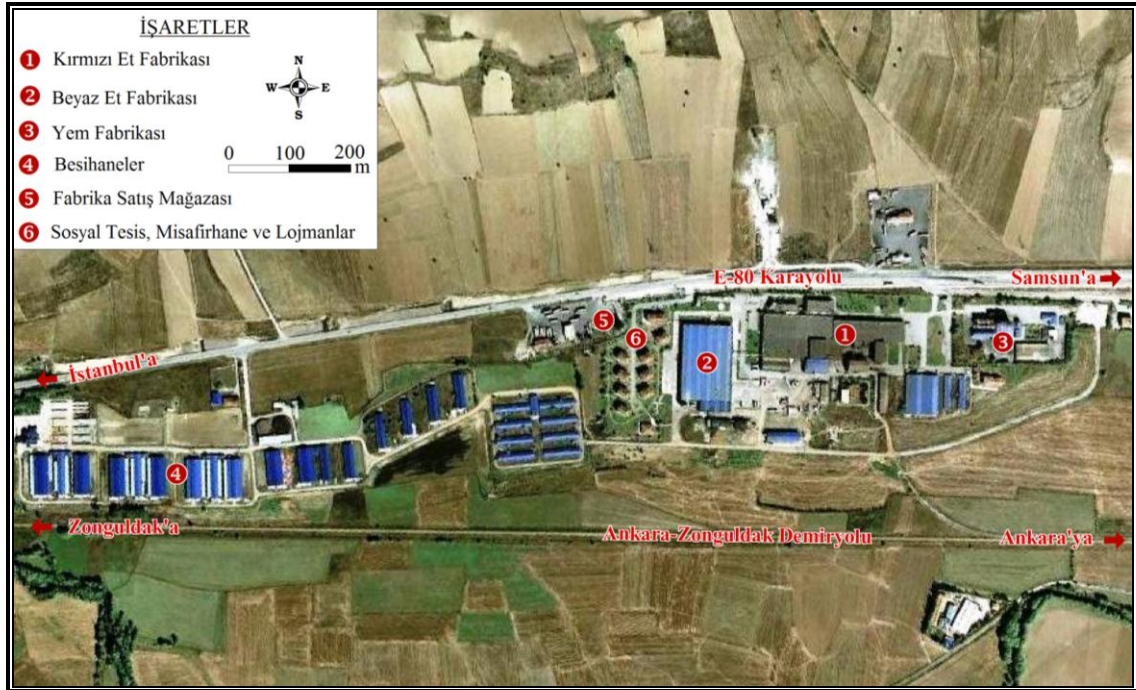
Aytaç Et Entegre Tesisleri; 1993 yılında 3 yerli müteşebbis, 1 İsviçre Bankası ve Dünya Bankasının ortaklığıyla kurulmuş Avrupa'nın en büyük Entegre Et Tesisi'dir. 1995 yılında Yimpaş gurubuna geçmiştir. Tam 852.000 m²'lik bir alan üzerinde yer alan

³⁸⁷ Okan Yaşar, *Sanayi Coğrafyası Açısından Bir Araştırma: Türkiye'de Tarıma Dayalı Sanayiler*, Çantay Kitabevi, İstanbul 2003, s. 68.

tesisin kalitesi,1999 yılında uluslar arası İSO 9001 Kalite Sistem Belgesi ile onaylanmış, 2003 yılında da HACCP* belgesini almaya hak kazanmıştır³⁸⁸.

1993 yılı itibariyle kuruluş maliyeti şimdiki parayla 200 bin TL'yi bulan arıtma tesisine öncelik verilmiştir. Bu tesisler Aytaç'a 1994 yılında, Çevre Bakanlığı'nın "Çevre Koruma Ödülü'nü" ve "Çevre Teknolojisi Uygulayıcıları Derneği Ödülü'nü" kazandırmıştır.

İstasyon Mahallesi'nin Bedilönü mevkiinde toplam 852.000 m²lik alan üzerine kurulmuş Aytaç Et Entegre Tesisleri; Aytaç Kırmızı Et Fabrikası, Aytaç Beyaz Et Fabrikası ve Aytaç Yem Fabrikası olmak üzere üç fabrikadan oluşmaktadır.

Fotoğraf 3.19. Aytaç Et Entegre Tesisleri'nin Uzaydan Görünümü.

a. Aytaç Kırmızı Et Fabrikası

Aytaç Kırmızı Et Fabrikası 135.000 m²si kapalı olmak üzere 217.000 m² alan üzerine, 1995 yılında faaliyete geçmiş dünyanın en büyük entegre yatırımlarından

* HACCP, gıda işletmelerinde, sağlıklı gıda üretimi için gerekli olan hijyen şartlarının (personel hijyeni, ekipman hijyeni, hammadde hijyeni, ortam hijyeni, vb.) belirlenerek bu şartların sağlanması, üretim ve servis aşamasında tüketici açısından sağlık riski oluşturabilecek nedenlerin belirlenmesi ve bu nedenlerin ortadan kaldırılması temeline dayanan bir ürün güvenilirliği sistemidir. HACCP, İngilizce Hazard Analysis and Critical Control Point - Tehlike Analizi ve Kritik Kontrol Noktaları ifadesinin kısaltmasıdır. Sistem, ürün güvenliğini etkileyen tehlikelerin önceden belirlenmesi ve kontrol altına alınmasını sağlayan sistematik bir yaklaşımdır.

(Bkz: <http://tr.wikipedia.org/wiki/HACCP>)

³⁸⁸ Çankırı İli Tarım Master Planı, s. 37.

biridir. Günde 750 büyükbaş, 2.500 küçükbaş hayvan kesimi ve yılda 7.500 ton et işleme; yılda 6.000 ton sucuk, 5.400 ton sosis, 7.920 ton salam ve 2.112 ton donuk üründen oluşan şarküteri üretim kapasiteleriyle günümüzün en gelişmiş gıda teknolojisiyle donatılmış tesisleri olma özelliğini taşımaktadır. Tesislerde canlı hayvan beslenmesinden kesime hazırlanmasına, hazır paket et ve et ürünlerinden (sucuk, salam, sosis, jambon, kavurma, pastırma, füme dil, hamburger, döner vb.) sevkiyatına kadar tüm işlemler bilgisayar kontrolünde gerçekleştirilmektedir.

Kesme, deri soyma, sakatat ayırma, bölme, parçalama, kemik sıyırma, kıymetli et ayrımı işlemlerinin her biri veteriner hekim ve gıda mühendislerinin kontrolünde yapılmaktadır. Ayrıca gıda hijyen ve güvenliği için cihazlarla donatılmış laboratuarlarda her türlü analiz uzmanlar tarafından gerçekleştirilmektedir.

Aytaç Kırmızı Et Fabrikası'nın ihtiyaç duyduğu hammadde olan büyükbaş ve küçükbaş hayvanların bir kısmı Aytaç Hayvancılık Tesisleri'nden sağlanırken geri kalanı piyasadan canlı hayvan satın alımı yoluyla sağlanmaktadır. Aytaç; Çankırı Merkez, Çerkeş, Eldivan, Ilgaz, Kızılırmak, Kurşunlu, Orta ve Şabanözü ilçelerinde kurulan hayvan pazarlarından canlı hayvan almaktadır. Bununla birlikte son yıllarda hayvan yetiştirme maliyetlerinin artışı, hayvan fiyatlarının yükselmesine yol açmıştır. Bu nedenle Aytaç tarafından ilçeden hayvan alımı azalmıştır³⁸⁹. Bunun yerine piyasa koşulları doğrultusunda Türkiye'nin çeşitli illerinden canlı hayvan alımına başlanmıştır.

Fotoğraf 3.20. Aytaç Kırmızı Et Fabrikası'ndan Bir Görünüm.

Fabrikanın ihtiyaç duyduğu hayvanların bir kısmı Aytaç Hayvancılık Tesisleri'nde yetiştirilmektedir. Tesislerde 9 adet kapalı ve serbest dolaşimli büyükbaş

³⁸⁹ 2010 Çerkeş Hamlesi, Çerkeş Belediyesi Yayını, s.11.

besi ahır, 3 adet kapalı ve bağlı büyükbaş besi ahır olmak üzere toplam 12 adet ahır bulunmaktadır. Bunlara ilave olarak 6 adet açık besi padoku vardır. Kapalı serbest dolaşimli ahırların her biri 400 hayvan kapasitesine, kapalı bağlı ahırların her birinin 100 hayvan kapasitesine, açık besi padoklarının her biri ise 200 hayvan kapasitesine sahiptir. Hayvancılık tesislerindeki ahırların toplam kapasitesi 5100 baş hayvandır.

Ahırlardaki hayvanların kesim öncesi tutulduğu yerler olan padoklar, iç ve dış padok olmak üzere iki çeşittir. Dış padoklarda hayvanlar, kesim öncesinde 12 saat süreyle dinlendirilmektedir. Bu amaçla oluşturulmuş, her biri 300 hayvan kapasiteli 2 adet dış padok bulunmaktadır. Hayvanların kesime alınmadan önce hazırlandığı yer olan iç padoklar da, büyükbaş ve küçükbaş hayvan için 2 adettir. İç padokların büyükbaş hayvanlar için toplam 150 baş hayvan kapasitesi vardır. Hayvancılık tesislerinde yetiştirilen hayvanların tüm yemleri entegre tesisin bir parçası olan Aytaç Yem Fabrikası'nda üretilmektedir.

Kırmızı et tesislerinde, hayvanların kesiminden parçalanmasına, paketlenmesinden depolanmasına çeşitli işlemlerden geçtiği birimler bulunmaktadır. Söz konusu birimler şu şekilde sıralanabilir:

1. 1 adet büyükbaş 1 adet küçükbaş olmak üzere 2 adet kesim salonu
2. Parçalama departmanı
3. Pişmiş ürünler ve fermante ürünler departmanı
4. Donuk ürünler departmanı
5. Şarküteri paketleme departmanı
6. Taze et paketleme departmanı
7. Et depoları
8. Rendering
9. Sevkiyat departmanı
10. Sakatat departmanı
11. Teknik bölümler departmanı:
  - a)Kazan dairesi
  - b)Soğutma
  - c)Elektrik atölyesi
  - d)Arıtma

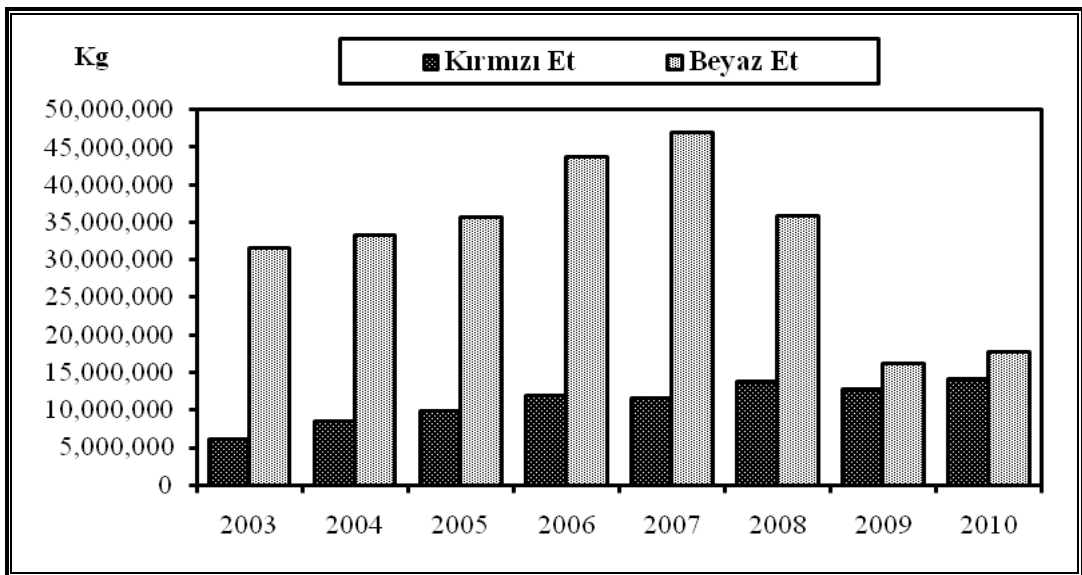
Bu birimlerden sadece teknik bölümler departmanı iki vardiya çalışırken diğerleri tek vardiya çalışmaktadır. Aytaç Kırmızı Et Fabrikası'ndaki tüm birimlerde toplam 357 kişi bulunmakta, bu işçilerin de 58'i vardiya usulü çalışmaktadır.

Fabrikada 2003 yılında 6.128.275 kg kırmızı et üretilmiştir. 2006 yılına kadar sürekli bir artış gösteren üretim, söz konusu yılda 11.959.995 olarak gerçekleşmiştir. 2007 yılında 11.573.329 kg'a azalan üretim, 2008'de tekrar artışa geçerek 13.747.281 kg'a yükselmiştir. Ekonomik krizin etkilerinin ülkemizde de hissedildiği 2009 yılında üretim tekrar azalarak 12.725.338 kg olarak gerçekleşmiş, 2010 yılında krizin etkilerinin azalmasına bağlı olarak üretimde ciddi bir artış yaşanmış ve 14.149.607 kg'lık üretimle bir önceki yılı geride bırakmıştır (Tablo 3.16 ve Grafik 3.3).

Tablo 3.16. Aytaç Et Entegre Tesisleri'nin Yıllara Göre Et Üretimi (2010).

Yıl	Kırmızı Et (kg)	Beyaz Et (kg)
2003	6.128.275	31.636.754
2004	8.571.850	33.281.564
2005	9.933.244	35.689.852
2006	11.959.995	43.733.331
2007	11.573.329	46.992.067
2008	13.747.281	35.909.315
2009	12.725.338	16.137.048
2010	14.149.607	17.801.024

Kaynak: Aytaç Et Entegre Tesisleri'nde yapılan anket sonuçlarından derlenmiştir.

Şekil 3.3. Aytaç Et Entegre Tesisleri'nin Yıllara Göre Et Üretimi.

Ürünlerin bölge, bayii, ulusal ve yerel mağazalara dağıtımı, Aytaç'a bağlı şirketlere ait araç filosuyla yapılmaktadır. Dağıtımda ürün niteliğine göre filoda bulunan Safkar veya Thermoking araçlar kullanılmakta olup, ürünlerin uzun süre muhafazasından, mikrobiyolojik, kimyasal ve fiziksel özelliklerinin korunması ve raf ömrünü etkilenmemesi amacıyla soğuk zincir prensibi uygulanmaktadır.

Üretilen ürünlerin yaklaşık % 97'si iç pazara yöneliktir ve bölge müdürlükleri aracılığıyla Türkiye'nin hemen her iline gönderilir. Geriye kalan % 3'lük dilimi ise başta Türki Cumhuriyetler olmak üzere Kıbrıs, Irak ve bazen de diğer Ortadoğu ülkeleri ile Yurtdışı bağlantılı gemilere satılmaktadır.

b. Aytaç Beyaz Et Fabrikası

Bozok Hayvancılık Sanayi ve Ticaret unvanıyla 2000 yılında faaliyete geçen fabrika, 12.500 m²'si kapalı alan olmak üzere toplam 36.576 m² kurulu alanda yer almaktadır. Yılda 64.800 ton üretim kapasitesine sahip olan kesimhanesinde; günde 150 ton piliç, 50 ton hindi kesimi yapılmaktadır. Fabrikanın hammaddesi olan tavuk ve hindi, Aytaç Kaynarca Damızlık Tesisleri'nde kuluçkalık yumurta üretimi yöntemiyle elde edilmektedir.

Kaynarca damızlık tesislerinde 3 yetiştirme ve 8 üretim bölümü bulunmakta olup, kuluçkalık yumurta üretimi yapılmaktadır. Damızlık hayvanlardan elde edilen yumurtalar buradan kuluçkahanelere gitmekte, kuluçkahane belli bir süre kaldıktan sonra yumurtadan çıkan civcivler, yetiştirme kümeslerinde kesim yapılacak zamana ulaşmaya kadar (yaklaşık 45 gün) kalmaktadır.

Bununla birlikte bu entegrasyona bağlı olarak Eskipazar ilçesinde de piliç kuluçkahaneleri bulunmaktadır. Ayrıca Çerkeş'te ve diğer bazı ilçelerde özel şahısların kurdukları tavuk çiftliklerine civciv ve yem sağlanmakta ve yetiştirilen tavukların (civciv ve yem maliyetleri düşüldükten sonra) kilo bedeliyle satın alınması yoluyla da fabrikanın tavuk talebi karşılanmaktadır.

Aytaç Beyaz Et Fabrikası'nda kesim salonları, parçalama ve paketleme departmanı, et depoları, rendering gibi birimler yer almaktadır. Teknik bölümler ise kırmızı et fabrikasıyla ortak kullanılmaktadır. Beyaz et fabrikasında toplam 180 işçi çalışmaktadır.

Fotoğraf 3.21. Aytaç Beyaz Et Fabrikası'ndan Bir Görünüm.

Fabrikada 2003 yılında 31.636.754 kg beyaz et üretilmiştir. Üretim 2007 yılına kadar sürekli bir artış göstererek, 2007 yılında 46.992.067 kg'a ulaşmıştır. Ancak 2008 ve 2009 yıllarında üretimde büyük düşüş yaşanmış ve 2009 üretimi 16.137.048 kg ile en düşük seviyeye ulaşmıştır. Beyaz et üretiminde 2008 ve 2009 yıllarında yaşanan azalmada kuş gribi nedeniyle pazar koşullarında yaşanan daralmanın yanı sıra, fabrikanın beyaz et üretimini düşürme kararının etkili olduğu söylenebilir. Bununla birlikte 2010 yılında 17.801.024 kg ile bir önceki yıla göre 1.663.976 kg üretim yapıldığı görülmektedir. Bu durum fabrikada beyaz et üretiminin pazar koşullarının düzelmesiyle yeniden canlanmaya başladığı şeklinde yorumlanabilir.

Beyaz et ürünlerinin pazar koşulları, kırmızı et üretimiyle paralellik göstermektedir. Üretimin büyük bir kısmı iç pazara yöneliktir. Bununla birlikte tavukçuluk alanında özellikle komşu ülkelerin beyaz et ihtiyacını karşılamak için kapasite arttırımına gidilmektedir. Daha önceki yıllarda Çin, Vietnam, Pakistan Tacikistan, Azerbaycan, Irak, Bosna Hersek, Makedonya ve Kıbrıs'a ihracat yapılırken, bu ülkelere 2010 yılında İran da eklenmiştir.

c. Aytaç Yem Fabrikası

Aytaç Et Entegre Tesisleri'nin diğer bir bölümünü de 1995 yılında faaliyete geçen Aytaç Yem Fabrikası oluşturmaktadır. 5.500 m²'si kapalı alan olmak üzere 45.500 m² alan üzerine kurulmuş olan fabrika, yılda 92.400 ton yem işleme kapasitesine sahiptir. Söz konusu fabrikada saatte 16 ton granül, 16 ton pelet, 20 ton toz olmak üzere üç formda yem üretilmektedir. Kanatlı grubu olarak yumurta, broiler, damızlık, hindi

olmak üzere dört farklı grupta üretim yapılmaktadır. Üretilen yemin büyük bir kısmı Aytaç'a bağlı çiftliklerde ve besihanelerde tüketilmektedir.

Fotoğraf 3.22. Aytaç Yem Fabrikası'ndan Bir Görünüm.

Bunun yanı sıra ildeki Canlı hayvanların yem ihtiyacı büyük oranda Aytaç Yem Fabrikası'ndan karşılanmaktadır. Aytaç Çerkeş Yem Fabrikası'nda yem üretiminin yanı sıra, çiftçilere ve hayvan yetiştiricilerine, bilimsel beslenme yöntemlerinin öğretilmesi konusunda da destek sağlanmaktadır³⁹⁰.

Aytaç Et Entegre Tesisleri'nde toplam 537 personel görev yapmaktadır. Bunların 357'si kırmızı et, 180'i de beyaz et fabrikalarında çalışmaktadır. Çalışanlardan 68'i idari personel sınıfında yer almaktadır. Tesiste istihdam edilen bayan personel sayısı 54'tür. Çalışanların yaş ortalaması 30'dur.

İlçede tesislerin faaliyete geçmesiyle ilçe göçler azalmış; ilçe, dışından bir miktar göç almıştır. Nitekim çalışanlardan % 63'ü Çerkeşlilerden oluşurken, % 13'ü Yozgatlı, % 11'i Karabüklü ve % 13'ü de diğer yerleşim birimlerinden gelenlerden oluşmaktadır.

İşçiler şirketin internet sitesinden yapılan ilanlarla alınmakta ve 3 aylık deneme süresine tabi tutulmaktadırlar. Deneme süresi sonunda işe alınanlar, imzalanan toplu iş sözleşmesi gereğince sendikal haklara sahip işçi olarak çalıştırılmaktadır.

Çalışanlar net 1000 TL maaş, fazla çalışmalarında ise mesai ücreti almaktadırlar. Bunun yanı sıra 2 maaş ikramiye 12 aya bölünerek maaşa yansıtılmakta,

³⁹⁰ Çankırı İli Tarım Master Planı, s. 38.

evli olanlara aile yardımı, çocuğu olanlara çocuk yardımı, evlenen personele de evlilik yardımı verilmektedir. Ayrıca her yıl Ramazan ayında şirket mamullerinden oluşan kumanya dağıtılmakta, öğle yemeği verilmekte, işe geliş gidişleri servisle sağlanmaktadır.

Çalışanlardan bir yıllık hizmet süresini dolduranlara (4857 sayılı İş Kanunu'nun 53. Maddesine göre); 1-5 yıl arasına 16 iş günü, 5-15 yıl arasına 21 işgünü, 15 yıl ve daha yukarısına 26 işgünü ücretli yıllık izin verilmektedir. Hafta tatili olarak Pazar günleri izin verilir. Ayrıca ulusal bayram ve genel tatil günleri ile evlenme, doğum ve ölüm durumlarında izin verilir.

Tesislerde idari personelin yararlandığı 48 adet lojman bulunmaktadır. Ayrıca 25 odalı 2 misafirhane ve 120 kişi kapasiteli sosyal tesis mevcuttur. Sosyal tesiste işçilere seminerler verilmektedir. Ayrıca ilçede düzenlenen seminer, çalıştay gibi faaliyetlerde genellikle söz konusu sosyal tesisten yararlanılmaktadır. Sosyal tesiste masa tenisi, bilardo gibi sportif imkânlar da bulunmaktadır.

Fotoğraf 3.23. Aytaç Hacı Kemal Kayar Camii ve Aytaç Fabrika Satış Mağazası'ndan Görünüm.

Tesis bünyesinde çalışanların ve ilçe halkının yararlanabileceği bir cami, bir fabrika satış mağazası ve bir fast-food mevcuttur. Burası aynı zamanda karayolunu kullanan araçların bir kısmının tercih ettiği bir dinlenme tesisi görevi de görmektedir.

Buna bağlı olarak fabrika satış mağazasının önemli bir alışveriş mekânı olduğu gözlenmektedir (Fotoğraf 3.23).

II. Çerkeş Yem Fabrikası

Çerkeş Besicilik-Yem Sanayi A.ř. ünvanıyla, 2003 yılında, 5 ortak tarafından kurulmuştur. Fabrika Ulusu Mahallesi'nde 6.500 m²'si kapalı alan olmak üzere toplam 36.576 m² alan üzerinde yer almaktadır.

Fotoğraf 3.24. Çerkeş Yem Fabrikası'ndan Bir Görünüm.

Toplam 17 personelin çalıştığı fabrikada, saatte 10 ton yem üretme kapasitesi bulunmakta, ancak yılda 4.000 ton yem üretilip satılmaktadır. Üretilen yem için Çerkeş çiftçisinden buğday ve arpa satın alınmaktadır. Bununla birlikte ilçe dışından Mısır ve ayçiçeği alınmaktadır. Üretilen yemin yaklaşık % 50'si de Çankırı'nın diğer ilçeleri ile Kastamonu, Zonguldak, Bartın, Karabük ve Ankara gibi çevre illere pazarlanmaktadır. Öte yandan ilçe içerisinde besihanelerin yaygın olması yem talebini artırmıştır. Bu nedenle üretilen yemin yaklaşık yarısı yerel tüketimi karşılamaya yöneliktir.

Fotoğraf 3.25. Çerkeş Yem Fabrikası'ndan Görünüm.

Fabrikada yem üretiminin yanı sıra besicilik ve buğday alım-satımı gibi faaliyetlerde de bulunmaktadır. Bu çerçevede yılda yaklaşık 300 baş büyükbaş hayvan beslenip satılmakta, yine 4.000 tona yakın buğday ticareti yapılmaktadır

3.6.1.2. Tekstil Sanayi

Çerkeş'te tekstil alanında sadece **Hey Tekstil Örme Sanayi ve Ticaret A.Ş.** faaliyet göstermektedir. Fabrika, İstanbul'da bulunan merkez fabrikaya bağlı bir şube olarak 2004 yılında, 8.900 m²'si kapalı alan olmak üzere toplam 36.576 m² alan üzerine kurulmuştur (Fotoğraf 3.26).

Fotoğraf 3.26. Hey Tekstil Fabrikasından Bir Görünüm.

Aynı şirketin Batman, Tosya, Hacıbektaş, Kırıkkale'de de şubeleri bulunmaktadır. Ancak kesim, nakış ve baskı işlemleri sadece Çerkeş'te bulunan tesislerde yapılmaktadır. Ayrıca Tosya'da bulunan tesis yine Çerkeş'teki şube tarafından

desteklenmektedir. Hey Tekstil'in en büyük şubesi durumundaki Çerkeş fabrikası aynı zamanda tüm tesislerin % 50 kapasitesine sahiptir.

Hazır giyim alanında tişört üzerine çalışan şube, hammadde olarak kumaş kullanmaktadır. Kullanılan kumaş ise genellikle Kahramanmaraş, İstanbul ve Çorlu'dan temin edilmektedir.

Fabrika; dikimhane, ütü paket, nakış, kesim ve baskı gibi teknik birimlerden oluşmaktadır. İlk üç birim aynı binada yer alırken baskı işleri fabrikadan 3 km uzakta yer alan ayrı bir binada yapılmaktadır.

Hey Tekstil Çerkeş şubesi, yıllık yaklaşık 2.400.000 ton tişört üretimi yapmaktadır. Üretim genellikle sipariş üzerine yapılmaktadır. Üretilen malzemenin tamamı yurtdışına Avrupa Birliği ülkeleri, ABD ve Kanada gibi ülkelere ihraç edilmektedir (Fotoğraf 3.27).

Fotoğraf 3.27. Fabrikadaki Üretim Faaliyetlerinden Görünümler.

Toplam 1300 kişi çalıştırma kapasitesi bulunan fabrikada 205'i bayan 230'u erkek toplam 435 kişi çalışmaktadır. Çalıştırdığı işçi sayısı bakımından Aytaç'ın ardından ilçedeki ikinci büyük tesis durumundadır. Çalıştırılanlar işe alınırken yetiştirme kurslarına tabi tutulmaktadır. Bu nedenle çalışanların tamamı vasıflı işçidir.

Fabrika'da 32 idari personel çalışmaktadır. Teknik birimlerde 375, diğer birimlerde 28 işçi çalışmaktadır. Teknik birimler içerisinde çalışanların % 64'ü dikimhanede, % 18.7'si ütü pakette, % 9.3'ü kesimde, % 4'ü nakış ve yine % 4'ü baskı biriminde yer almaktadır (Tablo 3.16).

Tablo 3.17. Teknik Birimlerde Çalışan İşçilerin Sayıları ve Oranları.

Teknik Birimler	İşçi Sayısı	%'si
Dikimhane	240	64.0
Ütü paket	70	18.7
Nakış	15	4.0
Kesim	35	9.3
Baskı	15	4.0
Toplam	375	100.0

Kaynak: Yerinde yapılan anketlerden derlenmiştir (2010).

Şubeye ait işçi giderleri ve diğer giderler, İstanbul'daki merkez tarafından karşılanmaktadır. Çalışanlara asgari ücret uygulanmakta fazla çalışmalarını hâlinde mesai ücreti ödenmektedir.

Çalışanların % 90'ı Çekreşli olup, % 10'u ise Eskipazar, Orta ve Atkaracalar ilçelerinden gelenlerden oluşmaktadır. İlçe dışından ve ilçe merkezinden gelen çalışanlar için servis, öğle yemeyi, haftalık izin (Cumartesi ve Pazar), yıllık izin (5 yıla kadar 14 gün, 5 yıl ve üzeri 20 gün) gibi sosyal imkanlar mevcuttur. Sağlık sorunu yaşanabilme ihtimaline karşı bir adet revir ve bir adet doktor hazır bulundurulmaktadır. Ayrıca 14 odalı, 30 kişi kapasiteli bir adet misafirhane ve bir adet voleybol sahası gibi sosyal tesisler de bulunmaktadır.

İlçede tekstil sektöründe karşılaşılan en önemli sorun işçi sıkıntısı yaşanması olarak ifade edilmektedir. Öte yandan sektörün kuruluşunda ve devamında belirleyici olan işçi maliyetlerinin düşüklüğü ve teşvik uygulaması, gelecekteki durumunu da tayin edeceğine inanılmaktadır.

3.6.1.3. Hazır Beton Sanayi

İlçede hazır beton alanında faaliyet gösteren iki sanayi kuruluşu bulunmaktadır. Bunlardan biri Çerkeş'in batı girişinde E-80 karayolu'nun kuzeyinde yer alan **Demirkapılar Çerkeş Beton**'dur (Fotoğraf 3.28).

Toplam 10.000 m² alan üzerine kurulmuş olan tesiste saatte 70 m³ üretim yapılabilmektedir. Yılın yaklaşık 8 ayı üretim yapılmaktadır. Kullanılan hammadde Eskipazar'daki kum ocaklarından test edilerek alınmaktadır. Çimento ise Bolu'dan temin edilmektedir. Üretilen beton Çerkeş'in yanı sıra, Atkaracalar, Kurşunlu ve Ilgaz gibi yakın çevre ilçelere pazarlanmaktadır. Tesiste toplam 12 araç bulunmakta, 17 işçi çalışmaktadır.

Fotoğraf 3.28. Demirkapılar Çerkeş Beton Hazır Beton Tesislerinden Bir Görünüm.

İlçede hazır beton alanında çalışan bir diğer sanayi tesisi de **Öz Beton**'dur. Adı geçen tesis Yenikent Mahallesinde, E-80 karayolunun güney kenarında 15.000 m² alan üzerine kurulmuştur. Tesiste, saatte 70 m³ üretim yapılmaktadır (Fotoğraf 3.29).

Fotoğraf 3.29. Öz Beton Hazır Beton Tesislerinden Bir Görünüm.

Kullanılan hammadde İsmetpaşa'dan sağlanmaktadır. Çimento ise Bolu'dan alınmaktadır. Beton için kullanılan kum, çakıl ve çimento gibi malzemeler bilgisayar sistemiyle otomatik olarak karıştırılmaktadır. Beton nakliyesinde ve dökümünde kullanılan 6 mikser ve 2 beton pompa aracı bulunmaktadır. Üretilen beton Çerkeş, Atkaracalar, Kurşunlu, Ilgaz ve Eskipazar ilçelerine pazarlanmaktadır. Yılın 8 ila 9 ayı çalışan tesiste, 14 personel bulunmaktadır.

3.6.1.4. Makine Sanayi

Çerkeş'te makine sanayi alanında faaliyet gösteren tek kuruluş **Ar Trak Yeni Traktör Otomotiv Sanayi ve Dış Ticaret A.Ş.**'dir. Kasabanın doğu girişinde, E-80 karayolunun kuzeyinde 3.000 m²'si kapalı alan olmak üzere toplam 67.000 m² alan üzerine kurulu olan fabrika, traktör montajı üzerine faaliyet sürdürmektedir (Fotoğraf 3.30).

Fotoğraf 3.30. Ar Trak Traktör Fabrikasının Dışından Ve İçinden Birer Görünüm.

Ar trak traktör markasıyla 2007 yılında % 100 özel sektör sermayesiyle kurulmuş fabrika deneme imalatı aşamasındadır. Tam kapasiteli imalata ise 2011 yılında geçilmesi hedeflenmektedir. Fabrika, traktör üretiminde % 70 ithal % 30 yerli malzeme kullanmaktadır. Motor, şasi gibi önemli parçalar Çin'den ithal edilmektedir (Fotoğraf 3.31).

Fotoğraf 3.31. Fabrikada Üretilen Traktörlerden Bir Görünüm.

Deneme üretimi kapsamında 2009-2010 devresinde 100 traktör üretilmiştir. Üretilen traktörler Mardin, Yozgat, Çorlu, Konya, Manisa, Aksaray ve Antalya illerinde bulunan bayilikler aracılığıyla pazarlanmıştır. Bununla birlikte 2 adet traktör de Irak'a gönderilmiştir. Satılan traktörlerin iyileştirme amacıyla takibi yapılmakta, müşterilerden gelen şikayetler dikkate alınmaktadır.

Fabrikada 10'u vasıflı, 1'i vasıfsız olmak üzere toplam 11 personel çalışmaktadır. Çalışanların servis, öğle yemeği, hafta tatili (Cumartesi öğleden sonra ve Pazar tam gün), yıllık izin (14 gün) gibi sosyal hakları mevcuttur. Deneme aşaması tamamlanıp seri üretime geçildiğinde, 60-80 civarında işçi çalıştırılması hedeflenmektedir.

3.6.1.5. Kablo İmalatı Sanayi

İlçede, Duymaç Plastik Kablo A.Ş. ünvanıyla faaliyet gösteren fabrikada, kablo ve plastik boru imalatı yapılmaktadır. Dikmen Kırı mevkiinde 6.250 m²'si kapalı alan olmak üzere toplam 21.000 m² alan üzerinde entegre bir tesis olarak kurulmuş olan fabrikada; toprak altı, yerüstü elektrik borusu, ütü kordonu ve plastik su borusu gibi ürünlerin imalatı yapılmaktadır.

Kablo yapımında kullanılan toz hammadde yurtiçi toptancılardan alınmakta ve plastik tesiste üretilmektedir. Boru imalatında kullanılan plastik boru hammaddesi ise Korgun Organize Sanayi Bölgesi'ndeki dönüşümcülerden temin edilmektedir. Üretilen maddeler Düzce, Çankırı, Kastamonu ve Karabük gibi illere pazarlanmaktadır.

Toplam 130 kişi çalıştırma kapasitesi bulunan fabrikada sadece 7 işçi çalışmaktadır. Üretilen ürünlere olan talep fazla olmasına rağmen kalifiye eleman sıkıntısı nedeniyle üretim artışına gidilememektedir. Hatta hazır bulunan 29 makine söz konusu nedenden ötürü çalıştırılmamaktadır.

3.6.1. Atölye Tipi Sanayi

Çerkeş ilçesinde Çerkeş Küçük Sanayi Sitesi'nde bulunan 13 işyeri ile 7 fırın, 3 mermer atölyesi, 3 mezar atölyesi ve 3 değirmenden oluşan 29 işyeri başlıca atölye tipi sanayi tesislerini oluşturmaktadır.

Çerkeş kasabasının Karamuklu mahallesinde, E-80 karayolunun kenarında bulunan *Çerkeş Küçük Sanayi Sitesi*, atölye tipi sanayi faaliyetlerinin yürütüldüğü en önemli mekân durumundadır. Bu faaliyetler çerçevesinde 3 adet PVC doğrama, 5 adet mobilya, 1 adet torna, 1 adet mermer, 1 adet demir doğrama ve 1 adet zirai aletler imalatı ve tamiri ile sos/ekşi/sirke imalatı olmak üzere 13 adet küçük işletme bulunmaktadır. Sanayi sitesindeki işletmelerin çalıştırdığı işçi sayısı 1 ila 3 kişi arasında değişmektedir. Sadece Fatih Gıda ünvanıyla limon sosu, ekşi ve sirke üretimi yapan işletme çalıştırdığı 8 işçi ile öne çıkmaktadır.

Fotoğraf 3.32. Çerkeş Küçük Sanayi Sitesi'nden Bir Görünüm.

Küçük sanayi sitesinde imalat sanayi yapan işyerlerinin yanı sıra; oto tamiri, oto lastik, oto elektrik, kabortacı, oto yedek parça, oto yıkama gibi hizmet sektörüne ait 33 işyeri yer almaktadır.

Küçük sanayi faaliyetlerinden bir başkasını da değirmenler oluşturmaktadır. İlçede 3 adet elektrikli değirmen bulunmaktadır. Bu değirmenlerde para karşılığı halkın buğdayı öğütülmektedir. Bazen para yerine öğütülen buğdaydan pay alınarak bu işlem gerçekleştirilebilmektedir.

Bunların yanında ilçe merkezinin çeşitli noktalarında yer alan 7 adet fırın, 3'er adet mermer ve mezar işletmesi, atölye tipi sanayi alanında faaliyet gösteren işyerleri arasında yer almaktadır.

Çerkeş'te son yıllarda küçük işletme sayısında belirgin bir artış gözlenmektedir. Bu durum kasabada sanayi fabrikalarının kurulmasıyla beraber nüfusun artması ve alım gücü olan işçi sınıfının oluşmasının getirdiği bir gelişme olarak değerlendirilebilir.

Günümüzde teşvik kapsamında yer alması ve demiryolu ile işlek bir karayolu güzergahı üzerinde bulunması, yatırımcıların dikkatini Çerkeş'e yöneltmiştir. Bu bağlamda ilçede kurulacak yeni sanayi tesislerinin organize bir şekilde gelişebilmesi amacıyla, kasabanın doğusunda Dikmen Kırı mevkiinde *Çerkeş Organize Sanayi Bölgesi* kurulmuştur. Toplam 171 hektarlık alan üzerinde yer alan OSB 2005 yılında kurulmuş ve 2010 yılında altyapısı tamamlanarak yatırımcı kabul etmeye başlamıştır. Bu çerçevede 2010 yılı içerisinde dondurulmuş unlu mamüller sanayi, metal sanayi ve mobilya sanayi alanında fabrika kurmak isteyen 3 firmaya yer tahsisi yapılmıştır. Bu üç firma 2012 yılında faaliyete geçmeyi hedeflemektedir.

Bununla birlikte Çerkeş'in ekonomik potansiyeli içerisinde sürükleyici odak sektör olarak görülen hayvancılık faaliyetlerinin katma değerinin artırılması amacıyla *Çerkeş Organize Hayvan Sanayi Bölgesi* kurulmasına yönelik çalışmalar devam etmektedir.

3.7. ULAŞIM

İktisat bilimi mal, insan ve fikirlerin bir yerden diğerine taşınmasında geçen hizmetlerin gerçek üretim şekilleri olduğunu kesinlikle ortaya koymuştur. Gerçekten de fazla olduğu yerden eksikliği hissedilen yerlere taşınan malların bu hareket sırasında değerlerinin artmasına neden olan ulaşım ya da fikirlerin taşınmasına önyak olan haberleşme aynen sanayi ya da ticaret gibi üretim şeklidir³⁹¹.

Tarihi süreç içerisinde önemli bir yol güzergahı üzerinde yer alan araştırma sahasında, ulaşım ağı yeryüzü şekillerinin etkisi altında şekillenmiştir. Kabaca doğu-batı doğrultusunda uzanan dağ silsileleri, ulaşım sisteminin doğu-batı doğrultusunda gelişmesine olanak tanımıştır. Kuzey güney doğrultusunda ise genellikle vadi tabanlarını ve dağ kuşaklarındaki geçitleri takip eden tali yollar önem kazanmıştır.

³⁹¹ Erol Tümertekin, *Ulaşım Coğrafyası*, İstanbul Üniv. Yayın No: 2053, Coğrafya Enstitüsü Yayın No: 85, İstanbul 1987, s. 1.

Coğrafi özellikleri bakımından birbirinden farklı ve karşılıklı ihtiyaç giderme bakımından birbirinin tamamlayıcısı olan bölge veya ülkeler arasındaki münasebetlerde, çok eski çağlardan bugüne kadar belirli güzergahlar takip edilmiştir³⁹². Bulunduğu coğrafi konum itibarıyla kervan yollarının geçtiği bir güzergah üzerinde yer alan araştırma sahası, İlkçağ'dan günümüze ulaşımındaki önemini korumuştur. Saha İlkçağ'da Roma İmparatorluğu'nun *Şark Ticaret Yolu* üzerinde yer almaktaydı. Pontus'u Bithynia'ya bağlayan söz konusu yol; Nikomedia (İzmit) ve Nikoia (İznik)'dan Bolu (Claudiopolis), Gerede (Krateia), Taşköprü (Pompeiopolis), Amnias vadisi ve Vezirköprü tarihiyle Amasya'ya ulaşmaktaydı³⁹³. Bu yol aynı zamanda İlkçağ ve Ortaçağ'da Çin ile Ortadoğu ve Batı ülkeleri arasında kullanılan ana ticaret yolu durumundaki *İpek Yolu*'nun da geçtiği bir güzergah durumundadır.

Bilindiği gibi İpek Yolu'nun ana güzergahı, Çin'i Orta Asya ve İran üzerinden Mezopotomya'ya oradan da Akdeniz kıyısındaki Antakya ve Sur limanlarına bağlayan kara yoludur³⁹⁴. Bununla birlikte İpek yolunun İran üzerinden Doğubayazıt'a oradan da İstanbul'a kadar uzanan kuzey kolu mevcuttu. İstanbul'dan Merzifon'a kadar tek bir hat üzerinden ilerleyen İpek Yolu'nun kuzey kolu, burada iki güzergaha ayrılmaktaydı. Birinci güzergah Ladik, Niksar, Karahisar ve Erzurum üzerinden doğuya giderken; ikincisi Amasya, Sivas, Malatya ve Diyarbakır üzerinden Bağdat'a gitmekteydi. Bu nedenle ilçeden geçen İpek Yolu, bazı kaynaklarda *Bağdat Yolu* olarak da ifade edilmektedir. Hatta Şemsettin Sami'nin Çerkeş kasabasının içinden geçtiğini ifade ettiği Bağdat Caddesi, adını bahsi geçen yoldan almıştır.

Osmanlı döneminde yeni askeri yollar yapılmıştır. Kuzey Anadolu'daki vadiler boyunca Bolu, Amasya üzerinden Erzurum'a kadar ulaşan bir kuzey yolu meydana getirilmiştir. Sulak yerlerden geçirilen bu yollar üzerinde birçok köprü yapılmıştır³⁹⁵. Doğu üzerine yapılan seferlerde dönemin ana yollarından biri olan bu güzergah kullanılmıştır.

Çerkeş ilçesi, Osmanlı döneminde doğuyu batıya bağlayan işlek bir ana yol güzergahı üzerinde bulunmakla birlikte, ilçede kuzey güney doğrultulu ticaret

³⁹² Cevat R. Gürsoy, "Türkiye'nin Tabii Yolları", *Türk Coğrafya Dergisi*, (Cumhuriyetimizin 50. Yılı Özel Sayısı) Sayı:26, Ankara 1973-1974, s. 25.

³⁹³ William M. Ramsay, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, (Çev. Mihri Pektaş) Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1960, s. 46.

³⁹⁴ Nebi Bozkurt, "İpek Yolu", *DİA*, İstanbul 1993, VIII, 369.

³⁹⁵ H. Sadi Selen, "Türkiye'nin Yol Sistemleri", *Türk Coğrafya Dergisi*, Sayı: 3-4, İstanbul 1943, s. 354.

kervanlarının kullandığı *katırcı yolları* da mevcuttu. Bunlardan biri Çankırı'dan gelip Kurşunlu-Çerkeş-Ovacık-Safranbolu üzerinden Bartın'a ulaşan ve İncegeliş adı ile anılan yoldu³⁹⁶. Yolun Karabük-Bartın arası, Bartın'dan denizyolu ile İstanbul'a yumurta ticareti yapıldığı için *yumurta yolu* olarak adlandırılmaktaydı. Seyahat esnasında özellikle kış mevsiminde yolu kaybetmemek için döşenen tellerden dolayı *tel yolu* da denilmekteydi³⁹⁷.

Bugün, söz konusu katırcı yolunu takip eden bir karayolu Çerkeş ve Kurşunlu ilçelerinden Çankırı'ya ulaşımında kullanılmaktadır. Yine Karabük-Bartın karayolu da aynı güzergahı izlemektedir.

Çankırı'nın yanında Ankara'yı Bartın limanına bağalayan katırcı yolları da ilçeden geçmektedir. Yörede yapılan mülakatlarda Ankara'dan Bartın Limanı'na gitmek için kullanılan iki adet katırcı yolunun olduğu bilgisine ulaşılmıştır. Bunlardan biri Ankara-Çubuk-Çerkeş-Ovacık-Safranbolu güzergahını takip eden yoldur. Ankara ve Çerkeş'ten tiftik ve yumurta yüklü katırlarla Bartın Limanı'na varılmakta, limandan gazyağı, kumaş, şeker gibi ürünler alınarak geri dönülmekteydi. Katır yolculuğu ile Çerkeş'ten Bartın Limanı'na bir buçuk günde varılmaktaydı. Söz konusu yol; Ovacık ilçesinin güneyinden Çerkeş ilçesine girmekte, Taşhanlar ve Meydan köylerini izleyerek Gerece Çayı'nın üzerinde yer alan Akbaş köprüsünü geçtikten sonra, Aydınlar köyüne, oradan da Çerkeş'e ulaşmaktaydı. Çerkeş Çayı üzerindeki tarihi IV. Murad köprüsünü geçtikten sonra Örenköy ve Yakuplar köylerini izleyen yol Bildircın Yaylası'ndan geçip güney yönünde ilerleyerek Ankara'nın Çubuk ilçesine ulaşmaktaydı.

Bartın-Çerkeş arasında aynı yolu izleyen fakat Çerkeş'ten Ankara'ya başka bir güzergâhı takip eden bir diğer yol da Yalıözü ve Hacılar köylerini takip ederek Orta ilçesine ulaşan oradan da Aydos Dağı'nı aşarak yine Çubuk ilçesine inen yoldu. Bu yol günümüzde halk arasında *kantar yolu* olarak bilinmektedir.

Yeni ulaşım sistemlerinin ve yollarının gelişmesi katırcı yollarının zamanla işlevini tamamlamasına neden olmuştur. Nitekim Bartın Limanı uzun yıllar Ankara ve Çankırı'nın dışalım ve dışsatım iskelesi görevini üstlenmişken, Cumhuriyet döneminde Ankara-Zonguldak demiryolunun açılmasından sonra art bölgesi daralmış ve limanın

³⁹⁶ Tayip Başer, *Dünkü ve Bugünkü Çakırı*, s. 9-10.

³⁹⁷ Ünal Özdemir, "Ulaşım Coğrafyası Açısından Önemli Bir Güzergah: Karabük-Bartın Karayolu", *Doğu Coğrafya Dergisi*, Sayı:19, Erzurum 2008, s. 217-218.

Çankırı ve Ankara ile ilişkisi zayıflamıştır. Daha önceleri Bartın'la ticari münasebeti bulunan Bolu, Araç, Çerkeş gibi yerleşmeler Bartın'dan kopmuşlar, daha müsait buldukları merkezlere yönelmişlerdir³⁹⁸.

Ankara-Zonguldak demiryolu hattının ilçeden geçmesiyle 1930'lu yıllardan 1950'li yıllara kadar demiryolu ulaşımı ağırlık kazanmış, ticari münasebetler demiryoluna bağlı olarak şekillenmiştir. Ancak, 1950'lerden sonra ülkede karayolu ağının gelişmeye başlaması ve araç sayısının artmasıyla karayolu ulaşımı hızlı bir şekilde ilerlemeye başlamıştır. Daha önce demiryoluna göre şekillenen sosyo ekonomik ilişkiler, karayolunun gelişimine paralel olarak çeşitlilik kazanmaya başlamıştır.

Yeni karayolları ve otoyolları yapımı; yolculuğun tatildeki süresini kısaltmış ve turizm merkezlerine günlük gidiş geliş mesafesindeki yerlerin turizme açılmasına olanak tanımıştır³⁹⁹. Bu bağlamda yakın zamanlarda Bartın'da kıyı turizminin canlanması ve Çerkeş halkının günübirlik turizm amaçlı bu ili tercih etmesi, Bartın ile Çerkeş arasında demiryolu ulaşımının başlamasıyla gerileyen karayolu ulaşımının yeniden canlanmasını sağlamıştır.

Bununla birlikte karayolu ulaşım araçlarının ve yol standartlarının gelişmesi, Bartın Limanı'nın Çerkeş ilçesi için yeniden cazip hale gelmesini sağlamıştır. İlçede 2005 yılında kurulan ve 2010 yılında altyapısı tamamlanarak yatırımcı kabul etmeye başlayan Çerkeş Organize Sanayi Bölgesi için, 198 km mesafedeki Bartın Limanı ihrac kapısı olarak görülmektedir.

Ülkemizde demiryolu ve karayolu ulaşım sistemleri, yeryüzü şekilleriyle ilişkili olarak büyük ölçüde dağların, depresyon ve akarsu vadilerinin uzanış doğrultusuna uygun olarak geçirilmiştir. Dağ sıraları engelinden dolayı kuzey-güney doğrultusundaki yollar, genel olarak dağ çeçitlerini aşmak suretiyle kıyı bölgeleri ile iç bölgeleri birbirine bağlarken; ülkeyi doğu batı yönünde aşan yollar ise, hemen tamamen depresyon tabanları ve bunları birbirine bağlayan olukları izlemektedir⁴⁰⁰. Bunun en güzel örneklerinden biri E-80 (D-100) karayoludur. Çerkeş ilçesini doğu-batı doğrultusunda kateden E-80 (D-100) karayolu, günümüzde araç yoğunluğu bakımından

³⁹⁸ Erkan Aşçıoğlu, *İktisadi ve Sosyal Yönleriyle Bartın*, Bartın Ticaret ve Sanayi Odası Yayını, Ahmet Sarı Matbaası, İstanbul 1970, s. 139.

³⁹⁹ Suna Doğaner, "Türkiye Ulaşım Sistemleri Turizm ve Çevre İlişkileri", *İstanbul Üniv. Edebiyat Fak. Coğrafya Bölümü Coğrafya Dergisi*, Sayı:6, İstanbul 1998, s. 8.

⁴⁰⁰ Hayati Doğanay, *Türkiye Ekonomik Coğrafyası*, (3. Baskı), Çizgi Kitabevi, Konya 1998, s. 488.

en önemli karayollarından biridir. Orta ve Doğu Karadeniz ile Doğu Anadolu'yu İstanbul'a bağlayan bu yolun yaklaşık 35 km'lik kısmı ilçe sınırları içerisinde yer almaktadır (Fotoğraf 3.19).

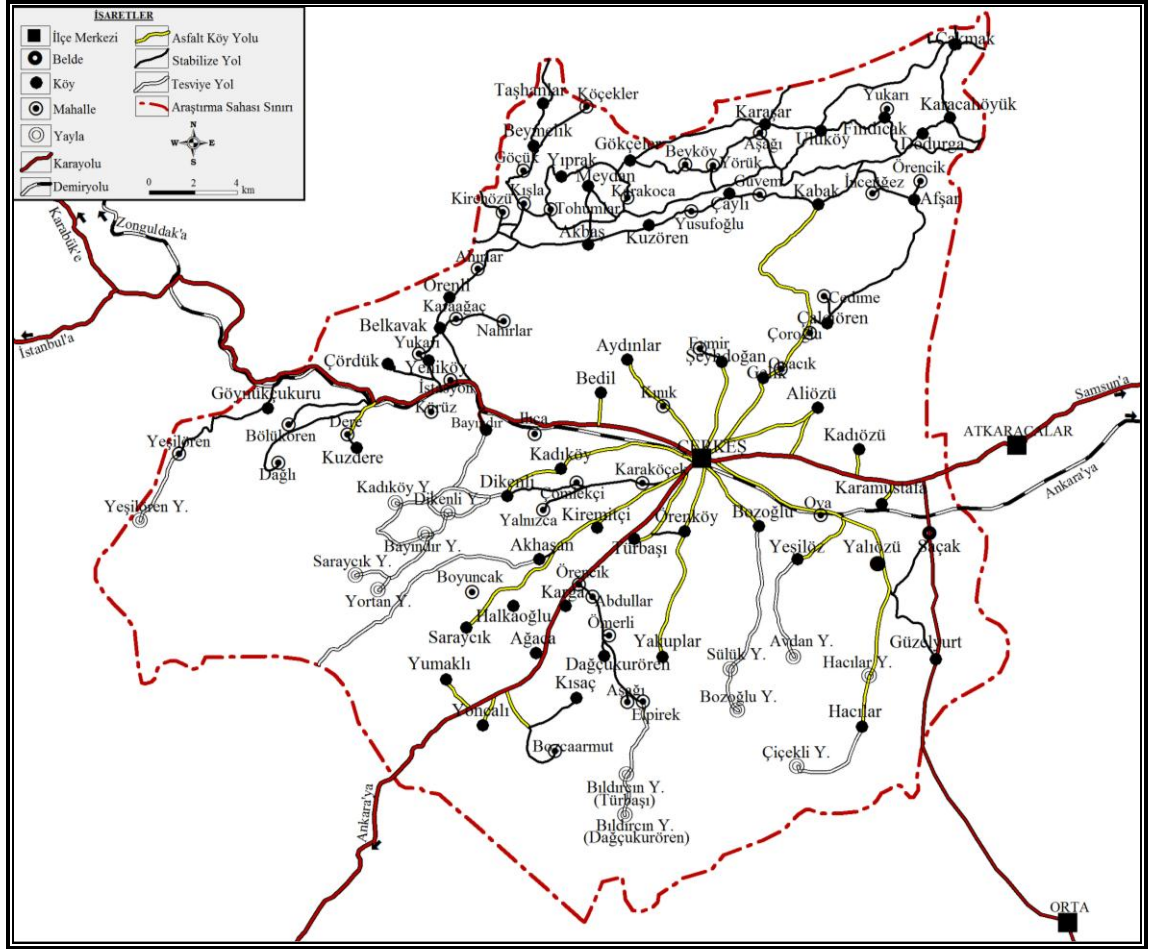

Fotoğraf 3.33. Çerkeş'ten Geçen E-80 Karayolundan Bir Görünüm.

Çerkeş depresyonunu takip eden söz konusu karayolu, batıda İsmetpaşa Boğazı'nı geçerek İsmetpaşa depresyonuna ulaşır. Çerkeş Çayı'nın 1400-1500 m yüksekliğe sahip kuzeydoğu-güneybatı uzantılı dağlık sahayı doğu-batı doğrultusunda yarararak oluşturduğu İsmetpaşa boğazı, karayolu ve demiryolu ulaşımı için doğal bir güzergâh oluşturmuştur.

Bilindiği gibi doğu-batı doğrultusunda uzanışlı bu tür havza ve boğazlar ulaşımı kolaylaştırdıklarından, hem tarihi dönemlerde hem de günümüzde büyük öneme sahip olmuşlardır⁴⁰¹. Nitekim tarihi dönemlerde kervan yollarının geçiş güzergahı üzerinde yer alan İsmetpaşa boğazı, günümüzde E-80 karayolunun ve Ankara-Zonguldak demiryolunun geçtiği, kara ve demiryolu ulaşımında önemli bir yere sahiptir.

⁴⁰¹ Hakkı Yazıcı, "Sansa Boğazı'nın (Erzincan) Kara ve Demiryolu Ulaşımındaki Önemi", *Doğu Coğrafya Dergisi*, Sayı: 1, Erzurum 1995, s. 456.

Harita 3.8. Çerkeş İlçesinin Ulaşım Haritası.

Çok önemli bir ulaşım güzergâhı durumunda olan E-80 (D-100) karayolunu kullanan araç sayısı sürekli bir artış eğilimi gösterirken, yolun uzun yıllar ihmal edilmesi ve standardının araç yoğunluğuna uygun düzeye yükseltilmemesi, ulaşımında aksaklıklara neden olmuştur. Özellikle gurbetçi vatandaşların izin dönemlerinde ve bayram gidiş dönüşlerinde araç sayısında çok fazla artış gözlenen E-80 karayolunda, trafik yoğunluğuna bağlı olarak çok sayıda ölümlü yaralanmalı maddi hasarlı kazalar meydana gelmektedir. Karayolunun araştırma sahasını ilgilendiren kesiminde 2008 yılında meydana gelen 107 ölümlü yaralanmalı maddi hasarlı kazada 21 kişi, 2009 yılında meydana gelen 156 ölümlü yaralanmalı maddi hasarlı kazada 40 kişi, 2010 yılında 11 aylık süreçte 121 ölümlü yaralanmalı maddi hasarlı kazada 4 kişi hayatını kaybetmiştir. 2010 yılında yer yer duble yolun hizmete açılması, denetlemelerin sıklaştırılması ve cezaların caydırıcılığının artırılması gibi gelişmeler ölü sayısının azalmasını sağlamıştır. E-80 karayolu üzerinde devam eden duble yol çalışmaları

tamamlandığında kazaların azalacağı, özellikle de şerit ihlalden (hatalı sollamadan) kaynaklanan kazaların önüne geçileceği öngörülebilir. (Fotoğraf 3.20).

Fotoğraf 3.34. İsmetpaşa Boğazındaki Duple Yol Çalışmalarından Bir Görünüm.

E-80 karayolu üzerinde kış aylarında meydana gelen buzlanmalar da kazalara sebebiyet verebilmektedir. Bu nedenle ilgili Karayolları'na ait bakımevlerinin malzeme, araç gereç ve personel yönünden takviye yapılarak daha güvenli bir ulaşım akışının sağlanması gerekmektedir.

E-80 karayolu üzerinde yılın hemen her ayında özellikle sabah saatlerinde sis meydana gelebilmektedir. Bu durum da zaman zaman ulaşımda aksaklıklara neden olabilmektedir. Sis konusunda sürücülerini uyarıcı tabelaların yerleştirilmesi daha güvenli bir trafik akışında faydalı olabilir.

Çerkeş kasabası, yerleşme bölümünde de değinildiği üzere, E-80 karayolunun her iki yanında yer alan mahallelerden oluşmaktadır. Bu nedenle karayolunda karşıdan karşıya geçişlerde yayalara ve hayvanlara araçların çarptığı kazalara rastlanmaktadır. Karayolu kenarlarının bariyerlerle kapatılması ve karşıdan karşıya geçişler için alt geçitlerin yapılması, bu tür kazaların önüne geçilmesinde kısa vadede alınabilecek önlemler arasında gösterilebilir. Bununla birlikte E-80 karayolunun çevre yoluyla kasaba dışına alınmasının daha yararlı olacağı kanaatindeyiz.

İlçenin ulaşımında önemli bir yere sahip olan bir diğer karayolu da Çerkeş-Ankara karayoludur. İlçe merkezinde E-80 karayoluna güneyden birleşen tali bir yol durumundaki karayolu, güney yönünde ilerleyerek Işık dağı üzerindeki 1610 m rakımlı Işık Dağı Geçidi'ni geçerek Kızılcahamam'a ulaştıktan sonra Gerede yönünden gelen İstanbul-Ankara karayoluyla birleşmektedir. Söz konusu yolun 20 km'lik kısmı araştırma sahası içerisinde kalmaktadır.

Fotoğraf 3.35. Çerkeş-Ankara Karayolundan Ve Işık Dağı Geçidi'nden Bir Görünüm.

Daha önce de ifade edildiği gibi Çerkeş ilçesinden göçlerin yaklaşık yarısı Ankara'ya gerçekleşmiştir. Bu durum Ankara ile ilçe arasında sosyo ekonomik ilişkilerin gelişmesini sağlamıştır. Ayrıca Ankara'da sağlık, eğitim, kültürel etkinlikler gibi hizmet alanlarının gelişmesi ve günübirlik ulaşım imkanlarının varlığı halkın bu alanlarda tercihini Ankara'dan yana kullanmasına neden olmuştur. Bu faktörlere bağlı olarak Çerkeş-Ankara karayolu nispeten işlek bir yol durumundadır. Özellikle hafta sonları söz konusu karayolunda taşıt yoğunluğunda artış gözlenmektedir.

Çerkeş-Ankara karayolunun Işık Dağı Geçidi'nde kış aylarında kar yağışı ve buzlanma nedeniyle zaman zaman ulaşımında aksamlar olabilmektedir.

İlçe dışına ulaşımın sağlandığı karayollarından biri de Çerkeş-Orta- Şabanözü güzergahını takip eden yoldur. Söz konusu yol Şabanözü ilçe merkezinde iki kola ayrılmaktadır. Doğuya yönelen kol Eldivan üzerinden Çankırı'ya giderken, güneybatı istikametinde ilerleyen yol Çubuk üzerinden Ankara'ya ulaşmaktadır. Ankara ve Çankırı'ya ulaşımında daha kısa güzergahlar olduğundan pek tercih edilmeyen bu yol oldukça tenha bir yol durumundadır.

Araştırma sahasında ilçe dışına ulaşımın sağlandığı karayollarının yanı sıra ilçe merkezinin kırsal yerleşmelerle bağlantısını sağlayan yolların niteliklerinden de bahsetmek gerekir. Sahadaki toplam 422 km'lik köy yolu ağının 137 km'lik kısmı asfalt, 225 km'lik kısmı stabilize ve 60 km'lik kısmı da tesviye yol durumundadır

İlçedeki köy yolları standardına göre birinci derece ve ikinci derece olarak iki gruba ayrılmaktadır. Bunlardan birinci derece köy yollarının 151 km'si birkaç yerleşmenin birlikte kullandığı grup yolları durumundadır. Tek bir yerleşmenin kullandığı münferit yolar ise toplam köy yolu ağının 171 km'sine tekabül etmektedir. Standardı daha düşük olan ikinci derece köy yolları toplam 100 km uzunluğa sahiptir. Bu yolların da 90 km'lik kesimi stabilize ve tesviye yollardan oluşmaktadır (Tablo 3.16).

Tablo 3.18. Çerkeş İlçesindeki Köy Yollarının Niteliklerine Göre Dağılışı (2010).

Yolun Niteliği	Grup	Münferit		
	1.Derece (km)		2.Derece (km)	Toplam (km)
Asfalt	63	64	10	137
Stabilize	88	90	47	225
Tesviye	0	17	43	60
Toplam	151	171	100	422

Kaynak: Çankırı İl Özel İdaresi (2010).

Araştırma sahasında asfalt köy yolları sahanın güneyinde yoğunluk kazanmıştır. Bu kesimdeki köylerin bazıları Çerkeş-Ankara karayolunun yakınında yer almakta, ilçe merkezine ulaşımında da büyük oranda söz konusu karayolundan yararlanılmaktadır. Çerkeş-Ankara karayolu yakınında yer alan köylerin bu yolla olan bağlantıları da genellikle asfalt ve stabilize yollarla sağlanmaktadır. İlçenin güneyindeki köy yollarının önemli bir kısmı asfaltken, Göynükçukuru köyü ve mahallelerinin yolları tamamen stabilize'dir. Bu kesimde yer alan yaylaların yolları genellikle standardı düşük tesviye yol durumundadır.

İlçenin kuzeyinde Kabalı ve Doğdu dağlarının güneyinde kalan Aydınlar, Bedil, Şeyhdoğan, Gelik, Aliözü ve Kadıözü köylerinin yolları asfaltdır. Ancak halk arasında Doğdu'nun arka tarafı olarak ifade edilen Gerede Çayı vadisi ve çevresindeki köylerden sadece Kabak ile ilçe merkezi arası asfaltdır. Bu kesimde yer alan diğer köy yollarının tamamı stabilize yoldur.

Gerede ayı vadisi çevresinde yer alan yerleşmeleri ilçe merkezine bağlayan iki farklı yol mevcuttur. Bu yollardan biri İlçe merkezinden başlayıp Gelik köyü Ovacık Mahallesi'nden geçmekte ve Doğdu Dağı'nı aştıktan sonra Akdere vadisini takip ederek Kabak köyüne inmektedir. Ancak Doğdu Dağı'nın 1521 m seviyesinden geçen bu yol, kış aylarında kar yağışı nedeniyle kapanabilmekte ve köylere ulaşım kesintiye uğrayabilmektedir.

İlçe merkezini söz konusu köylere bağlayan bir diğer yol ise, ilçe Merkezinin 12 km batısındaki Yeniköy İstasyon Mahallesi'nden kuzeye saptmakta, 1307 m yükseklikteki sırt sahasını aşarak Gerede ayı vadisine inmektedir. Bu yol yükseltinin daha az olması nedeniyle, diğer yola göre kış aylarında daha kullanışlı bir yol durumundadır. Gerede ayı vadisi çevresinde eğim değerlerinin fazla olmasına bağlı olarak bahar aylarında sağnak yağışların yol açtığı çamur akıntuları, derelerin yollarla birleştiği noktalarda ulaşımı aksatabilmektedir. Bu tür yerlere menfezlerin yapılması ulaşımı rahatlatacaktır.

Araştırma sahasında köylerle ilçe merkezi arasında ulaşım çoğunlukla günlük minibüs seferleriyle sağlanmaktadır. Bununla birlikte aracı olanlar kendi araçlarıyla, olmayanlar ticari taksilerle de gidiş geliş yapabilmektedir.

Çerkeş kasabasından Karabük, Çankırı, İstanbul ve Ankara gibi şehirlere günlük otobüs seferleri düzenlenmektedir. Bu amaçla faaliyet gösteren dört otobüs firması mevcuttur. Çerkeş'ten Karabük'e günlük karşılıklı 3 sefer, Ankara'ya 7 sefer, İstanbul'a 5 sefer, ankırı'ya 5 sefer düzenlenmektedir. Bunların yanında şehirlerarası ulaşımda E-80 karayolunu kullanan araçlardan da yararlanılabilmektedir. İstanbul'dan Orta ve Doğu Karadeniz ile Doğu Anadolu'ya giden otobüslerin kasabanın içinden geçmesi nedeniyle bir çok şehire doğrudan ulaşım olanağı bulunmaktadır.

şehirlerarası otobüs terminalinin bulunmadığı kasabada, otobüsler IV. Murad Camii'nin yanındaki meydandan kalkmaktadır. Bu durum özellikle halk pazarının kurulduğu arşamba günleri kasaba içerisinde ulaşımı olumsuz etkileyebilmektedir. Bu nedenle E-80 karayolunun kenarına yapılması planlanan terminalin inşasına en yakın zamanda başlanması yerinde olacaktır.

Çerkeş ilçesinde bir diğer ulaşım şekli de demiryolu ulaşımıdır. Filyos-Irmak hattı olarak da bilinen Ankara-Zonguldak demiryolu hattı ilçeden geçmektedir. Bu hattın

yapımı Batı Karadeniz Bölümü'ndeki ormanların ve kömür ocaklarının işletilmesi gibi iktisadi bir amaçla, önce Ankara-Ereğli arasında düşünülmüştür. Ayrıca Birinci Dünya Harbi ve Milli Mücadele'de deniz yoluyla kömür taşınamaması ve bu yüzden lokomotiflerin odunla çalıştırılmak zorunda kalınması da hattın yapımında etkili olmuştur⁴⁰².

Haziran 1927'de inşaatına başlanıp, Mayıs 1934'te 298 km'si tamamen bitirilen hattın Balıksık- Eskipazar bölümü 1 Haziran 1934'te, Çankırı Çerkeş bölümü de 1 Ekim 1935'te işletmeye açılmıştır. Hattın son bölümü olan Çerkeş-Eskipazar arası ise 27 Ekim 1935'te bitirilerek 390 km uzunluğundaki Irmak-Filyos hattı tamamlanmıştır⁴⁰³.

Hattın yaklaşık 38 km'lik kısmı ilçe sınırları içerisinde geçmektedir. Doğuda Asarkalesi Tepesi'nin kuzeyinden ilçe sınırlarına giren demiryolu hattı, Çerkeş Çayı'nı takip ederek batıda İsmetpaşa Boğazı'dan ilçeyi terk etmektedir.

Çerkeş tren istasyonu, Çankırı-Karabük arasında yolcu ve yüke açık olan tek istasyon durumundadır. Ayrıca Saçak'tan yolcu alınmakta ancak alınan yolcunun bileti trende kesilmektedir.

Ülkemizde gerek yolcu sayısı gerekse yük miktarı bakımından demiryollarının payı oldukça düşüktür. Bu durum özellikle hız yönünden demiryollarının, karayollarıyla rekabet edemeyişinden ileri gelmektedir⁴⁰⁴. Karayollarının ve karayolu taşıtlarının standardının giderek yükselirken demiryollarının buna ayak uyduramaması demiryollarındaki yükün ve yolcunun zamanla karayoluna kaymasına neden olmuştur.

Günümüzde Çerkeş'ten Karabük'e demiryoluyla yaklaşık 2 saatte ulaşırken, karayoluyla bunun yarısı kadar bir zamanda ulaşılabilmesi karayolu ulaşımını daha cazip kılmaktadır. Ayrıca karayoluyla gün içerisinde çeşitli zamanlarda seyahat edebilme olanağının bulunması, fiyatların ucuzlaması gibi gelişmeler tren yolcu sayısının giderek azalmasına neden olmuştur. Bunun sonucunda Ankara-Zonguldak hattında yolcu sayısının azalması nedeniyle Ankara-Çankırı arasında gününbirlik tren

⁴⁰² İsmail Yıldırım, *Cumhuriyet Döneminde Demiryolları (1923-1950)*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2001, s. 90.

⁴⁰³ Yıldırım, *Cumhuriyet Döneminde Demiryolları (1923-1950)*, s. 92-93.

⁴⁰⁴ Doğanay, *Türkiye Ekonomik Coğrafyası*, s. 516-517.

seferleri kaldırılmış; Çankırı-Zonguldak arasında ise pazartesi, çarşamba ve cuma günleri karşılıklı olarak yeniden düzenlenmiştir.

Fotoğraf 3.36. Çerkeş Tren İstasyonu'ndan Bir Görünüm.

Çerkeş Tren İstasyonu'ndan 2010 yılında yük taşımacılığı yapılmamış, buna karşın 1730 yolcu bilet almıştır. Demiryolunu tercih edenlerin tamamına yakını Karabük ve Zonguldak'a giden yolculardan oluşmaktadır. Çankırı'ya giden yolcuların çok az bir kısmı demiryolunu kullanmaktadır.

Bilindiği gibi demiryolu ulaşımı karayoluna göre daha güvenlidir. Ayrıca daha az maliyetle daha fazla yolcu ve yük taşıma olanağına sahiptir. Karayollarına göre bakım ve onarım maliyetleri de oldukça düşüktür. Karayolu ulaşımında her yıl binlerce insanımızı kaybettiğimiz ve akaryakıtta dışa bağımlı bir ülke olduğumuz da unutulmamalıdır. Bu bağlamda demiryollarının geliştirilmesi ve karayoluyla rekabet edebilir hâle getirilmesi büyük önem arz etmektedir.

Akarsu ya da vadileri aşmak için kullanılan telefelikler de ulaşım araçları arasında gösterilebilir. İlçede pek rastlanmamakla birlikte, Çerkeş Çayı üzerinde Rize'den göç eden bir aile tarafından kurulmuş bir adet teleferik yer almaktadır. Rize çevresinde yaygın olan bu ulaşım aracı, kültürel değerlerin göç edilen yöreye taşınması açısından da ilginç bir örnek teşkil eder (Fotoğraf 3.37).

Fotoğraf 3.37. Çerkeş Çayı Üzerinde Kurulmuş Bir Teleferik Hattından Görünüm.

Araştırma sahasında haberleşme ağı oldukça gelişmiştir. Her köyde kablolu telefon bulunmaktadır. Bununla birlikte hemen her köy, cep telefonu ile görüşme imkanına sahiptir. İlçe merkezi ve çevresinde televizyon rahatlıkla izlenebilmektedir. İlçe merkezine uzak olan köylerde ise uydu anteni aracılığıyla ulusal ve uluslararası yayınlar izlenebilmektedir.

3.8. TİCARET

Kazanç elde etmek amacıyla, mal alıp satma faaliyetlerine ticaret denir⁴⁰⁵. Tarihin her döneminde insanoğlu elinde fazla miktarda bulunan malı satıp ihtiyaç duyduğunu alma yoluna gitmiştir. Önceleri bir malın başka bir malla değiştirilmesi (trampa) şeklinde gerçekleşen ticari faaliyetler, paranın bulunmasıyla daha ziyade para karşılığında yapılmaya başlanmıştır.

Bilindiği gibi modern ulaşım araçları gelişinceye dek, ticaret faaliyetleri genellikle kervan ticareti şeklinde sürdürülmüştür. Kervanların geçtikleri işlek yol güzergahları da ticaretin gelişim gösterdiği sahalar arasında yer almıştır. Yerleşme ve ulaşım bölümlerinde de ele alındığı üzere, önemli kervan yolları üzerinde yer alan Çerkeş, canlı bir ticari geçmişe sahiptir. Kasabanın içerisinden geçen İpekyolu üzerinde yer alan Bağdat Caddesi'nde (bugünkü Hükümet Caddesi) ticaretin gelişmiş olduğu tarihi kaynaklarda dile getirilmiştir. Yine kasaba merkezinde 5 han ve 197 dükkân olduğu,

⁴⁰⁵ Doğanay, *Türkiye Ekonomik Coğrafyası*, s. 557.

haftada bir gün pazar kurulduğu ve pazara Safranbolu, Ovacık, Bayındır (İsmetpaşa) nahiyeleriyle Koçhisar (İlgaz), Tosya, Karacaviran'a tâbi Milan (Bayramören) taraflarından her nevi meyve ve sebze getirilerek yöre halkının ihtiyacının karşılandığı dile getirilmiştir.

Araştırma sahasında ticari faaliyetler ilçe merkezinde yoğunlaşmıştır. Köylerde herhangi bir ticarethaneden söz edilemez. Sadece Saçak beldesinde bir adet bakkal bulunmaktadır. Bunun dışında köylerde yaşayanlar ihtiyaçlarını çarşamba günü ilçe merkezinde kurulan halk pazarından ve dükkânlardan karşılamaktadır. Yine halkın bir kısmı cuma günleri ilçe merkezine gelmekte ihtiyaç duyduğu ürünleri ilçe merkezindeki ticarethanelerden karşılayarak köyelerine dönmektedir. Bununla birlikte ulaşım imkânlarının gelişmesiyle günümüzde hemen her köye gününbirlik araç gidip gelmekte ve köy halkı dilediği zaman alış verişi imkanı bulabilmektedir.

Öte yandan köyler tek taraflı olarak ilçe merkezinden yararlanmamakta, köylerde üretilen bitkisel ve hayvansal ürünlerin de bir kısmı pazara ve dükkanlara getirilerek merkezde yaşayan halka satılmaktadır. Bu bakımdan köyler ile ilçe merkezinin ticaretle birbirinin tamamlayıcısı durumunda oldukları söylenebilir.

Çerkeş'te ticaret, Hükümet Caddesi üzerindeki dükkânlarda ve adı geçen cadde ile IV. Murad Camii arasında yer alan belediye dükkânlarında yoğunlaşmıştır. Kasabadaki 381 ticari işyerinin çoğu söz konusu alanlarda yer almaktadır.

İlçede ticari faaliyetler içerisinde ulaşım ve nakliyecilik ön plana çıkmaktadır. Nitekim taksi, minibüs, otobüs ve kamyon gibi ulaşım araçlarını kapsayan 91 adet işletme bulunmaktadır.

Ticari işyerleri içerisinde en fazla sayıya sahip olanlardan bir diğeri de bakkallardır. Çerkeş'te 30 adet bakkal bulunmaktadır. Market sayısı ise bakkalların ancak onda biri kadardır. Bununla birlikte Aralık 2010, Nisan 2011 ve Haziran 2011'de ülke çapında faaliyet gösteren marketler zincirlerinden üçünün (Şok, A101 ve Bim) ilçede şube açmasıyla, daha önceki yıllarda dışa kapalı bir bakkal ve market sistemi bulunan ilçede, yeni bir ticari sürece girilmiştir. Bu süreç bir yandan küçük bakkallar açısından olumsuz bir gelişme, diğer yandan ise ilçedeki tekelleşmeyi engelleme ve fiyat dengesi oluşturma açısından olumlu bir gelişme olarak değerlendirilebilir.

İlçede ön plana çıkan diğer ticari işyerleri ise manav (26 adet), kahvehane (23 adet), oto tamircisi (23 adet), berber (13 adet), benzin istasyonu (10 adet) tuhafiye (9 adet), lokanta (7 adet) ve fırın (7 adet) gibi işletmelerdir.

Önemli bir karayolu güzergahı üzerinde yer alan Çerkeş ilçesinde, benzinlikler ve dinlenme tesisleri yol boyu tesisleri olarak gelişmiştir. Bu tesislerde yer alan market, restaurant, kafeterya gibi alanlar daha çok karayolunu kullanan araçlara ve yolculara hizmet vermektedir. Diğer yandan bu tür yol boyu işletmelerinde toplam 86 kişinin çalıştığı dikkate alındığında ilçede önemli bir istihdam alanı oluşturdukları da söylenebilir (Fotoğraf 3.38).

Fotoğraf 3.38. E-80 Karayolunun Kenarında Kurulmuş Yol Boyu Tesisinden Bir Görünüm.

Çerkeş'te İnönü Caddesi üzerinde ve doğusundaki pazar alanında çarşamba günleri haftalık halk pazarı kurulmaktadır (Fotoğraf 3.39). Oldukça geniş bir etki sahasına sahip olan pazara, Çerkeş köylerinin yanı sıra Eskipazar, Gerede, Kızılcahamam, Çubuk, Orta ve Atkaracalar gibi çevre ilçelerden gelenler olmaktadır.

Pazar alanında kurulan sebze pazarında kışın 10-15 esnaf yazın ise 20-25 esnaf satış yapmaktadır. Sebze pazarındaki satıcıların % 80'i Çerkeşlilerden, % 15'i Eskipazarlılardan, % 5'i de diğer yerlerden gelenlerden oluşmaktadır. Eskipazar'dan gelen satıcılar genellikle kendi ürettikleri sebze ve meyveleri pazarlarken, Çerkeşli satıcılar Ankara'daki toptancı halinden aldıkları ürünleri pazarlamaktadırlar. İlçede sebze ve meyve satıcıları ağırlıklı olarak Çalcıören köyü sakinlerinden oluşmaktadır.

Pazarda giyim, nalburiye, züccaciye, zirai aletler gibi eşyalar İnönü Caddesi üzerinde kurulan tablalarda pazarlanmaktadır. Giyim ve diğer malların satıldığı alanda, sebze pazarının aksine, satıcıların % 85'i Karabük, Gerede ve Kızılcahamam'dan gelenlerden oluşmaktadır. Çerkeşlilerin oranı ise sadece % 15'tir.

Fotoğraf 3.39. Çarşamba Günleri Kurulan Halk Pazarından Görünümler.

Halk pazarının kurulduğu Çarşamba günleri sebze pazarının güneyinde hayvan pazarı da kurulmaktadır. Yaklaşık 500 m² alan üzerine kurulmuş olan hayvan pazarı sabahın erken saatlerinde yoğunluğun yaşandığı bir mekân durumundadır. Pazara ilçenin köylerinin yanı sıra çevre ilçe köylerinden de hayvan getirilmektedir. Pazarda çoğunlukla büyükbaş hayvan ticareti yapılırken, bir miktar da küçükbaş hayvan satılmaktadır (Fotoğraf 3.40).

Fotoğraf 3.40. Hayvan Pazarından Görünümler.

Pazara her hafta 500-600 civarında büyükbaş hayvan, 50-60 civarında küçükbaş hayvan getirilmektedir. Kurban bayramı öncesi bu sayı iki üç katına çıkmaktadır. Pazarda her hafta yaklaşık 250 hayvan satılmaktadır. Ticarete konu olan hayvanları ilçe

halkı ile Çubuk ve Gerede gibi ilçelerden gelen tüccarlar satın almaktadır. Bazen hayvan sahipleri takas yoluyla da hayvanlarını satabilmektedir.

Araştırma sahasında orman ve çayır sahalarından toplanan mantarlar orman köyleri için önemli bir gelir kaynağı durumundadır. Çayırlarda yetişen çayır mantarı ve cincala ile ormanlık alanlarda yetişen kanlıca ve kaşalak mantarları yöre halkı tarafından tüketilen türlerdir. Bunlardan kanlıca (fotoğraf 3.41/A) ve kaşalak (fotoğraf 3.41/B) yöre sakinleri tarafından toplanmakta ve kasabada satışa sunulmaktadır. Mantar ticareti köylerde yaşayan bazı aileler için önemli bir gelir kaynağı oluşturmaktadır. Ticareti yapılan mantarlardan biri olan kanlıca, protein değeri yüksek, lezzetli bir mantar türüdür. Yaygın bir tüketici kitlesine sahip olan bu mantarın fiyatı 10 ila 15 TL civarındadır.

Fotoğraf 3.41. Yörede Yaygın Olarak Bilinen Ve Tüketilen Kanlıca (A) Ve Kaşalak (B) Gibi Mantar Türleri, Bazı Aileler İçin Önemli Bir Gelir Kaynağı Durumundadır.

3.9. TURİZM

Araştırma sahası, doğal ve beşeri turistik kaynaklar bakımından zengin bir potansiyele sahiptir. Ancak bu turistik potansiyelin tam manasıyla farkına varılamaması, tanıtım eksikliği ve konaklama tesislerinin yetersizliği gibi nedenlere bağlı olarak turizm henüz beklenen gelişmeyi gösterememiştir.

Herhangi bir yerin turist çekebilme potansiyeli üç şeye bağlıdır. Turizmin temel unsurları ya da turizmin arz kaynakları denilen bu üç şey; *erişim*, *çekicilikler*, ve *konaklamadır*⁴⁰⁶. Turizmin gelişebilmesi ve çekiciliklerin değerlendirilebilmesi için

⁴⁰⁶ Nazmiye Özgüç, *Turizm Coğrafyası*, Çantay Kitabevi, İstanbul 2007, s. 45.

öncelikle ulaşım olanaklarının gelişmiş olması gerekir. Önemli yol güzergahları üzerinde yer alan araştırma sahasına, karayolu ve demiryoluyla ulaşım imkanı bulunmaktadır.

Çerkeş ilçesinde turizmin geliştirilmesi için doğal ve beşeri çekiciliklerin tespit edilmesi, turistik konaklama tesislerinin yapılması ve daha sonra da bunların broşür, dergi ya da görsel ve yazılı basın aracılığıyla tanıtımının yapılması gerekmektedir.

3.9.1. Doğal Turistik Çekicilikler

Turizm alanlarının yer seçiminde coğrafi görünüm büyük önem taşımaktadır. Coğrafi görünümün başlıca çekici unsurları; yerşekilleri (peribacası, mağara, traverten, krater, kanyon, vadi, falez), su kaynakları (deniz, göl, akarsu) ve bitki örtüsüdür⁴⁰⁷.

Doğal güzellikler turizm olayının ortaya çıkmasına sebep olur ve turizm olayı süresince etkisini devam ettirir. Turizm planlamaları yapılırken doğal çekicilikler göz önünde bulundurulur. Bu çekicilikler o yerin turistik özelliklerinin başında gelir⁴⁰⁸.

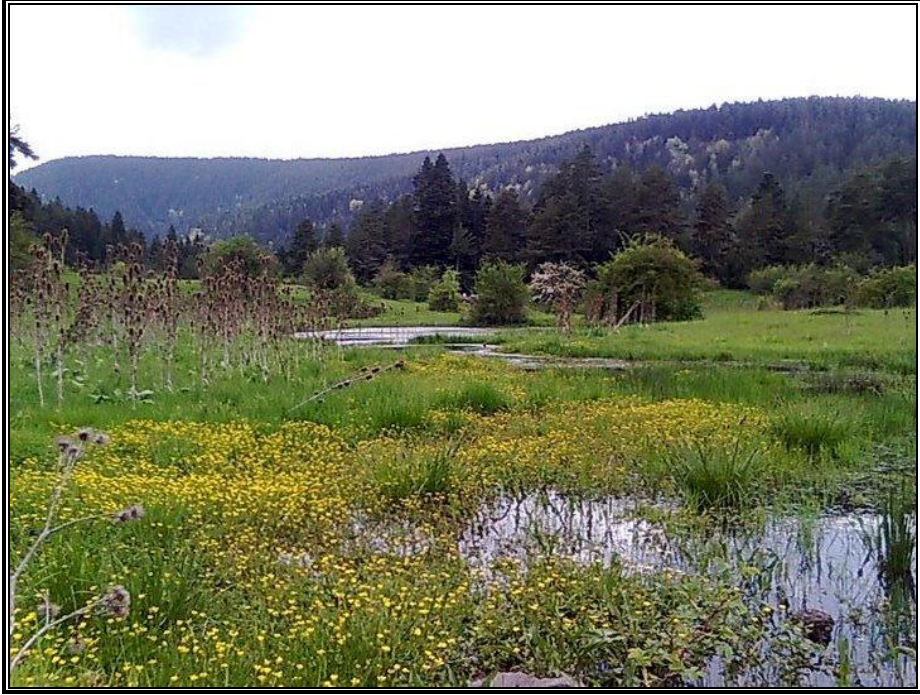
İlçenin doğal turistik çekiciliklerinden birini güneydeki dağlık alanlar oluşturmaktadır. Bu kesimdeki Işık Dağı, Düvenlik Dağı, Karagürgen Dağı ve Çiçekliyayla Dağı gibi dağlık alanlar; yer şekilleri, zengin orman örtüsü ve ormanaltı florası, faunası, temiz havası ve su kaynakları vb. özellikleri ile ekoturizm, yayla turizmi, av turizmi açısından önemli bir potansiyele sahiptir (Fotoğraf 3.42).

Bilindiği gibi dağlar macera, heyecan ve değişiklik arayanlara çeşitli rekreasyonel faaliyetler ve yeni spor imkânları sağlamaktadır. Rekreasyonel faaliyetlerden birkaç günlük doğa yürüyüşleri (trekking), günlük doğa yürüyüşleri (hiking), dağ bisikletleriyle geziler ve orienteering (yön tayini) dağlarda giderek ilgi çekmektedir⁴⁰⁹. Bu tür faaliyetler için ilçenin güneyindeki dağlık alanlarda çeşitli güzergahlar belirlenebilir. Ormanlar içerisinde uygun alanlar kamp alanı olarak düzenlenebilir.

⁴⁰⁷ Suna Doğaner, *Türkiye Turizm Coğrafyası*, Çantay Kitabevi, İstanbul 2001, s. 107.

⁴⁰⁸ Suna Doğaner, "Turizmde Doğanın önemi ve Türkiye'de Doğayı Koruma Çalışmaları", *İstanbul Üniversitesi Deniz Bilimleri Enstitüsü Bülten Dergisi*, Sayı:2, İstanbul 1985, s. 117.

⁴⁰⁹ Doğaner, *Türkiye Turizm Coğrafyası*, s. 177.

Fotoğraf 3.42. İlçenin Güneyindeki Dağlık Alanlar Tür Bakımından Zengin Bitki Örtüsü Doğal Çekicilikler Arasında Yer Alır.

İlçede görülmeye değer bitki örtüsüne ait güzelliklerden biri Karacahöyük köyü Dokuzkardeşler mevkiinde bulunan Dokuzkardeşler Çamı'dır. Adını gövdeden çıkan 9 adet çataldan almaktadır. Türü karaçam olan ağacın gövdesi 1,50 m'den sonra 9 adet dala ayrılmış vaziyettedir. Ağacın boyu 25 m yüksekliğinde olup, 465 m²lik bir alanı kaplamaktadır. Dokuz daldan bir tanesi kırılmış vaziyettedir. Tahmini yaşı 200 olan ağaç, Çankırı İl Turizm Müdürlüğü'nce anıt ağaç olarak tescillenmiştir.

İlçedeki dağlık alanlarda son yıllarda rekreasyonel yaylacılık da giderek önem kazanmaktadır. 2010 yazında Bildircin yaylasına 35 aile, Dikenli yaylasına 1 aile olmak üzere toplam 36 aile rekreasyonel amaçlı yaylacılık faaliyetine katılmıştır. Önümüzdeki yıllarda bu sayının daha da artacağı öngörülmektedir.

Araştırma sahasının fauna özellikleri de doğal turistik çekicilikler arasında yer alır. Yaban keçisi, geyik, ayı, kurt, tilki, domuz, sansar, tavşan, keklik, bildircin, karakuş, leylek gibi hayvan türleri ilçenin zengin bir faunaya sahip olduğunu göstermektedir. Bu hayvanlar av turizminin yanı sıra son yıllarda rağbet kazanan foto safari açısından da önemli bir potansiyel oluşturmaktadır. Özellikle, güneydeki dağlık alanlarda, sabahın erken saatlerinde derelere su içmeye inen geyiklerin hayvan gözlemcileri için doyumsuz pozlar verdiği, yöre halkı tarafından dile getirilmektedir.

Yöredeki fauna topluluğunun önemli üyelerinden biri olan leylekler, halk tarafından baharın müjdecisi olarak görülmektedir. Bu nedenle kasabada ve köylerde insanlarla birarada yaşama olanağı bulabilmişlerdir. Kasabanın değişik kesimlerinde evlerin çatılarında ya da direk tepelerinde leylek yuvalarını ve leylekleri gözlemlemek mümkündür (Fotoğraf 3.43).

Fotoğraf 3.43. Kasabanın Değişik Kesimlerinde Evlerin Çatılarında ya da Direk Tepelerinde Leylek Yuvalarını ve Leylekleri Gözlemlemek Mümkündür.

Güneydeki dağların yüksek kesimlerinden kaynağını alan derelerde alabalık ve sazan türü balıklar bulunmaktadır. Ayrıca Çerkeş Çayı ve Gere de Çayı ile göletler bazı tatlı su balık türlerini barındıran su kaynaklarıdır. Bu kaynaklar amatör balıkçılar için önemli bir potansiyel oluşturmaktadır. Çerkeş ve Gere de çaylarında ilçe halkı olta balıkçılığı yaparken, göletlere özelleşene dek Karabük ve Ankara gibi çevre illerden de balıkçılar gelmekteydi.

Araştırma sahasında doğal turistik kaynaklardan biri de Kadıköy idari alanı içerisinde, Ilıca Mahallesi'nin yaklaşık 700 m kuzeydoğusunda yer alan Kösehamamı Ilıcası'dır. Mide, bağırsak, romatizma ve deri hastalıklarına iyi geldiği bilinen ılıca kaynağı, aynı zamanda yöre halkı tarafından maden suyu amaçlı da kullanılmaktadır. Kaynağın debisi 1,3 l/sn, sıcaklığı ise 26,1 °C'dir. E-80 karayoluna sadece 70 m mesafede bulunan Kösehamamı kaynağını değerlendirmek için arsa sahibi tarafından yapılmış bir tesis bulunmaktadır. Ancak söz konusu tesis gerek yöre halkının gerekse dışarıdan gelenlerin ihtiyacını karşılayabilecek donanım ve yapıya sahip değildir. Bunun yerine kaymakamlık, belediye gibi paydaşların katılımıyla bir proje hazırlanarak

modern bir tesis hayata geçirilebilir. Daha sonra Kurşunlu Termal Otel’de olduğu gibi E-80 karayolu kenarlarına tanıtıcı bilboardlar yerleştirilerek bu tesisin tanıtımı sağlanabilir.

3.9.2. Beşeri Turistik Çekicilikler

Çerkeş ilçesindeki beşeri turistik kaynaklar arasında höyük, ören, mağara gibi tarihi yerleşim yerleri, tarihi köprü, ev, çeşme, hamam vb. eserler ile kültürel değerler ve şenlikler gösterilebilir.

İlçe merkezinin 4 km kuzeyinde, Kabalı Dağı’nın eteğinde yer alan Kızıllar (Aydınlar) köyündeki Kızıllar Kale (Antoniopolis) höyüğü, Helenistik ve Erken Roma Dönemi yerleşim ve nekropol alanıdır. Burası aynı zamanda Çerkeş’in bilinen ilk kuruluş yeridir.

Araştırma sahasının değişik kesimlerinde Roma-Bizans Dönemi’ne ait 14 adet yerleşim ve nekropol alanı bulunmaktadır (Tablo 3.19). Bunlardan *Dereyayla Mağara Yerleşimi ve Yapı Kalıntısı*, Yakuplar köyünün 3.5 km güneyinde bir vadide yer almaktadır. Vadiden geçen yayla yolunun yaklaşık 400 m doğusunda İndere adlı kuru dere yatağının kuzeyinde, tuf kayalığın üzerine oyularak açılmış gözler bulunmaktadır. Gözler zeminden yaklaşık 6 m yüksekliktedir ve zemine kadar inen basamaklar nedeniyle mağara yerleşiminin girişinin burası olduğu sanılmaktadır. Üst katlara çıkan 60 cm yükseklik ve genişlikteki tünelde çökme olması nedeniyle, mağaranın sadece giriş katı ve ikinci katı incelenebilmiştir. Her iki katta da ortak bir mekana açılan çeşitli büyüklüklerde odalar bulunmaktadır. Odaların duvarlarında aydınlanmayı sağlayan kandillerin konulduğu küçük ve orta büyüklükte nişler bulunmaktadır. Söz konusu mağara yerleşimi mekânların planlanması ve yapımı açısından Nevşehir’deki yer altı ve mağara yerleşimleriyle büyük benzerlikler göstermektedir. Bu nedenle bu yerleşimi M.S. 6-7. yüzyıllara tarihlemek doğru olacaktır. Bu yerleşimin üst kısmında, geniş bir alana yayılmış yapı kalıntıları vardır. İşlevi anlaşılamayan yapının yerleşimle ilişkili olduğu sanılmaktadır⁴¹⁰ (Fotoğraf 3.44).

⁴¹⁰ Çankırı Valiliği Çankırı Kültür Envanteri, Çankırı 2009, s. 191.

Tablo 3.19. Çerkeş İlçesindeki Roma-Bizans Dönemi'ne Ait Yerleşim ve Nekropol Alanları.

Adı	Yeri
Höyüktepe Antik Yerleşimi	Yoncalı köyü Kesmeler mevki
Dereyayla Mağara Yerleşimi ve Yapı Kalıntısı	Yakuplar köyü Dereyayla mevki
Çatalmağara Kaya Sığınakları	Karamustafa köyü Karacakaya mevki
Kurtkuş Tepe Yeraltı Kaya Yerleşmeleri	Karamustafa köyü Kurtkuş Tepe mevki
Saçak Kale Yerleşmesi	Saçak beldesi
Kızıllar Yerleşmesi	Bedil ve Aydınlar köyleri arası
Kızıllar Kale Nekropolü	Aydınlar köyü
Ksellene Antik Kenti	Meydan köyü
Bozoğlu Kalesi	Bozoğlu köyü Asar Tepe mevki
Aydınlar Yerleşimi	Aydınlar köyü
Kilise Mevkii Yerleşimi	Örenköy
Kilise Mevkii Kaya Yerleşimi	Örenköy
Yalakçukurören Kalesi	Güzelyurt köyü
Çömlekçi Yerleşimi	Kadıköy Çömlekçi Mahallesi

Kaynak: Çankırı Valiliği Çankırı Kültür Envanteri 2009.

Fotoğraf 3.44. Dereyayla Mevkiindeki Dereyayla Mağara Yerleşimi'nden Bir Görünüm.

Mağara yerleşmesinin yaklaşık 450 m güneydoğusunda Helenistik Dönem'e tarihlendirilen *Dereyayla Tümülüsü* bulunmaktadır. Tümülüs vadiden geçen yayla yolunun batısında yola yaklaşık 100 m uzaklıkta kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda uzanan dik bir sırtın ucuna yerleştirilmiş olup, oturma alanı yaklaşık 25 m² ve yüksekliği 5-6 m'dir. Tümülüsün güney eteğinde Dereyayla yayla yerleşmesi yer almaktadır (Fotoğraf 3.45).

Fotoğraf 3.45. Yakuplar Köyü Dereyayla Mevkiindeki Dereyayla Tümülüsü'nden Bir Görünüm.

Araştırma sahasındaki tarihi köprüler de beşeri turistik kaynaklar arasında yer almaktadır. Bunlardan biri ilçe merkezinde bulunan IV. Murad (Kemer köprü) Köprüsü'dür. Köprü kesme taştan üç gözlü olarak inşa edilmiştir. Kuzey güney doğrultusunda uzanan eserin, kuzeyde yer alan iki kemer arasında moloztaş örgülü olduğu görülmektedir. Köprünü döşeme uzunluğu 51 m, eni de 3,10 m'dir. Eserin kitabesi bulunmadığı için yapılış tarihi tam olarak bilinmemektedir. Ancak bazı araştırmacılar tarafından Osmanlı döneminde yapıldığı ifade edilmektedir. Ortadaki kemerin kilit taşında bulunan kitabeye göre M. 1883 tarihinde onarım gördüğü anlaşılan köprüde, onarım sırasında sadece kuzeydeki sivri kemerli açıklık orijinal olarak kalabilmiş, diğerleri ilk zamanki ilk zamanki mimari anlayıştan uzak bir şekilde yenilenmiştir⁴¹¹ (Fotoğraf 3.46/A).

Sahadaki bir diğer tarihi taş köprü de Akbaş köprüsüdür. Gerede (Melan) Çayı üzerinde bulunan köprü, kesme taştan beş göz olarak inşa edilmiştir. Açıklıkların hepsi yuvarlak kemerlidir. Köprünün uzunluğu 80 m genişliği ise 3,5 m'dir. En büyük kemer açıklığı 24,5 m, yerden yüksekliği 7.5 m'dir. Kuzey-güney istikametinde uzanan köprünün güneyden itibaren birinci kemer açıklığı 4 m, ikincisi 6,2 m, ortadaki en

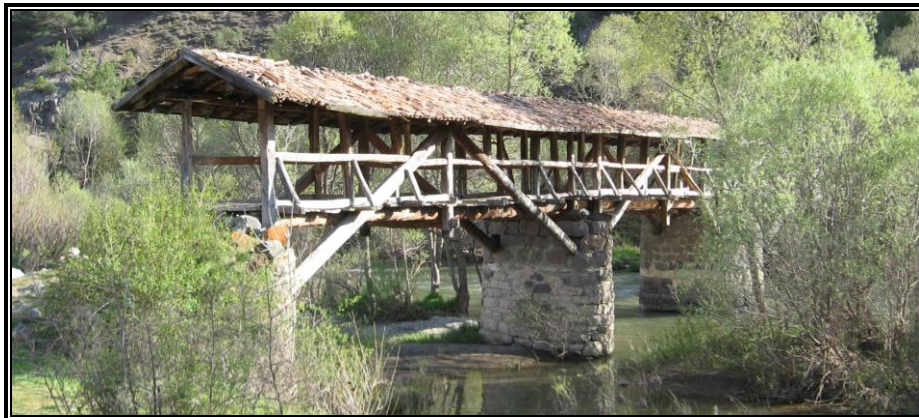
⁴¹¹ Veysel Katırcıoğlu, "Çerkeş'teki Türk Devri Eserleri", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 1994, s. 24.

büyük açıklık ise 21,5 m, dördüncü açıklık 14,5 m, son açıklık ise 4,5 m'dir⁴¹². Köprü'nün 20. yüzyılın başlarında Çerkeşli Hacı Gökmen tarafından yaptırıldığı ifade edilmektedir (Fotoğraf 3.46/B).

Fotoğraf 3.46. Tarihi IV. Murad (A) Ve Akbaş (B) Köprülerinden Görünüm.

Gerede (Melan) Çayı üzerinde bulunan tarihi köprülerden biri de Çaylı köprüsüdür. Dört gözlü olarak inşa edilmiş olan eser, kesme taştan yapılmış dört adet elips görünümlü ayağın üzerine oturtulmuştur. Tamamen ahşap malzemeden yapılan köprü'nün üzeri beşik çatı ile kapatılmış, üzeri de alaturka kiremitle örtülmüştür. Döşeme uzunluğu 55 m, genişliği ise 2,9 m olan köprü'nün tabliye döşemesinden tavana kadarki yüksekliği 2,5 m'dir. Köprüde eğim görülmez, taş ayakların üzerine düz olarak devam eder. Taş ayakların daha eski tarihlere dayandığı tahmin edilen köprü'nün 20. yüzyılda inşa edildiği dile getirilmektedir⁴¹³.

Fotoğraf 3.47. Çaylı Köprüsünden Bir Görünüm.

⁴¹² Katurcioğlu, "Çerkeş'teki Türk Devri Eserleri", s. 26.

⁴¹³ Katurcioğlu, "Çerkeş'teki Türk Devri Eserleri", s. 27.

İlçe merkezindeki tarihi eserler arasında yer alan IV. Murad hamamı, 16. yüzyılda Sultan IV. Murad tarafından yaptırılan camiye gelir oluşturması için beraber inşa edilmiş ve camiye vakıf olunmuştur. Bu nedenle hamama IV. Murad ismi verilmiştir. Hamam Osmanlı hamam mimarisindeki çifte hamamlar grubundan olup, kadınlar ve erkekler kısmından meydana gelmiştir. Her iki bölümde de soğukluk, sıcaklık ve halvetlerin yer aldığı aynı plan uygulanmıştır. Soğukluktan geçilen sıcaklık pandantifli* iki kubbe ile örtülüdür. Bunun etrafında eyvanlar ve halvet hücreleri vardır. Bunların üzerine örten kubbe tramludur**. Moloz taş duvarlardan yapılmış olan hamamın bazı bölümleri 1944 depreminde yıkılmıştır⁴¹⁴. Hamam günümüzde depo olarak kullanılmaktadır. Giriş kapısı kapalıdır. Ziyaret etmek isteyenler bir kahvehanenin içerisinden geçerek hamamı görebilmektedir. Bununla birlikte hamamın bakımsızlığa terk edilmiş olduğu hatta girişinde teneke ve şişe atıkları biriktiği görülmektedir. Yetkililerce bu durumun dikkate alınması ve hamamın girişinin ve içerisinin turizm açısından uygun hale getirilmesi ilçe turizminin gelişmesi ve zenginleşmesi açısından son derece önemlidir.

Çerkeş ilçesinde Örenköy Camii, Bozoğlu Köyü Camii, Taşhanlar Köyü Camii de tarihi turistik kaynaklar arasında yer alır. Örenköy Camii 17. yüzyılın ilk yarısında Sultan IV. Mırad'ın lalası Mirza Bey tarafından yaptırılmıştır. Kare planlı ve tek bir kubbe ile örtülü olan esere sonradan son cemaat mahalli eklenmiş, minaresi ise tamamen yenilenmiştir. Yapının inşasında kesme taş, kaba yonu taş, moloztaş, devşirme malzeme ve tuğla gibi hemen hemen tüm inşa malzemelerine yer verilmiştir. Tek kubbeli ve önünde son cemaat mahalli bulunan camiler, Beylikler döneminden itibaren Türk sanatında görülen ve geç dönemlere kadar uygulama alanı bulan yapılardır. Söz konusu caminin almaşık örgü ve kasnak sistemi de yine beylikler döneminden itibaren ortaya çıkan ve 18. yüzyıla kadar devam eden bir özellik olarak dikkat çeker⁴¹⁵.

Taşhanlar Köyü Camii, giriş kapısının üzerinde yer alan kitabesine göre (H. 992) M.1584 tarihinde inşa edilmiştir. Aynı kitabede El-Câmiül Cedid (Yeni Cami) ibaresi de yer almaktadır. Adı geçen cami,, plan ve mimari özellikleri bakımından Selçuklu

* Pandantif: Kemerler üzerine oturtulmuş kubbe ile kemerlerin arasını kapatan üçgen biçimindeki kubbe parçalarından her biri, bingi. Bkz. TDK Büyük Türkçe Sözlük.

** Tromp: Binanın bir bölümünü tutmaya yarayan köşe kubbesi. Bkz. TDK Büyük Türkçe Sözlük.

⁴¹⁴ Çerkeş Belediyesi Yıllığı, Çerkeş 2008, s. 28.

⁴¹⁵ Katurcioğlu, "Çerkeş'teki Türk Devri Eserleri", s. 11-12.

döneminden başlayarak Osmanlıların son devresine kadar süren bir geleneğin devamını simgeleyen örneklerden biridir. Bozoğlu köyünde 1887 yılında Hidayet Beyzade Hacı Mehmet tarafından yapılan Bozoğlu Köyü Camii plan ve mimari özellikleri bakımından Taşhanlar Köyü Camii ile benzer özellikler gösterir ve bu yönüyle aynı geleneğin devamını temsil eder⁴¹⁶.

Çerkeş ilçesindeki dini turizm kaynakları arasında ilçe merkezinde bulunan Pir-i Sani türbesi ve Aliözü köyündeki Horasan Erleri türbesi yer almaktadır. Pir-i Sani türbesi, Kurtlar Mahallesi Pir-i Sani Caddesi üzerinde aynı adı taşıyan mescidin içinde bulunan, moloz taştan yapılmış, 5x5 m ölçülerinde kubbeli bir yapıdır. Türbede Halk arasında Pir-i Sani olarak tanınan Çerkeşli Hacı Mustafa Efendi'nin mezarı bulunmaktadır. Halveti tarikatının Şabaniye kolunun önde gelenlerinden olan Zat, 1743 yılında doğmuş, 1813 yılında Çerkeş'te vefat etmiş ve şu anki yerine defnedilmiştir. Kastamonu'da gömülü bulunan Şeyh Şaban-ı Veli'den sonra geldiği için Pir-i Sani olarak tanınmıştır. Babasının adı Hacı Ali, dedesinin adı Vehbi Sultan'dır. Vehbi Sultan'ın Horasan Bölgesi'nden geldiği ve Çerkeş'e yerleştiği rivayet edilir. Çerkeş yakınlarındaki mezarlıkta türbesi vardır.

İlçedeki türbelerden bir diğeri de Aliözü köyünde bulunan Horasan Erleri Türbesi'dir. Hoca Ahmet Yesevi'nin öğrencileri olan Horasan erleri, Anadolu'nun Türkleşmesi sürecinde Çerkeş çevresinde Müslümanlığın ve Türklüğün yayılmasında büyük çabaları olmuş kişilerdir. Bunlardan üçünün mezarı türbede yer almaktadır.

Fotoğraf 3.48. Aliözü Köyünde Bulunan Horasan Erleri Türbesi'nden Görünümler.

⁴¹⁶ Katırcıoğlu, “Çerkeş'teki Türk Devri Eserleri”, s. 8-14.

Çerkeş evleri de ilçenin kültürel zenginlikleri arasında yer alır. Osmanlı dönemi sivil mimarisinin örneklerini taşıyan Çerkeş evlerinin bir kısmı 1939'da meydana gelen yangında hasar görmüş, daha sonra 1944'te meydana gelen depremde ise çoğu yıkılmıştır. Günümüzde birkaç tanesinin ayakta kalabildiği bu evlerden üç tanesi Çankırı İli Tescilli Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları arasında yer almaktadır. Çerkeş evleri, Osmanlı konut mimarisinin belli başlı öğelerini taşıması, aynı zamanda batılılaşma dönemi İstanbul konut mimarisi ile Batı ve Güneybatı Anadolu mimari özelliklerine benzerlik göstermesi açısından dikkate değer ve ilginç sayılabilecek konutlardır.

Yörede Fişek Ali Konağı olarak bilinen Kadiağa Konağı, ilçe merkezinde faaliyet gösteren Kent Pastanesi tarafından Çankırı İl Özel İdaresi'nden kiralanarak restoran olarak halkın hizmetine açılmıştır. Konağa gelen müşteriler özel odalarda ağırlanmakta, Çerkeş Mantısı, Çerkeş Baklavası, Çerkeş Kurabiyesi, Çerkeş Su Böreği vb. yöresel yemekleri tatma imkanı bulabilirler. Ayrıca konağın içerisinde bulunan eski araç-gereçlerin sergilendiği müzeyi de gezerek tarihe bir yolculuk yapabilirler (Fotoğraf 3.49).

İlçede Kadiağa Konağı'nın yanı sıra tarihi niteliğe sahip başka evler de yer almaktadır. Ancak bu evlerin çoğu bakımsız kalmış ve çürümeye terk edilmiş durumdadır (Fotoğraf 3.50). Tarihi Çerkeş Evleri'nin bakım ve restorasyon çalışmaları yapılarak Kadiağa Konağı'nda olduğu gibi restoran olarak düzenlenebilir, hatta müze ev veya pansiyon olarak da hizmete sunulabilir. Bu sayede gerekli tanıtım yapıldığı takdirde Tarihi Çerkeş Evleri, Beypazarı ve Safranbolu'da olduğu gibi kültür turizmine kazandırılabilir.

Fotoğraf 3.49. Kadıağa (Fışek Ali) Konağı'nın İçinden Görünümler.

Fotoğraf 3.50. Bakımsızlığa Terkedilmiş Tarihi Çerkeş Evleri'nden Görünümler.

Daha önce de ifade edildiği gibi araştırma sahası zengin bir kültürel birikime sahiptir. Yöresel yemekler, folklorik özellikler ve şenlikler sahanın ekoturizm kaynakları arasında gösterilebilir. Bu özellikler kırsal kültürle tanışarak ve kaynaşarak

bir tatil geçirmek olarak tanımlanan kırsal turizm⁴¹⁷ açısından da önemli bir potansiyel oluşturmaktadır. Özellikle yöresel yemekler ve müziklerin yer aldığı köy şenliklerine olan ilgi giderek artmaktadır.

Turistin gittiği yerlerdeki en önemli ihtiyaçlarından biri, geceleme sorunudur. Çözümü ise, konaklama tesisleri yapılmış olmasına bağlıdır. Turistik amaçlı konaklama tesisi, yerli ve özellikle de yabancıların geceleme yaptığı, tesisler anlamına gelir. Bunlar başta oteller, moteller, pansiyonlar gibi klasik konaklama tesisleri ile tatil evleri, ikinci evler, kampingler, hostel ve oberjler gibi yardımcı konaklama tesisleri şeklinde gruplandırılabilirler⁴¹⁸. Araştırma sahasında konaklama tesisi olarak sadece bir adet otel bulunmaktadır. Ancak söz konusu otel de turist konaklaması açısından standartların altındadır. Yörede turizmin geliştirilmesi için konaklama imkanlarının artırılması gerekmektedir. Bu kapsamda turistin konaklayabileceği otel ve moteller inşa edilmelidir. Ayrıca tarihi evlerin bir kısmı pansiyon olarak düzenlenerek konaklama hizmetine sunulabilir.

Çerkeş ilçesinde 2011 yılına kadar Orman Fidanlığı'na ait göletler ilçedeki en önemli rekreasyon alanı durumundaydı. Ancak Ocak 2011'de lösemili çocuklar için rehabilitasyon merkezi kurmak amacıyla göletleri satın alan LÖSEV, göletler sahasına girilmesini yasaklamıştır. Bu durum ilçe halkı için rekreasyon alanı ihtiyacını doğurmuştur. Bunun için Çerkeş-Ankara karayolunun 20. km'sinde Işık Dağı'nın kuzeyinde yer alan orman içi mesire yerindeki masa bank tipi oturma yerleri, ocaklar, çeşmeler, yağmur barınakları ve tuvaletler yeniden kullanılabilir hale getirilebilir. Ayrıca söz konusu karayolunun hemen kenarında yapımı tamamlanarak Kasım 2010 itibariyle su tutmaya başlayan Akhasan Barajı'nın kenarları rekreasyonel amaçlı düzenlenerek ilçenin bu ihtiyacı karşılanabilir.

⁴¹⁷ Fisun Soykan, "Kırsal Turizm ve Türkiye Turizmi İçin Önemi", *Ege Coğrafya Dergisi*, Sayı: 12, İzmir 2003, s. 2.

⁴¹⁸ Hayati Doğanay, *Türkiye Turizm Coğrafyası*, Çizgi Kitabevi, Konya 2001, s. 524.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Çerkeş ilçesinin beşeri ve ekonomik özelliklerin ve bu özelliklerin oluşmasında rol oynayan coğrafi faktörlerin incelendiği bu çalışmada ulaşılan sonuçlar, saptanan sorunlar ve bu sorunların giderilmesine yönelik çözüm önerileri şu şekilde özetlenebilir:

Araştırma sahasındaki beşeri ve ekonomik faaliyetlerin şekillenmesinde sahanın morfolojik yapısı, iklimi, bitki örtüsü, su kaynakları, toprak örtüsü gibi fiziki coğrafya koşulları belirleyici olmuştur.

Çerkeş ilçesi, Karadeniz Bölgesi'nin Batı Karadeniz Bölümü'nde, idari bakımdan Çankırı ili sınırları içerisinde yer almaktadır. Çalışma sahası jeolojik olarak; Kuzey Anadolu Fayı'nın güneyinde Sakarya kıtası ile Galatya volkanik masifi (Koroğlu volkanitleri), kuzeyinde ise Pontidlerin yer aldığı bir alanı kaplamaktadır. Sakarya kıtası ile Galatya volkanitleri arasında Çerkeş-Kurşunlu-Ilgaz Havzası olarak bilinen Neojen yaşlı havza yer almaktadır. Fayın geçtiği alanda ise güneyindeki dirençli Mezozoik kütleleri ile kuzeyindeki dirençsiz fliş ve Neojen arazisini birbirinden ayıran bir dislokasyon hattına dar ve derin bir şekilde yerleşmiş Gerede (Melan) Çayı vadisi uzanmaktadır.

Genel olarak doğu-batı doğrultuda uzanan Kuzey Anadolu Dağları'nın engebeli topografyası ile bu dağlar arasındaki Kuzey Anadolu Fay Kuşağı boyunca uzanan Çerkeş depresyonu ve Gerede (Melan) Çayı vadisi araştırma sahasının jeolojik ve tektonik yapının etkisiyle şekillenmiş ana reliefini oluşturmaktadır.

Çerkeş depresyonu ve kuzeydeki Gerede Çayı vadisi sahadaki başlıca alçak arazileri meydana getirmektedir. Söz konusu depresyonun güneyinde ve batısında akarsular tarafından parçalanmış, 1500-2000 m yükseltiye sahip dağlık kütleler yer almaktadır. Depresyon sahası ile Gerede Çayı vadisi, yükseltisi 1500-1700 m arasında değişen dağlık ve tepelik alanlarla birbirinden ayrılmaktadır. Vadinin kuzeyinde, aynı zamanda sahanın kuzey sınırını oluşturan 1500-1600 m yükseltiye sahip tepelik alanlar bulunmaktadır. Bu morfolojik koşullar başta iklim, bitki örtüsü ve toprak özellikleri olmak üzere çeşitli doğal farklılıklar ortaya çıkarmıştır. Buna bağlı olarak nüfus yoğunluğu, yerleşme büyüklüğü, yerleşme dokuları, zirai faaliyetler vb. beşeri özelliklerde kısa mesafelerde farklılıklar meydana gelmiştir.

Çerkeş depresyonu; eğitim değerlerinin düşük olması, tarım arazilerinin geniş yer kaplaması, sulama imkanının bulunması, ulaşımın elverişli olması, nispeten verimli topraklara ve elverişli iklim koşullarına sahip olması gibi nedenlerle, ilçede nüfusun yoğunlaştığı alandır. Depresyondan dağlık sahalara doğru nüfus tenhalaşır. Yükseltinin artmasına bağlı olarak sıcaklıkların azalması; vejetasyon süresinin kısalmasına ve karın yerde kalış süresinin uzamasına yol açarak ekip-biçme ve ekip-dikme gibi tarımsal faaliyetleri sınırlandırmaktadır. Bu nedenle 1500 m'nin üzerinde sürekli yerleşmelerinin yerini hayvancılığa dayalı dönemlik yayla yerleşmeleri almaktadır.

Kuzeydeki Gerede (Melan) Çayı vadisi, soğuk rüzgârlara karşı korunaklı bir alan oluşturduğu için, ilçenin iklim bakımından en elverişli kesimi durumundadır. Ancak engebeli ve eğimli topoğrafya özellikleri nedeniyle tarım arazileri son derece sınırlıdır. Söz konusu alanda bulunan yerleşmelerin nüfusu 1965 yılına kadar sürekli artmış, bu dönemden sonra ise miras yoluyla parçalanmış ve küçülen tarım topraklarının artan nüfusun ihtiyacını karşılayamaması nedeniyle düşüşe geçmiştir.

Sahanın morfolojik koşulları ile yerleşme büyüklüğü ve dokusu arasında da gözle görülür bir ilişki söz konusudur. Genellikle depresyon tabanında tek yerleşmeli büyük köyler yaygınken dağlık alanlarda ve Gerede (Melan) Çayı vadisinde birkaç küçük mahallenin bir araya geldiği mahalleli köyler dağılışı gösterir. Bununla birlikte yerleşmeler çoğunlukla toplu dokulu iken, Gerede (Melan) Çayı vadisinin kuzey yamacında yer alan bazı yerleşmelerde eğimin etkisiyle doku gevşemektedir.

Çalışma sahası tektonik açıdan Kuzey Anadolu Fay Kuşağı üzerinde yer almaktadır. Kuzey Anadolu Fay Zonu, Doğu Akdeniz'de Arabistan Levhası'nın kuzeye hareketi sonucunda, Miyosen'de Avrasya Levhası'yla çarpışmasıyla başlayan, neotektonik dönemde gelişen en aktif fay kuşaklarından birisidir. Kuzey Anadolu Fayı ve bu büyük faya bağlı olarak gelişen Ulusu fayı ve Ilıca fayı ile Çaylı, Eymir fayları gibi küçük ölçekli faylar araştırma sahasının depremselliğini arttırmaktadır. Türkiye'nin en hareketli fayı olan Kuzey Anadolu Fayı üzerinde şiddetli depremler meydana gelmektedir. Adı geçen fay kuşağının etki alanı içerisinde yer alan Çerkeş ilçesi, geçmişten günümüze can ve mal kaybına yol açan birçok depreme maruz kalmıştır. Yaşanan bu depremler yerleşmenin gelişiminde duraklamalara yol açmıştır. Bunlardan en önemlisi 01 Şubat 1944 tarihinde meydana gelen Gerede-Çerkeş depremidir. Çerkeş-

Bolu-Gerede'yi içine alan sahada meydana gelen 7.2 büyüklüğündeki depremde; 3.959 can kaybı olmuş, 20.865 ev hasar görmüş ve 180 km uzunluğunda bir fay oluşmuştur. Söz konusu depremde ilçedeki yapıların üçte ikisi yıkılmıştır.

Deprem sonrasında yapılan konutlar o yıllardaki ekonomik imkansızlıklar, teknik bilgi ve beceri noksanlığı gibi nedenlerle yeterince dayanıklı bir şekilde inşa edilememiştir. Son yıllarda betonarme yapıların artmasına ve halkın önemli bir kısmının bu tip evlerde oturmaya başlamasına rağmen, özellikle kırsal kesimde halkın büyük bir kısmı hâlen eski konutlarda yaşamlarını sürdürmektedir. Bu nedenle sahada yeni bir mesken envanterinin yapılması, depreme karşı dayanıksız olan meskenlerin tespit edilerek gerekli çalışmaların yapılması, olası bir depremde can ve mal kaybının önüne geçecektir. Bununla birlikte son yıllarda Çerkeş kasabasında kooperatifler aracılığıyla 4 ya da 5 katlı binaların yapıldığı görülmektedir. Ancak deprem güvenliği açısından bu tip çok katlı yapılaşmaya izin verilmemeli, imar planında yer alan 3 kat uygulamasının sürdürülmesine özen gösterilmelidir.

Araştırma sahasında eğim değerlerinin yüksek olduğu kesimlerde *yamaç akıntıları*, *kuvvetli erozyon* gibi doğal afetlere rastlanmaktadır. Gerede Çayı vadisi çevresinde eğim değerlerinin fazla olmasına bağlı olarak bahar aylarında sağnak yağışların yol açtığı çamur akıntıları, derelerin yollarla birleştiği noktalarda ulaşımı aksatabilmektedir. Bu tür yerlere menfezlerin yapılması ulaşımı rahatlatacaktır.

Eğim değerlerinin yüksek olduğu kesimlerde özellikle de Gerede Çayı vadisi çevresinde; doğal bitki örtüsünün tahrip edilmesi, yamacın doğal profilinin bozulması ve arazinin yanlış kullanımı gibi insanın çeşitli etkinliklerine bağlı olarak şiddetli erozyon süreci yaşanmaktadır. Bu sahalarda sürdürülen ekip-biçme faaliyetlerinin yerine meyvecilik gibi daha uygun ekonomik faaliyetlere yer verilebilir. Eğim değerlerinin fazla olduğu mera alanlarında, aşırı veya erken otlatmanın önüne geçilerek kontrollü bir şekilde otlatma yapılabilir. Meralardaki baskıyı azaltmak için nöbetleşe otlatma yoluna gidilebilir. Bununla birlikte ağaçlandırma çalışmalarının yapılması, yamaçların teraslanması gibi uygulamalar da alınabilecek önlemler arasında gösterilebilir.

Bilindiği gibi tarım alanlarında toprak erozyonunu hızlandıran etmenlerden biri de toprağın nem kazanması ve besin maddeleri yönünden iyileşmesi için sürüldükten sonra

bir ya da birkaç yıl dinlendirilmesi anlamına gelen *nadas* uygulamasıdır. Sürülüp boş bırakılan toprak yüzeyinde, kökleri vasıtasıyla toprağı koruyan bitki örtüsü bulunmaz. Toprağı tutacak bir unsur olmadığından rüzgâr, yağış gibi dış kuvvetlerin aşındırıcı etkisi artar ve yüzeydeki verimli topraklar taşınır. Bunun sonucunda da tarım arazileri giderek verimsizleşir. İlçede *nadas* uygulaması yerine nöbetleşe ekim yapılarak toprağın boş kalması önlenmeli, özellikle erozyon riskinin yüksek olduğu alanlarda kök sistemleri gelişmiş ürünlerin tercih edilmesi sağlanmalıdır.

Araştırma sahasında erozyonu arttıran faktörlerden biri de *anız yakma* olayıdır. Arazi çalışmaları sırasında sahanın değişik kesimlerinde tahıl hasadından sonra kalan bitki artıklarının yakıldığı gözlenmiştir. Yabancı otlardan kurtulma ve toprağın daha kolay işlenmesi adına yapılan bu uygulama; toprak verimliliğinin azalması, topraktaki canlıların besleneceği organik maddelerin ortadan kalkması, topraktaki canlı organizmaların yok edilmesi ve toprağın rüzgâr ve akarsu aşındırmasıyla süpürülmesi gibi birçok olumsuz sonucu vardır. Anız yakma neticesinde toprakta yetiştirilecek kültür bitkisi için uygun ortam bozulduğundan toprak verimsizleşir. Yörede toprağa büyük zarar veren bu faaliyetin sona erdirilmesi için çiftçilerimiz anız yakmanın yarardan çok zarar getirdiği konusunda uyarılmalıdır. Uyarılara uymayanlara caydırıcı cezai müeyyideler uygulanmalıdır.

İlçede iklimik etkenlerden kaynaklanan sorunlar arasında *kuraklık*, *don olayı* ve kış aylarında görülen *kar yağışları* gösterilebilir. Tarımsal faaliyetlerin yoğunluk kazandığı depresyon tabanında 400 mm'ye yakın yağış düşmektedir. Ancak yağış değerlerinin azalması ve sıcaklığın artması nedeniyle bitkilerin fizyolojik faaliyet devresi olan yaz döneminde kuraklık ortaya çıkmaktadır. Bu durum tarımda sulamayı zorunlu hale getirmektedir. İlçede sulamalı tarım alanlarının arttırılması amacıyla DSİ tarafından Akhasan Barajı inşa edilmiştir. Yapımına 1996 yılında başlanan barajın inşaatı, 2010 Kasım ayı itibariyle tamamlanmıştır. Söz konusu aydan itibaren su tutmaya başlayan barajın suyu ile 22.530 dekar tarım alanının sulanması planlanmaktadır. Yine DSİ tarafından yürütülen sulama amaçlı Hacılar Barajı Projesi sonuçlandığında 57.050 dekar alanın sulanması planlanmaktadır. Bu sayede her yıl % 27.2'si *nadasa* bırakılan tarım arazilerinin büyük bir kısmında sulamalı tarım yapılabilecektir. Ayrıca sulama imkanının artmasıyla hem verim artacak hem de alternatif tarım ürünlerinin ekimi yapılabilecektir.

Çerkeş Meteoroloji İstasyonu'nun verilerine göre Çerkeş'te yılın yaklaşık 140 günü don olayı görülebilmektedir. Özellikle meyvelerin çiçek açma dönemi olan ilkbaharda görülen don olayı, tarımsal verimin düşmesine ve çiğçinin zarar etmesine yol açmaktadır. Don olayının önüne geçmek pek mümkün olmasa da, alınabilecek bazı önlemlerle zararı en aza indirilebilir. Sık sık soğuk hava akımlarına maruz kalan depresyon tabanında dona karşı dayanıklı ürünler seçilebilir, farklı dönemlerde çiçek açan ürünler bir arada dikilebilir. Dona karşı hassas ürünler ise, korunaklı vadilerin güneye bakan yamaçlarında denenebilir. Bununla birlikte ilçede iklim bakımından en korunaklı yer olan Gerede (Melan) Çayı vadisi meyvecilik açısından değerlendirilebilir. Söz konusu vadi çevresinde yer alan yerleşmeler göçlerle nüfusunun büyük bir kısmını kaybetmiş, bu nedenle tarımsal faaliyetler durma noktasına gelmiştir. Ceviz yetiştiriciliği gibi gelir getirici meyve türlerinin yetişmesi için elverişli olan bu kesimde çeşitli projelerle tarım yeniden canlandırılabilir. Bunların yanı sıra don olayından olumsuz etkilenen düşük gelirli çiftçilerin devlet tarafından desteklenmesi hem zararın etkisinin azalmasına hem de üretimde devamlılığın sağlanmasına katkıda bulunacaktır.

Çerkeş ilçesinde evsel ve endüstriyel atıklarla akarsuların kirletilmesi de önemli problemlerden biridir. Nitekim yerel halk ile yapılan mülakatlarda son yıllarda artan sanayi tesislerine paralel olarak Çerkeş Çayı'nın da kirlendiği, zaman zaman toplu balık ölümleri gibi çevre felaketlerinin yaşandığı ve çaydan eskisi gibi yararlanılamadığı dile getirilmiştir. Sanayi kuruluşlarında üretimin çeşitli aşamalarında oluşan atıkların ve evsel atıkların yeterli arıtma işleminden geçirilmeden çaya boşaltılması, bu atıklarda bulunan ağır metaller ve diğer kirleticilerin akarsuya karışmasına neden olmaktadır. Bununla birlikte tarımsal verimi arttırmak için kimyasal gübrelerin bilinçsizce kullanımı da suların kirlenmesine yol açmaktadır. Çerkeş Çayı'nın kirlenmesinin önüne geçmek için ilçede atık su arıtma tesisi yapılmalı, evsel ve endüstriyel atıklar arıtıldıktan sonra çaya karıştırılmalıdır. Ayrıca tarımda gereksiz suni gübre kullanımı kontrol altına alınmalı, suni gübre yerine hayvan gübresi kullanımı yaygınlaştırılmalıdır.

Çayın kirlenmesinde etkili olan uygulamalardan biri de, özellikle ilçe merkezindeki besihanelerde bulunan organik gübrelerin bilinçsiz bir şekilde ahırlardan suyla yıkanarak Çerkeş Çayı'na karıştırılmasıdır. Bu şekilde yıkanan gübreler çayın kirlenmesine sebebiyet vermekle birlikte, tarımsal açıdan önemli bir kaynağın da yok olmasına yol açmaktadır. Bu nedenle besihaneler sıkı bir denetime tâbi tutulmalı, çaya

hayvan gübresi karıştırılan besihane sahiplerine caydırıcı cezalar uygulanmalıdır. Ayrıca ilçede suni gübre yerine doğal gübre kullanımı konusunda halk bilinçlendirilmelidir. Bu sayede hem toprak ve su kaynaklarının kirlenmesinin önüne geçilmiş olacak, hem de suni gübre maliyetinden kaynaklanan ekonomik kayıp azaltılacaktır.

Yörede kış aylarında görülen kar yağışları ve buzlanmalar, köylerle ilçe merkezi arasındaki ulaşımda aksaklıklara sebep olabilmektedir. Bu tür durumlara karşı yetkililerce etkin bir şekilde mücadele edilmesi, yol standardının yükseltilmesi sosyo-ekonomik yaşamın devamı için önem arz etmektedir.

Araştırma sahasında eğitim-öğretimde çeşitli sorunlar dikkat çekmektedir. Bunlardan biri sınıf ve branş öğretmen açığıdır. Özellikle eğitim öğretim yılı başlarında öğretmen sayısının yetersiz olması bazı sınıflarda derslerin boş geçmesine sebep olmaktadır. Diğer yandan dönem içinde öğretmen açığının ücretli öğretmenlerle kapatılması öğretmen sirkülasyonunu arttırmakta, bu durum da eğitim kalitesini düşürmektedir. Bunun için eğitim öğretim yılı başlamadan önce söz konusu eksikliklerin giderilmesi gerekmektedir.

İlçede Karatekin Üniversitesi bünyesinde bir meslek yüksek okulu kurularak ilçedeki ekonomik faaliyetlerin paralelinde bölümlerin açılması ilçenin gelişimine katkı sağlayacaktır. Bu sayede ihtiyaç duyulan kalifiye eleman karşılanabilir, yüksekokulun öncülüğünde çeşitli projeler geliştirilebilir. Bunun için atıl durumdaki YİBO binalarının eksik kalan kısımları tamamlanıp, tamiratı yapıldıktan sonra gerekli girişimlerde bulunulabilir.

Sağlık hizmetlerinin bir devlet hastanesi, bir toplum sağlığı merkezi ve bir aile sağlığı merkezi tarafından yürütüldüğü Çerkeş ilçesinde, sağlık alanında görülen eksikliklerden en önemlisi poliklinik ve uzman hekim sayısının yetersiz olmasıdır. Hastanede 1 Aile Hekimliği Uzman Polikliniği, 1 Dahiliye Uzman Polikliniği ve 1 Dış Polikliniği olmak üzere toplam 3 poliklinik bulunmakta, plikliniklerde 1 aile hekimliği uzmanı, 1 dâhiliye uzmanı, 3 pratisyen ve 2 dış tabibi görev yapmaktadır. Yetişmiş sağlık elemanı yetersizliği nedeniyle hastaların çoğu hafif rahatsızlıklarda ya da acil durumlarda hastanede tedavi olabilmekte, diğer durumlarda Ankara, Karabük ve Çankırı'daki daha donanımlı hastanelere gitmek zorunda kalmaktadır. Hastaların daha kapsamlı tedavi olabilmeleri için hastanenin poliklinik ve uzman doktor sayısı

arttırılmalıdır. Bir diğer eksiklik ise ihtiyaç duyulan bazı alet ve ünitelerin ilçede bulunmamasıdır. Örneğin böbrek yetmezliği bulunan hastalara hizmet veren bir ünitenin olmaması nedeniyle hastalar servisle Ankara'nın Kazan ilçesine götürülüp getirilmektedir. Bu tür sağlık hizmetleri için ilçe dışına gitmek hem maliyeti arttırmakta hem de zaman kaybına neden olmaktadır. Sağlık ihtiyaçlarının daha rahat ve yerinde karşılanması için hastaneye gerekli donanım sağlanması gerekmektedir.

Sahadaki yerleşmelerin önemli sorunlarından biri göç hareketleridir. Son yarım asırlık süreç içerisinde özellikle kırsal kesim büyük oranda nüfus kaybetmiştir. Hatta bazı köylerde kış Nitekim günümüzde ilçe nüfusuna kayıtlı olup da ilçe dışında yaşayan nüfusun, ilçede yaşayan nüfustan yaklaşık 5 kat fazla olduğu dikkate alınırda göçün boyutları daha iyi anlaşılabilir. Yörenin kalkınmasında özellikle de kırsal kalkınmada en önemli sorunlardan birini oluşturan göç hareketlerinin nedenleri şu şekilde sıralanabilir:

- Tarım arazilerinin artan nüfusun talebini karşılayamaması, toprakların miras yoluyla parçalanması ve küçülmesi,
- Tarımda makine kullanımının yaygınlaşmasıyla insan gücüne duyulan ihtiyacın azalması,
- Tarımda sulama sıkıntısı nedeniyle topraklardan yeterli verimin alınamaması,
- Doğal afetler,
- Sağlık hizmetlerinde yeterince yararlanılamaması,
- Eğitim ve öğretim hizmetlerinden yararlanmada yaşanan güçlükler; özellikle taşınmalı eğitimden kaynaklanan aksaklıklar ve uzak köylerde yaşayan ailelerin çocuklarının yatılı ilköğretim bölge okullarına yönlendirilmesinin verdiği sıkıntılar, ailelerin çocuklarını daha iyi imkanlarla yetiştirme istekleri,
- Özellikle Gerede Çayı vadisi çevresinde yer alan köylerin ilçe merkezine uzak olması ve söz konusu sahadan ulaşımında sıkıntılar yaşanması,
- Şehirlerdeki imkanlardan yararlanma isteği, daha iyi koşullarda yaşama arzusu.

Kırsal kesimde göçlerle genç ve dinamik nüfus sürekli azalmakta, bunun sonucunda ekip-biçme, ekip-dikme, hayvancılık ve ormancılık gibi ekonomik faaliyetler gerilemektedir. Nitekim ilçede ekili alanların giderek daraldığı, hayvan sayılarının azaldığı, ormancılık işlerinde dışarıdan gelenlerin çalıştığı gözlenmektedir. Bu nedenle kırsal kesimde göçü azaltıcı bir takım önlemlerin alınması gerekmektedir. Köylerde

ekstansif yöntemlerle sürdürülen geçime yönelik tarımsal faaliyetlerden hem yeterince verim alınamamakta hem de istenilen gelir elde edilememektedir. Bunun yanı sıra toprakların küçük ve parçalı olması da toprakların işlenmesini güçleştirmektedir.

Entansif tarımın geliştirilebilmesi için, tarım arazilerinde toplulaştırma çalışmalarının yapılması gerekmektedir. Daha sonra tarım topraklarının analizleri yapılmalı, ihtiyaç duyulan mineraller saptanarak uygun gübre kullanımı sağlanmalı, tohum ıslahı, sulama, makine kullanımı gibi birim alanda verimi arttırıcı uygulamalara hız verilmelidir. İlçenin iklim koşulları da dikkate alınarak alternatif tarım ürünlerinin ekimi teşvik edilmelidir. Tarımı desteklemesi açısından tarımsal ürünlerin işlenmesi için tarıma dayalı sanayi tesislerinin kurulmasına öncelik verilmelidir. Örneğin makarna ve bisküvi fabrikalarının kurulması tahıl tarımının gelişmesine katkı sağlayabilir. Bununla birlikte hayvancılığın geliştirilmesi açısından arpa, yonca, korunga ve fiğ üretimi teşvik edilmelidir.

Çerkeş ilçesi hayvancılık potansiyelinin çok yüksek olduğu bir ilçedir. Ancak geleneksel yetiştirme tarzına bağlı olarak hayvanlardan istenen düzeyde et ve süt verimi alınamamaktadır. Bu nedenle ilçede besi hayvancılığı yaygınlaştırılmalı, hayvan soyları iyileştirilmeli, yem kullanımı yaygınlaştırılmalı, hayvan hastalıklarıyla etkin bir şekilde mücadele edilmelidir.

İlçe hayvancılık açısından önemli avantajlara sahiptir. Bunlardan biri Aytaç Et Entegre Tesisleri'nin ilçede bulunmasıdır. Hayvancılığın geliştirilmesi için yapılacak çalışmalarda adı geçen tesislerin de talepleri dikkate alınmalı, yapılacak çalışmalarda katkısına başvurulmalıdır. Ayrıca tesislerin kümes hayvancılığında uyguladığı sözleşmeli hayvan yetiştiriciliğinin büyükbaş ve küçükbaş hayvancılığı da kapsayacak şekilde genişletilmesi hayvancılığın gelişmesine ve ilçenin kalkınmasına katkı sağlayacaktır.

Yörede hayvancılığı avantajlı kılan faktörlerden biri de önemli tüketim merkezlerine yakın olmasıdır. Bu nedenle gerek et ürünlerinin gerekse süt ve süt mamüllerinin pazar şartlarının gelişmesi, pazarlamanın profesyonelce yapılması hayvancılıktan elde edilecek gelirin artmasını sağlayacaktır. Hayvansal ürünlerin değerlendirilmesi ve daha kolay pazarlanabilmesi için köylerde kooperatifler kurulması yerinde olacaktır.

Araştırma sahasında sürdürülebilir mera hayvancılığı için mera alanları ıslah edilmeli, meralarda nöbetleşe ekim yapılmalı, aşırı ve erken otlatmanın zararları konusunda hayvan sahipleri bilinçlendirilmelidir. Bunun yanında mera hayvanları bulaşıcı hastalıklara karşı düzenli bir şekilde aşılanmalıdır.

Çerkeş ilçesinde geleneksel yaylacılık, geçmişten günümüze varlığını devam ettiren önemli bir ekonomik faaliyettir. Ancak çıkılan yayla sayısı ve yaylaya çıkan aile sayısında son yıllarda ciddi bir azalma söz konusudur. Nitekim geçmişte 25 köyde sürdürülen yaylacılık faaliyetleri 2010 yılı itibarıyla 13 köye kadar gerilemiştir. Sahada yapılan mülakatlarda özellikle yol, su ve elektrik gibi altyapı hizmetlerinin yetersiz olduğu yaylalara çıkan aile sayısının her geçen yıl azaldığı, hatta bazı yaylaların tamamen terkedildiği vurgulanmıştır. Yörede bazı yayla yerleşmeleri mahalle statüsü kazandırılarak elektrik hizmetinden yararlanma imkanı elde etmiştir. Mahalle statüsünde olmayan yaylalarda ise söz konusu imkandan yararlanılamamaktadır. Fonksiyonel özellikleri bakımından birbirinden farkı olmayan bu yerleşmelerin tamamında altyapı taleplerinin eşit bir şekilde karşılanması, yaylacılık faaliyetlerinin devamı açısından büyük öneme sahiptir.

Bununla birlikte yayla sezonu başlamadan önce, ilkbahardaki yağışlarla bozulan yollarının bakım ve onarımının yapılması, suyu olmayan yaylaların su ihtiyacının giderilmesi, yaylalarda üretilen süt, yoğurt, tereyağı ve peynir gibi hayvansal ürünlerin pazarlama olanaklarının geliştirilmesi yörede yaylacılığın varlığını sürdürmesine katkı sağlayacaktır.

Geçmişte önemli bir küçükbaş hayvancılık sahası olan ilçede bu ekonomik faaliyet giderek önemini kaybetmektedir. Yörede küçükbaş hayvancılığın yeniden canlanması için halk teşvik edilebilir. Buna paralel olarak çeşitli kurslar yardımıyla köylerde yün dokumacılığı geliştirilebilir. Bu sayede kırsal kesimde yaşayan halk için yeni ekonomik gelir kaynakları oluşturulabilir.

İlçede kümes hayvancılığı da önemli bir potansiyele sahiptir. Yeniköy İstasyon mahallesinde yer alan tavuk çiftliğinde olduğu gibi Aytaç için sözleşmeli kümes hayvanı yetiştiriciliği, diğer köylerde de uygulanabilir. Nitekim Aytaç yetkilileri Çerkeş'te özellikle tavukçuluk alanında yatırım yapılmasını istediklerini beyan etmekte, bunun için girişimcilere hazır pazar imkanı sağlayacaklarını, 20.000 veya 30.000 tavuk

yetiştirme kapasiteli tip projelerlerin yanında kredi desteklemeleri konusunda bilgilendirme çalışmalarının olduğunu ifade etmektedirler.

Araştırma sahasında önemli bir gelir kaynağı da arıcılıktır. Yıllık 85 ton bal üretiminin gerçekleştiği yörede, arıcılığın önemli bir kısmı ticarete yöneliktir. Ancak arıcılığın geleneksel yöntemlerle yürütülmesi koloni başına düşük verim alınmasına neden olmaktadır. Arıcıların çeşitli seminer ve kurslarla bilinçlendirilmesi verimi arttıracaktır. Arıcıların balı kendi imkanlarıyla pazarlamaya çalışmaları; ürünün fazla olduğu yıllarda yaşanan pazarlama güçlükleri, satılan malın ücretinin temininde yaşanan güçlükler gibi çeşitli aksaklıklara neden olmaktadır. Ayrıca piyasaya Çerkeş balı diye sunulan düşük kalitede balların marka kirlenmesine yol açması da pazar koşullarını olumsuz etkilemektedir. İlçede balı işleyip paketleyebilecek bir tesisin kurulması ve balın tek marka altında satılmasıyla, pazarlamadan kaynaklanan problemlerin önüne geçilebilir.

Çerkeş ilçesinde kırdan göçün nedenleri arasında eğitim ve sağlık hizmetlerinin alımında yaşanan zorluklar da etkili olmuştur. İlçede sadece Güzelyurt köyünde ilköğretim birinci kademe köy okulu bulunmaktadır. Diğer kırsal yerleşmeler taşımali eğitime tâbi tutulmuştur. Ancak ilçe merkezine uzak mesafelerde yer alan Gerede (Melan) Çayı vadisi çevresindeki köylerde, taşımali eğitimde yaşanan güçlükler nedeniyle öğrenciler Bayramören, Eskipazar ve Çardaklı'da bulunan yatılı ilköğretim bölge okullarına yönlendirilmişlerdir. Küçük yaştaki çocuklarının aile ortamından uzaklaşmasını istemeyen çoğu aile köylerinden ilçe merkezine ya da yakın şehirlere göç etmek zorunda kalmışlardır. Bununla birlikte YİBO ve PİYO gibi yatılı okullara karşı oluşan olumsuz düşünceler de ailelerin çocuklarını bu tip okullara göndermede isteksiz davranmalarına neden olmaktadır. Bu nedenle Gerede (Melan) Çayı vadisi çevresinde uygulanacak herhangi bir kırsal kalkınma projesinin başarılı olabilmesi için, söz konusu durumun da dikkate alınması gerekmektedir.

Sağlık hizmetlerinden yararlanma, geçmiş yıllarda ilçe merkezine uzak köylerin sıkıntı yaşadığı bir durumken, günümüzde aile hekimliği uygulaması çerçevesinde köylerde yaşayanların evlerinde muayene olabilmeleri bu sorunu kısmen ortadan kaldırmıştır.

Kırsal yerleşmelerin yaşam standardının yükseltilmesi göçün yavaşlamasına katkı sağlayacaktır. Bu bağlamda altyapı hizmetlerinin tamamlanmalı, ulaşım ve haberleşme olanakları iyileştirilmelidir. Ayrıca mesken ve eklentilerin yapım ve onarımında kolaylık sağlama, elektrik ve mazot gibi ihtiyaçlarda vergi indirimi vb. uygulamalarla köyde yaşam teşvik edilebilir.

Araştırma sahasındaki kırsal yerleşmelerde en önemli sorunlardan biri alt yapı eksikliğidir. Üç mahalle hariç bütün yerleşmelerde şebekeli içme suyu bulunmaktadır. Ancak 2010 yılı itibariyle 29 köy ve 33 mahallede kanalizasyon şebekesi ve foseptik kuyusu bulunmamaktadır. Bu önemli eksikliğin bir an önce giderilmesi gerekmektedir. İlçede engebeli arazi yapısından dolayı bazı köylerin yolları düşük standartlıdır. Özellikle ilkbahardaki kar erimeleri ve sağnak yağışlarla yer yer çamur akıntısı ya da aşınmaya maruz kalan bu yollarda gerekli iyileştirme çalışmalarının yapılmalıdır.

Kırsal kesimde önlem alınması gereken bir diğer durum da *katı atık sorunu*dur. Gurbette yaşayanların yaz tatillerini ya da yıllık izinlerini geçirmek amacıyla köylerine gelmeleriyle, yaz aylarında yılın diğer zamanlarına göre köylerde nüfus 3 ila 5 kat artmaktadır. Yaz aylarında birer rekreasyon alanı görevi görmeye başlayan köylerde, çöp depolama ve toplama imkanının olmaması nedeniyle katı atıkların gelişigüzel doğaya bırakılması, giderek önemli bir sorun haline dönüşmektedir. Köylere çöp kovaları yerleştirilerek, yaz aylarında rutin bir şekilde çöp arabalarının gönderilmesi alınabilecek önlemler arasında gösterilebilir.

Çerkeş kasabası 1990'lı yıllara kadar sürekli göç veren bir yerleşme durumundayken, 1995 yılında Aytaç, 2005 yılında da Hey Tekstil gibi sanayi tesislerinin faaliyete geçmesiyle önemli bir istihdam alanı haline gelmesiyle kasabadan ilçe dışına yaşanan göçler azalmıştır. Hatta gerek köylerden gerekse ilçe dışından bir miktar göç almıştır.

Kasaba, son yıllarda kurulan sanayi tesislerinin etkisiyle hızlı bir yatay gelişim göstererek Çerkeş Çayı'nın güneyine ve E-80 karayolunun kuzeyine sarkmıştır. Bu hızlı gelişim bir takım problemleri de beraberinde getirmiştir. Kasabanın karayolunun kuzeyine sarkmasıyla, karayolunun kuzeyinde yer alan Cumhuriyet Mahallesi ile güneyindeki mahalleler arasında yaya ve araçların geçişleri önemli bir altyapı sorunu haline gelmiştir. Çerkeş Devlet Hastanesi'nin ve bazı sanayi tesislerinin Cumhuriyet

Mahallesi'nde bulunması, buna karşın söz konusu mahalledeki ortaöğretim öğrencilerinin okullarının güneydeki mahallelerde yer alması, karayolundan geçiş yapan kişi sayısını arttırmıştır. Bununla birlikte Cumhuriyet Mahallesi'nde yapımı tamamlanan 320 adet TOKİ konutunun da faaliyete geçmesiyle sayı daha da artacaktır. Bu nedenle karayolunun kuzeyi ile güneyi arasında, uygun noktalara alt geçitlerin yapılması geçişlerin güvenli bir şekilde gerçekleşebilmesi için kısa vadede alınabilecek önlemlerden biri olarak gösterilebilir. Ancak uzun vadede karayolunun çevre yolu ile yerleşme dışına çıkarılması da uzun vadede ele alınabilir. Yine kasabanın merkezinden geçen Çerkeş-Ankara karayolu özellikle Hükümet Caddesi ile birleştiği kesimde trafik sıkışıklığına neden olmaktadır. Bu nedenle söz konusu yolun da kasabanın dışından geçirilmesi kasabadaki trafiği rahatlatacaktır.

Çerkeş kasabasının hızlı yatay gelişiminden kaynaklanan problemlerden biri de besihanelerin yerleşim alanı içerisinde kalmasıdır. Bilindiği gibi kasabada halkın önemli bir kısmı geçimini besicilikten sağlamaktadır. Besihaneler güneydeki Ulusu Mahallesi ile doğudaki Yeni Mahalle'de yer almaktadır. kasabanın gelişmesiyle bu mahallelerde besihanelerle konutlar iç içe bir hal almıştır. Bu durum yerleşmenin kentsel gelişimini ve görünümünü olumsuz etkilemektedir. Ayrıca besihanelerden kaynaklanan çevre kirliliği konut sakinlerini rahatsız etmekte, hatta bu durum bazen aileler arasında husumetlere yol açabilmektedir. Bu nedenle konut alanları içerisinde kalan besihanelerin planlı bir şekilde konut alanlarından uzaklaştırılması gerekmektedir.

Kasabanın önemli eksiklerinden biri de şehirlerarası otobüs terminalinin bulunmaması nedeniyle otobüslerin IV. Murad Camii'nin yanındaki meydandan kalkmasıdır. Bu durum özellikle halk pazarının kurulduğu Çarşamba günleri kasaba içerisinde ulaşımı olumsuz etkileyebilmektedir. Bu nedenle E-80 karayolunun kenarına yapılması planlanan terminalin vakit geçirmeden inşasına başlanması yerinde olacaktır.

Yerleşmenin planlı olarak gelişebilmesi ve olası bir depreme karşı hazırlıklı olabilmesi açısından imar planına sadık kalınmalı, çok katlı yapılaşmaya izin verilmemelidir. Yapılan binalar deprem güvenliği açısından temelden en son aşamaya kadar sıkı bir denetime tâbi tutulmalıdır. Bununla birlikte kasabanın kültürel dokusu içerisinde çok önemli bir yeri olan tarihi evler depreme karşı sağlamlaştırılmalı, eski mahallelerde yer alan geleneksel konutlar yenilenmelidir.

İşlek bir karayolu güzergahı üzerinde yer alan Çerkeş kasabasında özellikle son zamanlarda hırsızlık olaylarında artış gözlemlendiği dile getirilmektedir. Bu tür durumların önüne geçebilmek için MOBESE sistemi kurularak hakim noktalara kameralar yerleştirilebilir.

Elverişli konum özellikleri ve teşvik kapsamında olan bir ilçe olmasına bağlı olarak Çerkeş'te çeşitli sanayi tesisleri kurulmuştur. Bununla birlikte bazı girişimciler altyapısı tamamlanan Organize Sanayi Bölgesinde yer tahsisi yaptırmıştır. İlçeye yeni yatırımların yapılabilmesi için gerekli tanıtımın yapılması, yatırım potansiyeli ve avantajlarına dikkat çekilmesi gerekmektedir. Özellikle tarım ve hayvancılığa dayalı sanayi tesislerinin işletmeye açılması, ilçede tarım ve hayvancılığın gelişmesine dolayısıyla kırsal kalkınmaya katkı sağlayacaktır.

Çerkeş ilçesinde önemli bir turizm potansiyeli olmasına rağmen gerekli tanıtımın yapılmaması, konaklama yetersizliği gibi nedenlerle turizm gelişmemiştir. Ancak ilçenin gelişebilmesi ve yeni iş alanlarının açılabilmesi için turizm konusunda gerekli adımların atılması gerekmektedir. Bu kapsamda tarihi Çerkeş evlerinin restorasyon çalışmaları yapıp restaurant, müze ev, pansiyon olarak işletmeye açılabilir, tarihi IV Murad Hamamı, köprü ve camiler kültür turizmi kapsamında gerekli çalışmalardan geçirilerek turizme kazandırılabilir. İlçenin yemek, folklor, eğlence kültürünün tanıtımı yapılarak kültür turizmi geliştirilebilir. İlçenin değişik kesimlerinde traking güzergahları belirlenebilir, belirli noktalarda kamp alanları oluşturarak buralara seyyar lavabo ve tuvaletler yerleştirilebilir.

Bunların yanında ilçeye gelen ziyaretçilerin kalabilmeleri için otel, motel ve pansiyon gibi konaklama tesislerinin yapılması, ulusal yazılı ve görsel basın aracılığıyla ilçenin sahip olduğu kaynakların tanıtımının yapılması, çeşitli dernekler ve turizm organizasyonları öncülüğünde Çerkeş'e tanıtım turlarının düzenlenmesi turizmin canlandırılması için atılabilecek adımlar arasında gösterilebilir.

KAYNAKLAR

- Akpınar, E., “2000 Genel Nüfus Sayımına Eleştirel Bir Bakış: Erzincan Örneği”, *Doğu Coğrafya Dergisi*, Sayı:14, Erzurum 2005, 31-46.
- Akyol, İ.H., “Türkiye’de Akarsu Sistemleri ve Rejimleri”, *Türk Coğrafya Dergisi*, Sayı: 9-10, 1947, 1-32.
- Alagöz, C. A., “Türkiye Yer Adları Üzerine Bazı Düşünceler”, *Türkiye Yer Adları Sempozyumu Bildirileri (11-13 Eylül 1984)*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları: 60, Seminer, Kongre Bildirileri Dizisi: 17, Ankara 1984.
- _____, “Türkiye’de Yaylacılık Araştırmaları”, *Ankara Üniversitesi, Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Sayı:2, Ankara 1993, 1-51.
- Ardel, A., “Batı Karadeniz Bölgesinde Morfolojik Müşahedeler”, *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Ens. Derg.*, 7 (14), 1964, 62-75.
- _____, “Anadolu Havzalarının Teşekkül ve Tekâmülü Hakkında Düşünceler”, *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Dergisi*, Sayı: 15 (8), 1965, 59-72.
- _____, Kurter, A., Dönmez, Y., *Klimatoloji Tabiatı*, İstanbul Üniv. Yay. No: 1123, Ed. Fak. Coğrafya Ens. Yay. No: 40, İstanbul, 1969.
- Ardos, M., *Türkiye Ovalarının Jeomorfolojisi*, Acar Matbaacılık Tesisleri, İstanbul, 1984.
- _____, “Jeomorfolojik Açından Türkiye Ovalarının Oluşumları ve Gelişimleri”, *İstanbul Üniv. Edebiyat Fak. Coğrafya Bölümü Coğrafya Dergisi*, Sayı:1, 1985, 111-126.
- Arıncı, K., *Türkiye’nin Coğrafi Bölgeleri; Kıyı Bölgeleri*, Atatürk Üniv. Fen-Edebiyat Fakültesi Coğrafya Serisi, Erzurum 2006.
- Aşçıoğlu, E., 1970, *İktisadi ve Sosyal Yönleriyle Bartın*, Bartın Ticaret ve Sanayi Odası Yayını, Ahmet Sarı Matbaası, İstanbul.
- Atalay, İ., *Türkiye Jeomorfolojisine Giriş*, (Genişletilmiş 2. Baskı), Ege Üniversitesi Edebiyat Fak.Yay. No:9, İzmir, 1987.
- _____, “Türkiye’de Kır Yerleşmelerinin Arazi Degredasyonu Üzerindeki Etkileri”, *Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Coğrafya Bilim ve*

- Uygulama Kolu Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 1, Ankara 1989, 91-101.
- _____, *Kayın (Fagus orientalis Lipsky) Ormanlarının Ekolojisi ve Tohum Taransferi Yönünden Bölgelere Ayrılması*, T.C. Orman Bakanlığı Orman Ağaçları ve Tohumları Islah Araştırma Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1992.
- _____, *Türkiye Vejetasyon Coğrafyası*, Ege Üniv. Basımevi, İzmir 1994.
- _____, *Türkiye Coğrafyası ve Jeopolitiği*, Meta Basım Mat., İzmir 2004,
- _____, *Toprak Oluşumu, Sınıflandırılması ve Coğrafyası*, Meta Basım Mat., İzmir 2006.
- _____, *Uygulamalı Klimatoloji*, Meta Basım Mat., İzmir 2010.
- Avcı, M., “İlgaz Dağları ve Çevresinin Bitki Coğrafyası”, *İstanbul Üniv. Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü Coğrafya Dergisi*, Sayı:6, 1998, 275-344
- _____, “Çeşitlilik ve Endemizm Açısından Türkiye’nin Bitki Örtüsü”, *İstanbul Üniv. Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü Coğrafya Dergisi*, Sayı:13, 2005, 27-55.
- Ayhan, B., *Çankırı ve İlçeleri*, Gülay Ajans Matbaacılık, Ankara 1998.
- Ayhan, B., *Çankırı Tarih Kültür Turizm*, Uzman Matbaacılık, Ankara 2007.
- Başer, T., *Dünkü ve Bugünkü Çakırı*, İstiklal Matbaası, Ankara 1956.
- Başbüyük, A., “Coğrafi Açından Türkiye’de Kırsal Kalkınma Sorunu”, *Doğu Coğrafya Dergisi*, Sayı:12, Erzurum 2004, 43-65.
- _____, “Doğu Anadolu Bölgesinde Nüfusun Cinsiyet ve Yaş Yapısı”, *Dğu Coğrafya Dergisi*, Sayı: 14, Erzurum 2005, 69-94.
- Birand, Ş. A., *Toprak Jeolojisi*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1948.
- Bozkurt, N., “İpek Yolu”, *DİA*, İstanbul 1993, VIII, 369-372.
- Blumenthal, M., “Eskipazar Transversal Dağları Jeolojisi ve Maden Suyu Menbaları (Çankırı Vilayeti)”, *MTA Dergisi*, 3(24), 1941, 320-335.
- Brennich, G. *Çankırı Vilayetindeki Çimento Hammaddeleri*, MTA Jeoloji Etüdüleri Dairesi, Derleme No: 5106, Ankara 1968.
- Bulut, İ., “Türkiye’de Pek Önemsiz Yeni Bir Beşeri Çevre Felaketi: Anız Yakma ve Sonuçlarına Coğrafi Yaklaşım”, *Tabiat ve İnsan, Türk Tabiatını Koruma Vakfı Derneği*, Yıl: 34, Sayı:4, 2000, 5-12.

- _____, “Anadolu’da Fark Edilmeyen Ekolojik Bir Katliam; Geven Sökümü Nedenleri ve Sonuçlarına Coğrafi Bir Yaklaşım”. *Tabiat Ve İnsan*, Sayı:1, Ankara 2001, 17-21.
- _____, Zaman M., “Erzurum’da Arıcılığın Coğrafi Esasları ve Türkiye Arıcılığındaki Yeri”. *Atatürk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 31, Erzurum 2003, 141-157.
- _____, *Genel Tarım Bilgileri ve Tarımın Coğrafi Esasları (Ziraat Coğrafyası)*, Gündüz Eğitim Yayıncılık, Ankara 2006.
- Coşkun, O., *İkizdere İlçesinin Beşeri ve Ekonomik Coğrafyası*, Aktif Kitabevi, Erzurum 2010.
- Çölaşan, U. E., *Türkiye İklim Klavuzu*, Ogun Kardeşler Matbaası, Ankara 1970.
- Darkot, B., *Türkiye İktisadi Coğrafyası*, İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Yayını No:51, İstanbul 1968.
- _____, “Türkiye’de Nüfus Hareketleri”, *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, Sayı:5-6, İstanbul 1954, 3-22.
- _____, “Çankırı”, *İA*, Eskişehir 1997, III, 357-360.
- Divanü Lugat-it Türk Dizini (Endeks), (Çeviren: Besim Atalay), Atatürk Kültür ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara 1999.
- Doğanay, H. , *Ekonomik Coğrafya Doğal Kaynaklar*, (3. Baskı), Atatürk Üniv. Yayın No:740, Kazım Karabekir Eğitim Fak. Yayın No: 29, Erzurum 1992.
- _____, *Türkiye Beşeri Coğrafyası*, Gazi Büro Kitabevi, Ankara 1994.
- _____, *Türkiye Beşeri Coğrafyası*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları:2982, Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi:877, Eğitim Dizisi:10, İstanbul 1997.
- _____, *Coğrafya’ya Giriş*, Çizgi Kitabevi, Konya, 1998.
- _____, *Türkiye Ekonomik Coğrafyası*, Çizgi Kitabevi, Konya 1998.
- _____, *Türkiye Turizm Coğrafyası*, Çizgi Kitabevi, Konya 2001.
- _____, *Coğrafya Öğretim Yöntemleri*, Aktif Yayınevi, İstanbul 2002.
- _____, *Ekonomik Coğrafya 3- Ziraat Coğrafyası*, Aktif Yayınevi, İstanbul 2007.
- _____, Koca, H., “Ulaşımın Yerleşmeye Etkilerine İki Tipik Örnek: Fevzipaşa ve Nurdağı Kasabaları”, *Türk Coğrafya Dergisi*, Sayı: 33, İstanbul 1998, 1-24.
- Doğaner, S., “Türkiye Ulaşım Sistemleri Turizm ve Çevre İlişkileri”, *İstanbul Üniv. Edebiyat Fak. Coğrafya Böl. Coğrafya Dergisi*, Sayı:6, İstanbul 1998, 1-26.

- _____, “Turizmde Doğanın önemi ve Türkiye’de Doğayı Koruma Çalışmaları”, *İstanbul Üniversitesi Deniz Bilimleri Enstitüsü Bülten Dergisi*, Sayı:2, İstanbul 1985, 117-124.
- _____, *Türkiye Turizm Coğrafyası*, Çantay Kitabevi, İstanbul 2001.
- Dönmez, Y., *Umumi Klimatoloji ve İklim Çalışmaları*, İstanbul Üniversitesi Yayın No:2506, Coğrafya Enstitüsü Yayın No:102, İstanbul, 1979.
- Dr. Raif (Çankırı Merkez Tabibi), *Türkiye’nin Sıhhi ve İctimai Coğrafyası Çankırı Vilayeti*, (Yayına Hazırlayan Bahattin Ayhan), Ankara 1998.
- Duncan, J. S., Johnson, N. C., Schein, R., *A Companion To Cultural Geography*, Blackwell Publishing Ltd 2004.
- Emiroğlu, M. “Zonguldak ve Batı Karadeniz Bölümünde Nüfus Hareketleri”, *Türk Coğrafya Dergisi*, Sayı: 22-23, İstanbul 1963-1964, 149-168.
- _____, “Türkiye Orman İçi Kırsal Yerleşmeleri ve Bolu Örneği”, *Ankara Üniv. Dil ve Tarih Fak. Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 5-6, Ankara 1972, 139-174.
- _____, *Bolu’da Yaylalar ve Yaylacılık*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları No:272, Ankara 1977.
- Erdoğan, N., *Kabalı Dağı’nın Florası (Çerkeş-Çankırı-Türkiye)*, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2001.
- Erentöz, C., “Türkiye Jeolojisi Üzerine Genel Bir Bakış”, *MTA Dergisi*, sayı:48, 1956, ss.37-49.
- Ergene, A., *Toprak Biliminin Esasları*, Öz Eğitim Yay. Dağ. Ltd. Şti., Konya, 1997
- Erol, O., “Türkiye’nin Genç Tektonik ve Jeomorfolojik Gelişimi”, *Jeomorfoloji Dergisi*, Sayı:11, 1983, 1-22.
- _____, “Türkiye’nin Doğal Çevre ve Yöreleri”, *Ege Coğrafya Dergisi*, Sayı: 7, 1993, 13-41.
- _____, *Genel Klimatoloji*, (4. Baskı), Gazi Büro Kitabevi, Ankara 1993.
- Erinç, S., Bilgin, T., “Türkiye’de Drenaj Tipleri”, *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, 4 (7), 1956, 124-156.
- _____, Bilgin, T., Bener, M., “Gerde Civarında Akarsu Şebekesi”, *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, 6 (12), 1961, 90-99.

- _____, "Türkiye'de Toprak Çalışmaları ve Türkiye Toprak Coğrafyasının Ana Çizgileri", *İstanbul Üniv. Coğrafya Enst. Dergisi*, Sayı: 15, 1965, 1-39.
- _____, *Klimatoloji ve Metodları*, (Genişletilmiş 4. Baskı), Alfa Basım Yayım Dağıtım, İstanbul, 1996.
- Ezer, N., Avcı, K., "Çerkeş (Çankırı) Yöresinde Kullanılan Halk İlaçları", *Hacettepe Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Dergisi*, Sayı:2, Ankara 2004, 67-80.
- Garipağaoğlu, N., "Türkiye'de Göç Eden Nüfusun Ekonomik Faaliyet Kollarına Göre Dağılımı", *Türk Coğrafya Dergisi*, Sayı 34, İstanbul 1996, 63-71.
- Gök, S., "Türkiye Neojen Formasyonlarının Ekonomik Jeolojisi", *Jeoloji Mühendisliği Dergisi*, Sayı:4, 1978, 40-59.
- Gök, Y., *Horasan İlçesi'nin Coğrafyası*, Atatürk Üniversitesi Yayınları No:965, K.K.E.F. Yayınları No:124, Araştırmalar Serisi No:49, Erzurum, 2007.
- _____, Altaş, N. T., Zaman, S., "Aşkale Depremleri ve Etkileri", *Doğu Coğrafya Dergisi*, Sayı: 17, Erzurum 2007, 161-184.
- Gökmen, B., *Çankırı İli Coğrafyası*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2007.
- Göney, S., *Türkiye Ziraatinin Coğrafi Esasları I*, İstanbul Üniv. Yayın No:2600, Coğrafya Bölümü Yayın No:110, İstanbul 1987.
- _____, *Şehir Coğrafyası*, İstanbul Üniv. Yayın No: 3908, Edebiyat Fak. Yayın No: 2274, Coğrafya Bölümü Yayın No: 91, İstanbul 1995.
- Gözenç, S., "Arazinin Kullanılması ve Değerlendirilmesinin Coğrafi Yönden Tetkiki", *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, Sayı:20-21, İstanbul 1974-1977, 169-180.
- Günel, N., *Türkiye'de Başlıca Ağaç Türlerinin Yayılışları, Ekolojik ve Floristik Özellikleri*, Çantay Kitabevi, İstanbul, 1997.
- Gürsoy, C. R., "Türkiye'nin Tabii Yolları", *Türk Coğrafya Dergisi*, (Cumhuriyetimizin 50. Yılı Özel Sayısı), Sayı:26, Ankara 1973-1974, 24-30.
- Hoşgören, M. Y., *Hidroğrafya'nın Ana Çizgileri I*, İst. Üniv. Yay. No: 2619, Coğrafya Enst. Yay. No: 111, İstanbul, 1992.
- Hüseyiniklioğlu, A., *Mühimme Defterlerine Före Osmanlı Devleti'nde Eşkiyalık Olayları (1594-1607)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 2001.

- İnandık, H., *Türkiye Bitki Coğrafyasına Giriş*, Baha Matbaası, İstanbul, 1965.
- İzbrak, R., *Sular Coğrafyası*, M.E.B. Öğretmen Kitapları Dizisi, İstanbul, 1990.
- _____, *Coğrafya Terimleri Sözlüğü*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Öğretmen Kitapları Dizisi, No:157, İstanbul 1992.
- Kandiş, M., *Tarih İçinde Çerkeş*, (Yayımlanmamış Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü, Ankara 1987.
- Kankal, A., *Tapu Tahrir Defterlerine Göre 16. Yüzyılda Çankırı Sancağı*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 1993.
- Karaboran, H., “Türkiye’de Mevzii Adları Üzerine Bir Araştırma”, *Türkiye Yer Adları Sempozyumu Bildirileri (11-13 Eylül 1984)*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları: 60, Seminer, Kongre Bildirileri Dizisi: 17 Ankara 1984.
- Karadeniz, V., Altınbilek, S., Çelikoğlu, Ş., Rızvanoğlu, M., “Çerkeş İlçesinde Yaylalar ve Yaylacılık Faaliyetleri”, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enst. Dergisi*, Sayı 1, Erzincan 2009, 19-41.
- _____, *Koyulhisar’ın Coğrafi Etüdü*, Güven Mücellit Matbaacılık, İstanbul 2011.
- Karaelmas, O., *Çerkeş Havzasının Optimal Alan Kullanımının Belirlenmesi Üzerine Bir Araştırma*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniv. Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2003.
- Karakuzulu, Z., *Karadeniz Ereğli İlçesinin Coğrafyası*, (Yayımlanmamış, Doktora Tezi) Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2002.
- Karpat, K. H., *Osmanlı Nüfusu 1830-1914*, Timaş Yayınları, İstanbul 2010.
- Kasarcı, R., “Türkiye’de Nüfus Gelişimi”, *Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Sayı:5, Ankara 1996, 247-266.
- Katırcıoğlu, V., *Çerkeş’teki Türk Devri Eserleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 1994.
- Ketin, İ., “Son On Yılda Türkiye’de Vukua Gelen Büyük Depremlerin Tektonik ve Mekanik Neticeleri Hakkında”, *Türkiye Jeoloji Kurumu Bülteni*, Cilt: 2, Sayı: 1, Ankara 1948, 1-13.

- _____, “Türkiye’nin Genel Tektonik Durumu ile Başlıca Deprem Bölgeleri Arasındaki İlişkiler”, *MTA Enstitüsü Dergisi*, Sayı:71, 1968, 129-135.
- _____, “Kuzey Anadolu Fayı Hakkında”, *MTA Enstitüsü Dergisi*, Sayı:72, 1969, 1-26.
- Koca, H., *Rekreasyonel Amaçlı Bir Yayla Yerleşmesi: Gözne*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 1989.
- Koçak, A., *Kösehamam (Çerkeş-ÇANKIRI) Çermiği Bölgesinin Hidrojeoloji Raporu*. MTA Genel Müdürlüğü Jeoloji Etüdüleri Dairesi, Derleme No:6387, Ankara, 1974.
- Koçbay, G. R., *Kösehamamı Kaplıcası ve Dolayının (Çankırı-Çerkeş) Hidrojeoloji İncelemesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lis. Tezi) Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2003.
- Koçman, A., *Türkiye İklimi*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, İzmir, 1993.
- Koday, S., “Olur’da (Erzurum) Geçici Yerleşme Şekilleri”, *Doğu Coğrafya Dergisi*, Sayı:1, Erzurum 1995, 302-313
- _____, “Dadaşköy Meskenlerinin Coğrafi Şartlarla İlişkisi”, Atatürk Üniv. Fed-Ed. Fak. Edebiyat Bilimleri Araştırma Dergisi, Sayı: 21, Erzurum 1995, 25-48
- _____, “Trakya’da Köy Adlarında Coğrafyanın Etkisi”, *28. Coğrafya Meslek Haftası (10-12 Haziran 1998)*, Bildiriler Kitabı, İstanbul 2000.
- _____, *Murgul Çayı Havzasının Coğrafyası*, Atatürk Üniversitesi Yay. No:912, Fen-Edebiyat Fakültesi Yay. No:9, Araştırma Serisi No:69, Erzurum 2000.
- _____, *Doğu Anadolu Bölgesinde Hayvancılık*, Atatürk Üniversitesi Yay. No: 949, Fen-Ed. Fak. Yay. No: 104, Erzurum 2005.
- Koday, Z., *Hopa İlçesinin Coğrafyası*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 1995.
- _____, *Arhavi Çayı Havzası’nın Coğrafyası*, Atatürk Üniv. Yayın. No: 934, Fen-Edebiyat Fak. Yayın. No: 100, Araştırma Serisi No: 71, Erzurum 2003.
- _____, “Türkiye’de Tahıl Üretimi”, *Türk Coğrafya Dergisi*, Sayı 35, İstanbul 2000, 299-320.

- Köse, A., “Balıkesir Örneğinde Geleneksel Kırsal Avlu Duvarı”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, VIII (2), Afyon 2006, 159-183.
- _____, “Balıkesir Çevresinde Geleneksel Kırsal Avlu Peyzajı ve Değişimi”, *Doğu Coğrafya Dergisi*, Sayı 18, Erzurum 2007, 7-39.
- Kuşçu, H. M. *Çerkeş İlçesinde Dört Ev*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1998.
- Mater, B., *Toprak Coğrafyası*, Çantay Kitabevi, İstanbul, 2004.
- Metin, E., “1930-1949 Cumhuriyet Halk Fırkası (Partisi) Raporlarında Çankırı”, *Çankırı Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 1, Çankırı 2006, 19-35.
- Nişancı, A., *Klimatoloji*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Yay., Yayın No: 59, Samsun, 1990.
- Oakes, H., *Türkiye Toprakları*, Türk Yüksek Ziraat Mühendisleri Birliği Neşriyatı, Sayı: 18, İzmir 1958.
- Öner, N., İmal, B., “Çankırı İli Orman Varlığı ve Ağaçlandırma Çalışmaları”, *Çankırı Araştırmaları Dergisi*, Yıl: 2, Sayı: 2, 2007, 275-285.
- Över, S., “Kuzey Anadolu Fay Zonu’nun Orta ve Batı Kesiminde Bölgesel Gerilme Durumunun İncelenmesi”, *Türkiye Jeoloji Bülteni*, 42, (1), Ankara 1999, 85-96.
- Özaksoy, V., *Çerkeş-İlgaz Segmentinde Kuzey Anadolu Fay Zonunun Sismotektoniği*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2000.
- Özçağlar, A., Kasarcı, R., “Türkiye’de Hanehalkı Sayılarının Coğrafi Dağılışı ve Kır Kesimi Hanehalkı Sayısının Ekonomik Faaliyete Göre Ayrımı”, *Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Sayı:5, Ankara 1996, 1-28.
- _____, “Türkiye’nin İdari Coğrafyası Bakımından Köy, Bucak, İlçe, İl ve Belde Kavramları Üzerine Düşünceler”, *D.T.C.F. Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, Sayı 12, Ankara 1996, 7-24.
- _____, *Türkiye’de Belediye Örgütlü Yerleşmeler*, Ekol Yayınevi, Ankara 1997.
- _____, *Coğrafya’ya Giriş*, Ankara 2001.
- _____, “Türkiye’de Mülki İdare Bölümlerinin İdari Coğrafya Analizi”, *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 3 (1), Ankara 2005, 1-25.

- _____, *İdari Coğrafya*, Ümit Ofset Matbağacılık, Ankara 2011.
- Özdemir, Ü., *Sosyal ve Ekonomik Yönden Az Gelişmiş Bir İlçe Eskipazar*, Erzurum 2006.
- _____, “Ulaşım Coğrafyası Açısından Önemli Bir Güzergah: Karabük-Bartın Karayolu”, *Doğu Coğrafya Dergisi*, Sayı: 19, Erzurum 2008, 213-230.
- Özgüç, N., *Beşeri Coğrafyada Veri Toplama ve Değerlendirme Yöntemleri*, İstanbul Üniversitesi Yayın No: 3849, Fakülte Yayın No: 2511, İstanbul 1994.
- _____, *Turizm Coğrafyası*, Çantay Kitabevi, İstanbul 2007.
- Özgür, M., “İl ve İlçe Merkezlerimizin, Faal Nüfusun Ekonomik Faaliyet Kollarına Dağılımı Bakımından Sınıflandırılması”, *Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Sayı:5, Ankara 1996, 55-80.
- _____, “Türkiye’deki İç Göçlerde Ankara İlinin Yeri”, *Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Sayı:4, Ankara 1995, 63-76.
- _____, *Türkiye Nüfus Coğrafyası*, GMC Basın- Yayın, Ankara 1998.
- _____, “Türkiye’de Nüfusun Yaş Yapısı”, *Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Sayı:7, Ankara 1999, 159-174.
- Pakpınar, B., *Güvem-Çerkeş-Gerede Arasında Kalan Çiçekliyayla Dağının Florası*, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1995.
- Ramsay, W. M., *Anadolu’nun Tarihi Coğrafyası*, (Çev. Mihri Pektaş) Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1960.
- Saner, S., “Batı Pontidler’in ve Komşu Havzalarının Oluşumlarının Levha Tektoniği Kuramıyla Açıklanması”, *MTA Dergisi*, Sayı: 93-94, 1980, 1-19.
- Selen, H. S., “Türkiye’nin Yol Sistemleri”, *Türk Coğrafya Dergisi*, Sayı: 3-4, İstanbul 1943, 352-371.
- Sergün, Ü., *Beşeri Coğrafya Açısından Bir Araştırma Uluova*, İstanbul Üniv. Ed. Fak. Yay. No: 2029, Coğrafya Enst. Yay. No: 82, İstanbul 1975.
- _____, *Kocaeli Yarımadasında Kırsal Yerleşme*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No: 3370, İstanbul 1986.
- Sevim, A., Pehlevan, C., “Dünden Bugüne Çankırı: Çankırı’nın Tarih Öncesi”, *Geçmişten Geleceğe Çankırı (28-29 Eylül 2005)*, Çankırı Valiliği III. Çankırı Kültürü Bilgi Şöleni Bildiriler Kitabı, Çankırı 2005, 125-154.

- Soykan, F., “Kırsal Turizm ve Türkiye Turizmi İçin Önemi”, *Ege Coğrafya Dergisi*, Sayı: 12, İzmir 2003, 1-11.
- Şahin, C., Sipahioğlu, Ş., *Doğal Afetler ve Türkiye*, Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, Ankara, 2003.
- Şahin, İ. F., Gök, Y., “Erzincan İlinde Arıcılık”, *Doğu Coğrafya Dergisi*, Sayı 11, Erzurum 2004, 7-31.
- Şahin, İ., “Çankırı”, *DİA*, İstanbul 1993, VIII, 216-219.
- Tandoğan, A., “Türkiye Nüfus Hareketlerinde İstanbul’un Yeri”, *Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 1, Ankara 1989, 135-141
- _____, *Demografik Temel Kavramlar ve Türkiye Nüfusu*, Trabzon 1998.
- Tanoğlu, A., “İskan Coğrafyası: Esas Fikirler Problemler ve Metod”, *Türkiyat Mecmuası*, XI, (27-28), İstanbul 1954, 1-32.
- _____, *Nüfus ve Yerleşme*, İstanbul Üniversitesi Yayınları No: 1183, Edebiyat Fakültesi Coğrafya Neşriyatı No: 45, İstanbul 1966.
- Tansel, A., “Türkiye’de Okullaşma Oranları ve Eğitimin Getirileri”, *ODTÜ Düşün Dergisi*, Sayı: 14, Ankara 2001.
- Taş, B., *Sandıklı İlçesinde Arazi Kullanımı ve Planlama Önerileri*, Ümit Ofset Matbağacılık, Ankara 2010.
- Taşman, C. E., “Gerede- Bolu Depremi”, *MTA Dergisi*, Sayı: 31, Ankara 1944, 134-137.
- Timor, A. N., “Tıbbi Coğrafya: Kapsamı ve Amacı”, *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Bölümü Coğrafya Dergisi*, Sayı: 4, İstanbul 1996, 303-319.
- Tolun (Denker), B., *Yerleşme Coğrafyası- Kıy Yerleşmeleri*, İstanbul Üniv. Yay. No: 2275, Coğrafya Enst. Yay. No: 93, İstanbul 1977.
- Tunçdilek, N., *Türkiye İskan Coğrafyası*, İstanbul Üniv. Ed. Fak. Yay.1283, Coğrafya Enst. Yay.49, İstanbul 1967.
- Tunçel, H., “Türkiye’de (1966-1986 Yılları Arasında) Arıcılığa Genel Bir Bakış”, *Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Sayı:1, Ankara 1992, 97-126.
- Tümertekin, E., *Sanayi Coğrafyası*, İstanbul Üniv. Yayın No: 751, Coğrafya Enst. Yayın No: 22, İstanbul 1969.

- _____, *Ulaşım Coğrafyası*, İstanbul Üniv. Yayın No: 2053, Coğrafya Enstitüsü Yayın No: 85, İstanbul 1987.
- _____, *Beşeri Coğrafya'ya Giriş*, İstanbul Üniversitesi Yay. No:3819, Edebiyat Fakültesi Yay. No:2464, İstanbul 1994.
- _____, Özgüç, N., *Beşeri Boğrafya*, Çantay Kitabevi, İstanbul 2004.
- _____, Özgüç, N., *Ekonomik Coğrafya Kalkınma ve Küreselleşme*, Çantay Kitabevi, İstanbul 2005.
- Türkecan, A. ve Diğ., *Seben-Gerede (Bolu), Güdül-Beypazarı (Ankara) ve Çerkeş-Orta-Kurşunlu (Çankırı) Yörelerinin Jeolojisi ve Volkanik Kayaçların Petrolojisi*, MTA Raporu, Derleme No: 9193, Ankara, 1991.
- Uygun, A., “Diatomit, Jeolojisi ve Yararlanma Olanakları”, Madencilik *TMMOB Maden Mühendisleri Odası Dergisi*, Sayı:15/5, Ankara 1976, 31-38.
- Ünal, Ç., *Türkiye’de Sanayi*, Atatürk Üniv. Yay. No:985, Kazım Karabekir Eğitim Fak. Yay. No: 127, Araştırmalar Serisi No:52, Erzurum 2010.
- Yaşar, O., *Sanayi Coğrafyası Açısından Bir Araştırma: Türkiye’de Tarıma Dayalı Sanayiler*, Çantay Kitabevi, İstanbul 2003.
- Yazıcı, H., “Sansa Boğazı’nın (Erzincan) Kara ve Demiryolu Ulaşımındaki Önemi”, *Doğu Coğrafya Dergisi*, Sayı: 1, Erzurum 1995, 456-474.
- Yenel, M. K., *Çerkeş (Çankırı) 4. Murat Çifte Hamamı Koruma ve Sağlıklaştırma Çalışması*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1989.
- Yergök, A. F. ve Diğ., *Batı Karadeniz Bölgesi’nin Jeolojisi I*, MTA Genel Müdürlüğü Jeoloji Etüdüleri Dairesi, Derleme No:8273, Ankara, 1987.
- Yıldırım, İ., *Cumhuriyet Döneminde Demiryolları (1923-1950)*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2001.
- Yılmaz, A., “Orman İçi Kır Yerleşmelerinde Ekonomik Yapı”, *Türk Coğrafya Dergisi*, Sayı 31, İstanbul 1996, 139-153.
- Yılmaz, C., *Kırsal Yerleşmeler I Terminolojik Sorunlar*, Palmiye Kitapları, Samsun 2002.
- Yurt Ansiklopedisi, Çankırı Maddesi, Anadolu Yayıncılık, Cilt III, İstanbul 1982.
- Yücel, T., *Türkiye Coğrafyası*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları: 68, Seri: VII, Sayı: A.5, Ankara, 1987.

- Yücel, T., “Batı Karadeniz Bölgesi’nin Başlıca Topoğrafik Elemanları”, *Ankara Üniversitesi Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 11, Ankara 1988, 1-7.
- Yaşar Y., *Çobanoğulları Beyliği-Candaroğulları Beyliği I*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1988.
- Zaman, M., *Doğu Karadeniz Kıyı Dağları’nda Yaylalar ve Yaylacılık*, Atatürk Üniv. Yay. No:960, Fen Ed. Fak. Yay. No:105, Araştırmalar Serisi No:75, Erzurum 2007.
- Zaman, S., *Fonksiyonel Değişim Sürecinde Antalya Beydağları Yaylaları*, Atatürk Üniv. Yay. No:967, Kazım Karabekir Eğitim Fak. Yay. No: 125, Araştırmalar Serisi No:50, Erzurum 2007.

İNTERNET ADRESLERİ

Akhasan Barajı, Erişim Tarihi: 17.06.2010, www.dsi.gov.tr.

www.aytac.com.tr

Çerkeş Devlet Hastanesi: Hakkımızda, Erişim Tarihi: 15 Ekim 2010,

<http://www.cerkesdevlethastanesi.gov.tr/indeks/html/hakkımızda.html>.

www.cerkes.com

www.cerkes.gov.tr

Güneş Enerjili Su Isıtma Sistemleri Kredisi, Erişim Tarihi: 27 Şubat 2011.

<http://www.orkoy.gov.tr/ORKOY/AnaSayfa/gunesenerjilisuisitmasistemleri/kredisi.aspx?sflang=tr>.

www.mta.gov.tr

Ormancılık. Erişim Tarihi: 02.05.2011. <http://www.ogm.gov.tr/bilgi/ormancilik.html>.

Sinsin, Erişim Tarihi: 01.02. 2011. [http://www.kultur.gov.tr/TR/belge/1-](http://www.kultur.gov.tr/TR/belge/1-2997/sinsin.html)

[2997/sinsin.html](http://www.kultur.gov.tr/TR/belge/1-2997/sinsin.html).

www.tuik.gov.tr

Türkiye’nin Kaplıcaları ve Maden Suları, Erişim Tarihi: 31.12.2010, [http://www.](http://www.Ekodyalog.com/Turkiye_ekonomi/turkiyenin_kaplica_maden_sulari.html)

[Ekodyalog.com/Turkiye_ekonomi/turkiyenin_kaplica_maden_sulari.html](http://www.Ekodyalog.com/Turkiye_ekonomi/turkiyenin_kaplica_maden_sulari.html).

PLAN, RAPOR, HARİTA, YILLIK VE İSTATİSTİKLER

Aytaç Tanıtım Kitapçığı.

Cumhuriyetin 50. Yılında Çankırı, Çankırı İl Yıllığı, Çankırı 1973.

Çankırı İli Arazi Varlığı, KHGM Yay., Ankara-1998.

Çankırı İl Sağlık Müdürlüğü 2009 Sağlık İstatistikleri Yıllığı.

Çankırı İli 2003-2010 Tarımsal Master Planı.

Çankırı İli Verimlilik Envanteri ve Gübre İhtiyaç Raporu, KHGM Yayını, Ankara 1987.

Çankırı İli Çevre Durum Raporu, Çankırı Valiliği İl Çevre ve Orman Müdürlüğü, Çankırı 2005.

Çankırı İli İl Özel İdaresi 2009 Yılı Faaliyet Raporu.

Çankırı Valiliği Çankırı Kültür Envanteri, Çankırı 2009.

Çerkeş Belediyesi Yıllığı, Kayhan Ofset Matbaacılık Ltd. Şti., Ankara 2000.

Çerkeş Belediyesi Yıllığı, Çerkeş 2007.

Çerkeş Belediyesi Yıllığı, Çerkeş 2008.

Çerkeş Kaymakamlığı 2009 Yılı Brifing Dosyası.

Çerkeş Kaymakamlığı 2010 Yılı Brifing Dosyası.

Çerkeş Haber Gazetesi (Aylık Gazete), Kasım 2010.

Çerkeş İlçe Tarım Müdürlüğü 2009 Çalışma Raporu, Çerkeş 2010.

Çerkeş Stratejik Planı, Çerkeş Belediyesi Yayını, Çerkeş 2010.

Çerkeş Yatırım Rehberi, Çerkeş Belediyesi Yayını, Çerkeş 2010.

2010 Çerkeş Hamlesi, Çerkeş Belediyesi Yayını.

DİE (TÜİK), 1997 Köy Envanteri 18-Çankırı, Yayın No:2626, Ankara.

DİE (TÜİK), 2000 Genel Nüfus Sayımı Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri, 18-Çankırı, Yayın No: 2639, Ankara.

DİE (TÜİK), 1935 Genel Nüfus Sayımı, Çankırı İli, Ankara.

DİE (TÜİK), 1940 Genel Nüfus Sayımı, Çankırı İli, Ankara.

DİE (TÜİK), 1945 Genel Nüfus Sayımı, Çankırı İli, Ankara.

DİE (TÜİK), 1950 Genel Nüfus Sayımı, Çankırı İli, Ankara.

DİE (TÜİK), 1955 Genel Nüfus Sayımı, Çankırı İli, Ankara.

DİE (TÜİK), 1960 Genel Nüfus Sayımı, Çankırı İli, Ankara.

DİE (TÜİK), 1965 Genel Nüfus Sayımı, Çankırı İli, Ankara.

- DİE (TÜİK), 1970 Genel Nüfus Sayımı, Çankırı İli, Ankara.
- DİE (TÜİK), 1975 Genel Nüfus Sayımı, Çankırı İli, Ankara.
- DİE (TÜİK), 1980 Genel Nüfus Sayımı, Çankırı İli, Ankara.
- DİE (TÜİK), 1985 Genel Nüfus Sayımı, Çankırı İli, Ankara.
- DİE (TÜİK), 1990 Genel Nüfus Sayımı, Çankırı İli, Ankara.
- DİE (TÜİK), 2000 Genel Nüfus Sayımı, Çankırı İli, Ankara.
- DMİGM, Çankırı İli 1975-2008 Ortalama ve Ekstrem Değerler, Ankara.
- DMİGM, Karabük İli 1975-2008 Ortalama ve Ekstrem Değerler, Ankara.
- DPT, Ormanlar ve Ormanlarımız, Yayın No: 2630, Ankara 2001.
- DPT, İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması, Ankara 2003.
- HGK 1/25.000 ve 1/100.000 Ölçekli Topoğrafya Haritaları
Millî Eğitim İstatistikleri 2009-2010.
- TÜİK 2008 Türkiye İstatistik Yıllığı
- TÜİK 2009 Türkiye İstatistik Yıllığı
- Türkiye Maden Envanteri (İllere Göre), MTA Enstitüsü Yayınlarından, Yayın No:179, Ankara 1980.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Şaban Çelikoğlu
Doğum Yeri ve Tarihi	Ulus, 10.05.1980
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Coğrafya Öğretmenliği Bölümü Lisansla Birleştirilmiş Tezsiz Yüksek Lisans
Y. Lisans Öğrenimi	--
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce
Bilimsel Faaliyetleri	--
İş Deneyimi	
Stajlar	--
Projeler	--
Çalıştığı Kurumlar	- Milli Eğitim Bakanlığı (2003 - 2008) - Erzincan Üniversitesi (2008 - --)
İletişim	
E-Posta Adresi	saban_celik74@hotmail.com scelikoglu@erzincan.edu.tr sabancelikoglu@gmail.com
Tarih	29.07.2011